COMPENDIVM

PHILOSO-PHIAE NATVRALIS,

*

SEV,

De Consideratione rerum Naturalium, earúmque ad suum Creatorem reductione.

LIBRI XII.

Authore FRANCISCO TITELMANNO Hasselleensi, ordinis fratrum minorum, sanctarum scripturarum apud Louanienses Prælectore.

IN VIRTVTE

ET FORTVNA.

LVGDVNI,
Apud Guliel. Rouillium sub scuto Veneto,
M. D. LXIIII.

ORDO, ET MATERIA librorum duodecim sequentium.

*

Liber Primus tractat de principijs rerum naturalium.
Liber Secundus, de caussis rerum naturalium.
Liber Tertius, de motu & accidentibus eius.
Liber Quartus, de infinito, loco, vacuo, & tempore.
Liber Quintus, de generatione & corruptione rerum naturalium.
Liber Sextus, de meteorologicis impressionibus.
Liber Septimus, de cœlo & mundo.
Liber octauus, de anima in generali, & de potentijs vegetatiuis, deq; longitudine & breuitate vitæ.
Liber Nonus, de sensibus exterioribus, & eorum sensibilibus.
Liber Decimus, de sensibus interioribus, deq; somno & vigilia.
Liber Vndecimus, de intellectu & præcellentibus eius officijs.
Liber Duodecimus, de appetitu sensitiuo & voluntatis præcellentia.

OPTIMAE STUDIORVM PARENTI SEMPER VENERANDAE ARTIVM

liberalium Facultati, in praeclara Louaniensi Academia creditos alumnos fidelissimè educāti. Frater Frāciscus Titelmānus Hassellensis humilis eiusdem discipulus cū omni reuerentia humile offert obsequium.

*

CVM ante annos aliquot, optima studiorum parens, e tuo gremio ad sacram Minorū Fratrum religionem me contulissem, ac non multo post superiorum imperio (quibus reluctari nec poteram, nec debebam) compellerer ad eam doctrinam fratribus cōmunicandam, quam e tuis suxeram benignissimis fœcundissimisque vberibus, id est, ad praelegendas Philosophicas disciplinas, vt mihi iniunctum obedientiae mandatum pro fratrum simplicium vtilitate, quàm possem fidelissimè perficerem, visum fuit hoc mihi bonum cōsilium, vt ea quae olim tuo insidēs gremio, partim à doctissimis praeceptoribus (cuiusmodi semper plurimos alis) viuae vocis magisterio acceperā, partim ex mutorum magistrorum scriptis, id est, eruditorum Philosophorū libris, pro ingenioli mei tenuitate hauseram, succincte breuiterque velut in compendiū colligerē, & nihilominus lucidè & ordinate quantum possem omnia disponēs, nihil eorū quae essent necessaria omitterem. Sic enim simplicium fratrū cōditioni iudicaui vtilius, vtpote quibus bona diei, noctisque pars diuinis hymnis decantandis, sacris peragendis mysteriis, & circa proximos exercendis hierarchicis actibus foret impendenda, ita vt ad Philosophiae studia minimū temporis superesset, neque vacaret eorū qui plenius illa tractarunt, prolixos & difficiles cōmentarios euoluere. Ad physicam autem disciplinam in compendium contrahendam meum desiderium peculiariter etiam illud accendit, quòd hanc rem à nemine hactenus tentatam cōspicerē. Nam in Dialecticis, vel vsque ad nauseam abunde multos inuenias, qui totam librorū seriem per ordinē sunt prosequuti. Hacte-

nus autem qui Physicæ disciplinæ amplitudinem compendio strinxisset (quod ego quidem sciam) extitit nemo. At proinde videbar mihi operæ precium facturus, si tam cõmoda oblata occasione, quod animo insederat, opere perficerẽ. Neq; enim minimã præstare mihi videntur studiis vtilitatem, qui ea quæ à prioribus multa prolixitate & obscuritate tractata fuere, sua industria atque diligentia in compendiosam ordinatamq; breuitatem laborant contrahere. Quos enim inuoluta prolixitas molestaque difficultas deterrent, plerunque grata breuitas & compendiosa facilitas ad honesta studia inuitãt. Super hæc vero propositum nostrũ vehementer adiuuit, animumq; addidit, quòd videbam physicam disciplinã si rectè & pro sua dignitate tractaretur, ad sacram Theologiam plurimum omnino habere momenti, & ad Dei pleniorem cognitionẽ: neq; ad Dei tantum cognitionem, verumetiam ad Dei excitãdum amorem, mirum in modum conducere: quæ duo (nempe Dei cognitio & amor) omniũ debent esse honestorum studiorum vltimus atq; præcipuus finis. Et gestiebat animus, hac in parte aliquam tibi, optima mater, ostendere gratitudinem: videlicet demonstrãdo eas disciplinas, quibus tibi creditos alumnos instituis, non solum ad eruditionem absolutam esse omnino necessarias, verumetiam ad pietatem (quæ ad omnia vtilis est) plurimum conducentes: vt merito sanxerint venerandi Theologorum Magistri, neminem vllo Theologiæ titulo insigniendum, itidem & medicinæ honorandi ex sacræ paginæ instructione professores, neminem ad suę professionis vllum gradum admittendum, qui non prius in tuo gremio fotus, tuoque saluberrimo lacte pastus fuerit, imò & ablactatus: videlicet hoc ipso iudicio manifestissimè attestãtes, quòd nulla omnino disciplina (neque quæ ad corpus, neque quæ ad animam spectat) absque tuæ institutionis præiacto fundamẽto, solida possit consistere. Nunquam enim viri prudentissimi id statutis editis cauissent, nisi prorsus solido veritatis cibo ineptos iudicassent, quos non tu prius tuo lacte potasses. Itaque, cum hos Physicę cõsiderationis libros, Physicæ disciplinæ hoc compendium, multorũ precibus importunis diu multumq; solicitatus, tandem acquiescens amicis postulationibus in lucem edere decreuissem, post Deum omnis boni primum autorem & omnis parentem veritatis, nõ inuenire potui in terris, cui hunc laborem iustius possem quàm tibi, mea nutrix,

mea

mea fotrix, mea optima mater, dedicare ac nuncupare. Est enim hæc Dei institutio, vt singula vnde effluunt, illuc & refluant. Ad locum (inquit sapientissimus ille rerum naturalium inuestigator Ecclesiastes) vnde exeunt flumina reuertuntur, vt iterum fluant. Quæ nos ergo primũ quidem à Deo omnis veritatis doctore, post hunc autem ex tua institutione accepimus, iustum est illi vt primario datori per gratiarum actionem accepta referri, ac deinde in te quoque vnde nobis effluxerunt, refluere. Si verò hunc nostrum laborem tibi non ingratum, ac tuis alumnis nõ inutilem compererimus, quæ d hunc in Physica disciplina egimus, forsitan & in Dialecticis aliquando tentabimus. Puto enim & illic laborem superesse Christiano operario, hactenus à nemine susceptum, quo mirum in modum illius quoque disciplinæ dignitas posit exaltari. Qui te suorum puerorum nutricem instituit, ipse te quoque felici statu conseruet, & multa semper prole fœcundet, vt sis quasi vitis abundans in lateribus domus eius, sintque filij tui sicut nouellæ plantationes oliuarum, in circuitu delicatissimæ mensæ tuæ.

PSALMVS NVNCVPATORIVS OMNIVM CREATORI, TRINO ET VNI DOMINO.

VIDEBAM ego librum latum pulchrum, & magnum, & vterum eius quasi grauidatum, & tanquam prægnantem conspiciebam in visione mea.

Intendi mẽtis aciem, & vidi de vtero eius enasci libros plurimos: & contemplabar si non imminueretur partu tam multiplici grauidatus vterus.

Non potui considerare imminutionem eius: quanto plures prodibant fœtus, eo magis videbatur intumescere.

Dimicabant secum intra me cogitationes meæ: & cogitabam varia, voluebámque plurima, quoniam tenebar rei miraculo.

Mulierum partus me docuerant, fœtu egresso absedere cellem vteri: monticulus, quem gignit latens in occulto, cadere solet egresso vagiente.

Propterea tenebat me rei nouæ miraculum: & luctabar ego cum cogitationibus meis, neque inueniebam exitum.

Feci mihi scalas altas, vt introspicerẽ in vterum libri: erat enim

excelſus & eleuatus longe ſupra paruitatem meam.

Datum eſt mihi poſt laborem multum introſpicere à longe: contemplatus ſum (ſed plusquam caligantibus oculis) quid inhabitaret in vtero, aut quæ eſſet huius cauſa miraculi.

Contēplans video vterum velut abyſſum: & qui ſedebat in eo, nō poterat videri, neque menſura, neque erat finis magnitudinis eius.

Deſij admirari poſtquam videram: dixi enim, quomodo minuetur vterus, qui in ſe habet inhabitātem infinitum & immenſurabilem?

Quid enim ſi egrediūtur ex illo fœtus paruuli, quādo manet intra vterum ipſe de quo fœtus procedunt: maximus & implens omnia.

Parabola hæc quam aſſumpſi, confitetur gloriam illi, qui creator eſt & dominus omnium, tibi dominator domine, pater ſancte rex cœli terræ, & marium.

Tuam gloriam eloquitur ſimilitudo mirabilis libri huius: & ad te pertinet gloria inhabitantis in eo.

Tu feciſti librum magnum & latum: vniuerſam hanc mundi machinam ſpatioſam & ſpecioſam valde tu creaſti.

Scripſiſti in eo mirabilia multa & magna, incerta quoque & occulta ſapientiæ tuæ impreſſiſti in eo.

Immenſam potentiam tuam, & incomprehenſibilem ſapientiam deſcripſiſti in eo: ineſtimabilem quoque bonitatem & perfectionē tuam.

Singulæ quæ ſunt in eo creaturæ, ſingulæ ſunt paginæ libri, ſinguli ſunt characteres, ſingulæ perfectiones: quæ inueniuntur in illis.

In oculis omnium legendum expoſuiſti librum iſtum: volumen hoc velut facis atque reuolui, ante conſpectum omnium populorum.

Legunt in eo quibuſcunque leuare placuerit oculos: intellectum quoque das omnibus, qui pro corde abs te popoſcerint.

Veruntamen intra vterum illius tu poſuiſti habitationem tibi: intimus enim es & præſentiſſimus machinæ quā creaſti, quicquid eſt creatum penitiſſime inhabitans.

Conſiderauerūt librum hunc plurimi, & viderunt quoniam eſſet fœcundus nimium: & de libro hoc ediderunt libros ſine numero.

Viderunt quoniam ad intelligendum eſſet liber difficilis ſectatoribus ſuis multiplicatione verborum atque librorum conati ſunt explanare illum.

Magi, Sophi, atque Philoſophi innumeri, operam impenderunt in cōſiderandis paginis libri huius: te quoq; autore inuenerunt non pauca veritatis tuæ, quam deſcripſeras in illo.

Inuiſi

Inuisibilia enim quæ de te cognosci poterant, per facturam tuam fecisti intellectu ab illis conspici: sempiternam potentiam, virtutẽ, & bonitatem tuam.

A te procedebat quicquid describebant veritatis tuæ: à te nanque pater luminum est omnis veritas, & tu manifestasti illis.

Veruntamen vanitates multas immiscebant veritati modicæ: erroribus multis ac vanis opinionibus nimium erant permixta eorum omnia.

Non enim lumen plenum erat in oculis eorum: & quasi sine lumine excæcatis oculis legentes, non potuerunt quæ descripta erant penitus cognoscere.

Excæcauit enim eos affectus non bonus: nequam oculus totum corpus fecit esse tenebrosum.

Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, quia non dederunt gloriam deo cœli, qui creauit omnia.

Cum adorare debuissent, populisque adorabilem prædicare, quem in lectione libri huius cognouerant: dissimulare maluerunt: séque glorificare magis concupierunt, quàm creatorem deum.

Quomodo paruuli in libro formulis pulchris decoro hærent in flosculis paginarum, neq; perpendunt quæ descripta est in eo, veritatẽ.

Ita aspiciebant isti in creaturarum pulchritudinem, suntq; oblectati in eis: veritati autem quæ continebatur, quæq; parata sese erat aperire legentibus, non intenderunt cultu debito.

Propterea non sunt inuenti digni ampliore lumine: quoniam acceptis male vsi deprehensi sunt.

At vero, vbi venit plenitudo tẽporis, vt sanaretur cæcitas generis nostri: misisti tu domine lucem tuam, quæ illuminat omnẽ hominẽ.

In hoc lumine salubriter iam legimus librum istum qui antè fuerat sterilis: docet enim nos scientia salutaris fidei, in vniuersa te venerari creaturá tua.

Qui attẽtè in lumine spiritus tui considerauerit opera tua, delectabitur suauissime deus, autor omnium, in factura tua.

Inueniet in ea materiam laudis quam recitet tibi confessionis, amoris, & sancti desiderij.

Qui enim opificem diligit, quomodo non oblectabitur in opere eius? quomodo non reficiabit operis contemplatio memoriam artificis, & confirmabit desiderium eius?

Ita pater sancte, creator omnium, hoc animo descripsimus considerationem creaturæ tuæ in adminiculum simplicium quibus placitum erit tuorum operum attentius aliquid perspicere.

Quæ veteribus illis Philosophis qui ante lucem surrexerant manifestasti: vbi consentanea inuenimus veritati, vendicauimus in vsum nostrum.

Nihil enim immundum putamus, quod sanctificatur & purificatur in fide tua: non sunt abominandi thesauri Aegypti, cum consecrantur tabernaculo tuo.

Quæ verò supra sensum sunt hominū, & quæ ratio monstrare nō potuit ex viris quos sacer tuus illustrauit radius, desumpsimus ea.

Ita pater, collecta hæc labore nostro offerimus tibi: propter tuam gloriam descripsimus, tuæ quoque mancipamus gloriæ.

Confido enim, quòd falsitas non inueniatur in opere isto, neque mendacium, omnis autem veritas tibi debet consecrari, qui es deus veritatis.

In hoc autem potissimum tu nosti fuisse conatum nostrum: vt formulam præberemus philosophari cupientibus, qua in te discerent regerere omnem considerationem suam.

Non enim ignoras, quanta sit in te ista abusio: & quam rarus sit qui sic deceat contemplari creaturam tuam, vt tibi accedat gloria: tu optime hæc es cognitum.

Praua curiositas in fæces abducit multos: in profundum facit immergi, vt ad te non leuent oculos.

In spinis & vepribus hærent plurimi, & dilacerentur in cogitationibus & adinuentionibus ingenij sui.

Qui autem te quæsierint in horto creaturarum tuarum, inuenient fragrantiam flosculorum bonorum: & qui cognitioni tuæ maiestatis aptauerit omnia studia, ipse pascetur in delicijs tuis.

Suscipiat itaque dominus meus quæ offert tibi seruulus tuus: sertum de rosis horti tui suscipe de manibus pueri tui.

Fac prosit olfacientibus illud, & excitatos odore creaturæ tuæ, subueche in amorem sanctum tuum.

Ego verò sperabo in misericordia tua: & adijciam semper super omnem laudem tuam.

Gloria patri, & filio & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

PRAEFATIO IN SEQVENTES DVODECIM LIBROS DE CONSIDERATIONE RERVM NATVRALIVM.

***

AD omnipotẽtis Dei gloriam, patris, filij, & spiritusſancti, omnium & spiritualiũ, & corporalium conditoris æterni, rerum naturalium conſiderationem pertractare cupiẽtes, cõgruũ exiſtimauimus, ea quę à Philoſophis naturæ inquiſitoribus lõge lateq́; diſputata, atque modis varijs diffuſe tractata ſunt, ſuccinctè breuiterq́; colligere, ac veluti in compendiũ redigere, vt qui ad creatoris meliorem pleniorémq́; notitiam creaturarum conſiderationem fortè exquiſierint, noſtro hoc compendio pręcauere valeant temporis omnium precioſiſsimi damnoſa diſpendia. Neq; enim dubium eſt, quin creaturarũ viſibilium & rerum naturalium recta cognitio plurimum omnino habeat momenti, ad omnipotẽtis dei pleniorẽ cognitionem, apud eum, qui fidei lumine illuſtratus interius, quæcunque oculis foris contemplatur, aut naturali etiam ratione ex eiſdem venatur, in deum ſtudet creatorem regerere, adq́; eius potentiam, ſapientiam, & bonitatem contemplandam omnia referre. Siquidem inuiſibilia dei (quemadmodum Apoſtolus ait Romanis ſcribẽs) à creatura mundi per ea quæ facta ſunt intellecta conſpiciũtur ſempiterna quoque eius virtus atque diuinitas: ita vt inexcuſabiles ſint, qui ex creaturarum cognitione non ſtuduerint dignas creatori gratias referre, cultúq; debito famulari. A magnitudine enim ſpeciei & creaturæ (vt Sapiens alius atteſtatur) cognoſcibiliter poterit creator operum mirabilium, quæ mundus iſte habet, videri. Neque difficile erit iis in quibus eſt ſcientia dei, cum ſpecie delectantur mirabilium quæ habet mundus, virtutémque, & opera eorum mirati fuerint, intelligere ex his, quanto eorum dominator eſt ſpecioſior: qui hæc omnia conſtituit, & quãto fortior eſt illis, qui de nihilo fecit omnia. Hunc ergo noſtræ conſiderationis ſcopum habẽtes propoſitum, ex iis quæ à naturalium rerum tractatoribus fuſius tractantur, velut ex immenſa ſylua, præ-

Roma.1.

Sapien.13.

cipua quælibet colligere curabimus:ea potissimum quæ nostro maxime deseruire queant instituto,iis reiectis, aut certe relictis,quæ minus videbuntur nostro proposito opportuna. Solent enim ex iis qui naturalia tractāt,nonnulli acuta quidē & subtilia multa disserere,quibus sua ingenia ostentādo aliena exercitent, ea verò in quibus pietatis est quæstus vberior, vel negligere,vel sicco pede pertransire. Nos verò institutum contrarium animo propositum habentes,nemo calūnietur,si quæ eiusmodi sunt nos videat vel prætermisisse, vel parcius attigisse.Ob quam etiam causam in libris sex posterioribus, multa verborū copia, & similitudinum multiplicium adductione,conati sumus pro virili nostra,quàm lucidissime plenissiméque omnia tractare:cùm in libris prioribus(maxime autem in tertio,quarto,quinto,& sexto)breui plerunque sermone rem tantū perstringētes,potius eam indicemus,quàm penitus explicemus. Videmus enim ea quæ in posterioribus libris tractatur,multo magis ad dei cognitionem & scietiam veritatis esse vtilia atq; necessaria, quàm ea quæ in prioribus illis enumeratis libris traduntur. Proinde nemo nostrū calūnietur propositum,vbi præter quorundā consuetudinem(qui prioribus maxime inhærent,posterioribus vel in totum,vel certe magna ex parte neglectis)nos viderit egisse. Si quidem non tam ad ingenij exercitationē,quàm ad pleniorem de deo cognitionē & pietatis qualemcunq; venationem, noster iste labor desudauit. In scribēdo autem hac libertate vsi sumus,vt nullius scriptoris ordine nos pateremur cōstringi: sed nostro iudicio,vbi cōmodissimus visus est locus,singula locauimus, quæ prolixius dicta videbantur plurima abbreuiantes,vt cōpendij scriptorem decebat,nonnulla contractius dicta,quantum vtile videbatur,latius explicantes, nonnunquam humanis diuina,temporalibus æterna, ex fidei illuminatione commiscentes,vt ne purus esset Philosophiæ hic tractatus,sed Philosophiæ pariter & Theologiæ commixtio. Non est enim dignum,vt ab vllius Christiani scriptoris operibus alicubi absit deus,qui cœlum & terram sua maiestate adimplēs,sicut creauit,ita & continet omnia,qui est benedictus in sæcula,Amen. De rebus igitur naturalibus hac ratione tractare volentes, ab ipsis earum principiis exordiemur determinationem, si prius quid res naturalis sit, quídque natura, breuiter explicauerimus.

LIB

LIBER PRIMVS, QVI EST DE PRINCIPIIS rerum naturalium.

Quid sit res naturalis, & de quibus sit in præsenti libro tractandum.

CAPVT I.

Hæc tractat Arist. initio 2. libri Physicorũ.

R*ES naturalis dicitur, quæ ex naturis constat.* Quæ secundum Græcam appellationem, alio nomine corpus physicum siue res physica solet appellari. Siquidem Græcis φύσις, idem est quod Latinis natura. Res naturales sunt, omnia corpora quęcunque ex materia & forma componuntur, vt cœli, elementa, & quæcunque sub eis sunt mixta, siue animata, siue inanimata. Angeli autem res naturales non sunt, eo quod ex naturis non componantur, sed puri actus sunt & formæ immateriales. Et de his quidem rebus quæ naturales non sunt, in his libris per se tractare non intendimus, sed de rebus tantum naturalibus, quæ sunt subiectæ sensibus. Nonnunquam tamen vbi se occasio obtulerit, si de illis quoq; nonnihil dixerimus, non prorsus nostro instituto contraibimus, quandoquidem proximæ sunt deo mẽtes angelicæ, & corporeis omnibus illi accedunt vicinius. Atque ob hoc, cum à corporeis rebus ad deum transire contendimus, commodius nonnunquam spiritualium mẽtium considerationem velut mediam interiicimus, quò sic velut gradatim, ab imperfectioribus ad perfectiora, in deum qui est perfectissimus, ordinatius dirigamur. Erit ergo rerum naturalium determinatio, nostræ considerationis præcipua materia: Dei autem cognitio, considerationis ipsius primaria intentio: angelicæ verò naturæ sicubi admiscebitur mentio, ad priora nonnihil præstabit adiumenti.

Quid sit natura & quotuplex. CAP. II.

Aristot. 2. Physic.

NAtura est substãtiale principium, mutationũ atq; accidẽtalium formarum rei conuenientiũ, vel effectiuum vel susceptiuum. In qua definitione posita disiũctiua coniunctio, duplicem innuit naturã, quarũ altera sit principium effectiuum, nẽpe substãtialis forma: altera vero susceptiuũ principium

cipium nempe materia. Omnes enim mutationes & dispositiones accidentariæque formæ rebus naturalibus conuenientes, efficiuntur ab earum formis substantialibus, & conseruantur ab eisdē, quemadmodū calor ignis, à forma substātiali est eius, & cum aqua violenter calefacta ad frigus redit, à forma substantiali frigus illud efficitur. similiter & cū ipsa nimium rarefacta, ad iustam densitatē se reducit. Ignis quoque per formam suam, se mouet sursum: lapis deorsum, item per suam formam. Non solum autem qualitates conuenientes, & motus ad proprias perfectiones, a forma sunt; verumetiam operationes omnes & motus omnes illis naturaliter conuenientes, quibus agunt in exteriora. Vt cum ignis agit in aquam, aut in aliā quamlibet materiā, calefaciēdo, incendendo, sibi assimilando, à forma substātiali fiunt hæc omnia. Materia verò subiectum & receptaculum, in quo conseruantur & permanent quæcunque rei cōueniunt, ad actionem autem non cōcurrit. Propter quod, passiuum tantū principium est, non etiā actiuum. Cæterum, quod in definitione dicebatur principium substantiale, excludit accidentia omnia, quo minus naturæ dici possint. Sunt enim quędā accidentia, quæ videntur quarundā mutationū rebus conuenientiū quædam esse effectiua principia: quēmadmodum (exempli gratia) ipsa ignis leuitas, causa quodammodo est & principium quoddā motus eius sursum: & ipsa lapidis grauitas, principiū quoddam est motus eius deorsum. Sunt enim quædam principia, & quædam causæ secundariæ horum motuum, & velut instrumenta, quibus mediantibus formæ ipsæ substantiales vt principalia principia & causæ primariæ, motus eiusmodi efficiunt. Non sunt autem naturæ, quoniam principia substantialia non sunt. Est enim principium substantiale, quod rem substantialiter cōstituit atque cōponit; quemadmodū videlicet ex materia & forma cōponuntur res naturales, tanquā ex suis partibus essentialibus atque substantialibus, à quibus naturis duabus, res naturales dominantur. Non autem ex leuitate, ignis constat, neque ex grauitate lapis. Quare neque naturæ rerum dicendæ sunt, sed potius entia secundum naturam, quemadmodū infrà plenius declarabitur. Cæterum Aristote. in 1 .lib. de Physico auditu, obscuriorem quidē verbis, sed in sententia æquiualentem ponit definitionē, quæ ex prædictis euadet facilior. Sic itaque naturam definit Aristot.

Natura

Natura est principium quoddam & causa, vt id moueatur atque quiescat, in quo primo per se, & non per accidens inest.

Quæ quidem definitio, conformiter ad prædicta, sic debet intelligi: Natura est principium quoddam, id est, substãtiale principium, siue effectiuum, siue susceptiuum: & causa, siue materialis, siue formalis, siue effectiua, siue conseruatiua: principium (inquam) & causa, vt id moueatur atque quiescat, in quo ipsum tale principium inest, hoc est, motus vel quietis rei naturalis, in qua tale principium est; primò, id est, principaliter per se, id est, tanquam pars essentialis ipsius rei naturalis: & non per accidens, id est, nõ sicut aliquid accidentaliter inexistens, vel essentiæ extraneum. Vbi hoc peculiariter notandum est, coniunctionem copulatiuam: Atque loco disiunctiuæ coniunctionis accipiẽdam esse, vt sit sensus, principium quoddam vt id moueatur vel quiescat, &c.

Quæ dicantur habere naturam & entia secundum naturam.

CAP. III.

NAturam autem habent, quæcunque tale principium habent.

Hoc est, Naturam dicuntur habere, quæ formã substãtialem & materiam sub nomine naturæ prius definitas habent tanquam partes essentiales sui. Huiusmodi sunt omnes & solæ substantiæ corporales, quæ supra dictæ sunt res naturales. Excluditur autem ab hac definitione materia (quæ formam in se videtur habere) eò quòd ipsam non habeat tanquã partem essentialem sui, cũ sit omnino simplex & incomposita, tametsi cum forma vnum tertium constituit, cuius pars existit. Definitio autem entium secundum naturam, hæc est.

Secundum naturam sunt, & hæc ipsa, & etiam ea quæ hisce per se competunt.

Quæ definitio sic intelligitur, Entia secundum naturam dicuntur hæc ipsa, id est, res habentes naturam, & ea quoque quæ rei secundũ naturam conueniunt, &c. quemadmodũ accidentariæ dispositiones & motus rebus naturalibus conuenientes, dicuntur esse eis secundũ naturam: vt igni secũdum naturã sunt calor, siccitas, raritas, leuitas, motus sursum, calefacere, exsiccare: aquæ secundũ naturam sunt frigus, densitas,

tas, grauitas, humiditas, motus deorsum, frigefacere, atque ita in cæteris. Quæ verò naturæ rei nō conueniunt, non sunt entia secundum naturam, vt quæ ab extrinseco per violentiā, rei cuilibet imprimuntur, quemadmodū in aqua color, & in lapide motus sursum, ignis percussio ad locum deorsum.

Quid ens cō tra naturā. Et quidem si forma rei contranitente, per violentiā prædominantis agentis hæc fiat impressio, dicuntur entia cōtra naturam, quemadmodū exemplū est in iis quæ statim posita sunt. Contranititur enim forma aquæ, ne calorē suscipiat, licet præualēs ignis imprimat eū violēter: & lapidis forma, ne ipse moueatur sursum cōtranititur, quærens magis moueri deorsum. Itidē & forma ignis, motui deorsum reluctatur. Si

Quid sit præter naturam. verò id quod ab extrinseco imprimitur, non repugnat naturæ, neque introducatur cōtranitente natura, sed permittente (eò quòd sicut nō conuenit, ita ei nec aduersatur neque officit) præter naturā id esse dicendū est, quemadmodū impressus in lapidē impetus ad motū lateralem in loco plano. Hic enim motus sicut lapidi secundū naturā non conuenit, ita secundum eam nec aduersatur, vnde præter naturā dicendus est. Hæc vt magis clareant, ponit Arist. hanc diuisionem.

Eorum quæ sunt, quædam sunt natura, quædam ob alias causas.

Cuius hic est sensus, Rerum productarum, quædam à natura naturaliter agente producuntur: aliæ aliis à causis, quippe ab arte, à libera voluntate, casu aut fortuna, quorū exempla ex sequentibus patebunt.

De rerum naturalium principiis in genere, atque tribus eorum conditionibus. CAP. IIII.

DE numero & assignatione principiorū rerū naturaliū, variè admodū senserunt veteres Philosophi, quorū vt non est admodū operæpretiū, ita neque propositum singulas sigillatim sententias adducere, aut errores impugnare. Si quem fortè oblectant eiusmodi, is Aristotelem consulat. 1. Physic. lib. quem de principiis rerum naturalium scripsit, & abunde illi (ni fallor) fortassan & vsque ad nauseam, erit satisfactum. Nos verò Aristotelis sententiā (qui cæteris certiora magisque consentanea in Philosophicis rebus descripta reliquit) in sequentes atque adeo veritatē ipsam quā fideliū doctorum omniū vnanimis firmat cōsensus, duo tantū rerū natural

turaliũ principia ponimus, nẽpe materiã & formã, quæ substantialiter (vti suprà dictũ est) rẽ naturalẽ constituũt. Priuatio enim, tãetsi (vt post dicetur) principiũ trãsmutationis rerum naturaliũ admittatur, nõ tamẽ principiũ rerũ naturaliũ admitti debet, cũ res naturales ex priuatione nõ cõponãtur.

Principia igitur prima rerum naturalium sunt quæ neque ex sese mutuo, neque ex alijs fiunt, & ex ipsis omnia esse oportet.

Tres conditiones principiorũ positæ ab Arist.

Ex qua descriptione tres colliguntur eorum conditiones: quarũ prima est, vt simplicia sint penitus, & ex aliis nõ composita. Quod intelligi debet de partibus alterius rationis, siue de partibus essentialibus. Nã materia omnis, ex partibus componitur tanquã integrantibus ipsam, non autẽ ex partibus alterius rationis siue essentialibus. Quælibet enim materiæ pars, eiusdẽ rationis & speciei est penitus cũ tota ipsa materia. Nõ tamen componitur ex aliis partibus essentialibus, quasi ex alia vlterius materia ipsa cõponeretur: alioqui processus fieret in infinitũ. Sic & formæ substantiales omniũ rerum naturaliũ, præter animã rationalem, partes habẽt integrantes ex quibus cõponuntur. Sunt tamẽ etiã ipsæ rerum principia, neque ex vllis partibus essentialibus componũtur. Secunda conditio est, vt non cõponantur ex se inuicẽ. Materia enim non ex vlla forma composita, neque formã vllam in se habet ex qua cõponitur, neq; itẽ forma, materiã habet pro parte sui. Ex quo patet, secundũ eos qui formã corporeitatis distinctã ponunt in corporibus à formis vltimis, cõpositum illud ex materia prima & forma illa corporeitatis, nõ esse principiũ rei naturalis, tametsi pars sit ipsam componẽs, quoniã simplex nõ est, sed ex materia & forma cõpositũ. Tertia verò cõditio est, vt ex ipsis res omnes naturales substãtialiter constituãtur. Quã conditionẽ manifestũ est materiæ, & formæ cõuenire. Omnis siquidẽ res naturalis, ex materia, & forma, tanquã ex partibus essentialibus, atque substantialibus cõstituitur. Huius autẽ conditionis defectu, formæ artificiales (vt forma statuæ) principia nõ sunt, quoniam ex ipsis nulla res naturalis cõponitur, sed tantũ artificialis, vt ex forma statuæ cũ materia cõponitur statua, quæ est opus artis, nõ res naturales. Hic animaduertẽdũ est, illud esse principiũ rei naturalis, ex quo videlicet ipsa res (tãquã parte essentiali)

intu in

intrinseco componitur: iuxta interpretationē conditionum positarum,& principiū transmutationis rei naturalis: quod videlicet ad rei naturalis generationē seu productionem requiritur:siue in generato postmodum maneat, siue non. Priuatio siquidem formæ substantialis ad generationem requiritur:in producto tamen nequaquam mansura. Nihil enim potest generari substantiale, absque formæ præexistentis in materia expulsione. Nam ex homine cadauer non fit, nisi rationali anima migrāte:nec ex aëre aqua,nisi aëris forma substantiali cedente. Siquidem incompassibiles hæ formæ sunt. idem in cæteris videre est. Sunt itaque tria transmutatiouis rerum naturalium principia,sed non item tria rerum naturalium principia. Duo enim sunt,& non plura.

De materia,vt est alterū principiū rerū naturaliū. CAP. V.

ADuertendum est autem hoc loco, cū materiā dicimus rerum naturaliū esse principium,eámque alteram esse naturam,accipi debere non(vt vulgo solet) pro qualibet materia etiam artificiali,quemadmodū aurum, argentum, siue lignum statuæ ex aliquo ipsorum factæ,dicitur esse materia. Pro quo est intelligendum duplicem distingui solere materiam nempe primam,& secundam. Secunda materia dicitur,quæ ex alia vlterius materia tanquam ex parte essentiali componitur,neque pura potētia est, sed formam etiam in se includit,vt partem substantialem sui. Quemadmodum cùm in exemplo suprà adducto, aurum vel argentum dicitur materia statuæ aureæ siue argenteæ, quoniam ex ipsa & forma per artem introducta, vna cōponitur res artificialis, quæ statua dicitur. Non est tamen aurum materia prima,sed secunda tantum,quoniam priorem habet aliā, in quam vt in partem resoluitur, ex qua simul cū forma sua substantiali cōponitur. Sic item compositū ex materia prima & forma corporeitatis, materia prima nō est,sed secunda tantū. Atque hanc quidem materiam secundā, non est difficile ne rudibus quidem intelligere. Cæterum ad intelligendum secundum veritatem & proprietatem,quid sit prima materia,quæ hîc natura esse dicitur, & principium alterum substantiale rerum naturalium,subtiliorem adhiberi oportet mentis cōtemplationem,& intelligētiæ aciē fixius intendere. Neq; satis rectè potest intelligi,nisi per cōparationem ad formam, quemadmodum ait Aristoteles, materiam per analogiam ad formā esse

Dictū Aristotelis no tatu dignū.

esse cognoscibilem, id est, per comparationem & relationem ad formam, sicut & omne relatiuum per collationem cũ suo correlatiuo melius atque perfectius intelligitur, neque satis vnum absque altero potest agnosci.

Quid sit materia prima, & quomodo cognosci debeat, quod q; non sit propriè ens nominanda. CAP. VI.

EST igitur materia prima, primum vniuscuiusque subiectum, ex quo quippiam eo fit pacto, vt non per accidens insit: & si corrumpitur, ad hoc vltimum sanè proficiscetur.

Quorum verborum hæc est sententia, materia prima est subiectum primũ & vltimũ omnis formæ, tam substantialis quã accidentalis, & velut nouissimũ substerniculũ, quod in se formã substantialem recipit, formæque substernitur, cum ea rem naturalem pariter componens, ita vt si quam rem naturalem per ablationem omniũ formarum corrumpere cõtingeret, ad ipsam materiam nudam deueniendum esset, verùm hoc impossibile, quemadmodum & ipsam materiam omni forma spoliari. Vbi cum dicitur subiectũ primum & vltimũ, excluditur omnis materia secũda. Ipsa enim tametsi alterius formæ subiectum sit, subiectum tamen primũ siue vltimum non est, quod ex sua materia & sua forma tanquam ex partibus componitur, sed vlterius siue prius subiectum habet, illud formæ habitaculum & substerniculum, quod in re formam nullam habet tanquam sui partem, sed tantum accidentaliter velut hospitem recipit formam substantialem, vt vnà cum ea non seipsam, sed rem naturalem componat. Materiam ergo primam intelligere volens, ad illud substerniculum vltimum debes intellectum conuertere, in quo non includatur tanquã pars eius vlla omnino forma. Donec enim formam simul intelligis vt partem, materiam primam non concipis.

Materia enim ex sese pura potentia est, & quasi nihil per se, hoc est, nullam formam sibi habens intrinsecam, ex qua componatur neque ad aliquod particulare esse determinata, cum formã nullã habeat intrinsecam, cuius est dare esse determinatum, sed fieri ex ea potest quodlibet secundum aduenientium formarum varietatem. Itaque per se quidẽ nihil esse videtur materia, nec simpliciter ens dicenda, neque simpliciter res, neque bonum, sed quasi nihil. Est enim nihilo vicinis-

Materia prima nihilo viciniſsima.

ſima & inter omnia quæ à Deo creata ſunt aut facta, imperfectiſsima. Quare inter omnia, ab optimo & ſummo & veriſsimo ente Deo domino quàm longiſsime diſtat, cum ipſe ſit eſſe plenißimum & perfectiſsimum, actuſque puriſsimus nihil habens potentiæ admixtum. Illa vero eſt mera potentia, nullam habēs eſſentiæ ſtabilitatē, nullúmque propriū eſſe, ſed à forma tantū quodāmodo eſſe mutuat accidētale, vt quoties de forma in formā tranſit, toties ſuum quod habet accidentarium eſſe, cōmutet. Quemadmodū accidentiū ſubiecta, quoties de accidente in accidens trāſeunt, prius eſſe accidentale, quod ſecundum formā abeuntem habebāt, perdunt; & nouū eſſe accidentale, ſecundū qualitatem aduenientem, acquirunt. Veluti cum homo qui albus erat, fit niger, perdit eſſe album quod habebat, & acquirit eſſe nigrum quod non habebat. Ita cum materia prima de forma aquæ ſub qua fuit, mutatur vt ſit ſub forma ignis, deſinit eſſe materia aquæ, & fit ignis.

Quemadmodum materia non ſit actiua, & à Deo longiſsimè diſtet. CAP. VII.

ILlud vero de materia diligenter conſiderandum eſt, quòd mera potentia ſit, nihil actus in ſe eſſentialiter habens, ac proinde ſuſceptiua tantum eſt atque paſsiua, nulla autē ratione actiua. Forma enim eſt à qua eſt eſſe, ipſa etiam eſt, à qua omnis procedit actio atque motio, & omne quod agit, per formam agit; quemadmodum & omne quod eſt, per formā eſt hoc ipſum quod eſt. Vnde quanto formæ rerum ſunt perfectiores, tanto res ipſæ quarum ſunt formæ, nobiliores habēt actiones, atque diſpoſitiones perfectiores. Quemadmodum anima rationalis (quæ eſt omnium formarum nobiliſsima) nobiliſsimas dat homini præ omnibus creaturis operationes, quemadmodum & cœleſtes formæ, ſuis corporibus dant potentiſsimas. Vnde & formæ illæ immateriales (cœleſtes dico ſpiritus) quæ ſunt formæ per ſe ſubſiſtentes, & actus puri, non poteātes cum materia commiſceri, potentia atque virtute longe ſuperant cætera creata omnia, atque adeò rationalem ipſam animam, quatenus cum materia habet naturale commercium. Et ſuper omnia benedictus deus qui eſt forma perfectiſsima & actus puriſsimus, ſuper omnes formas alias creatas, materiales & immateriales, nihil proſſus habens admixtum potentiæ, in infinitum potentia, virtute, ſapientia, & omnibus perfectionibus ſupereminet creatis omnibus quā-

tum

tumnis in suo genere præcellentibus. Qua in re meditatio se se offert non iniucūda, ei qui in materiam velit tanquam entium infimum & nouissimū ac nihilo proximū, cum Deo qui est entium primū supremum atque perfectissimū, & à nihilo prorsus elongatissimum, velut ex opposito comparare atque contrà opponere. Quemadmodum enim materia, pura existens potentia, nihil habens in se actus intrinseci, omniū maximè passiuà est, & tantum passiua, nulla verò ratione actiua: sic ex aduerso Deus purus actus existens, & forma perfectissima, nihil omnino habens admixtum potentiæ, maximè actiuus est super omnia (iuxta Apostoli dictum) in omnibus operans omnia, nulla tamē ratione passiuus, vt à quoquam quicquam possit suscipere. Et quemadmodum materia cum ab omni agente naturali passibilis sit, & ad qualibet suscipienda indifferens, quæcunque à quolibet fuerint prædominante agente impressa, non potest tamen per se quicquam omnino agere: ita econtrario Deus cum ad quælibet agenda sit indifferens, & omnis actionis principium, omnia agens ac mouēs pro suo libito, non potest tamē pati quippiam à quouis agente, imò nec à seipso, quemadmodum nec in seipsam aliquid agere potest materia. Et queadmodum cum multa accipiat in sese materia, nihil tamen ipsa cuiquam donat: ita econtrario omnipotens Deus cū omnia donet omnibus, omnibusq; rebus suum esse instillet, & cæteras perfectiones omnes dispēset, nihil tamen ipse à quoquam accipit, neque accipere potēs est. Est ergo materia omniū entium imperfectissima, à Deo quàm longissimè distans, & nihilo atque nō enti vicinissima, neque vicinius quicquam nihilo potest imaginari homo, aut Deus fabricare. Imò non ens simpliciter dicenda est, & non ens in actu, sed tantum ens in potentia, tali nimirum diminuente determinatione adiecta.

Transuectio in conside-ratione diui næ perfectio nis.

I. Corin. 12.

Quando Deus materiam creare potuerit, & an dignum fuerit, tam imperfectissimā rem illum creare. CAP. VIII.

CVm autem inter agens & effectum oporteat esse similitudinem, forsitan mirū cuiquā videri poterit, quemadmodum Deus perfectissimus atque purissimus actus & forma simplicissima, aut potuerit aut voluerit hanc impuram potentiam creare. Nam inter infinitam & purā formā & finitam potentiam nihil actus habentem, nihil apparet similitudinis. Soluitur autem ista dubitatio hoc pacto, quoniam ma-

Quæstio.

Solutio quæstionis.

teriam non per se creauit Deus, quasi ens aliquod per se subsistens, aut quasi hoc aliquid: sed concreauit potius cum re naturali, cuius in creatione erat materia, fecitque eam Deus esse sub forma, quam in se recipit, sub qua quodammodo esse habet, atque ita etiam quodammodo Deo assimilatur, quatenus est sub forma ipsius rei naturalis, cui ipsa substernitur. Neque simpliciter creatura dicenda videtur, neque simpliciter creata, sed potius concreatura siue concreatum aliquid cum re naturali. Ex quo consequi videtur satis manifeste, quòd ab initio conditionis rerum Deus materiam non fecerit, neque creauerit absque formis substātialibus, sed omnem materiam sub aliqua certa forma produxit, cœleste quidem materiam sub forma cœlorum, elemētarem verò sub forma elementorum, tametsi formis vlterioribus, per subsequentes sex dies diuinæ operationis, postmodum fuerit completa. Ex hoc etiam patet, materiam non posse sine forma secundum naturam existere, neque esse possibile, vt materia omni prorsus forma sit nuda atq; spoliata, neque vna vnquam posse spoliari, nisi adueniēte altera, Imò neque Deum hoc posse (vt materiam videlicet sine forma creet, aut concreatā per se seruet absque omni forma) probabilis quorundā sententia est. Aiūt enim, à quo omnis forma aufertur, ab eodem similiter omne esse auferri, cum forma sit, quæ dat esse rebus. Aliis contrà sententibus, Deo nō esse impossibile, quod naturæ possibile non est, sed potuisse Deum & ab initio sine forma creasse materiam, & etiam nunc eam sine omni forma seruare, licet sub forma creatam. Vtra verò sententia sanior debeat haberi, nostro non stat iudicio: quapropter vtranque in sua probabilitate relinquimus. Nemo verò existimet Deo perfectissimo indignum, quòd tam vilem rem creare voluerit, quæ fit nihilo vicinissima: Imò verò hac in re admodum magnificauit potentiam suam qui est omnipotens, dum eam sic demōstrat validam, vt possit etiam in vltimum illud & imperfectissimum quod à sua essentia quàm longissimè distat, attingens à fine vsque ad finem fortiter, id est, à perfectione naturæ angelicæ, vsque ad imperfectionem huius propè nihili.

Diuersa opinio.

Nulla creata virtute fieri posse materiam, sed in omni actione naturali eam præsupponi. CAP. IX.

Dictum Aristotelis notandū.

NVlla verò est tam potens creatura, quæ possit creare vel minimam quātitatem materiæ. Infinitæ enim hoc est

est virtutis tantum, nempe diuinæ, facere aliquid ex nihilo, quemadmodum innuit Aristoteles, cum ait, ex nihilo nihil posse fieri. Nam si creatura aliqua materiam primam faceret, necesse esset illam ex nihilo fieri, sicque creari. Non potest autem creatura creare, neque ex nihilo quippiam efficere. Potest enim creatura cum influxu dei cooperante, rem quæ aliqualis est in potentia, efficere vt talis sit actu, quemadmodum ignis ex ligni materia, quæ est in potentia ad formã ignis, potest facere ignẽ actu, introducendo in eam, formã suæ formæ similẽ. Cæterũ quod in potentia nõ est, creatura facere nõ potest vt potentia sit. Hæc ergo causa est quare cũ agens naturale aliam rem naturalem possit efficere, queadmodũ de ignẽ alium ignẽ producente iam monstrauimus: materiã tamen producere nõ potest, quoniã maioris potentiæ est hoc, quàm illud. In omni itaq; actione quæ fit à re naturali, præsupponitur materia, in qua forma suscipiatur: quẽadmodũ & omnis artifex, non nisi ex materia quicquã efficit, neq; item agẽs naturale quodcunque. Queadmodũ ignis nunquã nisi ex præiacenti materia ignem facit. Sicut autem diximus de creatione, ita & de annihilatione dicendum est. Rem enim quæ actu est aliquid, potest agens naturale efficere, vt talis actu non sit: hoc est, potest formas rerum destruere atque expellere, non potest autem efficere, vt res potentia talis nõ sit. Illud enim (nempe formam expellere ex materia) finitæ virtutis est. Hoc verò (scilicet materiam in nihilum redigere) infinitæ, quæ nulli cõpetit creaturæ. Quin & illud probabilior tenet sententia, nõ posse talem aliquam creaturã à deo, licet potentissimo, creari, cui virtus illa competat creandi siue annihilandi: neque virtutem hanc vlli creaturæ quãtumuis nobilissimæ siue creatæ, siue creandæ, cõmunicari posse, sed eius solius omnipotentiæ conuenire. Solus est Deus in cœlestibus sursum habitans, qui potuit vniuersam hanc mundi machinam & molem permaximam, ex nihilo & materia nusquam præinuenta creare & eandem potest cum voluerit, etiam nunc vsque in nihilum redigere. Subest enim illi, cum voluerit, posse. *Sap. 12.*

Ex materia ingenerabili & incorruptibili secundum sese, transitur ad diuinitatis considerationem. CAP. X.

MEditari hoc in loco possumus, quàm sit stabilissimus in sua essentia Deus, actus purissimus & perfectissimus, ipsumque suum esse infinitũ existens, si sic permanet sta-

bilis, quantum ad se attinet, imperfectissima ista materia, quæ à Deo est longissima, & nihilo vicinissima, sola sic eam conseruante diuina voluntate. Tametsi enim secundum formas tam substantiales quàm accidentarias plurimum ipsa variatur accidentaliter, in se tamen essentiali mutatione & intrinseca manet prorsus inuariata, neque corruptioni est aut generationi, vt cætera corpora naturalia inferiora, subiecta, adeò vt ab initio creationis rerum, de immensa illa mole materiæ, sub qua creata fuerūt cœlum & terra & quæ in eis sunt omnia, nulla materiæ illius particula ne minima quidem deperierit, actione naturalis agentis, quemadmodum neque minima particula adiecta est, eadem virtute. Idque non ob aliud, nisi quod secundum suam existentiam vel non existentiam, soli subsit diuinæ voluntati: agentibus verò naturalibus, nō nisi secundum formarum & accidentium transmutationes, est subiecta. Quantumuis enim humana potentia sæuiat, quantumuis ad perditionem omnimodam conetur, nunquam vsque ad annihilationem pertinget. Poterit quidem efficere vt moriatur homo, & quæ materia erat hominis, iam esse incipiat materia cadaueris, deinde & hoc poterit, igne adhibito cadauer ipsum in cinerem atque puluerem redigere. Verùm etiam si mille syluas in vnius consumptione cadaueris adhibeat, ad hoc nequaquam pertingere valebit, vt puluerem annihilet. Dispergere quidē poterit in aërem, aut in aquam, aut in terram abdere: facere autem vt aliquid materiæ perdatur, in omni virtute sua & consilio nō poterit. Atque hinc rursum ratio humana cōsideret, si omnis creata virtus aduersus ipsum quod est omnium vilissimum non possit præualere, quódq; est nihilo proximum ad nihilum non potest reducere is qui est actus purissimus, forma perfectissima, esse infinitum atq; plenissimum, quique est à nihilo in infinitū elongatus. Deus omnipotens, quàm sit prorsus creatæ omni virtuti sub tractus, & quàm aduersus illum omnis creata virtus, etiam si millecuplo augmentetur, omnino nihil præualere posit.

Alia contemplatio.

Consurrectio in viuificum Dei affectum, ex præcedentium contemplatione mirabilium. C A P. X I.

Tibi ergo soli domine Deus, debetur creationis honor & gloria. Tu solus non eges quopiam, vt tibi præparet in tuo opere materiā. Nihil erat mundus, & solo eū verbo suscitasti, proditque de nihilo hæc amplissima creatura. Sed nec quis

Gene. I.

quisquam est, qui nobis posit auferre vel pilũ de capite, vt in nihilũ pereat, præter te, qui solus est potestate habens creãdi & annihilãdi. Quare ergo piissime domine, timebimus vllã huius mũdi potestatẽ? cum nec animã interimere, nec corpus annihilare valeãt. Vnũ hoc tu domine reliquisti impius persecutoribus, vt posint animã resistẽrẽ ab inimica fœdissimaq; carnis huius molestia separare. Quo quid posit homini te verè agnoscẽti gratius euenire? Cæterum, neq; corpus neque animã creata vlla potestas annihilare potest. Igitur in te domine sperantes, tuóq; validissimo fulti auxilio, nullã omnino mundi huius pertimescimus quantũuis præcedentẽ potestatem, illud firmissime scientes, quoniã tua virtus superuincit in immensum, sed confidenter in doctrina benedicti filij tui perstamus, expectantes beatam spem, & aduẽtum tuum gloriosum, ô maxime deorum Deus, quẽ ipse repromisit nobis.

Luca 21. *Matt. 10.* *T.t.2.*

De forma vt est alterum principium rerum naturalium & obiter de materia cœlestium atque inferiorum, an eiusdem sint speciei. CAP. XII.

QVod ad materiã pertinet, res omnes cognatæ sunt, & secũdum speciẽ aut genus penitus indistinctæ. Siquidem in omnibus naturalibus, præcipuè inferioribus istis vna est eadémq; materia. Nam de materia cœlestiũ corporũ, propter ipsorum incorruptibilitatẽ dubitari solet, ob hoc potissimum, quòd nõ videatur cœlestiũ corporũ materia esse alienarum impressionum susceptiua, neq; videtur transire de forma in formã, sed perpetuò sub eadem forma, eisdẽ dispositionibus permanere: quod longè est à materia corporũ horum inferiorũ, elementariũ atq; mixtorũ. Qua ratione permoti opinantur quidam, distinctionẽ esse ponendã specificam vel genericã, inter materiã cœlestium ingenerabiliũ & incorruptibiliũ, & inter materiã elementorum atq; cęterorũ mixtorum generabiliũ & corruptibiliũ. Aliis econtrario dicẽtibus, non esse ponẽdam distinctionẽ vllam talẽ, siue genericã, siue specificam: sed omnẽ materiã eiusdẽ esse rationis: aliis dicentibus, illã cœlestis materiæ intrãsmutabilitarem non ex ipsa sua natura prouenire, sed ex conditione & virtute formarum in ipsis inhabitantium, quibus tãtum Deus naturæ virtutẽ cõtulit, vt nullã extraneã impressionẽ patiatur materiã in qua creatæ sunt, suscipere, neq; de forma in formã trãsire: quẽadmodũ in rebus quoque naturalibus videmus, quasdam ex sua

Contrariæ opiniones de materia cœli.

natura ad annorũ centenarios perdurare secũdum formam inuariatas, dum aliæ breuissimo intereant spatio, quod non dubiũ est ex formarũ prouenire varietate. Quãquam autem his modis de materia cœlestium & inferiorũ diuersa sententia est, illud tamen vno ore astruũt omnes, rerum inferiorum omniũ vnam eandémq; esse materiã, atq; ita quantũ ad hãc, esse secundũ speciẽ indistinctas. Cæterũ, ipsa rerũ abinuicem distinctio substantialis atq; specifica, à formis est substãtialibus. Siquidem forma est, per quam res actu est, & in certã aliquam speciẽ redigitur, quæ ex materia prorsus indeterminata est, & in potẽtia ad quodlibet. Forma itaque in materia suscepta & producta, cum ea pariter rem vnam substantialiter componit, & materiæ quodãmodo esse communicãs accidentaliter, & composito dans esse substantialiter & essentialiter. Ab anima enim rationali habet homo, vt homo sit: materia verò prima, tantum hoc, vt materia humana sit.

Quid forma.

Ex massa ceræ & impressione sigilli per analogiam declaratur formæ officium. CAP. XIII.

Analogia.

VT autem clarior fiat formæ cognitio, analogiam quandam & comparationẽ assumimus ceræ & formę sigilli, per quã vtcunq; comprehendi poterit formæ officium atque natura. Sicut enim massa ceræ ex se nullam habet imaginem aut formã, sed iuxta sigilli variam sculpturam nata est suscipere diuersas formas, siue hominis siue leonis imaginẽ, siue alterius cuiuslibet animalis, dum tamẽ sub vna qualibet est, pariter nequit esse sub alia, nisi prior abiiciatur, vt cum in cera impressa est leonis imago, non potest in eam introduci hominis imago, donec abiiciatur prior leonis, successiuè tamen indifferenter quamlibet suscipere potest impressionem. Ita sanè materia, ex sese ad omnem prorsus formam indifferens est & indeterminata, iuxta autẽ agẽtis supra ipsam dominiũ obtinentis naturã, impressionẽ recipit formæ, iuxta autẽ formæ veritatẽ esse varium suscipit. Forma verò esse accidentarium dat materiæ, & eius indifferentiam suo aduẽtu sic stringit, vt pariter secũ aliam suscipere nequeat. Quod quidem de formis vltimis debet intelligi. Nam inconueniẽs non est plures formas substãtiales simul eidẽ inesse composito, cum ambæ non vltimæ fuerint, aut etiã cũ altera fuerit non vltima. Queãdmodũ forma corporeitatis, secundũ eos qui eã distinctam ab vltima forma in omnibus corporibus ponũt, simul

est

est cũ anima rationali,& secũdum eorũ sententiã qui tres animas distinctas reponũt in homine, simul sunt anima vegetatiua, sensitiua,& rationalis. Formas autẽ vltimas, impossibile est eidẽ simul inesse, cuiusmodi sunt forma hominis, equi,& asini, forma ignis & aquæ. Successiue tamen potest quaslibet formas quãtumuis cõtrarias æque recipere, modo adsit agẽs quod formam introducat, alia quæ prius inerat expulsa.

Quomodo forma esse aut non esse dicenda sit. CAP. XIIII.

RVrsum & illud in proposita analogia aduertendum est, quòd sicuti figura illa aut forma quæ in ceræ massa per sigilli impreßionẽ relinquitur, non apparet esse in sigilli imprimẽtis sculptura : ita forma cũ det esse rei naturali, ipsa tamẽ non hoc esse dicitur, quod composito donati vt sit: quemadmodum(exẽpli gratia) donat homini anima rationalis, vt homo sit, ipsa tamen homo non dicitur, neq; est. Imo forma cum det esse rebus, ipsa tamẽ non tam esse per se, quàm coexistere vel inesse dicẽda videtur. Nõ enim est forma, eo modo, quo hoc aliquid siue compositum naturale est, aut quasi per se subsistens, sed tanquam inexistẽs, queadmodum de accidente dici solet, quòd eius esse sit inesse. Accidẽs enim quolibet esse dicitur, non quia ipsum per aliquid est, quomodo res naturalis, per formã est: sed magis quia per ipsum, subiectũ cui inest, aliquale est. Sic etiam substantialis forma, eatenus est, quatenus per ipsam res naturalis est, non quatenus ipsa per aliquid est, vt magis propriè dici debere videatur ipsa inesse rei, aut rem informare, quàm simpliciter esse. Loquimur de formis purè naturalibus,& quæ nullam habent per se subsistentiam. Rationalis etenim anima, quatenus per se subsistens à corpore separatim potest permanere, eatenus per se ens non solum inexistẽs, rectè nominari potest. Et formæ illæ immateriales angelicæ, per se entia,& quidem nobilißima entia sunt. Super omnia verò forma illa purißima,& actus perfectißimus atque inæstimabilis, ens primum est atque supremum, imò totius essentiæ plenitudo, non per se tantum felicißimè subsistens, sed omnium insuper rerum essentias, in suo esse plenißimo, benignißimè continens atque concludens.

Comparatur forma aliquatenus cum Deo secundum similitudinem & vicinitatem. CAP. XV.

QVemadmodũ verò suprà diximus de materia, quod à Deo quàm longißimè distet, & penè nihil habeat cũ

illo similitudinis, ita econtrario de forma videtur eam nimirum esse Deo adsimilem: ideoque vicinam, cùm sit etiam ipse forma quædam perfectissima, & actus purissimus. Neq; difficile fuerit ei qui rectè intellexerit supra positam materiæ ad Deum comparationē quę secūdum dissimilitudinem fiebat, formæ quoq; ad Deum per similitudinē applicare. In omnibus enim iis cōparati forma secūdum similitudinē cum Deo poterit, in quibus materia dissimilis fuit declarata, tametsi in immensum semper excellat diuina perfectio, & in infinitum ab ea deficiat formæ similitudo. Nō fuerit autē inutile ad formæ clariorē habēdam notitiā, & potissimū ad Dei perfectiorem aliquanto habendā cognitionē, adinuicē ista cōparare, & in quibus similitudo sit atq; etiā dissimilitudo ostendere. Deus itaque sicuti actus purus est & simplicissimus, ex materia non compositus: ita & forma rei naturalis actus purus est & simplex, ex materia non compositus. In hoc tamē à Dei perfectione deficit, quoniā cum materia quæ est potētia pura, communicat atq; societatem habet in ea inhabitans, & cum ea pariter rem naturalem componens, cum Deus nullā omnino potentiam secū admittat, neque cōpositionem sciat. Rursum queādmodum Deus summe actiuus est, omnia operās in omnibus, quatenus actus purissimus & perfectissimus atque infinitus, in forma omnis substātialis, virtutem habet agendi, operandiq; in corpore omnia quæ sunt rei, quam constituit, conuenientia. Verum in hoc deficit, quòd limitata sit eius actiuitas, vt non quælibet possit effectum indifferenter operari, sed tātum quæ rei conueniunt quam componit, cùm Deus infinita & illimitata sua virtute operetur omnia in omnibus, & nulla omnino sit actio, quę ab eius non emanat immensa virtute. Iterum in hoc cum Deo cōuenit, quoniā principium actiuum existēs, pati non potest, neq; aliunde quicquā suscipere. Sic enim forma principium tantū actiuum est, non autem passiuum, quomodo materia tantum passiua est, non autem actiua. Neq; ipsa alias nouit in se formas, potissimum corporeas suscipere, neq; secundum eā res naturales patitur. A' diuina tamen perfectione adeò deficit, vt etiam ad corruptionem, cōtrariante virtute peruenat, cum eam prædominari contigerit. Amplius, queādmodum Deus esse donās rebus, & omnia omnibus elargiens, nihil ipse recipit, neq; recipere potens est: ita forma substantialis cùm esse donet rebus,

atque

atque ipsi etiam materiæ,& omnia in eis quę conueniūt operentur,atque elargiatur, ipsa tamen à materia vicissim nil recipit.In hoc tamē deficit,quoniam ille omnia largitur omnibus,hæc autem suo tantum cōposito atq; etiam peculiariter, quātum ad materiam,nullum illi donat esse intrinsecū,cum Deus rebus omnibus hoc ipsum donet, quod substantialiter sunt. Et Deus quidem nec recipit aliquid ab iis quibus benefacit,neque commodum vllum accipit. Forma verò in materia, vt in domo necessaria inhabitat, & ea vtitur vt officina, extra quam prorsus nec existere posit; neque quicquam operari nihilò certè amplius quàm materia ipsa sine forma. Patet ergo, quemadmodum forma Deo sit adsimilis, eique secundum qualemcunque similitudinem,tametsi deficientem, vicina posit demonstrari.

Quemadmodum materia dicatur appetere formam, tam absentem quàm præsentem. CAP. XVI.

Superest nunc,de mutuo amore atq; appetitu materiæ ad formā,& formæ vicissim ad materiā,vt aliquid dicamus. *Appetitus varius.* Neq; enim nihil huius rei cognitio,Dei gloriā magnificabit. Aduertendū ergo est,quòd sicut rationalibus creaturis Deus appetitum dedit rationalem, quæ voluntas nominatur, per quam ea quæ secundū rationem sibi cognoscunt vtilia appetunt,absentia desiderando,præsentia amādo, ea verò quæ inconueniētia fugiūt,absentia detestādo,& de præsentibus tristando:brutis verò animātibus appetitum sensitiuum;quo ea quæ per sensum vt commoda apprehendūt, prosequerentur, itidem & incommoda fugerent: sic rebus naturalibus sensu atq; ratione carentibus,naturę autor Deus naturalem quendam instillauit indiditq; affectum siue appetitum,atq; desiderium,quo res quælibet naturaliter suam perfectionem appetit,atq; id quod sibi secūdum naturam conueniēs est, diligit, ita vt si adsit,in eo complaceat, & velut oblectetur:si verò absit,desideret, atq; ad ipsum acquirendum quantum ex se est, tēdat atq; conetur. Quemadmodum aqua,naturaliter frigus desiderat,& locum deorsum. Et quidem vbi præsens adest frigiditas,oblectatur,& gaudet in ea,eámq; quo ad valet seruare conatur. Si forsitan abfuerit,ab extrinseco nimirum agēte expulsa, non quiescit donec illam rursum in sese receperet. Sic lapis si in naturali est loco, quiescit & oblectatur in eo sine violentia. Si verò extra illum alibi detineatur,desiderabit

nihilo

nihilominus eundem, & ad eum quantũ ex se est conabitur vt tendat atque perueniat: moxque vbi forte impedimẽtum ipsum detinens fuerit subtractũ, illuc motu festinabit, quò prius tendebat desiderio. Hoc modo imperfectum omne (vt diximus) suã amat perfectionẽ, & illud appetit, atque desiderat, à quo habet perfici. Quapropter, cum ex supradictis euadat manifestum, materiã accipere suã quandã perfectionem à forma, per quam nimirum eius infinitas finitur, & indifferentia stringitur atque limitatur, & à qua esse accipit accidẽtarium & accidentarias alias dispositiones, quibus suo quodam modo perficitur, non est difficile intelligere, quo modo materia formã appetat ac diligat, ita vt absentem desideret atque ad eã tendat: præsentẽ vero amet, inq; ea complaceat, nempe vt id quod imperfectũ est, suã appetit perfectionem.

Quemadmodum forma appetat materiam. CAP. XVII.

Cæterum, quomodo forma perfectior, materiã rem imperfectissimã ac nihilo vicinissimam appetat, mirum forsitan cuiquam id videatur. Oritur autẽ hæc admiratio ex humani cordis peruersitate. Sic enim vani sunt filij hominũ, vt nõ ament neq; desiderent nisi eos à quibus emolumẽti aliquid sperent. Neque nisi vilem hunc nouerunt & mercenarium amorem, quo materia formam & inuicem se filij huius seculi amant. Nimirum vilissimis rebus & infimis (materiæ, & crassis carnalibus) vilis eiusmodi & infimus competit amor. Cæterum, est præter illum alius amor longè nobilior, quo perfectũ omne imperfectum amat atque desiderat, non vt ab ipso accipiat aliquid, sed in hoc magis vt ipsum perficiat. Et sic sanè forma gaudet egenti atque nudæ materię, quod ab optimo creatore accipit gratis, libenter elargiri, quasi intelligat bonum quo communius, eo melius ac perfectius esse. In hoc enim diuinæ largitati multum assimilatur, quæ nos non ob nostra diligit (siquidem bonorum nostrorum ipsa non indiget) sed ob seipsam potius diffundendam, suamque immensam bonitatem in nobis cõmunicandam. Quanquã ex supradictis constet, materiam etiam formæ esse necessariam, & maximo omnino vsui, vt in ea habitet, & quasi in officina omnem suam operationem operetur atque seruet, vt hac quoque ratione ipsam meritò debeat expetere, quemadmodum non solum fœmina appetit virum, sed econuerso vir etiam, licet perfectior, fœminam.

Psalm. 15

Propo

Proponitur quæstio de rationali anima, an etiam ipsa materiam appetat. CAP. XVIII.

Verum, quantũ ad hanc rem attinet, peculiaris quædam dubitatio de rationali anima (quæ forma substantialis est hominis) moueri rationabiliter potest, num etiam ipsa, vt cæteræ substãtiales formæ, à materia inseparabiles, materiã appetat naturaliter. Videtur enim & ratione & autoritate monstrari, quod ipsa magis odio debeat erga corpus affici, in quo inhabitat. Ratione quidé sic. Omnis enim res, naturaliter in eo magis statu esse desiderat, in quo sibi melius esse sentit, & in quo operationes sibi conuenienter magis debite, magisque rite possit exercere. Rationalis autem anima, per corporis huius crassitiem ita obuoluitur, vt operationes suas nobilissimas quas habet, nempe intelligere & velle, minus rectè possit exercere, quã si ipsa à corpore foret separata. Sic enim anima rationalis corporis crassitie impeditur, quomodo oculus alioqui rectè dispositus, pellicula obuolutus clare rem ipsam cernere nequit. Iuxtà illud sapientis, Caro quæ corrumpitur, aggrauat animã, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Videtur ergo anima naturaliter desiderare magis, vt à nube carnis huius separetur, quàm vt ei cõiungatur. Neque præsens corpori videtur in eo posse oblectari, neque absens ipsum desiderare, quod in præstantissimarum suarũ operationum exercitio sibi nouit præbere impedimentum. Rursum, videmus formas illas immateriales spiritus cœlestes materiã non appetere. Videbitur ergo & anima rationalis, tametsi forsitan in materia oblectetur, donec in ea inest, cũ tamen fuerit separata, iam illis modo quodam per se subsistendi assimilata, nõ vltrà ad materiam trahi desiderio: Accedit his, sanctarum scripturarum autoritas, sanctorúmque patrũ testimonia. Beatus enim Paulus dissolui cupit, & corpore magis exui, vt Christo domino possit cõiungi. Et idem ipse de corpore mortis huius alio loco quærit liberatoré atque alio rursum, in hoc corpore grauatus ingemiscit, sciens quoniam si terrestris ista domus corporalis huius habitationis per mortem dissoluatur, domum habiturus sit à Deo non manu factã, id est, gloriæ æternæ accepturus mansionem. Sancti quoque patres, corpus istud quod circunferimus, carcerem siue ergastulum & exilij locũ, atque aliis huiusmodi variis nominibus nominãdũ putauerũt. Nemo

Quæstio de anima rationali in materia.

Philip. 1

Rom. 7

2. Cor. 5

mo verò est, qui nō de ergastulo & loco carceris libenter velit liberari, neque liberatus quisquam ad locū eiusmodi quærit redire. Videtur ergo anima quæ in corpore est vt in carcere, nec in eo debere oblectari, neque ipsum absens desiderare.

Ponitur differentia inter formas materiales & immateriales, quantum ad appetitum materiæ. CAP XIX.

PRo solutione autē huius dubitationis sciendū est diuersitatem esse (quātum ad hanc rem) inter formas prorsus immateriales, & quæ prorsus cū materia cōponi nō possunt, cuiusmodi sunt spiritus angelici, & inter animā rationalem, quæ tametsi non ita sit materialis vt cæteræ corporeæ, quæ extra materiā non possunt subsistere, est tamen eatenus materialis, quatenus ex sua natura habet, vt cum materia quid vnum (nempe rem naturalem) possit cōstituere. Quæ enim prorsus immateriales sunt, & cum materia cōponi non possunt, his procul dubio nullus inest ad materiam appetitus. Quorsum enim appetitus esset rebus à natura datus, qui nūquam posset impleri? Anima tamen rationalis, quoniam ex sua natura hoc habet, vt cum materia simul rem possit componere, & quidem rem inter res omnes naturales nobilissimam, nempe hominem, idcirco dubitandum non est, quin ad materiam habeat naturalem appetitū, ita vt & absentem desideret, & præsentem amet. Tametsi enim videatur anima rationalis separata aliquatenus cœlestibus spiritibus similior, dum per se subsistat extra corpus, eò quòd tunc sine materia sit, atque ita forsitan perfectior in eo statu videri possit, separata existens, quia tamen ab optimo conditore non separatim ipsa, neque per se, neque propter se creata est, sed in corpore propter hominem ipsum totum, vt ipsa videlicet cum corpore hominem componeret (partes enim propter totum sunt, & non propter partes totum) idcirco suæ conditionis memor, semper corpus desiderat & amat. Longè verò diuersum est de formis illis cœlestibus, quæ neque in materia creatæ sunt, neque ad simul cum alio rem aliquā componendam, sed vt per se subsisterent, conditæ sunt ab initio.

Differentia animæ rationalis à formis alijs immaterialibus.

Soluitur proposita superius obiectio, & quomodo carnis corruptionem odio habeat anima, nō corpus ipsum, declaratur. CAP. XX.

AD ea verò quæ in contrarium obiecta videntur, respondendi debet, ea procedere cōtra corruptæ carnis miseriā, quæ non ex ipsa cōditione primæ materiæ, neq; ex corporis natur

natura, sed per accidēs ex primi parētis inobedientia, in ipsum corpus intrauit, & per propaginē in omniū posterorū corpora deriuatur. Vnde quoties contra carnē vel corpus, in scripturis aut in patrum scriptis fit exclamatio nō contra ipsam corporis naturam, neque aduersus corpus ipsum per sese, sed aduersus corruptionē & peruersitatē & multimodam miseriam in carne humana post peccatū inhabitantem, intelligi debet indignatio. Vnde non simpliciter corpus, sed corpus quod corrumpitur. Sapiens dicit aggrauare animam. Neque Paulus à corpore simpliciter vult liberari, vt ipsum nunquā recipiat: sed a corpore mortis huius, id est, à corpore, vt nunc est, hoc est, ab ista miseria multimoda, quæ in corpore adhuc inhabitet. Neque Paulus dissolui cupit à corpore, vt corpus nunquam velit recipere: neque sic ingemiscit in hoc corpore, vt prorsus velit expoliari, & corpore omnino priuari: sed ad hoc vult corpore exui mortali & misero, eóque ad tempus permanere priuatus, vt absorbeatur mortalitas à vita, & recipiat aliquando ex Dei munere gloriosum, quod fœtidum atque sordidum olim deposuerat. Sic etiā corpus istud, in eo statu miseriæ quo nunc est, obscurum, crassum, corruptibile, & tardum, rectè carcer nuncupatur, insuper & ergastulum, & locus laboris atque exilij. Quia donec in eo secundum statum in quo nūc est anima inhabitat, magni laboris opus habet in prauis ipsius cupiditatibus refrænandis, atque expugnandis, propter corruptionē quæ ex prima inobedientia in ipso inhabitat. Verum hæc omnia nihil aliud probant, quàm animam merito carnis istā corruptionē, & omnē quæ ex corruptione est miseriā, detestari. Nō autem consequitur, quòd per se corpus ipsum odio habere aut detestari debeat. Similiter & quod de impedimento dicebatur à corpore in animā veniente, ad corporis miseriā & crassitiē referri debet. Cum enim resurrexit olim virtute diuina corpus hoc nostrū in incorruptione, in virtute, in subtilitate, in agilitate, cæterísque perfectionibus, omni crassitie atque imperfectione ex Dei dono deposita, nullum erit animæ rationali ab ipso impedimentū, quin in corpore posita eique reunita glorificatio possit beatifica visione Deum etiā facie ad faciē contemplari, & amore inæstimabili eo dulcissimè perfrui. Et erit tunc quidē animæ plenū gaudiū, cū ipsam carnem, qua dū viueret homo velut ministra vsa fuerat, ad hanc gloriā apud Deum bonis

Sapient. 9
Rom. 7
Philip. 1
2. Cor. 5
1. Cor. 15
1. Cor. 13

actionibus promerendam, sibi viderit in præmij quoque iucunditate consociatam, & gaudebit indubie videre in consolatione sociam, quam in labore vitæ habuerat ministram atque adiutricem. Ex his ergo manifestum relinquitur, quemadmodum rationalis anima æquè atque cæteræ substantiales formæ, materiam appetat atque desideret.

De priuatione, vt est principium quoddam transmutationis rerum naturalium. CAP. XXI.

Qvoniam autē (sicuti iam diximus) forma perficit materiā, & ad omnē formā est materia indifferens, penitus ex se indeterminata, adeò vt quælibet materia omnes omniū rerum formas suscipere per successionē nata sit, quāquam simul eas continere nequeat: hinc fit, vt materia indeterminate quālibet formā desideret & amet. Vnde & præsentem formā atque hospitatā materia amat, & seruare eam absque fastidio cupit: & tamen quoniam indeterminata est, eas quas nō habet, similiter desiderat, atq; conatur habere, & genuino quodā natiuóq; conatu ad eas tendit, cupitque de forma trāsire in formā, quasi hac ratione suæ quærens imperfectioni mederi. Atque ita fit, vt collaboret ad eius formæ quā habet destructionē, dum aliam quærit, quæ hāc est expulsura quā habet. Et licet non hoc per se intendat, consequens tamē est, vt adueniente forma alia, prior licet perfectior emigret, atque abscedat: atque ita per accidens, dum eā desiderat acquirere formā quam non habet, se ipsam priuat ea quā habebat. Sanè materia omnes pariter formas, si id fieri posset, libens sustineret, optaretq; (si fieri id posset) impleri simul omnibus: sed formæ plures se pariter non cōpatiuntur (de vltimis rerum formis loquimur) sicut nec pluriū sigillorum impressiones, pariter in eadē massa coexistere valent. Atque ita adueniente vna, necessariò pellitur altera. Atque ex his patet, quemadmodum priuatio formarum absentium in materia, earum videlicet quas ipsa nata sit habere, & actu non habet, causa quædā sit, quare res transmutentur, & materia rerum naturalium de forma transeat in formā. Quā ob causam dixit Philosophus, priuationem conari ad maleficium rei. Atque hinc est, quòd vulgo priuationem tertium principium ponunt trāsmutationis rerum naturalium. Quia enim materia formis aliis substantialibus caret, quas non habet, & nata est habere, hinc est, quòd ad eas tendit desiderio, quas

Dictū Aristotelis notandum.

non

non habet, ficque per fe ad nouæ formæ acquifitionem, ac proinde ad nouæ rei generationem tendit, per accidens vero ad prioris formæ amifsionem, atque ex confequenti prioris rei maleficium & corruptionem. Non debet tamen priuatio ifta principium dici rerum naturalium, fed tantùm principium tranfmutationis rerum naturalium. Non enim rem ipfam fubftātialiter componit, neque in re manet, poftquàm generaliter eft: fed quoties res aliqua generatur, priuatio illa abiicitur, quæ ad prioris maleficium machinata fuit. Quemadmodum cum in fubiectū quodlibet habitus introducitur, priuatio eiicitur, cum nequeant oppofita fimul ineffe eidem. Vnde cum principia rerum naturalium (vt fuprà patuit) res ipfas naturales debeant cōftituere atque fubftantialiter componere, manifeftum eft, priuationem non effe dicendam principium rerum naturalium. Tranfmutationis tamen earum principium, ratione fuprapofita poterit admitti.

Quomodo intelligendum, priuationē effe tranfmutationis principium, & ad rei maleficium conari.

CAP. XXII.

CVm verò in præcedentibus diximus de priuatione, quòd ipfa ad maleficium rei machinetur: & de materia, quòd conetur atque laboret ad nouæ formæ acquifitionem, ficque per accidens ad veteris expulfionem, & rei perditionem: nemo ita intelligat (quemadmodum verborum facies forfitan prætendit) quafi priuationem dicamus vim aliquam habere agendi, per quam ipfa conetur & operetur rei naturalis corruptionem, aut materiam virtutem aliquam actiuam fimilem habere, ratione priuationis, per quam ipfa aliquid afficiat ad formæ vnius expulfionem, & acquifitionem alterius. Quo enim pacto priuatio ipfa (quæ ens verum non eft, fed entis potius priuatio, & non exiftentia tantum formæ in fubiecto apto eam habere) poterit vllam habere actiuitatis efficaciam? Sed & de materia iam fuprà declaratum eft, agendi virtutem ei minimè competere, neq; generare quicquam aut corrumpere, neque deftruere poffe, neque producere. Quod ergo de priuatione dictum eft, eam ad rei maleficium machinari, intelligendum eft, fecundum occafionem. Siquidem priuatio formæ fubftātialis in materia ipfa eft occafio, ob quam corruptioni res eft obnoxia. Quod ex eius definitione facile intelligi poteft, quæ eft hæc:

Formæ priuatio est, non existentia eius in subiecto eam habere nato.

Quemadmodum cæcitas, carentia est & non existentia visus in hominis oculo, qui aptus est potentiam talem in se habere. Hoc itaque modo, quoniam materia apta & nata est habere quamlibet formam, non tamen habet nisi vnam sub qua existit, constat aliarum omnium formarum in ea esse priuationem. Et quoniam sic quamlibet aliarum æquè habere apta est & nata, atque vnam hanc pro tempore inexistentem, hinc fit, occasionaliter, vt quacunque virtute agentis naturale superueniente, si ipsam prædominari contingat virtuti formæ ipsius quæ inhibitat, materia ipsa statim agentis prædominantis impresionem acceptet, nullo vtique formæ prioris odio, sed ratione inexistentis priuationis, quoniam videlicet & formam istam quæ introducitur non habebat, & habere apta erat æquè atque eam quã tenebat. Vnde propter hanc indifferentiam, iuxta virtutem prædominantis agentis, semper ipsa materia parata est de forma transire in formam.

Comparatio ad propositam rem accommoda.

Quemadmodum ciuitas, quæ in medio duorum regnorum posita neutri est addicta, sed quasi media & neutra ad vtrũque est indifferens, propter suam hanc indifferentiam frequenter cõtrarios habet siue hospites siue dominos. Vtrumlibet enim regnorum illorum prædominari contigerit, non reluctatur ciuitas illa neutra. Sed & si alter ex regibus in eam ingressus fuerit, superueniẽs autem alter virtute superauerit, victorem suscipiet, pulso altero, non vtique prioris odio, sed ratione indifferentiæ, quoniam prædominatus est superueniens. Et quo modo hac in re dici potest indifferentia illa, causa esse & occasio expulsionis regis prioris, non tamen quicquam efficit neque egit illa indifferentia, siue (vt ita dicam) neutralitas, ita & de priuatione dicendum videtur.

An in materia corporum cœlestium insit etiam supradicta priuatio. CAP. XXIII.

DE cœlestium verò corporũ materia dubitari potest, nũ habeat etiã ipsa huiusmodi in se priuationem. Si enim similem habere dicatur, videbuntur cœlestia corpora corruptioni quoque subiecta, cum sit ista priuatio principium trãsmutationis in rebus naturalibus. Vbi autem eadem est ratio, idem videtur consequi effectus. Quòd verò ista priuatio in cœlest

cœlestium corporũ materia ponenda sit, eorum maximè sententiam consequi videtur, qui materã ponunt eandẽ speciẽ in cœlestibus atque in his inferioribus. Nam si vnius eiusdẽmq; speciei sit omnis materia, videbitur, quomodo inferiorũ istorum materia ex sua natura est indeterminata & indifferens ad omnem formã, & quamlibet apta & nata habere, eã etiam quam nũquam habuit neque est habitura: ita etiã cœlestium materiam aptam & natam habere quamlibet formam, atque ita cum aliis omnibus careat preter eam quã habet, omnium aliarum in ea esse priuationem. Quod si admittatur, quæstio deinde fiet, quur minus sint obnoxia corruptioni cœlestia corpora quàm inferiora, & quã ob rem illorum materia non ita de forma transire possit in formã, quemadmodum materia inferiorum istorum.

Soluitur quæstio proposita, & vnde cœlestibus corporibus sua sit incorruptibilitas monstratur.

CAP. XXIIII.

Propositæ verò quæstioni responderi poterit, admittendo priuationem, qualem diximus etiã in cœlestiũ corporum inueniri materia, neque tamẽ consequi, vt materia ipsa ratione huius priuationis transire possit à forma in formã, ac proinde corpora ipsa cœlestia transmutationi, quæ est secundum generationẽ & corruptionẽ, sint obnoxia. Formæ enim substantiales cœlestiũ corporũ, cum sint perfectissimæ in informando suã materiã sic eam sua perfectione implent, & (licet ex se indifferentem) solidissima dispositione validissimisque qualitatibus stabiliunt, tamque potentes sunt ad se seruãdum in ea sub qua ab initio creatæ sunt materia, vt nullũ sit agens naturale creatũ tantæ virtutis, quod aduersus ipsarum aliquã possit præualere. Neque patiuntur in suam quã inhabitant materiã, vllam omnino extraneã impressionẽ vllo pacto repugnantem introduci: atq; ita propter formæ perfectionẽ fit, vt de forma in formam transire non possit materia. Et quidẽ rectius videtur ac rationi magis cõsentaneũ, vt cœlorũ impassibilitatẽ & incorruptibilitatẽ assignemus ex parte formę, quã ex ipsa natura materiæ. Quod vt intelligatur clarius, suprapositam libet analogiã resumere. Ciuitas enim illa indifferens & neutra, quã capite XXI. proposuimus, duorum regnorum velut mediam, tametsi ex se sit indifferens & neutra, & iuxta prædominãtis regni virtutẽ, tẽporis successu, nunc huic, nunc

illi subiicitur, transitque de domino in dominum: potest tamen, si præpotentem admodum regem contigerit illam occupare, ita validissimis turribus, arcibus, castris, muris, vallis & firmissimo præsidio muniri, diligentissima quoque adhibita custodia fidelissimè obseruari, tam vtique potenter, sapienter, & validè vt spes vltrà non videatur contrario domino aliquando se posse illius potentiæ prævalere. Quod vbi fuerit, ciuitas illa quæ primùm erat indifferens & neutra, atque etiánum quantum ex se talis permanet, per virtutem nimiam & fortissimam munitionem occupantis & prædominantis, facta est modo quodam eius iam regno & potestati addicta. Neque poterit vltrà de domino transire in dominum, aut de regno ad regnum, non vtique ratione ipsius ciuitatis, sed ratione occupantis, cuius potentiæ nimiæ non videtur spes vt aliquando potestas contraria resistat. Sic sanè & de cœlesti materia dicendum, propter perfectionem & potentiam formæ potentissimæ in informando, quæ illi data est ab initio, eam de forma in formam transire non posse: quoniam agens naturale deest, quod illi possit vel aliam imprimere, vel suam auferre.

Soluitur superius obiecta ratio.

CAP. XXV.

AD rationem verò quæ in oppositum obiiciebatur, proponentem, vbi eadem est causa eundem etiam cõsequi effectum, respondebitur, non esse nisi occasionem similem in cœlestibus & inferioribus, cum priuatio (vt suprà dictum est) non sit vera causa per se effectiua ipsius transmutationis de forma in formam, sed tantum occasio, & causa sine qua non. Nisi enim in materia esset priuatio formarum absentium, & nisi eas esset apta habere quam non habet, nunquam de forma transmutaretur ad formam, Atque eatenus dicitur priuatio occasio esse, & causa tantum sine qua non, ac consequẽter principium quoddam trãsmutationis huiusmodi. Cæterũ, huius transmutationis verã & efficientem causam diximus esse agens naturale, quod prædominans impressiones formæ inexistenti cõtrarias, & formæ quã ipsum vult introducere conueniẽtes ĩprimit in materiã, sicq; eã de forma trãsire facit sua actiua virtute in formã. Quãuis ergo eadẽ admittatur occasio trãsmutationis in cœlestibus atq; inferioribus istis, nõ tamen est causa eadẽ. nõ est aũt necesse, quotiescũq; eadẽ occurrit occasio,

casio siue eadē causa sine qua nō, vt idē ponatur effectus, quē-admodū securis acuties occasio quædam est, & causa sine qua non sectionis ligni. Non enim secaret securis, nisi acuta. Non est tamen necesse, vt semper fiat sectio, donec est securis acuta: sed veram causam adesse oportet, & sectionem efficiētem (hoc est, ipsum secantem) priusquam fiat sectio. Vbi autē defuerit secans, quantumuis acuta iaceat securis, non fiet ligni sectio. Ita & in proposito, quia agens inueniri nullum potest, quod effectum eiusmodi producat in cœlesti materia, nempe transmutationem in formam aliam, nihil proficit occasio sola. Nihil enim prodesse valet præsentia causæ sine qua non, vbi defuerit causa quæ effectum ipsum operetur.

Quomodo vim nullam patiantur corporum cœlestium materiæ, in eo quòd de forma non transeant in formam.

CAPVT XXVI.

Sed videri forsitā poterit vim pati cœlestium materia, & violenter cohiberi à formis, ne transeat in formas alias. Cùm enim ex sua natura dicatur materia cupere transitum de forma in formam, si ab hoc cohibeatur atque impediatur, videtur id non carere violentia. Apparet autem inconueniens admittere perpetuam talem in nobilissimis illis corporibus violentiam. Verùm diligentius attendentes comperiemus cœlestium corporum materiam prorsus nullam vim à suis formis perpeti, imò quietem bonam & stabilitatem congruam sic eam accipere, id quod suprapositæ analogiæ consideratio, facilè monstrat per similitudinem. Quomodo enim ciuitas illa ex se indifferens & neutra nullum patitur violentiæ incommodum, ex eo quòd potens ille imperator sic eam sibi firmat munitionibus validis atque diligenti custodia, ad eum modum quem suprà expressimus, imò magis quietem dulcem & bona commoda consequitur, dum à perpetua illa instabilitate liberatur, & stabili mansione in ipsa habitantis imperatoris ornatur, ditatur, perficitúrque plurimum: Ita per omnem modum nulla fit materiæ cœlesti violentia, cum per nobilissimas formas stabili mansione in ipsa inhabitātes, ab instabilitate eiusmodi liberatur, perfectissimis qualitatibus & nobili dispositione semper plenissima, eò quòd nobilissimarum formarum sit habitaculum. Ex imperfectione enim est, quòd ita instabilis existens materia, semper quærat de forma transire in formam.

Obiectio.

Obiectionis solutio.

Instabilitas ex imperfectio est. Neque malè puerorum cupiditati, materiæ hoc desiderium potest comparari, quos videmus nonnunquam ea quæ in manibus habent, siue cibaria, siue alia quælibet, proiicere, vt alia quæ fortè porriguntur, item apprehendant. Neque raro panem aut carnes abiiciunt e manibus, vt lapidē aut carbonem aut aliud vile quippiam apprehendant. Quorum cupidæ instabilitati parentes benè consulunt, neque vim vllam eis faciunt, dum pro cibo quem tenent, aliud nihil apprehendere eos sinunt. Sic sane & materiæ frequenter euenit, cum sua instabilitate semper transire gestiat, pro forma nobilissima & perfectioribus qualitatibus sub quibus stabat, formam imperfectiorem & viliores dispositiones vti recipiat, cani illi *Canis Aesopicus.* Aesopico non admodum dissimilis, qui pro carnis vmbra quæ videbatur in aqua maior, carnis substātiam sibi permisit dentibus excidere. Huic verò instabilitati dum forma cœlestis sua perfectione medetur, non solùm vim non facit materiæ, verumetiam quiete bona eam perficit, & magno afficit beneficio.

Quemadmodum corpora glorificata post resurrectionem sub suis formis sempiterna atque dulcissima quiete requiescent.

CAP. XXVII.

QVod autem nunc de materia & formis cœlestium corporum diximus, idem etiam de materia in hominibus glorificatis post factam resurrectionem dicendum videtur, nulla videlicet violentia eam à suo transitu in varias formas cohiberi, neque violenter detineri, sed quiete summa atque dulcissima ex immortalitatis dono sub suis quamque formis ita firmari atque stabiliri, vt nullo amplius transitu perdere valeant quam habent, vel quam non habent acquirere. In hoc tamen est consideranda diuersitas, quòd in cœlestibus corporibus, formæ ipsæ ex sua perfectione naturaliter ita materiam, quam informant, perficiunt atque stabiliunt, vt extraneam impressionem recipere non valeant. In hominibus autem post resurrectionem futuris gloriosis, non ipsa naturalis animæ virtus hoc præstat, sed Dei voluntas & beneplacitum, ita vt in beatorum corporibus hoc sit præstitura gratia, & Dei bona voluntas, per immortalitatis donum gratuitū, quod cœlestibus orbibus ipse naturæ autor, secundum primā contulit institutionem. Et quidem quod ad

dam

damnatos attinet, quos etiam necesse erit (iuxta sacratissimæ catholicæ fidei confessionem) tuba canente, in suis corporibus ad iudicium & vltionem exurgere, sin eis ponamus violentiam perpetuam, nullum sempiternum videbitur inconueniens, illic nimirum, vbi horror & terror, nullus vero ordo inhabitat, vbi diuinæ voluntatis iustitia, violenta, (quæ natura perpetuò non sustinet) suæ diuinitatis potentia ad vltionem eis in æternitate substentabit. Cæterum, in corporibus beatorum gloriosissimo illo immortalitatis dono ex diuini conspectus consortio factis immortalibus, dulcissima vtique pace & quiete suauissima nihil dubium est quiescere paupérculam ex se & egenam illam materiam, cum sua hospita rationali anima, cui vt in peregrinatione laboris olim fuerat ministra, ita in patria dulcissimę tuuc beatitudinis erit socia. Si enim potest cœlestis corporis forma ab institutione naturæ, suam quam inhabitat materiam in se stabilire, eámque in pace & quiete perpetua possidere, poterit & hoc rationalis anima in deum iam absorpta, cùm plenitudinem acceperit inhabitantis in se diuinitatis, ex Dei voluntate, eam videlicet quæ illi restituetur habitationem, stabilem sibi atque perpetuam seruare, sicq́ue sibi firmo fœdere & solidissima colligatione connectere, vt vltrà ab ea pelli non possit. Similiter & in impiis, ad ęternam exercendam vindictam, colligationem hanc faciet iustus ille vltor, vt perpetuis tormentis & suppliciis inæstimabilibus, vltrà à corpore anima, quantumcunq; desiderauerit, separari omnino non possit: Illis quidem ad gloriam æternam, vt ab ea, ad quam semel admissi fuerant, beatitudine non possint excidere. His verò ad sempiterna supplicia, vt cruciatibus diabolo & ministris eius ab initio præparatis, nunquam valeant abesse. Et hactenus quidem, quæ de rerum naturalium principiis, ad omnipotentis Dei notitiam & gloriam conducere videbantur, pro nostra paruitate tractauimus. Proximum est, vt ad earum causas vtcunque explicandas, altero libro, transeamus, si prius in ipso libri huius termino, ex iis quæ diximus, laudis qualecunque canticum cecinerimus altissimo rerum omnium domino, qui super omnia viuit benedictus in æterna secula. Amen.

1. Cor. 15.

Iob. 10.

Finit ad Dei omnipotentis gloriam Liber primus consyderationis Physicæ.

PSALMVS LAVDIS, AD CONclusionis terminum, primo & optimo rerum omnium principio.

Confitebor tibi domine in toto corde meo, meditabor in omnibus mirabilibus tuis.

Non est similis tui in diis domine, & nō est secundū opera tua.

Tu solus inhabitas æternitatem cum vnigenito tuo, in sancto spiritu semper perfectus atque beatus.

Cœlo tibi opus non erat, vt sederes in eo: terra verò & vniuersa quæ sunt in ea, quem tibi vsum præbere poterunt, qui rebus nullis indiges?

Quia voluisti, quando voluisti, sicut voluisti, ita verbo dixisti, & surrexit vniuersa hæc machina, magna nimis.

Ecce non est in omnibus gentibus vir industrius, aut potens artifex, vt suscitet de nihilo vel puluisculum terræ.

Tu autem ex nihilo fecisti, quæcunque nostris sunt obiecta sensibus, molem magnam valde.

Sub materia, non ex materia constituisti hæc omnia, suum cuique pondus librans.

Materiā quidem cognata erāt, & indiuisa, formarum autem varietate separasti ea.

Quam vnico opere demonstrare nequisti infinitam pulchritudinem tuā, variatus sic rerum speciebus, vti manifestam faceres.

Ecce verò in hoc mirabilis dulcedo sapientiæ tuæ, dum sic diuersissima natiuo nectis amore.

Et quæ per sese inimica videntur, tuo iussu, inseparabili sunt conglutinata dilectione.

Verè magnus es tu, & faciens mirabilia, tu es Deus solus creator omnium, creator cœli & terræ.

Tibi soli laus, honor, & gloria, tu es solus adorandus, domine Deus noster.

Vt quid domine permittis alienis honorem tuum, & quare eum præripiunt tibi creatura tuæ, quæ adorantur in terris?

Intende ad visitandas omnes gentes, & agnoscatur gloria nominis tui super omnem terram, vt non deficiat laus tua de ore nostro in sempiternum.

Gloria patri, & filio & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM SECVNDVM PHYSICAE CONSIDERATIONIS DE CAVSIS RERVM NATVRALIVM PRAEFATIO.

***

OMNE quod creatum est, aliquam necesse est suæ existentiæ habeat causam etiam angelica ipsa, licet nobilissima creatura. Omnia siquidem quæ creata sunt manifestum est ab eo qui ipsa creauit atque effecit, suum esse accipere, & suum effectorem suæ existentiæ causam habere. Necesse item est, ad finem omnia ordinari, propter quem creata sunt, & ad suam singula existentiam perducta. Atque ita quidem efficientem & finalem causas, omnia quæ sunt creata & visibilia & inuisibilia, spiritus & corpora, necessum est habere. Cæterum, res corporeæ, & naturales, præter supradicta duo causarum genera, conspiciuntur & alia duo requirere. Materialem causam dico ex qua constent, & formalem per quam suam accipiant existentiam. Et de his quidem posterioribus, in priori libro, quatenus principia sunt rerum naturalium, cœptum est determinari. propter quod non ita prolixa nobis præsenti hoc libro de eis facienda erit determinatio, nisi quatum ipsa causalitatis ratio exposcet. De prioribus autem duobus, prolixior restat tractatus ad gloriam ergo eius qui est omnium causarum prima atque nouissima, α & ω, principium & finis omnium, ex materia componens singula, & suis formis in sua existentia ligans vniuersa, rerum istarum iam aggrediamur determinationem. *Apoc. 1.*

Definitio causæ, & quomodo ab occasione separanda causa.

CAPVT. I.

Causa definiri solet, ad cuius esse consequitur aliud. *Causæ definitio prior.*

Qua definitione indicatur, omne illud esse alterius causam, quod ei quomodocunque dat esse, siue vt sit, aut à quo, hoc alterum accipit quomodocunq; vt sit. Quemadmodum (exempli gratia) ad Dei esse cõsequitur omnium esse creatu-

rarum, id est, à Deo omnia accipiunt vt sint, & Deus omnibus esse donat, atque ob hoc est Deus omnium causa. Similiter res omnes naturales, à materia & forma accipiũt vt sint, & materia ac forma modo quodam dant rebus naturalibus vt sint, dum ex illa & per hanc necesse habẽt subsistere, atque ob id omnium rerũ naturaliũ causæ sunt, materia & forma. Sic & finis quatenus agentẽ mouet ad operandum effectum, quodãmodo dat effectui vt sit, cum propter finem agẽs eundem operetur. Aduertẽdum est autem (quemadmodum in libro priore obiter indicauimus) distingui solere duplicem causam, alteram propriè dictam, quam nunc definiuimus, & de qua principaliter loqui intendimus, cum de causis rerum facimus sermonem: alterã verò impropriè causam nominatam, quæ est occasio siue causa occasionalis, aut causa sine qua non. Quemadmodum in ligno, siccitas vehemens occasio est accẽsionis, inflammationis, & combustionis eius: & in stipula leuitas, occasio est facilis agitationis sursum: in globo rotunditas, occasio est facilis motus: in culto occasio bonæ scissionis est, ipsa eius acuties, atq; ita in similibus. Non sunt tamen hæ nisi occasiones talium effectuum & occasionales causæ (quod cum diminutione dicitur) atque etiam causæ sine quibus non, hoc est, sine quibus effectus eiusmodi vel non fierent, vel non ita commodè & facilè fierent: quemadmodum non fieret, aut fieret, aut non facilè fieret ligni accensio, nisi esset in eo siccitas: neque facilè globus laterali motu agitari posset, nisi rotundus: neque rectè scindere culter, nisi acutus. atque ita in aliis. Causæ tamen veræ non sunt, sed tantum dispositiones quædam, quas necesse est adesse, si agens ipsum & præcipua causa debeat effectum operari, aut quæ vbi adfuerit, rectius ac facilius agens & præcipua causa suum effectum operetur.

Causa occasionalis non est vera causa.

Quomodo in moralibus vtile sit dignoscere causam ab occasione. CAP. II.

EST verò in moralibus diligentissimè attendenda ista distinctio, vt non pro occasione causa, aut econtrario pro causa existimetur occasio. Multum enim hæc distinctio valet ad peccatorum discretionem. Quemadmodum (exempli gratia) in scandalo dato, quod est vera causa ipsius scandalizationis passiuæ, & in scandalo non dato, sed accepto, vbi opus ipsum ex quo scandalizatur alter (quod scandalum

Quid scãdalum datum & quid acceptum.

dalum acceptum nominant) non est causa scandalizationis passiuæ, sed tantum occasio: vera autem causa huius passiuæ scandalizationis est, ipsa praua voluntas eius qui ex eo scandalizatur sua prauitate, vnde scandalizari merito nec potuit, nec debuit. Sic & in consideratione finis, distinguenda frequenter venit occasio & vera causa. Quemadmodũ (exempli gratia) propter temporale præmium, actum aliquem sacrum faciendo, si præmium istud temporale, tantum occasio quædam est, & finis quidem occasionalis, & occasionale motiuum: sic verò Deus finis verus & vera causa finalis, non est actus ille malus vel illicitus. Sin temporale illud præmiũ vera est causa finalis, & motiuum præcipuum, non autem Dei honor aut gloria, indubiè illicitus iudicabitur. Quapropter huius rei proderit exacta consideratio. Excluditur verò causa occasionalis à definitione suprapositâ, per hoc quòd nõ sic ad eam effectus consequatur, vt ipsi det aliquo modo esse. Nullo enim modo occasio dat esse effectui, sed tantum est dispositio quædam, qua mediante causa præcipua facit effectum esse. Quemadmodum ignis agens, dispositione, & occasione siccitatis, facilè inflammat lignum, & manus proiicientis globum rotunditate dispositum, facilè agitat. Nemo autem dixerit siccitatem inflammare lignum, aut globum à sua rotunditate moueri.

Alia ponitur causæ generalis definitio, ex qua speciales eliciũtur definitiones quatuor generũ causarũ. CAP. III.

Solet etiam hoc modo causa definiri:

Causa est ex qua, aut per quam, aut à qua, aut propter quam, res quæpiam efficitur, vel est. *Causæ altera definitio.*

Quæ definitio, dum sub quadruplici datur disiunctione, quatuor indicat causarum genera, id est, causæ diuisionem in quatuor sub se contentas species. Diuiditur enim causa, in causam materialem, causam formalem, causam efficientem, & causam finalem. Nam ex qua, respicit causam materialem, per quam, causam formalem: à qua, efficientem; propter quam, finalem. Ex quibus facilè colligi possunt singularum specierum harum definitiones.

Causa enim materialis est id ex quo quippiam fit eo pacto vt insit. *Causa materialis.*

Id est, principiũ naturale vel artificiale ex quo res naturalis

lis vel artificialis fit, ita vt in ipsa maneat. Siquidem ex materia cum forma, res omnis componitur, res (inquam) siue naturæ, siue artis. Vt ex ligni materia, cum forma ignis in eam introducta, fit ignis: Ex auro, per formam idoli infusam, fit idolum. Per quam, causam formalem respicit. Per eam enim & secundum eam res dicitur esse substantialiter quod est, & in suo item peculiari esse per eam res cõseruatur, vt per animam rationalem homo est homo: & per formam idoli, aliquod opus dicitur idolum. Quod si forma aufertur, oporteret homini & idolo esse similiter, auferri, vt non amplius sit homo vel idolũ, quod prius erat, donec inexisteret forma. Propter quod, ab Aristotele dicitur, Forma est species, exemplũ, & ratio quidditatis, id est, essentiæ rei naturalis. Sic enim ille solet essentiam rei exprimere. Species quidem, quia per eam res in certam speciem constituitur, atque arctatur, quẽadmodum in priore libro latius tractauimus. Exemplũ, quoniam secundum formá, res sibi similia efficiunt, quemadmodum ignis per suam formam generat ignem alium sibi similem. Ratio autem dicitur, quoniã essentiam rei constituit, & secundum eam res accipit suæ essentiæ rationem, & secundum eam etiam res definitur, quemadmodum homo definitur esse animal rationale, & animal corpus animatum sensibile, vbi rationale & sensibile, animam rationalem & animá sensitiuam (ex quibus essentia hominis ac bruti est) respiciũt. Tertia autem disiunctionis particula, nempe à qua ad causam efficientẽ spectat. Ab ea enim primũ fit motio exterior, vt opus fiat, & in materiam ipsa habet suo motu & actione formam introducere: idque tam in rebus artis, quàm naturæ, licet primus motus interior à causa finali procedat. Quẽadmodum in domo construenda, quæ est opus artis, non seipsos lapides componunt, sed est domificans, qui manum admolitur operi, quique suo motu & actione materiá componens, & debito modo coaptans, formam domus efficit. Item non seipsum ignis gignit, neque materia seipsam accendit, sed ab alio agente succenditur materia ad formam ignis. Definitur autem ab Aristot. hoc pacto:

Aristot.

Causa efficiens est id vnde primum principium mutationis & quietis.

Cuius est hic sensus, causa efficiẽs principalis, est primum prin

principium, à quo motus & quies exterius procedit, vel effectus positiuus aut priuatiuus producitur, quod tam ad artem quàm ad naturam applicari potest. Vltima verò particula propter quam vel cuius gratia, finem signat, qui mente quidem conceptus, tacitè intrinsecus efficientem mouet causam & veluti in exterius opus mittit, quemadmodum propter inhabitationem homines domos ædificant, propter defensionem & tutelam ab hostium incursibus ciues muros, valla, turres, aliáque fortalicia construunt. Mouet enim mentem finis iste conceptus, & ad opus procedere facit exterius. In naturalibus verò agentibus, in quibus non est ratio, finis ipse vt naturaliter intentus & desideratus, hoc est, quatenus res agens ad finem naturaliter inclinatur ac fertur, mouet rem ad operandum effectum tali fini congruum. Quemadmodum forma lapidis mouet ipsum deorsum, propter finem ad quem naturaliter inclinatur, id est, propter quietem in loco naturali. Definitur hoc modo:

Causa finalis est cuius gratia omnia fiunt.

Id est, finis est principium ad quod diriguntur & destinantur omnia media, eidem congruentia, veluti in scopum quendam.

Quomodo & causa efficiens & finalis vtraque dici possit causarum prima. CAP. IIII.

EX quibus patet, vtranque causam, nempe & efficientem & finalem, rectè dici posse causarum primam. sed differenter, aliáque & alia ratione. Finis enim est prima causa secundum intentionem, quatenus agentis virtutem effectiuam (in rationalibus, per rationem intentus, siue in naturalibus per naturalem inclinationem desideratus atque naturaliter propositus) solicitat interius, ad operationem exteriorem cuiuslibet effectus. Quemadmodum aues, tempore coitus & procreationis, ipsa suæ speciei multiplicatio, & conseruatio (vt naturaliter intenta atque desiderata) extimulat & mouet ad coëundum, nidos construendum, & quæcunque sunt opportuna tali fini operandum. Cæterum, efficiẽs, primum est in interiori operatione, & motione materiæ. Vnde sicut finis semper est intentione prior efficiente, interius mouendo & solicitando efficiens, ita econtrario

rio efficiens secundum tempus prior est fine. Quemadmodum sanitas ipsa atque sanatio, tempore est posterior ipsa potione siue balneatione, ad sanitatem ordinatis, tanquam ad finem: & operatio bona Deo dignæ conuersationis, antecedere debet æternæ felicitatis retributionem, quæ est illius finis, cum hæc sit illa intentione prior.

De effectus definitione & diuisione per oppositum ad causam.

C A P. V.

QVæ autẽ de causa dicta sunt, eadẽ effectui possunt omnia per oppositũ aptari. Sunt enim causa & effectus relatiua quemadmodum pater & filius. Vnde ex suprapositis causæ definitionibus effectus potest hoc modo definiri:

Quid effectus.

Effectus est, id quod sequitur ad esse alterius.

Hoc est, quod quoquo modo ab alio accipit, vt sit: hoc est, quod ex aliquo est, aut per aliquid, aut ab aliquo, aut propter aliquid. Est autem effectus nomen generale, non quidem oppositum relatiue causæ efficienti in particulari (quemadmodum ex nominis ratione videri poterat, eò quòd inter efficiens & effectum secundum nominationem & terminationem videatur interuenire relatio) sed generaliter causæ opponitur secundum relationem. Vnde quemadmodum superius causa quadruplex distincta fuit, sic ex opposito quadruplex item effectus venit distinguendus. Sed quia propria nomina non habentur, idcirco adiecta causarum distinctione, necesse est circumloqui. Est enim effectus causæ materialis, est effectus causæ formalis, est effectus causæ efficientis, & est effectus causæ finalis.

Quadruplex effectus.

Effectus causæ materialis est, quod est ex aliquo.

Vt homo hoc modo est effectus suæ materiæ, quoniam ex sua materia cõponitur: & idolum, effectus auri vel argenti est, tanquam materialis causæ.

Effectus causæ formalis est, quod per aliquid est.

Vt homo per formam, quapropter homo respectu suæ formæ, & idolum respectu suæ formæ artificialis, effectus dicitur causæ formalis.

Effectus autem causæ efficientis, qui fit ab aliqua.

Vt domus à domificante, ignis genitus ab igne ipsum generante, filius à suo patre. Vnde domus, ignis genitus & filius respectu domificantis, ignis generantis, & patris

gignen

gignentis, effectus dicuntur causæ efficientis.

Effectus deinde causæ finalis est, quod est aut fit propter aliquid siue alicuius gratia.

Vt ambulatio quæ fit propter sanitatem consequendam, & bona operatio quæ exercetur propter vitam æternam. Et regulariter medium ipsum quod ad finem ordinatur, & quod ad finem peruenitur, effectus dicitur causæ finalis, respectu eius ad quod ordinatur, & ad quod perducit, quemadmodũ bona operatio ad æternæ vitæ consecutionem ordinatur, & ad ipsam perducit operantem: similiter, & ambulatio, ad sanitatem. Videtur tamen difficile hoc intelligere, quemadmodum medium causæ finalis siue ad finem, dicatur effectus illius, eò quòd plerunque, vt pòst latius declarabitur, sit verum efficiens illius. Sed facilè vitatur difficultas, si attendatur, effectum generale esse vocabulum, & in vnoquoque causalitatis genere causæ relatiuè opponi. Vnde consequitur manifestè, si sanitas respectu ambulationis sit finalis causa, econtrario quoque ambulationem effectum esse causæ finalis respectu sanitatis, similiter & de bona operatione, respectu felicitatis.

Quemadmodũ eiusdẽ rei possunt esse plures causæ. CAP. VI.

AD maiorem autem prædictorũ cognitionem, tres poni solent causarum conditiones. Quarum prima est:

Prima proprietas causarum.

Eiusdem rei plures possunt esse causæ.

Quod si de diuersis generibus causarum intelligatur, etiã sensui est manifestum. Siquidem omne agens naturale causas materialem, formalem, efficientem, & finalem habet. Si verò in eodem genere causæ accipiatur, etiam sic verum est. Nam idem homo filius existens, causas efficientes habet, patrem, matrem, corpora cœlestia, & super omnia Deũ. Homo enim non generat hominem sine concursu causarum vniuersalium, id est, corporum cœlestium, & causæ vniuersalissimæ quæ est Deus. Sic plures esse possunt eiusdem rei fines, vt corpus est propter animam, propter hominem, propter Deum. Terræ gramina & herbæ, sunt propter iumentorum pastum, propter ipsius terræ ornatum, & propter hominum cõsolationem, atque in Deum ex ornatu illo prouocationem. In genere autem causæ materialis istud absurdum videtur, si de materia totali sermo fiat. Omne enim ens

Homo generat hominẽ & sol, vt habet Arist. 2. Physico.

natura

naturale non nisi ex vna materia totali componitur. Et similiter nullum opus artis vnum, duas totales habet materias. Neque enim simul eadem statua, & tota aurea, & tota argentea esse potest. Possunt tamen commisceri aurum & argentum, sed tunc non nisi pro vna totali materia reputabitur. Similiter & de causa formali dicendum, maximè si de forma substantiali & vltima sermo fiat. Quemadmodum enim ex primo libro patet, nulla res naturalis plures substantiales formas habere potest. Neque item res quæcunque artificialis, plures simul totales formas artificiales habere valet. Nequit enim statua, leonis imaginem habere simul & bouis. Quòd si formarum fiat commixtio, veluti cùm humano capiti ceruicem equinam pictori iungere libuerit, non plures sunt formæ artis totales, sed vnica tantum. Si tamen causam formalem largè acciperemus, vt etiam ad formas accidentarias se extenderet, sic dubium non esset, plures etiam formales causas simul posse existere. Plurimas enim accidentarias formas idem simul in se continet homo.

Horatius de arte poëtica.

Causas posse sibi esse inuicem causas. CAP. VII.

Secunda cōditio causarum.

SEcunda conditio est:

Causæ possunt sibi inuicem esse causæ.

Quod quidem in diuersis causarum generibus est indubitatum. plerunque enim quod in genere causæ finalis est causa, hoc ipsum in genere causæ efficientis est effectus: & quod in genere causæ efficientis est efficiens, hoc est in genere causæ finalis effectus. Veluti cum non rectè quispiam valens, propter acquirendam sanitatem deambulat, aut medicinam bibit amaram, deambulatio ista in genere causæ efficientis causa est sanitatis, quæ per ipsam & ab ipsa efficitur. Similiter & amaræ medicinæ potio causa est sanitatis quam efficit, atque ita ex consequenti sanitas ipsa admitti debet in hoc causalitatis genere ipsius ambulationis atque potionis effectus. Econtrario autem, in genere causæ finalis causa est, sanitas vt intenta & desiderata. Ipsa enim est, quæ non rectè valentem mouit ad ambulationem atque amaram potionem. Atque per consequens, in hoc causalitatis genere, ambulatio effecta, & potio illa amarioris medicinæ propter sanitatem, admitti debent

debent effectus. Est autem in genere causæ finalis effectus ipsum medium quod est propter finem, & quo ad finem peruenitur, quemadmodum in proposito est, de ambulatione & potione respectu sanitatis. Pater ergo, quemadmodum in diuersis causarum generibus causæ sibi inuicem possint esse causæ. Amplius verò, etiam in eodem genere causæ inuenire possumus causas esse sibi inuicem causas. Nam habitus ex actibus generantur, quemadmodum virtutes habituales ex actibus virtutum frequenter iteratis, & nihilominus habitus cum generati fuerint, actus vicissim faciunt. Faciunt enim habitus, eos quos habent secundum ipsos operari, & delectabiliter operari. Verùm istud secundum speciem est tantum. Nam actus qui præcedunt habitum, eúmque efficiunt, numero diuersi sunt, ab iis qui sequuntur & efficiuntur ab eo. Profunditus autem considerando, inuenire poterimus, vbi causæ eædem secundum numerum, sibi inuicem sint causæ. Eadem enim caliditas, quæ in manu à calido quod tenetur manibus producitur, vicissim cõseruat in ipso quod tenetur manibus, calorem. In eodem autem genere causæ efficientis sunt causa producens & causa conseruans. Vtraque enim causa & produtens & conseruans, dicitur efficiẽs. Similiter etiam dicendum videtur in contemplatione rei iucundæ, quæ gaudium atque lætitiam in animo producit, à qua vicissim conseruari ipsa rei iucundæ contemplatio videtur. Conseruat enim contemplationis actum absque fastidio, & permanere facit in animo, lætitia interior, quæ in eo inde exoritur.

Causæ sunt sibi mutuò causæ.

Eandem posse esse causam contrariorum effectuum.

CAP. VIII.

Tertiam conditionem causarum ponunt hanc: Eadem potest esse causa contrariorum effectuum.

Tertia proprietas causarum.

Quod quidem ad oculum promptum est videre in solis actione, qui vnus & idem mediante calore, quædam facit liquescere, alia indurans. Ceram enim & butyrum, glaciem, atque similia, liquefacit. Lutum verò & lutea vasa, hísque similia, facit indurescere. Et eadem potio in quibusdam efficit sanitatem, in aliis ægritudinem, imo etiam in eodem successiuè. Huius autem ratio est, varia dispositio subiecti in quo recipitur actio. Quemadmodum ea quæ pro homine complexionis sanguineæ bona est potio, & sanitatis effectiua, fieri

potest vt homini complexionis contrariæ (nempe melancholicæ) sit noxia, atque ægritudinis effectiua. Et frequenter potio quæ distemperatam complexionem ad temperamentum reducit, eadem distemperamentum facit in eo qui recta est valetudine. Sic eædem præmissæ in vno generant scientiam, in alio generant tantum opinionem, iuxta quod vel circa præmissas vel circa consequentiæ rectitudinem varie fuerint affecti. Ita seculi scientia aliquo modo perficit intellectum, quoniam omnis veritatis cognitio, quãtum ex se est, intellectum perficit. Imperficit tamen affectum, eò quòd inflatum reddat. Et quidem in rebus naturalibus hæc cõtrariorum causalitas prouenit, vt diximus, ex parte variæ dispositionis subiecti, in quod fit actio. In volũtariis autem, ex varia dispositione agentis pro sua libertate. Idem enim homo vult & non vult, non solum ratione rei mutatæ, sed pro sua etiam libertate absque rei vlla mutatione.

De causæ diuisione in vniuersalem & particularem, propinquam & remotam. CAP. IX.

Solent quoque de causis nonnullæ assignari diuisiones. Causarum enim quædã sunt vniuersales, quædam particulares, quædam remotæ, quædam propinquæ.

Causa vniuersalis & particularis. Et considerantur hæ rursum, vel secundum nominationem, vel secundum rem. Secundum nominationem quidem, quando causa & effectus nomine vniuersali vel particulari assignantur, vt cum dico, Bonum est finis rerum: Ex materia, fit res: Forma, facit esse rem: Res est, per formam: Artifex, efficit opus: Finis, mouit operantem. In his, & causæ & effectus vniuersaliter nominantur seu generaliter. Cum autem dico ex auro facta est hæc statua, particularis causa, & effectus exprimuntur. Item cùm dico, artificem fecisse hanc domum, aut viuentem aliquem esse patrem huius pueri, nominatione causas remotas ab effectibus dico. Causas enim nomine vniuersali designans, effectum particularem demonstro. Cum verò huius pueri hunc hominem dico esse parentem, aut hunc artificem causam huius rei, aut domificatorem domus esse causam, & statuarium statuæ, propinquius nomino & exprimo causalitatem. Interdum verò nuncupamus causas vniuersales vel

part

particulares secundum rem, ob rei generalem videlicet aut particularem, remotam vel propinquam causalitatem. Hoc autem pacto causa vniuersalis dicitur, vel generalis, quæ plurimos habet diuersorum generum effectus, quemadmodum sol, & cœlestia corpora, & super omnia Deus benedictus. Habent enim effectus plurimos diuersorum generum, cum omnis creatura corporalis sine illorum concursu non efficiatur. Non est autem necesse ad hoc vt causæ dicantur vniuersales seu generales, vt prorsus nullus sit effectus, cuius ipsæ non sint causæ. Sic enim Sol & cœlestia corpora non dicerentur causæ vniuersales, cum nõ sint causæ spirituum, neque spiritualium rerum: sed sufficit, quòd multos valde habeat diuersorum generum & diuersarum rationum effectus. Quanquam Deus super omnia benedictus, ob hoc vniuersalissima & generalissima causa per superlationem rectè dicitur, quòd prorsus nihil neq; corporale neque spirituale eius causalitati sit subtractum. Videtur etiam homo secundum genus causæ finalis esse causa vniuersalis, eò quòd plurimos videatur habere diuersarum rationum secundũ hoc genus effectus, id est, plurima ad ipsum ordinata. Cum omnia hæc inferiora, imò & cœlestia, ad hominem vt finem referantur. Causa autem particularis dicitur, quæ non plurimos habet diuersorum generum effectus, vt homo, causa particularis est respectu filij quem gignit, etiam si mille genuisset numero filios. Oportet enim causam vniuersalem siue generalem, multos admodum habere effectus diuersorum generum atque diuersarum rationum. Indiuiduorum autem quantacunque multitudo, non sufficit ad faciendam causam vniuersalem. Causa verò propinqua secundum rem nominatur, illa quæ effectui propè est, & per se effectum attingit: quemadmodum pater, causa propinqua est sui filij, quem per seminis decisionem gignit. Causa verò remota est, quæ ab effectu est elongata, neque ad effectum nisi alia causa priore mediante attingit, quomodo auus causa est remota nepotis, eò quòd ad eius causalitatem non attingit, nisi mediante efficientia filij sui, qui est pater nepotis illius, & causa propinquior. Magis autem remotæ causæ sunt proauus, atauus, tritauus, atque ita consequenter. Similiter si ignis aliquis secundum produxerit, atque hic rursum tertium, iste quartum, qui deinde quintum: primus omnium, causa est

Deus causa est vniuersalissima.

Quid causa particularis.

Causa propinqua & remota.

propinqua secundi, & secundus tertij, atque ita consequenter, sed omnium aliorum præterquam secundi, est ignis primus causa mediata, & secundus causa mediata est quarti & quinti. Sunt autem causæ vniuersales etiam causæ propinquæ æquè atque particulares. Sol enim & corpora cœlestia, effectibus propè sunt, & secūdum causalitatem effectum attingunt per sese, non tantum mediātibus aliis particularibus agentibus. In omni enim effectu naturali, immediatè per se Deus cōcurrit, similiter & corpora cœlestia.

Causæ vniuersales sūt propinquæ.

De causa per se & per accidens secundum nominationem. CAP. X.

Causa per se & per accidens.

Iterum autem diuiditur causa, in causam per se, & causam per accidens. Idq; rursum vel secundū nominationem, vel secundum realem considerationem.

Quid causa per se secundum nominationem.

Secundum nominationē est causa per se, quando causa exprimitur sub ratione causalitatis, id est, sub ea ratione secundum quā talis ei effectus competit. Quemadmodum dicimus lucidum per se esse causam luminis vel illuminationis, calidum per se esse causam calefactionis, iugulationem per se esse causam interitus, summum quoque bonum per se finem esse omniū. Atq; ita cū dicimus lucidū illuminare, calidū calefacere, iugulatū interire vel interiisse, summū bonum appeti vel desiderari causa per se exprimitur secundū nominationē. Lucidū enim quatenus lucidū, illuminat, & calidū quatenus calidū, calefacit. atq; ita in cæteris. Per accidens verò dicitur causa secundū nominationē, quando causa nō exprimitur secundū rationē causalitatis, neque sub ea ratione secundū quā ei effectus talis cōuenit, sed sub ratione aliqua extranea & impertinenti. Quemadmodū (exempli gratia) si quis dixerit calidum causam luminis, aut lucidū causam caloris, dicátq; lucidum calefacere, & calidū illuminare, percussum interiisse, omnia creatorē appetere & desiderare. In his enim ratio causalitatis non exprimitur, sed aliquid impertinens effectui. Non enim lucidū quatenus lucidum calefacit, sed quatenus calidum; neque percussum quatenus percussum interiit, sed quatenus iugulatum: neque creator quatenus creator, sed quatenus summum bonum & finis omnium vltimus, ab omnibus appetitur ac desideratur, quasi ordinatis ad ipsum.

Quid causa per accidēs ex nominatione.

De causa per se & per accidens secundum rem. CAP XI.

Quid causa per se ex re ipsa.

Quid per accidens causa ex re.

SEcundum realem vero considerationem dicitur causa per se,quæ ad effectum aliquem ordinatur,siue secundum naturalem inclinationem, siue secundum rationis propositum. Per accidens verò,quæ ad certum effectum nõ ordinatur, sed accidit ei effectus pręter intentionem & ordinationẽ. Quemadmodum (exempli gratia) forma lapidis aut ligni per se mouet lignum ipsum aut lapidem deorsum. Ad talem enim effectum est secundum naturã determinata, atque ob hoc ipsa est causa per se motus talis deorsum. Cæterum si cadens lignum in ignem corrumpatur,& inflammetur, per accidens fit talis effectus. Non enim intendebatur à forma deorsum mouente rei corruptio, sed accidit hoc præter inclinationem naturæ, item si cadens lapis frangat vas terreum,per accidens hoc euenit. Item cùm propter sanitatem recuperandam quis deambulat, hoc ipsum intendens, ipsa ambulatio causa per se est sanitatis, ad quam ordinatur, ex ratione & proposito ambulantis. Cæterum, si inter ambulandum contingat pedem offendere, aut aurum reperire in via, aut simile aliquid, præter intentionem effectus eiusmodi per accidens est. Sunt præterea causæ quædam potentiales, vt ædificator, creator, figulus, pistor, faber, inflammatiuum, illuminatiuum. Et significant huiusmodi plerunque habitus,siue potentias. Aliæ actuales,vt ædificans,creans,fingens,fabricans, inflammans, illuminans, & ita in aliis, quæ actum significant vel actionem ipsius efficientis, quemadmodum priora habitus vel potentias.

Causa potentialis & actualis.

De causa materiali & duplici relatione nominis,materia.

CAP. XII.

QVantum autem ad causam materialem atque formalem attinet, aduertendum est, non prorsus eodem mõdo hic accipi materiam & formam, quo in libro priore diximus significare. Latius enim hîc sumitur causa materialis & formalis quam ibi forma & materia. Vnde hîc etiam materia artis, quæ secunda solet nominari, eò quòd ex alia priori componitur, est causa materialis, vt ex toto ligno fit idolum, & ipsa forma idoli hîc formalis causa dicitur, cùm illic nec lignum admittatur materia idoli, neque idoli species forma, quemadmodum latius fuit præcedenti libro declaratũ. Præterea quod ad nominis materiæ rationẽ attinet, sciendũ est,

materiam dupliciter posse comparari. Primò, ad formam quācunque quam recipit, vel in se habet. Atque ita solet vocari materia in qua, & materia subiectiua. Nam hæc est materiæ conditio, formam ipsam substātialem & alias omnes accidentales recipere, atq; in se quodammodo sustinere. Secundo comparatur ad rem quā componit, vel naturalem vel artificialem. Atq; hac comparatione nominatur materia ex qua. Similiter & de forma dicendum. Potest enim primò referri ad materiam cui inest, siue quam informat, quomodo dicitur hæc anima esse huius corporis quasi ipsum informās: Secundo, ad rem quam componit, quomodo dicitur hæc anima huius esse hominis, eò quòd hunc hominem constituat. Iuxta primam considerationem, materia & forma sunt ad inuicem relatiua, & ad inuicem referuntur. Est enim materia, formæ materia, tāquam informantis eam, & vicissim forma, est materiæ forma, quasi ab ea informatæ. Et est relatio secundum superpositionem, eò quòd dignius sit formam esse quàm materiam. Iuxta verò secundam considerationem, & materia & forma referuntur ad rem naturalem, vt quæ ex ipsa & per ipsam componatur. Nomen tamen naturæ, non nisi compositum respicit. Nunquam enim dicitur forma esse natura materiæ, aut econtrario, sed vtraque & forma & materia, sunt naturæ compositi siue rei naturalis.

Materia in qua & ex qua.

Quid materia in qua.

Quid materia ex qua.

De triplici causa formali. CAP. XIII.

Forma substantialis, artificialis & accidētaria.

Sciendum autem est, præter formas substantiales, quæ proprissimè causæ formales dicuntur, item & præter formas artificiales, quæ minus propriè, cætera etiam accidentia quæ qualecunque esse accidentarium donant rei cui insunt, nonnunquam causas formales nominari, quemadmodum albedo & scientia atque virtutes, formæ quædam sunt, & quædam formales causæ eorum in quibus sunt, eò quòd esse quoddam eis dare videantur. Dat enim homini albedo, vt sit albus, dat scientia, vt sciens sit ac doctus: virtus, vt bonus sit ac probus. Sed cum forma, propria & vera definitione dicatur, quæ rei dat esse, videtur sola forma substantialis propriè atque simpliciter dicenda forma siue causa formalis, cùm ipsa sola det esse simpliciter rei quam componit. Cæterum, neque artificialis forma neq; alia quælibet accidentaria, vlli rei propriè & simpliciter esse dolat, sed tantum aliqualiter esse, vt puta accidentarium,

nempe esse album, vel nigrum, bonum aut malum. Vnde nec simpliciter formales causæ, neque propriæ dicendæ sunt, sed tantum impropriæ, & cum diminutione quædam formales causæ quatenus esse quoddam (secundum diminutionem loquendo) donát, non autem esse simpliciter. Relinquitur ergo, solas substantiales formas proprie atque simpliciter causas formales nominandas: cæteras autē, non simpliciter sed cum diminutione, adiiciendo accidentales vel artificiales. Est autē forma accidentalis, quæ subiecto donat esse qualecunque accidentarium, id est, esse aliquale. Forma verò artificialis, quæ donat esse artificiale, id est, quæ esse quippiam facit opus artis. Quemadmodum forma idoli facit, vt idolum dicatur, & facit lecticæ forma, vt lectica sit, quod ex materia facit artifex, atque ita in cæteris. Aut artificialis forma dicatur ab artifice, nimirum quòd artificis operatione, secundum eius artem introducatur in materiam.

Quid accidētalis forma. Quid artificialis.

De causa efficiente principali & minus principali producente, corrumpente, & conseruante. CAP. XIIII.

INter efficientes causas, sunt quædam coadiuuantes tantum & disponentes sua actione siue operatione, suntque ministeriales & minus principales causæ, quædam autem sunt principales, quę formam in materiā introducunt, etiam si minus videantur operari exterius, aut operi atque materiæ exteriori minus insudare. Nam constat, multo amplius in agendo res naturales solicitari circa effectum quàm Deum, qui tamen principalissimus in omnia efficiendo est: non nisi quia vicinius formam in materiam inducit, & esse donat. Sic & de architecto dicendum est, qui in efficiendo rem ipsam artis præcipua est efficiens causa, tametsi plerunque ministri inferiores, operi ipsi exteriori, atque præparandæ materiæ & disponendæ ad formam artis, multo amplius insudent. Est quoque & illud in proposito loco aduertendum, per efficientem causam non solùm intelligi eam quæ rem aliquam producit aut esse facit. Causa enim efficiens, sub se habet causam producentem, conseruantem, & corrumpentem. Nam & accidentia formæ conuenientia, quæ ipsam in materia conseruant, eius quædam efficientia sunt. Vt in igne, calor, siccitas, raritas, leuitas, quamuis formam non produxerint, tamen conseruando progenitum, quodammodo efficiunt. Agentia quoque naturalia cum sua

Causarum efficientium quædā principalis, quædam minus principalis.

Causa producens, conseruans & corrumpēs.

virtute aliquid corrumpunt, eatenus in proposito efficientia sunt. Vt cùm ignis corrumpit aquam ac destruit, efficiens est corruptionis illius, & aquæ destructio effectus est virtutis ignis agentis.

De causa duplici, secundum esse & secundum fieri.

CAPVT XV.

Omni autem diligentia est attendenda, quæ sequitur inter efficientia siue effectus distinctio.

Quædam sunt causæ suorum effectuum secundum esse, quædam tantum secundum fieri.

Quæ sequũtur, nota quàm diligentissimè.

Quædam enim, rerum tantummodo dum fiunt, causæ sunt, vt domificans, causa est domus quandiu domus fit, & ignis causa est caloris quandiu calor ipse fit in subiecto. Vbi verò domus iam facta est, & calor introductus in subiectum, & in suo esse sunt effectus completi, cessant esse effectus, neque vltrà accipiunt esse ab illis à quibus primitus eis datum est. Quare nec illæ causæ vltrà sunt nominãdæ. Domus enim postquàm facta est, & semel vt domus sit, accepit, non opus habet perpetua efficientia aut conseruatione domificantis. Manet enim semel extructa domus, moriente domificatore, quemadmodum & filius, patre moriẽte, non moritur. Sic est de omni effectu, qui permanet absque causæ conseruatione.

Quid causa secundũ esse.

Quædam verò causæ rem quàm diu est efficiunt, siue producendo, siue conseruando, vt lucidum causa est luminis non solum vt fiat, sed etiam vt conseruetur atque vt sit. Mox enim subtracta luce, aut corpore lucem habente, lumen deficit, nec absque sua causa habere potest esse subsistẽs. Illi ergo effectus qui quandiu sunt, causam habent sui esse, effectus secundum suum esse dicuntur, & ea à quibus fiunt, causæ eorum efficientes secundum esse, nuncupantur. Quæ verò tantum dum fiũt causam habent, effectus in fieri vel dum fiunt nominantur, & eorum causæ, causæ in fieri siue secundum fieri possunt appellari. Et priori quidem modo causalitatis, constat Deum esse causam secundum esse creatorẽ omnium, & cœlestia corpora omnium corporalium. Non enim Deus est causa rerũ solum dum fiunt, vel vt fiant, quasi postquã factæ fuerint ipsius causalitate vltrà non habeãt opus: sed queadmodum dũ fiũt ipsis esse primitus ab eo datur, ita vt sint, vtq; in suo quod acceperunt

Quomodo Deus est omniũ causa.

runt esse, permaneât, conseruatione perpetua opus habent. Si enim vel ad momentum se subtraheret manus omnipotentis, & virtus efficientiæ eius quam rebus in conuersando impendit, in nihilum subitò conciderent vniuersa, neque nulla omnino vel nobilissima permaneret subsistens creatura, neque humana, neque angelica.

Ex causa secundum esse, ponitur manuductio, ad intelligẽdam æternam personarum in diuinis processionem. CAP. XVI.

EST autem causalitas ista rerum secũdum esse, diligenter attendenda, & penitissime contuẽda. Valet enim ad intelligendam eam quę in diuinis est personarũ processionem, æternã dico verbi generationem, & spiritus sancti æternam spirationem seu processionem. Per cõparationem enim eorum quæ in creaturis videmus à suis causis semper esse accipere, & semper effici, vtcunque innotescere poterit diligenter attendentibus, queadmodum & in diuinis credatur filius à patre semper gigni, & spiritus ab vtroque semper procedere atque spirari. Ad hanc autem declarationem, congruum videbitur solis assumere considerationem, qui lumen, similiter & ardoris siue caloris vim semper gignit, donec existit. Priusquã tamen cõparationem hanc faciamus, expedit præmittamus quo pacto sit à sensibilibus ad ęterna trãseundum. Oportet enim volentes ascendere anagogicis huiusmodi excessibus, in ipso ascensu, quicquid est corporale, quicquid materiale, quicquid imperfectum separare atque abnegare sicq; intellectus acumine & fidei limpiditate sensuum crassitiem viriliter superare. Alioqui periculum fuerit, ne crassius quid de Deo sentiamus, aut in hæreses incidamus. Idquod pluribus euenit, qui aut nesciergt aut noluerunt, spiritu mentis sensuum procacitatem captiuare. Quo ritè præmisso ad æternã quæ in diuinis est processionem trãseuntes dicimus, quòd sicut lux in lucido sole causa est efficiens lumen, semper quandiu est ipsum continuò producens, & rursum à solis luce & diffuso lumine vis pariter ardoris efficitur, & si semper esset solis lux, semper lumen efficeret, pariterque & lux & lumen consequentem ardorem efficerent: ita pater cœlestis, æternus, lux æterna atque fœcundissima, filium suum vnigenitum, verbum inuisibile, non causat, non efficit, non facit, non creat, non producit (hæc enim corporalia secum ferunt) sed modo inæstimabili atque

Nota regulã pro anagogicis excessibus.

Manuductio ad cognitionem Trinitatis.

incomprehensibili, qui est supra omnem sensum, quíque intellectus & angelici & humani capacitatem excedit, gignit atque dicit filium sibi coæternũ & consubstãtialem, per omnia penitus æqualem: ipséque filius gignitur, dicitur, atque procedit, aut est à patre. Et sicut æternaliter est pater cum filio, ita etiam æternaliter à patre gignitur filius, & æternaliter vt sit filius accipit à patre. Nec est huius processionis aut initium aut finem inuenire. Rursum, à patre & filio spiritussanctus procedit æternaliter, à patre & à filio, sicut lux & lumen, temporaliter producunt ardoris vim. In hoc tamen superat processio personarum processionem luminis & ardoris, quoniam non vna est luminis, lucis, & ardoris substantia, vna est autem patris, filij & spiritussancti substantia, vna essentia: suntque vnum ens summum atque perfectissimum.

Consurrectio ex precedentibus in beatissimæ Trinitatis adorationem.

CAP. XVII.

O Igitur lux beata Trinitas & principalis vnitas, iam nos sol iste igneus suis nos rotis sursum vectos coram te constituit in cœlestibus. Tibi verò omnis gratiæ pater, defixis in terram genibus gratias agimus, humiliata tibi ceruice vota persoluimus, qui nobis indignis famulis tuis secretissima secreta diuinitatis tuæ, per splendentem solem declarare dignatus es, quæ olim à filio tuo nobis secũdum carnem assignato doctore, per fidem didicimus. Quam multis olim sol iste, dominator potentissime, fuit in laqueum, captionem & scandalum: qui nimium creaturæ ornatum attẽdentes, tuum illi honorem vanè impenderũt, tuę lucis altissimam gloriam in hanc corporeã lucem commutantes. Nobis autem magistrũ eum dedisti veritatis, & sicut olim stella magnos ad pueri tui Iesu noui regis duxit humile præsepiũ, ita nos vere sol iste radians ad tui duxit magnifici throni sempiternã gloriã. Coram te ergo, ô beata trinitas, toto corde prostrati, ecce iacemus pauperculæ creaturæ tuæ. Te adoramus: in vnitate substantiæ trinum personaliter, & in personarũ trinitate vnum substantialiter: Te ô lux immensa, lux non de luce, lux fœcundissima, pater ingenite: te ô fili, lux de luce, lumen de lumine, splendor de splendore, verbum patris ęternum, de patris substantia æternaliter genitũ: te ô sancte spiritus ardor inęstimabilis,

Matt. 2.

bilis, ab æterno patre & filio æternus æternaliter spiratus atque procedēs. Te inquam vnum Deum, vnum dominum, vnum creatorem omnium adoramus solum: quoniam præter te non est Deus alius, neque fuit, neque erit, neque potuit esse aliquando absque te, domine Deus noster, hæc est nobis vita dulcissime domine, te solum Deū verum agnoscere: nūc quidem per fidem dum in tenebris huius mūdi subsistimus, tunc verò tunc (ô vtinam nunc) facie ad faciem te conspectu-ri, in æternum, & vltra. Amen.

Ioan.17

1.Cor.13

De finis diuisione in vltimatū & nō vltimatū. CAP. XVIII.

Duplex finis.

POstquam de tribus causarum generibus suprà determinatum est, superest nunc vt de finali causa etiam specialius determinetur. Est igitur finium quidem vltimatus, ad quem propter se tanquam melius & perfectius, alius ordinatur minus bonum & perfectū, vt omnium quæ in hoc sensibili mundo sunt, est homo finis vltimatus. Sunt enim cætera omnia propter hominem facta, & ad hominem quasi perfectissimum eorum quæ in hoc mundo sunt, referuntur vniuersa. Similiter nutrimentum est, propter vitam conseruandam: generans, propter speciem multiplicandam & conseruandam: fides propter visionem, spes propter adeptionem & possessionem. Atque hic finis solet alio nomine vocari finis gratia cuius, vel propter quē. De hoc fine intelligitur, quod vulgò solet dici, Finis melior est iis quæ sunt ad finem. Siquidem Deus sic rerum ordinem disposuit, vt sint imperfectiora simpliciter propter perfectiora. Alius est finis non vltimatus, quippe qui per se finis rationem non habet, sed solum est via vel modus quo medium ad finem suum pertingit vel tendit: propterquod etiam finis quo solet nominari. Verbi gratia, Deus est finis vltimatus rerum omnium, atque peculiariter naturæ humanæ: cognitio verò Dei, est finis quo pertingimus ad cōsecutionem finis illius. Intelligendo enim & amando Deum, finem hūc nostrum ita habemus atque possidemus. Sic medicina est propter sanitatem, nutrimentum propter nutritionem, cibus propter comestionem. Et vniuersaliter omnis vsus rei est finis quidam eius, quo ad finem vltimatum cuius est vsus pertingit: vt equitatio, vsus equi est, quo pertingit equus ad finem, scilicet hominem, seruiendo ipsi. Sic enim equus ad hominem ordinatur vt illi seruiat, in ipsum ferendo, in agris arandis, in vehendis fugibus

Quid finis vltimatus.

Quid finis nō vltimatus, seu finis quo.

aliisq;

aliisq; huiusmodi ad hominis vtilitatem opportunis. De hoc autem fine non est intelligendum quod dici solet, finem esse nobilioré eo quod ad finem est. Nam medicina quæ est substantia, perfectior est atque in se nobilior sanitate, quæ est accidens: granum, perfectus actu nutritionis: pater, perfectior filio, propter quẽ generet, quémque in generatione intendit: & id cuius est vsus, vsu suo est nobilius. Ex quibus paret, aliud esse finem vltimum, & finem vltimatum. Vnicus est enim finis vltimus, Deus. Fines verò vltimati sunt plures.

Quemadmodum omnia, non solùm voluntaria, verumetiam naturalia agant propter finem.

CAP. XIX.

IN voluntariis & rationalibus, nulli dubium est quomodo hæc propter finem præscitum & præcognitum agant, in illis potissimum actibus qui secundum rationem & deliberationem fiunt. Quomodo autem agentia naturalia agãt propter finem, forsitan minus patet. Cum enim finem nullum cognoscere valeant, videntur similiter non posse ob finem aliquem agere. Certum tamen, etiam naturalia omnia propter finem agere, quoniam in naturalibus omnia videmus similiter & ordinatissimè euenire. Quæ res argumento est, ea ordinatè propter finem agere.

Quomodo agentia naturalia agãt propter finem.

Sed ad hoc intelligendum, quod per se alioqui videtur captu difficile, valebit analogia domini ad seruum: dominus enim finem nouit, & propter hunc seruum ad opus mittit, nescientem tamen finem operis sui. Quemadmodum igitur seruus ille non temerè, sed propter finem certum agit, quem tamẽ nescit ipse, & nouit qui eum dirigit dominus: ita agentia naturalia nesciũt quidem neq; intelligũt finis sui rationem, & tamen propter finem agũt ordinatissimè omnia, non secus acsi finem ipsa agnoscerent. Quod patet maximè in brutis animalibus, quæ sic ordinatè quædam faciunt vt prorsus videantur finem agnoscere (vt est videre in tela araneæ, & nidis auium) cum tamen sit certissimũ ea suum finem non cognoscere. Similiter & agentia, quæ neque sensum vllum habent, suntque prorsus insensibilia & inanimata, suas naturales actiones conspiciuntur ordinatissime semper exequi: cum tamen suæ actionis finem non agnoscant. Sed est in cœlis prouidissimus Deus, disponens omnia suauiter, qui sic naturalia dirigit ad finem quem ipse eis præuidet, & præst

Sapien. 8.

& præstituit, vnicuique rei ad suũ finem dans congruas modo mirabili inclinationes atque propensiones, qui singula disponit, & dirigit ordinatissimè, vsque adeò, vt etiã si singulis agentibus singuli dij essent, melius ordinatiúsque ipsa dirigi aut gubernari nõ possent. Ex quibus liquet creaturas omnes præter hominem agi potius à Deo ad suos fines, quàm agere seipsas: quemadmodum sagitta à sagittante emissa, & seruus emissus à domino aguntur ab iis à quibus emittuntur ad opus. Sola autem creatura rationalis in actibus voluntariis seipsam agit, eò quòd suum finem habeat cognitum.

Quomodo fini cæteræ causæ proportionari debent, & quomodo diuersimodè quædam agunt propter finem. CAP. XX.

Finis quomodo causarum prima.

Est autem finis prima causarũ atque adeò causarũ causa: quoniam secundum finem cætera omnia proportionari debent. Verbi gratia, quoniam finis est domus familiæ inhabitatio, & domesticarum rerum exercitatio: templorum autem cõuentus tantum fideliũ in vnũ ad orandum, ad audiendum verbum Dei, non autem ad exercitationes domesticas aut opera exercenda ciuilia, idcirco aliter templa, aliter domus ædificantur. Quoniam alius castrorum finis alius palatiorum, idcirco alij efficientes, alia materia & alia forma adhibenda his, quàm illis. Longe enim alia est forma templi à forma domus, & alia plerunque materia. Similiter & alia est forma palatij triumphalis, alia castri propugnatorij, alij quoque lapides pro triumphali gloria, alij pro fortitudine castri solent exquiri. Et frequenter diuersi ad diuersa huiusmodi opera sunt quærendi artifices, cum plerunque is qui in altero præualet, in altero valeat minus. Similiter & cũ vestis est facienda, perquirendus est ante omnia finis. Et quidem si propter domesticũ fiat vsum tantum, longè alia materia ac forma fiet, quàm si in honestum & publicum aut triumphalẽ vsum fuerit. Sufficit enim materia rudior ac forma simplicior ad illam, quàm ad hanc faciendã. Simpliciter tamen à forma res habet necessitatẽ vt fit, & suam accipit ab ea denominationem. quemadmodũ vestis si formam habeat togæ militaris, indubiè militaris à forma denominari debet: si formam aliam, aliter denominabitur, iuxta quod expostulat forma. Fiunt tamẽ res secundũ finem, & ipsa forma ab agente secundũ finis intentionẽ debet introduci. Est quoque & illud aduertendũ, quædam agentia propter finẽ age-

re,ad illum adipiſcendum & acquirendum, quemadmodum bene viuunt homines, vt Deum ſuum finem apprehendant aliquando,atque in poſſeſsionem acquirant,quædam autem propter finem agunt, diffundendo & cõmunicando.Quemadmodum Deus agit omnia quæ agit, non gratia vllius rei acquirendæ, neque adipiſcendæ, ſed propter bonitatẽ ſuam diffundendam atque communicandam creaturis.Atque hoc modo ignis alium ignem producit, propter ſuæ ſpeciei propagationem & multiplicationem.

De caſu & fortuna, déque effectibus caſualibus & fortuitis.

CAP. XXI.

CAſus & fortuna quanquam cauſæ ſunt efficientes & ſub efficientibus partim dicta ſunt, ſpecialem tamẽ habent difficultatem, eò quòd cauſæ per accideus ſunt:quare & ſpecialem exigunt tractatum. Subiungitur ergo hæc diuiſio:

Eorum quæ fiunt, alia ſemper eodem modo fiunt, alia plerunque: alia fiunt præter hæc.

Cuius hic eſt ſenſus: Inter ea quæ fiunt, quædam ſemper aut vt plurimum à ſuis cauſis ſimiliter fiunt,vt plerunque deambulatio per locum amœniorem,animi releuationẽ operatur, atque ſanitatem ſiue producit,ſiue conſeruat, ſemper forma lapidis, ablato impedimento, lapidem deorſum mouerì facit. Quædam verò à ſuis cauſis neque ſemper,neque vt plurimum fiunt, ſed rarò eueniunt.quemadmodum rarò euenit, ambulantem, & conantem ad rei venereæ ſolicitationem ad virtutem conuerti, quod Dariæ legimus accidiſſe cum Criſanto: rarò item euenit,ambulantem ad aquas puerum inuenire, quod accidit filiæ Pharaonis cum Moyſe Aegyptio. Rurſum,

Exod.2

Eorum quæ fiunt, alia fiunt, alia non fiunt, alicuius gratia.

Cuius hic redditur ſenſus. Inter effectus, quidam ſunt intenti ab agente, quidam non intenduntur, ſed effectum ab agente intentum eos accidit concomitari, & hi dicuntur effectus per accidens, & eorum cauſæ ſunt cauſæ per accidens. Vt conſenſum in rem veneream per ſe intendebat Daria, ſuo ad Criſantum aduentu. Ad hoc enim ornata cultu mirifico illum acceſſit, vt ſuis blanditiis in concupiſcentiam eius animum inflecteret. Et ille quidem ef-

fectus

fectus, si conatum Dariæ fuisset sequutus, effectus fuisset dicendus per se. Sed præter intentionem & ordinationem euenit, & plane ex accidenti contigit ipsius ad Deum verum conuersio. Sic ex intentione filia Pharaonis egredi voluit, vt animum releuaret, præter intẽtionem verò euenit, vt Moysen reperiret Aegyptium, puerum cistellæ aquæ supernatanti inclusum.

In quibus habet locum casus & fortuna, & quomodo inter se hæc duo differant. CAP. XXII.

His præmissis est aduertendum, casum & fortunã non nisi in illis locum habere quæ rarò fiunt, & quæ per accidens sunt. In iis enim quæ vel semper, vel vt plurimum ordinatè fiunt, casus & fortuna esse non potest. Similiter neque in iis quæ per se sunt, sed in iis quæ per accidens tantum.

Vnde effectus casualis definitur, qui ex iis est quæ rarò fiunt, & per accidens.

Quid effectus casualis.

Vt in exemplis suppositis, Dariæ illa ad Christum conuersio, effectus est casualis, qui ex eius ad Crisantum accessu consequutus fuit. Similiter & Moysi inuentio à Pharaonis filia, respectu deambulationis. Casus autem dici solet, ipsa causa effectus casualis, ita vt casus & casualis effectus pro relatiuis habeantur.

Est enim casus, causa per accidens effectus rarò contingentis.

Similiter de fortuna & effectu fortuito dicendum. Notanda tamen est differentia inter casum & fortunam, itémque effectum casualem & effectum fortuitum: quoniam fortuna nomen specialius est, & commune minus est, quàm casus. Fortuna enim in solis est agentibus à proposito, casus verò etiam in agentibus naturalibus: similiter de effectu casuali & fortuito dicendum. Pro cuius notitia Aristoteles ponit hanc diuisionem.

Eorum quæ fiunt, alia per electionem fiunt, alia non per electionem.

Vnde exustio ligni in ignem cadentis de superiori loco per actionem formæ substantialis ipsum mouentis, dicitur effectus casualis, eò quòd præter intentionem & inclinationem naturalem, talis accidit effectus: non est tamen

effectus fortuitus, neque causa ipsa huius effectus per accidens fortuna, sed tantum casus dicéda est. Non enim voluntate libera descensum intendit. Vnde fortuna ab Aristotele definitur hoc pacto:

Fortuna est causa per accidens in his quæ per electionem alicuius gratia fiunt, extra semper, & frequenter.

Per electionem fieri nihil est aliud quàm libera voluntate, & ex proposito.

Ex dictis quædam ponuntur conclusiones.

CAP. XXIIII.

Conclusiones Arist. Ex prædictis patet eorum falsitas, qui omnia ponebant fieri à casu & fortuna: similiter & eorum, qui nihil à casu vel fortuna fieri admittebant. In vtroque enim extremorum horum inest falsitas. Media autem sententia veritatem tenet, quæ neque omnia dicit, neque nulla, à casu fieri & fortuna, iuxta declarationem suprapositam. Patet insuper, quemadmodum insipientibus & improuidis plurima contingat casualia atque fortuita: prouidis autem, pauciora. Nam improuidis plurima contingunt præter intentionem & per accidens, dum suas actiones eásque per se consequentia non attentè considerant. Prouidis verò, diligenter & suas actiones & quæ consequuntur circunspicientibus, non ita multa præter intentionem siue per accidens contingunt, ac proinde non ita multi eis contingunt effectus casuales.

Atque hinc rursum colligitur, prouidisssimo illi, ac summo sapienti Deo (cuius ordinatissimam dispositionem & præuisionem nihil latere potest aut subterfugere) nihil accidere posse casuale vel fortuitum: cùm præter illius intentionem prorsus nihil posset euenire, sine cuius ordinatione, dispositione, ac nutu neque folium arbori decidit, neque pilus deperit capiti. Et frequenter ea quæ secundum inferiores causas penitus casualia sunt aut fortuita, eadem quantum ad mentem diuinam primámque causam maxime fuut intenta, & secundum ordinatissimam eius dispositionem ita ordinata. Quemadmodum (exempli gratia) generis humani redemptio, legisq; veteris cessatio, & sanctæ fidei ad gentes trãsitus (quæ omnia ad Christi mortem consequuta

sequuta sunt) velut casualia atque fortuita effecta fiunt, quantum ad principes Iudæorum, qui Christi mortem effecerant, & impijssimos dæmones, qui ad eam solicitando fuerant conati. Omnipotenti autem Deo nihil vnquam æquè prospectum fuit, intentum, aut ordinatum. Siquidem ab æterno ille hac ratione instaurare decreuit & quæ in cœlis & quæ in terris erant collapsa, & in filio suo super benedicto omnia adimplere. Et vniuersaliter, nullus omnino contingit in hoc mundo effectus, quem non plenissima illa & æterna sapiētia præuiderit ab æterno, atque etiam si pessimus sit, nouit tamē ab æterno, & disposuit apud sese, cur illum esset in suo tempore permissurus, & dispositione ordinatissima omnia nouit in debitos vsus suos atque fines referre.

Col. 1.

Quæ causarum genera Deo vel competant vel non competant.

CAP. XXIIII.

VT autem singula causarum genera ad Deum nunc accommodemus, sciendum est, quòd prima duo causarum genera (nempe materialis & formalis) deo non conueniūt, quoniam habent imperfectionem annexam. Materiam enim necesse est esse partem constituentem aliquid siue naturale, siue artificiale. Similiter & de forma constat, per quam oportet rem esse. Deus autē nullam prorsus compositionem nouit, neque pars esse potest, qui est totum & perfectum esse omnium rerum. Casus etiam & fortuna illi non conueniunt, qui est prudentissima prouidentia, circa cuius ordinationē & intentionem nihil potest euenire. Cætera duo genera (nempe efficiens & finis) quatenus perfectionem nominant, illi sunt omnibus modis attribuenda. Est igitur dominus Deus, omnium rerū finis vltimatus & vltimus, in quem omnes omniū particulares fines reducuntur, ad quem tendunt toto nisu vniuersis suis operationibus: omnia enim naturalia, quanquam infima & vilissima, dum omnia ad hoc naturali tendunt conatu, vt illi assimilentur sua operatione, sicut & ipse summè potens est: summeque efficax in agendo, & dum omnia quærūt perfici, sicut & ille summè perfectus est.

Omnium finis est Deus

Duabus enim rationibus Deus omniū finis est cum ratione finium particularium, quoniā nihil bonū est neque appetibile, nisi secundum quod est à Deo, tum ratione sui ipsius, qui est etiam vt summum bonum immediatus finis omnium

Quomodo omnium effectuum & rerum Deus est causa efficiens. CAP. XXV.

Deus est rerũ omnium causa efficiens.

Omnium quoque effectuum Deus est causa prima efficiens,& producens & conseruans. Omnium enim causa est,& ab ipso sunt omnia, non solum in fieri, sed quandiu sunt,continuò ipse eis esse influit,& omne efficiens particulare in ipsum Deum vt primum reducitur. Vt enim quælibet res sit efficiens, à Deo habet. Et hac ratione Deus quasi efficiens mediatum est eorum effectuum, quos mediãtibus aliis agentibus operatur. Quanquam enim Deus per se potens sit absque medio omnia similiter,sicut nunc fiunt, efficere & disponere: tamen ad magnificentiam gloriæ suæ declarandam & donandam creaturis perfectionem (est enim magnæ perfectionis, virtutem habere quippiam efficiendi) proinde ita dispensat rerum ordinem,vt plurima aliis velit mediantibus efficere. Quicquid tamen potest mediante causa secundaria,hoc etiam per se,si velit, potest. Quid enim per se non poterit, qui per se cœlum & terram, angelos & homines potuit creare? Non tamen est intelligenda hæc mediata causalitas, ad eum modum quo in creaturis pater causa est mediata filii, quoniam medio seminis (in quo est tota patris efficientia) gignit. Nam & si Deus mediante alio quippiam efficiat, nihilominus tamen oportet ipsum esse effectui immediatum, & influere in ipsum suum esse æque ac si nulla adesset secunda causa. Imò neque fieri potest, vt talem quælibet creatura virtutem accipiat à Deo, vt possit per se solam, absque immediato Dei concursu, aliquid efficere. Patet igitur, quomodo particularis agentis efficiẽtia in Deum reducitur, sicque Deum quodammodo mediatum agens constituit. Deinde, immediatus Dei concursus ad efficiendam rem, Deum facit esse omnium causam immediatam.

Vnde in rebus atque effectibus possit defectus, aut peccatum, aut monstruositas inueniri. CAP. XXVI.

In illis autem operibus quæ absque particulari causa mediata Deus facit, nullus potest esse defectus, neque malum, neque peccatum. Sed in his quæ per causam mediatam facit, potest malum & defectus euenire: non ex ipso primo principio summè bono atque perfecto, sed ex particularis alicuius efficientis insufficientia, vel imperfectione. Ipse enim generaliter influit & concurrit, ad omnem actionẽ & opus omne,

tam

omne,tam naturalis quàm voluntarij agentis. Cæterùm, cauſæ particulares & ſecundariæ, quæ ad effectum concurrunt, efficiunt facile, vt defectus aliquis ſiue peccatum contingat. Vnde manifeſtum eſt,quotieſcunq; effectus aliqui monſtruoſi contingūt, debere defectum illum atque monſtruoſitatem in aliquam reduci cauſarum ſecundarum.

Effectus autem monſtruoſus eſt, qui deformitatem aliquam notabilem habet, toti ſuæ ſpeciei extraneam: idq́, ab origine.

Quemadmodum ſi quis naſcatur duo habent capita, ſenos digitos in vna manu, os habens ad aurem retortum, aut roſtrum caninum. Quæ poſſunt vel ex parte indiſpoſitionis materiæ, vel ex defectu & ſuperabundantia euenire, ſimiliter & ex ſuperabūdantia vel defectu virtutis actiuæ, atque etiam aliis diuerſis modis, de quibus particularius determinare, ad medicum potius quàm ad Phyſicum ſpectat. Et quemadmodum in naturalibus iſtis, defectus ſiue monſtruoſitas in Deum nequaquam reducitur, ſed in cauſam ſecundam deficientem, ita in actibus humanis qui à voluntate fiunt, ſi quid ineſt defectus atque monſtri, ſi quid peccati & deformitatis (quemadmodum eſt in omnibus peccatorum actibus) nequaquam in Deum primam cauſam reduci debet, aut illi quaſi autori aſcribi, ſed in cauſam ſecundam, id eſt in hominis peruerſam voluntatem: ita vt quicquid eſt boni in actibus noſtris, Deo omnis boni autori, quatenus bonum, adſcribatur: quod verò ineſt defectus atque mali, nobis ipſis, id eſt, noſtræ voluntatis prauitati imputetur. Iuxta quod per Oſee prophetam dominus loquitur dicens, Perditio tua ex te Iſrael, tantummodo ex me auxilium tuum, ſiue ſaluatio tua in bonum. Igitur domine omnem auferas impietatem, quam in nobis ſine te nos ſumus operati, & nunc accepta bonum placitúmque habe, quod tu in nobis es operatus: & vitulos labiorum noſtrorum, laudem & gratiarum actionem, ſacrificabimus tibi.

Oſee 13.

Ibidem.

Concluſio libri in conuerſione ad creatorem ex ſpectaculo creaturarum. CAP. XXVII.

CONfitere nunc ô anima mea domino, & conuertere in requiem tuam. Aſcende in ſpeculam celſitudinis tuæ,

Pſal. 114.

calcatisque subtus te elemētorum globis, luna, sole, cunctisq; cælorum orbibus, Leua quoque te supra te, & stans prospice

Thre.3. eminus super vniuersam creaturam domini Dei tui. Contuere, & perspice diligenter, quemadmodum à summa illa ac prima omnium causa effluat esse omnibus, quemadmodum illo perpetuo influxu etiam minimis creaturis (quas hominis fastus vix dignatur aspectu) suum cuique proprium esse infuat, quomodo ab illo inexhausto fonte, tanquam sitibunda omnis creatura suam hauriat bonitatem atque perfectionem. Rursumque contemplare, quanto conatu vniuersæ creaturæ pro sua virili, certatim ad illud primum & summum bonum contendunt redire, à quo sunt egressæ. Videbis certè, nihil aliud omnem creaturam agere, quàm ad Deum tendere, & natiuo ac genuino desiderio incessanter ad illum anhelare, illique vt fiat simillima, toto nisu elaborare. O quàm est iocundum hoc spectaculum animæ quærenti Deum. Ex aduerso autem quàm fœdum est & abominandum spectaculum, & monstrum nimis horrendum, cum sic videamus omnem creaturam ad Deum conari, ad quem tamē pertingere nequaquam potest, hominem solum oculos habere in terram defixos: cū sit ipse vnus in hoc factus, vt Deo sempiterno nexu copuletur. O' monstrum horrendum. O' execrabile facinus. O' imma-

Thre.3. ne scelus, homo Deum non quærēs. Nos verò ad illum quem omnis laudat factura spiritalis atque corporea, corda etiam nostra leuemus cum manibus, & ne solos nos tam glorioso deesse contingat certamini, in quo primos iure fuisse oportebat, incessanter illius vacemus laudibus, ad illum desiderio semper incessanti anhelantes, atque per operationem Deo dignam & nobis congruam properantes, qui est vnus primus atque beatissimus, creatorum omnium, peculiariter verò humani figmenti, finis & requies vltima, à quo vno sunt omnia, & in quem item rendunt vniuersa. Cui sit honor & gloria in secula seculorum. Amen.

FINIT LIBER SECVNDVS.

CANTICVM PSALMI, IN LAVDEM causæ primæ, creatricis omnium.

C*Oeli cœlorum & qui inhabitatis in eis accedite: terra, mare, & quæ in eis estis, omnia, festinate in chorum gaudij.*

Volue

Volucres cœli celeriter aduolantes ne moram nobis facite:etiam quæ super terram serpitis ac repitis,accelerate gressus vestros.

Venite quæcunque subsistitis, collaudemus vna dominum : ipse est enim cuius potentia surreximus de nihilo.

Non sunt absque illo angelicæ substantiæ : siquidem in principio ipse creauit eas in nobilitate naturæ suæ.

Cœlorum quoque amplißimos orbes tu extendisti solus : tantæ molis materiam erat tibi pro nihilo condere,qui es omnipotens.

Virtutem mirificam indidisti corporibus istis, vt ad efficiendũ quoque sint potentia, quomodo tu in omnibus operans omnia, te demonstrans omnipotentem.

Huncetenim tu deputas ornatum gloriæ tuæ,sic constituis & creaturas tibi non in minimo similes.

In omnibus verò quæ sursum habitant, & nostro aspectui apparent eminus,solis iubar sese monstrat gloriosus.

Ipse graditur in magnificentia gloriæ suæ,per medium cœli ex omni parte luminaribus mille millibus stipatus atque circundatur.

Quasi dominator in medio fidelitatis suorũ graditur in comitatu stellarum,& diffundit multo ardore circunquaque flagrantes radios.

Quocunque aspexerit,illucescit lumen diei:suo abscessu atque regressu contristat & lætificat omnia.

Cum abscesserit à terris aspectus eius,marcescunt omnia:ipso redeunte in placiditate sua renouatur facies vniuersæ terræ.

Ipse vulnerat & sanat,mortificat & viuificat:& est in omnibus,ô altißime,tui monstrans miram similitudinem.

Laudet te quoq; pallida luna & lumẽ stellarũ, quibus cœlorum moles iussisti clarescere,& illuminari per noctẽ obscuritatẽ terræ.

Laudetur in ignis natura stupenda potentia tua:cui & ipsi miram tibi placuit efficiendi communicare virtutem.

Pulcher est,iocundus,atque formosus,fortis,validus, & in pugnando robustißimus.

Luce sua illuminat,& flagrat ardoribus , quæ bona sunt perficit,absumit mala,commixta purgat.

Nunquid nõ in omnibus his similitudo tua relucet creator altißime?nam & tu ignis cõsumens es,probans,purgans, atque perficiẽs.

Sed & aquæ quæ sunt sub firmamento , habent paratam in se laudẽ tibi in quibus virtutẽ constituisti admirabilis fœcũditatis.

Iussisti enim paulo post creationis initium producere eas natatilia viuentia:benedictionem tuam contulisti in illas,vt implerentur inhabitatoribus natantibus.

At vero terra mater communis omnium nostrum habet & ipsa manus plenas laudibus parata offerre eas ante conspectũ tuũ.

Ecce enim quæ profert tibi ad obeditionem iussionis tuæ: herbam virentem, ligna pomifera, & multum omnino decorem ad necessitatem atque delitias filiorum hominum.

Cum tibi rationale figmentum operari placuerit aut fingere: ipsa est quæ tibi præbet copiosam semper materiam in opere tuo.

Et suis ipsa fructibus quos dedisti ei, sustentat mater bona filios suos: ô Deus magne, quàm es in omnib⁹ creator tu mirabilis.

Quo pergimus longius, eo minus pertingimus. laudent te in substantia sua, quæcunque condidit altissima omnipotentia tua.

Nos quoque donec viuimus filij hominum, benedicimus nomini gloriæ tuæ: & benedicemus amodo & vsque in secula.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM III.

PHYSICAE CONSIDERATIONIS DE MOTV ET EIVS ACCIDENTIBVS PRAEFATIO.

AD gloriam Dei summi declarandam, post rerum naturas, & causas, motum quoque explicare tentabimus. Ipse nanque vt solus penitus perfectus, actus purissimus atque perfectissimus est, omnis expers motus atque mutationis, ita cuncta creata mobilia fecit esse, motibúsque variis ac multiplici mutationi subiecta. vnde est patentissima inter Deum & creaturas distinctio, quòd Deus in se ipso æternaliter perfectus, nihil perfectionis neque appositione annorum acquirit, neque decursu perdit, neque secundum vllam omnino mutationem potest pertingere ad habendum quod non habuisset, siue ad perdendum quod prius habuisset. Omnes autem creaturæ ad suam perfectionem naturalibus attingunt mutationibus, acquirentes per motum quod non habeant, perdentes quod habeant. Atque

Atq; hic finis erit considerationis huius vt cognoscamus presidentem omnibus, in se semper immotum permanentem, singulis quibusque rebus suos motus prouidissime dispensantem dominum Deum nostrum: qui moueri nescius, singula vt vult, & quando vult, mouere potens est: quique (vt diuinus ille ac plane theologissimus philosophus cecinit Boëtius) Immotus ipse manens, dat cuncta moueri. Ad huius rei notitiam nonnihil profuerit subiicere diuisiones aliquot ab ipso Aristotele positas, quarum prima est hæc:

Boëtius in libro de cõsolatione philosophiæ.

Eorum quæ sunt, quædam actu tantum, quædam potentia sunt atque actu.

Cuius hic est sensus, rerum existentium, quædam est forma accidentalis, aut substantialis, aut res ex illis composita, inquantum sub tali forma existens consideratur. alia est res existens inquantum talem formam non habet & habere potest: vt homo ea ratione qua animam rationalem habet, albedinem, talem vel talem dispositionem, sub priori membro, sub consideratione verò carentis alia forma sub posteriori. vnde hæc membra tantum ratione differunt. Secunda diuisio est,

Horum, aliud est hoc aliquid, aliud tantum, aliud tale, & in cæteris simili modo, quæ eius quod est prædicamenta dicuntur.

Id est, entium aliud est substantia, aliud quantitas, aliud qualitas: & sic de cæteris prædicamentis. Tertia diuisio est,

Eorum quæ sunt ad aliquid, aliud excessione defectionéve dicitur, aliud actiui passiuique atque omnino motiui ac mobilis ratione.

Cuius hic sensus, eorum quæ ad se inuicem quoquomodo referuntur, quædã significatione acquisitionis siue generationis referuntur, siue actualis, siue potentialis possibilisve: alia verò deperditionis ratione, vt generans generatum, producens productum, generabile generatiuum, corrumpens, corruptum, corruptibile corruptiuum. Quarta diuisio est hæc,

Id quod mutatur, aut in substantia, aut in quantitate, aut qualitate, aut in loco semper mutatur.

Cuius hic est sensus, motuum vel eorum quæ mouentur, aliud tendit ad substantiam tanquam terminum ad quem, aliud ad quantitatem, aliud ad qualitatem, aliud ad locum.

Quinta est hæc,

Motuum siue ad substantiam sit, siue ad quantitatem, siue ad qualitatem, siue ad locum, alius est perfectus, alius imperfectus.

Ille perfectus est, qui ad formam perfectiorem tendit. Vt generatio hominis perfectior est generatione equi, & hæc generatione arboris, & hæc generatione herbæ. Imperfectus est, qui ad formã imperfectam est, aut priuatiuam, vt denigratio dealbatione, & corruptio generatione imperfectior est, & sic de cæteris.

De definitione motus. CAP. I.

Aristo. 3. Physicorũ.

DEfinit Aristoteles motum hoc modo,

Motus est actus entis in potentia vt est tale.

Item alibi, *Motus actus est mobilis vt est mobile.*

Hoc est, quatenus in potentia est. Qua definitione significatur, motum esse accidentariam quandam rei mobilis formam, per quam veluti viam, res quæ mouetur ad aliquid continuò acquirendum vel deperdendum tendit, quasi ad terminum. Motus enim est, quo mobilis potentia ad actum deducitur. Quemadmodum cum ex ligno generatur ignis, per motum hunc generationis, continuò forma ignis in materiam ligni introducitur, & per corruptionis motum, continuò extra lignum pellitur præinexistens forma. Vnde statim euidentissimè patet motum, non nisi iis conuenire, quæ potentiam habent admixtam, & à Deo esse quàm longissimum. Cæteræ verò creaturæ quò plus habent potentiæ, eò amplius sunt motibus subiectæ. Spirituales enim substantiæ sensibilibus non mouentur motibus, eò quòd ad formas sensibiles potentiam non habeant: intellectualibus tamen mutationibus subiacent, quoniam potentiam habent ad intellectiones & affectiones, ad esse item & non esse. Cœlestia verò corpora, quia ad locum sensibilem potentia sunt, secundum suas partes diuersa loca habere apta, idcirco mouentur motu locali. Alterationes verò horum inferiorum alterationibus similes, non recipiunt: quoniam ad similes qualitates potentiam non habent.

De motu instantaneo, subito, & successiuo.

CAPVT II.

NOtandum verò est,quod quidam sunt motus instantanei,qui in momēto temporis vel in non tempore perficiuntur,vt aëris illuminatio,quę tota simul vno instanti cōpletur,secundū omnes aëris partes. Hócque ideo,quia lumen in aëre contrarium nullum habet, sed tantum sunt in eo tenebræ,priuatio luminis,quę nullam faciunt resistentiam soli illumināti,atque hic motus,nullas habet successionis partes.

Quid motus instātaneus.

Alius est motus subitus,qui in instanti non completur,tamen in imperceptibili fit tempore. Vt cum calefaciens,primum caloris gradum in subiectum inducit,in instanti hoc facere non potest,ob resistētiam aliqualem contrarij: tamen in imperceptibili tempore & indeterminato hoc facit ita vt illius temporis non posśit adeæquatum aśsignari momentum,initians aut finiens. Succeśsiuus verò motus & sensibilis est,quando aperta est in motu succeśsio,ita vt monstrari posśit, quæ pars formæ qua temporis parte fit per motum introducta aut expulsa. Quēadmodum est in motu calefactionis aut frigefactionis: quoniā calor totus,aut frigus totum, non in i nstāti neque subitò sed cum temporis succeśsione in subiectum introducitur,ita vt secundum succeśsionem, vna pars prius,altera posterius iu subiecto habeatur. Et de huiusmodi motu plerunque intelligimus,cum de motu loquimur rerum naturalium. Res quippe naturales non multum mouent,neque mouentur instātaneè,partim ob defectum virtutis actiuæ,partim ob contrariorum resistentiam,vel mobilis in dispositionem. Subitus verò motus,plerunque perficitur succeśsiuè,& in illum finitur: Aqua enim licet incipiat subito calefieri secundum primum caloris gradum, quātum tamen ad totam caloris formam,succeśsiuè debet calefieri.

Quid motus subitus.

Quid succeśsiuus motus.

De differentia rerum succeśsiuarum, à rebus permanentibus.

CAPVT III.

PRo pleniori autem motus intelligentia aduertendum est,quo pacto distinguantur ab inuicem res permanentes & succeśsiuæ. Illa nanque permanentia sunt,quæ omnes suas partes simul habent, aut habere nata sunt, ita vt nulla opus sit eis succeśsione. Alioqui & qualitates sensibiles plerunque succeśsione secundum partes suas absoluuntur, sed non hoc requirit earum naturalis conditio,verùm ex motus

Quæ res sint permanētes.

natura contingit eis sic per accideus successiuè fieri. Quemadmodum (exempli gratia) calor, res permanens est, quia tametsi ratione motus per quem habet acquiri, successiue fiat atque in subiectum introducatur, tamen quantum ex suæ naturæ conditione, nulla opus habet successione. Potest enim partes suas omnes simul habere, neque in vllo fluxu consistit. Illæ autem res sunt propriè dicendæ successiuæ, quę ex naturali conditione partes suas habent in successione, ita vt simul eas habere non posint. Cuiusmodi sunt motus & tempus. Partium enim motus vel temporis adueniēs altera alteram abigit: & hac abeunte, succedit iterum alia tertia, quod in horarum fluxibus apertissimum est. Porrò quod in permanentibus rebus positio, hoc in succedeotibus est successio. Sicut enim ligni partes positionem certam habent adinuicem, vt hæc nō posit esse simul secundō locū cum illa, sed separatim hæc pars hic est, illa illic: ista istic. ita similiter quando prima hora est, non est secuoda: quando secunda, non est prima neque tertia, sed successione continuantur adinuicem, quia nūc est prima, post eam subsequitur secunda, post quam euestigiò succedit tertia. Vnde patet, sicut certa positione quantitates permanentes sunt continuæ, ita tempus, huiusmodi successione esse continuum. Diuiditur enim quantitas continua in permanentem & successiuam. Permanētes sunt, linea, superficies & corpus. Tempus autem, quantitas continua est successiua.

Quid res successiua.

Motum non esse quantitatem, neque vllo stringi prædicamēto.

CAP. IIII.

QVaoquam autem motus succedētes habere partes secundum successionem intelligatur, non tamen ad quantitatis prædicamentum debet stringi, cum nihil ab ipso denominetur quantum, sed (sicut facile potuit aduerti ex dictis) à tempore quod motum sequitur, vt pòst dicetur. Vagatur enim motus ad omnia prædicamēta quasi reductus, iuxta eius termini ad quem est diuersitatē. Nam generatio & corruptio, ad substantiam: augmentatio & diminutio, ad quantitatem: alteratio, ad qualitatem: loci mutatio, ad vbi, siue esse in loco, reducuntur. Et quanquam ita per omnia secundum reductionem motus vagatur, nullo tamen prædicamentali ordine constringitur neque concluditur.

Motus vagatur per omnia prædicamenta.

Quo

Quomodo motus aliquis etiam in partes extensionis diuidatur. CAP. V.

PRæter motus diuisionem, qua diuiditur in partes succedentes, quæ copulantur per indiuisibile motus, correspondens instanti præsenti, quod solet vocari mutatum esse, est etiam quandoque diuisibilis in partes extensionis. Sicut enim totum cœlum habet totum motum quo mouetur, ita cuilibet parti cœli respondet aliqua pars illius totius motus. Non omnem tamen motum necesse est sic diuisibilem esse. Quandoque enim totum mouetur, & nulli parti motus conuenit: veluti cum terminus ipsius motus indiuisibiliter sic est in toto, vt in nulla tamen subiecti parte, vel secundum se, vel secundũ partẽ inueniatur. Vnde constat hanc diuisibilitatem competere motui per accidens, ratione termini ad quem est motus secundum eius extensionem. Cæterum, nullus motus partes vllas habet, aut habere potest secũdum intentionem, cum non contingat plures partes eiusdem motus esse simul in eadem parte subiecti. Vel enim sibi inuicem succedunt, vel secundum extensionem in diuersis subiecti partibus existunt.

Arist. 6. li. Physicorũ.

Motus non potest intendi.

De quinque ad motum requisitis, & duplicibus mutationibus. CAP. VI.

ADuertendum autem, ad motum necessariò quinque requiri: nempe,

Mouens, mobile, terminum à quo, terminum ad quem & tempus.

Tractat hæc Arist. 5. li. Physicorũ.

Absque his enim non fit motus, & sunt hæc in singulis motibus perquirenda. vt in alteratione à vitiis ad virtutes, est mouens & operans Deus, atque suo exercitio liberum hominis arbitrium: ipse homo, est motum: terminus à quo receditur, vitium est: terminus ad quem acceditur, virtus est: tempus, est visitationis dominicæ hora, siue aliud quodcunque aduersitatis aut prosperitatis tempus, in quo se quis à vitiis auertit ad virtutem. Terminus quippe à quo, intelligitur id quod per motum abiicitur: quod aliquando est pura negatio vel priuatio formæ quæ per motum acquiritur, aliquando forma contraria. Vnde claret, quasdam mutationes esse de contrario in contrarium, vt ex calido fit frigidum, ex albo nigrum. Item ex heretica opinione mala, fit alteratio ad

Quid terminus à quo.

contrariam opinionem: ex carnali amore, conuersio ad amorem spiritualem: à vitio, ad virtutem, vt à gula ad sobrietatem: ex denso, rarum: ex leui graue. Sub quibus comprehendimus motus qui sunt de medio in alterum extremorum, vel econtrario: vt ex rubeo in album aut nigrum, aut econtrario. Et eiusmodi motus propriè vocantur motus, eò quòd sunt (secundum Aristotelem) de subiecto in subiectum: id est, de affirmatione ad affirmationem, vel de forma in formam: suntq; hi motus difficiliores. Quædam sunt mutationes à priuatione tantum, vel negatione, ad oppositum habitū: vt ex non homine generatur homo, ex non igne ignis, ex indocto & rudi fit doctus, ex infideli priuatiuè, fidelis, quando nimirum is, qui de dogmatibus fidei catholicæ neque rectam, neque peruersam habet opinionem, in fide docentis opera eruditur, vt rectè quemadmodum oportet de eis sentiat: ex tenebroso lucidum, atque ita in similibus. Quas mutationes faciliores esse constat. Et (iuxta Aristotelis sententiam) motus propriè non sunt, sed mutationes tantum: quia sunt de non subiecto in subiectum: id est, de priuatione vel negatione (quæ per non subiecta intelligit) ad affirmationem: aut è contrario de subiecto ad non subiectum, id est, de affirmatione ad negationem vel priuationem. Huiusmodi autem sunt generatio, quæ est à non esse ad esse: & corruptio, quæ est ab esse ad non esse.

De termino ad quem, & à quo, & quomodo secundum eos motus distinguantur vel non distinguantur. CAP. VII.

Quid terminus ad quē.

TErminus verò ad quem, illud dicitur ad quod mobile siue id quod mouetur tendit, siue sit affirmatio, siue negatio: vt terminus ad quem, generationis est forma rei quæ acquiritur per generationem, & esse rei quæ acquiritur per generationem, siue esse rei generatæ. Ad hoc enim tendit generatio, vt forma substantialis insit in materia, & res substantialiter existat. Terminus corruptionis ad quem, est priuatio formæ præexistentis, & non esse rei præexistentis. Quippè ad hoc tendit corruptio, vt materia priuetur forma quæ inerat, & res quæ præerat, suum esse perdat. Terminus augmentationis ad quem, est maior quantitas: Diminutionis, minor quantitas. Alterationis verò terminus, est qualitas secundum quam res alteratur loci mutationis: ipsum vbi, siue (vt crassius dicamus) locus secundum quem

quem res variatur. Est autem terminus ad quem, dignior & principalior cõsideratione motuum, termino à quo: quoniam & ab ipso motuum denominatio sumitur: vt alteratio, ad albedinem dealbatio, ad nigredinem denigratio vocatur. Quódque amplius est, etiam distinctio generica atque specifica ex ipso accipitur. Secũdum enim terminos ad quos sunt, distinguuntur (vt suprà declaratum est) generatio, corruptio, augmentatio, diminutio, alteratio, atque loci mutatio. Item generationes viuentium & inanimatorum distinguũtur genere propter formas diuersorum generũ. Generationes hominum & brutorum distinguuntur specie, ob formas ad quas sunt specie differẽtes. Generationes diuersorum hominum, numero distinguuntur, ob formarum ad quas sunt numeralem tantũ distinctionẽ. Ita similiter in aliis motuũ generibus est dicendũ. Non solùm tamen ex diuersitate termini ad quem, motus distinguuntur: sed accipitur etiam distinctio motuum ex medio, quo ad terminũ ad quẽ, necessariò debet perueniri, ob concatenationem cum termino ad quem. Motus enim rectus & circularis genere differunt, propter diuersum modũ spatij quod pertransitur: itẽ motus rectus & motus curuus ad eundẽ locum. item doctrinatio eiusdem cõclusionis, iam per demonstrationẽ, iam per verisimile, tantum argumentũ, ob medij diuersitatẽ variatur. Neque profectò minus apparet hæc distinctio ipsius motus per se esse, quæ sic ex medio vel ratione aut modo aut conditione motus sumitur, quam ea etiã ipsa quæ ex termino ad quem sumitur. Ex termino autem à quo, constat nunquam variari speciem motus. Eiusdem enim speciei est dealbatio quæ est à nigredine ad albedinem, cum ea quæ est à rubedine: & eiusdem speciei generatio ignis qui est ex stipula, & qui ex ligno. Diuersitatem autẽ numeralem facit quodlibet illorũ suprapositorum. Qui enim motus vel aliud mouens, vel terminũ à quo, vel ad quem aliũ, vel aliud tẽpus, vel aliud mobile habent, numero sunt indubiè diuersi. Facilius enim est numerum variare in rebus, quã speciẽ. Quanto enim minor est distinctio, tanto acquiritur facilius. quẽadmodũ contrario, maior distinctio (nempe generica vel specifica) est difficilior.

Terminus ad quem, est dignior termino à quo.

Vnde distinctio generica motus.

Terminus à quo, speciẽ motus non variat.

An motus distinguatur à suo termino ad quẽ est. CAP. VIII.

NOn est verò dubitandum vlla ratione, quin motus à termino suo ad quem, alius sit, ac distinguatur, vt minimum

nimum secundum ratiooem: cum motus rationem habeat rei successiuæ, sitq; motus omnis quatenus motus, res successiua, ooo autem terminus ad quem: cũ sit secundũ suum esse res permaneos, etiam si successiue fiat atque producatur in subiecto. Verum de reali distiočtione quæstio solet agitari, an motus res aliqua diuersa sit, & realiter secundum suum esse differeos à termioo ad quem est: quibusdam realem distinctionem ponẽtibus, quibusdam negaotibus, & rationes tantum distingui asserentibus. Iuxta quorum seotentiam dicendum est, quòd substantialis ipsa forma quæ in generatione acquiritur in generato, vt à mouẽte in motum producta, quatenus per eam ens potẽtia, actu fit, sit ipsa generatio, forma verò quæ deperditur, sit ipsa corruptio: & maior cõrinuo acquisita quantitas, augmentatio: minor, diminutio. Frustra enim (vt ipsi aiunt) rerum pluralitas absque necessitate ponitur. Neque tameo admittunt, in eisdem prædicameotis ponendos esse motus, in quibus termini ponuntur, tametsi secundum rem sunt idem: quooiam diuersa ratio prædicamẽtorum ordines etiam variat.

De motu in comparatione ad actionem, & passionem: & de vocabulis motum significantibus. CAP. IX.

Similis quoque de motu & actione & passione quæstio fieri solet, num realis sit pooenda distinctio inter actionem, passionem, & motum, an secundum rem coincidere dicenda sint, sola variantia ratione. Et huic quoque quæstioni contrariæ adhibentur responsiones, alteris priorem, alteris posteriorem sententiam approbantibus. Sunt enim qui motum dicunt non nisi secũdum rationem differre ab actione, & passione. Verum in his atque similibus, vbi de reali distinctione mouetur quæstio, non multum est anxie perquirendum, cum vtraque pars suam plerunque habeat probabilitatem, & suis rationibus ambæ sententiæ plerunque muniotur. Neque ad verũ Philosophiæ finem (qui est Deum in creaturis cognoscere, agnitúmq; collaudare) huiusmodi perplexæ & steriles quæstiones multũ admodum videntur habere momenti. Illud autẽ aduertẽdũ est, quòd motus nõ est in mouente, tametsi efficiatur à mouente: sed est in ipso mobili, sicut & terminus ad quem, in mobili tantũ est, non in mouente. Neque fiogi debet vnus motus in mouente quo moueat, & alius in mobili quo ipsum moueatur. Sed quemadmodum

Nota attentè.

Motus est in mobili tantum.

modum (iuxta Aristotelem) eadem est via à Thebis ad Athenas, & ab Athenis ad Thebas: sic motus vnus est quo agens mouet extrinsecè, & intrinsecè mouetur mobile. Est enim motus, medium quoddam, & veluti quædam via inter actionem & passionem. Vbi rursum notandum, ratione huius coniunctionis distinguendas esse iuxta significationem omnes voces quæ motus significant: vtpote exempli gratia, generare, corrumpere, generari, corrumpi, calefacere, calefieri, generatio, corruptio, calefactio, dealbatio, doctrinatio, atque id genus alia, motum vel actionem aut passionem significare solita. Si enim motus significant, non collocantur sub actione vel passione. Si verò actiones & passiones cum motu coëxistentes significant, sub actione aut passione constituentur. Est enim generatio, corruptio, augmentatio, diminutio, dealbatio, doctrinatio quædam actiua, id est, actio: quædam passiua, id est, passio quædam neutra, id est, motus ipse, qui neque actio, neque passio est, sed inter vtrunque mediat. Vocabula autem illa quæ motus significant aut actiones, passionésve immanentes animæ (cuiusmodi sunt intellectio, visio, volitio, auditio, ac similia) præter supradictas tres acceptiones, accipiunt etiam quartam. Est enim visio actiua, qua obiectum agit in sensum: est visio passiua, qua sensus ab obiecto patitur: est visio motus, id est, alteratio ipsa visus: & est visio quarta, quædam neutra qualitas (vt dici solet) tertiæ speciei qualitatis, quæ motus visionis solet assignari terminis, solétque ad distinctionem, actus videndi seu visio neutra nominari. De his verò latius pertractare, non arbitrer præsentis esse negotij.

Aristot. 3. Physicoru.

Triplex significatio dictionũ motus designãtium.

Quadruplex significatio.

De motus continuitate, & quid ad eam requiratur. CAP. X.

HIs verò præmissis, consequenti ordine de quibusdam motui accidentibus est determinandum. Et primum quidem de motus ipsius continuitate, ad sciendum, quis motus continuus sit, aut non continuus. Est ergo aduertendum, quòd ad motum continuum requiruntur, continua formæ acquisitio, vel deperditio, mobile continuum, & temporis continuatio, ita vt nulla sit in motu temporis interruptio: quòd si horum aliquod defuerit, non potest esse motus continuus. Non autem requiritur mouentis continuitas, quia succedentibus absque interruptione temporis diuersis mouentibus eiusdem rationis, continuus effectus producitur.

Tractantur ista ab Aristot. 5. lib. Phys.

Neque

Neque item requiritur continuitas termini à quo, quoniam continuo motu prius à calore, post à tempore, ad frigus mouetur mobile. Medium quoque nõ oportet esse continuum. Vnus enim motus secundum locum est, qui per contigua tantum fit. Non tamen sufficiunt consequenter se habentia. Est enim differentia inter continua, contigua, & consequenter se habentia. Vnde continúa sunt, quorum vltima sunt vnum: ita vt quod est finis vnius, sit alterius verum initium. Contigua sunt, quorum vltima non sunt quidem vnum, sunt tamen simul. Simul autem sunt, quæ se inuicem tangunt: vt duæ lineæ diuisę, quæ se inuicem tangunt in finientibus punctis, sunt contiguæ & non continuæ. Similiter duo ligna diuisa, se inuicem in extremitatibus proxime tangentia, contigua sunt, non continua. Continua verò sunt, duæ partes integrales vnius lineæ, adinuicem proximæ, & vnius totius integralis ligni duæ medietates sibiinuicem proximæ. Consequenter verò se habent, quorum vltima non sunt vnum, neque etiam simul: inter quæ tamen nullum medium est aliud eiusdem rationis. Vt duæ domus inter quas est spatium intermedium, nulla tamen alia domus, consequenter se habent: quas tamen manifestum est neque continuas esse, neque contiguas. Continuæ autem domus essent, si vnum haberent eundémque parietem, qui huius esset finis & illius principium. Contiguæ verò, si diuersos quidem parietes, tamen se inuicem contingentes.

Continua. *Contigua.* *Consequenter se habentia.*

De motus tarditate, velocitate, atque frequentia, déque causa tarditatis aut velocitatis in motibus. CAP. XI.

Motus tardus & velox.

Tardus motus est, quo maiori tempore minus acquiritur vel deperditur: vt tarde calefit aqua, si magno tempore parum caloris acquirat: tardè augmentatur siue crescit arbor, si in prolixo tempore parum acquirat maioris quantitatis: tardè discit discipulus, si in multo tempore, scientiæ atque doctrinæ paulum assequitur. Velox motus est, qui minori tempore multum acquirit aut perdit: quemadmodum in aqua breui tempore vehementer calefacta, & in discipulo industrio ac diligenti breui tempore multam scientiam assecuto. Vbi diligenter attendenda est differentia, quæ est inter motum velocem, & motum frequentem. Frequentia enim, interruptionem & discontinuitatem significat motus: longè verò aliud, velocitas,

locitas. Procedit autem hæc tarditas in motu, aliquando ex defectu virtutis mouentis. Ignis enim modicus, nequit velociter calefacere:& doctor piger atque ineptus, nequit discipulos cito ad doctrinam adducere. Nonnunquam vero, ex resistentia contrarij. Nequit enim etiam magnus & validus ignis, hominem multum frigidum cito calefacere, neque præceptor industrius & diligens, hebetem & obtusum pigrúmq; discipulum, cito in scientia erudire, aut petulantem cito moribus probis instituere. Aliquando, ex resistentia medij. Lapis enim licet grauis, nõ potest cito per aquam moueri, sicut per aërem: nec pluuia potest velociter descẽdere, ob resistentiam aëris. In voluntarius autem, præter causas supradictas, voluntas etiam sua libertate causa esse potest tarditatis aut velocitatis motus. Homo enim nullum habens impedimentum velociter vel tarde mouendi siue agendi quippiam, potest tamen pro sua voluntate vel tarde vel velociter agere. Et primum mouens, quod est super omnia mouentia Deus in secula benedictus, cum neque virtute deficiat, neque vlla resistentia aut inconuenientia impediri possit, quædam tamen velocius, quædam tardius mouet, pro suo beneplacito, cui sine resistentia atque contradictione obediunt vniuersa.

Vnde tarditas in motu

De vniformitate & difformitate motus.

CAP. XII.

ATtenditur autem etiam vniformitas vel difformitas in motu, secundum considerationem partium ipsius mobilis. Illud mobile quod iuxta omnes partes suas æqualiter atque similiter secundum velocitatem aut tarditatem mouetur, vt totus homo æquè velociter in omnibus membris calefactus, moueri dicitur vniformiter. Illud verò quod non secundum omnes partes æqualiter, sed secundum diuersas partes diuersimode mouetur, secundum aliam velocius, secundum aliam tardius, vt homo citius in manibus quàm in pedibus calefactus, aut in eisdem membris non æqualiter calefactus, difformiter moueri dicitur. Prouenit autem hæc difformitas in motu, aliquando ex parte virtutis ipsius agentis, quæ tam vicina non est vni parti sicuti alteri. Aliquando ex parte mobilis, quia nimirum vna pars est magis indisposita ad susceptionem actiuitatis, quàm alia. Notandum autem est, quòd secundùm locum difformiter mouetur omne corpus circulariter motum, etiam cœlestes orbes.

Moueri vniformiter & difformiter.

Semper enim velocius mouentur partes supremæ, quàm quæ sunt circa centrum aut medium: quoniam illæ longius distantes magnum spatium pertranseunt, cum istæ proximiores in æquali tempore, minimam circulationem absoluant. Id quod in rota figuli manifeste demonstrari potest: vbi partes quæ axi, proximæ sunt prorsus æquali tempore suam minimam circulationem complent, quo partes extremæ à medio longissime distantes, suum illum multo maiorem absoluunt ambitum. Ita quæ non æqualiter secundum omnes partes accipiunt incrementum, difformiter augeri dicuntur. Et modo quodam etiam illi qui non secundum corpus & animam æqualiter proficiunt (vtpote qui corpore crescunt: & animæ profectum nullum in virtutibus aut moribus accipiunt (dici possunt difformiter proficere atque augescere, quanquam non est postremus iste sermo proprius, eo quòd ex partibus integrantibus mobilis, non essentialibus proprie fieri debeat consideratio vniformitatis aut difformitatis.

De motu regulari & irregulari.

CAP. XIII.

Quis motus regularis & irregularis.

IN super poni solet in motu regularitas & irregularitas, quæ non attenduntur secundum partes mobilis, sed magis secundum tempus in quo fit motus. Si enim mobile toto tempore moueatur similiter siue æqualiter, secundum velocitatem & tarditatem in principio, medio, & fine, dicitur motus regularis. Vnde cœlum regulariter, licet difformiter, mouetur. Sic qui nunc velox est in disciplinarum aut virtutum profectu, cras tardior, irregulariter proficit, quoniam non similiter continuat. Procedit autem hæc irregularitas potissimum ex virtute manente, quæ augetur vel minuitur. Quod enim mouetur naturaliter, in ipso motus sui initio tardius, in medio velocius, in fine velocissimè mouetur, propter cõtinuò aduenientẽ impetũ, qui formã substantialẽ adiuuat in mouendo, atque etiã ob loci naturalis approximationẽ. Queadmodũ enim vnaquæq; res ad suum locũ naturalẽ desiderat, vbicũq; extra ipsum fuerit posita, ita quo fuerit ei vicinior, magis naturaliter desiderat, atq; ad ipsum fertur, tenditq; vehemẽtius. In iis autẽ quę mouẽtur violẽter ab extrinseco, motus in principio præceps est & velocior, sed cõtinuò fit remissior virtute impressa cõtinuò debilitata. In motibus verò qui secundum

Aristo. 8. li. Physic.

sen

ſenſum ſunt, aut etiam nonnunquã ſecundũ rationẽ, vt in motu progreſsio & ſimilibus, principium eſt quidem vtcunque velox, medium velocius, finis tardior atque deficiens. Quod ex parte inſtrumentorum eſt, quæ in principio nondum ſunt ſatis diſpoſita ad expedite motum peragendum, ſed per continuam exercitationem rectius diſponuntur: quemadmodũ de vocis prolatione euidenter docet experientia. Tandem tamen, propter debilitatem ſi diutius perduret continuus motus, inſtrumenta motus flacceſcunt, & veluti deficiunt: quemadmodum in vocalibus inſtrumentis experimur poſt longã locutionẽ, ſiue cantationẽ prolixiorem: atque cruribus, & neruis, poſt diuturnam ambulationem. Notandũ vero eſt, quod primum agens ac mouens, tametſi totam cœlorum machinã difformiter admodum moueat, faciens ſphæras difformibus atque diuerſis motibus, aliam quidem citius, aliam velocius ſuum curſum abſoluere, mouet tamẽ eam ab initio vſque ad finem, motu regulariſsimo & ordinatiſsimo, eandem ſemper in motu regulam ſeruans atque cuſtodiens. Neque enim ab initio ſeculi citius aliquãdo aut tardius primum mobile motum eſt, aut mouebitur vnquam, quàm nunc moueatur: neq; item aliorum orbium quiſquam, ſiue motus proprios, ſiue raptus ipſius motum conſideremus. Et eſt id quidem ſupra modum admirabile, in tanta difformitate motuum corporum cœleſtium, perpetuò regularitatem huiuſmodi ſeruari poſſe, eiuſque palàm atteſtatur gloriam, qui in ea ſapientia ſecundum quam condidit vniuerſa, regit etiam, mouet, atque gubernat, qui eſt in ſecula benedictus. Amen.

Attẽtè nota.

De motu naturali & violento, & quomodo in ſingulis motuum generibus hæc inueniantur. CAP. XIIII.

MOtuum inſuper quidam ſunt rebus naturales, quidam violenti. Eſt autem motus ille rei naturalis, qui eſt ſecundum naturam rei, & ei eſt conueniens: vt igni, moueri ſurſum, & rarefieri, niſi fortè condenſari ipſum amplius quàm conuenit, contingat. Hi enim motus cõueniunt naturæ vel formæ ignis. Motus violentus vel contra naturam eſt, qui rei ſecundum ſuam naturã non cõuenit, neque eſt ſecundum naturam rei, ſed ab extrinſeco mouente imprimitur, forma contranitente. Vt motus ignis deorſum, & eius condenſatio vel compreſsio: motus lapidis ſurſum, aut aquæ ſiue terræ nimia rarefactio. Repugnat ſiquidem naturæ

Quid naturalis motus.

Quis violentus.

ignis, & formæ eius, motus deorsum & nimia condensatio: quemadmodum aquæ & terræ, motus sursum aut nimia rarefactio, atque ita in cæteris. Vbi notandum est, materiam sicut est ad omnem formam indeterminata, ita & ad omnes accidentales dispositiones esse indifferentem, si in sua generalitate consideretur. Verùm quatenus per formam limitatum esse participat, illa ei etiam dicuntur secundum naturā, quæ ipsi conueniunt sub forma quam habet. Et illa dicuntur ei esse cōtra naturam, etiam ex parte materiæ, quæ ipsam à suo esse quod habet participatum nata sunt repellere. Notandum vero, in omnibus motuū generibus inueniri motus aliquos naturales, alios violentos. Generationes enim quædam naturales sunt, vt florum in æstate, & corruptiones eorum in hyeme. Quædam violentæ, vt generationes florum vel foliorum in hyeme, ab aliquo accidente: & corruptiones subitæ florum in æstate ante defectum naturalem, ob vehementum æstum solis, aut aliud quodlibet accidens malum superueniens. Ita sunt partus tempestiui, & partus abortiui. Ita quædam naturaliter fit augmentatio, quædā violenter: vt augmentatio subita vel nimia pueri: vel tritici intempestiua augmentatio, ob abundantiam pluuiæ. Ita in diminutione virium, ita & in alterationibus dicendum. Imo quædam sanatio est naturalis quædam violenta: vt quæ fit ab aliquo extrinseco, per violentiam ratione cuiuslibet accidentis. Quanquàm enim sanitas semper sit naturæ conueniens, tamen motus per quam ipsa introducitur, esse violentus, quādo non per media naturæ conuenientia, sed magis per accidens introducitur, cum violentia agentis forma contranitente. Item & sanatio quæ fit in diebus criticis, naturalis est: quæ verò dies criticos præuenit aut subsequitur, innaturalis, vt ait Aristoteles.

Arist. in 5. lib. Physicorum.

Quomodo adinuicem debeant motus vel comparari, vel non comparari.

CAP. XV.

Tractat. hæc Arist. 7. li. Physicor.

NOn est autem quilibet motus cuilibet motui comparabilis, secundum suprà determinatas proprietates vel accidentia. Motus enim rectus & circularis, secundum velocitatem, vel tarditatem non debent comparari. Vt enim in genere quolibet recta fit comparatio, oportet eam fieri secūdum speciem specialissimam. Non enim dicitur vnum alio magis coloratum, aut quale, sed magis calidum vel magis

gis album. Oportet item, vt fiat comparatio in aliquo, quod vtrique comparatorum vniuoce & secundum eandem rationem cõueniat. Non enim dicitur homo magis sapiẽs quam brutum, neque brutum melius sentiens, quàm lapis, cum in vtraque comparatione, ea quæ comparantur, non conueniãt in eo in quo fit comparatio. Neque rursum medicina magis sana dicitur, aut minus, quàm homo: neque potio ipsa magis quàm vrina aut homo. Quamuis enim quodlibet horum sanum dicitur, nempe homo, potio, & vrina, sit tamẽ hoc ratione atq; consideratione diuersa: homo enim sanus dicitur, vt habens in se sanitatem, vrina, vt significatiua sanitatis: potio, vt effectiua eiusdem. Vt ergo omnino recta sit comparatio, sumendi sunt duo motus eiusdem speciei, eiusdémque rationis, qui secundum aliquod prædictorum accidentium comparentur. Quemadmodum (exempli gratia) hic motus rectus illo recto est velocior aut tardior, regularior aut irregularior, vniformior aut difformior: & hic circularis, illo: hęc alteratio, illa: hic motus localis, illo: atque ita in cæteris.

De motuum contrarietate. CAP. XVI.

Motus ex terminis contrariis, non sunt necessariò contrarij, vt patet de motu qui est ab albedine ad rubedinem, & de nigredine ad eandem rubedinem, qui sunt eiusdem speciei specialissimæ. Qui autem sunt ad terminos contrarios, sunt contrarij, etiam si non sint ex contrariis terminis. Ab eodem enim medio termino motus sursum & deorsum, sunt contrarij. Et dealbatio quæ est à rubedine, contrariatur denigrationi, quæ ab eadem tendit rubedine. Illi tamen motus sunt maximè contrarij, qui sunt à contrariis terminis ad contrarios terminos: vt qui est ab albedine ad nigredinem, illi qui est à nigredine ab albedinem, maximè est contrarius: & magis quàm ille qui à media tantum est qualitate. Sumitur etiam contrarietas motuum accidentaliter, secundum naturale & violentum: ita vt generatio naturalis dicatur contraria simili generationi in specie violenter. Sed hæc non est specifica & essentialis contrarietas, cùm naturale esse & violentum non varient speciem motus, neque etiam cætera suprà posita accidentia. Opponitur præterea motus etiam quieti, sumendo quietem semper motui oppositam. Vt motus à loco aliquo opponitur quieti in loco illo, non autem motus ad locum aliquem contraria-

Aristot. 5. Physic.

Qui motus contrarij.

Arist. circa finem 5. lib. Physi.

tur quieti in eodem loco, quemadmodum habet Aristoteles v. lib. Physicorum. Non est tamen hæc oppositio contrariorum, sed priuatiue oppositorum. Quies enim nihil aliud est, quàm priuatio motus, atque ab eo cessatio, in subiecto apto nato. Quemadmodum autem suprà motus quidã dicti sunt naturales, aliqui violenti, sic & de quiete possumus distinguere. Lapis enim, in suo loco naturali quiescit quiete naturali: extra vero eum, quiescit violenter.

Quid quies.

De iis quæ mouentur, quomodo quædam per se, quædam per accidens moueantur. CAP. XVII.

SVperest nunc, posteaquàm de motus natura & proprietatibus diximus, de mouentibus etiam & motus determinationem subiungere. Ac primum quidem est aduertendum, quemadmodum inter ea quæ mouentur, quædam tantum secundum partem moueãtur, vt cum solam manum agitamus: quædam verò secundum ipsum totum, vt cum corpus vniuersum agitatur, siue saltu, siue ambulatione, siue alio quolibet modo. Rursum, quędam per se mouentur, vt totus ipse homo ambulans de loco in locum: quædam vero per accidens mouentur, alterius gratia, nimirum quæ in eo sunt quod per se mouetur. Idque rursum dupliciter, vel sicut partes in toto, vt manus per accidens ad totius corporis motum: & qui nauiuehuntur, gratia nauis cui insunt pariter mouentur, sed per accidens, vel sicut accidentia quæ in rebus sunt quæ mouentur, maximè corporalia, quæ per accidens moueri dicũtur ad motum sui subiecti: quemadmodum ex Aristotele vulgò adduci solet. Motis nobis mouentur omnia quæ in nobis sunt. Complectitur autem Aristoteles hæc vnica hac diuisione, quinto Physicorum.

Aristo. 7. Phys. & 5.

Dictum Aristo. 1. libro Topic.

Eorum quæ mutantur, alud per accidens mutatur, alud ex eo quia aliquid huius mutatur, alud ex eo quia ipsum primo mouetur.

Cuius sensus ex præcedentibus & subsequentibus satis patet. Primæ partis exempla sunt, dum musicus dicitur ambulare, sanare, &c. Est siquidem motus deambulationis musicæ extraneus & per accidens, quemadmodum & reliqui. Secundæ exemplum est, dum homo dicitur sanari, quia oculus, manus, pes, aut caput sanatur, motus enim toti homini attribuitur, qui tantum parti conuenit. Tertiæ

tiæ exemplum est, vt homo ambulat, ægrotus sanatur, dum ratione totius corporis pristinæ valetudini restituitur. hinc similis diuisio mouentis ab Aristotele colligitur, hæc videlicet,

Aliud per accidens mouet, aliud parte, aliud per se primo.

Quæ ex precedente facilè patent cum exemplis, si ea quæ rei mobili seu motæ attributa sunt mouenti applicentur. Similis quoque diuisio ab Aristotele de termino à quo motus procedit, & ad quem tendit, datur.

Terminorum à quo & ad quem, alius est per accidens, alius ratione partis, alius per se primo.

Vt si quis simul ambulet & sanetur, loco à quo recedit, aut ad quem tendit, impertinens & per accidens est motus ad sanitatem. similiter sanatio febris, pars est, si conferatur ad sanitatem in genere: respectu verò sanitatis febri oppositæ, habet terminum per se primo. Ad hunc enim terminum per se primo, totus motus tendit, quæ est sanatio à febri.

Quomodo aliter partes integrantes in toto moueantur quàm accidentia in subiectis.

CAP. XVIII.

IN hoc tamen partes ab accidentibus sunt diuersæ, quòd corporis partes, totius motus aliquam partē in se habent, cuius comparatione quodammodo per se mouentur, sicut per accidens mouentur comparatione ad motum totius. Quemadmodum enim totus motus in toto corpore est, sic pars motus in partibus sunt corporis totius: quemadmodum de aliis corporalibus accidentibus est manifestum. Accidentia verò nihil in se motus habent, sed extrinsecè prorsus ad motum subiecti moueri dicuntur. Proinde, quæ secundo hoc modo per accidens mouentur, magis per accidens & magis impropriè moueri dicuntur, quàm quæ modo priori. Nam quæ priori modo per accidens moueri dicuntur, simul etiam per se secundum alium motum moueri possunt: quemadmodū is qui in naui ambulat, ratione ambulationis quam à naui non habet, per se mouetur: ratione verò vectionis, per accidens. Sic cum inter ambulandum quis agitat manum, eámque in sublime tollit, manus illa quatenus ambulatione vnà cum toto corpore de loco fertur

Aristot. 4. Physicorum in materia de loco.

in locum,per accidens mouetur:secundum verò illum agitationis motum per se rectè moueri dicuntur. Nunquam vero id in accidentious vsu venire potest, quæ per se moueri non possunt,sed per accidens & extrinsecè tantum.

Quomodo rerum essentiæ nullo modo dicendæ sint moueri, neque Deus inexistens omnibus. CAP. XIX.

Essentiæ autem rerum quæ mouentur, nullo modo moueri dicendæ sunt: neque etiam spiritualia accidentia, quæ creaturæ rationali secundum rationem insunt. Vnde cum homo mouetur secundum corpus totum, anima tamen ob hoc moueri non dicitur, neq; ipsa eius humanitas, neque vllus interior animæ actus. Ex quo patet, tametsi in omnibus rebus Deus existat, nulla tamen ratione debere illum dici moueri ad motum rerum quibus inest. Cum rebus ipse insit, non per modum accidentis, neque per modum partis integrantis, imò neque per modum partis essentialis (cum ipse nullius sit pars compositi, neq; esse posit) sed inest omnibus per suam essentiam, ineffabili modo, præsentiámq; & potentiam quasi dator essentiæ & existentiæ rerum, eiúsque custos & sustentator, in omnibus mouentibus & motis ipse existés atque inhabitans, prorsus immutabilis.

Regula generalis pro ijs, quæ motu Physico mouentur.

CAPVT XX.

Hanc cõclusionẽ ponit & demonstrat Aristotel. initio 7. libri Physicorum.

De rebus autem naturalibus quæ per se mouentur physico & naturali motu, dari solet hæc generalis regula. Omne quod mouetur, ab alio necesse est moueri. Quod vt veritatem habeat, intelligendum est, vel de mouente extrinseco, vt in iis quæ moueutur violenter: vel de principio motus intrinseco, quod est forma substantialis rei. Agens enim naturale, non potest seipsum primo monere, id est, totaliter & secundum vtramque partem essentialem: neque item primo, id est, secundum vtramque essentialem partem moueri: sed altera semper est per se mouens & agēs, forma: altera per se mota atque patiens, nempe materia. Dictum est autem signanter de iis quæ mouentur motu physico, & de mouentibus rebus naturalibus: quoniã anima quæ res naturalis non est, seipsam primo mouere potest, quia seipsam in actu facit, & ad intellectionem atque volitionem per se mouet. neque hic opus est diuersitate moti atque mouentis, sed eadem anima & mouet seipsam, & à se ipsa mouetur.

De

De motibus subordinatis & non subordinatis.

CAP. XXI.

Quoties verò ad aliquod mobile plura contingit cõcurrere simul mouentia, talis inter ea debet esse subordinatio, quod mouens proximum mobili mouet in virtute mouentis prioris quod à re mota est elongatius, vt cùm lapis mouetur à baculo, & hic à manu, & manus à corde, baculus est mouens proximum moto, & ideo est minus principale in illo motu: & cor est ibi primum in mouendo & principalius, quamuis remotius. Vnde paret deum (eò quòd sit primus in omni motu, in cuius virtute mouent alia omnia secundaria mouentia) esse principalissimum in mouẽdo, eúmque omnis motus in his inferioribus causam primariã atque precipuam assignari debere, quantumuis secundaria alia agentia ad eundem effectũ videantur concurrere. Notãdum verò huiusmodi subordinationẽ mouentium esse duplicem. Quandã essentialem, vbi scilicet agens proximũ non potest nisi per virtutẽ pariter mouẽtis prioris suum motũ efficere, vt homo pater non potest sine cœlestiũ & Dei concursu filiũ generare. ideo hæc sunt essentialietr subordinata: homo pater, cœlestia corpora, Deus. In his autem sic essentialiter subordinatis, non potest processus esse in infinitum: alioqui, motus naturales essent indeterminati. Quod enim ab infinitis penderet, non haberet determinatã causalitatem. Sequeretur quoque positio infiniti actu secundum multirudinẽ, cùm necesse sit causas sic essentialiter subotdinatas simul existere.

Quis ordo debeat esse pluribus motibus concurrẽtibus.

Quædam verò mouentia, sunt subordinata accidẽtaliter; vt pater, auus, attauus, tritauus, &c. quando scilicet mouens immediatũ non requirit coexistẽtiam vel cõcursum mouẽtis prioris mediati, vt efficiat vel moueat: quemadmodũ pater, vt filiũ generet, nihil opus habet neq; coexistentia neque cõcursu aui patris sui, neque attaui, neque tritaui. Sunt tamẽ hæc mouentia quodammodo subordinata, quatenus mouẽs vltimum (id est, pater generãs) virtutem accepit à suo patre, atq; hic rursum à priore, illéque iterũ à suo patre, atq; ita cõsequẽter procedẽdo. Verũ in his mouẽtibus, nihil prohiberet ponere infinitum, vt si mundus poneretur fuisse æternus, & ab æterno homines aliquos fuisse, hoc modo infinitæ essent rerum naturaliũ causę, & mouẽtia infinita. Ex his enim neq; tollitur tebus determinata causalitas, eò quòd mouentium

Probat hãc cõclusionem Aristo. 7. Physico.

huiusmodi nō requiritur coëxistētia, neq; infinitū actu sequitur, sed successione tantū: quod nō est incōueniēs admittere.

De multiplici proportione & comparatione mouentis ad mobile. CAP. XXII.

Quoniam autem mouere aliud, perfectionē habet: moueri autem secundum suam rationem, habet imperfectionem: constat mouens, quatenus huiusmodi, esse mobili dignius, & mouens mobili supraponi secūdum relationem. Vt autem mouens moueat mobile, oportet ipsum fortius esse mobili, & quasi dominium habere supra resistētiam mobilis. Iuxta igitur proportionem virtutis mouentis supra mobilis resistētiam vel indispositionem contingit mobile velocius, tardius, vel vniformius, vel difformius, vel regularius moueri vel non moueri. Non enim fit actio, nisi à proportione maioris inæqualitatis. A proportione autem minoris inæqualitatis non fit actio, quemadmodum vulgata habet Philosophorum sententia. Cuius dicti est hic intellectus: Agens non posse agere in passum, nisi virtute superet ipsius resistentiam, & potentia sit inæquale secundum excessum. Id verò quod est minoris virtutis & potentiæ non posse agere in id quod est maioris virtutis, & maioris resistentiæ. Ignis enim si sit virtute potentior ad calefaciendum, quam ad resistendum aqua, tunc aget ignis, & patietur aqua. Si econtrario dominetur aqua, patietur ignis, & iuxta ampliorem resistētiam passi plus aut minus mouebit agens. Ex quibus solent deduci septem proportionum regulæ ab Aristotele positæ in VII. Physicorum lib. quas hic quoque subnectimus.

Maxima philosophica.

Ponuntur VII. regulæ, quas vocant regulas proportionum.

CAP. XXIII.

PRIMA REGVLA.

Ponuntur hæ regulæ ab Arist. in fine 7. Physi.

SI aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto spatio, eadem virtus mouēs mouebit mobilis medietatem, per duplum spatium, in æquali tempore.

Qualis enim est proportio totius virtutis motiuæ ad totā resistentiā mobilis, non æqualis est totius virtutis illius motiuæ ad medietatem resistentiæ mobilis, sed dupla est proportio. Vnde cum (iuxta principium suprapositum) secundum proportionem maioris aut superantis inæqualitatis fiat actio,

actio,sequitur, eandem virtutem mouentem, mobilis illius medietatem duplo velocius mouere: quod facit, quando in æquali tempore per duplum spatium ipsam mouet.

SECVNDA REGVLA.

Si aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquãto spatio, idem mouens mouebit mobilis medietatem per idem spatium, in medio tempore.

Ratio est eadem quæ suprà posita est propter proportionem virtutis actiuę,quæ dupla est respectu medietatis ipsius mobilis.

TERTIA REGVLA.

Si potentia aliqua mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto spatio, eadem potentia mouebit idem mobile per medium spatium, in medio tempore.

QVARTA REGVLA.

Si aliquod mouens moueat aliquod mobile,aliquãto tempore & aliquanto spatio, media virtus mouens mouebit medium mobile per idem spatium, in æquali tempore.

Harum duarum regularum eadem est ratio:quoniam videlicet, qualis est proportio mouentis ad mobile, in comparatione ad totum tempus & ad totũ spatium,talis est mouẽtis ad mobile in cõparatione ad medium tempus pariter & medietatem spatij : & qualis est proportio totius mouentis ad totum mobile, æqualis & eadẽ est medietatis ad medietatem,in comparatione ad idem tempus & idem spatium.

QVARTA REGVLA.

Si aliqua virtus mouens mouet aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto spatio, non est necesse eandem mouere duplum mobile per medium spatium in eodem tempore, aut per idem spatium in duplo tempore.

SEXTA REGVLA.

Si aliqua virtus mouens moueat aliquod mobile,

aliq

aliquanto tempore, & aliquanto ſpatio, non eſt neceſſe medietatem virtutis mouere idem mobile per medium ſpatium, in æquali tempore, vel per idem ſpatium, in duplo tempore.

Harum duarum regularum ratio eſt, quia à proportione minoris inæqualitatis, non fit actio. Non eſt autem neceſſe, ipſum mouens habere dominium, & ſuperioritatem, & inæqualitatem vincentem ac ſuperantem, ſuper duplum mobile. Neque medietatem virtutis mouentis neceſſe eſt maiorem inæqualitatem & ſuperioritatẽ habere, ſupra ipſum totum mobile.

SEPTIMA REGVLA.

Si plures virtutes motiuæ moueant aliqua mobilia, aliquanto tempore, & aliquanto ſpatio, virtus ex illis virtutibus motiuis collecta, mouebit mobile ex illis collectum per idem ſpatium, & æquali tempore.

Ratio autem eſt, ſimilitudo proportionis.

Prædictis adijciuntur aliæ duæ regulæ. CAP. XXIIII.

HIs autem regulis ab Ariſtotele ſic poſitis ſuperaddi poſſent aliæ duæ, octaua & nona. Octaua regula, Si aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto ſpatio, duplum mouens mouebit duplum mobile, per idem ſpatium in æquali tempore: aut per duplum ſpatinm, in duplo tempore. Nona regula, Si aliquod mouens mouet aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto ſpatio, duplum mouens mouebit idem mobile, per duplum ſpatium in æquali tempore, aut per idem ſpatium in dimidio tempore. Harum duarum regularum rationes, facilè patent ex prædictis. Et notandum quòd hæ ſuprapoſitæ regulæ, tametſi peculiariter de mouentibus & mobilibus ſecundum locum datæ videantur, poſſunt tamen ſimiliter aptari etiã ad alias ſpecies motus, ad augmentationem, diminutionem, & alterationem, quemadmodum docet Ariſtoteles, in hunc modum, Si augmentans, diminuens, aut alterans, augmentat aliquid, aut minuit, aut alterat aliquanto tempore, aliquanta quantitate, aut qualitate, idem augmentat, minuit, aut alterat dimidium, dupla quantita-

te,

te, aut qualitate in eodẽ tempore, aut dimidia dimidio tempore, atque ita per singulas regulas discurrendo.

Quid per mouens & mobile intelligatur in proposito.

CAP. XXV.

ADuertendum autem est, cùm in his regulis de mouente & moto duplo vel æquali loquimur, non velle nos sermonem facere de quantitate molis. Sic enim non est necesse, si homo certæ quantitatis aliquid posit, idcirco alium mole & quantitate duplo maiorem duplum posse: cùm frequenter soleat in exiguo corpore virtus regnare maior. Sed de virtute sermo debet accipi ita, vt per medium mouens intelligatur virtus ipsa, atque potentia mouentis: per mobile, virtus resistendi: per medium mouens, medietas virtutis motiuæ: per mediũ mobile, medietas resistentiæ ipsius mobilis: per duplum mobile, dupla resistentia: per duplum mouens, dupla virtus motiua.

Exemplo monstratur in igne, omnium regularum suprapositarum veritas.

CAP. XXVI.

VOlumus autem in igne alterante atque calefaciente aquam, per singulas regulas quod dictum est exemplo declarare. Ponatur ergo virtus alterariua siue calefactiua ignis octo graduum: & resistentia mobilis, scilicet aquæ in sex tantum gradibus. Iuxta primam regulam, si virtus motiua vt octo ipsius ignis, alteret aquam habentem resistentiam vt sex, tempore horæ vnius, ad calorem duorum graduum: ergo eadem virtus motiua ignis, medium mobile, id est, aquam habentem mediam resistentiam, scilicet trium graduum, alterabit ad duplam caliditatem, videlicet quatuor graduum, in æquali tempore. Et iuxta secũdam regulam eadem virtus motiua ignis, dimidium mobile, aquam dimidiæ resistentiæ, alterabit ad eandem caliditatem, in dimidio tempore. Et iuxta tertiam regulam, eadem virtus motiua alterabit eandem aquam ad dimidiam caliditatem, in dimidio tempore. Et iuxta quartam, media virtus motiua ignis (quæ est vt quatuor) alterabit aquam dimidiæ resistentiæ, vt tria, ad eandem caliditatem duorum graduum in æquali tempore. Et secundum quintam regulam, non est necesse, si virtus mouens ignis vt quatuor, aquam habentem resisten

stentiam vt tria, alteret ad caliditatem quatuor, vt ob hoc eadem virtus motiua aquam duplam resistentiam habentem vt sex, alteret ad mediam caliditatem in æquali tempore, aut ad eandem caliditatem quatuor, in duplo tempore. Neque iuxta sextam, necesse est, vt media virtus actiua vt duo, alteret aquam eandem resistentiam vt tria habentem, ad dimidiam caliditatem in æquali tempore, aut ad eandem caliditatem in duplo tempore. Denique iuxta septimam regulam, si tres ignes (quorum quilibet est sex graduum) sigillatim calefaciat aquam resistentiam habentem vt quatuor, ad caliditatem trium graduum in certo tempore, necesse est ignes illos tres simul iunctos, aquam illam ex tribus collectam alterare ad eandem caliditatem, in æquali tempore iuxta octauam quoque & nonam regulas, si ignis virtutis actiuæ trium graduum, aquam resistentiam habentem duorum certo tempore alteret ad caliditatem gradus vnius, necesse est ergo vt virtus motiua sex graduum aquam habentem resistentiá vt quatuor, alteret ad caliditatem æqualem, æquali tempore, vel caliditatem duplam duplo tempore: & ignis ille vt sex, duplæ virtutis, aquam dimidiæ resistentiæ, id est, vnius gradus alterabit ad duplam caliditatem, id est, duorum graduum, in æquali tẽpore, aut ad caliditatem eandem vnius gradus, in dimidio tempore. Similiter practicari potest & in aliis motibus. Nobis vno exemplo rem monstrasse sufficiat.

Mouens secundum proportionem, ad mobile mouere debet, & quemadmodum Deus in mouendo potentissimus est atque liberrimus.

CAP. XXVII.

Ex his ergo omnibus manifestum euadit, quemadmodum semper mouens moueat, secundum proportionem virtutis motiuæ ad resistentiam eius quod mouetur. Patet etiam quandocunque in mobili est aliqua resistentia, quæ ipsum mouens impediat aut detineat, non posse moueri tale mobile à suo mouente in instanti. Vbi verò virtus actiua nullam patitur à mobili resistentiam, potest suum effectum in instanti efficere, quemadmodum est in illuminatione Solis. Omnipotens ergo Deus, cuius infinitæ virtuti nihil potest contrauenire, cui nulla prorsus creatura potest resistere, cuius virtus in infinitum superat omnem

omnem creatam resistentiam, quæcunque vult potest in instanti mouere, sicuti vult, & quocunque libuerit genere motus, siue generare, siue corrumpere, siue alterare, siue augmẽtare, siue diminuere, siue secundum locum mouere. Neque ante Deum differentia est in multo vel breui tempore, in omnibus quæcunque voluerit. Cui insuper, quoniam niam nulla illi resistentia est in mouendo, nullus etiam labor fatigationem, laborem, aut molestiam adducit omnia mouenti. Non mouet tamen omnia, neque agit in instanti, neque subito: quoniam in mouendo est liberrimus, in arbitrio & potestate habens sic vel sic mouere. Ipse verò à nullo moueri potest, qui prius aliquod mouens non habet. Imò neque ipse se potest mouere, qui nihil potest quod antè non habuit acquirere, neque perdere quicquam quod antè habuisset. Huic itaque & primo, & summo, & generalissimo, ac proinde efficacissimo mouenti, soli Deo sit laus, honor, gloria, & benedictio, ab omni mutabili creatura in æterna secula. Amen.

LIBRI III. FINIS.

PSALMVS LAVDIS ET CONFESsionis, omnipotenti, vniuersali ac primo rerum omnium motori immobili.

Domine, quis similis erit tibi? ne tacete labia, confeßionem & laudem ne continete super eo.

Super cœlorum altitudinem resides in arce celsitudinis atque fortitudinis suæ: ab æterno triumphat in ea gloriosus ab initio.

Priusquam cœlum formaretur & orbis, tu eras ante omnia: in teipso perfectus & beatißimus in plenitudine tua.

Tu semper immutabilis moues omnia, generas, corrumpis, augmẽtas, ac minuis, alteras, & rotas, mouésque omnia.

Tu verò ingenerabilis es, & incorruptibilis: augmentari nesciens aut minui.

Neque alterari tu potes, qui non variaris accidẽtariis rebus: apud quẽ nulla est transmutatio, neq; vicißitudinaria obumbratio.

Loco non moueris qui imples omnia: neque vt hominum, sunt itinera gressuum tuorum.

Incommutato loco accedis & recedis quò & vnde volueris: non est hoc datum craßitiei filiorum hominum.

Prœua

Præuales omnibus in fortitudine tua superexcelsa: proq; tuo placito rotas agitasq; omnia.

Non est neque moles, neque virtus in omni creatura quæ obstaculum præbere queat actioni tuæ: superimmensa enim virtute absque proportione excedis vniuersa.

Homines & iumenta tu perducis ad augmenta congrua: arbores quoque, & ligna, plantas, & omnia viuentia super terram.

Suis quæque staturis tu perficis ea iuxta conditionem generis sui: mensuram tu tenes omnium descriptam in officina gloriæ tuæ.

Ipse autem augmentum nescis, neque immutationem pateris: nihil accrescit neque decrescit in æternū plenissimæ plenitudini tuæ.

Qui pro tuo placito omnia facis altera, neque ipse aliter fieri: potētia, sapiētia, & oīs tua pfectio nō immutabitur in seculū seculi.

Magne Deus, princeps regum terræ, dominator omnium virtute tua: quis te agnoscet aut collaudabit pro dignitate sic gloriosè immutabilem?

Ecce qui seruiunt tibi, astantes perpetuò conspectui tuo, non sunt stabiles omnimodis.

Corporea verò creatura vniuersa, mille est rationibus vix momēto stabilis: mutationibus ac volutationibus in eis perturbātur oīa.

Sol & Luna cursu suo regulari volutata semper sic in instabilita te permanent miro modo stabilia.

Quæ verò his subiecta esse voluisti, cum seipsis quoque sunt in suis motionibus prorsus irregularia.

Tu verò Deus in eadem semper tua stabilitate fixus permanens, cunctis mutabilibus præsides, ipse immutabilis.

A te verò cùm omnis exeat motus, donésque moueri omnibus: in te nullus tamen valet ingredi.

Immutabilis, potentissime Deus, dominator omnium: tibi omnis tua factura canit gloriam.

Mirabilis tu, & verè miranda opera tua: obstupescet in eis anima mea, cùm intenderit in illis aciem mentis suæ.

Exultabit cor meum Domine, in cunctis operibus magnificentiæ tuæ: lingua quoque mea laudem meditabitur gloriæ tuæ.

Benedictus Deus dominus vniuersæ creaturæ: ita fiat, ita fiat, Deus potentissime.

Gloria patri, & filio, & Spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM IIII. CONSIDERATIONIS PHYSICAE, DE INFINITO, LOCO, VACVO, ET TEMPORE, PRAEFATIO.

***

VT clarificetur in agnitis creaturarum suarum conditionibus dominus deus noster, qui solus essentia sua infinitus, cœlumque & terrā & omnia sua immensitate implēs, neq; loco tamen capitur, neque tēpore: atq; vt patenter clareat quanto interuallo omnē naturaliū rerum ordinem post se creator ipse relinquat (quæ vniuersa loco & tempore, angustis nimiū mensuris secūdum eius dispositionē sunt coarctata atque cōstricta) in animo est nobis, post motus vtcunque descriptam naturā, etiā illud deo donante explicare, quomodo in rebus finitum vel infinitum aut inueniatur, aut ab eis excludatur: post quæ, loci, & oppositi vacui erit consideratio. Extremam sibi partem, tempus occupabit. Sunt enim & hæc ad plenā rerum naturalium cōsiderationem non minus quàm motus, vt tractentur, necessaria.

Hier. 23.

Quomodo possit infinitum multipliciter intelligi, & specialiter de infinito atque finito secundum essentiam. CAP. I.

PRimum quidem illud est aduertēdum, dupliciter dici & considerari infinitū atque finitum: nempe vel secundum essentiam, vel secundum quantitatem. Ac rursum, secundum essentiam infinitum intelligi potest, vel secundum rationem materiæ, vel secundum rationem formæ. Est enim materia ex se & per se suo modo infinita, quatenus ex sua natura nullam habet formam intrinsecam, per quam finiatur, efficiaturque ens in actu. Ex parte verò formæ sub qua est, finita est, quatenus per illam eius indifferentia stringitur, ac veluti terminatur. Formæ quoque materiales, consideratione quadam ad materiam, infinitæ ex se dici possunt. Et quodammodo omnis forma creata ex se infinita est, quatenus non est ex se ad aliquam particularem ac singularem materiam determinata. Non tamen simpliciter forma est infinita dicenda, sicut simpliciter est materia infinita: quoniā formæ etiam

Infinitū secundū essentiam.

separatæ habent essentiam finitam, per esse particulare & distinctum: ac proinde simpliciter finitæ dici debent, nō autem infinitæ, nisi secundum quid, aliquo modo scilicet, & consideratione prædicta ad materiam. Vnica est forma separata, actus scilicet simplicissimus, omnipotens atque æterna diuina substantia, in qua nulla est determinatio essentiæ per aliquod esse particulare adueniens: sed est Deus essentia sua infinitus & indeterminatus, plena omnino, perfecta, illimitata, infinita, & interminata essentia. Cætera verò omnia & materialia & spiritualia, sunt sua essentia finita, & particulari aliquo esse contracta, limitata atque terminata. Illæ tamen formæ quæ in materia sunt, magis sunt finitæ illis quæ sunt, à materia separatæ.

Deus forma infinita

Differentia inter infinitum secundum rationem materiæ, & secundum rationem formæ. CAP. II.

NOtanda verò est solerter ac diligenter inter duplicem hanc infinitatem diuersitas: quoniam prior quæ secundum materiam est, ea nimirū quæ in ordine ad formā in recipiendo eam consideratur, ab imperfectione est. Materia enim perficitur, eo ipso quo finitur. Infinitas verò quæ attenditur ac sumitur secundum formam perfectionis est. Formæ enim separatæ & per materiam infinitæ, siue non finitæ ac limitatæ, sunt perfectiores corporalibus formis, quæ per materiam certam sunt finitæ, terminatæ, & limitatæ. Vnde sicut summa Dei perfectio est, quòd sit forma sua essentia infinita: ita summa est materiæ imperfectio, quòd ex se sit ad suscipiendum infinita, nullam in se formam qua finiatur habens intrinsecam. Illic enim, id est, in dei infinitate, plenitudo totius esse significatur: hîc verò, id est, in infinitate materiæ, egestas omnis esse exprimitur.

De infinito secundum quantitatem duplicem, déque infinito actu & potentia. CAP. III.

Infinitum quantitate.

COnsideratur autem alio modo infinitum secundum quantitatem, aut cōtinuam, id est, secundum longitudinem, latitudinem, profunditatem: quæ solent dimensiones rerum nominari. Et quandoque quidem secundū harum dimensionum aliquam tantum consideratur infinitum, nimirum vel longitudine sola, vel latitudine sola: quandoque verò secundum omnes has tres dimensiones simul sumptas, atque id propriisimè & plenisimè infinitum dicitur.

Aut

Aut secundum quantitatem discretam sumitur infinitum, id est, secundum numerum & multitudinem. Iterum infinitum aliquod potētia intelligitur, aliud actu. Potentia infinitum intelligimus, quando continua appositione vel diuisione secundum proportionales partes, non peruenitur ad vltimam appositionem, aut vltimam diuisionem. Verbi gratia, Numerus est appositione & potentia infinitus, quia quantumlibet sit magnus, semper vnius vnitatis adiunctione potest fieri maior. Quodlibet item corpus continuum, infinitum est diuisione atque potentia: quia diuidendo nunquam peruenitur ad vltimam diuisionem. Omne siquidem continuum diuisibile est in semper diuisibilia: cū ex indiuisibilibus partibus non possit totum aliquod componi, neque conflari diuisibile. Nec enim potest diuisibile, ex indiuisibilibus vt suis partibus componi. Indiuisibile enim additum indiuisibili, non facit ipsum maius. Sumenda est autem hæc diuisio infinita, secundum partes proportionales. Si enim linea diuidatur in tres tantum, aut etiam in mille partes eiusdem alicuius certæ quantitatis, non euadet in infinitum ista diuisio, quæ secundum certæ alicuius quantitatis partes sumitur. In diuidendo verò secundum partes proportionales, nunquam erit dabilis vltima quantumlibet paruæ lineæ diuisio. Tunc autem dicitur fieri diuisio secundum partes proportionales, quando sicut totum lignum in duas partes diuiditur, ita pars rursus in suas partes, & iterum illarum partium pars aliqua in suas partes, & sic in infinitum: quo modo procedendo, nunquam perueniretur ad vltimam diuisionem.

Arist. pulchrè hæc omnia de infinito tractat 3. lib. Physic.

Hanc conclusionem pulchrè demonstrat Arist. in principio 6. lib. Physi.

Ponitur definitio infiniti actu.

CAP. IIII.

Caeterum, actu infinitum ab Aristotele definitur hoc pacto.

Infinitum id est, cuius semper aliquid extra ratione quantitatis accipi potest.

Hanc definitionē ponit Arist. 3. li. Physicorū.

Hoc est, cuius quantitas tota non capi nec assignari potest, sed quantumcunque capias vel assignes de ipsius quantitate, adhuc semper vltrà manet, nec tota potest quantitas assignari. Illud enim corpus esset actu infinitum magnitudine, cuius quantitas sumpta secundum partes certæ quantitatis, non est pertransibilis: sed quotcunque partes sumantur,

restat semper adhuc infinita sumenda quantitas. Ab infinito enim quantumlibet dematur, semper manet infinitum. Vnde infinito nihil est maius, sicut indiuisibili nihil minus. Et quemadmodum indiuisibile nulla adiectione potest fieri maius, sic infinitum nulla ablatione fieri potest minus. Idque intelligendo de infinito ex omni parte, id est, secundum omnem dimensionem. Alioqui constat maius esse infinitum quod secundum corpulentiam esset infinitum, quàm quod sola longitudine vel latitudine esset infinitum. Proportionabiliter intelligi debet, secundum numerum infinitum. Infinitum autem successione, non est proprie infinitum in actu, sed magis in potentia: vt tempus infinitum, vel motus infinitus. Non enim contingit infinitas partes simul accipere, sed tantum vnam actu, cæteras potentia. Vnde relinquitur, infinitum actu dupliciter dici; magnitudine videlicet & numero.

Quomodo infinitum definiri posit, esse autem actu non posit.

CAP. V.

QVanquam verò definitum est ab Aristotele actu infinitum, nemo tamen existimet consequi, tale aliquod corpus esse in rerum natura, aut tale aliquod requirat sibi demonstrari, vt cernat oculis. Sunt enim definitiones quædam, quibus non tam quid res aliqua sit, quàm quid nomen significet, explicatur: quemadmodum cum in consequentibus definiemus, vacuum non rem aliquam qualis sit definientes, sed nominis tantum significationem explicantes. Non posse autem dari corpus aliquod actu infinitum, multiplex ratio probat. Omne enim corpus physicum, habet naturam finitam; formam quidem per materiam, & materiam finitam per formam. Formam autem determinatam, consequuntur accidentia determinata. Quare & finita sua quantitas cuilibet rei est, & naturali formæ disconueniens esset quantitas infinita. Item omni corpori conuenit secundum locum motus. Huiusmodi autem corpus si ponatur, quod actu sit infinitum, neque recto motu, neque circulariter agitari posset. Non quidem motu recto, quoniam omne quod mouetur motu recto, oportet locum habere extra se, quem non impleat, ad quem per motum tendit vt acquirat. Quod verò actu infinitum esset, non haberet vllum extra se locum. Occuparet enim omnia, & non posset infinitum loco

Definitio quod nominis.

Conclusionē hanc probat Aristo. 3. lib. Physic.

con

concludi, ad quem vel in quo moueretur. Neque iterum motu circulari moueri poterit, quoniam in tali motu oportet partes variari loco, ita vt vbi nunc sit hæc pars, debeat venire pars alia subsequens: quod fieri non posset in infinita partium multitudine. Inter enim qualibet partes deberet esse infinita distantia, protrahẽdo à centro illius corporis lineas duas. Illæ enim absque dubio in infinitam distantiam euaderent. Infinita enim distantia pertransiri non potest. Præterea, species quantitatis sumuntur secundum numerum: vt bicubitum, tricubitum, & cætera. Nulla autem species numeri potest esse infinita.

Non posse esse multitudine infinitum. CAP. VI.

Porrò infinitum esse actu secundum multitudinem, itidem est impossibile. Impossibile est enim, esse speciem numeri infinitam. Omnes enim & finitæ sunt, & per vnitatẽ adiectam semper augeri possunt. Infinitum autem nõ potest fieri maius. Quanquam igitur potentia sint infinitæ species numeri, nulla tamen earum est infinita. Sic enim infinita essent in certo aliquo & determinato numero, quod apertam videtur includere contradictionem. Imò neque infinitæ sunt numeri species actu, sed solum potentia: sicut etiam infinitæ sunt species figurarum secundum potentiam, nulla tamen earum est infinita: id quod eis procedit à numero, quoniam species figurarum sumuntur secundum species numerorum: vt triangulare, quadrangulare, quinquangulare, &c. Cæterum de successione infinito, non videtur naturæ repugnans vt esse posit. Nam si semper fuisset motus, & esset semper futurus, esset motus hoc modo, id est, successione infinitus, & tempus infinitum: verùm huiusmodi successione infinitum, non est infinitum, nisi potentia.

Inchoatur determinatio loci, & octo mali præmittuntur inexistendi. CAP. VII.

Post hæc verò de loco subnectamus determinationem. Nam variè admodum antiqui philosophati sunt de natura & conditione loci, quibusdam dicentibus materiam esse locum, aliis formam rei esse eius locum, vel materiæ aliis ponentibus corpus quoddam infinitum, quod in se omnia susciperet, non cedendo aduenientibus aliis, quod penetratiuè susciperet omnia absque cessione vel suarum partium diuisione, in quo putabant omnia moueri, ipsum verò non

Aristoteles tractat ista de loco 4. Physic.

moueri. Hæc vero sigillatim non intendimus refellere, sed simpliciter tantum rei veritatem de loco & eius natura manifestare. Ac primum quidem præmittēdum erit, quot modis aliud esse dicatur in alio. Ponit autem Aristoteles modos inexistendi, octo numero. Primo enim pars integrans, est in toto. Secundo, totum in cunctis partibus consistit, ex quibus est compositum. Tertio, species in genere continetur: quoniam genus capit & ambit intra se omnes suas species. Quarto genus vt essentia est in specie. Sic etiam definitio est in definita specie. Quinto forma in materia, & accidens in subiecto. Inter quæ tamen est distinctio, quoniam accidens cum subiecto nihil vnū cōponit, sed forma cum materia rem naturalem atq; singularem substātiam cōponit. Sexto, effectus in causa, vt calor secundū virtutem est in sole. Septimo, rex in regno, idq; per potentiam & autoritatē, vel per maiestatem præsentiæ suæ. Octauo, aliquid est in loco. Et hic modus est, quem (cæteris omissis) latius necesse habemus pertractare.

Octo modi essendi in alio.

De duplici superficie, concaua & conuexa, & vtra locus dicatur. CAP. VIII.

Quid locus.

Est autem locus, extremum corporis talis quo aliud continetur: ipsa (inquam) superficies extrema corporis continentis, proxima superficiei exteriori corporis contenti. Et solet vocari superficies concaua. Vt interior superficies cœli Lunæ, & concaua, quæ immediatè continet ignem, est ignis locus: & concaua superficies aëris, est locus aquæ. Conuexa autem superficies, non est locus: quoniam secundum ipsam corpus non continet, sed potius secundum ipsam continetur. Duplex est autem superficies, altera concaua, mediante qua corpus ipsum alia continet in se localiter, & est superficies interior. Altera conuexa, qua corpus continetur ab alio: & ipsa exterior quæ à circundante alio corpore circundatur. Prior est locus, non secundum priorem corpora localiter continēt: secundum alteram potius continentur. Ex quibus patet, locum non esse neque partem compositi, neque accidens, neque aliquid omnino locati, sed est locantis vel continentis accidēs vltimum, terminus, & extremum. Non omne tamen extremum, sed illud quod est coniunctum locato, & mediāte quo locatum continetur à locante. Est autem locans, id quod secundum locum continet aliud: & locatum, id quod secūdum locum ab alio continetur.

Superficies duplex.

Definitio loci, & definitionis declaratio.

CAP. IX.

Locus, est finis continentis immobilis, primus.

Definitio loci ex Aristotel:

Quæ solet hisce quoque verbis eundem sensum habentibus assignari,

Locus est extremum continentis corporis, immobile primum.

Quarum definitionum hic est sensus, Locus est superficies concaua, corporis continentis locatum, proxima locato & adæquata, per se immobilis, vnde & de loco proprio dari constat tantum, siquidem is propriè locus dicitur. Vbi extremum vel finis excludit à definitione omnem superficiem præter vltimam. Infinitæ siquidem in corpore locante sunt superficies inter conuexam & concauam mediæ, quarum tamen nulla est propriè locus, sed sola concaua vltima. Quod verò adiicitur, corporis continentis, prohibet ne superficies exterior vel conuexa primi cœli dicatur eius locus. Primum, id est, immediatum excludit substantialem partem extremam ipsius corporis, simul accipiendo superficiem concauã. Huiusmodi enim pars extrema locantis corporis, tametsi aliquando locus dicatur vulgari consuetudine, quemadmodum pera locus dicitur pecuniæ eius quæ inest, propriè tamen non dicitur locus: cum sit accidens & superficies. Excluditur autem huiusmodi pars corporis à definitione loci (vt dicere cœperamus) quia non est prima, id est, immediata secundum se locato, ita vt simul sit cum superficie vltima & conuexa corporis contenti. Semper enim locus qui est superficies concaua continentis, est simul cum superficie conuexa corporis immediatè contenti: quemadmodum superficies concaua cœli Martis, & conuexa cœli Solis: rursümque superficies concaua cœli Solis, & conuexa cœli Veneris: atque ita in aliis. Particulã primum, quoque dici potest idem quod suo locato vni, adæquatum, & ita soli proprio loca conuenit. Ex quibus patet materiam non esse locum formæ, cùm materia superficies nulla sit: imò verò formam nullum locum habere, nisi per accidens: cum per se quantitatem superficiei (secundum quam res in loco continetur) non habeat. Formæ enim tam substantiales quàm accidentales, non sunt in loco nisi per accidens, ratione subiecti vel compositi cui insunt.

De loco proprio & cōmuni, & loci proprietatibus. CAP. X.

Locus proprius & cōmunis.

Diuiditur autem locus in proprium, & communem.

Locus proprius alicui locato dicitur, quando cuilibet parti loci respondet aliquid ipsius locati.

Vt locus igni proprius, est extremum cœli lunaris: & vnicuiqui rei, locus eius adæquatus, proprius est.

Locus communis est quando aliquæ partes loci sunt, quibus ipsius certi locati nulla pars earum respondet.

Vt tota superficies templi, est locus cōmunis singulorum hominum: & concauum lunæ omnium mixtorum est locus communis. In comparatione tamen ad superficiē extremam aeris totius, quo impletur continentia templi, dicitur locus proprius & adæquatus similiter & concauum lunæ, in comparatione ad superficiem ignis immediatè adhærentis, dicitur locus proprius ipsius ignis. Ad maiorem loci, eiusdémque naturæ, ponit Aristoteles proprietates quasdam: quæ illi veluti per se notæ conuenire conceduntur, quæ sunt numero quatuor.

Prima est, Locus continet id cuius, & nihil est ipsius rei.

Quorum verborum hic est sensus: Locus continet locatū, & nil est ipsi rei locatæ, intrinsecè inhærens neque vt pars neque vt accidens.

Secunda est, Primus locus, neque minor est, neque maior.

Id est, locus proprius est æqualis suo locato, quantum ad superficiem conuexam ipsius corporis loco continenti.

Tertia est, Locus non relinquitur ab vnoquoque, & separabilis est.

Id est, locus nunquam omni locato priuatur, ita vt sine corpore contento maneat: & est à locato suo separabilis, ita vt successiuè alia & alia corpora contineat.

Quarta est, Omnis locus differentias has habet, suprà inquam ac infrà, & corporum vnumquodque, proprios ad locos suapte natura fertur, sursum aut deorsum pergendo, & in eisdem manet.

Id est, omnis locus est sursum aut deorsum: & omnia corpora generabilia & corruptibilia (cœli enim non mouentur nisi circulariter) ad suum proprium locum naturalem sursum aut deorsum moueri nata sunt, & in eisdem quiescere, & & conseruari.

De loco naturali & violento. CAP. XI.

Locus autem naturalis dicitur alicui, qui à natura rei est determinatus & assignatus, in quo bene est ei, & conseruari natus est, ad quem proinde naturali desiderio semper sollicitat, ita vt quoties extra eum esse contingat, violente quiescat. Sic igni locus naturalis est, sub cœli immediato concauo: aëri, sub igne: aquæ, sub aëre: terræ, sub aqua. Naturali enim dispositione atque ordinatione, id quod est omnium leuissimum, summum sibi vendicat locum: quemadmodum id quod est grauissimum, locum requirit omnium infimum. Mixtis vero corporibus, locus est naturalis, secundum conditionem eius elemẽti quod dominatur in eorum complexionibus. Locus autem violentus est, in quo rei non est bene, & à quo dum potest, recedere nititur.

Locus naturalis & violentus.

Quare res suum appetant locum naturalem, & quæ sit huius desiderij causa. CAP. XII.

Volentes autem quænam causa sit motus huius rerum naturalium ad sua naturalia loca perquirere, de terra quæstionem proponimus, ob quid siue cuius commodi aut vtilitatis gratia, extra locum naturalem posita, deorsum festinet, & non impedita semper cadat. Et quidem si de partibus terræ loquimur, satis constat, illis esse melius in totius terræ globo, quàm in aëre aut sub luna. Verùm respicientes totum globum terræ, quærimus, in quo malè erit toti terræ, si poni intelligatur in aëre, non super neque intra aquas. An ab aquis aliquid suscipit terra quo melius seruetur? Quod est igitur hoc desiderium, vt desideret tota terra aërem relinquere, & ad aquas pergere, cum nihil videatur aqua illi donare vnde seruetur, præ aëre in quo ipsum suspensum imaginamur? Hanc autem quæstionem (omissis diuersis diuersorum sententiis, quas super hac re sunt commentati) ita nos dissoluendam putamus, dicentes totum vniuersum ab optimo ordinatissimóque conditore fuisse conditum sub certo numero, pondere, & mensura, in quo omnia creata quasi vestigium in se ferunt benedictæ summæque trinitatis

Quæstio de naturali desiderio rerũ naturalium ad sua loca naturalia.

atque in his ſicut creata ſunt, ita in eiſdem conſeruari atque
Gene.1. gubernari. Quoniam igitur dixit igni, vt ſub luna acciperet primum locum: aëri ſecundum dedit, tertium aquæ, quartum terræ: quoniam dixit piſcibus vt in aquis locum ſumerent, volatilia iuſsit eleuari altius in aëre metallis quoniam terræ viſcera deputauit, oleum ſuper aquam poſuit: ex hoc dei mãdato formæ rerum (quæ operatrices ſæpius dictæ ſunt omnium operationum rebus conuenientium) inceſſanti conatu ad hoc tendunt, vt illic res ſint, vbi à deo creatore ſuo locum acceperũt: non tam ratione ſui commodi, quàm ratione diuini præcepti aut conſtituti perficiendi. Sicut enim voluntarius homo voluntarie mouet ſe ad dei implẽdum mandatum: ita res naturales à ſuis formis per deum aguntur naturaliter, ad implendam ſanctiſsimam ipſius voluntatem.
Pſal.118. Omnia ſiquidem ingenuo conatu ſeruiunt & obediunt ei.
Pſal.148. Ipſe præceptum eis ponit, & illa non prætereunt. Aſcenden-
Pſal.103. tes enim montes & deſcendentes in loca præſtituta campi, terminum quem præpoſuit deus non tranſgrediuntur, neq; conuertuntur operire terram cuius etiam verbo congrega-
Pſal.32. tæ ſunt, velut in vtre aquæ maris, poſitæ in theſauris abyſsi. Igitur non eſt arbitrandum res naturales locum quærere naturalem ob ſua commoda, tanquam à locante corpore quippiam recipiant, ſed ob dei potiſsimum benedictam voluntatem adimplendam, illic ſibi melius eſſe exiſtimant, vbi deus ea magis vult locari. Qua in re vtinam naturalia agentia ſequantur creaturæ rationales, vt ea ſemper magis exoptent, quæ ſui creatoris voluntati magis ſunt placita.

Quomodo ſecundum quantitatẽ res naturales locũ occupent, & de impoſsibilitate penetrationis dimentionum.

CAP. XIII.

AD loci autem perfectam conſiderationem exigitur, vt de occupatione quoque & replentia aliquid dicamus: quoniam loco conuenit, occupari atque repleri. Eſt ergo attendendum, quòd ſicut color rebus natura datur, vt per ipſum res exiſtant coloratæ, vnde conſequitur, vt ſint etiam viſibiles: ita data eſt rebus quantitas, vt ſecundum ipſam ſint res quantæ primùm, ex quo deinde conſequitur diuiſibilitas. Sicut enim quæque res quanta eſt, ſic eſt diuiſibilis: nempe ſi per ſe quanta, per ſe erit diuiſibilis: ſi per ſe accidens, ratione coëxtenſionis, per accidens erit

diui-

diuisibilis tantum: & quod longitudine vel latitudine quantum, sic solum est diuisibile. Super hæc tamen superficies rebus conueniunt, vt contineant inuicem & contineantur: corporea quoque quantitas vel corpulentia, vt res secundum eam occupare possint atque replere. Nam & linea simul in se inuicem esse possunt & superficies. Quippe superficies cōcaua continentis corporis, & superficies conuexa contenti semper sunt simul in inuicem. Sola corpulentia sic suum sibi locum occupat, vt aliam corpulentiam simul eodem in loco nequaquam admittat. Atque hoc videlicet est occupare, sic implere locum, vt simul ab alia corpulentia impleri nō possit, nisi dum illo cedente aliud adueniat. Hoc autem si contingeret, nempe duas corpulentias simul eundem locum adæquate replere, penetrationem diceremus fieri dimensionum, dimensionum (inquam) corporearum, quam sic abhorret natura, & damnant Philosophi, æquè constanter atque vacui positionem. In vtroque enim horum peccatum in naturam admittit, qui vel vacui vacuitatem, vel penetrationem dimensionum corporearum quomodocunque constituit. Vtrunque siquidem extremum falsum est, & secundum naturam impossibile. Media autem veritas est, omnem locum ab aliqua corpulentia occupari, vt nihil sit vacuum: & eadem cedente vel expulsa succedere aliam, vt non habeatur corporearum penetratio dimensionum. Cæterum, de dimensionibus longitudinis & latitudinis, vt iam diximus, nullum est inconueniens, eas simul esse, aut se penetrare.

Penetratio dimēsionum & vacuum æquè sunt impossibilia.

Quomodo in loco esse intelligantur, quæ quantitatem non habent. CAP. XIIII.

QVomodo igitur in loco, sunt, quæ tactui patent, clarum omnibus. Ea vero quæ non sunt quanta, quomodo in loco esse possint, aut debeant, intellectu videtur difficilius: præcipuè quod diximus in hoc datam esse rebus quantitatem, vt locum occupent, & contineantur à loco. Qua in re est aduertendum, tribus modis aliqua esse in loco. Primo quidem, vt circunscribente, ad eum modum quo cœlum inferius est in superficie cōcaua superioris cœli, & quælibet res corporalis à suo loco circunscribitur, quia eius vna pars huic parti, altera alteri respondet. Secundo definiriuè, quando res loco non circunscribitur, ita vt diuersæ partes locati diuersis partibus loci respondeant, secundum

Tribus modis res sunt in loco.

tamen

tamen certum quendam terminum in eo includitur, vt non sit extra ipsum. Sic anima rationalis est definitiue in corpore, & angeli in loco. Vno tamen gradu superant Angeli animam rationalem: quoniam anima non longiorem habet locum, quàm sit ipsius corporis quantitas. Angelus verò longiorem & ampliorem, quàm etiam corpus quod interdum assumit. Tertio auté modo longe diuerso à prioribus, Deus est in loco, non vtique circunscriptus iuxta partium dimensionem correspondentium. Non definitus etiam neque certis conclusus limitibus, sed superexcedenter: quia cum omnē locum repleat, nō tamen suo loco coangustatur, sed in infinitum pertransit immensus. In primo gradu sunt primum omnio corpora, & deinde omnia accidentia corporalia, quæ sunt materiæ coëxtensa: imo & formæ substantiales omnes, præter rationalem animam, quæ sola non coëxtenditur materiæ. Sicut autem dicitur anima rationalis esse in corpore, quia ipsum viuificat (ita vt in arefacto membro non sit vt in loco, quod nō viuificat) sic dicuntur substātiæ spirituales non quātitate corpora esse in loco, sed magis secundum virtutem & potestatem. Quousque enim earum virtus funditur & efficacia, eatenus locus eis est assignandus. Et quæ sic sunt in loco, potius continere quàm contineri sunt dicenda. Illa autem quæ primo modo, contineri simpliciter loco, non ipsum continere dicuntur. Atque hinc est, quòd Deus omnipotens cum in omnibus existat, nullo tamen continetur, sed magis ipse continet omnia omnibus inexistens: vt verum sit & indubitatum quod per prophetam dicitur, Cœlum & terram ego impleo, dicit Dominus omnipotens.

De occupatione & replentia, & de varijs replendi modis.

CAPVT XV.

OMne autem quod occupat, occupando replet. At non contrà fit versio. Multa enim felicissime replent, quæ non occupant. Spiritualia enim & non quanta replent sua loca, sed non occupant: quoniam alia non excludunt, nec ipsa quidem corpora. Replere enim occupando, imperfectissimus est replendi modus. Quæres vt clarius intelligatur, ponendi sunt aliquot replentium modi. Primus est corporum, quæ corpulenta sunt, & locum quem replent, simul ab alio non permittunt repleri. Et hæc quia occupando quodammodo impediunt pleniorem replentiam dum alia non admit

admittunt, idcirco imperfectè replent. Secundus est gradus duorum eorum quæ per se quanta non sunt, sed per accidens sunt coëxtensa quantitati. Vt formæ corporales, & accidentia cætera corporalia. Horum cum sint plurima simul, constat ipsa felicius quàm priora replere, quoniam se mutuo nō impediunt, nec obstat alterum alteri. Tertius modus est, quo anima rationalis replet materiam vel corpus proprium, dum in ipso est. Quæ profectò excellentius replet aliis formis, quoniam singulas corporis partes tota replet. Cæteræ verò, habent partes suas partibus corporis respondentes. Quartus gradus est animæ separatæ & spiritualium substantiarum, quæ positam excedunt animam in corpore, eò quòd sit quodammodo quanta, quanuis non coëxtensa corpori. Nam finitur eius vis & replentia, quantitate corporis in quo hospitatur. Non sic est dum separata per se existit, neque in spiritibus, qui nullos terminos secum deferunt. Quoniam tamen horum replentia alicubi finem capit, nimirum vbi desinit præsentia virtutis eorum, ideo non optimè replent. Supremus gradus est eius quod replet absque termino, & proprio, & alieno, cuius virtus non potest vsquam aliquando finem capere, cuius tota virtus similiter toti præsto est loco, & singulis partibus: quod proinde summè replet, & omnia replet intimè, atque penitissimè, vt nihil non contineat in sese, imò verò vt ipsum semper contineat & concludat in se omnia, & à nullo concludatur. Ipsum est vnicum ens, summum primum bonum, Deus verus & vnus, cui est honor soli & omnis gloria nunc, in æternum & vltrà. Amen.

De vacuo & eius descriptione.

CAP. XVI.

Post loci autem considerationem congruo ordine subiungi debet vacui determinatio. Est enim vacuum loco oppositum, & oppositorum semper rectè iuxtà ponitur determinatio. Vacuum ergo antiqui variis modis assignabant. Quidam arbitrati sunt, extra cœlum esse quoddam infinitum vacuum. Alij dixerunt vacuum corporibus immersum, propter augmentationē seruandam & diminutionem. Prima, rudis est opinio. Secunda, in iis quæ de generatione conscribemus (si sic erit voluntas domini) refelletur. Secundum autem veritatem, omnino nullum debet poni vacuū. Proinde definitionem non habet, qua rei natura explicaretur.

Tota hæc materia vacui ab Arist. tractatur diligenter 4 libro Physicorū.

Definitio vacui.

tur. Quod enim neque est, neque esse potest, definiri nequit, tali vtique definitione, quæ rei explicaret naturam. Cæterũ, nominis definitione vel interpretatione, sic definitur.

Vacuum est locus si corpore careat.

Id est, vacuum dicitur superficies concaua, nullum corpus continens aut in se concludens. Vt si concauo Lunæ permanente, Deus destruat omnem substantiam elementorum, ad nihilum redigendo, esset concauum Lunæ vacuum: & pera siue aliud quodlibet continens, si nõ impleret eius continentiam aër neque aliud quippiam, sed intelligatur prorsus nihil in illa superficie contineri, esset locus eiusmodi vacuus. In præcedente autem definitione, cum vacuum dicitur locus corpore priuatus, aduertendum est, locum non accipi propriè. Nam sic falsum esset vacuum esse locum, cum sit vacui & loci propriè accepti repugnantia: sed locus pro superficie ipsa qualibet concaua accipitur, qui potens est per suam cõtinentiam locare aliquid, etiam si actu nullum habeat locatum. Quomodo enim locum intelligimus superficiem continentem: ita vacuum, superficiem continere potentem, id est, concauam, sed nihil actu continentem, intelligimus.

Vacuum iuxta naturam non posse existere, pluribus probatur experientiis.

CAP. XVII.

QVanquam autem vulgato sermone, loca vel vasa dicere soleant homines vacua, in quibus tantum aër inest aut ventus, nullum tamen secundum veritatem potest in natura vacuum inueniri. Nullus est enim quantumlibet paruus locus, qui corpore careat contento. Atque ad hoc vniuersæ creaturæ naturaliter laborant, etiam cum suæ propriæ naturæ quodam dispendio, atque velut nocumento, vt nullo modo permittant vacuum fieri: facientes, & quæ contra naturam propriam videntur sponte sua, & quæ secũdum naturam sunt propriam, dimittentes. Nam ad impediendum vacuum, leuia deorsum mouentur. Vt dum foditur puteus profundissimus, etiã vsque ad terræ mediũ, sequitur aër, vt impediat vacui positionẽ. Aquam insuper contingit, prædicta ratione, sursum ascendere, & deorsum nihil impeditam non descendere, à fluxu cessare, omni etiam remoto obstaculo. Ad probãdum autem quòd natura abhorreat po-

fictionem vacui, plura adduci possunt experimenta. Primum enim, aqua in vase non congelabitur, etiam in frigidissimo loco, si sit ita obstructum, vt nullus omnino posset aër ingredi: quòd si cogatur congelari, vas dirumpetur. Si enim fieret congelatio, & nullus ingrederetur aër, oporteret esse vacuū: quoniam in congelatione constringitur aqua, & aliquid loci prioris necesse est ipsam relinquere, quem oportet suppleri per aduentum aëris. Loquimur autem de vase pleno aqua. Nam vbi aliquid aëris est, poterit aër propter vacui impeditionem subtilior effici atque rarescere, vt modica fiat aquæ congelatio sine nocumento vitri. Rursum, sume clepsydram qua irrigatur hortus, si supraponas pollicem illi foramini quod in summo est, non egredietur aqua, nisi forte modicissimè per maiora subtus foramina, vt simul possit aliquid aëris intro ire. Iterum sume vas plenissimum vino, aqua, oleo, obstructum penitus desuper, nō fluit liquor etiam patefacto transitu, nisi desuper aeri aditus itidem præbeatur. Præterea, in fontibus idipsum perspicuum est, in quibus continuo fluxu aqua sursum agitatur, ne vacuum alicubi in canalibus relinquatur: quod ad oculum clarissime patet, si duo stramina perpendiculariter cōiungantur. Sic enim plerunque & supra domorum fastigia scandit aqua, ne vacui hiatum aëris attractu, non subsequente aqua, contingat euenire. Quæ etiā patent in attractu vini per stramineū culmum, absque quo nec duplo fortiore tractu quicquam cōsequeretur. Postremò follis vndique conclusus non poterit lateribus distendi, quantumuis labores illū efficere, nisi disrumpatur, vt habeat aër ingressum. Igitur certissimum est experientiis, vacuum naturaliter non posse existere: quoniam sic vniuersa rerum natura abhorret à vacuo, atque præcauet, vt grauia sursum, leuia deorsum moueantur: vt nō sit vsquam vel minimus hiatus, aut discontinuitas vniuersi.

Experientiæ quibus monstratur, non posse vacuū existere.

Quòd motus isti qui contra naturam videntur, sint secundum naturam. CAP. XVIII.

IN quo contuendus est ordo vniuersæ creaturæ pulcherrimus, & mira atque benignissima Dei circa creaturarum impulsus dispensatio. Deus siquidem optimus naturæ institutor, & prouidissimus director, sicuti rebus singulis instinctus donauit particulares, quibus singula creata suas perfectiones peculiariter sibi conuenientibus motibus quærunt,

quærunt, atque congruis operationibus operantur: ita vnum dedit omnibus desiderium, vt super omnia totius vniuersi quærant perfectionem, idque (si opus erit) etiam suo detrimento, ob quam naturalem inclinationem aperte videmus & aërem naturaliter descendere, & aquam sursum scandere, eámque nullo impedimento detentam, tamen permanere sursum. Quæ omnia à formis rerum naturalibus, secundum illam generalem inclinationem fieri naturaliter creduntur. Quanquam enim motus ille grauium sursum, & leuium deorsum repugnet materiæ & formæ rerum, secundum suas particulares inclinationes quas habent, conueniens tamen est naturæ & formæ, propter vacui impeditionem, secundum generalem, quam habent ad perfectionem totius vniuersi inclinationem. Vnde si ab his motibus detinerentur, grauia deorsum violenter permanerent, & leuia sursum. Generalis quippe inclinatio & vniuersalis, non immerito præponderat particulari inclinationi. Quem conatum si homo velit intueri, non suam quæret voluntatem supremæ vnquam, imò nec superiori vlli voluntati anteponere: sietque vt facile dicat (iuxta saluatoris exemplum) Non mea voluntas, sed, tua fiat: non quod ego volo, nec quod mihi bonum videtur, ac placitum, sed quod tu ordinator & legislator domine Deus noster decreueris, id super omnia volo ego quoque habere placitum & gratum.

Nota attentè.

Lucæ 22.
Matth. 26.

De tempore, & eius definitione.

CAP. XIX.

Absoluta nunc motus, infiniti, loci, atque vacui determinatione: superest postremo loco, vt de tempore suo ordine pertractemus, eiúsque naturam, quantum poterimus, explicemus. Tempus itaque definit Aristoteles hoc modo,

Definitio Aristotelis tẽporis.

Tempus est numerus motus per ipsum prius posteriúsve.

Quibus verbis signatur tempus esse quantitatem continuam, & mensuram, qua motus numeratur, id est, mensuratur secundum partes successionis. Mensuramus enim motus durationem, dum dicimus cum tot horis, vel annis, vel mensibus, vel seculis durasse. Nam motus quantus per se non est, neque continuus, nisi ratione temporis.

Quan

Quanquam autem motus duplices habeat partes, scilicet secundum extensionem mobilis, & secundum successionem: solæ tamen illæ quæ sumuntur secundum prius & posterius, mensurantur tempore, non illæ quæ secundum extensionem subiectam accipiuntur. Nam hæ potius secundum extensionem permanentis quantitatis mensurantur. Atque ideo dicitur tempus numerare vel mensurare motum, secundum partes non quaslibet, sed eas quæ sumuntur secundum prius atq; posterius: hoc est, secundum successionem, non secundum extensionem. Et notandum, cum dicitur ab Aristotele, tempus esse numerum: non deberet numerum accipi pro quantitate discreta propria significatione (tempus enim est cōtinua quātitas) sed pro numero numerato. Quemadmodū cum numerantur duodecim tribus Israel, secundum duodecim Patriarchas, ipsi duodecim Patriarchæ sunt quidem numerus, id est, numerus numeratus, numeratus (inquam) vero numerō, qui est quantitas discreta. Numerus enim sunt, quatenus secundū eos numerantur duodecim tribus ab ipsis progenitæ, dicendo, tribus Iuda, tribus Leui, tribus Isachar, & ita deinceps. Sed numeratus numerus sunt: quia numero vere & proprie dicto (id est, duodenario) numerantur.

Quomodo vnum est tempus, quo mensurantur omnia temporalia.

CAP. XX.

QVod autem dicitur, tempus mensurare motum secundum partes successionis, primario respicit motū primi mobilis: cuius solius est mensura intrinseca, & adæquata mensurato. Omnes verò reliqui motus in tempore fiunt, & tempore mensurantur, vt mensura extrinseca & excedente. Vnum siquidem est tempus, quo mensuratur omnia tēporalia extrinsece, per applicationem eius scilicet ad motum, vel rem temporalem. Quemadmodū (declarationis gratia) quātitas quæ in vlna est, solam ipsam vlnā intrinsece mensurat: omnia verò reliqua, per applicationem mensuræ extrinsece. Ita tempus (quod cōsequitur motum primi mobilis, & summi & regularissimi, & vniuersalissimi) est mensura intrinseca illius motus, quoniam in ipso est, & ipsi motui æquatur: ita vt principium temporis simul fuerit cum principio motus, & finis vnius sit futurus cū fine alterius, & duratio atque continuatio motus cum temporis continuatione atque duratione. Cæte-

Sententia Aristo. in fine 4. lib. Physicorū.

ra verò omnia mensurantur per applicationem ad hunc primum motum, non quidem realem, sed per hoc quod anima applicat motus inferiores ad illum primum motum.

An essentiale sit hoc tempori: quod mensura est primi mobilis.

CAP. XXI.

NOtandum verò, non esse hoc tempori essentiale, vt huius sit primi mobilis quod nunc est primum mobile. Si enim deus faceret aliud cœlum mobile vniuersalius atque mēsuram generaliorē, aut aliud mobile prius isto cœlo quod nunc est primum mobile, iam tempus non esset amplius in hoc cœlo quod nunc est primum mobile, sed numerus illius alterius primi motus esset tempus: & cuius ante erat tempus mensura intrinseca, iam fieret mensura extrinseca. Tempus enim vocamus mensuram primam & vniuersalissimam, & accipimus secundum motum primum & vniuersalissimum. Vnumquodque enim mensuratur, primo sui generis. Ex quo vlterius consequi videtur, si nullum aliud esset mobile nisi rota figuli, iam mensuram motus illius fore tempus, ita verè sicut nunc tempus dicitur esse primi cœli moti. Esset enim (illa facta hypothesi) primi motus numerus, quo oporteret omnia mensurari. Item quod ante motum cœli fuit tempus, in mutatione angelicarum cogitationum & volitionum, prout secundum prius & posterius sumuntur: non secundum eas quæ simul erant, in diuersis, vel in eodem. Concluditur præterea, quod quemlibet motum consequitur aliqua mensura temporis, & quantitas successiua eiusdem generis, cuius est tempus nunc primi cœli moti. Quæ tamen omnia non dicũtur tempora. Neque enim nisi vnum dicimus tempus: propterea quod tempus significat mensuram talem, quæ sit vniuersalis & generalis omnium motuum. Similiter quoque de æuiternis dicendum erit.

De triplici mensura, tempore, æuiternitate, & æternitate, & de earum differentia.

CAP. XXII.

Æternitas.

TRiplicem verò inuenimus (partim naturali eruditione, partim diuina illuminatione) durationis mensuram. Illud enim esse quod transmutationi nō subiacet, neq; etiam transmutationem patitur secum (cuiusmodi est solum esse Dei) est æternum, imò ipsa æternitas. Illud verò esse quod est intransmutabile secundum se, compatiens tamen transmutatio

mutationem aliquam, siue secundum locum, vt cœlestia corpora, siue secundum affectiones, vt angelicæ substantiæ, est æuiternum, id est, mensuratur æuo: quod est mensura deficiens ab æternitate, quia non est mensurati penitus immutabilis, sicut æternitas: excedens vero & superans nobilitate temporis mensuram, quoniam mensurat rem secundum id in quo est intransmutabilis: tempus vero mensurat rem secundum id in quo est mutabilis. Vnde cœli & spiritus secundum suum esse sunt æuiterni, & esse eorum mensuratur æuo, temporaliter tamen cœli mouentur, & angeli temporaliter temporalia intelligunt. Et quia tam vicinum est æuum æternitati, ideo æuiterna dicuntur quodammodo (hoc est participatione) æterna, quantum ad ea secundum quæ sunt intransmutabilia. Vnde dicuntur cœli stare in æternum, & angeli secundum cognitionem diuini verbi, in qua sunt confirmati, dicuntur viuere æternaliter, & spirituum damnatio atque ignis dicuntur æterna. Solus tamen Deus, per se ac propriè dici debet æternus. Cætera autem, participatione solum æterna sunt, propriéque æuiterna nuncupanda. Insuper attendenda est in tribus his mensuris etiam ista distinctio, & quidem vt præcipua: quoniam tempus non totum simul est: sed est in continua partium successione. Aeuiternitas verò & æternitas, totæ simul sunt, nescientes successionem. In hoc tamen æuiternitatem superat æternitas, quod nec successionem aliquam compatitur secum, cum æuiternitas pariter successionem permittat. Atque hæc sanè est mensurarum distinctio atque separatio. Mensurata verò sic ab inuicem distinguuntur, quoniam temporalia principium habent & finem in tempore. Aeternum autem, nec principium nec finem sui potest habere. Aeuiternum autem, alterum habere potest, vt cœli & angeli, principium habent, finem autem non habebunt. Quare si poneretur motus fuisse ab æterno, totus quidem motus non esset temporalis, sed quælibet circulatio assignata esset temporalis. Porrò de æternitate constat nō nisi vnicam esse, & ab ipso Deo non distingui mensuram: sicut nec ipsum esse diuinum quod æternitas mensurat, à Deo distinguitur. Aeuum tamen distinguitur ab æuiterno, quoniam esse creaturæ omnis, ab ipso ente distinguitur: quod de tempore in ordine ad rem temporalem etiam apertius est, atque manifestius,

Quemadmodum autem diximus, tempus esse numerum primi motus, & mobilis primi mensuram intrinsecam: ita verisimiliter dici potest, vnicum esse æuum quod primū æuiternum mensurat intrinsece, scilicet primū angelum: cætera verò extrinsece, quæcunque præter ipsum æuiterna sunt.

Successionem impedire durationem, quomodo occupatio impedit replentiam. CAP. XXIII.

Occupatio, impedit replentiam.

EX dictis liquet, successionem quæ in tempore est, & non in aliis mensuris, sic impedire durationem rei, sicut occupatio quantitatis, declarata est impedire replentiam. Nam corpus, locum aliquem occupando impedit quo minus ab alio simul repleatur, sicque impedit replentiam, corporeæ quantitati annexa occupatio. Vnde & illa quæ longius recedunt ab occupatione, magis & perfectius replentiis quæ magis sunt occupationi subdita. Lumen enim maximè replet, quoniam replendo non impedit id quod replet, quo minus ab alio pariter repleatur. Faciamus enim (declarationis gratia) duos esse soles ex aduerso sibi oppositos, alterum in oriente, alterum in occidente: & alterum quidem (vt fit distinctio) luminis aurei, alterum luminis argentei æquè splendidi: nihil dubium, quin vtriusque solis lumen totum sit repleturus aërem. Vnde illa quæ longius recedunt ab occupatione, vt spirituales substantiæ, quæ nec extensionem quidem admittunt, adhuc melius replent. Vnde possunt angeli totos illos orbes cœlestes quos mouent, replere, iuxta virtutem à domino eis datam. Et Deus qui longissime recedit ab occupatione, maximè ac felicissimè replet, iuxta illud propheticum: Cœlum & terram ego impleo, dicit dominus. Ad eundem sanè modum, illa in quibus plus est successionis, minorem habent durationem: quæ verò amplius recedunt à successione, vt omnia æuiterna, magis durant temporalibus. Id verò quod in infinitum omnem successionem effugit atque excludit, in infinitum super omnia durabile est, totum suum esse simul habens, & totam durationem suam in æternitate præsentem tenens ac possidens, eodémodo sicut temporalia suum instans præsens habent. Vnde fit, vt Deo nihil nisi esse conueniat. Fuisse autem & fore, non in illo sunt, quanquam balbuties nostra (quæ æternitatem nequit attingere) sic de Deo vt de temporalibus subinde loqui solet, quod & alibi contingit, vbicunque de illo magnum

Successio impedit durationem.

gnum quippiã loqui volumus. Quia enim de Deo prout volumus, propter infirmitatem loqui nõ possumus, eiusmodi sermonibus nos est necesse de Deo loquentes vti, quos ex nostris rebus inuenire possumus. Nihil enim condignum illius magnificentiæ valemus exprimere: qui est super omnia, & ante omnia inuisibilis, ineffabilis, in sua æternitatẽ intransmutabili semper benedictus. Amen.

De temporis proprietatibus.

CAP. XXIIII.

Quemadmodum loco prius sunt quædam proprietates attributæ, ita tempori quinque subiiciuntur eius naturæ declaratiuæ: quarum prima est hæc;

Tempus quodammodo datur minimum, & quodammodo non datur.

Id est, tempora vt subiacent numero, & numerantur, dantur minima, sicut numerus minimus, vt duo tempora: non enim est numerus binario minor secundum partes successiuas non datur minimum tempus; quantumuis enim paruo tempore dato, secundum partes proportionales (de quo prius dictum est) in infinitum est diuisibile; quemadmodum & linea quæuis. Secunda proprietas est,

Tempus dicitur multum ac paucum, longum & breue: velox autem aut tardum non dicitur.

Tempus enim vt numeratur, est paucum aut multum, vt vnum tempus, duo, tria, quatuor, quinque tempora, & ita deinceps: vt verò quantitas continua est, longum est aut breue, idque secundum successus partes, sicut quantitas continua permanens (qualia sunt linea, superficies, corpus) secundum extensas partes. Quod verò nec velox, nec tardum sit, probat Aristotel. quia nec numerus vllus, nec vlla quantitas continua talis dicitur. Sequitur tertia proprietas, hæc scilicet,

Est etiam idem tempus simul vbique.

Id est, idem tempus vniuersale, numero mensurat omnia quæ tempore mensurabilia sunt vbicunque locorum fuerint, ita vt non sit singulis suum tempus attribuendum. Quid sit tempus vniuersale, & quomodo sit mensura, prius dictum est. Sequitur quarta.

Vt motus idem ac vnus iterum atque iterum esse potest; sic & tempus idem vnumque esse potest.

Hoc est, sicut semper redit motus idem nomine cum præterito ipsius cœli, ita redit tempus idem nomine cum præterito. exempli gratia, sicut cœlum nunc mouetur ex oriente in occidentem, eodem modo vt heri, ita & nunc dies est vt heri, quia nunc mouetur sol à primo puncto Cancri, vt anno præcedente, nunc quoque ver est vt anno præterito. Similiter dicendum est de æstate, autumno, hyeme, anno, &c. Sequitur quinta proprietas, hæc,

Non solum tempore motum, sed etiam tempus motu metimur.

Hoc est, vti duratio motus mẽsuratur tempore, ita & tempus motus duratione mensuratur atque cognoscitur. exempli causa, colligimus motum cœli tam diu durasse, aut tantam cœli partem circumuolutam esse, quia vna hora transit, aut dies vnus, aut mensis, aut annus. Et e diuerso cognoscimus nos, vna, duabus, aut tribus horis studuisse, quia cœlum huc vel illuc vsque volutum seu motũ est, aut ipse sol. Sic de mense, hebdomada, anno, & quouis tempore dicendum est. Atque ita huic libro finẽ imponimus, nostro more Psalmo in ipsum creatorem tendentes.

FINIT LIBER QVARTVS.

PSALMVS INFINITO, INCIRCVMscripto, æterno, & intransmutabili domino.

Deus quis similis assignabitur tibi: aut quis stabit contra te: vt conferatur tibi?

Veniat, vt stet contra tuam gloriosam magnitudinem, veniat è cœlo, aut desuper cœlum, de terra ascendat, aut de profundis maris.

Tu solus infinitus, incircũscriptus, indefinitus crederis: & confessionis labiis affirmaris.

Omne quod creasti Deus, finisti pariter: stringens proprias quibusque rebus essentias, atque operationum virtutes.

Multa quidem & magna fecisti potentissime Deus mirabilia tua: sed nihil infinitum essentia, aut virtute simile tibi.

Et quanquam benignissimus es creator omnium, attamen creaturarum tuarum nullam tibi parem constituisti.

Neque verò est hoc de tua impotentia, insipientia aut malitia domine Deus: qui es sapientissimus, optimus, & suauissimus.

(mnia

Omnia quæcunque voluit Deus noster, fecit in cœlo & in terra & in maris nouißimis.

Gloriam tamen suam sibi seruauit: nec alteri totam eandẽ tradere aut volet aliquando, aut poterit.

O quàm es dilectus domine: & quàm amabilis, plenitudo vniuersæ bonitatis.

Si sic pulchra sunt nobis atque suauia, quæ finita sunt, si sic nos parua miramur:

Tu q es super oĩa infinita pulchritudo, infinita gloria atq; suauitas, ô quàm es super oĩa mirabilis, & super cuncta desiderabilis.

Spatiosi sunt cœlorum orbes, & ampli in omni dimensionẽ sua: & quasi infinita nobis stellarum multitudo æstimatur.

Tu verò mensuras altitudinem cœli: stellarum multitudinem tu numeras.

Singulis tu nomina vocas: singulis singulas dispensasti virtutes ab initio.

Stant hæc omnia &, quæ sub ipsis sunt: legem quam tu descripsisti eis conseruantia, in solicitudine sempiterna.

Tu autem nullo conclusus loco, nec oriẽtis initium, nec occidentis terminum admittens in infinitum pertransis immensior.

Omnem imples locum, omnibus intimus, omnibus præsentißimus, omnibus penitißimus.

Sic neque à tempore initium vt esses sumpsisti: nec finem tibi imponet temporis finis.

Super omne tempus æternitas tua, æterne Deus: omne tempus includens, sicut includitur punctulum in cœli magnitudine.

Tibi præteritum omne & futurum, præsens corã est absque vllo fluxu sicuti nobis adsunt sola præsentia

Nil tibi præteritum in obliuionẽ veniet, fluxu durationis tuæ: neque futurum aliquid est ante te absconditum.

Quæ præterita sunt atq; futura, simul oĩa nuda sunt & aperta oculis tuis qui cõtueris abyssos, & intima terræ viscera illuminas.

Ergo domine Deus, quis alius sic aptus atque conueniẽs, qui accipiat iudicium super filios hominum, aut spirituales nequitias.

Lætentur gentes, exultẽt pauperes, in Deo saluatore suo aduenienti in iudicium, pro mansuetis terræ.

Non iuxta erroneam visionem oculorum arguet: neque iuxta aurium fallacem auditum iudicabit iudicia.

Testis est ipse omniũ quæ facta sunt ab initio: quoniã in cũctis præsẽs omnia nouit, omnia cõspicit, oĩa memoria firmißima tenet.

Timete gentes Deum excelsum: & in magna humilitate semper seruite illi.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in secula seculorum; Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIB. V. CONSIDERATIONIS PHYSICAE DE GENERATIONE ET CORRVPTIONE RERVM NATVRALIVM

PRAEFATIO.

***

DOMINVS Deus omnipotẽs, pater filius, & spiritusſanctus, vt multitudinẽ ac plenitudinem suæ maiestatis filiis hominum demonstraret, horum visibiliũ quędã fecit nulli obnoxia corruptioni, itẽmq; generationis nescientia propagationẽ. Huiusmodi sunt cœlestia corpora & astra: quæ perpetuò stabilia per sese, generatione non multiplicãtur, neq; posteritatem relinquunt. Alia verò corruptioni subiecit, quæ proinde si perpetuari debeat, opus habeat generatione: vt quę in se perdurare non possunt sempiterna, multiplicatione atq; propagatione speciẽ suam vt minimũ conseruent. Et est sanè opus hoc Dei attente considerantibus admirabile, cùm continua sit indiuiduorũ corruptio, & fuerit ab initio, non defecisse tamen vsq; modo ex his speciebus aliquã, quæ ad totius vniuersi sunt complementum ab optimo conditore destinatæ: neq; in posterũ aliquãdo defecturam, vsq; dum ipse iubeat, cuius verbo primũ instituta sunt omnia. Rursum, inter hęc quędã simplicia elemẽta creauit, quædam verò, imò plurima, ex his commiscuit. Quæ omnia si sobrie fuerint cognita, quo ordine, quibúsve fiãt rationibus, credo non parum diuinæ magnificẽtiæ gloriam ex eis manifestandam. Volumus ergo sequentis libri processũ, de harum rerum generationibus & corruptionibus latius aliquantulum ad omnipotentis gloriam pertractare.

Quo

Quomodo generatio & corruptio ab aliis motus speciebus distinguantur. CAP. I.

PRimùm quidem indubitatum est, generationem & corruptioné motus esse species. Vnde ad earum plenius cognoscendam naturam, expediens fuerit ante omnia, duas has species ab aliis quæ ex æquo suo motu locantur, distinguere: augmentatione dico, diminutione, alteratione, ac loci mutatione. Itaque (omissis variis veterum sententiis) sic breuiter species motus veniunt separandæ. Quoniam generatio est, quæ nullo subiecto sensibili (hoc est, nulla completa substantia) eodem permanete ante & post, rem secundum formam substantialem nouam constituit. Vt cum ex aqua fit aër, & ex ligno ignis, nulla completa res eadem manet ante & pòst, sed per generationem noua res & noua acquiritur substantia, sci licet aër & ignis. Dicitur autem substátiam completam nullam permanere eandem, ob materiam, quæ eadem penitus manet ante & pòst: verum ipsa non est completa substantia, sed substantia tantum potentia est, & incompleta, substantiæque pars altera magis quàm ipsa substantia. Alteratio autem propriè dicta, subiecto sensibili (quod est substantia completa) eodem permanente ante & post, rem tantum secūdum qualitates variat & alterat. Nam ante & pòst calefactionem, idem homo permanet secundum substantiam sed de frigore transit in calorem. Augmentatio verò & diminutio differunt à prædictis: primùm quidem ex termino ad quem sunt: quoniam hæ ad quantitatem, illæ verò ad substantiam tendunt, aut qualitatem. Secundo etiam differunt ex modo transmutationis. In generatione enim & corruptione non manet eadem substantia ante & post. In augmentatione verò & diminutione, salua eadem substantia, sola variatur quantitas. In alteratione res eadem substantialiter manēs, locum non necessariò mutat. In augmentatione autem & diminutione, substantia eadem manens nunc maiorem, nunc minorem necessariò occupat locum. De quibus omnibus sic generaliter prælibatis, per ordinem erit dicendum latius, singula particularius tractando. Colligitur ex verbis Aristot. hæc generationis definitio,

Differentia generationis ab alteratione ex Ari. lib. 1. de generatione.

Generatio est cùm totū mutatur, nec sensibile quicquam vt subiectum idem permanet. Vel hæc,

Generatio est mutatio huius totius, in hoc totum nullo sensibili subiecto permanente eodem.

Hoc est, generatio substantialis est motus, quo mediante ex vna substantia generatur alia, ita vt nulla substantia quæ prius erat, in ipso generato maneat, vt patuit in hoc eodem capite. Alteratio secundum Aristo. sic definitur,

Alteratio est, quando sensibile subiectum permanens, in suis mutatur affectibus, qui aut contrarij, aut inter contrarios medij sunt.

Hoc est, alteratio propriè dicta, est motus, quo mediante substātia acquirit aut perdit qualitates tertię speciei, ipsa substantia integra permanente. Dicit autem Arist. in v i i. Physicorum, alterationem solum esse inter qualitates sensibiles.

De augmentatione & diminutione propriè dictis.

CAP. II.

Tractantur ista & quæ sequūtur apud Arist. 1. lib. de generat.

Augmentatio larga significatione solet accipi, vt significet etiam eam quæ fit per appositionem solam alterius corporis, vel per subingressum intra partes alterius, etiā si id quod aduenit, non conuertatur in substantiā eius cui additur. Sic dicitur aqua augeri per terræ commixtionem, & lana per aëris intra partes ingressum. Aliquādo autem magis propriè dicitur augmentatio, quando id quod apponitur est eiusdem speciei, vel fit eiusdem speciei cum eo cui apponitur. Vt multum vini, per modicæ aquæ appositionem augetur: & ignis adiectione lignorum: hæ tamen non sunt propriè augmentationes, de quibus hîc loqui intendimus. Nam secundum physicam considerationem nostro proposito conuenientem, propriè augmentatio & diminutio in solis viuentibus inuenitur, quæ alimento vtuntur: & quod sic augetur, secundum omnes partes suas similiter augetur: & quod minuitur, secundum partes suas similiter minuitur. Quare homo præciso pede, non dicitur diminutus aut decreuisse hoc modo, sed potius mutilatus.

Quæ sit augmentationis causa, & eius in nutritione differentia.

CAPVT III.

Est autem anima vegetatiua in vegetantibus huius augmentationis vel diminutionis principiū, vtēs pro instrumento calore naturali: qui in principio tantæ est virtutis, vt possit non solum alimentū in substantiā vertere eius quod nutri

nutritur vel alitur:& intertenere in priori quãtitate, sed etiã potens est vt singulas partes vniformiter augmentet, maiorẽ quantitatem inducẽdo. Qui tandem calor debilitatus,& quasi longo labore fatigatus atque confractus, satagit intertenere priorem quantitatẽ ne decidat. Postremo & ipse decrescens, nequit vltra substantiæ suam quantitatem intertenere:& tũc substantia decrescit eius defectu. Nutrire tamen non desinit, & alimentum vertere in substantiam, donec(ob nimiam im puritatem & nimis diutinam commistionem cum materia aduenientes)caloris huius virtus opprimitur,& naturæ virtus deficit, quando necesse est ipsam substantiam deficere. Omne siquidem viuẽs, quoad viuit, nutriri oportet: augeri non item neque minui. Et iuxta huius caloris atque virtutis nutritiuæ qualitatem, res vel multum, vel diu, vel parũ augetur, vel minuitur. Patet ergo ex prædictis, alimento aduenientes fieri augmẽtationem, sicut & nutritionem. Differentia tamen est inter augmẽtationem & nutritionem, quoniam nutritio est quædam partialis generatio, nempe conuersio nutrimenti in substantiam nutriti, atque mutatio secundum formam substantialem. Augmentatio autem est, sola maioris quantitatis acquisitio. Atque hoc ipsum voluit Aristoteles, cum diceret, ex eodem fieri generationem, nutritionem, & augmentationem. Caro enim vt est caro, nutrit: quatenus verò est quanta, auget. Substãtia enim carnis, est nutritionis materia: sed quantitas, augmentationis. Quatenus verò materia, nutrimenti aduenientis formam priorem perdit, & formam substantialem secundum speciem nutriti nouam acquirit, partialis quædam est generatio.

Dictum Aristo.

Quemadmodũ fiat augmentatio atque diminutio. CAP. IIII.

VAna igitur patent eorum somnia, qui ex aliquo separato putant fieri augmentationem, aut ex incorporeo. Nam illud si indiuisibile fuerit & non quantum, non facit aliquid maius suo aduentu. Cum indiuisibile additum indiuisibili, siue etiam diuisibili, non faciat maius illud cui accedit. Neque etiam per solam extensionem aut rarefactionem fieri dicenda est. Alioqui nullus videtur vsus, aut vt minimũ nulla necessitas, adhibendi alimenti: quod tamen in hoc indubie sumitur, vt quod caloris actione deperditur, nutrimenti adhibitione restauretur. Fit igitur augmentatio (vt antè dictum est) ex alimento quanto adueniente: quod est quidem

quidem ante nutritionem, illi quod ex ipso nutritur, & augetur dissimile: sed vegetans anima caloris ministerio assimilat illud sibi, vt fiat ex eo nutritio, & augmentatio. Sic enim fit nutritio & augmentatio ex cibo, actu quidem contrario, vt fiat actio: & potentia simili, vt fiat conuersio in nutriti substantiam. Contrariorum enim proprium est, ad inuicem agere & pati. Nec agit simile in sibi simile. Vnde fit, vt quod augetur, ex primum dissimili, & postmodum assimilato, augeatur & nutriatur.

Soluitur dubitatio, de modo augmentationis, atque diminutionis. CAP. V.

VErum de ipso hoc augmentationis, ac diminutionis modo, duoitet forsan aliquis, quonam pacto fieri possit hæc augmentatio atque diminutio, vt non admittatur neque vacui positio neque dimensionum penetratio: quorum vtrunque est naturæ prorsus repugnans, & omnino impossibile. Nam si augmentatio (vt modo diximus) fiat per aduentum alicuius quanti, quod intra partes eius quod augetur suscipitur, in pleno ne recipiatur, an in vacuo? Et si quidem in pleno dicatur recipi, quomodo non est ibi dimensionum penetratio? Si verò in vacuo dicas, admitti videtur positio vacui. Similiter & de diminutione quæstio formari potest, dum aufertur quantum de partibus eius quod minuitur: partes illæ decedentes, an plenum relinquant, an vacuum? Si plenum, quomodo non ergo priusquàm abscederent, erat dimensionum penetratio? si verò vacuum relinquant, quomodo non admittitur vacui positio? Huic verò dubitationi facilè satis respondebimus, dicentes, alimentum adueniens in pleno suscipi: pleno vtique, non per aliud cum quo simul penetratiue susciperetur, sed pleno ipso alimento quod suscipitur. In diminutione autem, partes quæ resoluuntur, è pleno decedunt: ex pleno vtique, non alio corpore, vt sic dimensionum prius fuisse dicamus penetrationem, sed ipso quod subtrahitur. Atque hoc pacto, neque vacui positionem, neque dimensionum penetrationem requirit prædicto modo posita augmentatio vel diminutio. Est autem similis hæc quæstio qualis fieri solet de motu locali: quod dum corpus de loco in locum fertur, quæri similiter potest, dum locum deserit, an plenum relinquat, an vacuum: & dum

Quæstio.

Solutio.

in locum intrat, an in plenum, an in vacuum suscipiatur. Sed ex dictis facilis est, solutio etiam huius quæstionis. Et quemadmodum cum in locum corpus ingreditur, partes aëris suscipientis, ad inuicem ab inuicem elongantur, & veluti scinduntur, rursumque egrediente corpore simul concluduntur, ne remaneat vacuum: ita in proposito, dum partes alimenti adueniunt, dicendum videtur, quod partes corporis, cui aduenit alimentum, abinuicem (licet imperceptibili modo) distenduntur, vt id quod aduenit intra se suscipiant. In diminutione autem dum resoluuntur partes aliquæ, eæ quæ circumiacent, mox se concludunt, & velut conuiscantur. Cuius rei veritatem probant, infantum iuuenúmque magis inflata, senum verò & decrepitorum contracta, & velut conuiscata corpora.

Quid sit dicendum augeri. CAP. VI.

Illud autem dicitur augeri, quod idem manet ante & post augmentationem: non id quod post augmentationem habetur. Cibus enim adueniens, vt quantus auget. Illud verò quod antè erat, & post manet, per adiectionem partium adueniuntium, augetur, non hoc totum quod post augmentationem factam habebitur, cum huic toti nulla facta sit quantitatis additio. Augetur enim, cui adiicitur maior quantitas. Cibus verò quantus, & partes cibi aduenientes corpori quod augetur, dicuntur augere: sicut in alteratione subiectum cui aduenit qualitas, dicitur alterari, & qualitas ipsa subiecto aduenìens alterare: Ipsum verò aggregatum ex subiecto & qualitate, neque alterare dicitur, neque alterari.

Aristot.

Ponuntur proprietates augmentationis, & diminutionis.

CAP. VII.

Ex prædictis verò colliguntur sequentes hæ proprietates, seu conditiones augmentationis.

Conditiones augmētationis ex Aristot.

Prima est, Quod augetur, augetur adueniente aliquo corporeo: & quod minuitur, minuitur aliquo subtracto corporeo. Secunda, Quod augetur, manet idem ante & post augmentationem. Tertia, Eius quod augetur vel minuitur, quælibet pars augetur vel minuitur. Quarta, Augmen-

tatio,

tatio, & diminutio fiunt absque positione vacui. Quinta, Augmentatio, & diminutio fiunt absque penetratione dimensionum. Sexta est, Augmentatio partim fit per additionem dissimilis, & per additionem similis.

In quarum proprietatum recta intelligentia, tota vis est augmentationis, & diminutionis collocata. Illud tamen aduertendum est, quod in tertia proprietate dicitur, id quod augetur secundum omnes suas partes augeri, intelligi debere non de omnibus partibus, etiam minimis, & imperceptibilibus, sed de partibus notabilis alicuius quantitatis. Quemadmodũ dum infans totus augmentum sumit, videmus omnia membra perceptibilia, à capite ad vngues vsque, proportionabiliter augeri; nisi forte in aliqua vspiam parte praua sit dispositio, particularem membri illius augmentationem impediens. Hac enim ratione fieri potent, vt non æqualis fiat partium augmentatio. Vnde fieri nonnunquam videmus, vt manus habeant aliqui non æqualis longitudinis, aut pedibus inæqualibus claudicent (etiam qui à natiuitate æqualia crura acceperant) eò quòd in corporis augmentatione pars altera praue disposita nõ potuerit cum membris cæteris iustam accipere augmentationem.

De quatuor modis se tangentium.

CAP. VIII.

Ex Arist. plures modi tangendi.

QVoniam autem generatio & corruptio non fiunt sine actione, & passione: agens verò & patiens vt agant & patiantur se debent tangere, idcirco de his quoque nobis erit dicendum. Tangentium autem plures sunt modi. Vnus, eorum qui habent diuersas magnitudines, & diuersis locis sitas, quarum vltima simul sunt, sed non agunt, neque patiuntur, neutrum ab alio. Et secundum hunc modum tangunt se cœlestia corpora, nec in se inuicem agentia, nec ab inuicem patientia. Verùm proposito modus iste non conuenit: cum generationi atque corruptioni nihil conducat. Alius modus est eorum, quæ habent diuersas magnitudines contiguas, & agit quidem alterum in alterum, sed non est actio mutua passi in agens. Atque hoc modo se tangunt, cœlũ Lunæ, & orbis ignis. Agit enim & influit

cœlum

cœlum Lunæ in sphæram ignis: sed non econtrario, cum nõ sint cœlestia corpora vllius impressionis ab his inferioribus susceptiua. Tertius modus est, eorum quæ habent diuersas magnitudines contiguas, inter quæ etiam mutua est actio: vt ignis, & aer. Estque hic modus omnium proprissimus, & maxime Physicus, generationi quoque, corruptioni, & alterationi accommodatissimus. Quartus modus est, quando agens & passum vel non habent magnitudines, vel non coniunctas seu contiguas, virtus tamen agentis in passum transit. Sic Sol agit & tangit virtuali contactu hæc infima in quæ agit: & corpus tangit animam: & molestia seu tristitia dicitur tangere hominem. Et hic modus sufficit ad actionem, tametsi rarius fit in huiusmodi mutua actio. Quod igitur dici solet, Omne agens in agendo repatitur: non habet veritatem, nisi in iis quæ tertio modo (contactu scilicet Physico) mutua actione, & contrarietate agunt & patiuntur adinuicem. Et est aduertendum, quod illa quæ in materia communicant, adinuicem agunt & patiuntur, id est, quæ materiam habent similiter susceptiuam actionis, vel impressionis ab agente, hæc nata sunt ab inuicem pati. Quippe materia est passionis principium, sicut forma actionis. Illa, verò quæ materiam vel omnino non habent, vt spirituales substantiæ, vel non habeant susceptiuam impressionum extrinsecarum, vt sunt cœlestia corpora respectu inferiorum, in his non inuenitur mutua actio & passio. Formæ enim cœlestium corporum, vtpote perfectissimæ in agendo, suam materiam in qua insunt, sic perficiunt, solidissimísque qualitatibus stabiliunt, vt alienarum impressionum non fit vllo pacto susceptiua. Alienarum dicimus, hoc est, inferiorum. Nam verisimile est, cœlum supremum & immobile influere in omnes inferiores cœlorum orbes.

Quomodo agens aliquo modo simile debet esse passo, & aliquo modo dissimile. CAP. IX.

Illud autem quod ad actionem est aduertendum, omnino simile non posse agere in sibi omnino simile. Aqua enim calida, non potest agere aliquid in lapidem penitus eiusdem caloris: sed si sit minus calidus quam aqua, calefiet adhuc ab ea: sin magis, tepefiet ab ea donec assimiletur caliditati eius. Rursum omnino dissimile non potest agere in omnino

Pulchr' hæc omnia Aristot.

sibi

sibi dissimile: quemadmodum in cœlestia hæc inferiora propter omnimodam dissimilitudinem agere nequeunt. Idcirco homo in brutum, docendo non potest agere, quia brutum non est, nec in potentia simile homini, secundum disciplinam atque scientiam. Ad agendum enim & patiendum hanc oportet inter agens & patiens esse similitudinem, vt tale sit patiens in potentia, quale est agens in actu. Omne enim agens in agendo assimilat sibi passum, vt tale fiat ipsum patiens, quale actu est ipsum quod agit. Idque vel formaliter, vel secundum virtutem. Sol enim calefaciendo non sibi calefactum in caloris forma assimilat, quam non habet: sed assimilat sibi calefactum, ipsi imprimendo id cuius virtutem effectiuam in se habet. Quanquam enim Sol in se formaliter calorem non habeat, id est, accidentariam illam qualitatem quæ dicitur calor (cum sit vna primarum qualitatum, quarum cœlestia nullo pacto sunt susceptibilia) est tamen calidus secundum virtutem, quatenus in se virtutem habet & efficaciam producendi in inferioribus calorem, quomodo etiam aromaticæ species multæ secundum virtutem tantum calidæ nominantur.

De quatuor elementis, & actione eorum adinuicem.

CAP. X.

Restat nunc, vt de mutua actione elementorum specialius disseramus. Pro cuius intelligentia primum est aduertendum, quædam esse corporalia simplicia, quædam vero ex simplicibus commixta, de quibus dicetur posterius. Nunc autem de simplicibus primum dicendum.

Corpus simplex.

Sunt autem corpora simplicia, quæ non componuntur ex aliis prioribus, aut simplicioribus corporibus, quanquam habent materiam, & formam, partes ipsa constituentes.

Horum sunt quædam ingenerabilia & incorruptibilia, eo quod qualitatum actiuarum non sint susceptiua, vt cœlestia corpora. Alia sunt generatione, & corruptione, & alteratione transmutabilia. Hæc sunt nimirum quatuor elementa, quæ cum ex nullis simplicioribus componantur, ex ipsis tamen componuntur omnia cætera, quæ in his inferioribus mundi partibus gignuntur, idque per

mutuas

mutuam actionem & passionem eorum adinuicem. Principium autem huius actionis & passionis est a quatuor qualitatibus tangibilibus, à quibus est omnis actio corporalis: quæ proinde qualitates primæ solent nominari.

Quæ sunt calor, frigus, humiditas, & siccitas.

Sunt autem aliæ tangibiles qualitates, quæ actiuæ non sunt: grossum subtile, durum molle, lubricum aridū: hæ enim sunt: secundæ qualitates, tangibiles quidem, sed per se non actiuæ, quanquam ad actionem aut passionem possint esse bonæ dispositiones. Secundæ autem qualitates rectè hæ dicentur: quia ad primas illas quatuor possunt reduci: vt subtile ad humidum, & grossum ad siccum. Idque propterea, quod sicut humidum est bene repletiuum, ita etiam subtile: & sicut siccum minus, ita & grossum. Similiter de lubrico & arido dici potest.

De quatuor combinationibus primarum qualitatum, & distinctione elementorum.

CAP. XI.

Ex his igitur qualitatibus, omnis procedit actionis, omnisque generationis & corruptionis initium. Sunt enim ad inuicem contrariæ hæ qualitates, & continua pugna res in interitum cogunt atque deducunt, nouaque generari faciunt. Et iuxta combinationes, quatuor inueniuntur elementa. Caliditas siquidem & siccitas, igni: humiditas & calor, aëri: aquæ, frigidum & humidum: terræ denique, siccum & frigidum conuenunt. Reliquas verò duas combinationes (scilicet calidum & frigidum, humidum & siccum) quoniam impossibile sunt, ob contrarietatem, constat non constituere aliud à prædictis elementum. Ex vna autem sola qualitate, non sumitur aliquod elementum. Vnumquodque enim elemētum, duas habet qualitatum harum primarum & actiuarum, atq; earundem alteram in excellentia, alteram mediocritate temperatam. Quippe ignis, summe calidus est & temperate siccus, terra summe sicca & temperate frigida, aqua summe frigida & temperate humida, aër summe humidus & temperate calidus: quanquam id sensus non ita indicat, neque experitur. Propter enim influxus certos cœlestium corporum, & propter aptam habitationem animalium, sicut est aqua non suo naturali loco relicta in quo erat ab initio condita, ita & aër non est in sua naturali dispositione relictus. Non

Respondent ista libro 2. Aristo. de gener.

enim conuenitet in tanta humiditate hominis respirationi, propter quem claret facta esse & elementa, & mixta omnia. Attamen præter rationē, etiā experientia fluxus aeris satis testatur, quod diximus de humiditatis in aere præcellentia (quātum ad naturā eius attinet) verū esse & indubitatū: quoniam multo se facilius aer diffundit & spargit, quàm aqua, & magis repletque duo humiditati posterius appropriari dicemus. Relinquitur ergo, non nisi quatuor esse elementa.

De elementis symbolizantibus, & non symbolizantibus. CAP. XII.

INter hæc elementa, quædam adinuicem communicant in altera qualitatum: vt ignis, & aer in calore quem habet ignis summe, & aer moderate: ignis & terra, in sicco: aër & aqua, in humido: aqua & terra, in frigido. Et hæc elementa vocantur Græca appellatione symbolizantia, id est, communicantia, seu ad inuicem conuenientia. Quædam secundum vtranque qualitatum contrariantur: vt ignis & aqua, aer, & terra. Igni enim calor & siccitas: aquæ frigidum, & humidum conueniunt. Iterum aeri, calidum & humidum: terræ, frigidum & siccum appropriata sunt: hæc sunt quæ non symbolizant, id est, in nulla qualitate communicant siue conueniunt. De his autem quæ symbolizant, dicit Aristoteles, faciliorem esse transitum ab vno in alterum, quàm in non symbolizātibus. Vt facilius est ex igne aërem fieri, quàm aquam: Solo enim humido superante fit aer. Cita etiam & facilis est generatio aquæ ex aere, cùm solo frigido superante calidum gignatur aqua. In altera enim qualitate erat conueniencia. At verò vt ex igne fiat aqua, oportet & calidum vinci à frigido, & siccum ab humido. In vtraque enim qualitate est contrarietas.

De proportione qualitatum primarum & elementorum adinuicem. CAP. XIII.

EX his quatuor qualitatibus sunt duæ maximè actiuæ, caliditas, atque frigiditas: propter quod, ignis & aqua (in quibus hæ qualitates dominantur) elementa sunt præ cæteris magis actiua. In virtute autem resistendi, minus etiam cæteris (siccitate dico & humiditate) valent. Vnde aër & terra, maiorem habent resistendi virtutem, quàm ignis & aqua. Quomodo enim hæc in agendo atque pugnando præcellunt, sic illa in resistendo. Et est profectò admirab

rabilis hæc harmonia, à naturæ conditore Deo ordinatissime dispositа, vt quæ magis sunt actiua, minus resistant, citiusque patiantur: quæ vero minus agunt, magis resistant, neque ita facile patiantur. Alioqui subito oporteret totum vniuersum ab ignis sphæra absorberi, si sic inferiora haberet cætera elementa in resistendo, quemadmodum in agendo ea superat & excellit. Sed & illud operæ precium fuerit in hac elementorum differentia considerare, quod superius semper excedit quantitate, proximum sibi inferius elementum, proportione decupla: ita vt infimi elementi à supremo secundũ magnitudinem distantia sit, secundũ proportionem mille cuplam. Ignis enim sphæra, quæ sub lunæ cõcauo à Philosophis ponitur immediata, millies maior est globo terræ. Nam ex vno pugillo terræ, decem fiunt pugilli aquæ, ex vno verò pugillo aquæ, decem aeris: ex vno autẽ pugillo aeris, decẽ ignis. Ex vno ergo terræ pugillo, constat per multiplicationẽ arithmeticam, fieri mille pugillos ignis centũ aeris, decem aquæ: tametsi non plus materiæ habeat tantus ignis sub millecupla quantitate, quàm tantilla terra sub simpla quantitate. Horum simplicium corporum seu elementorum cõditiones ponit sex Aristote. Prima est,

Vnumquodque elementum inuenitur non simplex, sed mixtum, & licet sit quale simplex, non tamen est illi idem.

Cuius causa ex prius dictis patet, non enim hominis naturæ elementum omnino simplex conuenit, cui omnia tamen sunt creata. Secunda est,

Ignis est summe calidus, vt glacies summe frigida, atque ob id ex hisce sic sumptus nil generari potest.

Ratio est, quia generatio mixti non fit, nisi contrariis qualitatibus primis ad concordiam quandam & contemperamẽtum redactis. Tertia est,

Duorum elementorum locus est sursum, & duorum deorsum.

Aër enim & ignis sursum sunt, aqua verò & terra deorsum. Quarta,

Duo elementa extrema, sunt simpliciora mediis elementis. Quinta est,

Vti ignis iuxta vtranque qualitatem aquæ aduersatur, ita & aër terræ.

Istud qualitatum primarum combinatione patet. Sequitur sexta.

Elementorum vnumquodque habet tantum vnam primam qualitatem in summo, & alteram citra summum.

Ignis in summo habet calorem, & citra summũ siccitatem, aër humiditatem in summo, & citra caliditatem: aqua frigiditatem in summo, & humiditatem minus, terra siccitatem excellenter, frigus verò minimè excellenter.

De mixtis corporibus & mixtione. CAP. XIIII.

EX his quatuor simplicibus elementis, diuersæ consurgunt rerum species, iuxta varias horum simplicium elementorum ad inuicem commixtiones. Quicquid enim inter corpora, non est vel cœlum, vel elementum, est ex elementis mixtum. De mixtione igitur & his quæ miscẽtur, id est, mixtibilibus & quæ per mixtionẽ generantur (quæ mixta vocari solent) erit dicendum, si plena debeat haberi generationum cognitio.

Mixtio itaque est, mixtibilium alteratorum & contemperatorum vnio.

Hæc de mixtione tradit Ari. 2. li. de gener.

Quando enim elementa (quæ mixtibilia dicimus) alterata & contemperata, ad mediocritatem & certam proportionem mutua actione & passione redacta, concurrunt simul ad vnius alicuius corporis compositionem, mixtio fieri dicitur, propriè accepto vocabulo. Non ignoramus tamen aliquando vocabulum mixtionis impropriè accipi, vt dicantur commisceri aliqua, quorum tamen vtrunque suam speciem seruat, vt aër commisceatur terræ, vel lanæ, vel aqua pani, quando intra partes eius subintrat per poros. Aliquanto etiam magis propriè dicitur aqua vino misceri, quando aqua infunditur vino, & vertitur vinum in aquæ speciem Neque tamen hæc propriè mixtio est dicenda. Siquidem in mixtione, necesse est mixtibilia esse æqualis virtutis, vt redigantur ad contemperamentum medium, nec debet vnum mixtibilium penitus dominari. Si enim in hominis mixtione totaliter ignis dominaretur, iam oporteret alia elementa in

ignem

ignem verti. Agens enim habens dominium supra passum, sibi ipsum assimilat: sicque nihil aliud quàm ignis esset totus homo. Ad hæc oportet in mixtione, quamlibet partem ipsius mixti esse mixtam: quemadmodum in augmentatione diximus, quamlibet partem eius quod augetur debere augeri. Ex quibus satis est manifestum, non esse propriè dictam mixtionem, cum aqua vino sic miscetur, vt in eius speciem atque naturam transeat: cum hîc mixtibilia neque simplicia sint, neq; virtutis æqualis, neque oporteat partem quamlibet vini commixti cum aqua mixtam esse, sed partes tantum vicinas, quibus infunditur.

Quomodo in corporibus mixtis remaneāt vel non remaneāt simplicia & qualitates eorum. CAP. XV.

GRandis verò est inter philosophos atque medicos super hac re altercatio, num in mixtis corporibus elementa secundum suas formas permaneant, an alio aliquo modo? quibusdam dicentibus, ea formaliter manere, sed tamen per formam totius cohiberi, ne separetur vnumquodq; in suum locum. Qui sibi experientiam assumunt, ex eo quod admoto igne ad ligna, quædam ligni pars redditur igni, quędam aeri: egreditur etiam humor quidam atq; aqueus vapor, licet ob ignis voracitatem id non semper percipiatur: terræ quoque cineres relinquuntur. Vnde secundum faciem apparet, coniuncta ibi & colligata fuisse (non secundum virtutem solam, sed etiam secundum formam) elementa. Actionem verò mutuam dicūt impediri à forma totius compositi, & quoniam ad mediocritatem sunt redacta. Atq; ex hac radice posuerunt Empedocles & Anaxagoras, omnia esse in omnibus, & per congregationem & segregationem omnia generari atq; corrumpi. Hinc quoque illorum manarunt sententiæ, qui principia rerum litem & amicitiā assignarūt: de quibus non est nunc dicendum per singula. Illi enim abierunt viam vniuersæ carnis, & nos eue stigio eos subsequimur. Si eos quiete Deus optimus dignatus est sempiterna (Quis enim nouit consilia eius, aut quis conspexit in libro signato iudicia eorum præter agnum qui occisus est?) Si, inquam, piissimus Deus, eorum iussit vel corpora, vel mentes quiescere, nos illos non impugnemus, nec sit nobis gloria cum eorum vmbris digladiari. Quod enim ad sententias antiquorum istorum attinet, verisimile est, obscurioribus verbis eos, non-

Pium iudicium de veterum Philosophorum sententijs.

nulla indicare subinde voluisse, quæ si à nobis rectè intelligerentur, forsitan non penitus nobis viderentur improbanda, quæ tamen nunc prima facie, dum non intelliguntur, velut absurda ridentur, ac velut philosophis indigna abijciuntur. Nos verò quæ veritati consentanea nouimus, & sacratissimæ nostræ fidei non dissona, absque illorum vel inuidia vel iniuria, diligenter commemoremus. Ergo (vt illuc reuertamur vnde digressi sumus) qui sic ponunt elementa in mixtis remanere, etiam in suis formis, omnia violenta faciunt: ignis enim violenter in loco humanorum corporum detinetur. At verò deus naturæ, dulcis opifex est: & sicut attingens à fine vsque ad finem fortiter, ita cuncta disponens suauiter. Alij proinde melius posuerunt, non quidem formas elementorum sed tantum eorum qualitates in mixtis remanere, ad inuicem temperatas: dicentes, ob contemperationem qualitatum mutua actione & passione factam non extingui subito corpora. Vbi tamen aliquam eorum cōtigerit deficere, vel excedere extra debitam proportionem, necessario iam re corrumpi. Id quod experientia testatur, superexcrescente in homine siue calore, *vt in pestiferis & febricitātibus*: frigido, vt in senibus: humido, vt in hydropicis: sicco, vt in pthisicis. In quibus omnibus fieri oportebit morbos varios atque etiam corruptionem, nisi statim per formam substantialem prospiciatur, vt restituantur in suam proportionem naturalem qualitates illæ actiuæ. Ponit autem hæc sententia, etiam contrarias qualitates *in eodem subiecto & secundum eandem partem subiecti, sed contemperatas* ad inuicem. Quæ sanè opinio non est penitus improbanda, imò doctorū orthodoxorum sententiis satis videtur consentanea. Dicit enim beatus Gregorius, quatuor elementis, tanquam quatuor baiulis, hominem deportari ad sepulchrum. *Alij ponūt*, neque formas, neque qualitates elementorum in mixtis remanere, sed tantum vnam qualitatem, quæ ex illarū proportione, & ad inuicem cōtemperatione efficitur, per virtutē seminis, vel alterius quomodolibet agentis & generantis, cum concursu causarū superiorū. Quemadmodū verò qui prioris sententiæ sunt, certam illam qualitatū primarū proportionē, vocant cōplexionē, vel cōpositionē: ita posterior hæc sententia, qualitatē istam vnicā ex cōtemperatione qualitatem effectam, complexionē vocat. Et quidem inter duas has opinio-

Sap. 8.

nes atque sententias non tanta est distantia, quanta, prima faciē videtur. Hanc enim vnam qualitatem (vtcunque se res habeat) cōstat, vi tute illam qualitatum complexionem & proportionem, vel temperatam compositionem in se continere. Quapropter superfluū fuerit, hac de re sollicitius aut pertinacius digladiari. Similis ferè quæstio de aqua tepida feruida solet moueri, & ardenter disputari cum sit alioqui frigidior quàm vt pro ea feruentius debeat contendi. His ergo supersedentes, ad alia transeamus.

An ad cuiuslibet mixti generationem, quatuor debeant elementa conuenire.

CAP. XVI.

Ad quodlibet mixtorū 4. concurrūt elemēta.

VErisimile est, ad cuiuslibet mixti compositionem quodlibet elementum concurrere, & quamlibet dictarum quatuor qualitatum aliquo modo in quolibet eorum inueniri. Neque hoc solum secūdum diuersas mixtorum partes est accipiendū, sed etiam secundū singulas partes. Nam mixtum secundum omnes sui partes tales oportet esse. Quanquàm enim in diuersis partibus diuersa percipiantur dominari elementa: vt in cholera ignis dominatur, in phlegmate aqua, in sanguine aër, in melancholia terra: non est tamen arbitrandum, solum illud elementum in vnoquoque membro reperiri, quod in eo dominatur. Inuenitur enim in cholera aliquid aëris, aquæ, & terræ: in melancholia, aliquid ignis, aëris, & aquæ itidem, ita in cæteris proportionalibiliter, dicendum. Et vniuersaliter, quamuis in quolibet mixto corpore sint omnia elementa & omnes dicta ratione qualitates actiuæ, semper tamen eorum aliquod excellentius dominatur. In quibusdam quidem ignis, vt in superioribus exhalationibus, & in flamma, & in hominibus cholericis: quorum idcirco capilli sursum tendunt. In quibusdam aër, vt in sanguinies, & volatilibus, quæ proinde aerem sibi vendicant. In piscibus autem & phlegmaticis, aqua: quare & aquis huiusmodi delectantur, & crines habent plerunque leniter demissos. In aliis terra vt melancholicis, & leporibus, cæterísque terrestribus animalibus quæ proinde terram natura quærunt, & qui sic sunt homines, terram plerunque despiciunt, ponderosos crines ad terram deiectos habētes. Plerunque etiam plura elemēta in eodem sic videntur dominari, vt vix discerni possit vtrum vtri præualeat. Difficile enim fuerit

vniuersaliter iudicare, quod eorum in quo libet dominetur.

Monstratur exemplo, in mixtu quodammodo esse quatuor elementa.

QVod si cui videatur non verū esse quod supra diximus, in mixto simul quatuor elementa concurrere, videat ille lignum in aquas iniectū: quod experientia docet ac monstrat non statim subsidere, etiam si magni sit ponderis, sed supernatare: quod indubie ab ignis atque aeris est leuitate, quæ virtualiter in ligno includitur, donec tandem contingat consumi, aut deuinci temporis lapsu vim aeris atque ignis, per aquæ fortem actionem quo facto subsidere poterit lignum. Eadem quoque ratione ligna putrida, quæ igni & sunt & fiūt viciniora, & aeri propinquiora (quemadmodum ipsa frequentia & magnitudo pororum indicat) difficilius intra aquam seruantur aut immerguntur. Has autem porositates indicare ignis dominium & inualescentiam, probat Aethna mons igneus qui locus pumices transmittit multa porositate plenos. Hac eadem de causa naturalem sibi locum oleum supra aquam accipit quoniam oleum, aërem magis dominantem habet. Aqua autem nostra, qua vtimur, multum etiam terræ habet admixtum.

Quòd elementa, quibus vtimur, pura elementa non sunt.

CAP. XVIII.

Arist. sententia lib. 2. de gener.

NOn est autem existimandum hanc terram quam inhabitamus, quæque herbas & fructus generat ac nutrit, purum terræ elementum esse: sed neque hic aër in quo viuimus & respiramus, purum est elementum, sed potius ventus est quidam, & commixtus atque impurus aër: neque aquam omnino elementarem, aut ignem habemus, terreum tamen aliquid, aqueum, aëreum igneum habemus. Terram, aquam, aërem, ignem verè non habemus. Siquidem ignis, aër, aqua & terra, quæ nobis in vsu sunt, verius elementaria corpora, quàm elementa dixerimus. Monstrat hoc ratio, tametsi abhorreat sensus. Elementa enim in sua dispositione naturali, nullam harum passionum in sensu efficerent, quas hæc elementaria efficiunt. Aqua enim si in sua esset puritate, sapida non esset. Neque aër ille vt suprà ostendimus, esset respirationi aptus. Neque terra, nutrire quippiam, aut aqua potare posset. Nos enim mixta corpora simplicibus nutriri non possumus. Cuius etiam signum dant agricol

colæ, qui irrigantes hortos, terram aquæ miscent, & fimum tem vtique (vt sic loquar) mixtissimam, terræ iniciunt, vt plantæ nutriantur, & multo melius inebriat & fœcundat terram aqua pluuialis, vtpote magis impura, quàm fontalis, quæ aliquanto est purior. Ipsi quoque coqui & qui lautitias parant cupediarij, sint nobis testimonio, qui ex diuersissimis commixtionibus, & maxime à natura abhorrentibus, sapidissimas conficiunt lautitias. Præterea terra purum elementum, est grauissimum omnium etiam mixtorum. Hæc autem terra nostra quam inhabitamus, multo est plumbo aut viuo argento leuior, & ignea ista flamma quæ pinguedine olei, aut ceræ, aut picis sustentari habet, aut lignorum atque similium subministratione, multo aëre circũstante est crassior atque densior, viscoso aut crasso fumo commixta. Elementaribus ergo corporibus non elementis vtimur. Idque consultissime sic disposuit prouidissimus humanarum rerum gubernator. Nihil enim profuisset creaturas valde bona creare (plantas, animalia, cæteráque corpora mixta loquor) si non simul & vbi, & quomodo, & à quibus conseruari possent, eadem prouidentia disposuisset. Mira ergo dispensatione, in elongatioribus elementorum partibus pura reliquit elementa, vbi nullus est mixtorum locus, vtpote circa centrum terræ, & in supremo sphæræ ignis, sicuti attestatur Aristoteles naturæ philosophus. At verò superficies & exteriores elementarium globorum partes, sic voluit esse commixtas, vt mixtis locum præberent commodum, pro sua cuique natura & vegetantibus vti pascerentur sua fœcunditate non deesset. A quo enim condita sunt omnia bona. & bona valde, ab eodem expectant vt escam sumant opportuno tempore. Quare & post completum cœlorum cursum, vbi cessauerint in mundo viuere & pasci, tam homines, quàm cætera viuentia, nouissimo terminaro examine, igne cunctis consumatis mixtionibus, omnia suo loco & statu elementa reducturus creditur omnipotens & optimus Deus, ita deum cum suis beatissimis exercitibus regnaturus inæternum & vltra. Inter quos speramus & nos modo pauperes aliquando computari, quando plenæ erunt laudibus fauces nostræ, quæ nunc vndiquaque mendicatis canticis miserè torpent, etiam dum maximè, vt videntur, laudant.

Gene. 1.
Psal. 103.

Mouentur circa prædicta aliquot quæstiones, & primũ an poßibile sit aliquid simpliciter generari aut corrumpi. CAP. XIX.

AD eorum autem quæ hactenus à nobis dicta sunt maiorem declarationem, quæstiones aliquot circa prædicta proponentur, ex quarum solutionibus, plenior haberi poterit quorundam antedictorum cognitio, & intelligentia facilior. Sit ergo hæc prima quæstio. An fieri potest vt aliquid simpliciter generetur, aut simpliciter corrumpatur. Nam si aliquid simpliciter generaretur, deberet ex non ente simpliciter generari, cum generatio sit à non esse ad esse progresio. Ex non ente vero simpliciter, siue ex nihilo nihil potest fieri aut generari. quemadmodum habet principium physicum. Similiter quoque de corruptione potest ratio fieri, quoniam si corrumperetur aliquid simpliciter, deberet in non ens simpliciter corrumpi, siue in nihilum, cum corruptio sit processio ab esse ad non esse. Hoc autem, nempe in nihilum corrumpi, æque videtur physicis absurdum, atque ex nihilo aliquid generari, eò quod æque sit creaturæ virtus impotens, ad creandum, atque ad annihilandum. Videtur ergo iuxta hanc ratiocinationem, nihil simpliciter generari aut corrumpi posse, secundum naturam. Pro huius autem quæstionis expeditione sciendum est, quibusdam antiquorum philosophorum tam validam & efficacem visam fuisse suprapositam ratiocinationem, vt ea permoti asseruerint nihil simpliciter generari aut corrumpi, sed omnia alterationibus solis posuerint vacari: quas alterationes vocabant generationes secundum quid, propterea quòd accidentia & qualitates secundum quæ fiunt hæ alterationes, non simpliciter formæ, sed formæ secundum quid (id est, formæ accidentariæ) nominentur, & potius entia secundum quid, quàm entia simpliciter: eò quod ipsa non per se subsistentiam habeant, sed per ipsa, tantum ea quæ subsistunt talia, aut talia denominantur. Admittebant ergo multa passim generari & corrumpi secundum quid: verum simpliciter aliquid generari aut corrumpi negabant. Hæc autem antiquorum sententia certam habet falsitatem, & omnino fateri oportet multa quotidie simpliciter generari, atque simpliciter corrumpi. Est enim generatio simpliciter dicta, formæ substantialis in materia acquisitio, quẽadmodum corruptio, formæ alicuius substantialis ex materia est deperditio: genera

Quæstio prima.

Solutio ad quæstionem ex sentẽtia Arist. 1. de gene.

neratio verò secundum quid, & corruptio secundum quid, formæ accidentalis in subiecto sunt acquisitio & deperditio. Vnde cùm res naturales non solùm secundum acquisitionem, & deperditionem mutatur formarum accidentalium, verumetiam substantialium: manifestum est non solùm generationem & corruptionem secundum quid, verumetiam simpliciter, esse secundum naturam posibilem. Imò vniuersaliter, quandocunque forma aliqua substantialis in materia qualibet de nouo acquiritur, compositum illud ex materia informata, & forma informante simpliciter dicitur generari: & è econtrario, quotiescunque forma substantialis ex materia aliqua deperditur siue expellitur, compositum ipsum simpliciter dicitur corrumpi. Quemadmodum (exempli gratia) simpliciter generatur ignis, & corrumpitur lignum, cum forma substantialis ligni per virtutem applicati ignis ex materia expellitur atque deperditur, & forma substantialis ignis in eandem introducitur. Qua in re differentia tamen notanda est, inter generationem simpliciter & alterationem, quæ etiam generatio secundum quid nominari potest. In alteratione siquidem alterari dicitur ipsum subiectum, quod de qualitate transit in qualitatem, non ipsum totum ex subiecto & forma aggregatum: in generatione autē & corruptione, non ita generari aut corrumpi dicitur subiectum generationis, aut corruptionis, quod est ipsa materia per formam informata, sed totum ipsum compositum, quod ex forma & materia informata cōstituitur. Quemadmodum non ipsa hominis materia, quæ antè & post manet eadem, generari dicitur aut corrumpi, sed totus ipse homo ex anima cōstans & corpore, generari simpliciter, aut corrumpi simpliciter dicitur, cū sua forma in materia acquiritur, aut ex ea pellitur. Ad obiectionem verò suprà positam facile satis adhibetur responsio, si illud prius replicauerimus, quod in tractatu primo tetigimus, de conditione atque natura materiæ, quemadmodum ipsa non ens simpliciter dici debeat ac nuncupari. Quia enim materia per se ad omnem formam indifferens, omnino simplex, nullam habet in se formam ex qua componatur, quæ ve ipsam faciat esse in actu, sitque ex se nihil nisi mera potentia: hinc fit, vt ex se non nisi ens in potentia posit nuncupari, non autem ens in actu, quod solùm est ens simpliciter. Ens enim in

Solutio obiectionis.

in potentia, non est nisi ens secundum quid. Quod autem in actu est per formam aliquam substantialem, quæ pars est sui, id simpliciter ens dici meretur ac debet. Cum ergo ita proponit obiectio, Si generaretur aliquid simpliciter, generaretur ex nõ ente simpliciter, admittenda est illata hæc conclusio. Non enim est inconueniens, ex non ente simpliciter aliquid fieri seu generari. Ex materia siquidem fiunt ac generantur res naturales omnes, quæ non est ens simpliciter, sed tantum potentia. Quod autem philosophicum dicit principium, ex non ente nihil fieri aut generari: intelligendum est non de simpliciter non ente, sed de omnino non ente, id est, quod neque actu est, neque potentia: quemadmodum in primo libro tradidimus manifestius.

Quæstio secunda. CAP. XX.

CVm calidi & frigidi, humidi & sicci sint officia contraria: quanam ratione dicta sunt hæc pariter in mixtione debere concurrere? Vt clarius dissoluatur quæstio, præmoneri oporter quæ sint harum qualitatum propriæ differentiæ, quæ ve propria sint diuersa earum officia. Ad calidum enim spectat, separare partes heterogenias, id est, dissimiles & diuersorum generum ab inuicem. Ex virtute enim ignis est, quod in homine ossa à carne, caro à neruis, cor ab epate, & cæteræ partes diuersarum rationum ab inuicem separãtur: id quod & in ligni adustione euadit manifestum, vbi cinis vapor, fumus, & flamma, ab inuicem caloris virtute separantur. Idem patet quando igne purgantur metalla & separantur partes diuersorũ metallorum quæ erant commistæ. Sunt enim rerum duplices partes, quædam sunt eiusdem rationis, vel speciei, vel dispositionis: quemadmodũ (exempli gratia) partes diuersæ carnis, partes ossis, partes neruorum, partes aquæ omnes sunt eiusdem rationis. Hæ partes homogeniæ (id est, eiusdem rationis, speciei, vel generis) Græco vocabulo solent nuncupari. Aliæ sunt quæ sunt diuersarum rationum vel dispositionum, vt caro & os. Item cortex & medulla in plantis, folia & radices. Et hæ partes heterogeniæ, id est diuersarum rationum, specierum, aut diuersorum generum nominantur. Nihil tamen nunc specialius perquiremus, an in carne sit aliqua forma substantialis alia à forma ossis, præter rationalem animam: an forte sola differant diuersa dispositione, secundum accidentarias qualitates. Est

Sunt hæc apud Arist. lib. 2. de gene. & 4. lib. Meteororũ.

Est ergo (vti iam ostendimus) calidi officium, heterogenia in mixto ab inuicem separare, homogenias autem partes simul coniungere. Vtrunque enim facere calidum, probat experientia in igne metalla purgante. Frigidi autem est etiam partes heterogenias ad inuicem conglutinare, & conseruare: vt ossa cum neruis & carne, & eandem vicissim cum ossibus & neruis inuicem compaginare: quemadmodum ad oculum videmus in frigore, multa pariter in glacie conglutinari. Humidum vero bene est terminabile vel formabile, secundum omnem formam quam conuenit rei habere, & agens vult imprimere, facileque suscipit impressionem ab agente, & est bene terminabile termino alieno. Nam propter fluxum (cuius causa est humidum) contentum facile se accommodat lateribus continentis: sed male terminatur termino proprio, propter fluxum consequentem.

Cæterum, fluiditati huic medetur siccum, quod termino alieno ægre se accommodat, nec nisi violenter compactum lateribus continentis se patitur aptari, propterea quod fluxum ignoret. Suo tamen proprio termino siccum est bene terminabile, tenens atque custodiēs figuram, & superficiem suam. Harum autem rerum experientiam docent nos figuli, qui volentes materiam luti pro suo libito tractare, & figuras quaslibet inducere, vdum ac molle faciunt lutum, & humidum asciscunt. Volentes verò iam inductum terminum & figuram seruare pulso humido, igne exsiccāt, vel soli exponunt: vt quod humidi beneficio facile est impressum, sicci beneficio stabiliter seruetur. Quibus præmonitis, dicimus ad quæstionem, agens vel generans, egere calido, ad distribuendum singulis partibus sibi conuenientia, id est, ad segregandum heterogenia, ne commisceantur in homine os & caro, caro & nerui: in arbore cortex & medulla, folium & fructus, atque ita in cæteris: Frigido, vt homogenia continuentur, & heterogenia conglutinentur: Humido, vt figura & quantitas, & superficies conuenientes inducantur, secundum exigentiam mixti quod generatur: Sicco, vt bene seruetur res in sua figura & termino. Ex harum autem commixtione qualitatum, quas primas vocant Physici, secundum certam proportionem, & iuxta diuersarum qualitatum diuersam dominationem, procedunt qualitates aliæ prius enumeratæ, etiam tangibiles, & omnes aliæ sensibiles:

Solutio quæstionis.

vt

vt sunt, color, & lux horum inferiorum (sux enim cœlorum, non est ex primis qualitatibus) sapores omnes, odores, atque soni. Non enim daret sonnum percussus aer purus.

Quæstio tertia. CAP. XXI.

SI oportet semper vno corrupto aliud generari, & vno genito aliud corrumpi. Solutio. Materia nequit esse nuda omni forma, quemadmodum primo libro ostendimus. Atque hac de causa, non potest agens vllum hoc efficere, vt forma vna de materia auferatur atque pellatur, nisi adducat aliam quam in materiam imprimat: neque aliter materiæ natura fieri patitur. Rursum, quia plures formæ vltimæ non possunt simul inesse eidem materiæ, oportet etiam vt agens nouam formam substantialem adducens aliam pellat priorem, sicque ex cōsequenti compositum prius & substantiam priorem corrumpat. Atque hinc fit, vt semper ad vnius generationem comitetur alterius corruptio: & econtrario, corruptionem vnius, alterius generatio. Constat tamen non esse ob hoc necessarium, vt quoties homo quispiam nascitur, alius intereat eiusdem speciei, id est, alius homo. Satis est, aliā aliquam substantiam periisse, cuius scilicet materiam nunc habet genitus homo: sicut genito igne, oportet non alium ignem corrumpi, sed aliam tantum substantiam ex qua generatur. Cum enim materia sit finita, & non possit quicquam materiæ creari virtute naturæ: non est existimandum, crescentibus arboribus & in altum expansis brachiis, hanc omnem materiā similiter gigni vel creari, sed oportet eandem materiam aliunde sumi. Nisi enim eadem materia sic per varias transiret formas oporteret esse infinitam materiā: cum in infinitum pergant generationes.

Generatio vnius alterius est corruptio. Aristot. 1. de generat.

Quæstio quarta. CAP. XXII.

VNde procedat generationum & corruptionum diuersitas, vt hæc magis hoc tempore aut producantur aut intereant. Solutio. Si cœli omnes immobiles starent, vt post iudicium futurum credimus, nulla haberetur generatio, nul la corruptio: seruarentur tantum res in suo esse, & in stabilitate sua permanerent quod sunt. Motus igitur cœlorum, sunt causa generationis, & corruptionis in his inferioribus. Et quidem motus primi cœli mobilis, qui semper in viginti quatuor horis absoluitur, causa videtur sufficiens eius transmutationis, quæ fit secundum diem & noctem.

Arist. 2. li. de generat.

Cæterum eius transmutationis quæ fit secundum diuersas anni partes, iam producendo, iam corrumpendo, causa est motus proprius solis ab Occidente in Orientem, per circulum zodiacum: quem motum complet vnius anni spatio. Eius enim aduentu omnia germinant, & senes iuuenescunt: eius autem discessu labuntur, & occidunt & veterascunt omnia. Vnde cum tempus aduetus, & tempus discessus sit æquale, vtrunque secundum sex signa sequitur, etiam tempora generationis, & corruptionis æqualia esse.

Quæstio quinta. CAP. XXIII.

NVnc est quod quædam sic facile generantur, & quod est inter quædam tam facilis transitus, aut tam facilis transmutatio: vt nubis in pluuiam, & pluuiæ iterum in nubem. In aliis verò est difficilis nimis, & longa generatio, & corruptio, & inter alia difficillima transmutatio. Solutio. Quædam sunt corpora imperfectiora, modicam dispositionem, vel proportionem qualitatum sufficientem sibi reputantia, quæ facile generantur, vt vapor ex aqua facile generatur, quoniam nihil requirit sibi præter modicam impressam leuitatem. In aliis verò, vt perfectioribus, oportet multo tempore perfici eas quas rerum subsistentia requirit perfectiuas qualitates, & naturales vires, dispositionesq; necessarias, ac natiuas complexiones: quæ cum frequenter multæ sunt, ac variæ, neque ita facile aut ita mox effectibiles, cõsequitur, longiorem temporis tractum ad talium generationem requiri: Id quod Baptista Mantuanus inter poëtas Christianos facile princeps, pulchrè admodum testatus est his versibus, Omne quod excellens opus, & sublime futurum est, Difficiles ortus habet, incrementaque tarda. Inter quæ autem non multa est distantia, & quorum dispositiones necessariæ non multum differunt alterius ab altero, vt inter pluuiam & imbrem, aquam atque vaporem, in his faciliorẽ quoque oportet esse transitum.

Baptista Mãtuanus de beata virgine in libr. Parthen.

Quæstio sexta. CAP. XXIIII.

SI idem possit semel corruptum reuerti? Solutio. Eadem secundum speciem (etiam si totaliter species deleatur, vt esse in vermibus putredine natis videtur) quotidie redire conspicimus, sed numero idem, natura potens non est reducere, sed tantum secundum speciem, vt testatur & Aristoteles, Forma enim semel expulsa, si corruptibilis sit, penitus

penitus corrumpitur & iam quasi annihilata reuocari non potest. Si verò sit incorruptibilis, cuiusmodi est sola anima rationalis, hanc certè natura vt creare non potuit, neque dare, neque de potentia materiæ educere: ita nec poterit post expulsionem siue emigrationem reducere. Quis enim reducat aut reuocet spiritus corporeis defunctos officiis, qui iam olim emigrantes è suis tabernaculis vias abierunt occultas, locáque incolunt nobis prorsus incognita, vbicunque domino visum id fuerit? Quis rex sic potens, quis ita sapiens Philosophus? Quis ita fuit eximius naturæ perspector aut descriptor, qui potuerit vel charorum suorum, vel suam etiam ipsius animam reuocare, semel Dei nutu de suo tabernaculo eductam? Cuius, quæso, vel peritissimi medici ad hoc deuenire potuit experientia? Non est qui hoc faciat, non est qui valeat, non est(inquam) vsque ad vnum. Imò verò vnum nouimus, Christum Iesum, Dei patris vnigenitum filium, qui viam vitæ, & reditum ex mortuis primus ipse inuenit, eámque (vt in Psalmo scribitur) nobis manifestauit in se credentibus; vt quemadmodum ipse posita anima, cum placuisset reassumpsit eandem, inque corpus reduxit: sic & nostræ aliquando animæ post longam emigrationem in sua redeant corpora, cum eo pariter in æternitate plenitudine cœlestis gaudij fruituræ. Verum non secundum naturam est hæc virtus, neque sub eius limitibus hæc potestas stringitur; sed naturam omnem excedit & superat, secundum virtutem diuinitatis inhabitantis in eo, quæ illi cum patre & Spiritu sancto est communis, in perpetuis æternitatibus. Cui soli sit psalmus perpetuus, laus, & iubilatio sempiterna ab omni creatura angelica, & humana, nunc, in æternum, & vltra. Amen.

Psal. 15.

FINIT LIBER QVINTVS.

PSALMVS CONFESSIONIS IESV principi pacis pro assumptis in carne miseriis, ad dignam gratiarum actionem.

Dic impaßibile cœlum, tu quid es? narrate elementa quid estis, aut quæ vestra substantia?

Vos verò homines commixta atque mendicatim congregata corpora, generationem vestram explicate nobis.

Quid sitis, vnde decisi, ex quibus compacti: in quæ tandem putatis reuertimini?

Memento

Memento domine Deus, quòd de limo terræ fecisti nos: & compegisti in nobis quaternas inimicitias irreconciliabiles.

Has tu princeps pacis, miro connectis fœdere: donec terminatis inducijs prorūpant in exitum, donec dissoluātur quæ tu cōtinebas.

Hæc omniū nostrum æqua sors, hæc nostra miseranda cōditio, oēs nos quasi aquam dilabi, & in terram volentes nolentes defluere.

Ab elementaribus pendere nos corporibus: quos tu angelicis penè coæquasti spiritibus.

Quid verò nosipsos flemus eiulantes? nónne tuam magis sortem, Iesu, bone, commiserari ac deplorare nos oportuit?

Verbum patris patri coæternum de terra non eras, neque de terra sumebas tibi cibum, vt viueres.

Neque fontiū aquis potabaris, in aëre nō respirabas, ignis vsum nesciebas, nec tu, neque pater æternus.

Propter me verò accessisti ad me: quod ego sum, tu factus es verbum caro.

Verbum dico coangustatum, & abbreuiatum nimis, similem in te elementarem litem suscipiens mecum.

Et mortis legem voluntariè in te ipsum suscepisti, ex ea in nihilum vti computresceres, si non à dextris tibi astitisset saluator, omnipotens genitor tuus.

Iudæorum fera crudelitas accessit ad miseriā pauperis, non sunt passi suam periodum decurrere atque peragere vitam corporis tui.

In medio robore ac flore corporis tui, Iesu piissime, iniqui inuaserunt animam tuam, tollere eam tibi.

In lignum subuectum, viribus defectum, animam expirare fecerunt te, ô vita beatissima.

Et de ligno depositum, communi tradiderunt omnium matri: tanquam mortuum à corde, visceribus terræ.

Tu verò vnicus inter mortuos liber: non potuisti quia noluisti, videre corruptionem.

Nec putrefactum est tabernaculum animæ tuæ, à fortitudine diuinitatis tuæ, quæ inhabitare non desinebat in eo.

Fuge & lætare quicunque diligis dominum: quoniam mortuus à morte surrexit.

Occisus est agnus, & reuixit: proiectus in terram, & surrexit.

Pro corruptibili seminato in terra corporis grano, immortale recuperauit atque glorificatum.

O felix commutatio dexteræ excelsi: pro mortali deposito glorificatum recepit agnus Dei.

Quare tacemus, ô homines quæ ad nos hinc portio deducta est im mortalitatis nostræ: vitã æternã quã reparauit & repromisit nobis.

Ibitis, ibitis corpora, ibitis dicimus in mortem: & computrefietis ab elementari inimicitia, quæ compacta est & habitat in vobis.

Sed nũquid obliuiscetur misereri Deus? aut relinquetur in stercore vita nostra?

Suscitans suscitabis nos domine, in momento, in ictu oculi: in nouissima tuba.

Et surgemus incorrupti, & nos immutabimur: quoscunque hoc munere donaueris.

Et fiet nobis à te, ô largissime princeps, beata retributio, felix cõmutatio, cum sederis in solio gloriæ tuæ, quæ est sempiterna.

Benedictio, claritas, & sapientia, & gratiarum actio, honor, virtus, & fortitudo Deo nostro in secula.

Et qui occisus est agnus, dignus est his omnibus: quoniam resurgens à morte vitam inuenit, à progenie in progeniem omnibus quærentibus eum in humilitate.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM VI. DE MIXTORVM IMPERFECTORVM GENERATIONIBVS

PRAEFATIO.

***

Psal. 48.

VIDIT Psalmista, cum in spiritu psalleret Deo ex omni creatura, mirum in rebus ordinem: quod essent quædam ingenerabilia protsus & incorruptibilia certas leges sibi descriptas inuiolabiliter obseruantia, quas non prætergrediātur in secula seculorum: ex quibus sunt nimirum cœlestes spiritus, atq; virtutes, sol, luna, stellæ, atque cœlorum orbes. Sub quibus prospexit quædã nullam habentia determinatã legẽ suæ generationis, sed verbo Dei stare tantum: vt dum ille iusserit, & quãdo iusserit, gignan

gnantur & corrumpantur. Si enim dixerit altissimus, statim ignis de cœlo, aut pluuia, aut grando, aut ros, aut pruina, aut fulgur, aut tonitru descendet: & cum placuerit illi, statim cessabunt. Nullam enim habent legem determinatam, vt perpetuo existere debeant. Sunt sub his viuentia omnia, quæ licet secundum indiuidua non habeant determinatam subsistentiam: constat tamen ea secundum speciei generationem perpetuam habere stabilitatem. Quæ ob hoc mixta perfectiora dicuntur, eò quòd habent generationem & subsistentiam magis determinatam prioribus, quæ facilè subito aut gignuntur, aut totaliter pereunt, atque ob hoc mixta imperfectiora nuncupantur, de quibus modo præsentem institutimus tractatum.

De tribus aëris regionibus, earúmque dispositionibus diuersis.

CAP. I.

Quoniam autem imperfectiora illa mixta corpora in aëris regione penè omnia videntur generari, idcirco de ipsius aëris dispositione atque diuisione primū dicendum. Aer itaque vniuersus, in tres regiones, seu partes diuersimode qualificatas distinguitur: nempe supremã, infimã, & mediam regionẽ. Prima & suprema quoniã igni est proxima & contigua, circulariter cum ipso igne, ad motum primi mobilis & aliorum cœlorum rapitur. Estque perpetuò calida, tum propter vicinitatem cum igne, tum propter hunc violentũ raptũ & motum, qui per se ad calorem faciendum est sufficiens. In hac autẽ parte nubes haud quaquam generari possunt, neque reperiri, neque conseruari, tum ob nimiã ipsius à terra & mari (vnde nubiũ eleuari debet materia) distãtiam, & nimiã altitudinẽ ad quã nubes nequeũt pertingere, detẽtę & remoratæ in media regione aëris: tum propter calorem & motum circularem, qui impedit nubium congregationem. Leuantur tamen ad eam exhalationes calidæ & siccæ, quæ ob caloris & leuitatis copiam, facilius quàm nubes densiores, aut vapores earum materia possunt ascendere, & minus detineri: quæ exhalationes, in aëris hac summa regione varias faciunt apparentias, vt statim dicetur distinctius. Infima autem regio terræ vicina, ob reflexionem radiorum solis à terra reuerberatorum, vehemẽtius incalescit: tum etiam propter vapores & exhalationes (quæ calidę sunt naturæ) à terra & aqua eleuata.

Istas tres aëris regiones distinguit Arist. 1. lib. Mete.

Tertia aeris regio, ea est portio, quæ inter summam & infimam interiacet media. Hanc vehementer constat frigidam esse, ex iis effectibus quos in ea percipimus generari. Ad eam enim nõ pertingit illa dicta radiorum solarium reflexio. Neque eius ad ignem tanta est vicinitas, neque circulari ipsa rapitur motu. Quæ in semet ipsa existẽs frigida, quia & à sphæra ignis distat, vt ab ipso calor ei non veniat, & reflexi à terra solis radij ad ipsam vsque non pertingunt, sicque inter duo calida velut media constituta, inter supremam dico & infimam regionem, suum hac ratione frigus vehementius intendens, valde infrigidatur, condensatur, inspissatur, ea actione quam naturales per antiperistasin vocant, id est, per contrarij circumpositionem.

Quid actio per antiperistasin, & quomodo per talem actionem media aeris regio sit multum frigida. CAP. II.

QVæ res vt cum sequentibus impressionibus clarius cõspiciatur, præmissum atque præcognitum oportuit, quæ sit huius actionis quam diximus, virtus atque natura. Cum igitur contingit contrarium à suo contrario ita circundari atque concludi, vt virtus actionis eius non possit foras exire, ob fortem contrarietatem vndequaque impedientem, tunc necesse est reflexam hanc virtutem in eo à quo emittitur receptam duplicari atque fortificari. Huius est experientia, quoniam hyeme hominum interiora multo calent amplius, coquũtur facilius, & consumuntur ardentius, quàm æstate media, quando ab interioribus egressus calor non reuerberatur à circunstante aere. At hyeme, à vehementer frigido aëre circunstante reuerberatus duplicatur in intimis. Idipsum patet in lignis, & facibus, & candelis. Multo enim est horum flamma viuacior hyeme, quàm æstate. Eadem hæc ratio est, quare qui frigidiora loca habitant, ampliori cibo sint, & maiori egeant nutrimento, iis qui in calidioribus, cum tamen calidiores ex cutis nigredine existimari possent. Sic (vt ad propositam rem reuertamur) cum media regio aëris frigida, includatur inter summam & infimã, calidas regiones, ipsa se fortificat: & tunc magis, quando contraria sunt fortiora. Nam in æstatis medio, cum ista inferior pars aëris sit propter directam radiorum solarium reflexionem calidissima, media portio aëris cõtrario efficitur frigidissima. Hyeme verò, quando non est multa contrarietas,

Aristo. 2. Met. de grãdine.

min

minus est frigida. Hæ autem portiones aëris, non habent terminos omnino determinatos, sicut nec elementa. Nam per motum cælestium corporum adductis coniunctionibus frigidis vel aqueis, elementum aquæ crescit, & aer minuitur. Adductis vero coniunctionibus quæ pro aeris faciunt generatione, vt calidis & humidis, minuitur aquæ sphæra, & crescit aeris portio. Hyeme enim, aquæ plus quàm æstate abundant, & æstate plus quàm hyeme crescit aeris terminus. Ita contingit, regionem mediam vno tempore esse maiorem, vt in hyeme, vere, & autumno, quàm æstate, quandio directa & fortissima solarium radiorum refluxis etiam illud ad infimam partem trahit, quod aliis anni partibus, cũ non ita calor prævalet, ad mediam pertinet. Hæc antiperistasis duobus potest modis fieri, quippe per partium contractionem & maiorem compactionem. Et per qualitatis actiuę à fortiori circunseptę incrementum, reflexit speciebus.

De iis quæ in suprema aeris regione generantur. CAP. III.

Quid vapor & exhalatio.

PEr influxus verò astrorum, & per colorem solis eleuantur à terra & ab aqueis locis (vt ex mari, fluminibus, paludibus) subtiles & tenues quidam fumi, qui si multum subtiles fuerint, vehementer calidi & sicci, dicuntur exhalationes. Si verò densiores, calidi temperate & humidi, vapores dicuntur. Exhalationes autem hæ, cum sint leuiores, facile infimam & mediam regionem penetrantes, ad supremam perueniunt: vbi cum aere circumactæ in quo sunt, & hoc motu vehementer calefactæ, ac propter ignis vicinitatem inflammatæ iuxta materiæ diuersas dispositiones vel vniformiter vel difformiter succensæ, miras exhibent species, nunc draconum, nunc caprarum, nunc lancearum, nunc candelarum, vel facum ardentium. Sunt enim plerunque exhalationes viscosæ, & facilè propter siccitatem inflammabiles, quarum partes sæpe contingit secundum opacitatem vel densitatem difformem non simul succendi, aut simul etiam succensas non similiter ardere atque lucere, vt cum pars anterior, crassior & densior non ita velociter succenditur, aut non ita plenè quàm posterior quæ est rarior. Atque iuxta hanc dissimilitudinem, diuersas cõtingit terũ apparentias videri, quorũ cõplures Aristoteles primo Meteororum librum enumerat. Sæpe autem conspiciuntur tanquam volitantia sydera, quæ nõ sunt æstimanda è firmamento pro-

iecta ad nos cadere: sed fiunt hæc, dum exhalatio inflammata sursum quærēs moueri, à nube deorsum pellitur, sicut cùm pila reuerberatur, à corpore cui obiicitur. Insumma etiam regione contingit videri hiatus absque inflammatione, quando non incenditur exhalatio, propter defectum viscositatis, & illuminata in partibus extrinsecis propter earum raritatem, medio autem ob sui opacitatem non illuminato, velut profunditatem intermediam videre nos existimamus: quæ si magna fuerit, vorago: si non ita magna, hiatus nominatur. Sic autem vorago nobis aut hiatus apparet, quomodo pictorum ars eadem volens effingere, circumiecto lucido colore atque aëreo per circuitum, in medio colorem crassum atque obscurum intermiscet, vt sic vel putens vel hiatus aliquis appareat, dum in medio claritatis sese monstrat obscuritas: atque huiusmodi impressiones phantasmata dicuntur: apparēt enim quod non sunt. Ex dictis igitur facilè est harum descriptiones colligere, quippe vt stipulæ ardentes sint exhalatio (quam calidam & siccam diximus) mota ad supremam aëris regionem, & ibidem ignis vicinitate incensa, habens figuram stipularum ardētium. Torris, est exhalatio ad aeris supremam regionem euecta, atque in sola longitudine, siue latitudine ardens. Capra saltans est exhalatio in suprema aëris regione incensa, paulatim & carptim ab vna parte, ad alteram flamma discurrente, quòd si exhalatio talis veluti scintillas quasdam spuat, scintillæ dicuntur. Stella errans est exhalatio in suprema aëris regione, secundum longitudinem & latitudinem multas habens partes exiguas, diffusas & incēsas, etiam quo ad crassitiem. Sic lancea volans, eiusmodi est exhalatio, lanceæ imaginem referens. Ignis perpendicularis exhalatio est perpendicularem figuram exhibens. Ignis fatuus seu candela ardens est exhalatio ad infimam aëris regionem eleuata, & ibi per antiperistasin incensa, quæ dum quærit ascendere sursum, à frigore mediæ regionis depellitur, & apparet quasi saltans, loca decliuiora quærens, vnde & ad aquas ducit sequentem.

Quid vorago.

Quid hiatus.

De generatione cometæ. CAP. IIII.

Arist. 1. li. Mete.

Apparent autem interdum in stellarum modum cometæ. Est autem cometa non congregatio multarum stellarum, neque de natura cœlesti, neq; quo ad corpus, neq; quo ad caudam, sed tota est de natura elementari. Generatur autem

autem hoc modo, cum enim virtute solis & aliorum astrorum eleuatur multa nimis materia, calida & sicca, grossa & pinguis, benéque inflammabilis, ab his terrestribus vsque ad summam aëris regionem, vbi circumgyrata ad motum aëris inflammatur æqualiter, & aduenientibus continuo exhalationibus multum diúque nutritur, generatur cometa. Cuius materia si sit in medio grossior, & in circunstātibus partibus rarior, videtur tanquam crinitus, & vocatur stella comata. Si partes hæ longius deorsum protendantur, dicitur caudata. Si verò partes subtiliores fuerint inferius demissæ, dicitur stella barbata. Fit autem cometa potissimum autumnali tempore, quoniam tunc & calor est materiam sufficiens eleuare, & caloris temperies facile permittit absque dispositione materiam bene conglobari & conuiscari: quod in æstate non sic permittitur, quando etiam non sic facile grossa exhalatio (propter solis ardorem dissipantem, & mediæ regionis summam frigiditatem) valet ad summā regionem transcendere. Verno autem tempore, non est plerunque calor tantam materiam sufficiens eleuare. Hyeme vero & frigus & humidum repugnant. Est autem cometa signum commotionum, bellorum, litium, traditionum, hac potissimum de causa, quia tempore generationis cometæ dominatur calor, qui corpora animósque hominum ad huiusmodi accendit. Peculiariter verò principibus dicitur portēdere mortem, quoniam aër qui tunc crassior est & viscosior ex materia cometæ, principibus delicatis & tenerioribus solet facilius nocere, quàm rudibus agricolis. Spirant præterea magna vi venti, ob ariditatem nimiam: exhalationes siquidem minus viscosas, atque ideo non inflammabiles, in ventos abire docet Aristoteles. Vnde & narrat nocte apparente cometa, interdiu ingenti quantitate lapidem vento sublatum, cecidisse. Nicomacho quoque Athenis imperante, cometa apparente, magna ventorum vis circa Corinthum debacchata est. Generatur autem aliquando in septentrione, aliquando in austro, nonnunquam ab occasu æquinoctiali. mouetur autem ad motum Aristotelis, exhalationem attrahentis, aut iuxta motum supremæ regionis ab oriente videlicet in occidentem. Seneca tamen asserit nonnunquam ferri ex septentrione in occidentem per meridiem & ex septentrione in orientem. Quod & se vidisse asseuerat, cuius cau-

ſam materiam aſsignat ipſam qua nutritur, ipſam ſiquidem flamma incendendo ſequitur, vt eſt in ſtuppa videre.

De galaxia, ſiue via lactea. CAP. V.

POetæ mentiuntur, currum ſolis à Phaëthonte nouitio ductore male deductum, combuſsiſſe aliquam partem cœli, quam hac de re albam aſſerebãt. Sed vt cætera fere poëtarum omnia, etiam hoc commentum eſt, & fabula vana. Iuxta veritatem autem ſciẽdum eſt, aliquam eſſe partem cœli, in qua multorum aſtrorum lumen receptum, per refractionem facit albi coloris apparentiam: & hæc eſt galaxia, ſiue via lactea: quæ tamen non ſemper apparet propter nubili aëris interſtitium. Ariſtoteli tamen viſum eſt, galaxiam videri propter receptionem luminis, in exhalatione callida & ſicca & rara. Verùm nihil prohibet ſic viam lacteã à nobis demonſtrari. Cæterum galaxia, Græca vox eſt, à nomine gala, quod lac ſignificat, vnde galaxia dicitur, quaſi lactea via, id eſt, alba, cuius coloris eſt lac.

Quid circulus lacteus.

Galaxia elementaris.

De ijs quæ in media & infima aëris partibus generantur, pluuia, grandine, niue, pruina & nebula.

CAP. VI.

CVm verò eleuatur à corporibus aqueis, per virtutem caloris ſolis & aliorum aſtrorum, vapor qui eſt calidus & humidus, tanti caloris, vt ſufficiat moueri vſque ad mediam regionem aëris, vbi in nubem condenſetur, ratione frigoris, quod ex ſua natura condenſat, hoc pacto varia fit imperfectorum mixtorum generatio. Si enim nubes illa in aquam reſoluatur, incipiátque guttatim decidere, generatur pluuia: cuius guttæ ſi paruæ fuerint quantitatis, imber dicitur: ſi magnæ & rariores, labrocera. Si verò etiam mediocres, pluuia ſimpliciter vocabitur: tametſi hoc ipſum nomen ſecundum generalem acceptionem etiam imbri & labroceræ nonnunquam accommodetur. Quod autem dictum eſt pluuiam in media aëris regione ex nube generari, accipiendum eſt vt in plurimum, nonnunquam enim & infima fit (licet in ſuprema nunquam ob nimium æſtum vaporem congelari prohibentem) docet enim experientia pluuiam maximis guttis decidentem, non niſi ex infima regione deſcendere, nam quo ex altiori loco per aërem deſcendit, eo partes minutiores fiunt, vt in aqua ex eleuato aliquo loco effuſa videre non fuerit admodum difficile. Pluuia rotunda eſt, quòd ea figura ad reſiſten

Quæ ſequuntur tractat Ariſt. 2. li. Mete.

Pluuia.

ſtendum apta eſt aëri, per quem tranſit. Pluuia quoque ſalſa eſt nonnunquam, eóque vapores nonnunquã nimium terreſtres leuantur, qui non concocti aquam ſalſam generant, aut veluti exuſtam, vt de ſalſedine maris dicetur. Deſcendunt quoque ranæ cum pluuia, imo (iuxta Albertum) vituli: nec mirum vſque adeò hoc videri debet: cum huiuſmodi terreſtribus vaporibus ſurſum leuatis virtute adſint quatuor elementa, ad cuiuſlibet miſti generationem requiſita, & corpora cœleſtia agentia, cum primæ cauſæ concurſu ad hæc ſufficientia. Primum pluuiæ ſignum, ſydus volans. Secundum, rubedo matutina. Tertium, querela ranarum. Quartum, acrior morſus pulicum. Quintum, quando ſol ſolito citius mane apparet. Si verò nubes in media regione poſtquam fuerit verſa in aquam congeletur à ſuperueniente immodico frigore, & ſic deſcendat, grandinem habemus: quæ tantæ nonnunquam quantitatis reperitur, vt lapides magni ponderis in ea inueniantur concluſi. Quos non eſt exiſtimandum generari in media aëris regione, ſed nimio calore cum vapore ſimul ſurſum tractos fuiſſe. Cuius rei argumentum videri poteſt, quòd lapides eiuſmodi in grandineis globis repertos, compertum ſit plerunque igneæ naturæ eſſe, & velut virtute ignem continentes: vnde fit, vt propter inhabitãtem igneam naturam, faciliùs ſequantur ſolis per calorem trahentis impreſsionem. Grando rotunda eſt ferè figura, quia eſt pluuia congelata, & aliquando ingentis magnitudinis: quod fit quia ilico pluuia congelatur, antequam in minutas guttas diſpergatur. Ratio de pluuia dicta eſt, quòd nonnunquam animalis ſpeciem referat: cauſa aſsignatur, dominium alicuius aſtri, tale animal producere nati: in vere & autumno potiſsimum cadit. Non ſolet autem grãdo fieri hyemis tempore, quia tũc media aëris regio non eſt multum frigida: neque rurſum ita frequenter media æſtate, propter calorem nimium, qui tam craſſum vaporem non facile permittit ſurſum ſcandere. Videtur enim grando plus materiæ exigere, quàm pluuia, & frigus multo magis. In vere autem & in autumno ſolet frequentius accidere. Tunc enim & calor eſt ſufficiens eleuandæ materiæ & non immodicus, vt diſsipet eam: eſt etiam humiditas copioſior maximè in autumno, quo vapores generentur facilius & copioſius. Nihilominus tamẽ etiam æſtate media contingit generari impetuoſam grãdinem, cum con-

Nix. tigerit materiam sufficientem sursum eleuatam esse. Nix verò fit, quando nubes antè cōgelatur quàm in aquam fit versa: quare & nix compacta, difficilius dissoluitur à sole, quàm glacies. At si eleuatur vapor modicus & subtilis, non habens sufficientem calorem, vt posit ad mediam regionem tendere,
Ros. tunc in infima regione per frigus nocturnum ros generatur, quando nubes vertitur in aquam: qui fit maximè verno tempore, quando minor est calor, & frigus nocturnum sufficiens ad conuertendum modicum & subtilem vaporem in aquā. Si verò vapor subtilis prius congeletur, quàm in aquam ver-
Pruina. titur, habemus pruinam. Fit autem pruina tempore duriori, flante Borea potissimum: Ros contrà, flante Austro. Quod si iuxta terram pendeat sterilis vapor, id est, non satis
Caligo. humidus vt ex eo posit aqua generari, neque satis calidus vt posit sursum eleuari, dicitur nebula vel caligo: quæ solis virtute dissipata præsignat serenitatem diei. Testimonium enim dat, quòd non sufficiat pro reliquis impressionibus vapor eleuatus. Ros autem vt natura calorificus, rorilentes segetes collectas putrefacit, calor enim omnis externus putrefactiuus est. Ouibus quoque lethalem ventris fluxum generat, ob humorem multum viscosum, nec satis excoctum: vnde pastores non prius oues educunt, quàm sol suis radiis rorem summis graminibus herbísque hærentem, deuorauerit.
Pruina. Pruina plerunque fœtet, ob terrestre admistum, & frigore impediente, non consumptum quare & aqua, ex pruina dissoluta, insaluberrima est, & maximè noxia. Pruina descendens serenitatis diei indicium est: sursum verò vecta, oppositi prænuncia est.

De fontium & fluuiorum generatione.

CAPVT VII.

De fontibus autem & fluuiis non est credendum generari ipsos ex concauitatibus, in quibus aquæ collectæ per pluuiam hyemis tempore reseruarentur, vel fluentes fluuios facerent vel fontes. Sic enim non esset constans neque stabilis cursus fontium & fluuiorum, sed aliquando possent deficere euacuato illo receptaculo. Igitur hoc pacto intelligenda est eorum vera generatio. Aër enim qui in poris terræ includitur, seque ipsum (cum maximè sit natura fluidus ac subtilis) terræ per poros immiscet, per nimium frigus (quod in terra abundat) condensatur facillime

Generatio fontium & fluuiorū, ex Arist. sententia.

lime in aquæ guttulas, quæ paulatim in vnum locum descendentes, fonti principium præbent aut flumini. Huius signum est, quia iuxta montes & ex montibus conspiciuntur egredi fontes & flumina: & sicut ex magnis montibus magna flumina, & quasi maria quædam, ita ex paruis montibus modici fontes egrediuntur, & modici velut riuuli. Non autem in locis planis videntur generari. Cuius est causa, quoniam cum sit mons à terra eleuatus, potest ex omni parte aër facillime ingredi: & insuper dubium non est montes habere poros & concauitates maiores, quanto sunt soli viciniores & magis expositi, quàm terra in locis planis, intra quam non sic potest aër sese immittere neque immiscere. Quòd si quis incredulus neget tantum aquæ posse congregari, vt tanti fluuij inde generentur, videat quemadmodum humiditatis tempore circiter domorum vitra, aër in aquæ guttulas versus in vnum confluens, sæpe magnam aquam circum vitra fundat, ita vt etiam in terram defluat copiosius. Attendat rursum, quomodo hyemis tempore, ex vapore adhærente vnguibus, ratione frigoris, generatur statim aqua. Attendat nimiam fluxibilitatem aëris, & terræ frigus valde condensatum: & his omnibus consideratis, definat esse incredulus, factus fidelis. Si quis obiiciat, prius dictum est aërem decuplo aquam excedere, & ob id cauernas terræ & montium tantæ quantitatis aëris capaces non esse, illi respondetur, tantum aërem non contineri simul, sed vno corrupto, alterum mox succedere necessario, ne vacui illi recessus maneat, quod natura maxime abhorret. Adhæc in montibus multos cauos recessus esse. Magnificet igitur hac in re diuinam magnificentiam, quæ sicut pro terræ fœcunditate, pluuias, imbres, grandines, niues, rorem donat aque pruinam: ita de subtus facit scaturire aquas nostris vsibus familiaribus aptas, vt his indeficienter recreati, non deficiamus coram eo (qui nos sic abunde semper consolatur) in vlla gratiarum actione.

De maris salsedine, eiúsque fluxu & refluxu. CAP. VIII.

Maris salsedo generatur, ex permixtione exhalationum adustarum: quæ permixtæ cum vaporibus, copiose in mare patentissimum incidentes ipsum faciunt amarum & salsum. Calidū enim adustum, humido permixtum, facit saporem amarum: quod patet in lixiuio & vrina.

Aristo. in fine 2. lib. Mete.

Aquæ

Aquæ tamen pluuiales, quæ ex mari euaporantur, non sunt amaræ: quoniam eleuantur vapores puriores, & alterantur per virtutem cœlestium. Item flumina, si quæ fluunt ex mari immediate, per meatus terræ transeuntia, colantur vt perdant suam amaritudinem, & accipiant dulcedinem depuratam. Huius etiam signum est, quod aquæ maris quæ in cereum vas vndequaque conclusum per poros ingrediuntur, dulces fiunt: quoniam illa terrestreitas crassior, foris manet. Dicunt tamen quidam, mare ab initio amarum fuisse creatum: quæ sententia priori penitus non repugnat: sed constat pariter, vt & secundum naturalem conditionem amaritudinem habeat suæ salsedinis, & nihilominus idem efficiat amplius causa quàm diximus. De fluxu autem, & refluxu maris si causa requiratur, ex Luna eam oportet assignari, quæ dominatur humidis. Luna enim ascendente supra horizontem in quo est mare, ab Orientis puncto, vsque ad punctum meridiei, fluit mare. À puncto autem meridiei ad occasum declinante, refluit. Iterum ea ab Occidente ad angulum noctis pergente, fluit: ab angulo noctis, ad Orientem, refluit. Quòd autem fluxus nunquam eadem horâ incipiat, sed quotidie paulo minus vna hora serius, Lunæ motui quo ab Occidente versus Orientem tendit, est adscribendum. inde enim est, quòd serius quotidie exoriatur: conficit siquidem proprio motu quotidie tredecim gradus cum vndecim minutis: & gradus quindecim, horam efficiunt. Quòd autem maria aliquando fortius fluant & refluant, quàm alio tempore, est ex vicinitate Lunæ ad maria. Quando enim Luna directè respicit mare, existens supra horizonta, multo fortius mouet, quàm quando existens sub horizonte, per reflexionem virtutis tantum operatur eundem effectum. Virtus siquidem tantum reflexa, est minor, & directa debilior. Eodem etiam modo, aliquando mare crescit, aliquando decrescit: nunc condensatur, nunc rarefit. In nouilunio siquidem, vtriusque & Solis, & Lunæ lumen impeditur, ne valeat aerē subtilem seruare: quare ingrossatus, in aquam magis tum vertitur: propter quod mare in nouilunio substantialiter crescit. In plenilunio etiam vtriusque lumen non prohibitum rarefacit aquas maris, & crescūt per rarefactionem, non per substantiam: quæ & homines in se facilè, si aduertant, experiri poterunt.

De

De ventis & eorum generationibus, atque diuersitatibus.

CAP. IX.

VEnti generantur per Solis virtutem, euaporata à terra exhalatione calida & sicca, quæ quærens sursum ascendere, & à frigido obuiante repulsa, secundum diuersos occursus, & repulsus, diuersimode circa terram agitatur, & mouetur lateraliter. Qui etiam à regionibus ex quibus flatum cõspiciuntur habere, nomina accipiunt, & naturarum suarum conditionem diuersam. Ex regione namque Orientis, flat ventus Orientalis: qui est iuxta conditionem suæ regionis calidus & siccus, conueniens cum cholera, æstate, iuuentute, & igne, in qualitatibus naturalibus. Regio Occidentalis cum suis ventis est humida, & frigida conueniens cum phlegmate, hyeme, senectute, & aqua. Regio Septemtrionalis, quæ è septem stellis quæ triones nominatæ sunt à poëtis, hoc sumpsit vocabulum, habet ventos frigidos & siccos. Qua in re conuenit cum melancholia, autumno, ætate decrepita, & vltima senectute, atque cum terra. Ex parte meridionali, australes flant venti, calidi & humidi, similes sanguini, veri, aeri, & adolescentiæ. Vocantur autem hi quatuor venti principales, Subsolanus, Zephyrus, Boreas, & Auster, qui & alios habent sibi collaterales hinc & inde: quos non laboramus nunc curiosius distinguere, vt & nautis sua relinquamus, quibus nos antecellant. Hos roget, quisquis ea volet cognoscere exactius, atque distinctius dignoscere. Generantur autem venti ex sicca exhalatione, sicut pluuia ex humida euaporatione: & à sole generantur: qui etiam eos dissipat maiore exortus ardore, resoluens in aërem atque dissicieus. Nonnunquam autem cum vaporibus humidis commixti simul, & eis coniuncti, pluuiam faciunt. In terram quoque possunt resolui, sicut vapor in aquam: verùm id & difficilius est, & rarius. Seneca quoque dicit ventum esse aërem motum: asserit & aëri quandam spirandi atque seipsum mouendi vim esse innatam, nimirum, cum putandum non sit, aërem præ cæteris elementis inertem ab ipso omnium conditore esse relictum.

Arist. quæ sequuntur tractat 4. li. Mete.

De terræmotu.

CAP. X.

QVãdo autẽ cõtingit intra viscera terræ plurimas generari exhalationes in concauitatibus ipsius per virtutem Solis atque astrorũ ex materia ipsius terrę, & humiditatis

tatis terræ immersæ, si egredi nequeant, ob nimis compactam terram, & nimiam ventorum grossitiem, necesse est terræ fieri motum in aliqua parte. Qui si in latum fiat, tremor dicitur: vbi verò eleuatio fit collis in altum, dicitur pulsio. Et hoc terræmotu contingit ciuitates opprimi, & montes generari, & etiam subrui. Neque est mirandum, tantam habere vim exhalationem inclusam intra terram, quoniam videmus ex modicis spiritibus in hominibus exitum quærentibus, magnos subinde tremores fieri. Auditur autem aliquando sonus multo ante terræmotum, ex concussione exhalationis ad latera terræ genitus. Cæterum durationem habet iuxta exhalationis magnitudinem, & firmam solidámque terræ compactionem. Signa aliquot futuri terræmotus sunt, Primum, si mare nullo vento spirante subitò intumescat. Secundum, si aues solo pauidæ insideant. Tertium, si aquæ in imo puteo turbulentæ sunt.

De tonitruo & fulmine. CAP. XI.

Quid fulmen, & tonitruum.

Fit quandoque, vt pariter eleuetur vapor calidus, & humidus, atque exhalatio calida & sicca, paritérque ascendant in mediam aëris regionem: vbi quando contingit calidam & siccam exhalationem nube ex dicto vapore genita velut pelle circundari, propter antiperistasin contrariorum, vehementius exhalatio ipsa incalescit, & exitum hinc inde petens, nubem concutit: quam cum à parte inferiori, quæ debilior est, frangit, egreditur fulmen, hoc est, exhalatio inflammata, vel ante egressum per nimiam caloris vim, vel in ipsa concussione (sicut ex concussione lapidum naturæ igneæ, exoriuntur scintillæ) quæ ad terras propulsa, propter suam subtilitatem, corpora rara & peruia absque nocumento citius pertransiens, in interiora solet magis densa, magísque resistentia plerunque desæuire, ipsa confringendo vel adurendo. Nam intacta veste, hominem consumit, & carnibus illæsis sæpe ossa adurit, gladium quoque frangit, vaginam nil lædens. Et licet secundum tempus prius se nobis coruscatio, per lumen manifestet, constat tamen prius tonitruum esse, & fulminis coruscationem ex nubium concussione (quæ tonitruum dicitur) generari. Idque hac de causa, quoniam sicut intellectus omnem sensum præuolat, ita vi[illegible] cæteris sensibus spiritualior anteuertit auditum. Cui rei a[illegible]mēto sunt, qui ligna cædunt in syluis, quos vide

Nota de fulmine.

Visus antecipat auditũ.

videmus securim iam in altum eleuasse ad denuò feriēdum, priusquam ad aures nostras primi ictus sonus deuenerit.

Quemadmodum verò in terra, ex coniunctione vaporis cum exhalatione generantur lapides, cæteráque mineralia: ita cōtingit in superioribus quoque, lapidem generari ex inclusione diutina exhalationis, & eius coniunctione cum nubequæ est frigida & aquosa: qui cum fulmine deiectus, cuneus fulminis vocatur. Patet ergo quemadmodum & ventorum & terræmotus, & tonitrui atque fulgurationis eadem penefit materia, ipsa videlicet exhalatio. Super terram enim agitata, facit ventum: in terra, terræmotum: in nube autem tonitruum. Aduersus fulmen remedia sunt, loca sub terranea: non enim profundius quinque pedibus terram intrat. Secundum est, pellis vituli marini, ex quibus ob id imperatorum tentoria fieri solent. Tertium est, laurea corona, nam laurus fulmine non læditur.

Arist. 4. li. Mete.

De halone, siue corona. CAP. XII.

Per refractionem autem luminis in nubibus aquosis, cōtingit diuersas fieri apparentias. Cum enim nubes vniformis, & in omnibus partibus æquam raritatem, aut densitatem habens directè sub Sole, Luna, aut astro inuenta fuerit, incidit in eam ab obiecto lucido astro luminosus radius, & nubis occursu refringitur. Prohibetur enim directè vlterius procedere, propter nubis vniformem densitatem: atque ita per extremitates nubis vbique diffunditur. Et per hanc refractionem apparet sub astro magnus circulus, lumine collustratus, in modum lucidæ coronæ, qui halon dicitur. Fit autem & sub Sole, & sub Luna, & sub Planetis aliis. Sæpius tamen circa Lunam, quàm circa Solem. Nam Sol feruido suo calore, materiam nubis disgregat, neque diu eam sub se consistere permittit. Luna autem non tantam habet vim dispergendi materiam, quantam Sol: & ideo facilius potest apparere sub ea halon. Eadem ratione & circa astra sæpius apparet, quàm circa Solem. Verùm id fit cum nubes debilis est, & sterilis, vt nec ventum valeat nec pluuiam parere. In nubibus enim aquosis & spissioribus, non videretur astrum ita suum lumen posse spargere, propter virtutis debilitatem.

Halon sub Sole, Luna, & astris.

De generatione Iridis. CAP. XIII.

Iris autem sic generatur, in nube aquosa & vt in imbrem soluatur parata, è regione opposita Soli aut Lunæ refringuntur

guntur radij luminosi Solis aut Lunæ, eiúsque imaginē obscurè, & imperfectè exprimunt, propter nimiam distantiā, & interiectionem vaporum inter Solem & nubem. Et inde

Iris tricolor. apparet in ea nube arcualis figuræ Iris, tribus distincta & adornata coloribus, videlicet puniceo, viridi & purpureo. Quæ colorum distinctio inde sumitur, quia radius luminosus quanto longius protenditur, tanto debilior fit, & minus habet luminosæ claritatis, & magis ad obscuritatem atque nigredinem tendit: propter quod, radius fortior ille qui prius puniceum habebat colorem, debilior factus cōuertitur in viridem. Color enim viridis magis ad nigredinem tendit, & obscuritatem, quàm puniceus. Ac rursum, idem radius factus debilior, tandem conuertitur in purpureum, qui amplius quàm viridis ad obscuritatem accedit. Differūt autem Iris & halon: quia *Iris fit ex opposito Solis aut sui astri, halon* autem directè semper sub astro. Iris etiam propter nimiam distantiam à Sole apparet nigrior: *halon autem, albior &* fulgidior, propter breuiorem & fortiorem radij refractionem, ratione vicinitatis ipsius ad astrum. Rursum non tantæ durationis est halon sub Sole, quantæ Iris ex opposito Solis. Quia enim ille Soli est propinquior, idcirco citius dissipatur & disgregatur ab eo. Hæc autem longius distat. Vnde non ita cito dispergitur, diutiúsque valet consistere. Præterea halon semper integer circulus apparet, & verè est. Iris autem nunquam nobis apparet integer circulus aut portio maior semicirculo: sed vel semicirculus, vna extremitate vnam nostri horizontis partem tangens, & altera oppositam: aut est

Quomodo simul plures Irides videri cōtingit. portio minor semicirculo. Notandum autem quòd nonnunquam videre contingit simul duas Irides, aut interdum (licet rarius) etiam plures. Duæ autem Irides cum simul apparent, eosdem quidem colores habent, sed situ diuerso: ita vt altera habeat puniceum, viridem & purpureum, altera autē contrario ordine, purpureum, viridem, & puniceum. Et illa quæ apparet debilior, imago est alterius fortioris. Quando autem tres apparere cōtingit, tertia vsqueadeò debilis est, vt vix videri queat. Nam tertia cū apparet, debet illa fieri ex refractione radiorum secundæ, qui valde sunt debilis virtutis. Et habet tertia debilissima semper colores similes primæ, & fortissimæ, puniceū scilicet, viridē & purpureū. Neque enim contingit plures duabus simul apparere aut fieri in colorum

positio

positione differentes, sed tertia semper primæ est similis. Sed & hoc notãdum est, quòd quanto sol supra nostrum horizontem magis eleuatur, tanto minor apparet Iris. Atque ob hoc in meridie, Iris fit quàm minima. In ortu verò vel occasu, maxima quæ fieri potest, conspicitur. Eadem quoque ratione, in medio æstatis circa solstitium æstiuale, quando prolixiores sunt dies, in meridie non potest omnino apparere. Post verò æquinoctium autumnale, quando sunt dies breuiores, potest per omnes horas diei sese manifestare.

De Parahelijs. CAP. XIIII.

CAeterum parahelij generantur ad hunc modum. Cum enim nubes bene densa & continua, regularis & vniformis, sita fuerit non sub sole, neq; ex opposito, sed ad latus eius propinqua, vt vertatur in pluuiam, nondum tamen versa, in illa sol per suorum radiorũ refractionem suam exprimit, formatque imaginem, sicut suam imaginem effingit sol in ære polito & bene terso. Hæc autem imago solis ad eius latus cõsistens, dicitur parahelius, à para, quod Græcis iuxta significat, & helios, quod solem: vt dicatur parahelius, quasi iuxta solem. Dictum est autem nubem illam debere esse densam, vt melius refractionem faciat continuam, vt integriorẽ solis suscipiat imaginem: regularem quoque & omnino vt magis vniformem veriorem & perfectiorem exprimat imaginem propinquam etiam verti in pluuiam, vt commodius in eã repræsentetur solis imago, sicut in aqua pellucida, attamen nõdum conuersam: quia si conuersa iam esset, partibus discontinuatis non esset apta solis imaginem suscipere neque exprimere.

Parahelius quid.

Differentia parahelij ab halone & Iride. CAP. XV.

DIffert autem parahelius ab halone, & Iride, primum quidem ex situ loci: quia neque sub sole fit, vt halon: neque ex opposito, vt Iris. Nam illic quidem sol materiam sua virtute despergeret, hic verò propter nimiam distantiam refractio esset nimium debilis, quæ non sufficeret ad imaginem solis effingendam. Sed medio modo ad latus constituitur parahelius, vt sol nubis materiam nimia propinquitate dissoluere nequeat, & copiosius ad nubem radij peruenire possint, quæ sufficientem faciant refractionem, ad solis imaginem efformandam. Quemadmodum autem ad latus solis in nube eiusmodi, qualis suprà descripta est, exprimit sol suam imagi-

nem, ita potest facere & luna (quanquam cætera astra, ad perfectam talem imaginem & similitudinem omnimodam efformandam, non videantur sufficientia) propter quod sub parahelio etiam imago lunæ comprehendi debet. Contingit autem non solum vnum parahelium, verum etiam plures simul apparere. Testatur enim Plinius, tres simul lunas Gn. Domitio & L. Annio consulibus, apparuisse. Non quòd secundum veritatẽ tres lunæ fuerint, sed quia vna vera & duæ imagines. Propter similitudinem enim commune habent nomen, quemadmodum homines imaginem ipsius, cuius imago est nomine solemus designare. Et in tempore natiuitatis saluatoris nostri Dei, feruntur tres simul apparuisse soles, id est, sol vnus verus cũ duobus parahelijs: qui tandem in vnum coëuntes & conuenientes significabant (vt rectè credimus) sanctissimæ trinitatis in vnitate mysterium, quod iam per Christi ortum erat palam in toto orbe faciendum, quódque is qui mundo tum nascebatur sol iustitiæ, inhabitantem in se haberet plenitudinem totius diuinitatis. Et quòd cum Christo homine & pater & spiritus sanctus vna essent substantia, & vnus Deus, vna lux, *vnum lumen increatum & æternum*, quod est benedictum in secula. Amen. Hæc sunt mirabilia magna admiranda atque stupenda, quæ solis & astrorum virtute atque efficientia siue in cælo sursum, siue in terra introrsum, siue super terram deorsum fieri quotidie conspicimus: quædam quidem frequentius, alia rarius, iuxta quod naturæ cursus expostulat, & iuxta quod autor naturæ Deus voluerit atque mandauerit. Omnia enim hæc, nempe ignis, grando, nix, glacies, spiritus turbinis ac tempestatis, cæteraque quæ suprà tractata fuere, faciunt verbum eius, eiusque iussa obedienter perficiunt ad laudem gloriæ eius, qui in sublimibus inhabitans, etiam infima possidet, regit ac moderatur, secundum beneplacitum voluntatis suæ, qui in trinitate perfectè vnus, & in vnitate perfectè trinus viuit & regnat in secula seculorum. Amen.

FINIT LIBER SEXTVS.

PSALMVS ADMIRATIONIS mirabili domino.

Multa iam diximus, & explicasse videmur nobis plurima: quæ erãt occulta naturæ opera forsitã nõnulla patefecimus.

Ter

Terrores ignium qui in supernis apparent, explanauimus: hiatus quoque, scueas, & puteorum voragines.

Pluuias, grandinem, niuem, rorem pruinam, caliginem, hæc omnia descripsimus.

Fontium venas & fluuiorum origines scrutati sumus: maris salsedinem, fluxum atque refluxum considerauimus.

Ventorum qui terram perflant ortum distinximus: motus quoque & tremores in visceribus terræ.

Tonitruum & fulgurum quibus terrentur homines, exposuimus ortum halonem & parabelium & irides signauimus in nubibus desuper.

Hæc omnia tractauimus, & explicasse nonnulla videbimur: tu enim Deus reuelasti nobis opera tua.

Veruntamen quæ adhuc occulta sunt nobis, plurima sunt: & parua nimis est portio eorum quæ nouimus, si conferatur ad ea quæ seruantur occultata à nobis.

Quæ cognoscimus sunt pauca nimium, & ea ipsa quæ fortè cognouimus, sunt h u nimium tenuiter à nobis cognita.

Nimium tenuis est & obscura scientia nostra, neque est vel vnum ex cunctis operibus altissimi, quod sit pro dignitate sua nobis cognitum.

Mitto cætera, fontem considero qui scaturit de visceribus terræ, quem per vmbilicum suum refudando ebullit ipsa, tactu perpetuo.

Quis pro dignitate spectaculum istud vel modicum contemplari poterit? quis expendere sufficiet ortum aquarum tantarum, & fluxum perpetuum?

Surge diluculo, accede ad fontem, qui est in planicie ista, persta iuxta illum, neque abscedas vsque ad meridiem.

Et cum aduenerit meridies, non te auocet ventris cupiditas à consideratione tua: persevera astans tuo spectaculo, vsque in vesperam & noctem profundam.

Habe intentos semper oculos ad aquam quæ ebullit de ore ipsius, attende ad dulcem sonitum, quem aquarum supra petras casus continuus immittit in aures tuas.

Dic mihi vbi sic perstiteris, si vlla vnquam hora defuit tibi spectaculum tuum: num vel breuissima morula defectum passus sis aquæ ebullientis?

Aquam quæ deprompta erat, non videbas redire iterũ in ventrem fontis, vnde egressus fuerat, in riuulos atq; fluuiolos deriuari conspiciebas per alueolos, super faciem terræ.

Vniuersam aquam istam si tibi placuisset colligere, accepisses certe vasorũ plurium plenam amplitudinem, in non multo tempore.

Et quidem parum id forsitan, si dici tantum vnius spatio perduraret fluxus eiusmodi: nunc verò cursus est & impetus effluxionis perpetuus, & indeficiens in plurima secula.

Si collecta starent aquæ quæ effluxerunt è fonticulo isto minimo, ab initio ortus eius conspiceretur vtique veluti flumen magnũ aquarum copia inundantium.

Fontes enim hi, ecce steterũt in diebus patrum nostrorum ante secula plurima, ante annorum centenarios plurimos, vt scaturiebant, ita ebulliunt & hodie.

Vnde verò tantam tu dicis ô spectator aquarum copiam? & vbi continebantur, priusquam exirent per os fonticuli?

Quod est penu in quo seruatur tanta multitudo aquarũ, vt non deficiat fluxus ex eo in tanta tempora?

In montibus affirmabis principium earũ: aërem aßignabis mihi in materiam?

Vnde verò virtus earum tanta in visceribus terræ, vt ista sic perpetua fiat & indeficiens aquarum generatio?

Dic mihi qui habes intelligentiam & sciẽtiam, si alium habeas quàm Deum autorem horum mirabilium?

Magne, magne Deus, contemplor, & cõtemplari non sufficio: in consideratione mea hebescit acies cordis mei.

Si voluero plenam eloqui veritatem super ijs quæ præconsiderata sunt: dicam tibi in cõfeßione laudis, quoniam tu autor es omniũ simul horum mirabilium.

De tua fœcũditate scaturiunt fontes aquarum, in te sunt venæ fontium, qui vena es aquarum viuentium.

Sed & cætera omnia quæcunque miratur homo, & nõ sufficit, abs te vno procedunt cõfiteor hoc tibi ad laudem & gloriam tuam.

Multa diximus, & pauca omnino sunt atque exilia: non enim pro dignitate explicare sufficimus maiestatem operum tuorum, quæ sunt mirabilia.

Confitebor tibi domine, & psallam donec fuero: magnus enim tu es, & nimis nimium laudabilis.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM VII. CONSIDERATIONIS PHYSICAE DE COE-LO ET MVNDO

PRAEFATIO.

POSTEAQVAM in libris ſuperioribus de rerum naturalium principiis & cauſis, déq; motu & aliis quibuſdã rerum naturalium accidentibus, nẽpe infinito ac finito, loco vacuo, & tẽpore, de rerum quoq; naturaliũ generationibus, & corruptionibus, déque meteorologicis impreſsionibus determinauimus, reſtat vt de totius vniuerſi diſpoſitione & partium ſitu, déq; cœleſtibus illis orbibus (quæ ſunt omniũ corporũ ſecũdum corporis rationẽ nobiliſsima) ſpecialius aliqua dicamus: de numero videlicet ordine, diſpoſitione, virtute, déq; motibus eorundẽ, & in hæc inferiora influxibus. Peculiariter verò de duobus illis luminaribus quæ Deus præ cæteris inſigniter in tẽporum diſtinctionem & rerum viciſsitudinẽ in cœlis conſtituit, ad hominum vtilitatẽ (Solem dico & Lunã) déq; horum peculiaribus motibus, quomodo dies, annos atq; menſes nobis diſtinguãt, generationes adducãt atq; corruptiones, quomodo nobis plenilunia & nouilunia ab eis contingãt. Vnde eclypſes ſiue ſolares ſiue lunares, vnde ſolſtitia atq; æquinoctia, & inuiolabilis iſte procedat temporum ordo. Vehementer enim iſta ſobrie cognita ad Dei gloriam profuerint contẽplantibus, & ad ea quæ de generationibus & corruptionibus dicta ſunt, non parum præſtabunt adiumenti. Primum itaq; totius mundialis machinæ diſpoſitionem & ſitum figuraliter deſcribemus, ac deinde ad cœleſtium conſideratiomẽ tranſibimus: præmiſsis interim aliquot diuiſionibus, & definitionibus, hiſce atq; horum cognitione nonnihil lucis adferentibus.

Quædam diuiſiones & definitiones ſequentibus neceſſariæ.

CAPVT I.

EOrum quæ natura ſunt, alia ſunt corpora magnitudinéſve, alia corpora ac magnitudinem habent, alia principia habentium ſunt.

Quæ verba hunc habent sensum, eorum quæ in rerum natura existunt, quædam sunt quantitates corporeæ, aut lineæ, aut superficies: alia sunt corpora prædicamenti substantiæ, quæ in se vti accidentia habent huiusmodi quantitates: alia sunt principia substantiæ corporeæ, quippe materia & forma. Ad huius diuisionis notitiam subduntur definitiones continui, & specierum ipsius, quarum est hæc continui.

Continuum est, quod in diuisibilia semper diuisibile est.

Id est, quantitas continua permanens est quantitas, quæ potest secari in partes proportionales, ita vt nunquam sit peruenire ad partem in alias non diuisibilem, nec inconueniens est sic processum esse in infinitum, cùm hoc solum potentia & non actu sit. De parte proportionali quid sit, prius est dictum. Dictum quoque est prius quantitatem continuam ex indiuisibilibus non componi, cuius oppositum sequeretur, si ad partem indiuisibilem deueniretur. Patet hinc excludi tempus & numerum, continuum autem cum in tres diuidatur species, recte singularum definitiones subduntur, quarum est coporis hæc,

Corpus est, quod est diuisibile omni ex parte.

Id est, corporea quantitas, est quantitas longa, lata & profunda, seu quæ mensuratur longitudine, latitudine, & profunditate seu crassitie, quæ tres dimensiones sunt.

Linea est magnitudo quæ ad vnum est diuisibilis.

Id est, linea est quantitas cõtinua permanens, vnica dimensione, scilicet longitudine, potens secari.

Superficies est ea quæ ad duo est diuisibilis.

Hoc est superficies est, quantitas continua permanens quæ duabus dimensionibus tantum (scilicet longitudine & latitudine) est diuisibilis. Hisce itaque definitis, commodum de motu locali corpori quanto attributo, nonnihil dicendum videtur, qui diuiditur sic,

Motuum localium seu (vt dicit Aristot.) lationum, alius est rectus, alius curuus, alius ex hisce mistus.

Cuius membra, ex subiectis eorundem descriptionibus, euadent manifesta.

Motus rectus est, quo sursum itur atque deorsum.

Id eſt, motus elmentorum naturalis, ad locum videlicet naturalem, rectus eſt, qui per lineam quæ diameter mũdi eſt, fit, ſiue ſurſum, ſiue deorſum ſit.

Motus ſurſum dicitur, quo è medio pergitur.

Id eſt motus rectus ſurſum dicitur, quo e cẽtro terræ tenditur per rectam lineam.

Motus deorſum dicitur, quo ad medium proficiſcitur.

Id eſt, quo ad centrum terræ per rectam tenditur lineam.

Motus circularis eſt, qui circa medium fit.

Hoc eſt, motus circularis eſt, qui fit circa centrum terræ ſecundum partes æqualiter diſtantes à centro. Atque horum motuum, ſoli recti & circulares ſimplices dicuntur, eò quod per lineam ſimplicem fiunt, videlicet rectam & circularem. Deſcribitur autem linea ſimplex ſic,

Linea ſimplex eſt, quæ in omnibus ſui partibus uniformis eſt ſecundum rectitudinem aut curuitatem.

Quales ſunt linea recta, & circularis. Atqui hæc quæ de motu dicta ſunt, ipſis ſimplicibus corporibus eſſe tantum applicanda (iuxta Ariſtotelis ſententiam) non vſquequaque fuerit difficile aduertere, quibus præcipue huiuſmodi motus competunt. Colligitur tamen ex dictis admodum facilè, quis motus rectus, quis curuus, quis ſurſum, quíſve deorſum, atque ita deinceps, iuxta vulgi accipiendi modum.

Motus mistus eſt, qui fit ſecũdum magnitudinem, partim rectam, & partim curuam.

Vt motus per arcum & neruum, ſic motus venti obliquus, imo propemodum cuiuſlibet miſti motus. Quoniam corporum quædam grauia, quædam leuia, quædam neutra ſunt, pretium operæ videtur, horum definitiones ſubiicere.

Eſt igitur leue, id quod aptum eſt è medio ferri.

Id eſt, quod è centro terræ, aptum eſt ſurſum moueri, vt aër, ignis.

Graue eſt id, quod aptum eſt ad medium ferri.

Hoc eſt, quod ad centrum terræ tendit ex naturali motu & proprio, vt aqua & terra. Porro hic animaduertendum eſt quædam ſimpliciter leuia eſſe, vt ignis: ſimpliciter leuia au=

grauia,vt terra:alia tantum respectu alterius, vt aqua si confertatur terræ,leuis est,& non simpliciter:& aër collatus igni, grauis,non tamen simpliciter. Vnde &c.

Leuissimum dicitur, id quod super omnia collocatur, quæ sursum pergunt.

Qualis est solis ignis.

Grauissimum est id quod sub his omnibus collocatur, quæ deorsum feruntur.

Vt sola terra. hinc infertur cœlestes orbes, neque graues, neque leues esse:non enim aut sursum aut deorsum ferri apti sunt,sed solum circulariter, qui motus perfectissimus est, vt & ipsa circularis figura. Quod autem dicitur leuissimum pontsuper omnia,&c. intelligendum est inter elementa,ne cœlo ipsi competere putetur.

De totius vniuersi dispositione, & ordine omniumque sunt in eo.

CAPVT II.

VNiuersitas mundi, atque mundus vniuersus, simplicibus constat atque mixtis corporibus.

Simplicia corpora sunt, quæ motus secundum naturam principium habent.

Id est,quibus motus simplex secũdum naturam propriam non ab aliis participatam competit. Huiusmodi sunt quatuor elementa.

Composita sunt quæ mouentur ad nutum simplicis dominantis.

Qualia sunt omnia mista corpora. Simplicium sunt quædam quę nullam suscipiunt primarum qualitatum,nec proinde secundarum,quæ ex primarum certa proportione consurgunt. Hæc sunt cœlestia corpora, quæ nec grauia nec leuia sunt(alioqui enim sursum mouerentur aut deorsum) sed naturaliter mouentur motu circulari, qui motus cum sit perfectissimus omnium, sicut & circulus est figura perfectissima,& maximè vniformis, conuenit corpori perfectissimo sphæricam figuram habenti. Alia sunt simplicia corpora, quæ qualitates primas sibi habent determinatas. Ipsa sunt elementa quatuor,ignis aër,aqua,terra. Inter quę propter repugnantiam qualitatũ actiuarum, cùm sit pugna atque inimicitia perpetua,ob proportionem tamen actiuę virtutis in superio

Arist. 1. li. de cœlo. Idem 8. lib. Phys. & li. 2. de cœlo.

periori,& resistentiæ in inferioribus,haud dubiè ordinatissimam,nullum horum contigit ab initio deficere. Horũ,ignis vt summe leuis,rarissimus atq; purissimus, sursum habitat, suam conuexam superficiem habens simul cum concaua superficie orbis lunæ. Post ignem sequitur aër,tribus partibus siue regionibus (vt in præcedente libro fuit declaratũ) distinctus. Aëri proxima est aqua, quę in principio quidem creationis rerum sic terram ambiebat per circuitum,& respõdebat iuxta suam superficiem conuexam superficiei cõcauæ aëris,quomodo nunc ignis ambit aërem,& superficiei cõcauæ cœli lunaris secundum suam conuexam superficiem adęquatè respõdet. Verùm propter habitationem hominum,ex Genesi patet,omnipotentis iussu aquam congregatam esse in locum vnum,vt appareret arida,hoc est,terra, fieretq; apta habitationi hominum,& fructificationi gignendorum ex ea. Mixta verò corpora,in locis elementorum suam habẽt mansionem. Vnumquodq; iuxta suæ naturæ cõstitutionem:quædam quidem in aëre,quædam in aqua,alia in terris. Possunt autem mixta corpora vniuersa quinq; gradibus summatim complecti. In primo gradu & infimo sunt mixta imperfecta, id est,impressiones meteorologicæ,de quibus iam in præcedenti libro determinauimus. In secũdo gradu sunt lapides & mineralia quæ in terris gignũtur, & ob longiorem durationem merentur altiori gradu à prædictis reponi. Atque hæc omnia sunt inanimata. Tertius gradus habet omnes plãtas, arbores,& herbas,& quęcunque vitam habent vegetatiuam, id est,quę nutriuntur,augentur,& generant sibi simile. Quartus,continet omnia animalia bruta. In quinto autem & perfectissimo gradu est species humana,ad quam vt finem ordinantur cæteri omnes gradus inferiores. In cuius iudicium sexto demum die,omnibus dispositis & perfectis, nouissime Deus creauit hominem.

Gene. 1.

Quinque gradus mixtorum corporum.

Gene. 1.

De elemento ignis specialis determinatio.

CAP. III.

QVanquam autem de elementis in libro quinto tractatum est,quantum ad rationem elementi & qualitates elementares pertinet, hoc tamen loco aliqua sunt specialiter dicenda,quæ alias ipsorum conditiones respiciunt, vtputa de modo existendi, de perfectione, desitu locali,& huiusmodi,quæ huic loco magis competunt. Et primum quidem

de ignis elemento, quomodo & vbi existat, & quam ob causam non videatur, est dicendum. De hoc enim elemento quidam addubitant, nonnulli plane negant, sensui magis quàm rationi credentes, ob hoc scilicet quod oculis ipsum non videant, credere rationi recusantes. Putant enim elementum tantum (nimirum decupla proportione aeris sphæram excedens) non posse penitus latere oculorum corporalium aspectum, ita vt nec serenissimis noctibus videri posit, quando neque à nubium obiectarū densitate, neq; à solis lumine, vllũ videtur impedimentum. Verum isti ex luce candelarũ, carbonum, & facum, quę apud nos sunt, seipsos paralogizant atque decipiũt, somniantes vel carbonarium, vel lignariũ aliquem ignem esse debere eum quem elementarem dicimus. Quã in re manifestat ratio crassissime illos iudicare, non attendentes maximam dissimilitudinem quæ est inter ignem materialem (qui nobis in vsu est, ad illuminandas tenebras, aliáque necessaria peragenda) & illum elementarem, qui ad totius vniuersi decorem, cœlo proximus, locum quartum possidet. Ignis enim quo vtimur, non ignis est) vt in libro de generatione & corruptione diximus) sed igneum aliquid. Nõ enim corpus simplex est, sed mixtum: longisiméque abest ab illa raritate quæ igni competit elementari. Est enim ignis iste nostri vsus, admodum compactus, spissus, & plane opacus in se ipso, miniméque transparens. Quòd vel ex hoc facile patere potest, quoniam candela candelæ apposita vmbram facit, quod certè non faceret, si ignis candelæ corpus perspicuum esset siue transparens. Docet item experientia, quòd directè trans ipsum ignem nostri vsus, nihil videre possumus, quódque visum impediat ne suum percipiat obiectum. At vero ignis elementaris, in sua natura & in sua sphæra decuplo rarior est, quàm sit aër etiam purus & nullo vento commixtus. Et si vllum elementum purum est (Aristotele teste) creditur esse ignis: vtpote cœlo proximum, vbi difficilius est fieri vllam commixtionem. Vnde si aër decuplo densior, non potest terminare visum nostrum, sed est transparens & perspicuus, quanto magis non poterit terminare visum, ignis decuplo rarior, sed erit transparentior & magis perspicuus aëre in proportione decupla? Quòd autem visum nostrum non terminet aër, manifestũ est sensus experientia. Nam nisi motu & flatu venti illum experirentur rudes homines (qui-

Ignis elemẽtaris maxima raritas.

bus

bus tamen æquè sunt sensus vt doctioribus) planè negaturi essent aerem, assererentque vacuum esse vsque ad cœlos. Sed experientiis solis, usque certissimis, & manifestissimis, de aëris exsistentia certificatur. de igne vero, quoniam nimium est à nobis elongatus, non possunt sic haberi experiétiæ: propter quod, ad credédum eius exsistentiá quidam inueniuntur tardiores. Ratione tamen efficaci est demonstrabile, talem qualem iam diximus ignis sphæram esse regioni cœlesti contiguam. Præterea, nullú corpus diaphanum, id est, perspicuú, vel transparens, per se terminat visum, propter suá transparentiam, sed solum corpus opacum & nó transparens visum terminat & penetrare nó patitur. Quapropter si ignis in sua sphæra talis esset, qualis apud nos, esset q; visibilis & visus nostri terminatiuus, vt corpus opacú, necesse foret omnes stellas firmamenti, & planetas, ipsum quoque Solem perpetuo nobis eclipsari, nec possent à nobis vnquam videri. Cú enim per circuitum vndique ambiat ignis totam aëris sphæram, ex omni parte lumen cœleste impediretur à luce ignis. Totum ergo decorem cœli talis ignis nobis absconderet, & penitus auferret. Quapropter voluit illum Deus disponens omnia suauiter, in maxima raritate (vti eius naturæ conueniebat) constituere. Quòd si quis interroget ignis ille elementaris tantus, vnde habet nutrimentum? Videtur enim totus aër tanto nutriendo igni non sufficere. Attamen debere ignem nutriri continuo aliquo combustibili, videtur monstrare experientia. Dicendum est, ignem quidem in aliena materia non posse subsistere, neque teneri, nisi continuò nutriatur adiecto combustibili. In sua autem sphæra in materia propria, non eget vllius combustibilis nutritione, vt in naturali loco suo seruetur, nihilo certe magis quàm aër, aqua vel terra vllo indigent nutrimento. Hæc propter simplicium quorundam sensualem dubitationem de ignis elemento dicta voluimus, ne ob sensus nostri angustiam diuinæ maiestatis amplitudini aut magnificentiæ operum derogemus. Tam amplam enim & ex præcipuis mundialis machinæ partibus vnam abnegare creaturam, ac per hoc pulcherrimum illum ordiné & proportionem ordinatissimam, quæ in quatuor elemétis consideratur, propter sensus crassitiem destruere, quid aliud est, quàm ob nostram angustiam diuinæ potétiæ, & sapiétiæ amplitudiné constringere?

Obiectio.

Solutio.

Attende.

De

DE aquarum etiam situ non inutiliter mouetur difficultas, ex eo quod iam ante primo capitulo dictum est, & ad oculum manifeste cernimus, terram non esse ex omni parte aquis circundatam, sed secundum partes aliquas esse discoopertam aquis. Tale autem aliquid in nullo omnino aliarum sphærarum accidere videmus. Nam aer ex omni parte ambit aquam, & ignis ex omni parte aërem, ac deinde in cœlestibus orbibus quilibet superior ex omni parte ambit inferiorem. Vnde apparet, hunc aquæ situm quem nunc habet, non esse prorsus illi naturalem, sed iuxta situm naturalem debere ipsum ambire & circundare ex omni parte sphæram terræ. Quærimus ergo ad cognitionem operis Dei, an sola diuina virtute absque cooperatione naturæ ista terræ discoopertio, & aquarum separatio facta sit, an simul vlla naturalis virtus ad hanc rem concurrerit. Et si sola diuina virtute id factum dicamus in principio, die tertio distinctionis rerum, an vsque nunc eodem modo, Deus miraculose sua sola virtute eam ita contineat. De hac re quorundam Astronomorum sententia est, terram sua siccitate obsistere humori aquæ, sicque eam velut fugare atque à se repellere per suam actiuitatem, in aliquot partibus, quantum pro mixtorum conseruatione, & specialiter viuentium atque hominum vita conseruanda est necessarium. Cur autem terra ab vna parte plus quàm ab alia aquam pellat, causam assignant ex adiutorio cœlestis corporis. Dicunt enim in parte Septentrionali, iuxta polum nostrum esse stellas quasdam de natura Saturni, frigidas, & siccas, quarum assiduis impressionibus atque efficacibus influentiis ipsa terra vehementer adiuta, fortificata, & corroborata in sua siccitate, possit sese discooperire, & aquas propulsare. In cuius signum adducunt, quòd terra à parte Septentrionali semper manet detecta. Asserunt insuper etiam si per miraculum Deus die tertio non congregasset aquas, quòd temporis tamen successu naturaliter hoc ipsum effectum fuisset per virtutes naturales prædictas: impossibile tamen fuisset sic citò, & subitò id fieri aliter quàm virtute Dei: quoniam agentia naturalia nihil agunt in instanti, sed successiuè, in operationibus naturalibus. Alij dicunt, etiam si non fuisset virtus prædicta

dicta sufficiens causa, ad efficiendum in principio terræ denudationem & discoopertionem, sufficere tamen eam posse, ad sic terram in sua discoopertione conseruandam. Minoris enim virtutis est, quippiam in statu aliquo conseruare, quàm primo in eum perducere: quemadmodum medicinæ ars in vita hominem seruat, quæ tamen vitam minime donare potest non habenti. Verùm cùm prædicta sint omnino incerta (quis enim definire nobis poterit an virtus aliqua talis sit in terra, vel in cœlestibus constellationibus ad eam rem sufficiens) præstat vt eo quod certissimum est contenti simus, hoc autem est, quod ex infallibili doctrina sanctæ scripturæ didicimus, nempe diuina virtute terram esse discoopertam, verbo & iussione omnipotentis Dei, dicentis (vt primo capite Geneseos scribitur) Congregentur aquæ quæ sub cœlo sunt in locum vnum, & appareat arida. Cuius verbi sanè potentissimi efficacia, credimus vsque nunc permansisse aquam in eo situ & loco quem tunc accepit, & in quo nunc cernitur: ita scilicet vt terram non quomodo ab initio ex omni parte circundet, sed ex magna parte nudam velut circumlambat. Et licet forsitan veritatem habeat, quædam astra sua virtute ad hoc cooperari (Deus enim per causas secundas multa conseruat, quæ per seipsum fecit ab initio) quia tamen sancta scriptura de hac re loquens, non nisi Deo totum tribuit, idcirco neque nos adiicere quicquam volumus. Nam præter iam supradictam Genesis autoritatem, ita in prouerbiis clamat Sapientia, Quando circundabat mari terminum suum, quando legem ponebat aquis ne transirent fines suos, ego aderam cum eo cuncta componens. Et prouerbiorum XXX. cap. vir cum quo loquutus est Deus interrogat, dicens: Quis conclusit aquas quasi in vestimento? Et manifestum est quòd pro responsione subauditur, Dei potentia. Similiter Iob XXVIII. de Deo dicitur, Qui fecit ventis pondus, & aquas appendit in mensura. Quando ponebat pluuiis legem, & viam procellis sonantibus. Iterum Psalm. XXXII. Congregans sicut in vtre aquas maris, ponens in thesauris abyssos. Et quomodo de montibus alicubi loquitur Psalmista dicens: terminum posuisti eis quem non transgredientur, neque conuertentur operire terram: sic nihil dubium est, quin & de aquis non loqui

Certior sententia.

Genes. 1.

Prouerb. 8.

Prouerb 30.

Iob 28.

Psalm. 32.

Psalm. 103.

opor

oporteat. His ergo modis cùm scriptura totum hoc miraculum Deo ascribat, nobis videtur superuacaneum aliam causam quærere. Si autem roges, Num ergo continuò miraculum facit Deus, dum ita terram continet denudatam? Audi. Semel loquutus est Deus verbum virtutis, & sermonem potentem protulit in die tertio, nec opus est, vt loquatur iterum. Voluit enim vt effectum haberet sua illa iussio, donec super terram esset mixtorum habitatio: quod est vsque in consummationem seculi. Miraculo quidem hæc terræ denudatio primum facta est, iam sic manet terra absque nouo miraculo, & se aqua vbi semel posita est continet, absq; nouo miraculo. Nō enim inobedietes sunt creaturæ naturales vt homo: cui necesse est sæpius eadem vel præcipere, vel prohibere, propter inobedientiæ promptitudinem. Si iterum roges, num violenter aqua contineatur & cohibetur in vnum locum, vt non terram circundet, posteaquàm à situ & statu primo naturali priuatur? Audi iterum: Si quidem sola naturæ virtute per vim terræ, aut operationem Astrorum id factum esset, violentia vtique dicenda foret. At verò cùm verbo & iussione omnipotentis Dei (qui totius naturæ autor, rector, & gubernator est) constet omnia hæc peracta, quomodo dicere poterimus, aquam in suo situ ex hoc vllam pati violentiam, quāuis iam non vt ab initio terram circuncingat? Quomodo enim violentum & vllius creatæ naturæ poterit esse contrarium, quod ex voluntate est, & iussione Domini naturæ, dulciter gubernantis, & disponentis omnia suauiter? Quomodo in familia bene ordinata & subiecta violentum esse poterit aliquid eorum quæ paterfamiliās sua voluntate disposuit? Non ergo nunc violenter cohibetur aqua ne circundet terram, sed suauiter & dulciter sese continet Dei imperio obsequens, vsquedum in consummatione seculi (mixtis omnibus consummatis) eiusdem verbi iussione suum locum recipiat.

Nota firmiorē terū naturalium quàm hominis obedientiam.

Sapient. 8.

De terræ immobilitate & minima quantitate.

CAP. V.

OMnium autem infima est terra, quæ medium mundi obtinens, quasi totius mundialis sphæræ centrum, penitus immobilis perpetua firmitate consistit: circa quam vt centrum immobile voluuntur amplissimi illi cœlorum orbes, simul & alia elementa superiora continuo motu mouen

mouentur ignis, scilicet, aer & aqua. Soli enim terræ conuenit prorsus secundum locum immobilem consistere, vt secundum se totam nunquam moueri possit, neque motu circulari, neque motu recto. Est enim quasi mundi centrum, ab altissimo Deo posita in medio totius mundialis machinæ. Vnde sicut in corpore sphærico quod circulariter mouetur, cunctæ ipsius partes mouentur circulariter, solo ipso centro (circa quod aliæ partes voluuntur) immoto permanente: ita & de terra intelligendum est, quod sola in medio mundi stat immobilis. Quemadmodum per Sapientem dicitur, Generatio præterit, generatio aduenit, terra autem in æternum stat. Quod si quis obiciat, fieri non posse, vt terra quæ tantæ quantitatis moles nobis videtur, centrum esse dicatur, cum centrum habeat rationem puncti, sitque indiuisibilis punctus corporis alicuius sphærici, ipsa autem terræ substantia nequaquam sit indiuisibilis, neque punctualis, sed in plura milliorum millia sit diuisibilis. Huic obiectioni respondetur dicendo, quòd terra tametsi nobis pusillis, & pusilla semper contemplantibus magnæ admodum quantitatis esse videatur, si tamen eam conferamus ad totius mundialis machinæ, & cœlestium orbium magnitudinem, non posse aliter quàm punctum censeri, atque æstimari, non quidem quòd realiter punctus sit indiuisibilis, sed quia per comparationem (propter immensum quantitatis superexcessum) non aliud quàm punctus videbitur, adeò quòd si totus globus terræ fingatur in firmamento positus, lucere sicut stellæ quæ nunc sunt in firmamento, penitus non posset videri, præ nimia sua paruitate, sicut & multæ aliæ stellæ ob suam paruitatem nunquam apparent. Nam (vt tradunt expertissimi, probatissimique Astronomi) minimæ stellæ visu notabiles quæ in firmamento consistunt, quantitate sunt maiores tota terra decies & octies: quæ tamen minimæ sunt inter eas quas visu notare possumus, atque distinguere. Ad quod plenius mente intelligendum (quandoquidem sensui videtur irrationabile) aduertendum est, iuxta Ptolemæi Alphragani, aliorúmque expertissimorum Astronomorum autoritatem, stellas firmamenti in sex magnitudinum differentias distingui. Sunt enim primæ magnitudinis numero XVI. quarum quælibet maior est tota terra centies, & septies.

Terra centrũ mundi.

Nota magnitudinem stellarum firmamenti.

septies. Sunt aliæ secundæ magnitudinis, numero x l v. quarum quælibet maior est terra nonagies. In tertia magnitudine sunt ducentæ & octo, maiores terra septuagies & bis. Quartæ magnitudinis stellæ sunt ducentæ sexagintaquatuor, maiores terra quinquagesies quater. In quinta magnitudine sunt ducentæ decem & septem, quarum quælibet maior est terra trigesies quinquies. Sextæ autem magnitudinis sunt stellæ ducentæ quadraginta nouem, & quælibet earum est maior terra decies, & octies. Et istæ sunt minimè visibiles, quæ ab Astrologis sunt notatæ: de quibus dicit Alphraganus, quòd minima stellarum visu notabilium, maior est tota terra. Sunt verò præter has aliæ, non in determinato numero, visu non distinguibiles, quarum numerum solus Deus cognouit: iuxta quod in Psalmis dicitur, Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat. Et ad Abraham voce domini dicitur, Aspice cœlum, & numera stellas, si potes. Ex quibus manifestißimè patet, quòd rectè dictum sit totam terram in comparatione ad firmamentum nihil esse aliud quàm punctum quoddam & centrum. Quanto magis ergo si ad cœlum illud supremum, quod empyreum nominatur, quantitate & mole (vt ex sequentibus patebit) longè maius conferatur? Adiuro te lector quisquis es Christiano pectore, etiam, atque etiam perpendas ex his quæ dicta sunt, quàm sit miseranda sors eorum hominum, qui propter angustißima huius terræ prædia illam cœlestem perdunt amplitudinem. Iterum, quàm vanè, & sine causa sese efferunt, qui in terrenis gloriantur possesionibus. Rursum, quàm miseri sunt, & nimium malè sibi consulentes, qui pro terra aut iis quæ in terra sunt possesionibus ad inuicem contendunt, mutuo se fraudant, ac decipiunt, non raro etiam peierantes, omni æquitatis ratione postposita: ita scilicet punctalem terræ angustiam immensæ cœlorum amplitudini præeligentes. Nam etiam si terram totam quis obtineat (id tamen quod nulli adhuc hominum potuit contingere) quid ille aliud quàm punctum rapuit? quid ille aliud quàm punctum manibus tenet? in centro dominatur, in atomo tenet imperium. Illi ergo qui pro terræ minima portiuncula, vtpote pro agello, pro angusto prædiolo, pro domuncula siue casula contendunt,

Psal. 145.

Genes. 15.

dunt, fúntve folliciti, quid aliud moliuntur, quid agunt, quid quærunt, nisi de puncto (si id recte potest intelligi) punctum tollere? O vanas hominũ curas, O pectora cæca. Disce ô miser, infelix attende, pro quàm minima recula, quàm maximũ perdas thesaurum: & pro angusto formicarum modulo, quàm amplissimum abiicias palatium: terrenam sortem dum cœlesti præeligis.

Vnde terra habeat suam immobilitatem, atque firmitatem.

CAP. VI.

QVòd si quis roget, vnde hoc habeat terra, vt immobilis in medio iaceat: cum & sphæricam habeat figurã, quæ admodum in se mobilis est, & fundamentum nullum videatur habere stabilitatis, cum in aquis cernamus eam velut natare, quæ minimè sunt stabiles, sed fluunt perpetuo?

Ad hanc rem non aliam possumus assignare causam cõuenientiorem illa quam suprà de terræ denudatione diximus, quòd scilicet verbo & iussione dei suam hanc habeat stabilitatem. Quemadmodum enim aquarũ in vnũ collectionem suprà ostendimus in scriptura soli deo ascribi, sic & ista terræ cõfirmatio in plerisq; scripturarum locis inuenitur deo soli attributa. Vnde illuminatissimus ille Psalmographus canit, Qui fundasti terram super stabilitatem suam: non inclinabitur in seculum seculi. Rursum, Initio tu domine terram fundasti. Et iterum, Qui firmauit terrã super aquas. Et ex persona domini in alio Psalmo, Ego confirmaui columnas terræ: hoc est, sic eam stabiliui, & confirmaui in sua firmitate, ac si eo lumnis subiectis fecissem immobilẽ. Idem est quod in Prouerbiis dicit Sapientia. Quando appendebat fundamenta terræ. & cætera. Item, Dominus sapientia fundauit terram. Et in libro Iob. Qui appendit terram super nihilum. Ac rursum ex persona domini, Quando ponebam fundamenta terræ. Nec dubium, quin sicut verbo domini cœli firmati sunt, ita sit & terra verbo domini fundata.

Psal. 103.
Psal. 101.
Psal. 135.
Psal. 75.
Prou. 8.
Prou. 3.
Iob. 26.
Iob. 38.
Psal. 33.

De terræ rotunditate, & montium eleuatione in terra.

CAP. VII.

ESt autem terra rotunda ac figuræ sphæricæ, queadmodum & physici & astronomi suis demonstrationibus, & rationibus probant. Quod tamen si perfectam debeat habere veritatem, intelligendum videtur secundum suam naturalẽ conditionem, non secundum eum situm in quo nunc est, pro-

pter hominum vtilitatem. Congruebat namque viuentium vtilitati,& præcipuè hominis (propter quē omnia facta sunt) quasdam terræ partes esse sublimiores, alias verò depressiores & humiliores. Sic enim propter diuersas complexiones diuersarum partium terræ, diuersitates mineralium,& terræ nascentium,atque animalium nobis cōferuntur. Nam in huiusmodi quidem locis optima sunt pascua, in eiusmodi vina optima maturescunt. In aliis verò frumenta pinguia, & plena,in aliis fructus optimi nascuntur. In aliis autem locis generantur mineralia,alibi specierum aromaticarum multa copia,alibi ligna preciosa & salutares herbæ bestiæque mirabiles gignuntur. In aliis locis,aliæ generantur diuersitates rerum quamplurimæ. Sic igitur in qualibet terræ plaga, secundum quod per montes,& valles, varie disposita est, variæ vegetatiua atque animalia progignuntur. Et quædam quidem in vallibus felicius nascuntur, quæ non ita feliciter aut omnino non in montibus progignerentur, vbi nimius esset caloris ardor: è contrario,alia in montibus felicissimè gignuntur,quæ minimè in vallibus,propter solis defectum aut aliam quamlibet causam. Voluit ergo optimus ille, & perfectissimus naturæ artifex creator & gubernator, temporum atque regionum vicissitudines alternare, vt omni ex parte sufficiens esset hominum prouisio, abundantissimámque illi præberet diuersorum bonorum copiam, eorum quæ humanis vsibus poterant deseruire, vt illi quem tam magnifice condidit, munificentissimè etiam in cunctis faceret esse prouisum: pariterque vt ex tot rerum optimarū diuersitatibus, ipsius infinitam sapientiam amplius demiraremur, quam in vniformi opere non ita perfectè neque ita plenè potuissemus cōspicere. Itaque propter istam terræ inæqualitatem, manifestū est, terram secundū eum statū in quo nunc est, nō esse omnino rotūdam, si punctualiter loquamur. Verùm tamen si crasso modo loqui volumus, clarū est, quòd mōtium ista eleuatio, & valliū depressio nihil obstabit, quo minus rotunda terra dicatur. Nā eleuationes eiusmodi atque depressiones, cōparatione facta ad totā terrā, quasi nullius sunt æstimationis,& insensibiles. Vnde si quis in aëre plurimum eleuatus esset, videretque terram ex alto, penitus rotundam eam iudicaret, nec impediret eius iudicium montium eleuatio, qui in comparatione ad totum terræ globū quasi nihil sunt. Nam terra secundū totum suum

Quare deus in terra mōtes, & valles cōstituit.

Terræ magnitudo.

ſuum ambitum (autoritate Ambroſij, Macrobij, Theodoſij, & Ariſtænis, Philoſophorum) definitur cõtinere ſtadia ducẽta millia, & quinquaginta millia, & duo millia, hoc eſt milliariũ Romanorum vnũ, & triginta millia, & quingenta: quanquam à præcedentibus differt Ptolemæus, qui terræ ambitum continere dicit tantum centum millia, & octoginta millia ſtadiorum. Vtraque autẽ quantitas ſecundũ ſuperficiem ſumpta, profecto magna eſt valde, vt merito montium quorũcunque eleuatio quaſi pro nihilo veniat computanda. In conſummatione autem ſeculi, vbi deſierit terra miniſterium præbere mortalibus, veriſimile eſt, eam ad perfectam æqualitatem redigendam, quãdo etiam (vt ſuprà diximus) creditur aquis iterum cooperienda, vt fuerat ab initio.

252000.

180000.

Vnde ordo in elementorum ſitu.

CAP. VIII.

QVare autem ignis hunc locum habeat: vt proximus ſit cœlo lunari, & quamobrem ſecundũ poſt hũc locum habeat aër, deinde aqua: & cur infima ſit terra, non difficulter rationem reddet, qui ſapientiã primarij cõditoris attenderit. Nihil enim dubium eſt, quin præcipua ſit cauſa, illius voluntas, qui ea ſic condidit, & in ſuis qualitatibus ſecundum maiorem & minorem nobilitatẽ diſpoſuit. Deus enim infinita ſua ſapientia & bonitate, qua elementa formauit, ſuiſque perfectionibus & qualitatibus perfecit atque diſtinxit, cognouit pariter & quis locus vnicuique eorum ſecundũ meritum perfectioris naturæ debeatur. Eiuſdẽ ſiquidem eſt, rebus iuxta perfectionis ſuæ meritum, & naturæ congruitatem locũ dare, cuius eſt res in eſſentia conſtituere, & ſuis perfectionibus abſoluere: quemadmodũ imperator qui diuerſos ſtatus nobilium inſtituit, ſimul etiam locum eiſdẽ iuxta ſuam dignitatem deſignat. Poſſumus tamen ex elementorũ qualitatibus intelligere, & cognoſcere, quòd conuenienter & ſapienter ita ſint elementa diſpoſita, quomodo diſpoſita creduntur atque videntur: quoniã decens eſt, vt elementũ quod cœleſti naturæ propinquius, & ſecundũ naturæ nobilitatẽ vicinius eſt, locũ quoque propinquiorem accipiat: quemadmodum in aula regia, is qui dignitate regi proximus eſt, meretur quoque proximiorẽ illi locũ accipere. vnde cũ ignis, raritate, diaphaneitate, ſiue perſpicuitate, ſubtilitate, celeritate (quæ etiã in cœleſtibus reperiũtur) cætera omnia excellat: poſt hũc autẽ proximus ſit aër,

Nota.

deinde aqua: merito quidem obtinebit ille locum primũ, iste secundum, hæc tertium. Terra vero vt penitus opaca, crassa, compacta, minimeque transparens, grauissima, & immobilis, ac proinde à regione cœlesti quàm maximè distans, merito longissimo interuallo à cœlesti regione dirimitur. Verùm hæc de elementis & eorum situ dicta sufficiãt. Nunc ad cœlestem regionem contemplandam elementari perambulata, alacri animo transeamus.

De differentia naturæ & regionis cœlestis ab elementari.

CAP. IX.

Primum quidē figuraliter describere nos conuenit, quo modo hæc ætherea siue cœlestis regio, à priori discrepet, & quamobrem non in vnam possint regionē cōpingi. Omnino enim magna quædam distinctio sit necesse est, inter has duas regiones, vt non in vnã valeant cōputari: quãdoquidem elementa, tametsi ab inuicem admodũ diuersa, imo prorsus contraria, in vnam tamen regionem deputantur. Attendenda est ergo cœlestis naturæ ab elementari multiplex differentia. Nam elementa qualitates habent adinuicē contrarias, quarũ ratione adinuicē contrariantur, & pugnant adinuicē, suntq; inuicem natæ sese corrumpere, & frequenter corrumpunt in suis partibus, vbi alterum alteri præualere contigerit. Vniuersa quoque mixta corpora ingrediũtur ad compositionem, ac suis his qualitatibus ad interitum cuncta quæ ex ipsis componuntur perducunt, nec omnino eorum aliquid sinunt esse perpetuum. Natura autem cœlestis, ab huiusmodi qualitatibus prorsus immunis est, nullam habent qualitatem eiusmodi, secundum quam adinuicem cœlestia possint agere, & pati, neque adinuicem pugnant, neque vllius augmentationis aut diminutionis sunt susceptiua, nec generationis, vel corruptionis, neque in se, neque in suis partibus. Ab omni siquidem motu quo aliquid abiicitur à re, item & ab omni motu ad formã substantialem, est absoluta, immunis, & libera substantia cœlorum. Habet autem cœlestis natura sensibilem qualitatem vnam longe nobilissimam, videlicet, lucem mediãte qua agit in inferiora. Quæ cum nullam habeat qualitatem contrariã, nullius rei in ipsa actione suscipere potest detrimentum. Sed nec ipsa rem vllam ad corruptionem deducit, quoniã nullam in rebus habet qualitatem contrariam: quin potius his omnibus inferioribus esse, vitam, virtutem, & durationem instillat, quem

Arist. 2. de cœlo.

Lux nobilis qualitas.

quemadmodum manifesta nos docet experientia. Solis & cœlorum atque astrorum luce cuncta in terris produci, & melius habere, nullam vero ex eius actione fieri corruptionem. Vnde patet lucem esse multo meliorem qualitaté, quàm sint illæ quas habet elementaris natura, nimirum vnius nō absq; alterius violenta corruptione generatiuæ. Neque cœlestis natura vllius mixti compositionem ingreditur, vt ex ipsius natura vllum mixtum participet, sed tantum suæ virtutis efficacia absens in mixtis operatur. Non enim potest cœlestis natura formam aliam suscipere: quemadmodum libro primo in tractatu de materia rerum naturaliū latius declarauimus.

Differunt insuper, & in motu. Nam omnia elemēta motu recto secundū naturá, nata sunt moueri, ignis videlicet & aer sursum, terra autem & aqua deorsum, & cito finitur eorū motus naturalis. Nam mox vbi locum naturalem attingunt, quiescunt. Cœlum autem motu recto moueri non potest, neque sursum neq; deorsum, neq; motu laterali dextrorsum vel sinistrorsum, sed tantum motu circulari: quo etiam continuò & indeficienter mouetur, neque vnquā à motu cessat, propter continuas rerum generationes & corruptiones saluandas, mouebiturque, donec perstabit huius seculi status is qui nunc est, ad hominis ministerium. Propter hanc autem tantam támq; euidentissimam & maximam diuersitatem inter naturam elementarem & cœlestem. Philosophi cœlū nominant quintam essentiam, hoc ipso significantes, non de natura quatuor elementorum esse cœlum, sed substantia ab elementis omnibus differre, tametsi antiquorum quidam olim existimauerint cœlum esse de natura aëris, astra verò de natura ignis. Quorum errorem, naturales Philosophi, qui illos subsequuti sunt, rationibus certiora edocti manifestissime cōfutauerūt, vt nemo iam sit qui huiusmodi positioni præbeat assensum.

Cœlū quintam essentiā dixerunt.

Vnde habeant cœlestia corpora motum circularem, & an naturaliter moueantur.

CAP. X.

De causa verò efficiente motus cœlorum quæstio est, an ab aliquo principio intrinseco moueantur circulariter, quod sit pars eorum; vtpote à forma sua substantiali, an potius ab extrinseco aliquo mouente, quod sua virtute cœleste corpus contingens, ipsum secundum circulum voluat.

Ad hanc quæstionem verisimilior responsio est, motū circu-

larem orbium cœlestium effectiue causari ab intelligentiis, vel mentibus beatis, quas Philosophi dixerunt orbium motores, diuinos, optima vita fruentes, nec tempore senectam aut aliam quamlibet inueterationem suscipientes. Hos autẽ angelos nos appellamus, quos si (Paulo docẽte) cognouimus administratorios spiritus esse, in que ministerium mitti filiorũ Dei generis humani, nihil profecto mirum videbitur, si & horum ministerio volui dicamus cœlestes orbes ad vtilitatem filiorum hominum. Quod si ita credimus habere (vt Aristoteles sensit, nec refutant orthodoxi) profecto multam gratiam & venerationem beatis illis mentibus debeamus, consequẽs est, quorum ministerio vitam hanc ducimus, & alimenta capimus: & cuncta quæ secundum corpus sunt, abundanter possidemus. Maxime autem primæ illi beatissimæ menti, motoribus istis præsidenti, vni primo, ac summo enti, Deo super benedicto, gratias agamus necesse est: qui tam magnificos ministros nobis non secundum animam tantum, verum etiã secundum vilissimam nostri partem (id est secundum corpus hoc corruptibile) assignauit. Aduertendum insuper est, quod hi motus licet ab eiusmodi motoribus extrinsecis fiant, non tamen sunt contra naturam cœlorum, neque ob mouens extrinsecum, dici possunt violenter moueri. Nulla enim in cœlestibus esse potest violẽtia, sed suauissime ibi cuncta geri necesse est, vbi nulla potest esse corruptio, quoniam nullum violentum (vt Aristoteles autor est) potest esse perpetuum. Neq; enim vllo modo forma cœlestis huic motui contranititur, sed suauissime se subdit intelligentiarum mouentium actioni, neque ad quietem conatur, donec omnipotẽtis Dei iussu post seculi consummationem, iubeatur stare tota cœlestis machina, posteaquam humanum genus super terram, vltra vitam non deget, neque item aliquod aliorũ mixtorum. Tunc enim superfluus foret motus cœlestium corporum, cùm ad hoc potissimum moueantur, vt nobis suo motu ministrent, quemadmodum sanctus Dei Moyses, populum suum à cœlestiũ corporum cultura dehortãs, ea asserit creata in ministerium omnibus gentibus quæ sub cœlo sunt.

Heb. 1.

Deut. 4.

Cœlestia corpora an dici debeant animata.

CAP. XI.

Dubitatum est autem ab antiquis de cœlestibus corporibus: vtrum animata sint, an inanimata. Fuerunt qui ani

animata ea esse senserunt, putantes ipsorũ motum ab anima effectiue procedere. Sed veritas contrariũ habet, esse videlicet corpora inanimata, neq; vegetatiuam, neq; sensitiuam, neque rationalem virtutem habentia. Nam & si moueãtur ab agentibus intellectualibus, & liberis, id est ab intelligẽtiis motricibus, non tamen hinc consequitur quod corpora sint animata. Siquidem motrices illæ intelligẽtiæ non sic coniungũtur cœlestibus orbibus, quomodo anima coniungitur corpori, per formalem vnionem & substantialem informationẽ. Repugnat enim hoc angelicæ intellectuali naturæ, cum materia rem vnam componere. Est enim hęc inter animam rationalem & intelligentiam siue angelicam naturam differẽtia, quòd anima corpori est vnibilis, & cũ eo rem vnam nata cõponere: quamuis etiam separatim possit subsistere: natura autem angelica nequaquam materiæ aut corpori est vnibilis, sed solum per se nata est subsistere. Coniungitur autem intelligentia motrix orbi moto, ipsũmque tãgit secundum virtutem tantum, vt propter hoc nequaquam dici debeãt cœlestia corpora animata, nihilo certe magis quàm nauis dici possit animata, eo quod in se habeat rectorem nautam.

Differunt angelus & anima hominis.

De diuisione regionis cœlestis secundum suos orbes.

CAP. XII.

Svperest nunc videre, an quomodo elementaris regio in plures partes diuersas ab inuicem secta est, ita & hæc cœlestis sit in plura corpora diuidenda, an forte non plura corpora, sed vnicum debeat corpus censeri. Et primum quidem illud experientia certissima monstrat, satisque quantum ad hanc partem inter philosophos naturales & diuinos Theologos conuenit, debere fieri diuisionem cœlestis regionis in plures orbes. Verum in numero non omnes conueniũt. Fuerunt enim naturales philosophi priores, qui tãtum octo sphæras putabãt cœlestem machinam continere, septem videlicet orbes planetarum & sphærã stellarum fixarum: atq; hi sphæram octauã putabãt esse primum mobile, id est, primum orbem mobilẽ. Verùm qui post hos tempore subsecuti sunt, experientia simul & ratione conuicti, cœlum vnum compulsi sunt superaddere: eo quod sphæram octauam duobus motibus comperissent moueri, ex motu stellarum fixarum quæ sunt in ea. Præter enim motum ab oriente in occidentem (de quo post dicetur) ex stellis fixis experientia certa edocti;

Prima opinio de numero cœlorum.

Secunda opinio.

concluserunt ipsum etiam ab occidente ad orientem tendere motu alio. Ex quo firma ratione rectè concluserunt non posse hoc esse mobile primum, quod per se duobus motibus deprehẽderetur moueri, sed debere alterum esse prius à quo motum vnum per communicationem acciperet, vt esset alter sibi proprius. Itaq; hi nonam sphæram adiicientes, in nouem orbes diuiserunt cœlestem regionem, ipsamq; sphæram nonam, primum mobile esse dixerunt, octauam verò, secundum. Huius sententiæ fuerũt astronomi celebres, Ptolemæus, Thebitius & Alphraganus. Post hos verò perseuerante in fortunatis ingeniis studio inquisitionis, & ad priorum experientiam posterorum accedente industria simul atque diligẽtia compertum est experientia, pariter & ratione, vltra nonam sphæram præter prædictas nouem aliã esse ponendam. Considerauerunt enim in firmamento motum alium (quem trepidationis nominant, vel accessus & recessus) præter duos prædictos. Vnde cùm nec duos motus diuersos à seipso habere posset, neque simul duos ab alio superiori (alioqui & ille haberet duos sibi proprios, quod primo mobili nequaquã conuenit, cùm vnico debeat simplicissimo motu moueri) ratiocinatione collegerunt debere supra firmamentum duas esse alias mobiles sphæras, à quibus per participationẽ vi raptus duos motus acciperet, tertium verò haberet sibi proprium. Itaque hi decimam sphæram vocãt primum mobile, nonam autem vocant mobile secundum. Huius sententiæ complures fuerunt ex recentioribus & insignibus astronomis, Alphonsus rex Hispaniæ, Ioannes Lignerius, Georgius Purbachius, Ioannes regij montis & alij plures prædictorum sententiam insequentes & approbantes. Et hactenus quidem quæ ratio dare potuit & hominis ingenium inquirere, audiuimus. Superest verò, vt quod potissimum est, & fides docuit, non taceamus.

Nonũ cœlũ ratione inuentum.

Tertia, & probabilior opinio.

Motus trepidationis.

De cœlo empyreo, & de cœlo crystallino siue aqueo ac primo mobili.

CAP. XIII.

PRæter autem prædictas sphæras motu locali mobiles, Fides catholica & diuini Theologi docent, aliud superius esse omnis motus localis expers, perpetuò quiescens ab omni motu locali, quod ab initio creatum est plenum inæstimabilibus millibus intelligentiarum & spirituum beatorum, qui simul cum illo & in illo creati sunt tanquam in

loco

loco sibi deputato, quemadmodum mixta corpora suis quæque locis in his inferioribus solent generari, vti in aquis pisces, in aere aues, super terram animalia cætera & plantæ, intra terram mineralia, & huiusmodi. Hoc cœlum mole immensum, & inæstimabili luce, ac supra humanam mentem diuina claritate fulgidum (propter quod & empyreum nominatur, id est igneum, non quidem à proprietate & natura ignis, sed à splẽdore nimio & gloriosissimo fulgore) sedes est destinata ante constitutionem mundi, & velut aula regalis solij præordinata ab initio, omnibus qui regnaturi sunt in conspectu dei & agni. Cuius lucem, licet sic clarissimam & limpidissimam, nequeunt corporales nostri oculi conspicere, quemadmodum non est potens noctua cernere lumen solis. Neque lumen vllum extra se, beatissima & iucundissima lux ista diffundit. Non enim sunt alij cœlorum orbes, tam præclarissimæ lucis & diuini fulgoris capaces, multominus elementa aut cætera corporalia. Attamen de actione huius cœli dubitãt nonnulli, quibusdam dicentibus, quòd nullam omnino habeat actionem in inferiores sphæras, aut alia subiecta, nec esse propter rerum naturalium dispositionem aut gubernationem conditum, sed tantum in gaudium & præmium beatorum. Indecens hi arbitrantur vt tam gloriosissima dei mãsio creaturis adhuc corruptibilibus deseruiat: nec putat ipsam pertinere ad ordinem mundi corporalis. Alij verò partem affirmatiuam præeligunt, dicentes ipsum sua solidissima quiete, & quietissima virtute, stabilitatem, permanentiam & fixionem rebus inferioribus infundere. Res enim inferiores, propter aliorum cœlorum citissimos motus (vt ipsi aiunt) continuo defluerent, nisi huius primi cœli quiete, aliquo modo in suo esse seruarentur stabiles. Nos verò quia certum nihil de hoc habere possumus, eo quod fide certum est, contenti, de præparato nobis tam amplissimo, tam supremo, támque iucundissimo habitaculo inæstimabili gaudio gestientes, totis potius affectibus ad illud suspirare, ad illud tendere studeamus, quam multis inutilibus disceptationibus, aut cogitationibus inanibus de eo multa disseramus. Pluris q̃ tũ esse debet nobis Christianis hominibus huius vnius cœli ex fide simplex notitia, quam cæterorum omnium & cunctorum quæ in eis sunt astrorum ac motuum exactissima comprehensio. Ad huius cœli nimis de-

Cœlum empyreum.

fiderabilem ornatum atque pulchritudinem sæpe nos conuenit, donec peregrinamur in hoc corpore, deuotis affectionibus suspirare, & quasi violenter nostræ mentis oculos infirmos atque tenebrosos cõuertere: in quo beata fruuntur luce angeli conciues nostri, pariter & eorum spiritus: qui in domino hinc discedẽtes priores illuc sunt ingressi. Nos quoque iuxta manum Dei super nos bonam eõdem peruenire post paululum cõfidimus, ipsius gratia adiuti qui nobis antequam nati essemus tam gloriosum ab initio præparauit æternæ mansionis habitaculum.

Sunt igitur cœli vndecim hoc ordine siti, cœlum empyreum, primum mobile, cœlum crystallinum, firmamentum, cœlum Saturni, Iouis, Martis, Solis, Veneris, Mercurij, & Lunæ.

Post hoc igitur primum & nobilissimum corpus sequitur decimum cœlum, primum mobile: quod motu supra quàm cogitari potest velocissimo, lege perpetua, quotidie ab oriente in occidẽtem per meridiem, vigintiquatuor horarum tempore decurrens, velocissimo hoc raptu suo omnes inferiores cœlos secum rapit, eodémque temporis spatio perfectam circulationem complere facit. Nec præter hunc motũ alium aliquem habet. Sub hoc cœlo est nonum, quod nunc aqueũ, nunc crystallinum à sanctis & diuinis Theologis nominatur non quidem à proprietate vel natura aquæ, quasi illic veræ aquæ sint elementares, sed ab omnimoda diaphaneitate siue perspicuitate, eò quòd nullam omnino habeat stellã. Forsitan & ob hoc quòd sit in modum aquæ, siue crystalli effectu frigidissimum & frigiditatis maximæ effectiuum, quæ est aquæ qualitas prædominans. In cuius confirmationem facit, quod quidam supra firmamentũ veras aquas ponendas senserunt ad motus & caloris illius temperamentum atque refrigerationẽ: ne videlicet ex nimia talis motus velocitate, ignis generaretur qui omnia hæc inferiora consumeret. Quæ sententia licet nõ admodum probabilis videatur, in hoc tamen nobiscum facit, quòd aquas istas (qualéscunque tandem sint) ad contemperationem nimij [illegible]ris supra firmamentum positas dicit. Quod & nos secundum verisimilitudinem asserimus: non sic quidem vt à cœlis prohibeatur calor, quasi cœlestibus corporibus sit exustionis periculum (quæ incorrupti-

Cœlũ nonũ.

bilia

bilia sunt,& caliditatis non susceptiua, etiam si mille admo-
uerentur ignes)sed propter nimium calorem cæterorum
Astrorum, atque etiam eius qui ex nimia velocitate motus
oriri posset in regione elementari, in his inferioribus côten-
perandum. Aiunt enim quidam huius cœli tantam esse frigi-
ditatem, vt his inferioribus prorsus esset intolerabilis, si non
Solis & aliorum astrorum calore temperaretur. Hæ sunt
aquę,de quibus in scriptura sacra frequẽs est mẽtio,nomina-
tim in principio Geneseos,dicente Domino,Fiat firmamen- *Gene.1.*
tum in medio aquarũ,& diuidat aquas ab aquis, & subditur,
Factum est firmamẽtum in medio aquarum, & diuisit aquas
quæ erant supra firmamentum ab aquis quæ erant sub firma
mẽto. Item in libro Psalmorum,Laudate eum cœli cœlorũ, *Psal.148.*
& aquæ quæ super cœlos sunt, laudent nomen Domini. Et
in libro Danielis, ad laudem Dei omnem creaturam exhor-
tantes pueri Hebręi canunt,dicẽtes:Benedicite aquæ omnes *Dan.3.*
quæ super cœlos sunt domino. Hæc autem sphæra cœli cry-
stallini siue aquei, secũdum opiuionẽ Ptolemæi,atq; Alphra-
gani ponentium vnam tantum sphæram naturalem supra
firmamẽtum,primum mobile diceretur. Veritas tamen ma-
gis credibile facit,eam esse secundum mobile.

De firmamento & orbibus Planetarum.

CAP. XIIII.

Hvic autem cœlo aqueo, contiguum est cœlum ordine
octauum:quod à stellis miræ magnitudinis,& multitu
dinis stellatũ appropriato nomine dicitur:in scriptura autem
firmamentum vocatur, vel propterea quòd verbo Domini in
diuisionem positũ sit aquarum superiorũ ab aquis inferiori-
bus. Vel quia in eo innumerabilis est stellarum multitudo fir
mata. Sunt enim in hac sphæra omnes stellæ fixæ:de quibus
dicemus posterius. Hanc verò sphæram octauam sequuntur

Septem sphæræ, septem planetarum, hoc ordine, Sphæra Saturni, Sphæra Iouis, Sphæra Martis, Sphæra Solis, Sphæra Veneris, Sphæra Mercurij, vltima Luna. *Orbes septẽ Planetarũ.*

Istarum autem sphærarum superior quælibet ambit &
orbiculariter circundat inferiorem: suntque aliæ aliis maio-
res secundum quod plus vel minus accedunt firmamen-
to, vel ab eo recedunt. Vnde sphæra Lunæ omnium infima,
omni

omnibus etiam minor est: contrà, sphæra Saturni omnium est maxima vtpote firmamento proxima & contigua. Qua in re considerari facile potest inæstimabilis mundialis machinæ magnitudo. Nam quemadmodũ diximus in elementari regione superiorem sphæram excedere inferiorem proportione decupla, ita etiam in hac regione, continuato semper augmento, superior longe quantitate superexcedit inferiorem proximam: vnde necesse est multo maximam & immensissimam esse molem illam vltimam empyrei cœli, & magnitudine incomprehensibilem. Insuper velocissimus ille motus decimi cœli, huic empyreo proximi, quo in viginti quatuor horarum spatio tantum percurrit, imo peruolat, imo plusquam peruolat circulum, merito debet considerantibus nobis eius magnitudinem stupori esse, & miraculum multo maximum. Sciẽdum autem est, firmamenti nomine interdum signari totam aggregationem octo sphærarum septem videlicet planetarum & stellarum fixarum. Debere tamen poni hanc sphærarum diuisionẽ: & *non posse in vnum* corpus censeri, manifestissimis experientiis & rationibus certissimis ab Astronomis probatur.

De duplici motu orbium cœlestium, qui sunt post primum mobile. CAP. XV.

OMnes cœlestes sphæræ quæ primum mobile sequuntur, duplici motu mouentur. Priore quidem alieno, id est, ex raptu primi mobilis, quod (vt supra diximus) velocissimo suo motu in viginti quatuor horarum spatio sese citissime circumuoluens, & totum suum cursum complens, omnes orbes intra se contentos secum circumuoluit, vt in eodem spatio temporis totum suum cursum infallibili lege perficiant, id quod in sole manifestissima experientia ad oculum conspicimus, qui hoc motu raptus diem nobis à die distinguit. Singulæ enim eius reuolutiones secundum motum istum primi mobilis factæ, singulos nobis dies efficiunt: Et quidem si totum accipiamus tempus reuolutionis, id est, tam illud quod supra nostrum hemisphærium, quàm illud quod supra alterum oppositum voluitur, dies naturalis dicitur, spatiúmque viginti quatuor horis. Verùm si accipiamus tempus tantum illud quo supra nostrum hemisphærium apparet & mouetur, dies dicitur artificialis. Et hi dies, non æquales sunt longitudinis. Nam hyeme

Quis dies naturalis. *Quis artificialis dies.*

bre

breuiores sunt dies, & æstate longiores, iuxta quod supra nostrum hemisphærium Sol magis eleuatur. Fit autem motus iste primi mobilis super duobus polis mundi directè sibi in cœlo oppositis, quorum alter arcticus nominatur, semper nobis adparens: alter antarcticus, nunquam, sed nostris antipodibus perpetuò est præsens, quibus econtrario noster polus arcticus semper abest. A' polo enim arctico qui in summo cœli ponitur, vsque ad polum antarcticum qui directè ex parte altera est oppositus, linea recta per medium mundi ducta intelligitur, quam axem mundi appellant, eò quòd circa ipsum fiat motus iste primi mobilis, & cum eo omnium sphærarum cœlestium, quemadmodum rota voluitur circa axem. Fit autem motus iste ab Oriente, per Meridiem, in Occidentem, atque ita deinde per Septentrionem redit ad Orientem. Præter hunc vero motum primi mobilis, inferiores sphæræ omnes sibi proprium habent, quo mouentur contranitendo ab Occidente, per Meridiem, in Orienté, atque hinc redeunt per Septentrionem, in Occidentem. Hic autem motus non circa eundem axem mundi fit, nec super iisdem polis, sed super duobus polis aliis, distantibus à prædictis per viginti tres gradus, & triginta tria minuta, aut secundum alios vnum & quinquaginta. A' quorum polorum vno ad alterum, intelligitur transire per medium mundi linea rectissima, quæ dicitur axis huius motus, & nominatur axis zodiaci, quemadmodum prior dicitur axis mundi.

Duo poli mundi.

Quid axis mundi.

Motui raptus motus aduersus.

Quomodo intelligi debent in cœlis motus oppositi, & motus raptus, CAP. XVI.

POsset autem ex iam dictis secum aliquis hæsitare, quónam pacto possint esse motus oppositi in cœlestibus, cũ motui circulari (vt ait Aristoteles) nullus sit motus contrarius. Rursum quomodo fieri possit, vt rapiat primum mobile alias sphæras, cum in cœlestibus nulla possit esse violentia. Vt enim non est ibi contrarietas, ita nec violentia admitti potest. Ad hanc autem obiectionem remouendam, necesse est sanè intelligere quæ prius dicta sunt. Non enim motus isti propriè oppositi sunt adinuicem quasi contrarij (Contraria enim in eodem simul esse non possunt) sed quia diuerso modo fiunt, vnus videlicet ab Oriente, in Occidentem, alius ab Occidente in Orientem, quanuis non per eundem circulum, aliquo modo videntur oppositi. Insuper quod

de

de raptu dicitur, debet absque violentia intelligi: quemadmodum cum inferiores sphæras dicimus contraniti, absque resistentia aut rebellione accipimus. Nulla enim in cœlestibus est contrarietas, nulla fatigatio, nulla violentia, nulla mobilium resistentia. Non enim aliud sibi vult, quòd dicimus inferiores orbes rapi, quàm quòd simul ad motum primi mobilis per accidens moueantur, quemadmodum nauta mouetur vectus à naui, & aqua ad motum vasis in quo continetur: vt sic ratione continentiæ, inferiores simul cum superiore moueantur. Et quod de contranitentia inferiorum dicitur, nihil aliud sibi vult, quàm eas diuerso motu proprio moueri, ab alia parte ad partem oppositam.

Quanto tempore vnusquisque cœlestium orbium suũ proprium motum compleat, & obiter de anno bissextili. CAP. XVII.

OMnes igitur sphæræ cœlestes huic motui primi mobilis (vt iam dictum est) contranituntur, secundum circulum obliquum (qui & zodiacus dicitur) cursum suum peragentes. Verum illud notandum est, quòd quanto propinquiores sunt primo mobili secundum situm, tanto suum motum proprium tardius perficiunt: quãto autem distantiores, tanto citius suos cursus absoluunt. Vnde cœlum crystallinum omnium tardissime moueri necesse est, contrà verò Lunæ orbis circũgyratur omnium velocissime. Quod vt fiat euidentius, volumus, iuxta Astronomorum traditionem, singularum sphærarum motibus suum tempus subiicere. Dicunt autem nonam sphæram cursum suum proprium perficere in quadraginta nouem millibus annorum, & in ducẽtis annis gradum vnum zodiaci cum dimidio percurrere. Atque hanc sphæram dicunt hoc suo motu rapere secum octauam sphæram, & omnes auges planetarum præter quàm Lunæ, de quibus tamen nihil nunc particularius dicemus. Octaua autem sphæra proprio suo motu (scilicet trepidationis, vel accessus, & recessus) in septem millibus annorum circulum paruum describit, pertransitque gradum vnum zodiaci quãdoque quidem in centum annis, quãdoque in sexaginta, quãdoque verò in alio interuallo. Saturni sphæra, reuolutionem integram annorũ ferè triginta spatio perficit: Iouis in duodecim: Martis, ferè in duobus: Sol reuolutionem integram facit in trecentis sexaginta quinque diebus, & ferè sex horis. Venus & Mercurius, ferè similiter. Nouissima autem

Cœlum crystallinum. 49000.

Luna,

Luna, in viginti septem diebus & octo horis suum circulum complet. Vbi illud obiter sese offert declarandum, quid sit quòd quartus quilibet annus vno die abundat, vt videlicet quartus quisque annus iuxta nostram computationem habeat dies trecentos, sexaginta sex, qui & bissextilis nuncupatur. Cum enim sex horæ quater sumptæ diem faciant naturalem, hoc est, viginti quatuor horarũ, idcirco quolibet quadriennio ad dies consuetos 365. (quibus constat annus communis) adiicitur prædictæ computationi dies vnus, vt seruetur temporum ordo, & festiuitatum vniformitas. Qui annus vno die (secũdum huiusmodi computationem ex trium præcedentium senariis & suo residuo sex horarum conflato) abundans bissextilis nuncupatur: eò quòd cõtineat 366. dies vbi bis senarius ponitur, à quo numero senario bis ita replicato, bissextilem eum appellauerunt.

De natura & conditionibus Astrorum. CAP. XVIII.

DE natura autem Astrorum, dubitatũ fuit ab antiquis, fuerúntque super hac re diuersæ diuersorum sententiæ. Quidam enim antiquorum dixerũt, ea esse corpora animata, propter alimentum suo motu terram perambulantia, vt scilicet humidum aqueum ad se velut in potum, & siccum terrestre in cibum attraherent, quemadmodũ videmus progressiuo motu animalia quæ apud nos sunt moueri ad quærendum alimẽta, cibum atque potum. Sed hoc figmentũ plane poeticum est, neque quicquã habet verisimilitudinis. Alij verò, de quorum numero fuit Empedocles, astra dixerũt esse de natura ignis, orbes autem cœlorum de natura aquæ. Sed neque hic veritatem assequutus est, vt ex præcedentibus manifeste patet. Quæ autem veritatem tenent, asserunt astra esse eiusdem naturæ & speciei cum suis orbibus, in quibus mouentur, neque à reliquis partibus suorum orbium essentialiter differre, sed tantum secundum accidentia.

Est enim astrum (vt ait Aristoteles) densior pars sui orbis. *Arist. 1. Meteor.*

Sicut enim in ligno cõtingit aliquam partem esse admodum densam & cõpactam præ reliquis partibus, quã nodum vocamus, est tamen eiusdẽ naturæ cum aliis: sic & in orbibus cœlestibus astra partes sunt densiores, atque compactiores reliquis, eiusdem autem sunt naturæ & speciei. Sunt enim cœli

cœli corpora homogenia, quorum singulæ partes & cum toto & cum se inuicem eiusdem naturæ, licet secundum accidentia possint differre. Ex hac vero densitate consequitur & alia differentia accidentalis, qua differunt astra à partibus reliquis suorum orbium. Nam ex hac sua densitate, compactione, &, vt ita dicam, opacitate habent, vt possint radios solares ad se emissos reflectere, sicque effusum ad se solare lumen refundere: quod aliæ partes, vtpote rariores & nimium perspicuæ non possunt, quoniam ob raritatem penetrantur à lumine, nec est refusio accepti luminis. Idcirco enim ipsi cœli quantum ad omnes partes, in se quidem luminosi sunt. Lumine eorum substantiam penetrante, non sunt tamen nisi ratione astrorum lucidi, sic vt lumen possint de sese refundere. Alioqui neque nox, neque tenebræ haberēt locum, tanto corpore lumen suum perpetuò spargente. Aeque enim per diem atque per noctem Sol orbes cœlestes illuminat, neque potest interpositio terræ (quæ nō nisi punctulus est cœlo cōparata) eorum illuminationem impedire. Ex quibus patet, quod nomē astri siue stellæ duo includit, nempe partem cœli densiorem, & lucem solarem ab ea repercussam.

Differentia inter planetas, & stellas fixas. CAP. XIX.

INter has autem stellas, quædam dicuntur fixæ, quædā erraticæ, quas Græco vocabulo planetas vocant. Siquidem plane Græcis sonat errorem. Vnde planetas, quod significat vagum siue erroneum. Fixæ dicuntur omnes quæ sunt in octaua sphæra, id est, in firmamento: Idque ob hoc, quod semper videatur adinuicem seruare eundem situm, & æquali distantia ab inuicem distare. Et hæ in numero sunt indeterminato, qui soli est Deo creatori cognitus, iuxta illud Psalmistæ, Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat. Planetæ autem siue erraticæ stellæ tantum septem sunt, quæ ob hoc dicuntur erraticæ, quòd non semper eundem ad inuicem conspiciantur habere situm, neque æquali distantia ab inuicem distare: sed nunc quidem ad inuicem appropinquant, nunc verò ab inuicem elongantur: nunc hæc illam antecedit, nunc subsequitur, nunc in eleuatione est ad illam, nunc in depressione, secundum quod suorum orbium varia celeritate vel tarditate variè feruntur. Dignoscūtur autem stellæ fixæ à planetis ex scintillatione. Omnes enim stellæ fixæ scintillare nobis videntur, quod alij

Psal. 146.

alij quidem propter longinquam nimis distantiam, & visus nostri debilitatem euenire putauerunt, alij propter motum cœli continuo angulos irradiationis variantem, sed verior ratio ex perspectiua petenda foret. Soli autem planetæ nō scintillant, nisi forte Saturnus interdum, quem dicunt flante Borea nonnihil scintillare. Illud autem certum est; scintillationem talem nihil esse in ipso astro scintillante, sed tantum secundum prospectum & apparentiam euenire.

Soli Planetæ non scintillant.

De ordine septem planetarum ad inuicem.

CAP. XX.

Septem autem planetarum hic est ordo. Luna infima, deinde Mercurius, succedit Venus, proximus Sol, supra hūc Mars, proximus Iupiter supremus omnium Saturnus. Hunc autem planetarum ordinem sic probant, quoniā astrum illud per cuius interiectionem cōtingit alterum occultari, necesse est esse inferius eo quod occultatur. Vnde cùm per obiectionem siue interpositionem Lunæ experientia nobis apertissime monstret Mercurium abscondi, cùm inter nostrum aspectum & astrum ipsum media sese obiecerit, consequitur necessariò Lunam esse Mercurio inferiorē. Ita & de omnibus aliis planetis, quantum ad Lunam, demonstrari potest. Nam planetas omnes abscōdit & occultat, propter quod omnium infima comprobatur. Sic de Mercurio probat experientia, quòd Venere sit inferior: & de Marte, quòd subsit Ioui: de Ioue quoque, quòd superiorem habeat Saturnum: Item quod omnes stellæ fixæ omnibus his planetis sunt superiores, quia à quolibet planetarum possunt abscondi, ipsæ vero nullum planetarum occultare possunt. De Sole tamen talis experientia nulla est, quòd abscondatur, nisi a Luna: propter quam rationē quidam existimauerunt Solem esse proximum Lunæ in secundo orbe cœlesti. Quod tamen rationibus aliis manifestè probatur non habere veritatem, sed Solem esse in loco quarto.

Ordo planetarum probatur.

De planetarum distinctione. CAP. XXI.

Ad cognoscendum autem hos planetas, quidam diuersorum colorum similitudinem illis tribuunt: quanquam iuxta veritatē colores nō habeant, sed tantū iuxta lucis variæ sese monstrantis similitudinem, varias colorum apparentias participant. Vnde Saturnū dicit esse coloris plumbei, Iouem stannei, Martem chalibei, Solē aurei, Venerem electri, Mercurium argenti viui, Lunā verò argentei, atq; horū singuli pro

ductiui dicuntur, quorum colore referunt. Assignāt quoque varias horum planetarum virtutes & differentias. Saturnus enim frigidus & siccus, planeta masculinus, malus siue maleuolus atque nociuus. Quod sicut & in aliis sequentibus, secundum effectum debet intelligi. Ipso dominante si fœtus nascitur, aut moritur, aut debilitatus misere viuit. Propter quod, pueros dicunt octauo mense de matris vtero prodeūtes, vel non superuiuere, vel secundum corpus miseros viuere, cum tamen septimo mense & nono si prodeant, feliciter viuant. Dicunt enim Saturnum in mense octauo dominari fœtui, qui mortis est autor. Iouem verò in mense nono, qui est principium & largitor vitæ. Ob hanc vero pessimam nocendi & mortificandi conditionem, depingi solet *Saturnus* falcem manu tenens, quasi viuentia, quantum in se est, demetens qualitate noxia, id est, mortificans. Iupiter proximus, eius malitiam cohibet, & conditiones malas temperat. Est enim ipse in qualitatibus optime temperatus, calidus scilicet & humidus, id est caliditatem & humiditatem efficiens. Vnde patet, ipsum complexionis aereæ siue sanguineæ in hominibus esse effectiuum. Est enim sanguis calidus & humidus. Vnde propter suam naturalem bonitatem, principium vitæ meretur vocari. Quam ob causam depingitur sceptrum manu tenens, quasi vitæ imperator atque largitor. Quanquam autem ex se clarus est, & in modum lactis candidus: attamen cum ascenderit in circulum gelidi illius & sicci Saturni, pallorem quendam contrahit, quo modo *nonnunquam* etiam insigniter bonus aliquam suæ virtutis maculam cernitur ex mali hominis cōmercio contrahere. Ipsum tamen suæ claritatis faciens participem, ex se so omnino pallidum, vtcunque facit clarum: vt quemadmodum effectus malitiam sua bonitate temperat, ita coloris obscuritatem sua claritate lætificet, quomodo etiam pessimos videmus interdum ex bono rum consortio, vt minimum speciem aliquam virtutis indue re, vt sic manifesta sit in naturalibus similitudo, cum iis quæ cernuntur in moralibus. Mars calidus est & siccus, & idcirco noxius: non æque tamen atque Saturnus, qui neutram habet qualitatem vitæ conducentem, & frigidus existens, & siccus. Hic vero Mars licet siccitatem habeat vitæ inimicam, habet tamen caliditaté non inutilem, operaturque complexionem cholericam, id est calidam & siccam, vt Saturnus melan-

Saturni qualitas.

Iupiter.

Martis qualitas.

choliam id est siccam & frigidam. Iupiter verò inter prædictos duos medius, duas qualitates optimas, caliditatem & humiditatem temperatas, posidet. Attende autem, obsecro te lector, miram dei in operibus cunctis sapientiam. Vides primum quemadmodum omniũ planetarum maxime noxius & inimicus vitæ summus vel primus, longissime sit à viuentium regione ablegatus & à terris (vbi viuentium locus est) elongatissimus. Quomodo enim viuentia (si terræ proximus esset ille aduersissimus eorum hostis) aduersus tantæ crudelitatis impetum sese tuerentur? quomodo non ante debitam periodum compellerentur acutissima illius falce ante tempus occumbere? Nunc vero dei prouidissima sapientia longe proscriptus est, vt non quantũ ipsius cupit natura, propter intermedios meliores planetas, gelidus ille falcatus nocere posit. Martem vero, quanquam noxium, tamẽ minus noxium, propius ad terras eadem prouidissima sapientia, & sapientissima prouidentia permisit accedere. In horum autem duorum medio Iouem quomodo sapientissime collocauit? videlicet totũ bonum inter malos duos, vt vtriusque sua bonitate vinceret malitiam. Vide quomodo omnia numero, pondere, & mensura deus sapientissimus prouidissima cõsideratione dispoſuit. Quòd ergo Saturnus primum & summũ locum obtinet, non ex naturæ præstantis bonitate, neque conditionis dignitate procedit, sed tanquam hostis longe proscriptus ob malitiam potius arcetur à viuentibus, estque loco nouissimo constitutus. Rursum considera quòd eum qui magis noxius est, nempe Saturnum à superiori parte Iupiter habet: eum verò qui minus, ab inferiori. Superioris enim virtus, ne transeat, subiecti inferioris obstaculo facilius videtur prohiberi, quàm inferioris posit virtus desuper emissa virtute contineri. Nam loco superior planeta, non potest suum influxum in terras mittere, nisi transeat per orbem intermedij.

Attende mirũ planetarum ordinem.

De Venere, Mercurio & Luna. CAP. XXII.

Venus est planeta fœmineus, Martis malitiã & ignitum feruorẽ sua fœminea qualitate temperãs: quomodo virilis ira, muliebri solet benignitate placari. Semper comitatur Solem: sed cum præcedit, dicitur lucifer: quando verò sequitur, hesperus siue vesper appellatur. Estque nuncius Solis vel aduenientis, dum lucifer est: vel abeuntis, dum hesperus: Vnde illud apud Vergilium, Ite domum saturæ, venit *Vergilius.*

hesperus, ite capellæ. Habet quasi colorem candentem & refulgentem electro similem, estque lux eius præ luce omnium astrorũ limpidissima atque gratissima, & occulorũ aspectui placidissima. Vnde factum est vt primus ille angelorum (qui cæteris omnibus sublimitate & gloria cõditionis præeminebat) Lucifer vocaretur, eo quòd fulgore, atque claritate cæteros spiritus præcelleret, quomodo lucifer suæ lucis refulgentia & limpiditate, cętera antecellit sydera. Vnde apud Esaiam sub figura regis Babilonis de illo dicitur, Quomodo cecidisti de coelo lucifer, qui mane oriebaris? Et Beatus Petrus Euangelicam doctrinam omnibus alijs doctrinis præeminentem, appellat luciferum, dicens de sermone prophetico, Cui benefacitis attendentes tanquam lucernæ lucenti in loco caliginoso, donec dies illucescat, & lucifer oriatur in cordibus vestris. Post Venerem, est Mercurius, per se quidem nec bonus nec malus, sed per suam naturam inclinatur ad planetam cui coniungitur. Non enim aliorum malitiam temperat: sed est cum bonis bonus, & cum malis malus. Raro à nobis cernitur propter vicinitatem ad Solem. Semper enim cum Sole graditur, nunquam ab eo plus triginta gradibus distans, Hunc Mercurium dicunt eloquentiæ & ingenij, id est, boni sensus effectorem: vt quibus hic dominetur, facundi sint sermone & bonis sensibus, ac bene ingeniati. Et quidem, si cum Saturno aut Marte iunctus fuerit, facundiam prauam, & astutiam malam, ad nocendum, ad concitandum rixas, discordias, tumultus, schismata, hæreses, dicunt significare. Eiusmodi homines præ omnibus seculis prioribus, nostra hæc ætas plurimos habet, quibus cùm summa adsit facundia & sensus clarissima perspicacitas, nihil tamen hisce dotibus aliud agunt quàm vt nihil relinquant integrum, sed vniuersa perturbent, erroribusque adimpleant orbem. Si vero Ioui iungatur, bonam facundiam & ingenium salutare significare dicunt, ad veritatis defensionem & virtutis promotionem accommoda. Cuiusmodi ingenia hac nostra tempestate nimium rara meritò deploramus. Infima omnium Luna, frigida & humida est, operaturque complexionem phlegmaticam, id est, humidam & frigidam. Super aquas & omnia humida dominium habet. Vnde secundũ variũ accessum, & recessum causat fluxũ & refluxũ maris, itemq; aquarũ augmẽtationem vel diminutionem, queadmodũ libro priore dictum fuit,

Esa. 14.

2. Pet. 2.

Mercurius.

Luna.

fuit. Experientia quoque monstrat, in plenilunio crescere medullas, & cerebrum, ac huiusmodi humida, quemadmodum in nonlunio ista decrescunt & diminuuntur. Illuminatur diuersimode, & nunc plena, nunc partim obscura, nunc crescens, nunc decrescens apparet nostro aspectui, ac iuxta diuersitates istas diuersimode corpora hominum & inferiora cuncta disponit. Eius lumen terris singulariter deseruit tam in illuminando, quàm in agendo, eo quod terris sit proxima: neque vllius aliorum syderum tam efficax & manifesta est in his inferioribus operatio, id quod in ægrotationibus manifestissime cernimus. Minimo spatio suá circulationem absoluit: suo motu mensium distinctioné facit. Et cũ quãtitate sit minor cæteris planetis, maior tamen ob viciniraté apparet hominibus. In scripturis nonnunquam bonã habet significationé, veluti in Canticis Canticorum. Quæ est ista quę progreditur quasi aurora cõsurgens, pulchra vt luna, &c. Et in Psalmis, Thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum. In malũ verò Sapiens ab ea trahit cõparationem, cũ ait, Stultum vt lunam mutari. Et in Apocalypsi, Mulier illa gloriosa sole amicta lunam visa est habere sub pedibus. Per quod significari dicunt sacri Theologi, omnem mutabilitatem seculi huius & transeuntium in eo. Secundum lucis enim pleniorem ad terras infusionem, bonam, habet comparationé: secũdum instabilitatem autem & variationem, accipit malam.

Cant. 6. *Psal. 88.* *Eccles. 27.* *Apoca. 12.*

De solis nimia præcellentia super cæteros planetas. CAP. XXI II.

INter hos verò sex iam dictos planetas medii locũ Sol obtinet, qui solus per sese lucidus cũ à nullo lucem accipiat, ipse astris omnibus lumẽ præbet. Omnes enim stellas erraticas in suis orbibus, & fixas in firmamento, sua luce illuminat (singulis) lumẽ illud in quo cernuntur, donat. hoc ipso patenter in se dei patris luminum gerens similitudinem. Ipse enim admirandi fulgoris atque efficacissimæ virtutis de sua natura existens: solus de se lucem habens, sui luminis atque ardoris vim, sparsis flagrantibus radiis circunquaque diffundit, cœlestia & terrestria cuncta illuminãs, atque efficacissime in eis operans. Omnia siquidem astra (vt autor est Aristoteles, & veritas confirmat) à sole suum lumen accipiunt; & per lumen quod à sole accipiũt, suos operantur effectus. Visum est tamẽ quibusdam præter hoc solis lumen, debere ea habere lucem aliquam propriam, quæ causa esset vt lumen à sole procedens

Solis præcellentia. *Omniũ stellarum lumẽ à sole esse.*

in hoc quàm in illo planeta, aliter operaretur. Nō est tamen id necessarium, ob hoc scilicet propriam lucem aliquam ponere. Sufficit enim ad hanc diuersitatem operationis, ipsa subiecti varia dispositio. Vnde lux Solis (iuxta doctrinam Astronomorū) in Saturno infrigidat, in Marte calefacit, & ita in ceteris: quemadmodum iuxta diuersam naturam astrorū idem Solis lumen diuersas colorum apparentias facit, vt supra declarauimus. Omnino itaque probabilior videtur illorū sententia, qui vnicum ponunt luminis fontem, à quo lux omnis deriuetur, ipsum videlicet Solem, qui in planetarum medio ordinatissimè consistit, tanquā rex in medio regni sui, in medio gradiens suorum principū atq; magnatum, qui sunt proximi ipsum hincinde circundantes planetæ, sub se habens Lunam, Mercurium, Venerē: supra se vero Martem, Iouem, atq; Saturnum: proximos autē habet, hinc quidem igneum & bellicosum Martem, ardentibus radiis flagrantē, illinc vero placidam & amœnā Venerem, sua limpidissima ac placidissima luce suauiter resplendentē: illum velut potentē & animosum armigerum, hanc vt suauem coniugem. Quod tamen ne gentili opinione exciperatur, præmonemus, vt ne arbitretur quis, iuxta figmenta poetica, in cœlestibus vera nos ponere coniugia, concubitúsque & generationes proliū. Sunt enim figmēta ista vanissima, neque veritatis quicquam possidentia. Secūdum tamen similitudinem quādam, Venerem dicimus Solis esse coniugem. Est enim coniugis officiū, suo viro indiuidua societate adhærere, neq; ab eo sese plus iusto elongare. Ita Venus semper Solem comitatur, siue oriatur siue occidat, indiuidua societate comitem illi se adiungens, estque ipsa tota fœminea, & placida lucis resplendentia blandissima, fœminearum qualitatum effectiua, vt ille totus est masculus, aureo superabundanti fulgore virili maiestate resplendēs, & virilium qualitatum maximè effectiuus. Vnde quemadmodum Solis calor magnos & fortes animos facit atque constantes, sic Venus molliores, faciles, & pios, ac minus stabiles, cuiusmodi in fœminis plerunq; conspicimus. Item vt Sol vitalem calorem præbet, sic Venus vitalem humorē videtur suo concursu afferre: sicq; vitam pariter efficiunt, vt simul vir & mulier ad prolis generationem concurrunt. Post hos autē planetas (qui Soli velut propinquiores, sunt principes) infinita circundatur multitudine astrorum firmamēti, quibus tanquam militum innu

Quorūdam opinio.

Venus est Soli quasi pro coniuge.

innumerabilium è longinquo subsequentium exercitibus vndequaque circundatus atque circumstipatus incedit, in magnificentissima gloria, singulis proprium suum lumē ex diuitis thesauri sui veluc in militiæ stipendium persoluens. Ob quam nimiam excellentiam. veteres Poetæ Solem dixerunt esse patrem deorum, hominúmque. Quod ideo dictum videri potest, quoniam in omnium generatione ipsius actionem necesse est concurrere, vt causam vniuersalem, sine qua effectus nullus posset generari. Ipse preterea omnibus astris perpetuo lumen communicans, simul & cum hoc agendi in hæc inferiora virtutem, hoc modo non immerito omnia dicitur in astris omnibus operari; dum quod illa agunt ab isto accipiunt, vt agant. Est autem causa admodum rationabilis ex parte naturæ, cur licet præcellentissimus Sol existat, tamen neque supremo neque infimo loco debuerit collocari. Cum enim Sol principium sit atque fons luminis & caloris vitalis, à quo & cætera astra lumen recipiant, & viuentia omnia vitam, si esset Sol terræ proximus, nimio calore eam exureret, nec posset ipsa ferre eius ardorem, sicque viuentium consumeret vitam, forsan etiam suprema astra non ita commodè possent illuminare. Si verò econtrario, Sol locum haberet supremum, illic, vbi agit Saturnus, terra calore sufficiente destitueretur, nec possent viuentia commodè in vita conseruari, & astra inferiora non sufficienter potuissent à tam distante sole illuminari. Propter quod sapientissimus naturæ institutor, & conseruator Deus, Solem voluit in medio esse collocatum, in tali gradu vt à superioribus atque inferioribus mediocriter distaret, sicque terræ neque nimium vicinus esset, neque nimium elongatus. Illud quoque de solis proprietatibus non est prætereundum, quod sicut Mars calidus existit, ita similiter & Sol. Multa tamen inter eos est differentia, quoniam solis calor temperatus est efficacissimus & viuificatiuus; omniúmque viuentium perfectiuus, quemadmodum ipsa monstrat experientia, eius calore cuncta viuificari, & perfici, fructúsque & omnia ipsius maximo calore maturescere, & ad perfectam peruenire. Martis autem calor est consumptiuus. Est enim Sol effectiuus caloris; cuiusmodi est calor cordis; qui est vitalis, & corpori vitam donans atque custodiens. Mars verò effectiuus est caloris; cuiusmodi est calor cholericæ: quæ vbi dominari potest, consumit & depascit omnia

Aristot. 2. lib. Physic.

Calor Solis differt à calore Martis.

quemadmodum patet in febricitātibus. Manifesta quoque in effectu harum caliditatū apparet diuersitas, quoniam illi in quibus Sol secundum bonum aspectum dominatur, cordis sunt temperate calidi, & animo vere magno, vere fortes, & magnanimi. In quibus autē Mars dominatur, corda habent intemperate calida, & animo sunt feroci potius quàm vere magno: dicunturq; audaces magis quàm magnanimi. Excessus nanque caloris excessiuum facit audaciæ & temeritatis nimium & immoderate sanguinem inflammando. Similis pene differētia inter Venerem & Lunam posset assignari: quoniam Venus humiditatis est effectiua, quale est humidum radicale, quod est vitale & conseruationi animalis æque vt vitalis calor necessarium. Luna verò, magis humidi phlegmatici, quod vbi abundauerit, infirmitates varias gignit.

De sole in sacris literis quàm honorifica fiat mentio.

CAPVT XXIIII.

OB hanc quoq; Solis excellētiam, in literis sacris honorificentissimā vbiq; audimus fieri eius mentionē, vt quoties insigne aliquid, & quasi super omnia excellentissimum efferre velint, Solis decori conferant. Vnde Matthæus Euangelista, trāsfigurationis gloriam describens, quum fulgorem vultus Christi gloriosissimū vellet ostendere, non inueniens quicquā in rebus humanis altius: Transfiguratus est, inquit, ante discipulos, & resplēduit facies eius, sicut Sol. Sic & Ioannes in Apocalypsi, vultū filij hominis ait se vidisse quasi Solē lucentē in virtute sua. Vnde & in Cāticis sponsam Ecclesiam, cum admiratores dixissent pulchrā vt Lunam, augere cupientes laudem, adiecerūt, electā eam esse vt Solem. Rursum verò oculos domini ait quidā sapiens multo esse lucidiores supra Solem. Idem quoque mulieris bonæ speciē in ornamentum domus, cōparat Soli orienti mundo in altissimis dei. Iterúmque hominē sapientem & sensatum, manere ait vt Solē, dum stultus vt Luna mutatur. Ipse quoq; dominus Iesus saluator hominū, de iustorum gloria loquens, Iusti, inquit, fulgebunt sicut Sol in regno patris eorum. Ex quibus comparationibus manifestum est, Solis claritate nihil posse in mundo reperiri pulchrius. Hinc per Sapientem dicitur, Quid lucidius Sole? Et iterum, Sol illuminans per omnia respexit, & gratia domini plenum est opus eius, Sol in aspectu annuncians, in exitu, vas admirabile, opus excelsi. In meredіano exurit terram

Mat.17. *Apoc.1.* *Cant.6.* *Eccl.22.* *Eccl.26.* *Eccl.27.* *Matt.13.* *Eccl.17.* *Eccl.42.* *Eccl.43.*

ram, & in conspectu ardoris eius quis poterit sustinere? fornacem custodiens in operibus ardoris. Tripliciter Sol exurēs montes, radios igneos exsufflans, & refulgens radiis suis obcæcat oculos. Magnus dominus qui fecit illum, & in sermonibus eius festinauit iter. Diuinus quoque ille Psalmographus, Solis istam magnificentiam & gloriam apertissime cecinit, aptissiméque, per singulas proprietates pinxit, Psalmo 18. vbi pro eo quod communis Græcorum atque Latinorum lectio habet, In sole posuit tabernaculum suum: iuxta veritatem Hebraicam (sacro Hieronymo interprete) sic legimus. Soli posuit tabernaculū in eis (nempe cœlis) & ipse tanquam sponsus procedens de thalamo. Exultauit, vt gigas (siue vt fortis) ad currendam viam à summo cœlo egressio eius, & occursus eius vsque ad summum eius. In quibus verbis dum (iuxta quod in Hebræo legitur) Soli dicit positum in cœlis tabernaculum, significat ipsum in medio planetarum quasi in medio cœli locum possidere. Eundem verò sponsum appellans, significat decorem & formosam pulchritudinem splendoris eius, in qua exoritur mundo, cum maxima gratia & gaudio atque exultatione cunctorum viuentium: quemadmodum omni gloria & decore adornari solet sponsus in die solēnitatis suæ. Procedit autem sponsus iste de thalamo, quando ab occasu surgit, & in oriente mundo oriri incipit. Vt gigas fortis exultat ad currendam viam quando magna alacritate quasi gigas fortissimus intra 24. horarum spatium totum mundum percurrit per omnia respiciens, omnia quoque illustrans & viuificans. A summo cœlo est egressio eius, quia ab oriēte oritur: & occursus siue reuersio eius vsque ad summum cœli est, quando rursum in orientem reuertitur. Vel etiam à meridie, quādo in maxima eleuatione est, & quasi in summo cœlo tendit ad occasum, iterúmq; suo ordine ad meridiem reuertitur. Nec est qui se abscōdat à calore Solis, quoniā circumiens terram perlustrat omnia, nihilque relinquit quod non lumine contingat, virtutisq; efficacia immutet. Quæ omnia diuinus Psaltes, penitissime consideratis conditionibus Solis admodum iucundis similitudinibus expressit. Hinc & doctissimus ille idiota sacer Franciscus, Solem cæterarū creaturarum dominum doctissime nominauit illiteratus, eūdémque præ cæteris omnibus patenter in se Dei gestare similitudinē sapientissime cecinit indoctus, in suo cātico quod Deo ex creaturis

Psal.18.

Franciscus quomodo solem magnificabat.

n 5

patria lingua decantauit, atque à Solis præcellentia specialiter canticum Solis nominauit. Ipse, inquit, Sol multo ardore ebulliens siue feruescens diffundit circumquaque radios miranda splendoris irradiatione, miram tui gerens, ô altisime, similitudinem. Qui insuper discipulos docuit, oriente Sole debere omnem creaturam magnas agere gratias Deo, ob tanti luminaris gloriosum splendorem orbi redditum, cuius virtute cuncta lætificantur atque viuificantur in terris, cuius accessu lætificantur omnia, & quasi iuuenescunt, atque vigorem resumunt, horridæ tenebræ fugiunt, grauis sopor e membris pellitur, ægris dolor lenitur, & valetudo melior languentibus redditur, noctium tempestates sedantur & cohibentur, dissipantúrque nubes & nebulæ ante faciem aduentus eius, illusiones quoque noctiũ, & dæmones amici tenebrarum effugiunt. Quomodo econtrario Solis abscessu, hæc omnia incommoda reuertuntur, quasi absente eo quem metuerunt. Deniq́, tam in scripturis quàm in aliis sanctorum patrum scriptis, & in Ecclesiastico vsu æterná patris sapientiá Iesum Christum dominum nostrũ frequẽtisime Soli comparatum inuenimus. Vnde & illud Psalmi quod prius secundum literam de Sole corporali interpretati sumus, sancti Theologi piisime & verisime secundum mysticam intelligẽtiam ad Christum dominum accõmodant, quam intelligentiam in Elucidatione libri Psalmorũ circa locum iam adductũ plenius (Deo donante) explicabimus. Hinc & per alium Prophetã dicitur, Vobis timentibus nomen meũ orietur Sol iustitiæ quod est sapientia vera. Et in libro sapientiæ, Damnati impij queruntur sibi non luxisse Solem iustitiæ & lumen intelligentiæ. Rursum alio in loco, ex persona Dei dicitur, Solem nube tegam. quod rectè sic intelligi potest: Diuinitatem humanitate vestiam, & occultabo. Sunt insuper alia in scripturis inspersa plurima, quæ secũdum mysticam intelligentiam accõmodatisime Soli æterno possent applicari. nos tamen finem facimus theologãdi, ne nimia prolixitate cuiquam efficiamur onerosi, atque ad naturalia contemplanda reuertimur.

Malac. 4. *Sap. 5.* *Ezec. 32.*

De circulis maioribus, & primùm de Aequinoctiali.

CAP. XXV.

AD cognoscendum autem melius in particulari planetarum motum, præcipuè verò Solis & Lunæ, describendi sunt iuxta Astronomorum doctrinam circuli aliquot,

secun

ſecundum quos eorum motus facilius poterit cognoſci. Ad hoc enim circuli iſti ſignantur,& ſecundum imaginationem monſtrantur in cœlo, vt ex eorum deſignatione facilius poſſit motus illorum explicari. Deſcribunt autem duplices circulos, maiores videlicet & minores.

Maiores circulos vocant, qui totam ſphæram in duas partes æquales diuidunt.

Minores autem, qui diuidunt quidem ſphæram, non tamen in partes æquales, ſed vna pars diuiſionis maior eſt altera.

Sunt autem circuli maiores, numero ſex, nempe æquinoctialis, zodiacus, colurus æquinoctiorum, colurus ſolſtitiorũ, circulus meridianus,& horizon. De quibus nũc per ordinem eſt dicendum. Et primum de æquinoctiali.

Eſt itaque æquinoctialis circulus quidem diuidẽs totam ſphæram in duas partes æquales, æquè diſtans ſecundum omnes ſuas partes ab vtroque polo mundi.

Eſt autẽ polus Græcum vocabulũ ſignificans verticẽ vel ſummitatem rei. Vnde polos mũdi vocamus vertices mundi, duo ſcilicet puncta extrema & ſumma in cœlo ſibi directè ex oppoſito reſpondentia, ita quòd ſi protraheretur linea rectiſsima ab altero ad alterum oppoſitum, illa directè tráſiret per cẽtrum & medium punctũ totius mũdi, haberetq; duos iſtos polos pro terminis ſuis. Eſt itaque æquinoctialis circulus, qui totam mundi ſphæram in ſui medio in partes æquales diuidens, ſecundum omnes ſuas partes equaliter diſtat ab vtroq; polo mundi. Quãcunq; enim in hoc circulo partẽ aſſignaueris, inuenire nõ poteris vllam quæ vni polo ſit quàm alteri propinquior. eſtq; huius circuli cẽtrũ idem cum cẽtro mundi, & pertranſit axis mũdi centrũ æquinoctialis. Appellatur autẽ circulus iſte variis nominibus. Primũ quidem æquinoctialis dicitur, eò quòd Sol cùm directè ſub ipſo inuenitur, æquinoctium facit. Eſt autẽ æquinoctiũ, quãdo nox diei eſt æqualis: quod nunquã contingit, niſi quando Sol ſub hoc circulo directè moueri inuenitur: quod bis contingit ſingulis annis: ſemel videlicet in vere in principio Arietis: & ſemel in Autumno, in principio Libræ. Ob eandem cauſam etiam dicitur Aequator, videlicet diei & noctis. Dicitur-

Aequator.

quo

Cingulũ primi mobilis. quoque cingulum primi mobilis: quoniã sicut homo in medio corporis cingulo se cingit (ita vt si in supremo capitis intelligatur punctus, inuenietur cingulum ipsum secundum omne sui partem equaliter secundum modum aliquem ab eo distare) ita tota sphæra primi mobilis intelligitur velut cingulo isto circundata & circumcincta. Et quemadmodũ quando homo cingulo circũcingitur, ipsum medium cinguli quodam modo idem censetur cum medio humani corporis: ita circulus iste æquinoctialis totius sphæræ & mundi medium habet pro suo centro, & medio. De duobus autem polis iam supra diximus: quod is qui semper nobis apparet, arcticus dicitur: is vero qui nũquam nobis, sed semper antipodibus se ostendit, nominatur antarcticus, eo quod arctico opponitur.

De circulo Zodiaco, & signis eius.

CAP. XXVI.

Post hunc verò est circulus zodiacus, qui & ipse sphæram diuidit in duas partes æquales, sed secundum obliquum, ita vt prædictum æquinoctialem oblique pertranseant, secundum vnam partem declinans ad Septentrionem à polo arctico, secundum alteram verò ab antarctico ad meridiem. Intersecat autem zodiacus iste æquinoctialem, vicissimque intersecatur ab eodem, in duas partes æquales, ita vt amborum idem sit centrum. Illud tamen est notandum, quod inter omnes circulos, zodiacus iste solus habet latitudinem. Nam cæteros omnes imaginamur sine latitudine, hic autem habet latitudinem. Intelligitur enim directissime per ipsius medium pertransire linea quædam ipsum secundum latitudinem diuidens in duas partes equales, ex vtraque parte sex gradus relinquens. Siquidem XII. graduum est eius tota latitudo. Atque hæc linea ecliptica nominatur, eo quod eclipsis fiat, cum sub eadem hac linea simul inueniuntur Sol & Luna, quemadmodum posterius declarabitur. Secundum longitudinem verò totus zodiacus in duodecim partes æquales diuiditur, quæ vulgò duodecim signa appellantur, nempe,

Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, Libra, Scorpius, Sagitarius, Capricornus, Aquarius, & Pisces.

Quorum sex priora dicuntur Septentrionalia, arctica, vel borealia, eo quod ab æquinoctiali tendant ad Septentrio

trionem, & tendunt versus polum arcticum. Sex autē posteriora, dicuntur meridionalia, vel australia, vel antarctica; eo quod tendāt versus meridiem, vnde surgit auster, & tendunt versus polum antarcticum. Appellantur enim signa arctica, quæ polo arctico sunt viciniora, vt sex priora: signa vero antarctica, quæ polo illi sunt viciniora, vt sex posteriora. Nullum enim est signum, quod æqualiter distet ab vtroque polo mundi. Ex quo patet manifesta differentia duplex, inter zodiacum & æquinoctialem, cum partes æquinoctialis æqualiter ab vtroque polo mundi distent. Habent autem singula horum signorum, longitudinem graduum xxx. Vnde patet, omnia signa zodiaci esse quadrangula, non quadrata. Omne enim quadratum latera habet æqualia, quadrangulum vero non item. Appellatur autem hic circulus primo quidem & vulgatiori nomine Zodiacus, vocabulo ex Græco idiomate accepto. Nam zoon Græcis significat viuens, vel animal. Vnde hic circulus, quia signa dicitur ferre animalium diuersorum, Arietis, scilicet, Tauri, & Cancri, & cæterorum, idcirco videtur zodiacus appellatus. Simili causa Latina appellatione Signifer nuncupatur, quoniam in XII. signa diuiditur, quæ varias habent animantium figuras. Nonnulli zodiacum dictum putāt à vita, quòd Sol sub hoc circulo gradiens vitam rebus præbeat, dum per hunc motum in zodiaco, secundum accessum, & recessum, causa est generationis, & corruptionis. Græce enim zoë vita dicitur. Ab Aristotele verò in secundo libro de generatione circulus, obliquus appellatur, cuius ratio patet ex præcedentibus. Sub hoc autem circulo zodiaco & Sol, & cæteri omnes planetæ suos proprios motus perficiunt, neque vnquam extra zodiacum possunt inueniri. Sol vero non solùm sub zodiaco, verùm etiam sub linea ecliptica regia via semper incedit, non declinans, neque ad dextram neque ad sinistram, nunquā à medio zodiaci vel ad latum vnguem deflectens. Quam ob causam, hæc linea ecliptica alio nomine via solis appellatur. Cæterorum verò planetarum nullus sub ecliptica perpetuò currit, sed declinant ab ea, vel hinc, vel inde, sic tamen vt non abeant extra zodiacum.

Omnes Planetæ sub zodiaco motū absoluunt.

Linea ecliptica.

De coluris Solstitiorū, & æquinoctiorum. CAP. XXVII.

AD distinguendum autē solstitia duo, æstiuum & hyemale, alium imaginamur circulum transeuntem per polos mundi, & per principia Cancri, & Capricorni, qui est colurus

Solstitiorū distinctio.

Aestiuum solstitium. colurus solstitiorum. Quem circulum cùm Sol attingit in-
trans Arietem, fit solstitium æstiuum, quoniã Sol altius scan-
dere non potest, neque longius declinare, sed descendere in-
cipit & reuerti versus medium zodiaci: propter quod stare
dicitur. Non enim realiter stare putandus est Sol, qui nun-
quam quiescit, semper infatigabilis: sed quia non ascendit
vltrà, neque eleuatur altius, vt ex signis hyemalibus hactenus
ascenderat, idcirco stare reputatur, & quasi gradum sistere,
non quidem à profectione & cursu, sed ab ascensu & eleua-
tione. Est autem tunc solstitium æstiuum, cùm Sol hunc cir-
culum tangit in Cancro, quoniam Cancer signum æstiuum
est, æstatisque principiũ, quod nostris temporibus est die xij.
Hyemale solstitium. Iunij, circiter festum Barnabæ apostoli. Cum vero hunc cir-
culum attingit Sol ex parte altera versus polum antarcticũ
in principio Capricorni, solstitium habetur hyemale. Solsti-
tium quidem, quia desinit tum Sol à nobis recedere, nec pro-
gredi potest longius, & iterum ad nos incipit reuerti, ad si-
gna videlicet nostro polo & nobis viciniora. Hyemale au-
tem, quoniam Capricornus hyemale signum est, hyemísque
principium, quod nostris temporibus est die xij. Decembris
circiter festum Luciæ. Ponunt quoque punctum solstitij hye-
malis, & æstiualis. Vnde punctus solstitij æstiualis est primus
punctus Cancri, vbi circulus iste intersecat zodiacum. Et di-
citur punctus solstitij æstiualis, quia cùm Sol in ipso existit,
habetur æstiuum solstitium. Primus autẽ punctus Capricor-
ni, vbi ex parte opposita diuiditur zodiacus eodem hoc circu-
Aequinoctiorum di stinctio. lo, vocatur punctus solstitij hyemalis. Consequenter ad di-
stinctionem æquinoctiorum alium imaginamur circulum,
similiter transeuntem per polos mundi, sed per principia A-
rietis, & Libræ. Quem circulum cùm Sol attingit in princi-
pio Arietis (quod fit x. Martij, circiter festum beati Gregorij)
Aequinoctium vernale. habemus vernale æquinoctium. Aequinoctium quidẽ, quo-
niam dies ac noctes habentur æquales. Vernum autem, quo-
niam Aries signum est veris, eiúsque principium. Et punctus
iste primus Arietis, vbi intersecatur zodiacus hoc circulo
transeunte, vocatur punctus æquinoctij vernalis. Cùm verò
ex opposito Sol attingit hunc circulum in principio Libræ
Aequinoctium autumnale. xiiij. Septembris, in festo exaltationis sanctæ Crucis, habe-
tur æquinoctium autumnale, quoniam Libra autumnale si-
gnum est, Autumniq; principiũ. Et punctus ille vbi interse-
catur

catur zodiacus, punctus æquinoctij autumnalis dicitur. Habemus itaq; quatuor punctos, secundu quos fit totius sphæræ diuisio, temporumque distinctio. Habemus & circulos duos in polis mundi sese ad angulos rectos sphærales intersecantes, secundum quos fit æquinoctiorum & solstitiorum secundum quatuor partes anni ordinata varietas. hos autem duos circulos vocant Græca appellatione coluros. Cuius nominis interpretationem varie assignant.

De Meridiano & Horizonte. CAP. XXVIII.

Sunt præter hos duos circuli alij maiores, meridianus, & horizon. Meridianus est circulus quidam qui transit per polos mundi, & per zenith capitis nostri. Est autem zenith capitis nostri, punctus directe suprapositus capiti nostro. Punctus autem diametraliter illi oppositus Nadir vocatur. Pro cuius intelligentia notandum, quod si protrahatur secundum imaginationem linea recta ab extrema vsque ad extremum cœli, per medium terræ, simul & per verticem capitis hominis alicuius, punctus vnus terminatiuus illius lineæ dicitur zenith, ille scilicet directe capiti suprapositus: alter verò, qui ex opposito respondet, dicitur nadir. Circulus ergo ille qui transit ab vno polo mundi per zenith capitis nostri vsque ad alium polum ex opposito consistentem, à quo iterum per nadir siue punctum zenith oppositum reuertitur ad primum polum, hic dicitur Meridianus illi per cuius zenith & nadir transit. Ex quo manifestum est, quòd illi quorũ est idem zenith capitis, eũdem habent meridianum: quorũ verò diuersum, diuersos habent meridianos.

Meridianus.

Zenith.

Nadir.

Dicitur autem circulus iste meridianus, quia ostēdit punctum meridiei: & quandocunque Sol hunc circulum tangit, meridies est illis quorum hic est meridianus: & quando eundem circulum tangit in hemisphærio inferiori, tunc est media nox illis, quorum est hic meridianus. In quacunque enim regione sit homo, in quolibet die anni, quando Sol motu raptus primi mobilis tangit istum circulum in superiori hemisphærio, est punctus meridiei. Quando autem in inferiori hemisphærio ad eundem circulum peruenit, est punctus mediæ noctis. Per meridianos etiam longitudo cognoscitur locorum, & distantia eorum ab inuicem: cuius consideratio ad Geographiam spectat. Horizon verò est circulus diuidens hemisphærium inferius à superiori. Totam namque sphæ-

Horizon.

sphæram diuidit in duas partes, siue in duo hemisphęria (Hemisphærium enim sphæræ medietas dicitur) quorum vnum à nobis videtur, alterum non videtur. Semper enim à nobis tantum altera pars cœli videtur. Illud autem quod sub aspectu nostro est, hemisphærium superius appellamus, & peculiariter nostrum dicimus. Illud verò quod infra nos, & nostro subtractum aspectui, dicimus hemisphærium inferius, neque nostrum illud appellamus, sed nostrorum potius antipodum. Dicitur autem horizon Græca appellatione, quasi finitor. Nam horizo significat finio, siue definio, aut termino. Vnde Horismos, finitio, siue definitio. Dicitur ergo horizon, id est finitor, vel terminator: quia scilicet terminat & finit partem cœli visam à non visa, & illam partem visus transit vbi visus noster terminatur, & vbi nobis apparet cœlum terræ coniungi. Nam id nobis illinc contingere videtur, vbi est visus nostri terminus. Vocatur etiam circulus hemispherij, eò quòd hemisphærium vnum ab alio diuidat, & vnicuique suum designet: Huius autem Horizontis poli sunt zenith, & nadir, à quibus secundum omnes suas partes æqualiter distat, & nos semper in horizontis nostri centro sumus. Ponunt quoque horizontem rectum, & obliquum. Rectum dicunt esse eorum, qui sub æquinoctiali habitant: vel quorum zenith est in æquinoctiali: Obliquum autem habent omnes qui vltra vel citra æquinoctialem habitant. Et hæc quidem de circulis maioribus figuraliter sint dicta, quibus omnibus commune est sphæram totam in duas æquales partes diuidere: id quod ad oculum de singulis sigillatim potest facillimè in sphæra demonstrari.

De circulis arctico, antarctico, tropico Cancri, & tropico Capricorni. CAP. XXIX.

Circuli autem minores (qui sphæram diuidunt quidem, sed in partes inæquales) sunt IIII. arcticus scilicet, antarcticus, & duo tropici, æstiualis, & hyemalis, siue Cancri, & Capricorni. Circulus arcticus, est circulus quidam paruus, quem describit polus zodiaci suo motu raptus, circa polum arcticum. Circulus verò antarcticus, quem describit polus alter zodiaci, circa polum antarcticum. Ex præcedentibus enim manifestum est, alios esse polos zodiaci, secundum quem Sol mouetur motu proprio, à polis æquinoctialis, secundũ quem mouetur primum mobile, item & Sol motu

Circulus arcticus, & antarcticus.

motu raptus. Cum ergo totus zodiacus simul cum sole per singulos dies necessario semel per raptum circumuoluitur, necesse est vt circa polos mundi ipsius zodiaci poli circumferantur. Nam poli mundi, fixi manent & immobiles, poli autem zodiaci secundum proprium solis motum manent immobiles, secundum raptum tamen primi mobilis simul cum zodiaco circunferuntur circu polos mundi. Illos autē circulos quos sic motu suo circa polos describūt, dicimus arcticum & antarcticum. Arcticum quidē circulū, à polo arctico circa quē describitur: Antarcticum autē, ab antarctico polo. Tropicus Cancri est circulus quē sol raptu primi mobilis describit existens in principio Cancri, in puncto solstitij æstiualis: qui circulus supremus est, quem sol potest describere versus circulum arcticum vel polum arcticum: quoniam tūc in maxima eleuatione est, ita vt altius ascendere non possit, nec proinde superiorem aliquem circulum, aut arctico polo propinquiorem describere. Atque hic tropicus etiam æstiualis nominatur, quoniam in signo æstatis, imò quod principium est æstatis, describitur. Tropicus autem capricorni est circulus quem sol raptu primi mobilis describit in principio Capricorni, existens in puncto solstitij hyemalis. Estque vltimus quem sol potest describere versus polum aut circulum antarcticum, quoniam altius non potest quàm supra prædictum punctum solstitij ascendere neque à nobis longius recedere, nec proinde vlteriorem circulum describere. Vocatur quoque hic in ratione signi, quod est hyemis principium, tropicus hyemalis, quoniam illum tunc sol describit, cum nobis hyems incipit. Verùm huiusmodi appellatio, non nisi quo ad nos debet intelligi. Siquidem nostri antipodes suum tropicum Capricorni, æquè vocant tropicum æstiualem, vt nos nostrum tropicum Cancri. Vocantur autem circuli isti Græca appellatione Tropici, à versione vel conuersione. Nam Græce τρέπω, significat retrouerto. Inde τροπή, reuersio vel conuersio, vel mutatio. Circulus igitur tropicus dicitur, quod in eo fit Solis trope, id est conuersio siue reuersio. Post hos enim descriptos circulos, cum vlterius illi non liceat proficisci, nec tamen stare possit, cogitur reuerti, ita vt si à nobis longissimè abfuerit (quemadmodum in solstitio hyemali contingit) mox redire ad nos incipiat, versus nostrum polum ascendendo, quod tamen statim percipi à nobis multum sensibi-

De duobus tropicis.

Cur tropici dicantur.

liter non poteſt, niſi poſt aliquanta dierum ſpatia. Si vero proximus nobis fuerit, & in ſumma ſuper nos eleuatione (quod eſt in ſolſtitio æſtiuali) cogitur à nobis abſcedere verſus alterum polum.

De quinque zonis ſiue plagis.

CAP. XXX.

SEcũdum iſtos autem quatuor circulos minores, arcticum, antarcticum, tropicum Cancri, & tropicum Capricorni, fit diuiſio totius cœli in quinque zonas, plagas ſiue regiones diſtinctas, atque proportionabiliter etiam ipſius terræ, ſecundũ eoſdem circulos. Vna regio eſt, totum hoc ſpatium quod eſt inter duos tropicos. Et hæc vocata eſt ab antiquis Torrida zona, propter calorem exceſsiuum, quẽ ibi eſſe dixerunt, ob hoc quòd Sol perpetuo in iſta regione inuenitur. Nam (vt ſuprà diximus) extra tropicos non poteſt egredi. Quam ob cauſam dixerunt zonam hanc eſſe inhabitabilem. Alij tamen omnino id negant, aſsignantes in hac zona multas habitabiles regiones, vt Ptolemæus & cæteri omnes Geographi. Intelligi tamen poteſt illud antiquorum dictum, quòd non ſit admodũ conueniens habitatio pro humana natura, maximè iuxta tropicos. Homines enim locorum illorũ nigerrimi ſunt, & breuis vitæ, ac paruæ ſtaturæ, quod procedit ab exceſſu caloris cõſumente in eis humidum radicale, vt nõ poſsint nec in iuſtam quantitatis menſuram excreſcere, nec in communem hominum durationem vitam protendere. Sub æquinoctiali autem experientia ſentire facit eſſe regiones temperatiſsimas, atque habitationi maximè accommodas, quod fieri dicunt propter æqualem præſentiam & abſentiam ſolis, per quam æqualem viciſsitudinem fieri videtur maxima temperies regionum illarum, & optima loci illius diſpoſitio. Illæ vero duæ regiones, quæ ſunt à circulis arctico & antarctico vſque ad polos mundi, ſimiliter dictæ ſunt inhabitabiles, propter nimiũ frigus, ob nimiam ſolis diſtantiam, tametſi ſecundũ veritatem non ſint prorſus inhabitabiles. Nam intra circulum arcticum tradit Ptolomæus eſſe multas hominum habitationes, ſed nõ multũ aptas habitationi: id quod nimius pallor hominũ illic habitantium, & nimia longitudo ſuprà quàm ſtaturę humanæ cõuenit, ſatis indicant. Aliæ verò duæ regiones, quarum altera eſt inter circulum arcticum & tropicum Cancri, altera verò inter circulum antarcticũ & tropicum Capicorni, propter tem

Torrida zona.

Regiones frigidiſsimæ.

Regiones temperatæ.

temperiem, sunt optime habitabiles. Neque enim sol nimiũ eis propinquus est, neque nimiũ elongatus, & quodam modo mediæ constitutæ inter torridam zonam & regiones illas frigidas supremas, illinc quidem calorem participantes, hinc vero frigiditatem, ita optimam accipiunt contemperationẽ. Harum autem zonarum particularior determinatio, ad Geographum magis, quàm ad Physicum spectat. Quapropter nobis ista sic generaliter dicta sint satis.

De eclipsi Lunæ, quomodo, & quando fiat.

CAP. XXXI.

Svperest, vt de cœlestium luminarium eclipsibus nonnihil dicamus. Erit enim non inutilis huius rei consideratio. Et primum quidem Lunæ eclipsim determinemus. Pro cuius notitiam attendendũ est, quòd Luna, licet moueatur semper sub circulo zodiaco, non tamen sub linea illa ecliptica, quam supra diximus esse viam Solis: sed ab ecliptica deuiat, & suo motu lineam propriam describit (quæ linea Lunæ dicitur) intersecantẽ prædictã eclipticam lineã in duobus punctis diametraliter oppositis, quos duos punctos vocant caput & caudam draconis. Propter quod nunquã cõtingit Solem & Lunã directe & diametraliter ad inuicẽ opponi, nisi cum alter fuerit in capite draconis, & alter in cauda. Neque item perfecta fieri potest eorũ coniunctio, nisi simul ambo vel in capite, vel in cauda draconis inueniantur. Cum enim Sol perpetuo sub linea ecliptica directe inueniatur, Luna vero nunquam nisi in duobus his punctis manifestum est, diametraliter cõiunctionem non posse fieri, nisi ambobus in vno horũ punctorũ existentibus: neque diametralem oppositionẽ, nisi in his punctis sibi ex opposito cõstituantur. Dicimus autẽ diametralem oppositionẽ, quando sic opponuntur, quòd eadẽ diameter intelligatur cõtingere centrũ vtriusque ita vt linea protracta à centro Solis directe terminaretur in cẽtro Lunæ. Similiter & cõiunctionẽ diametralẽ dicimus. Deinde & hoc sciendum est ex perspectiua, quòd omne corpus opacum obiectũ corpori luminoso, facit vmbram. Et quidẽ si corpus luminosum fuerit magis corpore opaco obiecto, illuminabit plus quàm mediã partem corporis illius contra se positam, reliquã verò partem relinquit obscuram, & vmbram facit pyramidalem, quæ continuo minor fit, & ad acutiem tendit. Vnde sequitur, quòd terra minor existens sole, ipsi obiecta, pro medietate sua, aut

Caput, & cauda draconis opposita.

plus quàm pro medietate illuminatur, secundum quã respicit aspectum solis: reliqua verò pars obscura manet, & vmbram facit: quæ vmbra semper directè porrigitur versus nadir, siue punctum oppositum ipsius corporis luminosi: atque ita vmbra terræ directè semper protenditur versus nadir Solis. Quibus præmissis dicendum est, quòd cùm Sol & Luna sibi inuicem diametraliter modo prædicto opponuntur sub linea ecliptica, ita vt ille sit in capite, hæc in cauda draconis, aut econtrario, ille in cauda, hæc in capite, tunc vera habetur eclipsis Lunæ. Est enim directa interpositio terræ (quæ est corpus opacum) inter Solem & Lunam: propter quod terra interposita impedit, ne ad Lunam posit à Sole venire lumen, ac proinde (cum non habeat lumẽ nisi à Sole) necesse est eam lumine deficere, quod est eclipsari. Nam eclipsis non aliud est quàm destitutio siue defectus. Quòd autem tunc sit directa terræ interpositio inter Solẽ & Lunã, manifeste patet, quia si protraheretur linea recta à capite draconis vsque ad caudam, sole existente in capite, & Luna in cauda, linea illa haberet pro terminis duo centra, Solis & Lunæ, & transiret per centrum terræ. Ex quo etiam consequitur, quòd Sole existente in capite draconis, nadir ipsius Solis est in cauda draconis. Atque ita (iuxta prædicta) necesse est vt vmbra illa quæ fit à Sole, per interpositionem terræ, directè protendatur versus corpus lunare: quoniam semper vmbra (vt diximus) versus nadir corporis luminosi protenditur.

Quomodo Lunæ fit eclipsis.

Nunquam fieri eclipsim Lunæ, nisi tempore oppositionis.

CAP. XXXII.

EX prædictis fit manifestum, quòd nunquam potest haberi lunæ eclipsis, nisi in tẽpore oppositionis, siue plenilunij. Nunquã enim aliàs contingit alterũ prædictorum planetarum esse in capite, & alterum in cauda draconis: neque aliàs vnquã contingit simul illos inueniri sub ecliptica linea diametraliter oppositos: quod tamen est necessariũ, vt fiat Lunæ eclipsis. Nunquã itẽ contingit terrã interponi inter Solem & lunã (cuius interpositio causat Lunæ eclipsim) nisi cum in his punctis sibi inuicem fuerint opposita. Extra hos enim punctos quotiescũque lineã protraxeris, à centro Solis ad centrum Lunæ, nũquã linea illa per centrũ terræ inuenietur trãsire: quod argumentũ euidens est, eam diametraliter non interponi. Item ex prædictis causa manifesta est, quare non sem

Quare non semper fit in oppositione eclipsis.

ſemper in oppoſitione Lunæ ad Solẽ habeatur Lunæ eclipſis. Oppoſitio enim ſingulis fit menſibus, raro autem eclipſis: nimirum quia non in qualibet oppoſitione Luna inuenitur ſub linea ecliptica, nec in capite, nec in cauda draconis. Nũquam autem eclipſis Lunæ fieri poteſt (vt diximus) niſi quando Luna ſimul cum Sole ſub ecliptica inuenitur.

Quod aliquando fieri poſsit eclipſis Lunæ partialis.

CAP. XXXIII.

QVamuis autem perfecta & totalis Lunæ eclipſis non poſsit fieri, niſi cum ſub linea ecliptica diametraliter opponitur Soli, poteſt tamen fieri eclipſis imperfecta & partialis, cùm prope caput aut caudam draconis fuerit fere diametraliter, quamuis non omnino diametraliter oppoſita Soli intra metas ſiue terminos eclipſis, qui ſunt XII. gradus ante & poſt caput, vel caudam draconis ſecundum longitudinem. Luna enim exiſtens ita propinqua ad oppoſitionẽ diametralem Solis, intra tale ſpatium, ſecũdum partem ſui eclipſatur, magis vel minus, iuxta quod vicinior eſt capiti, vel caudæ draconis, aut ab eis diſtantior. Non tamen plane totaliter eclipſari poteſt, niſi cum in capite aut cauda fuerit diametraliter Soli oppoſita. Eſt tamen aduertenda differentia inter eclipſim Lunæ totalem, & vniuerſalem ſiue generalem. Totalis enim eius eclipſis dicitur, quando penitus, & totaliter ſecundum omnes partes priuata eſt Solis lumine. Generalis autem ſiue vniuerſalis eius eclipſis dicitur, quando generaliter omnibus apparet luminis defectus. Ex quo conſequitur, omnem eclipſim Lunæ, ſiue totalem, ſiue partialem eſſe generalem, Luna enim eclipſim patiens vndecunque videatur, talis apparebit. Corpus enim quod denigratum eſt, aut maculam habet vel obſcuritatem, ſiue in toto, ſiue in parte, vndecunque aſpiciatur, talem denigrationem aut obſcuritatem habere cernitur. Ita Luna vmbra terræ perfuſa & obſcurata, vndecunque videatur, iudicabitur vt priuata Solis lumine, ſiue ſecundum totum, ſiue ſecundum partem. Non ergo conuertuntur eclipſis Lunæ totalis & generalis, cùm eriã partialis probata ſit eſſe generalis. Secundum eam enim partem qua aliquibus lumine priuatur, nemini poteſt apparere aliter quàm luce priuata, nec ſecundum eam partem aliunde videtur illuminata: cuius contrarium eſt in eclipſi partiali ſolis, vt ex ſequentibus fiet manifeſtius.

De eclipsi Solis quando & quomodo fiat.

CAP. XXXIIII.

Quomodo sol eclipsatur.

CVm vero Luna est in coniunctione ad Solem, si coniunctio fiat diametraliter sub linea ecliptica, ita vt coniũgatur Luna Soli in capite vel in cauda draconis, per interpositionem Lunæ inter Solem & nostrũ aspectum, continget nobis solem eclipsari. Cũ enim Luna sit corpus opacũ & nõ trãsparens, penitus illuminari à Sole non potest, sed illuminatur tantum à Sole secundũ suam medietatẽ, vel maiorem partem (eò quod Sol maior sit Luna) proiicitur q; vmbra versus aspectum nostrũ, & obũbratur nobis claritas Solis, sicq; nobis Sol eclipsatur. Quod non est ita intelligendum, quasi Sol verè possit lumine priuari, cuiuscũque corporis obiectione. Est enim hoc plane impossibile, cũ Sol à seipso, & nõ ab alio suũ habeat lumen. Sed quantũ ad nostrũ iudiciũ, nostrumq; aspectũ, dicitur eclipsari, quia scilicet nobis videtur eius lumen deficere, quod nobis propter interpositionem opaci lunaris corporis nõ appareat. Quomodo autẽ superius de Luna diximus quod perfecte & totaliter non eclipsatur, nisi cum ipsa sub linea ecliptica opponitur Soli in capite, aut cauda draconis: ita de Solis eclipsi dicendum est, quod perfecta fieri non possit, nisi quando est diametralis cõiunctio Lunæ & Solis sub ecliptica linea in capite aut cauda draconis, ambobus in capite, aut ambobus in cauda existentibus, & diametraliter sibi inuicem ita oppositis, vt eadem diameter per vtriusque centrum trãseat. Potest tamen fieri partialis solis eclipsis, etiam tunc quando Luna est in coniunctione ferè sub linea ecliptica, prope caput aut caudam draconis, intra metas, vel terminos eclipsis de quibus prædictum est. Inter eclipsim autem solis totalem, & partialem hæc differentia est: quod in totali elipsi, existente coniunctione directe in capite vel in cauda draconis, totum corpus solis illis obũbratur & obtenebratur, quibus est eclipsis, ita vt nihil videant de globo solis. In eclipsi autẽ partiali, quando cõiunctio tantũ est prope alterũ dictorum, punctorum nõ obtenebratur totum corpus solis, sed solum pars aliqua, vbi contingit interponi lunam nostro aspectui. Et contingit interdum hanc eclipsim ita modicam esse, vt vix percipiatur, nisi macula aliqua sub solari corpore. Ex prædictis patet ratio, quare non semper in coniunctione Solis & Lunæ videamus solem eclipsari, quoniã videlicet uon in omni coniun

iunctione, Luna in aliquo prædictorum punctorum inuenitur, aut prope intra metas eclipsis, sed frequentius in alia parte zodiaci soli coniungitur, extra punctos prædictos. Manifestum est insuper omnino non posse fieri solis eclipsim, nisi tempore coniunctionis & nouilunij, quemadmodum non potest fieri eclipsis Lunæ, nisi tẽpore oppositionis, & plenilunij: quoniam videlicet aliàs non cõtingit Lunam obiici inter solem & nostrum aspectum.

Multiplex differentia inter eclipsim Solis, & Lunæ.

CAP. XXXV.

INter eclipsim autem Solis & Lunæ, non vnica differentia est. Primum enim hoc ex dictis patet, quod eclipsis solis requirit cõiunctionem in eodẽ puncto, vel prope idẽ pũctum. Lunæ vero eclipsis, exigit oppositionem in punctis oppositis. Prior habet fieri tẽpore nouilunij, posterior in tempore plenilunij. In priori, Luna interponitur inter solem & terrã. In posteriori, terra inter Solẽ & Lunã obijcitur media. In priore, vmbra Lunæ terram obscurat, in secũda vmbra terræ corpus Lunæ obfuscat. In priori, tantum fit luminis ab aspectu nostro subtractio: in posteriori, etiã realis luminis priuatio. Sunt præter has duæ aliæ notabiles differentiæ, quarũ prior hæc est, quòd eclipsis Lunæ (siue totalis sit, siue partialis) semper est generalis in omni terra, eclipsis autẽ Solis, nunquã est generalis. Priorem partẽ suprà declarauimus. Posterior vero ita probatur, quoniã non simul omnibus Sol eclipsatur, neq; omnibus simul apparet lumen deficiens, sed dum hi Solẽ eclipsari percipiũt, illi luce solis fruuntur, & dum ad hos eclipsis peruenit, priores illi lucis fulgorẽ iam receperũt. Quia enim Sol in eclipsi suum lumen non perdit, sed tãtum eius claritas obumbratur, ex interpositione Lunæ fieri potest, vt quibusdam obscuretur, quibusdam autem non. Cum enim Luna sit multo minor tota terra & Sol multo maior luna, non potest vmbra lunæ totam terrã cooperire: maxime, quia (iuxta prædicta) vmbra terræ secundũ acutiem pyramidalem continuo minuitur, propter quod etiam si terra esset æqualis tantũ Lunæ, adhuc non posset penitus ab ea obũbrari. Multo minus ergo nunc, vbi secundũ veritatem multo est maior (continẽs videlicet eam trigesies nonies) poterit ab ea penitus obũbrari. Vnde cõtingit fieri eclipsim in vna regione, non autem in alia, imò cõtingere potest vt duorũ vicinorũ satis propinquè

Eclipsis Solis nũquam est vniuersa.

commorantium vel cõsistentium, alter habeat eclipsim, alter non, vtpote si intra vnius aspectum & Solem sit interposita Luna, non autem inter alterius aspectũ: aut ille sit in vmbra Lunę, hic autem non: vtpote si illum tãgat pyramidis acuties vmbræ lunaris, non autem hunc aliquantulum distantem ab altero. Nequaquam ergo potest fieri Solis eclipsis generalis in vniuersa terra. Tũc enim totam terram posset obumbrare luna, quod est impossibile. Totalis autem eclipsis Solis, aliquibus potest fieri. Ad hoc enim non amplius requiritur, quam vt Sol in aliqua parte per directam interpositionem Lunæ penitus subtrahatur illic inhabitantium aspectui. Tunc enim nobis est totalis Solis eclipsis, quando nostro aspectui totaliter eius lumen subtrahitur, propter directã interpositionem corporis lunaris inter Solem, & nostrum aspectum. Verùm interim dum nobis ita totaliter eclipsatur in alijs partibus terræ, nec particulariter videbitur eclipsari, eo quòd quãtum ad illas partes terrę non fit interpositio Lunæ, sicq; generalis esse non poterit. Altera differentia est, quod eclipsis Solis, incipit à parte occidẽtali corporis ipsius, eo quòd Luna per proprium motum venit ab occidẽte. Sed eclipsis Lunæ venit primo à parte orientali corporis eius, eo quòd ipsa proprio motu ab occidente veniens intrat vmbram terræ, quam primo tãgit in parte sui corporis orientali: verum tamen prius partem vmbræ occidentalem ingreditur.

De nouilunio, & plenilunio.

CAP. XXXVI.

Opportunè quoq; hoc loco, & de nouilunio & plenilunio, & varia Lunæ illuminatione dicendum. Aduertendum proinde est, quod cum Luna ex se lumẽ non habeat, sed omne suum lumen recipit à Sole, omnis ratio mutationis, & variæ illuminationis, per respectus varios ad Solem debet considerari. Est enim Luna corpus admodũ opacum, quod nõ potest à Solis lumine (quantumuis forti & valido) totaliter penetrari, sed tantum secundum mediam partem, vel amplius, ab eo potest illuminari. Illic autem illuminatur, vbi à Sole respicitur. Propter quod non semper in eadem sua parte lumen habere cernitur, eo quod non semper secundum eandem partem à Sole respicitur, sed nunc desuper, nunc ab infra, nunc à latere hoc aut illo. Et secundum hanc illuminationem diuersim, contingit omnis in Luna mutatio. Quãdo enim Luna

Nouiluniũ.

est

est cooiuncta soli, ita vt pariter inueniantur sub aliqua parte zodiaci, superior eius medietas, quæ est versus astra, est illuminata: inferior vero medietas versus terram, obscura est prorsus, vmbram. & tūc nouilunium dicimus. Hebræi vero neomeniā appellabant, id est, nouum mēsem. Distinguebant enim meses per Lunæ cursum, ita vt semper à nouilunio mēsem inchoarent, suáque calendas ipsum diem cōiunctionis habebant. Deinde vero, cum Luna suo motu celeriori à Sole incipit recedere, incipit simul & lux eius à parte superiori ad inferiorem permutari, incipitque nobis lux aliqua apparere in nostra medietate. Et quāto Luna à Sole amplius declinat, tanto magis à parte superiori lumen recedit, & in parte laterali (propter lateralem Solis aspectum) illumiatur: primū quidē vt cornuta modicè, & appellatur bicornis, deinde pleniori lumine, & quarta crescens vocatur: quæ cùm plena fuerit, quasi semicirculus apparet, quādo est Luna septima. Post hāc vero quartam primā incrementi lunaris, continuo ad plenitudinem circuli tēdit, secundum ampliorem à Sole declinationem, vsque dum ad similitudinem pleni circuli venerit (quod fit Luna 14.) ita vt Sol & Luna inueniantur in partibus zodiaci oppositis. Tuncque pars eius inferior versus nos, totaliter illuminatur superiori omnino remanente priuata lumine, appellatúrque plenilunium, eo quod nobis tūc plene illuminata videatur, licet secūdum veritatem æquè semper sit illumiata. Atque hic finitur medietas mensis lunaris. Post hoc iterum incipit Luna Soli appropinquare, & per consequens ab inferiori parte lumine priuari, & versus superiorem partē lumine crescere, rursumque vt cornuta à parte altera, & semicirculi in modum apparet, Luna XXI. donec tandem iterum habeatur ex coniunctione nouilunium. Sicque perpetua hac instabilitate Luna mouetur, velocissimo suo motu quadruplicem sibi singulis mensibus varians illuminationem.

Quid plenilunium.

De eclipsi facta tempore passionis Christi.

CAP. XXXVII.

Quæ autem in capitulis præcedentibus de solis eclipsi dicta sunt, opportune nimium cōducere videntur ad considerationē eclipsis solaris, quam in sacris Euangeliis factam legimus media die, pendente in crucis patibulo Solis, Lunæ, astrorúmque omniū, imo cœli & terræ cōditore Christo Iesu domino & Deo nostro: quæ tam notabilis & supra

naturam insolita fuit, vt etiam gentilium historiis, posterorum memoriæ sit prodita: præter quod diuinus ille Dionysius Areopagita, tum in Aegypto apud Heliopolim philosophus, in epistola ad Policarpum se pariter cum Apollophane summo philosopho eandem se conspexisse, & cum admiratione maxima diligenter considerasse testatur. Constat enim ex prædictis, hanc eclipsim nequaquam secundũ naturam potuisse fieri, sed supernaturali tantum virtute. Nam tempus passionis Christi minime cõueniebat tempori solaris eclipsis. Hæc enim (vt ostensum & probatum est) non nisi in coniunctione solis & lunæ fieri potest. Tempore verò passionis Christi plenilunium erat, & oppositio lunæ ad solem. Quod præter testimonium Dionysij, qui se asserit cum Apollophane in oppositione eam conspexisse, manifeste ex sanctorum Euangeliorum autoritate monstratur, quæ describunt Christum tempore Paschalis solennitatis in sancta Parasceue passum & immolatum. Paschalem autem solennitatem (vt ex legis præcepto habebant) Iudæi plena luna celebrare debebant, luna scilicet quintadecima: quemadmodum legimus Exodi XII. cap. Non solum igitur tempus non fuit secundum naturam accommodum solari eclipsi, verum etiam maxime incommodum. Nullo enim tempore impossibilius est eam fieri, quàm tempore oppositionis. Nunquam enim longius sol & luna absunt à coniunctione, quàm oppositionis tempore. Exactius autem cuncta quæ in hac eclipsi contigerunt considerantibus in vno portento quinque simul concurrunt consideranda miracula, quæ ad gloriam immolati in cruce agni, particularim nos minime pigebit explicare. Primum itaque fuit ex parte temporis, quoniam (vt iam diximus) secundum naturam erat ad eclipsis generationem minimè conueniens. Secundum erat in cursu Lunæ, quæ naturaliter suo motu proprio ab occidente in orientem progreditur. In hac autem eclipsi, visa fuit à Dionysio motu velocissimo reuertens præter naturam ab oriente versus meridiem, vsque dum stetit sub Sole, vbi per tres horas quieuit, & Solis lumen mortalibus occultauit. Pòst verò mortuo domino ad proprium locum versus orientem, motu celerrimo, veluti in instanti regressa est. Atque ita quidem hora sexta & nona apparuit sub Sole, vespere autem occidente Sole, in oriente apparuit opposita Soli. Tertium miracu

Dionysius Areopagita eclipsim aduertit in passione Christi.

Quinq; miracula in v. na eclipsi.

raculum fuit ex parte, à qua incœpit eclipsis: nam suprà declaratum est, eclipsim solarem debere secundum naturalem ordinem incipere a parte Occidentali corporis Solis. Illius autem eclipsis fuit initium à parte Orientali Solis. Nam Luna (vt iam dictum est) retrocessit ab Oriente versus meridiem, sicque primo Solem tetigit ex parte Orientali.

Quartum fuit miraculum ex parte in qua post peractam eclipsim primum cœpit corpus solare lucidum apparere. In eclipsi enim naturali, pars illa Solis, quæ primum obumbratur interpositione Lunæ, prima incipit apparere lucida, post eclipsis medium. In hac autem eclipsi, ordine contrario (quod mirabile est) pars illa quæ primo obscurata fuit, & quam primum subintrauit corpus Lunæ, postremo apparuit suo lumini restituta. Vltima verò pars Solis, & quam nouissime Luna intrauit (pars videlicet Occidentalis) primum detecta apparuit, & ab obscuratione libera. Non enim pertransiuit Luna Solem, vti solet in naturali eclipsi, sed sub eo stetit trium horarum spatio, ac deinde non pertranseundo Solem reliquit, sed rursum ad locum vnde venerat (id est, ad Orientem) redeundo. Quintum fuit miraculum, ex mora & duratione eclipsis. Nam eclipsis Solis secundum naturam diu durare non potest, sed ocyssime, & celerrime absoluitur propter nimium solaris corporis ad corpus lunare superexcessum secũdum quantitatem, & velocissimum Lunæ motũ. Propter duas causas concurrẽtes, non diu potest corpusculum tanto minus, corpus tãto maius nostro subtrahere aspectui. Siquidem (propter motum velocissimum) Luna non diu potest nostro aspectui occultare Solem, corpus tantæ molis, quin aliqua ex parte mox emicare, & effulgere incipiat nostro aspectui. Quemadmodum videmus ad oculum, nonnunquam magni corporis molem nostro aspectui abscondi per minimi corporis interpositionem: quod tamen si vel transuersum vnguem aut latum culmum loco moueatur, mox sub aspectum nostrum sese offeret quod ante fuerat occultum. Vt cum (exempli gratia) ante oculos manũ tãtum tenentes, ita prohibemus ne conspiciamus globum Solis, qui mox se ingeret nostro aspectui, si vel minimum eam mouerimus. At vero eclipsis ista (de qua loquimur) tam admirabilis & horrenda, non modici temporis fuit, neq; ad momentum transiens, sed perpetuo trium horarum spatio, ab hora

sexta

sexta (vt Euangelista ait) vsque ad horam nonam. Cuncta verò hæc miracula beatus pater Dionysius Areopagita in supradicta epistola, paucis verbis particulariter videtur attingere, quemadmodum ex ipsius epistolæ verbis Astronomicæ rei perito facilè fieri potest manifestum.

Quòd eclipsis ista tempore passionis fuerit vniuersalis.

CAP. XXXVIII.

SVper hæc verò omnia, forsitan & aliud miraculũ sextum adiiciendum erit, secundum naturam, multo etiam magis quàm præcedentia impossibile. Videtur enim eclipsis ista de qua loquimur, fuisse penitus vniuersalis in vniuerso orbe. De quo tamen contrariæ extant sententiæ. Nam aiunt quidam, tantùm in Iudæa fuisse hanc eclipsim: & quod Euangelistæ dicunt tenebras factas super vniuersam terram, limitatè intelligunt de terra Iudææ. Atque hi nihil opus habent aliud superaddere miraculum. Altera verò probabilior, & scripturæ, rationi, atque historicæ fidei magis consona opinio est, quæ vniuersalem dicit fuisse hanc eclipsim, super vniuersum orbem. Est enim hoc magis scripturæ consonum, quæ simpliciter dicit super vniuersam terram factas esse tenebras. Deinde & rationi magis consentaneum est, postquàm ad glorificationem pendentis in cruce, mundi conditoris eclipsim fieri voluisset gubernator naturæ, vt miraculum istud palam omnibus in toto mundo exhiberet: quandoquidem ad omnium salutem, agnus ille in Iudæa immolabatur. Et decebat apud omnes, lapidem hunc reprobatum cœlitus clarificari: ita vt esset etiam exteris nationibus in testimonium abominandi facinoris, tam insolita conspecta eclipsis. Quod etiam rei docuit euentus. Non enim solus ille in Iudæa Centurio, visis iis quæ facta fuerant, dixit: Verè filius Dei erat iste. Verumetiam apud Heliopolim in Aegypto Dionysium audiuimus conspecta re admiranda, memorabili verbo exclamasse coram sodalibus, Aut Deus naturæ patitur, aut mundi machina dissoluitur. Et ex hoc signo apud Athenas (quod in Actis Apostolicis legitur) ignoto Deo fertur aram fuisse inscriptam. Prætereà, miraculum illud de retrocessione vmbræ solaris in testimonium sanationis Ezechiæ regis, non in sola Iudæa exhibitum neque perceptum fuit, verùm etiam in exteris nationibus. Vnde & regem Babyloniorum legimus misisse ad eum literas, & nuncios, vt inquirerent

Psal.117.

Matth.27.

Dionysij memorabile dictum.

Actuũ 17.

rerent de portēto, quod acciderat super terram: quemadmodum in libris Paralip. legimus. Quanto magis ergo signum istud, quod ad clarificationem Saluatoris mundi fiebat, non in Iudæa tantùm, sed in exteris regionibus decuit vniuersale fieri? Monstrat hoc ipsum fides historiæ, quoniam (vt Eusebius Cæsariensis refert) Phlegon egregius Olympiadum supputator, libro XIII. de hac eclipsi ita testatur: Olympiade CCII. magna & excellens inter omnes quæ antè acciderant defectio Solis facta est, & dies hora sexta ita in tenebrosam noctem versus, vt stellæ in cœlo visæ sint, terræque motus in Bithynia Nicenæ vrbis multas ædes subuerterit. Ex cuius verbis manifeste patet, nec terræmotum peculiarem fuisse Iudææ, nec Solis deliquium. Id quod ex conspectione stellarum probatur. Non enim efficere posset eclipsis Solis particularis, vt vllæ stellæ in cœlo conspiciantur, cùm lumen Solis non tollatur, vnde prohibetur stellarum aspectus. Maius enim lumen obfuscat minus. Vnde licet nobis abscondatur globus Solis, non ob hoc lumen eius aufertur, quo obfuscantur stellæ, vt videri non possint. Apparet ergo non solùm fuisse particularem illam eclipsim. Quòd si roges, quomodo fieri posit vt fuerit vniuersalis cùm Luna (vt suprà dictum est) non posit sua interpositione totum corpus Solis occultare ab aspectu nostro? hoc videlicet est quod dicimus nouum miraculum esse, vniuersalitatem istius eclipsis, vt facta intelligatur non solùm per interpositionem Lunæ inter Solem & terram, sed simul & per radiorum solarium retractionem. Diuina siquidem virtute factum creditur, vt Sol quasi exhorrescens impiissimum scelus, quod super terram tunc gerebatur, suum lumen à terra continuerit (quod nunquam fecisse legitur ab initio seculi) indignum ducens suo lumine terram lætificare, quando suum creatorem cōspiciebat tam atroci & ignominioso mortis genere ab impiis cruciari. Itaque quemadmodum Lunæ eclipsis vniuersalis intelligitur per realem totius luminis subtractionem, sic & istam imaginamur factam, per realem luminis à toto orbe subtractionē, quod nunquā secundum naturā in eclipsi Solis potest contingere. Et ne cui nouum hoc cōmentum videatur, inuenimus planè huius sententiæ fuisse beatum Hieronymum. Denique quòd Dionysius, & alij cum eo Philosophi in Heliopoli ad cōtemplationem huius eclipsis animum intenderunt, nō est veri

Paral. 32.

Eusebius.

Phlegon.

Quæstio.

Solutio.

verisimile factum esse, nisi quod etiam ipsi experirentur tenebras. Cùm enim nullo modo secundũ cursum naturæ tẽpus esset eclipsis, nullam habebant causam neque occasionem ad rem istã, aduertẽdi animum, nisi quòd easdem quas in Iudæa patiebantur tenebras sceleris perpetratores, sentirent etiam ipsi, vt fierent rei incognitæ admiratores. Vnde verisimile est propter subitas, & inopinatas tenebras quas sentiebant, mox incœpisse illos applicare animum ad huius rei considerationem, quemadmodum ab initio (vt Philosophus testatur) ex admirari cœptum est philosophari. Apparet ergo non in sola Iudæa fuisse hanc eclipsim particularem, sed penitus in omni terra vniuersalem: quemadmodum terræmotus non solùm particularis fuit in Iudæa, sed etiam in alijs nationibus, vt retulimus ex descriptione digni fide etiam gentilis historici. Quæ vniuersalis eclipsis cùm fieri nõ potuerit per solam Lunæ interpositionem, consequitur debuisse Solem suos continere radios, vt concordi testimonio & vna compassione terra mota, diruptæque petræ in inferioribus, & luminaria obscurata supernè, lugerent simul & clarificarent reprobatum lapidem, appensum in cruce Christum Dominum.

Solutio cuiusdã obiectionis, & libri conclusio. CAP. XXXIX.

Obiectio. VErum contra hanc nostram sententiã obijciat forsitan aliquis, Quonam modo hæc constãt, vt Solem dicamus continuisse lumen, stellas tamen in cœlo potuisse videri? Siquidem (vt iam autè dictum est) à Sole cætera astra lumen accipiunt. Si ergo (quemadmodum refert Phlegon) stellæ in cœlo videri poterant, certè & Solem oportuit luce non esse priuatum. Alioqui & stellas suum lumen perdidisse, ablata nanque causa, auferri oportet etiam effectum. Huic obiectioni respondebimus, dicentes, Solem quidem non secundum

Solutio. substantiam priuatum fuisse lumine, quod illi secundũ suam substantiã indeficiens dedit altissimus, sed tantùm suũ lumen continuisse, & suos radios retraxisse, vt super terram eos non effunderet, nec aërem solito lumine illustraret. In terra enim scelus erat quod exhorrescebat, & cuius indignitatem volebat demonstrare. In superioribus autem non erat cur lumen contineret. Proinde quòd in priori capite eclipsim istam similem fecimus eclipsi lunari, non ita intelligẽdum est, quasi sic sentiamus in eclipsi ista lumen verè defecisse Soli, & omnino nõ fuisse lucem in substantia Solis, quomodo in sua eclipsi

corpus Lunæ realiter priuatur lumine: sed tantùm in hoc constat similitudo, quod sicut Luna in sua eclipsi nullum lumen ad inferiora mittit, sic neque Sol tunc temporis radios vllos aut vllum lumē super terram proiiciebat. Stat ergo Solem continuisse suos radios, ne inferius lucerēt super terram: stellas tamen in cœlestibus solito lumine fuisse illustratas. Si rursum obiicias, Quorsum Lunæ interpositione opus fuit, si Solis radij erant cohibendi? aut quid operabatur illa Lunæ sub solari corpore suppositio, si continuerit Sol radios luminis sui? æquè enim nihil lucis super terram fuisset effusum posteaquam iussus est Sol suos continere radios, etiamsi Luna non fuisset Soli supposita. Videtur ergo ista Lunæ interpositio prorsus fuisse superuacanea. Dicimus Lunam quidem vt creatorem glorificaret, & sceleris horrorem mundo declararet, suo creatori cōpatientem Dei iussu (à quo indubiè mouebatur) præstitisse quod potuit, eámque hac in re suum voluisse præstare creatori obsequium, quoad posset Solem occultando, vt radios illius cohiberet, & morientis in cruce gloriam mundo patefaceret. Et verisimile est Lunam se directè Soli supposuisse ex ea parte, quæ respiciebat sceleris huius nefandissimi locum, id est inter Iudæam & Solem fuisse interpositam. Quod autē secundum naturam Luna sua interpositione nō potuit, id credimus diuina virtute per solariū radiorum retractionem adimpletū. Quidam verò etiā densissimarum nubiū ponunt cōcursum. Sed quæ prius dicta sunt, videntur magis probabilia. Nam si per nubes totum negotiū gestum fuisset, minus potuissent stellæ cōspici, quæ facilius obumbrātur nubibus quàm corpus solare. Item nō potuissent ita limpidè in Aegypto per Dionysium prædicta considerari, si nubium talis interiectio perfecisset negotium. Sed nos iam à supremo cœlorum, in id quod fuit aliquādo terræ infimum delapsi, nempe in illum qui suoipsius testimonio vermis fuit, & non homo, opprobrium hominum, & plebis abiectio, virorum nouissimus, vir dolorum & sciens infirmitates, cuius aspectus tanquam leprosi fuit, & non erat ei species neque decor, cuius præ humilitate iudicium sublatū est, lapis reprobatus, agnus occisus, hircus pro peccato, caper emissarius in crucem a lactus, tandem fessum calamū in eo reponamus. Siquidem bonum est nos hic figere pedem, bonum est calami cursum sistere, atq; in huius passionibus conquiescere. Fasciculus enim

Obiectio.

Solutio.

Psalm. 21.

Esaie 53.

Psalm. 117.

Cantic. 1. enim myrrhæ dilectus noster nobis, & sponsus sanguinum ipse est nobis: qui dum inter vbera commoratur, miras præbet cordis veras, soláque puras delitias. Et licet multa admodum iam diximus, in quibus altissima clarescit patris omnipotentia, & magnificentissima refulget eius gloria, veluti de cœlestium orbium incomprehensibili & inæstimabili magnitudine, de Astrorum innumerabili multitudine, de cursus primi mobilis incogitabili celeritate, de ordinatissimis singulorum planetarum motibus, de Solis gloria, de claritate luminarium, de mirabili ordine plenilunij, nouilunij, ac alijs huiusmodi compluribus, quæ nostrum animum ad canenda in alacritate spiritus gaudiosa cantica merito valeant prouocare: prælegimus tamen ad libri huius conclusionem, in hoc terræ infimo reprobato lapide conquiescere, & super doloribus ac humilitate eius vocem fletus assumere. Vicit enim admiratio humilitatis eius omnium conditorum supernorum gloriam. Siquidem in humilitate iudicium eius sublatum testatur Propheta. Nos proinde eiulationis vocem eleuantes, Esaie 53. lamentationem canamus pendenti in cruce agno, qui tulit peccata mundi, cuius est nihilominus cum patre & spiritu sancto æterna gloria in secula seculorum. Amen.

FINIT LIBER SEPTIMVS.

LAMENTATIO MORIENTIS IN CRVCE agni, propter ouem perditam appensi: quem in terris reprobatum, supernè clarificarunt egregia duo luminaria, diei & noctis Domini.

QVis dabit capiti meo aquam: & planctum condignum super vnigenitum?

Vtinam lacrymis inebrientur oculi mei, & fontes mihi exurgant aquarum calidarum in medio capitis mei.

Vtinam in absynthium vertatur mihi cor meum: & digna amaritudine amaricetur in medio ventris mei.

Peccatum peccauit Hierusalem: & contaminata est vniuersa terra præuaricatione.

Virum iustum à Deo donatum, signis glorificatum plurimis, interemerunt, virum optimum, & mansuetissimum præceptorem.

Non sustinuerunt impij in mansuetudine arguentem, tollere animam eius conciliati sunt.

Oblatus est, quia voluit, & non aperuit os suum: sicut ouis ad occisionem ductus est, & non aperuit os suum.

Propter

Propter scelus populi percussus est & præ humilitate iudiciū eius sublatum est.

Non est agnitus vultus eius: donec in patibulo appensus est.

Ibi clarificata est maiestas eius in cunctis populis, tunc & exteri coluerunt ignotū Deum, quem domestici repulerāt oblatum.

Morte turpissima à filijs populi sui condemnatus est: & cum iniquis innocens agnus deputatus est.

Ah, quomodo obscuratū est aurum, mutatus est color optimus?

Quomodo absconditus fuit agnus Dei, fortitudo tua cum essent cornua & spicula in manibus tuis?

Propterea sedebo mœrens & gemens: suspirabo & gemam vt columbæ, sicut passer solitarius in tecto vociferabor.

Ipse rex meus & Deus meus: princeps meus, notus meus, amicus & creator meus.

Renuam consolari, & afflictus affligar: sicut mater lugens super vnigenito vteri sui.

Sol cognouit, non cognouit homo: Luna in plenitudine sua vidit exaltatum.

Cœli obstupuerunt, illudente Iudæo: & omnis ordo cœlestium conturbatus est.

Sol retraxit lumen suum, & continuit super iniquitate, quam vidit in terra, radios suos.

Luna respuens plenitudinem suam, subito se gyrans per meridiem, soli se supposuit.

Nuditatem appensi operuerunt tenebris suis densissimis: denudauerat enim Iudæus ad confusionem patrem suum.

Maledictus puer Cham, & maledicta hæc posteritas eius: erūt serui cunctarum nationum, & dispergentur in omnes populos.

Petræ scissæ sunt, terra mota est: fūdamēta mōtiū cōturbata sunt.

Inanimes creaturæ (quibus nō est intellectus neq; ratio) cognouerunt creatorē suum: & multa potētia gloriose clarificatus est in eis.

In terris visus non est agnitus, populus peculiaris repulit creatorem suum: in crucem sublevatus est, & claruit maiestas.

Qui gloriantur se habere scientiam Dei, & pollicentur cæcis ducatum, quasi talpæ non agnoscunt Solēm: inanimis creatura (cui non est cor neque ratio) agnoscit etiam nube obtectum.

Reuertere Luna in locum tuum, reuertere: quoniam expirauit Deus, consummata clamans omnia.

Restituatur nobis lumen tuum, dominator Sol: vt videamus ad sepeliendum mortuum.

Ita pater, ita Deus, ita dominator dominus: quoniam sic placitum fuit ante te.

Sic sic Christum pati oportuit: & in ligno iterum clarificari.

Propter nos vniuersa ista per te scimus esse cōpleta: omnia propter electos tuos.

Ita pater, voluisti exaltari in ligno dulcem filiū tuum, vt exaltatus ad se cuncta attraheret.

Vt cognoscant quoniam ipse est quem misisti in mundum: gloriosis prodigijs illum voluisti glorificare in nationibus.

Operiat nos Iesu bene ignominia tua: & ĩpleatur cor nostrū ab ea.

Educ de oculis nostris lacrymas: per diem, & noctem nō cessent oculi nostri.

Non contineat se super te os meum, & labia nostra confitebuntur nomini tuo in seculum.

Dicant nunc quæ longè sunt nationes: quoniam regnauit à ligno Deus sempiternus.

Hierusalem Hierusalem conuertere ad dominum Deum tuum.

FINIT LAMENTATIO.

IN LIBRVM VIII. CONSIDERATIONIS

Physicæ de anima in genere, deque potentiis vegetatiuis specialiter: item & de longitudine atque breuitate vitæ Præfatio.

OMNIA quę fecit Altissimus, exquisita iuxta omnes voluntates eius summa vtique cōfessione sunt admiranda. At verò præ omnibus hominis origo amplius est spectanda. Quippe magnum miraculum sunt singula hominis membra, singulæ vires, singula organa, singulæ operationes. Signa quęrunt homines desuper, & prodigia stupidi spectant. Miraculorū omnes cupidi sumus: cum sint hæc omnia intra nos verissima, spectatuque dignissima miracula. Quæ verè non sunt miranda, miramur attoniti: vera miracula non est qui admiretur. Ecce enim ipsum caput suum quod supra humeros collo iunxit Deus naturæ, quisquis apprehenderit, magnum ille & multò maximum miraculum tenet: quippe in quo tam mira fiunt opificia suis quæq;

offi

officinis distincta, sub vnius cranei osseo tegmine, vt huius miraculi nemo sufficiat, nec physicus, nec medicus indagare celsitudinem, aut digne etiam admirari. Quamobrem nō frustra Græcorū sapientes solenni præscripserūt apophthegmate, Gnothi seauton: quod Latinis sonat. Nosce teipsum. Intra nos enim habentes mirabilissima, qualia nō sunt in cœlo sursum, neque in terra deorsum, nihil opus habemus foris quæ admiremur, aut in quibus oblectemur expetere. Neque maria nobis in hoc sunt enauiganda, vt quæ mira prædicantur cernamus: cum mirabiliora multò quā vsquam locorum inueniri possint, ipsi semper circūferamus. Atque id quidem verum est, & indubitatum, etiam si ea tantū quæ corporis sunt consideremus. Quod si ad interiora animæ fuerimus introgressi, quasi in secretiora penetralia, rem prorsus diuinā cōperiemus, in creato corpore. Hac de causa non erit completum nostrum desideriū, donec & hæc Dei magnalia maxima quæ nobis ab anima (siue in seipsa, siue in corporeis organis) īsunt, balbutientes, rudi saltem traditione pandamus.

Nota.

Quid sit anima secundum veritatem. CAP. I.

SIc est humana generatio misera, vt quæ sibi intima sunt, non nisi obscurissimè cognoscat. Quo fit vt animæ cognitio sit nobis eo difficilior, quo ipsa est intimior. Vnde & veteres philosophi diuersissimas de anima sententias, pro sua quisque secta, reliquere. Qui tamen omnes in hoc conueniunt, quòd ipsam ponunt principium earum operationum, quas deforis in animatis rebus conspicimus. Cæterum, sigillatim singulas eorum sententias expēdere, non est nostri propositi. Satis habemus, animæ quidditatem simplici veritate describere, eiúsque vires & officia delineare. Quorsum enim attinebit, sopitos & diu iam extinctos errores, resuscitatos in lucem reuocare? Animam autem definit Aristoteles hunc in modum.

Hæc definitio cū sua declaratione apud Aristotel. ponitur. I. c. 2. li. de an.

Anima est primus actus, perfectióq; corporis naturalis, potentia vitam habentis, & talis planè, vt eius partes sint instrumenta.

Hoc est, anima est forma substātialis, ipsam materiam seu totum compositum actu perficiens cui inest, quæ potens est suum actum seu operationē vitalē exercere in corpore physico, variis organis, & partibus ad hoc distincta. Anima hic

capitur pro omni anima, siue vegetatiua, siue sensibili, irrationali, siue rationali, cum autem actum primum dicimus, omnes habitus species, potentias, aut accidentarias dispositiones abiicimus: quæ animæ vt sint instrumenta, certe nunquam anima sunt dicenda. Et quanquam actus quidam dici possint (nimirum formæ accidentales) non sunt tamen actus primi & substantiales, sed actus tantum secundi & accidentales. Actus enim secundi sunt, quia à forma substantiali producuntur, & tantū sunt animæ instrumenta, quibus scilicet tanquam instrumentis in suis operationibus, vtitur anima: quêadmodum potentia visiua vtitur anima vt instrumēto ad efficiendam visionem: sicut forma substantialis ignis vtitur calore vt instrumento ad quippiam calefaciendum. Sed anima actus prior est, à qua nimirum omnia ista procedunt. Quoniam vero nullius artificialis operis anima est, idcirco corporis physici actus ponitur, hoc est, forma rei naturalis. Actum enim formam dicimus, & physicum idem quod naturale. Nō autem cuiuslibet corporis physici forma est anima, sed talis cuius partes sint instrumenta, vel organa, quod omnino idem est, hoc est organis diuersis adornatum atque distinctum, ad diuersas vitæ operationes excercendas. In homine enim oculus, auris, manus, os, venter, cor & cætera omnia sunt organa diuersa diuersimode disposita, ad diuersas vitæ operationes. Et quæ pauciores inter viuentia habent operationes, vt plantæ, conspiciuntur etiam pauciora habere organa, radices, medullas, neruulos, atque huiusmodi particula. Quæ verò omnino non viuunt (vt elementa, vel etiam inanimata mixta atque metalla) non habent eiusmodi organa, quòd nullas habeant vitæ peculiares operationes. Et ne credatur cadauer etiam animam habere, & ne forma cadaueris anima putetur, dicitur anima esse actus eius corporis organici, quod vitam habeat in potentia, hoc est, quod per hæc ipsa organa posit vitæ officia exercere. At in cadauere, non est vltra oculus vel auris in potentia, vt audiat, vel videat, nihilo certe amplius, quàm trunci aut elementi cuiuspiam partes. Quare & cadaueris forma, per putrefactionem statim hæc omnia vt sibi inutilia dissipat, vt paulò post animæ abscessum, cadaueris forma digitos & nares & oculos & vniuersa prius varie disposita organa, æquet in puluere & cinere. Repetit Arist. animæ definitionem fere iisdem verbis. Hisce videlicet.

Ani

Anima est perfectio prima, primúsque actus corporis naturalis, cuius partes sunt instrumenta.

Quæ sic quoque redditur,

Anima est actus corporis physici organici, vitam habentis in potentia.

Nec minus cõgrue & ab officiis definiri potest anima, hoc modo, Anima est principium quo viuimus, sentimus, atque mouemur.

Diuisio animæ, & quæstionis cuiusdã determinatio. CAP. II.

Diuiditur autem anima in vegetãtem, sensitiuam, & rationalẽ, iuxta tria præcipua animæ officia. Prima est in omnibus viuentibus: secunda, in sentiẽtibus: tertia, in omnibus hominibus. In plãtis est sola vegetãs: quoniam hæ nec sentiunt, nec ratiocinãtur. In brutis est anima & vegetans & sensitiua. In hominibus, est anima & vegetatiua & sensitiua, & insuper rationalis: etiã in illis qui debitum ratiocinationis actum, ob indispositionem viriũ interiorum atque organorum habere non possunt. Verum ex his videtur oriri quæstio, debeántne in homine poni tres animæ locali situ in diuersis seiunctæ partibus, an magis coniunctæ. Rursúmque si cõiunctę loco, an re plures ponẽdæ sint hæ animæ, an ratione tantum differẽtes, vt vna anima hæc tria sortiatur officia atque nomina. Sic item de duabus animabus in brutis quæstio formari poterit. Sane hæc ambiguitas solet scholasticis exercitationibus, magnũ campum prebere, & sunt hac de re contrariæ sentẽtes Philosophorum sectæ. Nos vero nostri instituti memores, propositam breuitatem tenere cupientes, hoc tãtum (quod videtur verisimilius) citra præiudiciũ eorũ quibus contraria magis placet sententia, asserimus, In bruto quolibet secundũ rem vnicam inesse animam, quæ à sentiendi officio, sensitiua: à vegetãdi officio, vegetatiua nominatur, diuersis vtique (sicut per se claret) rationibus, & hãc animam vegetantem pariter atque sentientem, per totum quod informat corpus esse dilatatam, quanquam operationum quarundam certas, & determinatas habeat sedes vel officinas, in quibus ipsæ aut solũ aut excellẽtius perficiãtur, quàm in cæteris partibus. Sic & de hominis anima sentiendũ, eã videlicet vnicã esse in omnibus corporis partibus, eandẽ & vegetatiuam

Aristo. 3. c. 2. lib. de anima.

Quæstio an vnica an plures in homine sint animæ.

Solutio.

& sensitiuam & rationalem, à qua corpori sit, vt vegetetur, & sentiat, quæque homini ratiocinãdi potestatẽ donet. Includit autem rationalis sensitiuum, & vegetatiuum, sicut tetragonus includit trigonum, id est, quadrangulare triangulum, & sicut perfectum includit imperfectũ absq; vlla cõpositione. Quod ita debet intelligi, quia in quacũque inuenitur potentia ratiocinandi, in eodem sunt anima vegetatiua, & sensitiua, at non econtrario: & in quocunque est sensus, est etiam potentia vegetatiua, at non econtrario. In plantis enim est vita vegetatiua, non autem sensus vel ratio, quemadmodum in quadrangulari includitur triangulare, sed non econtrario. Non enim vbi tres anguli sunt, statim adsunt quatuor. Vnus enim deest, & vno superatur triangulus à quadrangulo.

Arist. 3. c. 2. lib. de anima.

Quod sit potentiarum animæ subiectum, & an possint ab anima separari. CAP. III.

De subiecto potẽtiarum animæ.

Rursum & illud de potentiis animæ quæri solet, an sint in anima, an in coniuncto, id est corpore & anima pariter iunctis. Itémque, si vllæ potentiæ possint ab anima separari, vt absque eis perdurare possit anima. Quibus erit breuiter satisfaciendũ: dicẽdo, quasdam vires animæ in anima sola esse, eas nimirum ad quarum exercenda officia corporis organum determinatum non habet, vt sunt voluntas & intellectus, quarum potentiarũ operationes exercet anima, non per vllum corporis organum determinatũ, etiam si corporeorũ organorũ iuuetur adminiculo. Quasdam vero esse in coniuncto, id est corpore & anima, seu in ipso cõposito: eas nimirũ, in quarũ exercitiis anima eget organo determinato: vt sunt potentia visiua in oculo, memoratiua corporalis, & imaginatiua in cerebro, & ita de cæteris. Inter has igitur vires illæ quæ perficiunt suas operationes non per organum corporeum, nõ possunt vnquam ab anima separari, nec sine eis esse anima aut permanere potest. Quæ vero sunt in aliqua parte corporis, & quæ vt perficiant suas actiones, egent organis corporis, hæ animam non consequũtur emigrantẽ e corpore: & potest vtrique rationalis anima absque huiusmodi subsistere.

Vnde anima à corpore separata nõ habet potentiam vegetandi, neque sentiendi: quanquàm ad huiusmodi actiones possibilitatem habet. Non enim idem existimanda est possibilitas sentiendi, & sentiendi vis naturalis, sine naturalis potentia. Omnino tamen in ipsa anima, potentiæ istæ

rad

radicaliter manent: ita vt si iterum in corpus mitteretur ad informandum, rursum in organis determinatis eas efficeret: quia tamen à corpore separata est, non actu & formaliter in se habet, nisi eas potentias quæ immateriales sunt.

Quòd sola rationalis anima manere potest à corpore separata & quòd sola non educitur de potentia materiæ.

CAPVT IIII.

Consequitur insuper ex iis quæ prædicta sunt, cũ anima vegetatiua, & sensitiua in plantis & brutis, nullam habeât vim neq; potentiã naturalem, quæ non sit colligata corpori, non posse eas extra materiam, & corpus separatim permanere, sed necessariò interire simul vt à corpore expelli eas contigerit. Anima vero rationalis, quoniã aliqua parte supereminet corpori, & vires aliquas operationésque naturales habet, quæ à materia non pēdeant: idcirco (quatenus rationalis est corpori non penitus immersa, sed aliqua ex parte corpus excedens, & modo quodam per se subsistēs) potest separatim subsistere. Nec mori ipsam necesse est, cũ à corpore migrat. Ea vero parte qua sensitiua est, & vegetans, non esset separabilis à corpore. Atq; hinc est, quod solet dici animas sensitiuã, & vegetatiuam duci de potentia materiæ, non autem creari. Latent enim in materia (ex qua viuens cōcipitur) rationes seminales eiusmodi formarum, sicut & cæterorũ quæ animata non sunt, ita vt hæ animæ (sicut & omnes formæ corporeæ) extrahantur de materia, quæ est in possibilitate ad omnem formã, per actionem agentis creati. Anima autem rationalis quia præ nobilitate virium à Deo sibi datarũ secundum quas imaginem dei in se gerit, superexcedit corporis grossitiē atq; ignobilitatem, ideo de materia virtute naturalis actionis elici non potest. Neque latent in materia generationis sed creatur à Deo sigillatim rationales animæ omnes, sicut sigillatim infunduntur in sua quæque corpora testante, Psalmista, quoniam Deus finxit sigillatim corda filiorũ hominum. In hoc tamen conueniunt omnes vires, tam animæ secundum se, quàm totius cōiuncti, quod fluant omnes ab essentia animæ: sicut à forma substantiali procedunt, & conseruãtur accidentia rei, quæ in materia seruantur. Propter quod in anima separata licet realiter non insint potentiæ illæ corporales, quæ in exercitio suarum actionum indigent organo corporeo, secundum radicem tamen in ipsa adhuc latēt, & propter solum

Animæ rationalis nobilitas.

Psal. 23.

defectum subiecti, in quo reciperetur, deficiunt, non propter animæ impotentiam, aut naturæ eius permutationem.

De diuersis in anima potentiis. CAP. V.

Quanquam autẽ superius animam secundũ tres tãtum potẽtias diuisimus, in vegetatiuã, sensitiuã, & rationalem, vel intellectiuam, sunt tamẽ potẽtiæ primo conuenientes animæ quinq; numero, videlicet vegetatiua, sensitiua, appetitiua, motiua, & intellectiua. Quare autem animã trimembri tantũ diuisione dissecuimus, ratio est: quia duæ illæ potentiæ, appetitiua & motiua, non inueniuntur separatim absq; aliis. In quocunq; enim est vis sentiendi in eodẽ est & vis appetendi & secũdum locũ se mouendi, atq; ecõtrario: neq; in vllo viuentiũ hęc separata inueniri possunt, propter quod ex neutra potentiarum illarũ sumpta est, animæ diuisio. Sic neq; voluntas (quæ tamen ab intellectu distincta potẽtia est) speciale aliquod mẽbrum facit in diuisione animæ, quoniã non inuenitur in vllo viuentiũ ab intellectu separata. In quocũque enim est intellectus, etiam & volũtas, & ecõtrario. Vnde sub intellectiuo cõprehenditur volitiuum, sicut sub sensitiuo appetitiuum, & motiuum secundum locum. Generaliter autem distinguũtur in anima diuersæ vires atque potentiæ, secundum operationũ differẽtiam. Quotquot enim in homine sunt ab inuicem differẽtes operationes, quæ ad vnum non spectãt organum, tot sunt potentiæ ab inuicẽ diuersæ. Vnicuique enim operationi correspondet in anima vis aliqua naturalis ad talem operationem efficiendã. Et quidem si operatio corporalis sit in organo aliquo corporali, aut in vlla parte corporis singulariter apparens: ipsa etiam potentia corporalis videbitur, & ab anima quidẽ radicaliter effluens, illi tamen organo peculiariter insidẽs. Quemadmodũ (exempli gratia) homini operatio quædam in oculo adesse cognoscitur, per quam colores percipit, & res coloratas, gratia coloris, dignoscit. Vnde consequitur esse in oculo vim quandã atque potentiam talis operationis effectiuam, quę dicitur virtus visiua. In lingua vero operationem aduertimus, qua saporum percipimus differentias, quod in nullo aliorum membrorum percipimus.

Vnde potentiarũ diuersitas colligatur.

Vnde oportet huic operationi, vim quandam ipsius effectiuam respondere, quæ dicitur virtus gustandi. Cum vero operatio ipsa per totum corpus, & singulas partes similiter extẽdi videtur, oportet & ipsam vim ita per totum corpus expandi.

di. Vnde quia actus tangendi singulis membris competit, necessario & ipse tactus per corpus totũ expanditur, ac singula occupat mẽbra. Item de nutritione dicendũ & potentia nutritiua. Ex hoc verò intellige, quàm varijs sit anima potẽtijs atq; naturalibus virtutibus adornata: vtpote à qua tam multæ, tam variæ, tam nobiles tam eximiæ procedere conspiciũtur operationes, vt eis contemplandis vix homo sufficiat, vt ne dicam enumerandis aut plene comprehendendis.

Partim esse à perfectione, partim ab imperfectione, quòd homo tam varias habeat potentias.

CAPVT VI.

QVòd verò tam varias vires habeat homo secũdum naturalium operationum multiplicium diuersitatem, partim quidem ab imperfectione est, quoniam omnis discessus ab vno, & simplicitate, ex imperfecto est: partim verò perfectionis est indicium, quòd per multas has vires ad multas ac varias operationes aptus conspiciatur homo, atq; naturali efficacia idoneus. Vnde est considerandum quasdam res esse quæ paucissimas habeant operationes, quæ proinde multas potentias non habent. Aliæ sunt quæ multæ sunt perfectionis, sed hanc non nisi per multas obtinent potentias, & varie separatas, vt patet in hominis visu, auditu, phãtasia, memoria, intellectu, affectu, vi generatiua, degestiua, ac cæteris. Sunt præter has res aliæ simpliores, quæ magis ad vnum, & summum bonum accedentes, multam nimis perfectionem paucissimis attingant potentiis. Hi sunt spiritus illi cœlestes, qui intellectu, & affectu nullo vtentes sensu, nullisq; corporeis organis, multo possunt ampliora quàm genus humanũ possit vniuersum. Super omnia est Deus seculorũ, qui summã perfectionem simplicissima habet potentia atque vnica virtute, quæ nec ab ipsius essentia secernitur. Quandoquidem quicquid in Deo ponitur, ab eius essentia non distinguitur. Ipsius summæ atque simplicissimę virtuti omnes nostræ deseruiũt multiplices vires: vt magnificent gloriam nominis eius, quæ est sempiterna. Ipse est enim, qui simplicissima sua perfectione, nostra nos multiplicatè facit (licet imperfectè) perfectos: cuius proinde magnificę bonitati, nos decet in omnibus dare laudem & gloriam.

Deus perfectissimus actu & perfectissimæ virtutis.

Consideratio pulchra de correspondentia admirabili corporis & animæ. CAP. VII.

Illud vero attentius considerantibus quantam præbet suauitatis dulcedinẽ, quod cum corpus res sit crassa, materialis, & ignobilis, anima vero spiritus, & res nobilissima, talis nihilominus & tanta inuenitur vnius ad alterum correspondentia, talis harmonia, talis consonãtia, vt maior vix possit cogitari. Sicut enim corpus hominis super omnia mundi corpora mirabilissime est organizatum, atque pulcherrime distinctum, artificiosissiméque fabricatum: ita & anima quæ huius corporis inhabitationi deputatur, nobilissima est atque pulcherrima: sic corpori correspondens, vt iuxta suam capacitatem & dignitatẽ ipsum totum impleat, eiúsq; omnia organa viuificet & informet, omnibus illis tã diuersis organis dãdo vitam, sensum, & motũ, atq; operationes peculiariter cuiq; conuenietes. Et queadmodum in corpore est maxima & ornatissima diuersitas organorum, quæ tamen omnia secundum pulcherrimũ ordinem adinuicem cõiuncta vnum corpus efficiunt, nec obstat tanta partium diuersitas, quin in vnum possint corpus compingi, imò tanto pulchrius tanto ornatius & spectabilius est hominis corpus, quod ex tanta sit varietate artificiosissimè compositũ, quàm si eiusdem dispositionis essent omnia membra. Ita proportionabiliter anima habet multiplicitatem nobilissimarũ potentiarũ, & dignissimorum officiorum, quorũ quædam aperta sunt & sensibus exposita, plura verò latẽt interius: certissima tamen experientia à nobis percipiuntur & cognoscuntur. Habétq; anima diuersa ista officia, iuxta proportionẽ & exigẽtiam organorum corporalium, ita vt quot sunt mẽbra organica distincta secundum qualitates, totidem sint etiã virtutes & officia distincta ipsius animæ. Diuersitas enim organorũ & instrumentorum in corpore, arguit diuersitatem potestatum virtutum & officiorum ex parte animæ. Nec tamen tanta hæc multiplicitas scindit, sed ornat animæ vnitatẽ. Quemadmodũ enim vnus idémque homo diuersa potest habere officia, & artes diuersas, quas exercet per varia & dissimilia instrumenta, sic anima diuersas habet virtutes, quas exercet per dissimilia organa. Est autem hoc in magnum animæ ornatum & gloriam, quod ita diuersis sit instructa præditáque virtutibus (quę omnes radicaliter ab ipsa in corpus effluant) vt nullum omnino sit in corpore membrum quomodocunque dispositum, quod non sua maiestate impleat, & cui nõ pro sua natura debitam vir-

Ordinata varietas est corporis ornatus.

virtutem atque potentiam infundat: ita vt nullũ membrum relinquat vacuum, cui non vitam, sensum & motum concedat: nullum etiam sit organum, quod non pro suæ naturæ exigentia debitam sibi virtutem ab animæ plenitudine recipiat, vt oculus sumit videndi virtutem, auris audiendi, lingua gustandi, manus operandi, pedes ambulandi, genua sese incuruandi atque voluendi, & ita in singulis membris. Ecce verò mirabile istud inter corpus & animam matrimonium, ecce pulcherrimam consonantiam, & admirabilem conunctionem inter mẽbra corporis organica ex vna parte, & virtutes seu potestates animæ ex parte altera. Vide, quomodo singula organica membra, singulis virtutibus desponsantur, ac velut nubunt, & coniunguntur inuiolabili inseparabilique societate. Vides ex parte vna corpus substratum, cum multitudine diuersissimorum eorundémque pulcherrimorum organorum: ex aduerso autem animam vides hoc corpus sibi desponsantem, in corpus istud intrantem, totam plenam nobilissimis potentiis, & talibus potentiis, quæ singulis corporis membris respondeant. Quid hoc matrimonio pulchrius? quid hoc spectaculo iucũdius? Verè qui hæc iunxisti, magnus es Domine, & mirabilia opera tua: tu es Deus solus, & pręter te non est alius, tibíque gloriam canit omnis compago corporis nostri, & vniuersa animæ plenitudo, qui viuis benedictus in æterna secula. Amen.

Contemplatio pulcherrima matrimonij inter corpus & animam.

De potentiis animæ vegetatiuæ in speciali. CAP. XIII.

Aristot. 2. libr. de anima. 4. cap.

VT autem per ordinẽ nunc de singulis determinemus, primò consideranda est potentia animæ vegetatiua, quæ alio nomine nutritiua appellatur.

Habet autem hæc potentia vegetatiua tria præcipua officia, alere, augere, & generare.

Vnde potentia vegetatiua diuidi potest in potentiam nutritiuam, siue altricem, augmentatiuam, & generatiuam: quæ tres potentiæ reperiuntur in vitam habentibus. Prima est propter conseruationem substantiæ ipsius viuentis.

Omne enim viuens, quandiu viuit, nutriri oportet.

Quia enim stabilia non sunt viuentia, sed in fluxu continuo, propter virtutem igneam perpetuò consumentem, & partes aliquas deuastantem, idcirco ad conseruationem substantiæ animalis operatur anima circa alimentum, vt ex eo

conti

continuò instauret, quod per resolutionem deperditur. Nam vbi continua est absque reparatione resolutio, fieri nō potest, vt durabilis sit talis rei subsistentia. Quapropter recte dixit Aristoteles, viuens eousque nutriente indigere, quousque perseuerat, alimento autem priuatum non posse subsistere. Secunda vis est augmentatiua, qua nimirum anima ipsum corpus in iustam & naturæ cōuenientem potest perducere quātitatem. Nullum enim viuentium ab initio habet perfectam suam quantitatem, sed perpusillum est cùm vitam recipit. Anima verò continua operatione sua, circa alimentum occupata, nō solùm curat id, quod defluit, restaurare, verumetiam maiorem adiicere quātitatem: dum plus infulsit sua actione, quàm sit cōsumptione deperditum. Est autem huius virtutis à priori differentia, quoniam non oportet viuens omne quādiu viuit augeri, nutriri verò & ali simpliciter omnibus viuentibus necessarium est. Est tamen, secundum rem harum duarum potentiarum idem obiectum, *sed ratione tantùm* diuersum. Alimentum enim & nutrit & auget: sed quantum reparat quod deperditum est nutrit: inquantum verò etiam maiorem quātitatem reddit quàm præfuit, auget. Et est quidem anima principalis harum operationum effectrix, pro instrumento tamen habet naturalem calorem per quem concoquit & alterat nutrimentum (quod ante nutritionem est alito contrarium & dissimile) vt fiat simile, & aptum quod traiiciatur in membra corporis alendi. Quia enim nutrimētum dissimile est ipsi quod nutriri & augeri debet, impossibile foret ex alimento fieri nutritionem aut augmentationem, nisi ipsum alteraretur, vt simile fieret alito. Hæc autem alteratio rectissimè attribuitur calori, quo tanquam instrumento & causa secundaria vtitur anima: de quo plura suo loco dicemus in sequentibus capitulis.

Aristot. 2. libr. de anima. 4. c.

De virtute attractiua, digestiua, retētiua, & expulsiua. CAP. IX.

SVnt autem particulares quædam vires, potentiis iam dictis subseruientes, vtpote sine quibus fieri non posit nutritio, vel augmeutatio.

Quatuor potentiæ.

Eæ sunt virtus attractiua, virtus retentiua, virtus digestiua, & virtus expulsiua.

Attractiua.

Quia enim imperfecta nutritione singula membra oportet nutriri, ideo necesse est, vt in quolibet membro virtus sit

quæ

quædam, per quam nutrimẽtum attrahat quo nutriatur, non secus quàm in magnete virtus est quædam & efficacia ad se attrahendi ferrum. Verùm quia non potest membrum ex attracto nutrimento ali siue nutriri, nisi ipsum quod attractum est, omnino secundum speciem simile fiat ipsi membro nutriendo: ob hoc virtute digestiua opus habet, per quam nutrimentum concoquatur & transmutetur, vt simile fit membro alendo, sicque ipsi sufficiat nutritioni. Nam impossibile est nutritionem fieri, nisi prius ipsum alimentum simile factum sit nutriendo. Nutritio enim (vt suprà indicauimus) fit ex alimento prius dissimili, facto tamen simili, antequam fieri possit nutritio. Quia verò non potest virtus naturalis agere in instanti, sed tempore eget, vt digerat alimentum, ac simile reddat alito, idcirco ne dissipetur materia attracta, retentiua virtute est opus. Nihil enim ad nutritionem proficeret attraxisse alimentum, si deesset virtus ipsum retinendi, donec secundum qualitatem cõuenientem esset immutatum: quemadmodum videmus nonnullos interdum sumere cibum vel potum, sed ante concoctionem siue digestionem congruam, statim vel per os, vel per posteriora eiicere. Sed quoniam in omni alimento impuritatum est commixtio, quæ per digestionem separátur ab eo quod nutritioni est accommodum, idcirco ne illæ impuritates ad nutritionem perficiendam ineptæ in hominis corpore remanentes putrefactionem & morbos generent, necessarium fuit virtutem inesse membris ad expellendum, eiiciendúmque quod nutritioni non conuenit. De his autem particularius disserere, Medicorum potius est quàm Physicorum.

Digestiua.

Retentiua.

Expulsiua.

De potentia generatiua. CAP. X.

Tertia vis animæ vegetatiuæ est, potentia generandi, quia scilicet viuens potens est generare sibi simile, sedum speciem. Quam potentiam Arist. dicit esse præcipuam, ita vt iustum putet potentiam vegetatiuã à generatiua tanquã præcipua, denominari. Ait enim opus generationis esse aliorum finẽ, nutritionis scilicet & augmentationis. Nam ad hoc animal nutritur & augetur in iustam quantitatem, vt cùm perfectum fuerit, gignat sibi simile. Naturalissimum enim & præcipuum opus (vt Aristoteles ait) est generare simile, & in quo viuentia maximè assimilãtur summæ illi diuinæ bonitati, quæ sua virtute progignit vniuersa. Item & secundum

Generatiua.

Arist. cap. 4. 2. lib. de anima.

dum æternam durationem. Quia enim in hoc à Deo deficiunt, quod secundum numerũ, vt ille, æterna permanere nõ possunt: idcirco dum sibi simile generando, ita in specie permanent, quodammodo æternitatis participes fiunt, atque ad diuinæ durationis aliquatenus accedunt similitudinem, quãtum ipsorum permittit conceditque natura. Est autẽ hæc virtus, nec in solis animalibus, neque etiam in omnibus. Non quidẽ in solis animalibus, quoniam quidẽ & plantæ complures eandem vim participant. Vim enim generatiuam habẽt, quibuscunque à Deo semen est datum. In semine nempe virtus est formatiua similis secundum speciem. Hinc & naturæ prouidissimus, benignissimúsque institutor Deus, cùm de terra vellet arbores, herbásque verbo suæ iussionis educere, iamiam de generationis vi sollicitus, semen pariter in eis voluit inueniri. Sic enim ait, Germinet terra herbam virentem, & facientẽ semen, & lignum pomiferũ faciẽs fructum iuxta genus suum, cuius semen in semetipso sit super terram. Post cuius verbum in sacra historia subditur, Et factum est ita. Et protulit terra herbã virentem, & facientẽ semen iuxta genus suum, lignúmq; faciẽs fructũ, & habens vnumquodq; semẽtem secundũ speciem suam. Ecce quàm solicitã & diligẽs hic fiat seminis mẽtio. vide quomodo ab initio fuit de generãdi virtute solicita Dei prouidẽtia. In quibusdam verò nõ solùm ex semine fit simile secundum speciem, verùm etiam ex ramusculo tantùm præciso absque vllo semine arbor crescit, aut herba similis illi, à qua desumpta est particula. Quòd autẽ non in omnibus animalibus, neque in omnibus viuentibus inueniatur, per experientiã est manifestum. Nam quedã sunt animalia spontaneã generationem habẽtia, quæ nõ ex seminis propagatione, sed putrefactione nascuntur: quanquam inter hæc quædam indifferenter, vel ex putrefactione nascãtur, vel ex semine. Illa etiam quæ in diuersarum specierum commixtione generantur, non sunt nata generare sibi simile. Vnde mula (quæ ex commixtione equi & asinæ gignitur) nescit generationem. Est autem huius potentiæ à prioribus duabus differentia, quoniam operationis illarum effectus completur, & manet in ipso subiecto, in quo insunt potentię. Effectus autem operationis virtutis generatiuæ extra subiectum est ipsius potentiæ. Potentia enim nutritiua & augmẽtatiua, ipsum suum indiuiduũ in quo est, nutrit atque augmẽ-

Neque solũ animal, neque omne sibi simile generat.

Genes. 1.

Quæ nõ generant simile.

tat.

tat. Nulla autem res per potentiam generatiuam seipsam generat, sed aliud distinctũ indiuiduum, simile tamẽ secundum speciẽ. Ex quo manifeste patet, nobiliorẽ ac digniorẽ esse virtutem generatiuã duabus potẽtiis prioribus. Siquidẽ ista ad speciei conseruationẽ immediate ordinatur, illæ vero immediate ad sustentationẽ & perfectionẽ indiuidui. Species autẽ nobilior est indiuiduo, vtpote quæ per se pars est vniuersi, non hoc aut illud indiuiduũ. Vnde (quemadmodũ suprà diximus) nutritiua & augmẽtatiua ad generationẽ tanquã ad finem ordinantur. Aduertendum insuper, quòd circa idem obiectũ aliquo modo versatur potentia generatiua, circa quod versari diximus nutritiuã & augmentatiuã. Quomodo enim potentia nutritiua ex alimento nutrit, & augmentatiua ex alimento quanto auget: sic & generatiua alimento vtitur ad suæ operationis exercitium. Semen enim ex superfluo est alimenti.

Pulchra seminis consideratio. CAP. XI.

Merito verò consideratio seminis (quo vtitur virtus generatiua ad suæ operationis exequutionem) videri debet profundius cõtemplantibus, nimium admirabilis. Quid enim? An non super admirabile est, ex modico semiue (quod de herba aut de arbore qualibet decisum fuerit) in terrã coniecto, pullulare venientẽ herbam vel arborẽ, eandẽmq; temporis accessu, sumpto ex terræ visceribus congruo alimento, iustam sibi quantitatem adiicere, & partes omnes sibi iuxta naturæ suæ cõditionem adaptare varietate tam pulchra, dispositione tam spectabili, tamq; admirabili ordine, vt hominis ingenium nec herbulæ vnius sufficiat comprehendere artificium? Considera enim in arboris e semine processione, quo modo terram inferne radices mittit, easque ita infigit solidè, ita hærere facit in intimis terræ visceribus, vt post modicũ vix euelli aut dimoueri nisi vi magna nõ possit, quomodo sursum stipitẽ ac truncũ mittit, quẽ externe quidem vestit cortice velut indumento, aduersus aëris inclementiã, & frigoris æstúsque iniurias. Intimè verò medulla posita est, & circunquaque venæ maiores atque minores per totũ corpus trunci dispersæ, eæque mirabili ordine adinuicem minores à maioribus procedentes, per quas nutrimentum singulæ partes ad se attrahunt. In superiori verò parte, quàm mirabiliter prodeunt de stipite folia, in quibus similiter venarum & arteriarum conspicimus stupendam connexionem. Et est quidem

Aduerte huc animũ spectator rerum nouarum.

folio

foliorum eadem figura, eadem lenitas vel asperitas, similis ferè longitudo, latitudo, color idem, idem sapor, idem odor, & per omnia maxima est arborum eiusdem generis similitudo. Taceo florum pulchritudinem, & fructuum dulcedinē, ac in vtrisque mirabile artificium. Hæc videlicet omnia generaliter ex seminis vnius prodiere virtute. Sed & in semine animalis, atque ideo in semine hominis (ex quo videlicet proles humana secundum corpus nascitur) nónne illud vel maximè stupendum est, quod ex virtute illa, quæ in tam vilissima atque penitus deformi & sordida materia inest, talis ornatur membrorum tam pulchra compositio, tam conuenientissimus ordo, tam efficax dispositio membrorum, tam eximia singularum partium coniunctio? Videlicet vt in infimo pars aliqua lata fabricetur, super quam ipsum corpus debeat firmè consistere, & qua debeat moueri de loco in locum: cuius partis extremum multiplicem habeat diuisionem, vt sit velut in particulas dissecta materia, hoc est, vt pes habeat suos digitos in extremitatibus: atque hæ rursum partes talem habeāt ordinem, vt quæ primo loco ponitur, cæteris sit & altitudine & crassitie maior, atque ita deinceps suo ordine, vt sit nouissimus digitus omnium tenuissimus, & minimus. Item vt partes hæ sic diuisæ, in extremo pedis secundum quinarium numerū ita regulariter & vniuersaliter distinguātur, vt mōstrum iudicetur, si quando in vno pede senaria inueniatur distinctio. Iterum vt harum partium quælibet in sui extremitate ex parte superiori duritiem habeat vnguis mirabili artificio & subtilissima coniunctione ita adglutinati carni & pelli, vt nulla possit excidere violentia, quatumuis comprimantur pedes, aut vrgeantur multis laboribus. Item vt singulæ hæ partes, suas habeant iuncturas, in quibus possint incuruari, & prior quidem maior non nisi vnam huiusmodi habeat in sui medio, cæteri verò binas. Et hæc quidem omnia in pedis & manus compositione manifestè apparent etiam in extrema tantùm consideranti. Ex aduerso autem in supremo loco quomodo artificio maximo pars componitur rotunda, quæ cranio vno in superiori parte tegitur, hoc est osseo tegmine ita durissimo, & indissolubili, vt per annos plurimos in terra iacens non possit omnino consumi. quod quidem cranium carne & cute operitur, vnde crinium egreditur defluxus, partē illam vndequaq; circūuestiens. Sub

hoc

hoc autem cranio, nobilis quædam & tenerrima formatur substantia, quã cerebrũ dicimus, eamq́ue secundum diuersas partes varie formatã, vt diuersarũ virium aptũ posſit esse susceptaculum & organum diuersarũ nobiliũ operationũ, in qua insuper rotunda parte suprema ab anteriori parte consistunt oculi, in sua concauitate pulchre firmati: sic tamen vt facilime mobiles, quibus sunt etiam sua cilia & supercilia. Sub his sunt nares, ad latus autem aures: sub naribus autem oris apertura ad ingressum cibi, & per circuitum mandibulæ dentibus plenæ, quorum ij qui in ipso ingressu consistunt, tenues sunt & acuti, ad dissecandum atque scindendũ impositum cibum: posteriores verò crassiores sunt & plus quàm duplicati, qui partes cibi iam anterioribus dentibus concisas posſint velut molendo in minutissimas particulas conterere: propter quod etiam molares appellantur. A parte autem capitis posteriori, omnibus clausis, nulla conspicitur apertura: sed nerui fortes, & iuncturæ mirabiles illic cõsistunt, qui caput partem supremam cum humeris parte inferiori conglutinant: ita vt cum caput humeros non contingat, pulchre tamen absque onere per colli interpositionem ab eisdẽ gestetur. Hinc verò ab humeris velut duo rami extenduntur brachia duo, ad opus quodlibet peragendum, eaque in medio curuabilia in cubito, extremitates autem similiter in digitos ordinate diuisas habentia, vt de pedibus suprà diximus. Deinde nobilissimum membrum cordis ita mirabiliter in medio animalis positũ consistit, habens ad sui caloris temperamentum circũiacentem pulmonẽ, aërem sua respiratione cõtinuo in modũ follis attrahentẽ, sicq́ue suũ calorẽ temperantẽ: vicinũ etiã habens epar sanguinis officinam, & stomachum velut totius corporis coquum, alimenti totius susceptiuum. Habet insuper splenem, habet renes, habet intestina omnia, mirabili connexione & conuolutione dispoſita. Quòd hæc (inquam) omnia quæ tantum figuraliter attingimus, & alia intus recondita multo mirabiliora, ita ordinate, ita perpetuo in corpore hominis, siue etiã animalis alterius ex seminis tam vilissimę substantiæ virtute efficiantur, quis non ista maximum reputet miraculum? Nónne rectè tibi videtur domino dixisse Psalmista, Mirabilis facta est scientia tua, ex me confortata est, & non potero ad eam? Nónne & nos in præfatione libri huius rectè videbimur hoc asseruisse, quòd prodigia semper se- *Psal.138.*

cum circunferant homines, quibus suis miraculis magis admirabilia? Et quidem non ita multum videtur admirandum, si totam hanc cōnexionem dispositionémque membrorum, quā in nobisipsis cōspicimus, per semetipsum ita sua omnipotenti virtute deum assereremus cōdidisse: si quomodo in principio Adā creauit de terra, & de eius costa Euam, absq; vllius virtute seminis, terram solā pro materia accipiens, & totam virtutem per sese administrās: ita & nostra corpora in sua dispositione atque pulcherrima proportione per se idem ipse similiter fabricaret. Item si vt in principio arbores & herbas creauit, absque virtute seminis, ita & nunc potentissima sua iussione eas de terra faceret prodire. Scimus enim quoniam non est ei impossibile, neque difficile omne verbum. Non nouum est nobis, si magna faciat ille, de quo scriptum est. Qui facit mirabilia magna solus. Verum quod hæc humani corporis dispositio ex operatione est virtutis, quæ latet in paterno semine (fœtidissima & vix nominādæ substantia, quā absq; abominatione nemo conspicit) quodque in eo tam præclara lateat virtus, corpus tam admirabile sic efficiendi atque fabricandi, quod tota illius admirabilis dispositionis efficacia in illo realiter inexistat, id nobis merito in immēsum aggrauat pondus considerationis nostræ, id prorsus stupidos & attonitos reddit, cogitque exclamare nos, & voce aperta confiteri, quòd non solum ipse magnus sit in semetipso, neque solum magnus in magnis, sed & in abiectissimis, contemptibilissimisque, & minimis gloriosus.

Psal. 71.

De longitudine & breuitate vitæ: & primum de calore naturali atque humido radicali. CAP. XII.

Anima autem ipsa vegetatiua, per virtutem vegetatricē licet vere prima sit, & præcipua causa supradictarum operationum, nutritionis & augmentationis, eget tamen ad hoc (vt suprà tetigimus) calore naturali pro instrumento, quo mediante suas istas operationes perficiat. Cuius quidem naturalis caloris, tanta est necessitas in corpore humano, & operationibus illius sustentationi necessariis, vt absque eo nequaquam possit anima in corpore permanere, ipsoque deficiente, omnino necessarium sit animalis vitam deficere. His autem calor naturæ igneæ est, & perpetuo nutriri debet atque foueri in corpore hominis: quemadmodum flammam candelæ, & flammam quæ est in lychno lampadis, nutriri ad ocu

oculum cernimus, atque ita necessario nutriri, vt nutrimento consumpto mox flamma euanescat. Oportet ergo donec calor iste in homine permanserit, nutrimentum aliquod illi suppeditari, in quo foueatur atque conseruetur. Hoc autem nutrimentum est humidum radicale (vt appellant medici) id est humiditas naturalis, & ab initio generationis simul cum calore naturali siue radicali congenita animali per principia generationis. Natura enim quæ in corporibus omnibus viuentibus per virtutem principiorum generatiuorum posuit naturalem calorem, eadem ad conseruationem rei, & naturalem disposuit humiditatem, quę calorem velut cibaret, atque foueret, ad eum modum quo ab oleo pascitur flamma, quæ in lampade cernitur. Hoc autem radicale & naturale humidum, cum continuo debeat pascere vorantem ignemm calorem, eumque in humano corpore fouere, facile minimo tempore absumeretur, si non ipsius fieret continua reparatio, quemadmodum statim oleum in lampade deficeret, si non statutis horis oleum insunderetur nouum. Atque ad hoc necessaria est sumptio alimenti cibi atque potus, ex quibus separatum humidum reparat humiditatem radicalem & intertenet. Ipsum verò siccum quod inde accipitur, ad reparationem est sicci, quod per actionem caloris resoluitur.

Humidum radicale.

Non enim solam humiditatem in corpore ignis absumit, verumetiam partes carnium, ac cæterorum membrorum ex omnibus tam siccum quàm humidum resoluens, propter quod tam cibo quàm potu animal indiget. Humidum autem istud radicale nutrimentum radicalis caloris, non debet esse humidum omnino aqueum, sed potius aërenm pinguéque & viscosum siue vnctuosum: quomodo flamma non simplicis aquæ humido nutritur in lampade, sed humiditate pingui & vnctuosa, cuiusmodi est oleum, aut cuiusmodi est in candela seuum. Oportet ergo tale esse etiam humidum nutrimentale, quo radicale humidum debet reparari, id est, non pure aqueum, sed pingue, dulce, viscosum. Quare etiam ad humidi radicalis reparationem non videtur potus ipse per se sufficere. Non enim videtur ex ipso solo sufficiens posse elici pinguedo, sed concoctio cum cibo, & ex cibi substantia solidiori facta commixtio, addit humido illi viscosam pinguedinem. Et quantò humidum illud pinguius fuerit, tanto

ex ipso minus calor consumit: quemadmodum videmus flammam in candelis ex seuo recenti atque pinguiori factis minus in seuum desæuire, diutiúsque in illis conseruari.

De causa longitudinis aut breuitatis vitæ. CAP. XIII.

EX horum ergo duorũ proportione, id est, colore naturali & humido naturali attēditur in omnibus viuentibus longitudo vel breuitas vitæ, secundum videlicet proportionē calidi ad humidum: vt illa in quibus optima sit horum proportio, longissimæ vitæ iudicentur: ea verò in quibus minor proportio, vitæ breuioris. Ad quod tamen plenius intelligendum aduerte, quod simpliciter sola quantitas materiæ alicuius rei nequaquam vitam faciat longiorem vel breuiorē. Nā ad oculum videmus quasdam arbores paruulas diutius perdurare aliis multo secundum molem maioribus. Idem & in herbis cernimus, in brutis quoque & hominibus. Neque vniuersaliter caliditate excedentia maioris sunt durationis. Si enim fuerit non proportionatū humidū, citius etiā aliis deficiunt, in quibus non tanta est excellentia caliditatis. Facit enim immodicus calor non præsente humido sufficiente ad pabulum, ad rei celerem cōsumptionē, vt in hominibus multum cholericis. Rursum frigiditas multa vitam non facit longam. Si enim calor nō fuerit proportionatus, vt possit sufficienter dominari, abundantia frigiditatis extinguitur, & necessariò animal suffocato naturali calore perit, vt videmus in iis qui sunt vehementer phlegmatici, itē & in senibus in quibus dominatur frigiditas. Item neque siccitas multa per se causa est longæ vitæ. Nam senes multæ sunt siccitatis: per hanc tamen ad corruptionem vergunt. Infantes autem plurimos videmus per multam humiditatem deficere, cum videlicet calor multo humido opprimitur: quemadmodum ligna viridia ignem opprimūt & extinguunt subtus latentem. Hinc etiam euenit, arbores illas quæ prope aquas nascuntur, minoris esse durationis, & animalia aquatilia plerunque breuioris esse vitæ, quàm gressibilia. Abundat enim in eis humidum, idque non pingue & firmum, sed magis aqueum. Harum ergo qualitatum nulla per sese potest assignari causa longitudinis & breuitatis vitæ, sed calidum & humidū æquata (vt ait Aristoteles) præcipua huius rei sunt causa. Quod tamen non ita debet intelligi, quasi humiditas & caliditas in æquali virtute causa sint diuturnioris vitæ, sed quia in debita & bona

Calidũ & humidum viteles ... æ duratio-nis causa.

pro

proportione disposita. Oportet enim calidum habere dominiũ super humidũ. Alioqui non cõuenienter ex eo posset nutriri. In nutritione enim, id quod nutritur oportet agere in id ex quo nutritur. Actio autem non fit, nisi agente super passo habente qualecunque dominium. Quod ergo Aristoteles ait calidum & humidum æquata esse causam diuturnioris vitæ, intelligi debet bene proportionata: ita videlicet vt humidum non excedat calidum, ipsumque suo excessũ suffocet: neque vicissim calidum sic excedat absque proportione humidum, vt ipsum citò exedat atque absumat.

Quæ complexio faciat vitam diuturniorem. CAP. XIIII.

Complexio sanguinea diuturna.

EX prædictis patet, inter complexiones hominum, diuturniorem vitam præbere eam quæ appellatur sanguinea. Est enim hęc calida & humida, estque humidi & calidi, & humidum aëreum non aqueum: siquidem aëri respõdet ista complexio qui natura calidus & humidus est. Estque in hac calor temperatus, quoniam nõn igneus est, sed aëreus. Aer enim non in summo habet caliditatem. Cum ergo in hac complexione caliditas sit satis temperata, & humiditas multa, eaque pinguis & viscosa (quæ nutritioni calidi maximè est accommoda) non videtur ad vitæ prolongationem alia esse conuenientior ex quatuor complexionibus. In cholerica enim excedit calor igneus, & siccitas non præbet sufficiens pabulum excedenti calori. In phlegmatica, humiditas nimia obruit calorem debilem, & dum non potest super humidum dominari modicus calor, consequitur non posse rectè digeri humidum, sicque multæ fiunt corruptiones, & animal perit. In melancholica verò complexione, nimia siccitas est & calor modicus. Est enim in modum terræ frigida & sicca. Harum autem qualitatum vtraque vitæ obest, quæ in calido & humido consistit. Si tamen fiat harum complexionum commixtio, poterunt etiam aliæ bonæ compositiones inueniri ad vitæ conseruationem valde accõmodæ. Complexio enim cholerica & flegmatica, dominante cholera & proportionato flegmate, diuturnam præbet vitam. Sanguinea & melancholica non mala, est, vbi melancholia fuerit minor. Et forsitan talis possit fieri compositio, quæ ad vitam melior esset, quàm pure sanguinea.

Proportionem quatuor primarum qualitatum originalem esse causam longitudinis vitæ. CAP. XV.

Proportio quatuorqualitatum durationis origo.

Dicet autem dicamus (iuxta Aristotelem & alios medicos idem asserētes) calidum & humidū æquata & bene proportionata, ad eum modum quo prædictum est, causas esse vitæ diuturnioris: originaliter tamen non solum ex duabus his qualitatibus debet sumi ista consideratio, sed ex proportione quatuor primarum qualitatum. Illa enim complexio in animali est effectiua vitæ longioris, in qua calidum, frigidum, humidum & siccum bene sunt adinuicem proportionata secundum exigentiã vitæ animalis: ita videlicet vt calor obtineat dominium super cætera, sic tamen frigiditate temperetur, vt non nimium excedat ipsam humidi (quo habet nutriri) proportionem, ne subito absumpto nutrimento depereat: quomodo vehemens ignis cito consumpta materia mox collabitur, iterumque humiditas ita sit per adiunctam siccitatē temperata, vt non sit nimia, neq; excedat caloris proportionem, ne videlicet nimia humiditate obrutus calor extinguatur, quomodo si igni ardenti superfundatur aqua copiosa. Et in quibuscunq; huiusmodi temperamētum inuenitur quatuor primarum qualitatum, hi in se habent principium diuturnæ vitæ. Veruntamen quia in hoc temperamento calidum & humidum præcipua sunt, habéntque dominium, quibus alia duo frigidum & siccum solum ad contemperamentum adiiciuntur, ad illorum mediocritatem constituēdam, excessúmque vitæ disconuenientē prohibendum, idcirco duarum tantum qualitatum expressam faciens mentionem Aristoteles, dixit calidum & humidum esse principia lōgioris vitæ. Cum tamen addit æquata & proportionata, indicat tacite & alias duas qualitates, quarū additione fit vt calidum & humidum proportionentur, atque æquentur. Si enim calori deesset temperans frigiditas, excederet humidi proportionem. Et si non adesset humiditati temperans siccitas, vtique excederet proportionem caliditatis. Duas autem illas qualitates, caliditatem & humiditatem, dominari oportet in complexione longioris vitæ, quoniam sunt qualitates vitæ, id est, viuentibus necessariæ, & animalis substantię potissimum conuenientes: primario tamen caliditas, ac secundario humiditas, quæ caliditatem habet fouere. Propter quod in complexione vitæ longioris primum locum calor obtinere debet, humiditas verò secundum. Frigiditas autem & siccitas, mortis principia sunt, vbi inualuerint. Vnde senes quo amplius ad mortem

tendunt, eo magis siccos & frigidos effici cernimus. Et mortua statim corpora maxima occupat frigiditas atque siccitas: omnis autẽ fugit calor & humiditas. Ex quo patet, frigidum & siccum esse mortis principia, & vitæ maxime cõtraria, vbi contigerit ea dominari. Propter quod complexio illa breuissimæ vitæ est, in qua ista dominantur, aut etiam eorum, alterum, siue per se frigiditas, siue siccitas. Nam illa directe calori aduersatur, in quo est vitæ principium: hæc verò humiditati, quæ est primæ vitalis qualitatis fomentum.

Quomodo illa quæ in principio multam habent humiditatem, ad longam vitam sint bene disposita. CAP. XVI.

NOtandum autem, quod illa corpora ad longam vitam sunt bene disposita, quæ in principio maximam habẽt sed tamen proportionatam, humiditatem, ita vt videatur calor aliquo modo latere sub tanta humiditate, vt multo tempore perduret calor antequam possit humiditatem coniunctam penitus euincere, & manifestum obtinere dominium: modo non tanta sit, vt omnino calorem obruat ac suffocãdo extinguat. Quæ verò in principio sui ortus admodũ paucam habent humiditatem, vt statim calor possit euincere, & quasi superior apparere, non sunt diuturnæ vitæ. Simile enim videmus in ignibus. Plerunque enim ignis ille qui subiicitur lignis viridibus, in quibus adhuc est multa humiditas, diu tius delitescit, iacétque absconditus priusquam possit super materia apposita potiri dominio: & interdum quidem, prorsus quasi extinctus apparet atque oppressus, quandoque tamen vigore resumpto resistens fortiter, agénsque viriliter, tandem adhuc gloriose emicat, & in altum flammam sustollit quasi in victoriæ signum. Et manifestum est talem ignem multo esse durabiliorem, quàm sit ignis alius stipulatum aut strami num, aliorúmve lignorum valde exsiccatorum, qui in materiam ob humiditatis defectum statim obtinet dominium.

Atque hinc contingit non rarò, vt isti qui in infantia, imò in puertia grauissimè fuerint periclitati de vita, & perpetuo quasi in languore vexati, longissimam vitam viuant, cernantúrque in ætate prouectiori valere bellissimè, postquam humidum illud, sub quo calor eorum periclitabatur, & sub quo modo quodam oppressus delitescebat, iam fuerit euictum & calor post longã patientiã obtinuerit principatum. Quẽadmodum ad oculũ cernimus, ignes ex carbo-

nibus sulphureis cōpositos, aqua perfusos, post paululū multo voratiorem flāmam dare, & calorē maiorem simul etiā durare longius. Hinc iterū contingit eos interdum qui per totam vitam languere videntur, longā tamen vitam ducere. Signum est enim in eis quod nec calor tantus sit qui omnino possit manifestè in humidum dominari, neq; tantum humidum, vt possit extinguere calidū: sicque calor ob modicitatē non multum potest humidi cōsumere, ac proinde humidum minus cōmiscetur extraneo, remanetq; purius, & ad caloris nutritionē magis efficax. Attamen quia calor tantus est, vt se possit aduersus humidum defendere, & illius saltem aliquid (quamuis non ita multum) ad suā nutritionem excedere, idcirco in vita animal permanet: languens tamen propter sufficiētis caloris defectū, & quia non satis, quātum operationes animali conuenientes expetunt, dominatur. Patet etiam ex prędictis ratio, quare illi qui præcoci sunt ingenio, id est, ante multā ætatem valde ingenio pollentes, plerunq; conspiciantur præmatura morte occumbere, vt vix interdum virilem, raro autem senilem attingāt ætatem. Est enim signum, quòd ab initio pauca in eis fuerit humiditas & multa caliditas. Humiditas enim multa impedit ingenium. Vnde qui multū habent sanguinē: non sunt ingeniosi, eo quòd sanguis sit humidus: sed qui paucum sanguinē & non ita humidū habēt vtcunque cholera mixtū, id est, satis siccum & igneum. Quia ergo in his ab initio pauca est humiditas, cito calor dominatur, & acquirunt siccitatē ad operationes sensuum & ingenij requisitas. Superuincens enim sua actiuitate caliditas, cito corpori dat conuenientes operationes, quas mediante calore corpus habet: ac proinde ante cōsuetum tēpus ambulāt, loquuntur, discunt, morātur, phātasiantur, dum alij propter multum humidum diutius impediūtur ab operationibus vitalibus. Vbi autē minus est humidi, & plus calidi: manifestū est citius ibi calidi nutritionē deficere: vbi cito dominatur calidum, cito quoque deficere ipsum necesse est. Proinde manifesta ratione colligitur, eos qui præcoci ingenio sunt, debere etiā præmatura morte occūbere. Patet insuper ratio, quare cum cætera multa animalia conspiciamus vel mox in sua natiuitate, vel paulò pòst, operationes suas cōuenienter exercere, vtpote moueri, ambulare, & alia eis conuenientia opera. Homo tamen per multum tempus absq; sibi cōuenientibus operationibus

Ingeniosi citius moriuntur.

rema

remanet. Nimia enim humiditas in causa est, propter quam etiam mẽbra infantilia ligari debẽt fasciis, eo quod deficiente siccitate non sint solida membra. Hoc autẽ in aliis animalibus non est necesse fieri: homo enim præ omnibus aliis animalibus abundat humiditate, propter quod etiam longioris est vitæ, omniaq; animalia vitæ diuturnitate superat, paucis admodum exceptis, vt elephanto & ceruo, & si quæ sunt similia. Hæc enim animalia traduntur longam admodũ habere vitam. Cætera autem animalia domestica, quę hominibus in vsu sunt, ad oculũ videntur multo breuiorem homine vitam ducere, quãtumuis mole excedãt, vt equos, boues, oues, canes, aliáque huiusmodi. Prçterea habetur ex iam dictis causa quare ij qui pauciori nutiuntur cibo, diutius viuant: qui verò maiori, breuiorem habeãt durationem. Item, quare ij qui multũ indulgent veneri, minus viuant, item & ij qui immoderatis atteruntur laboribus. Exiccat enim multa seminis emisio, item & immodicus labor. Velocior autem siccitas, mortem accelerat. Illis tamen qui nimia sunt humiditate pleni labor conducit moderatus, ad vitã protelandã. Efficit enim bonam siccitatem & temperatam, vt non obruatur calidum ab humido, & superflua digerat exiccando, ne fiat corruptio.

Quare per nutritionem res non possent perpetuo seruari.

CAP. XVII.

VErum ex his quę prædicta sunt, posset quispiam dubitare, atq; ita nobis obiicere, Si calidum est virę principiũ, & humido radicali nutricatur, ac humidum illud per nutrimentum reparatur, quũ fit vt non perpetuo possit in aliquo viuente, vita per nutritionẽ seruari? Tandiu enim animal in vita permanere natum est, quãdiu calor naturalis ipsi nõ deficit: adeo vt si perpetuo calor naturalis indeficiens in corpore permaneat, simul permaneret & anima ipsum informãs. Calor autem per humidũ nutritur, & humidũ per alimẽtum reparatur. Quare ergo ad hunc modũ non potest corpus congruo nutrimento per virtutem nutritiuam perpetuò conseruari absque corruptione? Huic quæstioni talis adhibenda est responsio, Humidum radicale quanquam nutriatur humido nutrimentali ex cibo & potu adueniente, nũquam tamen reparatur ad tam bonã qualitatẽ, vt ante fuit, sed cõtinuo minuitur à principio actionis caloris in ipsum. Per commixtionem enim extranei (vt docet Aristoteles in libris de gene-

ratione) continuo ipsa virtus speciei minuitur, neque humidum ita bonum reparatur, vt fuit ab initio antequam deperditur. Vnde fit vt continuo defectu tandem penitus humido deficiente, cogatur ipsum animal ſiccitate deficere, calore nimio ſuperante nec habente pabulum. Quemadmodum videlicet cùm aqua infunditur vino, quo plus infuderis aquæ in vinum, eò fit vinum minus forte, & minus habens virtutem ſuæ ſpeciei, ad conuertendum ſcilicet in ſe extraneam ſubſtantiam. Et licet in principio per modicam admixtionem non depereat virtus vini, quoniam adhuc potens eſt cōuertere infuſum in ſuam ſubſtantiam, ſi tamen diu pergis aquam infundere, tandē ita debilitabitur virtus ſpeciei vini, vt prorſus ab aqua ſuperetur & extinguatur omnis virtus vini ab aqua deuicta. Atque hoc pacto manifeſtè videmus quomodo per nutritionem non poſſet fieri indiuidui perpetuatio: ſed neceſſe eſt hoc modo animal deficere, cum eouſque res deuenerit, vt neceſſarium humidum radicale perdat. Quod ſi homini adeſſet per nutritionem virtus reparandi humidum æquè bonum, vt eſt illud quod deperditur, tunc poſſet homo abſque corruptione ſeruari.

De virtute ligni vitæ in Paradiſo. CAP. XVIII.

Atque ita ſanè intelligendū eſt, quod in Geneſi legimus de ligno vitæ, quod erat in paradiſo, ex cuius fructu prohibebatur ſumere Adam, poſteaquam peccaſſet, ne ipſum comedens viueret in æternum. Sic enim ait dominus, Ecce Adam quaſi vnus ex nobis factus eſt ſciēs bonum & malum: nunc ergo ne forte mittat manū & ſumat etiā de ligno vitæ, & comedat, & viuat in æternum. Et poſt pauca ſubditur, Eiecitque Adam & collocauit ante paradiſum voluptatis Cherubin, & flāmeum gladiū atq; verſatilē ad cuſtodiendā viā ligni vitæ. Nam (vt ſacri Theologi tradūt) talis erat virtutis huius arboris fructus, vt per eum poſſit virtus ſpeciei reparari, & conſeruari abſq; defectu. Quēadmodum enim aliæ arbores in cibum illis erant, ad reparationē deperditi per calorē naturalem (qui etiā in primis parētibus ante peccatum inerat, & ſuo modo agebat, id quod ex præbito eis Dei voce alimento manifeſte cognoſcimus) ita hæc arbor in medicinam potius, quàm in cibum creata fuit, vt de eius fructu ſumentibus virtus ſpeciei confirmaretur, & ita præſeruaretur ab omni defectu, vt per caloris actionem & humidi deperditionem,

extra

extraneíque humidi aduentum non imminueretur bonitas ipsius humidi, neque per consequens imminueretur calor. Fiebátque per huius fructus virtutē, vt humidū æque bonū esset quod reparabatur, atque id quod per actionem caloris naturalis deperit, erátque medela aduersus hanc (ratione nutrimenti) debilitationē. Atque hinc processisset absque corruptione hominum vita, arboris istius beneficio, donec Deo placuisset à statu illo animali in altiorem (qui nutritione non indigeret) transferre. Verum nos longe ab illo tam efficaci fructu elongati sumus: via ligni huius præclusa est Adæ, & cunctis posteris, via incognita est natis in exilio. Paradisus voluptatis ignotus est in terra laboris habitantibus. Atq; vt etiam sit via cognita, ecce ad custodiam stat Cherubin tenēs flammeum gladium atque versatilem, vt spes nulla sit nobis de fructu ligni huius consequendo. Neque est qui vel ramusculum nobis posit adferre ligni illius, vt ipsum plantemus in terra nostra. Atque vt forte donetur, nō arbitror ego tam singularis gratiæ & eminentiæ lignum ex paradiso voluptatis allatū, in terra hac miseriæ atque laboris vegetari posse, aut suas radices in arenosam istam terram (quæ spinas & tribulos inutiles melius germinare nouit) desigere. Quapropter talis iam est nostra conditio, ita se nobiscum res habet, vt, velimus nolimus, semel nobis sit moriendum, iuxta verbum domini ad Adam omnium nostrum nomine dicentis, Terra es, & in terram reuerteris. Vnde & sanctus Apostolus, Statutum est omnibus hominibus semel mori, post hoc autem, iudicium.

Gen.3.
Hebr.9.

Quomodo vnumquodque viuens habeat determinatam periodum. CAP. XIX.

EX prædictis facilè potest mōstrari, vnūquodque viuens habere certū limitē & definitū terminū vitæ, eūq; secūdū cōplexionis varietatem diuersum longiorēq; vel breuiorē. Cum enim nō posit humidū radicale atq; bonū reparari, necessario consequitur ipsum paulatim debilitari. Quicquid autem cōtinuo debilitatur & diminuitur, tandē in totū collabatur necesse est. Est enim vnicuique vitæ & durationi præfinitus terminus nouissimū illud & extremū vitalis operationis, quando non vltrà potest calor naturalis ab humido nutriri cogitúrque viuens deficere. Quemadmodum in vino terminus quidam certus est, quando non vltrà infusam aquam

Periodus seu terminus naturalis

aquam poterit in se conuertere, imò separetur ab aqua, & vinum esse definit virtute speciei penitus deficiente. Vnde illa quæ simpliciter meliorem habent cóplexionem proportionémq; calidi & humidi vitalis, longiorem habent suæ durationis periodum, & quod optimá habet hanc proportionem, durationis est longissimæ. Econtrario autem, quod malá habet hanc complexionem siue proportionem, breuioré habet durationem. Hic autem terminus vitæ naturalis dicitur, quoniam videlicet secúdum naturalem complexionis virtutem, ipsum viuens tandiu persistere est potens, virtute conuenienti sua ipsius speciei ad tátum vsq; tempus sese valére porrigere siue extendere. Vnúquodque enim viuens tandiu naturaliter potens est viuere, quandiu calor naturalis in eo potest permanere, & quandiu humidum radicale in ipso potest calorem nutrire. Hoc autem est, quádiu per nutritionem potest humidú radicale sufficienter reparari. Manifestum ergo est, vnúquodque viuens secundum suá naturalem complexionem præfixú & determinatum sibi terminú habere suæ durationis. Possumus autem in hac re facere comparationem vel diuersorum generum, vel diuersarum specierum, vel diuersorum indiuiduorum eiusdem speciei. Vnde secundú comparationé viuentium diuersi generis, dicimus quasdam arbores quibusdam animalibus esse longioris vitæ, quasdam etiá minoris. Secundum comparationem diuersarum specierum, dicimus homines esse plerisque brutorum animalium diuturniores, vt mulum dicimus equo diuturniorem, & herbas quasdá vitæ longioris præ aliis. Quædam enim tantum annuæ sunt, & singulis quibusq; annis occidunt. Aliæ verò ad annos plures secundum indiuiduum iam permanent. Secúdum indiuiduum autem eiusdem speciei fit comparatio, cum dicimus, húc hominem esse illo diuturnioré, hunc equum illo equo, & ita in cæteris. Nonnúquam etiam in eadem specie fit comparatio in communi, secundum distinctionem sexus vel conditionis, vt cum diximus, in passeribus masculos minus viuere quàm fœminas (iuxta Aristotelis dictum) eo quòd masculini passeres plurimam sequantur venerem. Item cum dicimus agricolas plerosq; moderato labore sese exercitantes longiorem vitam ducere, quàm otiosos clericos: homines quoque sobrios & castos, plusquàm gulosos & luxuriosos.

Non semper res naturalē vsq; terminū pertingere. CAP. XX.

Quam

QVāuis autē secundū virtutē cōplexionis vnaquæq; res habeat sibi determinatū vitæ terminū, vltra quē secū-dum naturam cōplexionis nō possit vita protendi, rarissime tamē contingit ipsa viuentia huiusmodi terminū attingere, neque vel millesimus quisque hominū ad huiusmodi naturalem cōplexionis terminū pertingit. Dicitur enim terminus vitæ, nō quod viuens ipsum debeat attequi, sed quia secūdum extremā naturalis cōplexionis virtutē ipsum viuēs eousq; potest pertingere, & nō potest terminū illū trāsire. Vnde in Iob de hominibus dicitur, Posuisti terminos eius qui præteriri nō poterūt. Nō ergo terminus iste talis est quē debeat attingere, sed quē possint attingere, & quem nō possint transire. Fit autē mille modis, vt viuens ad determinatū sibi terminū nō pertingat, maximè autē in viuentibus rationalibus, id est, in hominibus: è quibus vix millesimus quisq; propositū finē consequitur. Nā mors & corruptio nō solùm accidit modo prædicto, per naturalē defectū humidi, sed frequēter ab extrinseco accidit corrūpere, quod per violentiā aufert à viuente vitam partes discontinuādo, aut quomodocunq; noxiā & corruptiuam qualitatē inducendo. Quemadmodū ante oculos quotidie cernimus, multas arbores validissimas per multos annos adhuc potentes in vigore perdurare, si permitterentur in sua radice præscindi securi, sicq; vitam ante cōplexionis terminū finire. Ita oues & boues, aliaque omnis generis animalia per singulos dies mactantur plurima. Quātos autem videmus in hominibus ante tempus vel gladio occumbere, vel fame perire, vel peste consumi, vel aquis suffocari? imò verò sola gula quot absumit hominū millia? adeò vt vulgata sententia meritò iactetur, plures gula quàm gladio absumi. Plurimos etiam quotidie videmus nouis infirmitatum generibus subitò suffocari, strangulari, aut aliàs quomodolibet exhalare animam. Et (vt theologissimi illius philosophi Seuerini Boëthij verbis concludamus) homine, sic corpus spectes, quid imbecillius reperire queas? quos sæpe musculorum vel morsus, vel in secreta quæque reptantium necat introitus.

Rarò ad naturæ pertonem dum perueniatur.

Iob 4.

De altero termino diuinæ præscientiæ. CAP. XXI.

PRopter hæc ergo necesse est alium ponere terminū vnicuiq; viuentiū, qui sit nō secundū naturalis complexionis virtutē, sed secundū præscientiam & cognitionem Deitalem videlicet, ad quem indubiè viuentia peruenièt, & vltra quem

nequa

nequaquam transeunt:ita vt nec vltra progredientur, neque citra occumbent. Qui autem talem cognouit rerũ terminũ, solus & omniscius Deus. Vt enim mors est omnibus hominibus certissima, ita mortis hora est incertissima: neque de die illa aut hora quisquam nouit, præter illũ cui nihil est absconditum, qui æque futura atque præsentia in prospectu habet, ante quẽ futurum omne & præteritum est præsens. Est autem differentia inter duplicem hunc durationis terminũ: quòd primum non possit viuens secundum naturæ virtutem transcendere, potest tamen citra illum deficere, ipsumq; non assequi: alter autẽ talis est, vt frequenter possit viuens, quantum ad virtutem suæ naturæ & complexionis attinet, longe vltra ipsum trãsire. Veluti cum robustus aliquis iuuenis subitò transfoditur gladio, aut suspendio præfocatur. Semper autem viuens hunc terminum attinget, neque ante ipsum vnquam deficiet, tametsi simpliciter ante possit deficere. Qui enim hodie occiditur, aut quomodocunque moritur, potuit (absolute loquendo) ante septem dies interfici & mori. Ac de hoc termino, si quis dictũ accipiat illud ex Iob supra adductum, Breues dies hominis sunt, numerus mẽsium eius apud te est: constituisti terminos eius qui præteriri non poterunt, oportebit hoc vltimum non simpliciter intelligi, quasi absolutè termini isti non possint præteriri, sed conditionatè, subintellecta Dei præscientia. Quod enim à Deo præscitum est contingens, absolutè quidem contingens est, & absolute potest ita non fieri. (Est enim contingens, ac proinde potens fieri, & potens non fieri (sed sub cõditione præscientiæ præsupposita, non potest non fieri: quoniam necessario consequitur, ipsum ita futurum, si ita Deus præcognouit. Non enim potest falli Dei præsciẽtia.

Terminus præscitiæ quẽ omnia attingunt.

Iob 14.

De mutatione ætatis humanæ in diuersis mũdi ætatibus. c. XXII.

Considerandum autem hoc in loco, quid causæ sit quòd in diuersis mundi ætatibus tam diuersa fuerit humanæ vitæ duratio. Nam id manifestè ex sacris discimus historiis. Siquidem in principio mundi duratio humanæ vitæ vltra nongentos extẽdebatur annos, versus millenarium procedẽdo. Post diluuiũ verò dominus cõstituit tẽpus humanæ vitæ, 120. annorũ. Quod tamen non est accipiendum secũdum extremam durationẽ vitæ humanæ, sed secundum bonã valetudinem & fortitudinẽ bonę cõplexionis. Nam multis tẽpori-

Genes. 6

bus

bus post diluuium adhuc vltra definitum illud tempus homines viuebant. Iacob enim terminum illum excesserat, antequàm Aegyptum descenderet. Erat enim annorum 130.cũ ingrederetur Aegyptum. Omnes autẽ dies vitæ eius fuerunt 147.anni.vixerat etiam Isaac pater eius 180.annos. Et Abraham primus patriarcha 175. Hi tamen multo tẽpore post diluuium fuerunt. Siquidem ætas vna fuit intermedia à diluuio vsque ad Abraham. Tũc ergo post diluuium 120. annis, sani & robusti viuebant homines. Postmodum verò in Psal. numerus multum imminutus est, cum Psalmo 89. dicitur, Dies annorũ nostrorum in ipsis 70.anni. Si autem in potẽtatibus, 80.anni, & amplius eorum labor & dolor. in quibus verbis indicatur, tempus vitæ humanæ in bona valetudine posse protẽdi vsque ad 70. aut in melius cõplexionatis vsque ad 80.annos, mutatũ itaque est prius illud tẽpus 119.annorũ, in tempus 79.aut 80.annorum. Nunc verò hac nostra ætate per annos vt minimum viginti facta videtur declinatio. Iam enim vix quinquaginta anni sunt vitę hominis, quibus, fortis ac validus potest durare. Pauci ssimi sunt qui non anno sexagesimo canis persunduntur, & viribus multum imminuuntur. Quod autem vltra est, senectutis & defectus est tempus: & quod vltra annum est sexagesimum, certe labor est & dolor. Manifestissime ergo ex scripturis sacris hæc vitæ humanæ tempora ita monstrantur variata. Potest autem causa horum ex suprà declaratis elici per similitudinem. Sic enim de nutritione dicendum est respectu indiuidui, quomodo de generatione respectu speciei. Vt enim nutritio ad indiuidui sustentationem, sic generatio ad speciei conseruationem à natura est ordinata. Quemadmodum autem nutritio ipsum indiuiduum non potest absque corruptione cõseruare immortale, sed tãdẽ deficere ipsum est necesse, ob hoc ꝙ per nutritionem humidũ nõ ita bonũ reparatur vt erat ipsum absumptum, sicque cõtinuo deficit caloris naturalis fomẽtum atque vigor, propter quod tandẽ necesse est rem deuenire ad interitum, calore naturali eiusq; pabulo penitus deficiente: ita generatio quantum ad speciẽ, non ita bonã ac fortẽ ac validam reparat speciem, vt in principio fuerat: & quo amplius per generationes species multiplicatur viuentis, eo continuò magis ac magis debilitatur virtus primariæ complexionis, quæ in primis erat indiuiduis: sicque modo paulatim debilitat

Genes.47.
Ibidem.
Genes.55.
Genes.25.
Psalm.89.

litatur virtus complexionis humanæ, ac consequenter durationis tempus efficitur brevius. Neque id solum in hominibus, sed in iumẽtis, & in bestiis, & in plantis, herbis atque arboribus, eorumque fructibus veritatem habet. Nihil enim dubium est, quin arbores istæ, quæ nostra sunt ætate, longe sint dissimiles secundum virtutis efficaciam, atque etiam secundum durationem, illis arboribus quæ fuerunt in prioribus seculis. Illud tamen notandum, quod in humana specie maior fit debilitatio, quàm in genere brutorum animalium. Et hîc rursum magis, quàm in plantis. Est enim in homine triplex causa defectus, in brutis duplex, in plantis simplex. Homo enim pro nutrimento habet cæterorum animalium carnes & fructus terræ. Quantò autem cibus iste virtute deficit, tanto minus sufficiens est ad reparationem humani corporis. Vnde non solùm ex hoc brevior est *hominum nostræ ætatis* duratio, quòd ipsa virtus speciei iam sit debilior, & complexio infirmior, vt non tam diu sufficiat ad reparationem deperditi, & ad fouendum in corpore naturalem calorem, verùm etiam ex parte alimenti, quod magis materiale est, & minoris virtutis nostra ætate, quàm fuerit in generationibus prioribus: sicque necesse est, vt humidum radicale iam magis commisceatur extraneo, quàm in præteritis generationibus miscebatur. Quantò enim id quod ex cibo sumitur, minoris fuerit virtutis, tantò à calore naturali citius absumitur, neque ita diu potest fouere calorem: ac proinde oportet magis fieri humidi extranei commixtionem cum humido radicali, vnde oritur vita brevior. Omnis ergo defectus iumentorum illorum quibus homo in cibum vtitur, ad humanæ speciei recidit detrimentum. Item omnis defectus herbarum & arborum, quibus vtitur in pabulum homo, in ipsas cedit detrimentum. In animalium autem irrationalium (quæ ex herbis terræ viuunt) damnum etiam cedit herbarum defectus, præter eam quam à propriæ complexionis defectu in se habent debilitationem: habent ergo ipsi duplicem minoris durationis causam, homo verò triplicem, plantæ autem simplicem tantùm, secundum hanc comparationem. Vnde secundum rationem, non videtur esse tanta distantia durationis arborum atque plantarum secundum diuersas mundi ætates, quanta est iumentorum: neque tanta iumentorum quanta est hominum.

Triplex causa humanã speciẽ debilitans, brutorũ duplex, plantarum vnica.

Quod

Quòd vnaquæque species viuentium, suum habeat naturalem terminum.

CAP. XXIII.

QVomodo itaque propter hunc continuũ defectum diximus singulis indiuiduis esse determinatum & præfinitum suæ complexionis terminũ: ita & de speciebus dicere non irrationabiliter possumus, esse videlicet vnicuique speciei suum determinatũ terminum, secundũ speciei naturalem virtutem. Aeque enim hoc de specie & de indiuiduo, cõtinuus probat defectus. Si enim per generationẽ repararetur species in æquali virtute vt ante fuerat, posset quidem rectè sentiri generationem sufficere ad perpetuãdam speciem: quomodo indiuiduum posset immortale per nutritionem seruari, si ipsa repararet indiuiduum in tam bono statu quã ante fuerat. At verò cum iam demonstratum sit, & sanctæ autoritas scripturæ, simul & ocularis experientia hoc doceat generationẽ non potuisse conseruare speciem absque maximo & summe notabili ipsius defectu: manifesto infertur cõsequio, quod tandem aliquando speciei virtus vsque adeo sit debilitanda, vt nõ sufficiat ad vlteriorem sui conseruationem, aliorúmque indiuiduorum multiplicationem: sicque prorsus collapsa cõgetur deficere ad eum modũ quo indiuiduũ (non obstante nutritione) tandem cogitur penitus in seipso deficere, neq; per nutritionem potest perpetuo seruari. Itaque, etiam si naturalẽ sequamur rationem, ipsa nobis monstrat omnes rerum viuentium species non posse perpetuo stare, ac tandẽ necessario corrumpi debere. Errant ergo non solum contra fidei regulam, sed & contra rationis normam, qui omnes præcipuas species vniuersi dicunt naturaliter esse incorruptibiles, & à parte posteriori æternas, licet aliquando accepisse eas fateantur durationis principium. Quod etiam vulgo dici solet, per generationem res naturales secundum speciem perpetuari, si veritatem habeat, intelligi debet non de perpetuatione simpliciter, sed secundũ quid: quatenus videlicet longissimũ illud tempus quo species conseruantur vsque in consummationem seculi, perpetuitas quædam ab hominibus æstimetur.

Quòd humanam speciem mirum in modum gula atque luxuria debilitant. CAP. XXIIII.

PRæter verò suprà adductam causam naturalem velocis humanæ defectionis, inuenimus etiam gulã & luxuriã,

humanam speciem mirum in modum infirmare, quæ tamē inter causas extrinsecas veniunt computandæ, cū non insint homini hæc vitia à natura, nisi forte quatenus aliquam habet prauam inclinationem ad eiusmodi vitia, vt est homo ab infantia sua pronus ad omne malum. Inter hæc autem duo, luxuria per se facit ad speciei debilitationem. Est enim luxuria nimius & inordinatus coëundi affectus: coitus autem nimiū frequens ad vanam delectationem, & non iuxta naturæ ordinem ad speciei conseruationem, sobrie in vsum vocatus, facit, vt semen (per quod seruatur generatio) non ita potētis sit virtutis ad speciei reparationem, quàm esset si sobrie parciúsque ac iuxta naturæ ordinem administraretur. Procedit item ex luxuriæ vitio, quòd ante debitam maturitatem & perfectionem naturalem ad validam generationem sufficientem, videmus homines ante tempus generationi intendere. Quid enim? An non ante oculos cernimus, puerulos adhuc atque puellulas copulari coniugio, amplexibus vacare, intendere generationi, quorum anni si pariter iungātur, vix ætatem attingent virilem: vt merito *in prouerbium sit tractum. Pueros nostra tempestate generare pueros.* Ecce enim iam de testa pullos educunt, quibus adhuc testa, è qua iam prodiere, adhæret. Iam natulos gestant in vlnis, qui pridie emerserunt è cunabulis. Vix à lacte auulsi, lactant de se genitos: & patres matrésque appellantur, qui necdum ex ephœbis excesserunt, quibus nomen altius quàm puerorum non competit. Scilicet in brachiis prolem gestant noui patresfamiliâs, quos adhuc conueniebat præceptorum patrūmque genibus impositos, ad disciplinæ institutionem ac morum informationem, virgis cædi. Qui autem possit fieri, vt hoc pacto non plurimum debilitetur humana propago? Quemadmodum enim granum immaturum aut semen non debita maturitate perfectum, gignere non potest fructum conuenientem & fortem multæque durationis: ita & in hominibus dicendum videtur, eos, qui sic ante tempus suæ propriæ perfectionis, generationi vacant, non posse efficaciter suæ speciei conseruationem perficere. Vnicuique enim rei tunc conuenit generare sibi simile, cum suam fuerit adepta perfectionem. Huiusmodi ergo qui longe adhuc absunt à sua perfectione, quomodo feliciter sibi simile generabunt? Et licet verum sit, hominem in anno XIIII. (quod ad masculos attinet) in anno XI.

(quan

(quantum in fœminis) ad generationem vt plurimum suffi-cere, manifestum est tamen, non posse illis tam perfectam in-esse generandi virtutem, vt postea quam in robur virile euase-rint. Donec enim ad ipsius indiuidui augmentationem plu-rimum debet esse intenta vegetatrix potentia non ita solici-ta esse potest de specie, ad generationis semen perficien-dum. Verum postea quam augmẽtatione debitam indiui-duo induxit quantitatem, tum liberius ad speciei multipli-cationem potest intendere, efficitque tunc semen (quod de alimento superfluo resoluitur) potentius ad generandum si-bi simile. Cæterum, gula ipsa quanquam per se videatur ma-gis ad indiuidui detrimentum pertinere (eò quòd per ipsam nimia fit commixtio extranei cum radicali humido, & calor minuitur, ac velut obrutus nimia infusione extranei debilita-tur atque extinguitur) vergit tamen mediate ad speciei de-trimentum. Nam cum per indiuidua debeat generatio fie-ri, cõstat ad debilitationem singularium hominum generan-tium consequi infirmitatem generationis. Nam (cæteris paribus) eos qui fortiores sunt & melioris complexionis, vi-demus progignere proles fortiores ac durabiliores illis qui infirmi sunt ac debiles. Vnde non dubium est, hominem frugaliter viuentem & conuenienti mediocrique alimento vtentem ad generationem bonam esse magis aptum, eo, qui vorator est atque ebriosus. Quemadmodum enim cibo ac potu immodico impeditur bona nutritio & indiuidui diu-turna conseruatio: ita etiam generatio & bona speciei mul-tiplicatio. Adde & hoc quod plerique nimia venere seipsos exhauriunt. Facit enim nimia seminis emissio celeriorem exsiccationem, & humidi consumptionem. Vnde etiam in animalibus brutis videmus illa quæ maximè veneri incum-bunt, celerius morte absumi. Propter quod Aristoteles di-xit, passerum masculos minus viuere fœmellis: eo quòd ma-sculi (vt ipse ait) plurimam sequantur venerem. Verum il-lud ad indiuiduum videtur spectare, quantum ad ipsum ve-nere vtentem. Quantum vero ad prolem genitam, etiam in speciem vergit detrimentum. Qui enim immoderatè rei ve-nereæ indulget, & sæpius quàm natura docet, ratioque postu-lat, non potest hic nisi debilem gignere prolem, eò quòd semen non possit in eo tantæ esse virtutis, quantæ foret, si hac in re esset moderatior. Cum enim semen multæ sit

perfectionis & magnæ nimiũ virtutis (vt suprà ostendimus) verisimile est ipsum multo satis egere tempore, vt suæ virtutis accipiat perfectionem, & vt plenam accipiat ad suas operationes efficaciam.

Execratio deteſtatióque gulæ, atque luxuriæ genus humanum infirmantium.

CAP. XXV.

Est proinde nimium deteſtanda hominum plurimorum praua peruersitas, peruersaque prauitas, qui hisce vitiis abominandis atque execrandis ita sese fœdè cõmaculant. Similes facti iumentis insipientibus, equis & mulis, in quibus cum non sit intellectus, solam insequentes sensus cõcupiscentiam ad quæ libet sensui arridentia absque interiori retinaculo suo motu feruntur. Imò vero longe superant iumentorum irrationabilium conditionẽ homines à deo conditi rationales. In nulla enim iumentorum specie ita videas mala prædicta (cibi dico ac potus, reique venereæ abusum) latissime patere, vt in specie humana, quæ ob rationis priuilegium merito debuit ab illis esse alienissima. Nam iumenta mensuram sibi constituunt, sensus voluptatẽ, & cũ gratum aliquid propositũ fuerit, eatenus inde sumunt, quatenus oblectatur sensus: vbi autem abscesserit delectatio, caput auellunt, neque sumunt vltrà. Propone (exempli gratia) equo aut asino sitienti aquã limpidissimam, propone (inquam) in abundantia: videbis donec sitis fuerit extincta, donec appetitus ille sensus fuerit sedatus, non habituros requiem: mox vero vbi impletum fuerit sensus desiderium, capite auerso desinunt haurire. Ita & in pascuis vberrimis videmus, postea quam satietas facit sensum non vltrà herbis delectari, à pastu cessare animalia, & vel sopori se dare, vel obambulantioni. At verò inter homines facile inuenias, imò non quæsitos passim obuios videas, qui nulla sibi posita mensura, etiam sensibus omnibus reclamantibus atque abhorrentibus, cibum potũmque ingurgitant, donec crepet venter, indignum existimantes cessare à poculis, aut à conuiuiis abscedere. Item in animalibus videmus, ea admodum sobrie rarissiméque vti venere, & id plerunque statutis anni temporibus. Homines verò qui per rationem etiam perpetuò se refrænare poterant, irrationabilitate superãtes irrationalia pecora, nullum sciunt modũ, etiam ampliora quàm possunt fœdissime attentantes. Rursum animalia irrationalia à

Vide hominum intemperantiam.

nat

natura deputatum sibi modum seruant, neque nisi quantum natura causa speciei seruandæ extimulat, re huiusmodi vtuntur. Homines vero nulla habita ratione multiplicationis speciei, nulla considerata honestate, modos indebitos, & quales natura horret coniunctiones adinueniunt: sic in omnibus optimi creatoris, & piissimæ naturæ donis abutentes, in suã temporalem perniciem, multo verò magis in sempiternum interitum, paratum reuelari in die nouissimo, quando veniet iustus ille scelerum vltor, summa districtione exquisiturus rationem de omnibus humano generi donis collatis, deus in æterna secula benedictus. Amen.

FINIT LIBER VIII.

PSALMVS HOMINVM GENERI commonitorius, pro donis magni dei futuris, atque præsentibus.

Attendite genus hominũ ad beneficia creatoris vestri: quãta contulerit vobis, tota mentis virtute considerate.

Ex his autem quæ iam præsentitis in tempore isto, transite ad considerationem eorum quæ sunt quidem nunc abscondita ab oculis vestris, sed exhibenda in tempore suo.

Quod ad tempus attinet, ecce corpus mirabile, & nobilem animam donauit nobis: calorem vitalem ad operandum in corpore mirabilia ipse inseuit corporibus nostris.

Cibos omnigenos ad abundantiam præstitit nobis, vt reficiamur ex eis ad abundantiam consolationis nostræ.

Ad sustentationem corporis escam donauit ad sufficientiam: non defuerunt ab initio quæ nostro conducerent pastui.

Per annos singulos germinat nobis terra præstantissimos fructus suos: cuncta semina è matre terra progignunt fœtus suo.

De terra prodere facit benignissimus creator deus firmamentũ panis, & vino quod lætificat cor hominis, hortos implet vinearum.

Neque vero solũ necessaria præbet sustentationi nostræ, sed etiã quæ ad voluptatis proficiũt oblectationem, abunde ministrat nobis.

Poterat quidem panis sufficere ad cõfirmandum corda filiorum hominum, & aqua in situ refrigerium.

Non hæc tamen ipsi pro sua munificentia videbantur sufficientia: delicias etiam voluit adijcere, & magnificas ciborum diuitias.

Præter nãq; panẽ cõfirmantẽ dedit carnes iumẽtorũ magnorũ atq; paruorũ: carnes volatiliũ, natatiliũ, & gradietiũ super terrã.

Insuper & fructuum suauissimorum mirum varietatẽ ex con-

ſimilibus ferè lignis prodire iubet: mellis quoque dulcedinē, & vini iucunditatem voluit adijcere.

Non erant autem hæc omnia humano paſtui neceſſaria: ſuffeciſſet vtique nutrimento hominum horum minus quàm dimidium.

Attamen ſic ipſe voluit, qui gaudet magnifice benefacere: ita illi viſum fuit diuiter enutrire filios ſuos.

Ita illi complacuit guſtum quendam præbere ſupernēturæ æternæ dulcedinis: quam licet non ſit contemplatus oculus, ipſe tamen abſconditam ſeruat ſe diligentibus.

O quàm magna multitudo dulcedinis tuæ dñe, quā præparaſti diligētibus te, quàm erit beatus qui mãducabit panē in regno Dei.

Si nunc ita diuiter, ita magnifice, ita delicate enutris corpora noſtra, mortis corruptioni neceſsitatis lege ſuccubitura: ô quanta præſtabis olim reſuſcitatis, mortéque ſolutis, in præſentia vultus tui.

Quomodo ſatiabimur, apparente gloria tua, quomodo inebriabimur ab vbertate domus tuæ, potati voluptatis tuæ torrentibus.

Nunc quidem donec Adæ debito ſubiacemus, cibo tuo inſtauramus corpora noſtra, vſque dum adueniat terminus quem conſtituiſti vnicuique ad perſolutionem debiti.

Quod calor vitalis (quem inſeuiſti nobis) depaſcit, inſtaurat alimentum à te ſubminiſtratum nobis: donec tandem virtute deficiente mors adueniat: quam ſuperinduxit nobis iniquitas noſtra, & iuſtum decretum tuum.

Illic verò abſq; metu mortis, & corruptionis pauore perſiſtemus ſtabiles, nihil erit conſumens, nihil inſtaurãdum in locũ deperditi.

Tua enim virtute longe illinc omnis profligabitur cõſumptio, interitus, & mors non accedent ad tabernaculum ſanctum tuum.

Non patietur cibus iſte tuus, quem apud te manducabimus, in perpetuum diſſolui compoſitionem corporis noſtri, in perpetua immortalitate glorioſi indiſſolubiléſque conſeruabimur.

Panis quem ibi propones conuiuis tuis, non exhibebit laborem dentibus, molis non egebit dentium vt conteratur in eis.

Illabetur per ſeſe dulciter vt mel gutturi noſtro, & penetrabit ſuauitas eius vſque ad intimum cordis noſtri.

Implebit ſuauitate animas noſtras: omnia oſſa noſtra dicēt, Domine quid ſimile poteſt eſſe huic dulcedini?

Gloria patri, & filio, & ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & ſemper, & in ſecula ſeculorum, Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM IX. CONSIDERATIONIS PHYSICAE DE SENsibus exterioribus, eorúmque organis, & sensibilibus, præfatio.

PRAETER potentias illas vegetatiuas, quibus omne viuens ab autore omnium Deo dotatum conspicimus, vel ad suiipsius conseruationem siue perfectionem, vel ad suæ speciei sustentationem, experimur in animantibus esse alias quasdam vires exteriores, quibus rerum extrà existentium mirabili modo possunt species, atque simulacra in se suscipere, absque vlla reali susceptione corporum illorum quorum apprehendunt simulacra: sicque fit, vt cætera omnia tam animata quàm inanimata, possint hisce viribus animalia variis modis apprehendere: quædam quidem longius absentia, quædam vicinius præsentia, iuxta virium harum diuersitatem, secúndum perfectionem maiorem atque minorem. Has autem potentias sensitiuas dicimus, & vulgata appellatione ab officio sensus appellamus. Horum quidam organum habet exterius patens, résque ipsas non nisi exterius præsentes & obiectas percipiunt, vt visus oculum habet pro organo, & non nisi præsentialiter obiectos oculo colores percipit: quos proinde sensus exteriores rectè appellamus. Ac de his nunc præsentis libri aggredimur determinationem, de illis qui interius latent absconditi, post expeditum horum qui iam propositi sunt tractatum, sermonem (Deo donante) facturi. Ita enim ordo exigit disciplinæ, vt de iis quæ nobis nunc sunt notiora, sensibúsque nostris magis exposita, prius absoluatur determinatio, quàm ad ignotiora & occultiora fiat progressus.

De numero sensuum exteriorum, & specialiter de visu.

CAPVT I.

DE potentiis, quas exteriores sensus appellamus, dicturi, commodum quot sint, & quæ ipsorum obiecta præmittemus.

Quinq; sensus exteriores. *Sunt autem sensus exteriores quinq;, visus, auditus, odoratus, gustus, & tactus. Obiecta quoque totidem sunt, hæc videlicet, visibile, audibile, gustabile, odorabile, & tangibile.*

Quinq; obiecta.

Omne enim sensibile, vel est visibile, vt colores, lux & lumen: vel audibile, vt soni: vel odorabile, vt odores: vel gustabile, vt sapores: vel tangibile, vt calidum, frigidum, siccum, & humidum. Vnde color est obiectum visus, hoc est, id quod per se à sensu visus percipitur, & cuius ratione cetera colorata videntur, sub colore intelligendo lucem & lumen, quæ etiam per se sunt obiecta visus. Sonus, est obiectum auditus: sapor, obiectum gustus: odor, olfactus: qualitas tangibilis (sub qua sunt calor, frigiditas, humiditas, siccitas) obiectum est tactus: ita vt nihil percipiat auditus, nisi ratione soni: nihil gustus, nisi ratione saporis: nihil odoratus, nisi ratione odoris: nihil tactus nisi ratione tangibilis alicuius qualitatis. Ad clariorem prædictorum intellectum faciunt quædam diuisiones Aristotelis, ipsum sensibile in aliquod membra secantes. Prior est,

Sensibilium, quædam per se, quædam per accidens sentiuntur.

Id est, eorum quæ sensu percipiuntur, alia ratione suæ naturæ, & non ob aliud inexistens percipiuntur, alia ob aliud inexistens. Prioris exempla sunt quinque sensuum obiecta color, sonus, &c. Posterioris sunt omnia horum obiectorum subiecta, vt homo, equus, lapis, planta, &c. Ratione coloris videntur, soni causa audiuntur, odores ab odoratu percipiuntur, & non ex propria natura. Altera diuisio,

Sensibilium per se, alia sunt vniuscuiusque propria sensus, alia communia cunctis. Proprium sensibile est, id quod alio sensu sentiri non potest, & circa quod error fieri nequit.

Id est, quod vnico sensu exteriori per se seu speciem percipitur, & circa propriam, quod sensus non erat seu decipitur, ita vt videat non colorem, pro colore, aut audiat non sonum pro sono, odoretur non odorem pro odore: & ita in cæteris, licet ignoret quid sit habens colorem, &c.

Sensibilia communia sunt quæ nullius sunt propria sensus, sed omnibus communia.

Cuius sententia ex definitione precedenti facilè patet. sunt huiusmodi, motus, quies, numerus, figura, & magnitudo seu quantitas continua permanens. Hæc enim à pluribus sensibus exterioribus percipiuntur, licet non ab omnibus, vt motus & tactu & visu est perceptibilis, secundum Aristotelem.

Habent autem hi quinque sensus, suum quisque organum & medium.

Organa sunt hæc, oculus, aures, lingua, nares, neruus tactiuus.

Aqueus siue crystalinus, in quo recipitur species & eius virtute fit visio in oculo. Dicunt enim in centro huius humoris perfici visionem. Et propter hunc humorem Aristoteles dixit oculum esse aqueum: quod probat etiã ex aquæ effluxu, cum oculus fuerit confossus: & ex prouidentia naturæ, quæ circa pupillam circumposuit albuginem pinguem & calidam in modum adipis illis animalibus, quę sanguinem habent, item & palpebras: hoc ingeniose factum dicens à natura, vt humor ille pupillæ per frigus non aliquãdo coagularetur vel congelaretur. Ab hoc autem humore vlterius tendũt ad cerebrum, à duobus oculis duo nerui, qui in vnum conueniunt sese intersecando, qui neruus opticus, id est, visiuus dicitur. Notandum verò quòd tam oculus, quàm anima, quàm etiam potentia visiua, videre dicitur, verum id diuersis intelligitur modis. Oculus enim videt, quia visionis actum in se habet. Anima videt tanquam efficiens præcipuum actus videndi, & visiua potentia tanquam efficiens instrumentale.

De obiecto visus, colore, & luce.

CAPVT II.

SVnt autem quæ videntur (vt diximus) colores, lux, & lumen, quanquam lumen non proprie terminet visum. Est enim lumen species lucis, & lux in lumine videtur, & ipsum de se spargit per medium in organum sicut color diffundit suam speciem in organo, & per eam videtur. Species autem propriè non videtur, sed per ipsam videtur id à quo diffunditur in sensum. Vbi notandum, quod color vt in oculo suam speciem diffundat, requirit luminis illustrationem. Non enim potest color immutare medium, neque proinde,

mouere sonitum, nisi cadente super ipsum aliunde lumine, extrinsecus. Lux vero non eget alieno lumine, quandoquidē ipsa secum lumen affert, in quo videtur. Vnde si sic esset color, semper esset visibilis tam de die quàm de nocte. Imo vero per cōtrarium superueniente extrinseco lumine lux impeditur, ne videri possit: si superueniat, inquam, lumen maius. Nam maius lumen offuscat minus: quemadmodum manifestè patet in luna, & stellis, quæ latent, donec solis lumen abscedat, post cuius abscessum videri incipiunt, si aliud non intersit obstaculum. Attendendum vero quod diximus, vt color videatur requiri ad luminis alieni illustrationem. Nam quædam repe-riuntur duabus rationibus visibilia, partim ratione coloris sui, partim ratione luciditatis, vel fulgoris. Patet hoc secundum in lignis putridis, oculis cattorū, vermibus quibusdam, & piscium ossibus. Hæc enim in nocte, & si quando ab eis lumen extrinsecum secludatur, videntur secundum lucē quam habent. Per diem autem cadente super ipsa extrinseco lumine secundum colorem proprium longe alia videntur. Vnde & falli non raro contingit eos, qui sulphurata in cattorū oculos impingunt, aut aduersus truncos putridos nocte consurgunt, ossave huiusmodi pro re quapiam pretiosa decepti colligunt existimantes se aut carbones videre ignitos, aut homines armatos contra stantes, aut pretiosa quæque metalla reperire. Hæc ergo corpora sic duabus rationibus visibilia, ratione quidem coloris (quemadmodum alia corpora) non videntur nisi in lumine, ratione autem fulgoris illius, non nisi in tenebris. Sunt autem quæ secundum idem, & de die videntur, & de nocte, quemadmodum videlicet flamma ignis medio die videtur in lumine etiam non proprio. De nocte vero videtur per lumen proprium quod de se diffundit. Secundum idem tamen videtur, quamuis non in eodem lumine.

Arist. c. 7. 2. lib. de anima.

Quibus rebus conueniat color.

CAP. III.

Quibus cōuenit color.

NOn inuenitur autem color propriè acceptus, nisi tantum in corporibus terminatis, hoc est opacis, & quæ transflucentia siue penitus diaphana non sunt. Licet autem solum color ille qui in extremitate apparet corporis opaci, super quod cadit lumen à corpore lucido, moueat visum atque ab oculo videatur, est tamen secūdum veritatem color etiam in partibus interioribus ipsius corporis opaci, æquè atque in extre-

extrema,quemadmodum ad oculum patet in corporis diuisione, vbi manifeste color in vtraque parte se offert, qui non per diuisionem illic generatur, sed ante diuisionem præfuit, tametsi non apparuit. Quòd autem non videatur nisi ille qui est in extremitate,inde est, quòd hic solus lumine illustretur. Nam ad colorem qui interius est, non potest luminis fulgor pertingere. Atque hoc est,quod Aristoteles in libro de sensu & sensato.

Colorem actu sensum vel sensationem facientem definit esse extremitatem perspicui in corpore terminato.

Quid color actu sensum mouens.

Solum enim ille color qui in extremitate est corporis opaci,visum mouet:quoniam lumen adueniēs corpus tale in sua extremitate tantum facit esse perspicuum.

Perspicuum est,quod est quidem visibile,non autem per se,sed per alienum colorem.

Id est,corpora diaphana,id est,trāslucentia,vel transparentia,quę visum non terminant,sed perspicua sunt(vt aër,aqua, cœlestia corpora,& quædam alia corpora,solida)non sunt colorata,neq; per se sunt visibilia,nisi quatenus luminis sunt in se susceptiua,ratione cuius fiunt visibilia. Vnde cœlos non videmus vt coloratos, neque aërem,neque aquam,sed tantum vt luminosa,cum lumine fuerint illustrata.

Potentia perspicuum est, id in quo nūc idipsum inest,nunc tenebræ.

Id est,quòd aptum est suscipere lumen,actu tamen non habet:cum autem corpora huiusmodi luminis susceptiua, lumine vacant,tenebræ dicuntur.

Sunt enim tenebræ priuatio luminis in corpore susceptiuo. Est autem perspicuum omne aptum medium visus(cum fuerit lumine collustratum) per quod color possit videri.

Perspicuum versus medium.

Vnde Aristoteles definiens colorem,ait,

Color est,motiuus eius quod est perspicuum actu,& id est ipsius natura.

Id est, color est qualitas emittens sui speciem visibilem per corpus perspicuum, lumine collustratum, idque suapte natu

natura. Non est autem actu perspicuum vel diaphanum, sine lumine. Perspicuum ergo actu mouetur & immutatur à colore, quatenus videlicet color in perspicuum imprimit suam similitudinem, ipsum verò perspicuum consequenter immutat visum. Atque ita per medium perspicuum color immutat visum. Sic etiam lux medium perspicuum prius immutat, lumen in ipsum diffundendo, ac per medium ita immutat visum. Admodum vero aptè hoc natura disposuit, vt corpus perspicuum, quod est visus medium, non habeat vllum insè colorem. Si enim colorem aliquem insè haberet proprium, color ille impedimento esset discernendis coloribus. Nam quicquid per tale medium videretur consimilis coloris iudicaretur, veluti cum per vitrũ rubeum, quod intra se habet rubedinem, cernimus, quicquid conspicimus apparet rubeum. Prouidè ergo hoc natura disposuit, vt medium visus per quod debeat color discerni, careat natiuo colore. Ob hoc verò & lumine proprio, sine propria luce carere videtur ne luci cuilibet percipiendæ præbeat impedimentum.

Lumen autem (iuxta Aristo.) est actus huiusce perspicui, ea nimirum ratione, qua perspicuum est.

Medium visus nequaquam impedit visionem. CAP. IIII.

Opinio Democriti.

EX prædictis patet, non rectè sensisse Democritum, qui exstimabat, si totum spatiũ, quo cernimus, esset vacuũ, acutius expeditiúsque singula posse videri, adeo vt formica posset per medium vacuũ in cœlo videri. Sic enim ista procedit imaginatio, quasi perspicuum inter mediũ impediat visionem, quòd veritatẽ non habet, cũ potius eam adiuuet, imò sine eo nõ posset fieri. Si enim esset vacuum inter cœlum, & oculum nostrum, nihil penitus posset eorum quæ in cœlo sunt, à nobis videri. Medium enim, primum à colore vel luce immutatur, & per ipsum medium perspicuum immutatũ consequẽter immutatur oculus. Illud tamẽ verùm est, quod medium si incrassatũ fuerit, impedimentum præstare posit, vt quanto magis à perspicuitate recedit tanto ægrius per per ipsum fiat visio, velut cum aër in nubium densitatem ingrossatur, quemadmodum per aquã difficilior fit visio quàm per aërem, cum tamen vtrunque sit medium visionis. Quòd autem medium actu perspicuũ esse debeat, & lumine collustratum, vt fiat visio, quæri solet, an ex parte coloris hoc fit,

an ex

an ex parte oculi. Est autem probabilius, quod ex parte coloris hoc procedat, quoniam videlicet color suapte natura non potest immutare medium, nisi actu perspicuũ, & lumine collustratum, neque potest nisi lumine super ipsum cadēte, suam speciē in aerem imprimere. Nam (quātum ad oculum attinet) experimur, hominem in tenebris dēsissimis positum videre candelam lucentem à longe, quod argumentũ esse videtur pro oculo, quòd ipse ex sua natura non requirat sui ipsius illuminationem, sed ex parte ipsius coloris, qui non potest aliter nisi in perspicuum actu suam speciem imprimere. Et illa, quæ iam suprà diximus, in tenebris videri ratione sui fulgoris vel luciditatis, ab oculo nō illuminato videtur. Cum autem oculus per suam potentiam visiuam possit nullo lumine illuminatus percipere flammam & huiusmodi fulgorem, videtur ipse quātum ex se non requirere illuminationem alicuius luminis extrinseci, vt videat colorem. Propter quod dixerunt nonnulli esse in oculo quandam lucem, qua sufficiat (etiam si extrinseco lumine non illustretur) quātum ex sua natura, apprehendere visibilia. Quod tamen non videtur de luce propriè dicta veritatē habere, sed tantum de claritate, limpiditate, ac perspicuitate, quæ est in pupilla admodū crystalli resplendentis. Lux autem propriè dicta non illic ponenda est, eadē ratione qua nec color. Quomodo enim si color aliquis proprius esset in pupilla, impediret colorum distinctionem, atque ob hoc denudatum esse oportet organum visus ab omni colore, vt omnium possit colorum speciem absque impedimento suscipere, & de omnibus iudicare: ita & de luce proportionabiliter apparet dicendum.

De auditu & eius organo. CAP. V.

INter sensus exteriores secundo loco ponitur auditus, cuius est sonos omnes atque voces & eorū differentias percipere. Quomodo autem de visu diximus, quòd consistit in quodā aqueo, in humore scilicet crystallino qui est intra oculum: ita de hoc sensu dicunt: quòd sit in quodam aëreo, siue in quodam aëre connaturali circundato membranula & intra aurem diligenter abdito, prouidéque concluso, ad quem cum species soni per aërem extrinsecum delata fuerit, susceperítque intra se speciem soni: ita causatur auditio, fitq; ibi soni perceptio: sicut visio fit in pupupilla oculi, suscepta in eam coloris specie. Hunc autem aërem natiuū, prouida natura,

tura, siue potius naturæ prouidissimus institutor egregie muniuit (ne lædi facile posfit quouis aeris impulsu) mirabili curuatione, quæ in aure apparet, inter ipsum ad hoc auditus organum multis anfractibus, & tortuoso meatu reddens admodum difficile: ne si rectâ esset ingressus, aer vehementer commotus facilè vsq; ad organũ violéter se ingerẽs, ipsum læderet atque destrueret. Nunc verò cum per tot curuitates atq; anfractus aer pertransit, antequã ad organum intrinsecus latens pertingat, frangitur eius violentia, ne possit nocere, quantumuis extra aurem fuerit vehemens aeris cõmotio. Quemadmodum videmus aquas in rapidis torrentibus vbi recto currunt tramite, maximo ferri impetu, vbi verò anfractus plures & incuruaturæ occurrerint, frangitur impetus, & ad partes illas quæ post has curuaturas sitæ sunt, mitiores veniunt aquæ, fracta nimirum per alueum tortuosum nimia impetuosi cursus violétia. Cuius simile & in oculi pupilla consideramus, cui ne à subito ingrediẽte nimio lumine, aut etiam ab aere nimium propinquo euenire posfit vlla læsio, naturæ autor præuia contulit munimenta, albuginem videlicet, & reticulos anteriores, quibus à læsione & offensione pupilla seruatur: vt non immerito diligentissimã Dei erga se custodiam postulans dixerit Propheta, Custodi me domine vt pupillam oculi. Rursum quomodo in pupilla diximus nullum esse colorem, ad hoc vt omnium esse posfit colorum perceptiua, sic & de hoc aere dicendum, quòd nullũ in se proprium habeat sonum, vt absque impedimento omnium posfit sonorum differentia suscipere. Quòd autem manum admouentes auri, audire nobis videamur intra aurem sonum quendam ad modum cornu obscure sonantis, non arguit sonum aliquem esse in organo auditus. Est enim sonus iste in aere, qui extra pelliculam est, inter manum & organũ auditus, qui intra auris anfractus conclusus, atq; coarctatus, per manus arctam compresfionem aut digiti immisfionem nec exire valens, mouet membranam quã aër connaturalis clauditur, à qua mouetur organum auditus, sicque causatur sonus. Est autem huius soni intra aurem perceptio in homine signũ incolumis auditus, ita vt si manu admota auri, aut digito immisso non percipiatur sonus huiusmodi, signum sit læsi aut male dispositi auditus: quemadmodum argumẽtum est sani visus, si oculus obiectus solari radio, vel admoto pro-
pius

Comparatio pulchra.

Psalm. 16.

De sono quẽ audimus, intra aurẽ immisso digito.

pius lumine candelæ,non immotus persistat, sed ocyus sese voluat,& palpebras tremulas frequenter claudat, ne nimio lumine ipse offundatur, & sensus ipsius harmonia dissoluatur. Quibus autem hoc deest: visum habent læsum. Vnde cæcos videmus admota lucente candela oculos nihil retrahere, & surdi vel surdastri manum auri apponentes, sonum illum supradictum intra aurem non percipiunt.

De sono qui est obiectum auditus.

CAP. VI.

Est autem sonus proprium obiectum auditus, ita vt nihil nisi gratia soni audiri possit, & quicquid auditur, gratia soni audiatur.

Obiectũ auditus sonus.

Est autem sonus, motio eius, quod eo motu moueri potest, quo mouentur ea quæ resiliunt à corporibus lenibus, cum quispiam percutit.

Hanc definitionem patet esse causalem,& hic redditur sensus: Sonus est qualitas quædam causata in medio ex collisione siue percussione duorum corporum adinuicem, qui cum totum oppleuerit medium vsq; ad organum auditus, efficit auditionem. Ad quemlibet enim sonum causandum tria requiruntur: scilicet percutiens, percussum,& medium. Quanquam horum aliqua secundum rem interdũ contingit concidere, vt pote cum vnum duorum fungitur officio, veluti cum quis virga violenter percutit aërem, idem aër quatenus violenter ictus habet rationem percussi, quatenus verò in se sonum recipiens, dicitur medium. Vnum autem corpus per se solùm non potest sonũ efficere. Notandum verò, quòd sonus non in ipso est subiectiue quod percutit, neque quod percutitur, sed in medio circunstante (aëre scilicet vel aqua) quod ipsum in se recipit. Cum enim ex ictu mallei super campanam sonus editur, non est ille subiectiue neq; in cãpana percussa, neque in percutiente malleo, sed in aere circunstãte,& per impulsum siue ictum moto cyrcũgyrato, in quo suscipitur soni qualitas. Vnde quòd campana sonare dicitur vel malleus, extrinsecè intelligitur, quatenus videlicet sonũ edunt sua percussione, quemadmodum Solem dicimus calidum, qui tamen vere calorem non habet, sed caloris est tantum effectiuus. Atque ita corpora sonora dicimus, quatenus soni sunt effusiua, vbi fuerint icta. Aer verò tametsi

Soni definitio.

Tria ad sonum requisita.

etsi in se habeat subiectiue sonum, non tamen ab eo secundum concretū aliquod vulgo vsitatum denominatur. Non enim dicitur aër sonans, neque etiam (iuxta cōmunem vocabuli acceptionem) dicitur sonorus, tametsi sono sit informatus. Qua in re manifesta inter sonum (qui est obiectum auditus) & inter obiecta aliorum sensuum differentia est, quoniam color subiectiue est in re quæ per ipsum videtur, & odor in re est quæ per ipsum odorem tantum percipitur, sapor item in re, quæ gustatur, & tangibilis qualitas in re quæ tangitur. Solus autem sonus non est in re quæ auditur, sed ab ea tantum procedit, & in medio recipitur. Solus etiam sonus in ipso medio realiter existit. Cæterorum autem obiecta sensuum tantum sunt in medio intētionaliter, videlicet secundum suam speciem. Fit autem sonus non absque locali motu. Cum enim sonus non fiat sine collisione, & concussione, percussio verò non absque motu: consequens est nec sonum posse fieri absque motu. Sic autem fieri dicunt sonum in collisione corporum, quomodo in aquæ superficie fieri videmus, si iniiciatur lapillus. Videmus enim circa locum iniectionis in aqua fieri circulos, & primum quidem minores, ac deinde continuo maiores in longam distantiam, iuxta quod iniectio magis fuerit violenta, aut maior fuerit aquæ circa locum iniectionis commotio. Ipse autem locus iniectionis videtur esse centrum omnium illarum circulationum, & circum ipsum sese gyrant per circuitum apparentes illi circuli. Ita dicūt, cum facta fuerit in aere collisio duorum corporum, ipsum aërem fortiter *impulsum per circuitum* se gyrare (ita vt locus collisionis sit quasi centrum huius circumgyrationis) idq; in circulationes continuo maiores, cum quo motu pariter & sonus dispergitur à loco collisionis, donec tandem ad aurem vsque perueniat.

An sonus realiter debeat ad organū vsq; diffundi. CAP. VII.

Quomodo verò sonus ad aurem perueniat, an secundū seipsum, an secundum suā speciē, dubiū est. Quidā dicunt, ipsum sonum sese realiter multiplicare vsque ad organum auditus, atq; ibi suam speciē imprimere organo, vt percipiatur ab auditu. Probabilior tamen est contraria sententia eorum, qui dicunt, in aëre quidem proximo & circundante locum percussionis, per circuitum ad aliquam distantiam realiter sonum causari, iuxta vehementiam collisionis

sionis, quousque videlicet per hunc ictum aër mouetur per circuitum huius percussionis: in partibus autem elongatioribus non esse realiter sonum, sed speciem soni ab ipso sono qui est in partibus vicinioribus diffusus: quomodo calor de se speciem diffundit in medium, per quod attingit organum visus. Neque enim causa videtur ob quam amplius debeat sonus per suam realem præsentiam immutare organum, quàm color. Vnde videtur (iuxta hanc probabiliorē sententiam) sic se habere aër proximus corpori sonanti, eique contiguus, & sonū in se habens, quomodo corpus coloratū. Ipsum verò aërem remotiorem, ad modum aëris immutari specie coloris. Vnde quod suprà diximus, sonum tunc efficere auditionem, cum vsque ad aurem totum oppleuerit medium, intelligēdum est, partim secundum se, partim secundum suam speciem. Et id quidem omnino videtur rationi magis consentaneum. Videmus enim in corporibus duris, nonnunquam ex paruuli corporis super durum aliquod collisione sonum fieri, qui locum aliquem valde magnum immutat: vt si quis in templo magno, lato, & alto silicem paruulum super lapideum pauimentum de super cadere sinat, absque aliqua singulari vehemētia, auditur statim sonus vsque ad extremam partem templi. Nequaquam autem videtur sonus realiter per omnes angulos eius diffundi. Cum enim dicant per aëris motum sonum deferri, quo pacto id videatur rationi consonum, vt ex tam paruuli corporis ictu totus aër, qui in tam amplo loco est, dicatur localiter moueri? Item cum leui ictu in cymbalo fit tinnitus, ictus vtique leuissimus est: nec rationabile videtur, vt tam minimo & leuissimo ictu totus dicatur aër, qui in templo est, moueri. Auditur tamen sonus cymbali vsque ad extremos angulos. Vnde verisimile videtur, quòd sonus lapilli istius aut cymbali in partibus elongatioribus non nisi intentionaliter inueniatur, realiter autem tantum in partibus proximis loco collisionis.

Non semper maiorem sonum audiri remotius. CAP. VIII.

QVòd si quis interroget, quo pacto tam modicus sonus tam longè possit immutare aërem, & paruuli corporis tam modica percussio, quo tam late possit speciem soni spargere: cum corpora multo maiora collisa eriā fortius nō tam longe spargant, neque tam late diffundant suā speciem. Vnde si magnum pondus plumbi desuper caderet super pa-

uimentum lapideum, vix tam longe audiretur quàm sonitus parui cymbali, aut cadentis desuper lympidi lapilli super durés lapideo pauimento. Huic quæstioni non admodum difficulter adhibetur responsio, facta analogia ad naturam colorum. Nam vt in coloribus non semper ille longius immutat visum qui quantitate maior est, sed qui est sese clarior & luci similior (quemadmodum calor albus quantitate modicus, longius immutat visum quàm color niger quãtitate maior: item color rubeus & ceruleus multo longius, quàm viridis aut fuscus (sic de sonis dicendum, quòd quidam ex sua natura sunt magis immutatiui medij, & speciem suam facilius latiúsque diffundentes, quàm alij: vt soni acuti magis sunt motiui auditus, quàm graues. Atque hac ratione contingere potest, vt corporum sonãtium, illud longius audiatur, quod minorem edit sonum, quàm ipsum quod longe efficit realiter maiorem. Et fieri potest, vt duorum corporum sonantium id quod latius realiter diffundit sonum, nõ ita longe audiatur, vt illud quod non ita longe realiter sonum fundit. Potest enim vehemens & fortis corporum duorum concussio late sonum spargere, quomodo & late mouet aërem per circuitũ: ipse tamẽ sonus editus non erit de sui natura speciei latè diffusiuus: alter cum sonus modicus, acutus, clarus, & limpidus, ex collisione leui generatus, late suam despergat speciem, & per distans admodum medium possit eam ad auditum transmittere. Nouissime de sono in generali & illud aduertendum est, quòd recipi possit non solum in aëre, verum etiam in aqua: tametsi in aqua minus percipi possit, fitque subobscurior, eò quod propter eius crassitiẽ velut hebescat & supprimatur. Potest quoque etiam homo in aqua audire (tametsi obscurius) quandiu per tortuosum & curuum iter in aurem prohibentur aquæ ingredi. Vbi verò locum hunc occupauerint aquæ, qui est intra aurem, & ad pelliculam qua aër connaturalis tegitur peruenerint, indisponitur organum, ne amplius percipiat sonos.

De voce, quomodo fiat, & quibus conueniat.

CAP. IX.

Est autem quædam particularis species soni conueniens solis animantibus, licet non omnibus, quam vocem appellamus, definiturque ab Aristotele hoc modo,

Vocis definitio.

Vox est ictus aëris respiratione attracti, qui quidem ab anima

anima fit ea quæ in partibus collocatur, ad eam partem quæ gurgulio appellatur.

Quæ definitio hunc in modum est intelligenda: vox est sonus causatus ab ictu aëris ab anima respiratione attracti, & percussi ad vocalem arteriam, cum alicuius significationis imaginatione. In qua definitione sonus pro genere ponitur. Cætera vero ad exclusionem aliorum sonorum quæ voces non sunt, adducuntur. Cum enim dicitur vox est sonus aëris respirati ab anima, manifeste ostenditur, vocem non nisi rebus animatis competere: neque illis quidem omnibus, sed iis tantum quibus conuenit respiratio. Aër enim respiratus dicitur, qui est per respirationem attractus, qui postquam impetu fuerit concussus ad vocalem arteriam, siue gurgulionẽ, hac cõcussione sonum efficit. Manifestum enim est, quod aer per respirationem attractus inquantum huiusmodi non efficiat vocem. Alioqui perpetuo homo vocem ederet, cum perpetuo respiret. Sed neq; per solam aëris prius attracti emissionem. Nam & silens homo emittit attractum aërem. Verum cum intus incontentus aër cum impetu concutitur ad latera gutturis, ad vocalem arteriam ita demũ vox efficitur. Ex quo primum euidens est ratio, quare pisces in aqua vocem non forment. Sola enim respirantia possunt vocem edere, piscibus autem non est respitatio. Item neque vocalem habent arteriam aut gurgulionem. Quidam tamen pisces sonitum aliquem faciunt attritu branchiarum, qui vox non est dicendus, quemadmodum neque sonus quem faciunt apes & muscæ confricatione siue impulsu alarum. Imò neque quilibet sonus ex partibus humani corporis factus vox dicitur, quemadmodũ manuum cõplosio, aut pedum concussio non dicitur vox, eò quòd non fit ex collisione aëris respirati ad vocalem arteriam. Patet etiam quòd sonus ille quem faciunt dormiẽtes dum stertunt, non mereatur vocis appellationem, tametsi fiat ex aëre per respirationem attracto. Non enim fit hic sonus per concussionem aëris ad vocalem arteriam. Quod autem additur in definitione, cum imaginatione, id est, intẽtione aliquid significandi, ideo additur, quia hæc est natura vocis, & ad hoc vox ordinatur, à natura tam in hominibus quàm in brutis, vt per eam aliquid significetur. In hominibus quidem, vt inuicem sibi possint indicare mentis cõceptum & animi co-

gitatum, inuicémque ſibi ſecreta animi patefacere & cõmunicare, non neceſsitatis ſolum ſed etiam amicitiæ gratia. In brutis autem, vt affectus ſenſuales poſsint aperire: verbi gratia, concupiſcentiã cibi aut potus, iram, metũ, gaudiũ. Quemadmodum cũ canis latrat, iram indicat aduerſus incognitũ, vel cibum expoſcit à domeſtico, quaſi patefaciens cibi defectum, & ſui poſtulans fieri memoriam. Nonnũquam verò ad gaudium oſtentandum & applauſum, exclamant, latrantque blandius, vtunturque bruta in ſingulis affectibus exprimendis accommodatis vocibus iiſque diuerſis, iuxta quod prudens ſpeciei vnicuique natura indidit. Vnde canes nunc latrãtes, nunc gementes, nunc eiulantes, nunc velut, ſecundũ multiplicatum ſonantes, ad diuerſorum affectuum demonſtrationem percipimus. Ponit quoque Ariſtoteles aliam breuiorem vocis definitionem, hanc videlicet,

Vox eſt ſonus quidam animantis,

Quæ ex præcedenti ſupplenda & intelligenda eſt.

Quomodo reſpiratio item & lingua ad plura conducit, & de vocali arteria. CAP. X.

AD exactius verò perſpiciendum naturæ ipſiúſque naturæ autoris beneficium, attende nõ ſimplex eſſe reſpirationis officium. Nam primũ cõducit reſpiratio ad præcordiorum calorem temperandum. Nam à corde calor nimius egreditur ad præcordia, qui niſi continua aëris attractione refrigeraretur, impoſsibile foret animal in vita perdurare, facileq; caloris exceſſu abſumeretur. Propter quod Deus naturæ pulmonem circum præcordia velut follem poſuit per circuitum, qui aërem ſeſe aperiẽs ad dilatans continuo attrahat, iterũmq; ſe comprimens eiiciat, vt attrahat alium, ſicque perpetuo, donec animal viuit, hanc ſeruat viciſsitudinem, hac autem reſpiratione non egent animalia exanguia, neque illa etiam quæ licet modicum ſanguinem habeant, non tamẽ tantum, vt præcordiorum ab eo inflammatio huiuſmodi expoſcat refrigerationem: cuiuſmodi ſunt piſces in aquis habentes manſionem, vbi non poteſt fieri reſpiratio. Et quantum ad hunc vſum eſt reſpiratio neceſsitatis, propter ſcilicet animalis vitam conſeruandam. Alterum verò ad quod ordinatur reſpiratio non neceſsitatis ſimpliciter eſt, ſed tantum boni gratia, & ad vtilitatem ſiue cõmodum animalis, hoc eſt ad vocẽ formãdam,

per quam animi aut sensus exprimat affectus atque cogitatus. Atque ita etiam de lingua consideramus, quod ad duo à natura deseruiat: quorũ prius est, ad vitæ animalis quandam necessitatem, ad gustandum videlicet & discernendum inter sapores quod in animali est propter nutritionem, ad cibi cõuenientis acceptionem vel disconuenientis abiectionem. Alterum vero est solum boni & cõmoditatis gratia, videlicet lo qui & verba formare: quod simpliciter non est necessariũ humanæ vitę: quandoquidem & muti absque hoc officio vitam seruant. Propter quod etiam primum officium in omnibus hominibus cernitur habere lingua, donec viuunt: secũdum verò quibusdã deficit. De vocali autem arteria, ad quam superius dictum est fieri debere collisionẽ aëris ad formandam vocem, notandum est, quòd distinguitur à via cibi. Est enim alius meatus per quem cibus transit ad stomachum, & alius per quem aër per respirationem attrahitur, vóxque formatur. Nam via cibi ad stomachum tendit, via autem aëris siue vocalis arteria ad pulmonem, cui adfert aërem pro cordis refrigerio: éstque via aëris multo arctior & angustior, quàm sit via cibi. Et quia non longe à via cibi vocalis arteria distat, idcirco prouidissimus naturæ autor operimentum ei de super posuit, quod dum animal cibum sumit, viam vocis claudit, ne aliquid alimenti à suo tramite deuians, inque ipsam incidens, animali adferat vitæ periculum, ipsum suffocando aut strangulando, quemadmodum nonnunquam accidere videmus iis qui inter epulas profusius solent cachinnari: quod vbi contingit, non cessat pulmo tussim concitare, & aërem versus partem superiorem fortiter pellere, vt vel impetu eiciatur (si fieri potest) quod aëris tramitem impedit, & nisi pellatur, animal strangulat.

Vocalis arteria quid sit.

De vocibus articulatis & inarticulatis. CAP. XI.

Quedam autem voces sunt quę certis articulis possunt distingui, & secundũ particularum aptam distinctionem ita percipi, vt etiam respondentibus literarũ figuris describi posśint, quemadmodum experientia monstrat, illa nos certis characteribus depingere, quæ ab hominibus vocibus articulatis proferuntur. Est enim inter articulos vocis & characteres huiusmodi mirabilis quædam correspondentia, per quam fit vt vnum horum alteri respondeat, posśitq; alterum alterius fungi officio. Quicquid enim per vocẽ præsen-

Quid articulata vox.

tes facimus, id per scripturam correspondentem absentes quoque agimus: suntque literæ ipsæ quædam vicariæ absentium voces. Illa autem vox quæ nullis certis distinguitur articulis, vt possit correspondentibus characteribus figurari, sed prorsus indistincta est, & membris non distinguitur, dicitur vox inarticulata. Cuiusmodi sunt voces brutorum animalium, vt bouis mugitus, ouis balatus, canũ latratus, equorum hinnitus, itémque auium garritus: quanquam per artem & humanam industriam harum quasdam videmus paucula aliquot articulatas voces formare, quod ab illis famis inedia, & importuno præcentu potissime extorquetur. Id quod de psitaco ac coruis Satyricus Persius testatur his versibus: Quis docuit psitacum suum chære? Coruos quis docuit verba nostra conari? Magister artis ingeniique largitor, venter. Voces item puerorum clamantium, & ebriorum atque furiosorum vociferantium, hisque consimiles, articulatæ non sunt, cum nullis figuris respondentibus possint depingi. Quis enim bouis mugitum, quis canis latratum aut eiulatum depingat vllis characteribus? Sic & muti vocem quidem dant, quia tamen eam non debite articulatéque distinguunt, vocem non proferunt articulatam. Vbi attendendum est, quod longe aliud est loqui, aliud vocem formare. Neque enim quicũque vocem formant, loquuntur. Loqui enim dicuntur illi tantum, qui verba formant. Non omnis autem qui vocem edit, verba format. Non format enim verba, nisi qui articulatam profert vocem. Nam voces inarticulatæ verba non dicuntur. Procedit autem hæc articulata eloquutio ex mentis conceptione, neque inuenitur nisi in humana specie. Ex ratione enim & mente oritur articulata eloquutio: quæ dum id quod ordinate concipit & apud se cogitat, suæ naturæ consorti, id est, conuiuentibus hominibus cupit significare, vocem talem edit secundũ suos articulos & membra apte distinctam, quæ id quod in mente est possit debite & ordinate (iuxta quod in ea est) repræsentare. Verũm quia vox non potuit nisi ad præsentes fieri, neque sonare potest ad nimium distantes, frequenter autem vsuuenit, vt quis longe absentibus proditum velit animi sui conceptum, hinc & scripturam adinuenit humana ratio articulatam, qua vocis defectum suppleant. Nam literæ apud absentes vocis vice funguntur. Est autem & scriptura quædam inarticulata, non minus quàm vox: qualis videlicet est quam

Quid vox inarticulata.

Literæ vocũ vicariæ.

pue

puerulì antequam characterum formam effingere sint edocti incerto calami tractu depingunt. Aduerte tamen non esse solum voces articulatas eas, quæ in idiomate aliquo determinatam habent significationem. Nam cum interdum homines ad iocum animi gratia, linguam peregrinam aut barbaram se loqui fingunt (veluti si fingens peregrinum me idoma loqui, pleno ore dicam buskambarbucachum, vel alia huiusmodi) voces vtique sunt articulatæ, non tamen in vllo idiomate (quod equidem sciam) quicquam significant. Attamen potest omnis vox articulata ad significandum imponi, & vox ad placitum instituentium fieri significatiua quemadmodum voces nouas quotidie videmus recipi ad significationem, quæ antehac in nullo idiomate fuerunt significatiuæ. Sciendum est etiam, quod solæ voces articulatæ ad placitum instituentium significant. Omnia enim idiomata quantumcunque barbara, vocibus vtuntur articulatis ad sui animi conceptus exprimendos. Neque vllum est idioma aut esse potest, quod in articulatis vtatur vocibus. Pleræque tamen voces inarticulatæ sunt significatiuæ naturaliter, nimirum omnes illæ quas ex naturæ instinctu videmus animalia bruta ad aliquam sensus passionem indicandam formare. Neque solum in brutis, verumetiam in hominibus, vt ploratus infantium, gemitus infirmorū suspirium dolentium. In animalibus etiam brutis, latratus canum, mugitus boum, balatus ouium. Ad huiusmodi autem articulatæ vocis formationem, non sufficit pulmo & vocalis arteria, sed alia insuper instrumenta sunt necessaria, quæ voci dant articulationem. Nam præter illa duo (quæ ad simplicem vocem formandam sufficiunt) requiruntur etiam lingua, palatum, dentes vt minimum quatuor, ad quos fiat velut limatio atque colatio & duo labia, per quę fiat expressio. Et in quibus hæc instrumenta deficiunt, aut fuerint impedita vocem hi efficiunt inarticulatam. Vnde vetulas dentibus deficientes videmus vix articulatum vixque distinguibilem sermonem posse edere, item & eos qui linguam non habent integram, vel non liberā & litigatam. Sed hæc de voce articulata & inarticulata dicta sufficiāt quæ ob hoc prolixius aliquanto deduximus, quod ab aliis plerunq; videremus omissa, cum sint tamē valde digna cōsideratione physica. Vox enim huiusmodi articulata est qua homo manifesto & speciali dei beneficio

Vox naturaliter significatiua.

Requisita ad vocē articulatam.

cætera animalia præcellit propter quod solus etiam peculiaria ad eam habet instrumenta, quæ illa non habent.

De sono qui appellatur Echo. CAP. XII.

Echo. Quandoque autē auditur sonus quasi rediens illuc vnde fuit emissus, & velut soni soni vestigium subsequēs. Quod fieri accipiendum est per reflexionem soni repercussi ab obiecto corpore, sicque reuertentis ad aurem: qui sonus, cum longinquior adueniat ad aurem (vtpote reflexus & repercussus, ad modum pilæ resilientis à loco ad quem directè fuerat proiecta) meritò posterior tēpore auditur. Fit autem hæc reflexio & repercussio maximè circa montes aut syluas & aquas, aut in corporibus concauis, vt in templis habentibus reflectentes testudines. Et illic tardius subsequitur Echo primum sonum, vbi latior est reuerberatio distátque longius id vnde fit repercussio. In templis verò breui & apta testudine coaptatis, vix Echo auditur subsequi, sed simul cum prima voce se adiungens, quasi sonum duplicat, & mirum cantantibus est subsidium, si pauci sint: quemadmodum contra onus graue, si nimij, eo quòd subsequens fortis reflexio prioris emissi soni, grauet & velut opprimere laboret sonum directum, emissum posterius. Vbi notandum, quòd (iuxta Aristotelis sententiam) semper fit soni repercussio & reflexio, quamuis non semper percipiatur. Interdū enim ita debilis est reflexio, vt non valeat percipi: quemadmodum lumen quidem semper reflectitur & reuerberatur, sed plerunque tam infirma est verberatio, vt lumen non iudicetur, quemadmodum in vmbra candelæ per noctem contingit, vbi in vmbra est quædam luminis reflexio, sed non iudicatur à sensu propter debilitatem. Nam si non esset reflexio luminis, sequeretur per diem loca omnia plena esse tenebris, ad quæ nō pertingeret directus solis radius, atque ita loca plurima destituta essent lumine. Sed quia lumen solis admodum potens est, idcirco etiam reflexum ipsius luminis facilè cernimus. Ita ergo dicunt in omni sono fieri reflexionem, sed non semper auditu percipi. Et quanquam communiter Echo non nisi in terminatione soni auditur, fit tamen priorum partium soni æquè reflexio, sed non aduertitur, propter partem soni subsequentem, quę fortius immutat auditum (cum sit sonus directus) quàm Echo, cum sit sonus reflexus. Verba autem Aristot. sunt hæc,

Fic

Fit Echo, cum aër factus vnus ob vas vel locum quæ terminauit ipsum atque dissolui prohibuit, unde resilit, veluti pilæ repulsus.

Quorum sensus ex præcedentibus claret.

Quòd visus nobilior est auditu & quomodo visus auditum anticipat. CAP. XIII.

QVoniam vero visus mouetur à suo obiecto, absq; motu locali, & absq; reali sui obiecti in mediū effusione tantum speciem obiecti absq; omni corporali immutatione, per medium deferens suscipiendo: auditus verò non nisi per exteriorem motum corporalem, & realem obiecti proprij in medium effusionem: idcirco visus spiritualior & nobilior iudicatur, quàm auditus, ac per consequens cæteris etiam sensibus auditu minus spiritualibus. Visus enim omniū sensuum spiritualissimus est, & per consequens maxime sui obiecti facilime perceptiuus. Atque hinc etiam est quod dici solet, visum anticipare, siue anteuertere auditum. Prius enim ad organum, visus peruenit obiectū ipsius secundū suam speciem, quàm ad auditum perueniat ipsius obiectum. Quia enim sonus diffunditur per motum localem, qui successiue fieri debet, & tempus postulat (cum sit motus corporalis) color autem absq; motu corporali suam speciē diffundit in oculo, ad eum modū quo lux suum diffundit lumen (id est, in momento absque successione) idcirco non mirum videri debet si visus citius percipiat colorem aut lucem quàm auditus sonum. Hoc autem est, visum anticipare vel anteuertere auditum. Quod experiētia quidem nobis ad oculum in nonnullis manifestat. Qui enim à longè spectant cædentes ligna in syluis, prius vidēt securim ferientem truncum, quàm sonum ex percusione sequentem aduertant. Imò prius in altum eleuasse eos securim ad iterum feriendum cernūt, quàm prioris ictus sonitus ad aurem fuerit delatus. Idem vident qui à longè mulierculas super aquas linteorum immundicias eleuato ligno excutientes spectāt. Idipsum quoque & in corruscatione contingit, dum prius fulminis splendorem oculus cernit, quàm ad aurem tonitrui sonus pertigerit, cum tamen secundum veritatem tonitrui concussio præcedat.

Visus anticipat auditū.

Quomodo in homine visus & auditus ad singularem finem ordinantur. CAP. XIIII.

Illud autem consideratione operum Dei & naturæ valde admirabile est, quòd in humana specie non solum plura voluit ponere organa, & nobiliora, quàm sint in speciebus inferioribus brutorum animalium, verumetiam eadem illa quæ communiter dedit homini & aliis animalibus, in humana specie ad usus quosdam peculiares, & secundum singularem aliquam excellentiam constituit. Visum enim & auditum communem fecit etiam aliis animalibus, eatenus videlicet, quatenus suæ conueniret naturæ, vt scilicet à longe possent alimentum & sibi conueniencia videre ac prosequi, aut disconueniés & inimicum fugere, itémq; per sonum vel incitari ad id quod conueniens est, vel absterreri ab eo quod disconueniens. Peculiariter etiam propter hominis vtilitatem (cui à natura cætera sunt subiecta) vt per humanæ vocis sonitum possent dirigi & gubernari, quemadmodum animalia domestica videmus ad vocem hominũ vel accedere, sumẽdi pabuli gratia, vel effugere, & à cœpto desistere, propter vocis terrorẽ, aut etiam moueri & gradum sistere, secũdum directoris imperium. In homine autem peculiariter hi sensus altioris boni (vt Aristoteles ait) id est, disciplinæ & prudentiæ gratia sunt. Ostendunt enim (vt ipse ait) pluriams rerum differentias, ex quibus consurgit contemplatio, & circa agibilia humanásque actiones discretio. Hinc senes plerunque prudentiores sunt, vtpote plures habentes diuersarum rerum experientias, quæ ex particularibus rebus sæpius visis vel auditis gignuntur in homine, per comparationem intellectus. Est tamen differentia quędam inter visum & auditum, quòd visus ad plura per se dignoscẽda secundum se melior promptiórque habetur, & quantum ad ea quæ corpori sunt necessaria, magis homini deseruit, quoniam vbiq; sese offerunt visibilia, non item audibilia: neque sic ad animalis bonum & vitam intertenẽdam est necessaria sonorum, vt colorum perceptio atque discretio. Omnia enim corpora occurrentia colorem habent, insuper etiam sensibilia communia magis visus discernit, quàm auditus. Soni verò in paucis inueniuntur, & non ita passim occurrunt. Vox autem in paucioribus reperitur. Per accidens tamen auditus melior est, & quantum ad animam vere vtilior quoniam disciplinę plurimum confert, propterea quòd ad disciplinam capiendam hic sensus optime subseruiat. Sermo enim quo docens vtitur non nisi per au-

Nota.

Aristot. in lib. de sensu & sensa. 1. cap.

ditum capitur, atque ita rerum vtilissimarum, & dignissimarum cognitio, auditus ministerio in nobis comparatur, Vnde fit vt qui à natiuitate cæci fuerant, nullum habeant impedimentum quin euadant doctissimi atq; sapientissimi. Nati autem surdi non admodum possunt esse sapientes, tametsi ex visis possint habere magnam in particularibus experientiam ad ea. Hæc tamẽ vtilitas de qua loquimur, ipsi auditui per accidens conuenit. Sermones enim illi pleni disciplinæ, quantum ad ipsum corporis auditum, nihil amplius efficiũt in homine, quàm si aliam quãlibet edas vocem: quomodo in brutis animalibus videmus quòd nihil amplius accipiant ex sermonibus plenis prudentiæ, si in aures eorum insonentur, quàm ex vocibus nihil significantibus. Sed intellectus est, qui per auditus ministerium tantam homini cõfert sublimitatem. Visus ergo per se ad plura, eaque animali secundum vitam corporis magis necessaria est melior, auditus vero per accidens ad ea quæ mentem oblectant, & intellectui cõducunt vtilior habetur. Qua de re forsitan in libro de intellectu & voluntate latior fiet determinatio.

De olfactu, & eius obiecto. CAP. XV.

POst visum atque auditum, tertio loco ponitur olfactus, qui perceptiuus est, atque discretiuus odorum. Est autẽ hæc potentia sita in duabus carunculis, quæ sunt intra nares similes capitibus mamillarum, quæ sunt organum olfactus. Estque hoc organum secundum aliquã participatione naturæ igneæ & igneum aliquid, quẽadmodum organum visus suprà diximus esse de natura aquæ, & auditus de natura aëris. Ad quod organum cum odor à corpore odorifero diffusus pertingit, fit odoratio. De modo autem quo odor à corpore odorifero diffusus contingit ad olfactum, notandum sicut de sono dictum est, ad eius diffusionem requiri motũ localem, ita ad odoris diffusionem fumalẽ quandam euaporationem siue exhalationem. Corpora enim odorifera dicuntur euaporationes quasdam & (vt dicam) effumationes aliquas efficere, per tenuis vaporis ab eis resolutionem. Cuius signum est, quòd temporis successu minui videntur, id quod per euaporationem satis probabiliter videtur contingere. Vnde per diem (quando calor viget) flores experimur magis odorem diffundere, quàm per noctem. Cuius non alia videtur causa, nisi quòd calor diei educit fumositates aut vapores

Olfactus instrumẽtũ et obiectum.

Mediũ olfactus est aer & aqua.

vapores à corpore odorifero: frigus autem noctis, quodammodo condensat atque constringit odorabilia, ne tunc ita fumositates effundant. Manifestissime vero ad oculum cernimus, cum odorifera (*vt thus & ligna boni odoris*) cremantur per multam fumositatem exhalationem copiosissimum effundi odorem. Vnde licet hanc euaporationem oculus aperte non semper percipiat, est tamen omnino rationi id persuasibile ex his quæ cernimus, à rebus odoriferis virtute caloris cuiusdam, qui in odorifero est, aliquam fieri euaporationem, per quam odor diffunditur ad organum olfactus: à quibusdam quidem grossiorem, à quibusdam vero subtiliorem iuxta naturam & dispositionem corporis odorem fundentis. Ex quibus ratio claret, ob quam corpora quædam nullum de se *fundunt* odorem, quia scilicet nullam de se fundant euaporationem, neque effumabilia sunt: quæ etiã temporis successu non videntur minui. Imo nec in igne posita minuuntur, quemadmodum aurum quod dicunt esse minime odorabile, quoniam ex eo nihil resoluitur, propter quod & igne nihil deperdit. Aduertendum tamen, quod multa corpora aliquem de se odorem fundunt, & aliquam euaporationẽ, quẽ tamẽ non facile homo percipit, eo quod homo sit imperfecti odoratus, *neque possit nisi excellentiores* odores percipere. Vnde dicit Aristoteles, ferrum habere odorem, & magis æs, aurum autem nequaquam. Nobis tamen vulgo vt non aurum, ita nec ferrum, neque argentum videntur odorem diffundere. Quod autem homo imperfectũ habeat hunc sensum odoratus, experientia satis monstrat, quoniam quidem animalia quędam acutius exatiúsque olfaciũt, vt canes & vultures. Vnde hunc sensum præ omnibus dicunt in homine esse imperfectissimum, causam assignantes: eo quòd iuxta cerebrum eius organum sit positum. Homines autem in cerebri magnitudine & frigiditate, cætera animalia excedere, compertum est. Vnde oportet organũ olfactus (quod igneæ naturæ est, calidóque & sicco perficitur) impedimentum aliquod accipere ex vicinitate cerebri in qualitatibus cõtrariis excellentiis, vt non ita exacte posit singula percipere, quomodo in aliis animalibus, in quibus non est tanta cerebri frigiditas aut magnitudo, aut in quibus nõ est tanta vicinitas huius organi ad cerebrum.

Quomodo odoratus in hominibus secundum aliquid perfectior

est

est, secundum aliquid imperfectior.

CAP. XVI.

Videtur tamen quod hic dicitur de imperfectione odoratus in homine, secundum debitam moderationẽ sane intelligendũ, non quidem vt simpliciter sit peior olfactus in homine, sed quantum ad aliquid. Simpliciter enim dicendum potius, quod præcellat hominis odoratus. Pro cuius intelligẽtia aduertendum est, quosdam esse odores, qui grati sunt aut ingrati olfactui, ipsique vel delectationem vel tristitiam afferunt per accidens tantum, & propter alterum, nempe propter saporem & alimentum quemadmodũ odor carnis igne concoctæ & ad esum aptæ ipsi olfactui gratus est, & propter saporem & propter cibum, vt scilicet ex odore tali grato attrahatur ad appetendum & quærendum huiusmodi cibum. Nam sicut sapores cibariorum sunt delectabiles, & grati esurienti, ita & odores. Odores tamen ad sapores ordinantur. Vnde saturatis & expletis posteaquam sapor fit ingratus, non amplius gratus est odor ille, qui propter saporem expetitur, sed incipimus fastidire quod antè appetebatur. Vnde etiam fit, vt odor idem qui vni animali est ingratus & execrabilis, alteri sit placens & delectabilis, propter saporem ad quem ordinatur. Quemadmodũ (exempli gratia) cani est odor cadaueris gratus, eò quòd & sapore oblectetur. Homini vero, quemadmodum sapor, ita & odor detestabilis. Sic allij odor, iis qui saporem & esum amant, non est ingratus: contrà vero, illis est abominabilis odor, quibus sapor displicet. Hi ergo odores qui sic propter saporem appetuntur, sunt per accidens appetibiles. Alij vero sunt odores qui per se afferunt delectationem, & non propter alterum: cuiusmodi est odor florum, ita & aromatum odoriferorũ, quæ nõ nisi ad olfactũ pertinent. Hæc enim non propter gustũ expetuntur, neque gratia alimẽti, sed propter ipsam odoris in se se gratiam. Inter hos autem duplices odores ponit Aristote. talem differẽtiã, quòd primos cõmuniter & homines & bruta percipiant, quoniã æque scilicet vtriq; alimentũ accipiũt, quod per odorem cognoscunt esse naturæ cõueniens vel disconueniens. Secundos autem odores solũ dicit hominẽ odoratu percipere. Non enim videmus canes (quanquam acuti admodũ olfactus) vllo modo moueri ad florum odorẽ: & si canis in gramine locum sibi quærat cubandi, nõ videtur magis

Duplex odor.

Odores non propter saporem grati.

gis ad locum vbi flores sunt odoriferi, caput reclinare, quã ad locũ aliũ, vbi similes nõ fuerint. Si tamen florum odoré perciperet, videtur quod magis ad locum boni odoris naturaliter olfactus organo ferretur. Cum ergo homo non solùm odores illos qui propter alimentum expetuntur aut fugiuntur, olfactu percipiat, verumetiam illos qui per se & nullius alterius gratia olfactũ oblectant: manifestum apparet quòd simpliciter in homine quàm in aliis animalibus olfactiua potentia nobilior sit atq; sublimior. Quando enim potentia quælibet latius se extendit, tanto videtur nobilior. Et præcipua ratio ob quam homo præter animalia cętera etiam odores per se appetibiles percipiat, videtur esse nobilitas, & præcellentia ipsius potentiæ in homine supra potentiam similem in brutis aliis: quemadmodum in homine auditus nobilior est & sublimior, quàm in aliis animalibus, eò quod nonsolum sonos discernere, sed articulatas voces distinguere posit. Quod autem superius diximus imperfectum esse hominis olfactum, propter cerebri magnitudinem, frigiditatem, & propinquitatem, ita accipiendum est, quia si fiat comparatio olfactus humani & olfactus canini ad vnum aliquem odorem qui vtriq; sit perceptibilis, idest ad odorem comestibilis, talis odor citius & longius mouebit canis olfactum quàm hominis. Et huiusmodi odorem aliquid cõtingit canẽ percipere suo odoratu, quem minime percipiet hominis odoratus. Leporis nanque qui per viam trãsit, odoré percipit suo acuto odoratu, quẽ nequaquã sentit hominis olfactus. Ac iuxta hũc modum & de aliis sensibus intelligendum venit, si quid aliquando simile dicatur, videlicet aliquẽ ex eis meliorẽ aut perfectiorẽ inueniri in bruto cuolibet quàm in homine.

Non oportere odorem realiter ad organum vsque diffundi.

CAP. XVII.

De euaparatione autem illa & effumatione per quã diximus odoriferum immutare olfactũ, an debeat fieri vsque ad organum olfactus, quæstio est, similis illi quæ prius de sono & motu locali aëris facta est, an debeat vsque organum sonus per motum deferri. Quare proportionabiliter de hac fumali exhalatione dicendum videtur, quemadmodũ dum illic de soni per motum localẽ aëris diffusione: videlicet non esse necessarium, vsque ad organum olfactus realiter diffundi odore per euaporationem, sed sufficere, quod per locũ

prop

propinquum odorabili realiter per euaporationem diffundatur odor, qui deinde in medio suam speciē fundit, sicq; per suam speciem ad organum vsq; pertingit. Videtur autē hoc manifestare experientia, quoniam animalia quædam ad maximam distantiam dicuntur odorari, ita vt rationi consentaneum non videtur, à corporibus ipsis odorabilibus in tam longum spatium fieri euaporationem. Quòd autem in loco propinquo odorabili fiat realis euaporatio, similiter probat experientia: quoniam si quis transeat per agrum valde odoriferum, quando maxime odor viget, senciet se realiter quasi impleri per euaporationem fumositatum, quas intra se suscipit. Iuxtaque modum illi qui iuxta cibos proximi versantur coqui & culinarij, ciborum odore pleni dicuntur. Vt plerunque etiam de delicatissimis ferculis vel nihil vel parum admodum valeant manducare: quod ideo fieri videtur, quoniam intus existens prohibet extraneum. Quo autem pleni sunt, nisi fumositatibus eiusmodi ciborum, quas per olfactū & per respirationem intra se suscipiunt, propter crassam euaporationem, quæ fit decoquente igne, ac resoluente abundanter vapores, atque exhalationes à cibo qui coquitur. Ad eundem modum qui in penu plenum odorifero vino ingrediūtur, mox se quasi impleri sentiunt, adeo vt nonnunquam vevelut ebrij appareāt egredientes. Qui verò à longe tantum cibi vel potus odorem percipiunt, eos non sic impleri experimur, neque vllum ex longo odoratu accipere fastidium, imò accenduntur magis & anhelant, vt diu odore perceptum commodum cibum tandem accipiant. Vnde argumentum sumitur, quod nullam in se substantiam odoriferam per euaporationem susceperint, sed specie tātum sint odoris allecti.

Culinarij quare parū edant.

De diuersitate olfactus, & organi eius varia dispositione.

CAP. XVIII.

Notandum verò, quod non idem est in omnibus odorādi modus. Quædā enim sunt quæ per respirationem odorant, alia verò absque respiratione. Homo enim & cætera animalia in quibuscunque est respiratio, non odorant nisi per respirationem, videlicet per attractionem aeris. Cuius causam assignant ex parte organi olfactus, quod in animalibus respiratione vtentibus cooperculo in modum ostij est munitum, vt nihil possit ad caruunculas illas, in quibus sitrus est olfactus, pertingere, nisi operculum illud leuetur, & quasi

Duplex odorādi modus.

quasi ostiolum aperiatur: quod fit per attractionem aëris, non vtique per os, sed per nares. Monstrat enim hoc experientia, si tibi flos quantumlibet odoriferus ante nares teneatur, nunquam eius odorem percipies ab organo, donec aërem cōtinens absque respiratione, aut donec tantum per os respiras: nisi videlicet per nares aërem trahas ad apertionem operculi: sicque simul cum aëre attracto odorem ipsum vel odoris speciem ad organum olfactus adducas. Sunt autē alia animalia quæ olfactum habent, & tamen nequaquā respirant, vt pisces, apes, muscæ, & formicæ. De his enim experientia certissima monstrat, quòd odoratū habeant. Nā muscæ de longe ad escam veniunt odore allectæ. Apes verò flores an ad mel exugendum conuenientes sint, an minus, odoratu discernunt. Non enim videtur, quo sensu alio id faciant. Et formicas *manifestissime ex hortis videmus ad apothecas* rerum dulcium conscendere in multo numero, sola allectas odoris dulcedine. Hæc tamen omnia non respirant. Necesse est ergo alium esse modum in his animalibus olfaciendi, quàm sit in respirantibus. Pro cuius notitia aduertendum est, quòd sicut animalia non omnia eundum habent modum viuendi, sic nec omnia eundem habēt modum odorandi. Quædam enim animalia oculos habent molles. Et hæc palpebras habent, quibus molles oculi obuoluūtur, & operiuntur, vt claudi possint neque semper pateant. Si enim operculum non haberent, molles eorum oculi facilè susciperent læsionem. Molle enim facilè suscipit læsionem, nisi aliquo munimento defendatur. Quædam verò animalia duros habent oculos, in modum cornu aut solidi vitri. Et his operimentum palpebrarum natura non contulit, neque aliquid quo claudi possint, sed patentes semper esse permisit. Nam propter duritiem, non est eis periculū læsionis. Illis autem mollibus oculis non semper præsentes sunt neque expositi colores, neque percipi possunt ab eis nisi reuelato operculo, nisi palpebris disiunctis. Qui autem nullum habent operculum, semper sibi expositos habent colores, neque vllius egent operculi oblatione, vt videant. Ita sanè & in odoratu dicendum animalia illa quæ respiratione vtuntur, olfactum habere à natura reconditum, & operculo clausum, quare non nisi huius ianuæ apertione recipiunt odores. Fit autem *hoc aëris per nares attractione.*

Quorūdam animalium oculi palpebrarum non operiuntur.

Cæte

Cætera verò animalia nullum habent huiuſmodi operculum, propter quod ſemper præſentes ſibi habent ſempérque ex poſitos odores, neque operculi reuelatione indigent. Poſſunt ergo abſque reſpiratione odorare, quod non poſſunt priora animalia reſpirantia. Ex quo conſequitur, animalia reſpirantia in aqua non poſſe odorare, cum illic nequeat fieri reſpiratio. Piſces tamen in aqua id poſſunt, eò quod reſpiratione non habeant opus.

De guſtu & eius organo.

CAP. XIX.

GVſtus inter exteriores ſenſus quartum locum obtinens, ſapores diſcernit, in lingua habens ſuum organũ. Non tamen linguam totam, ſed neruum, qui in lingua latet abſcõditus. Cæterũ, caro ipſa porosa linguæ, quæ neruum operit & abſcondit, mediũ eſt per quod fit guſtatio. Habent enim guſtus & tactus hoc ſibi peculiare, quòd medium habeant cõiunctum, quoniam videlicet organũ ipſum & mediũ ſimul ſunt in vnum corpus & in vnũ membrum compoſita. Senſus autẽ alij, de quibus iam antè determinauimus, medium habent extrinſecum, aërem ſcilicet vel aquam, per quam ſpecies obiecti ad ſenſum defertur. Ad hoc ergo vt fiat guſtatio non ſufficit, quòd propè afferatur obiectũ, id eſt, ſapor, vel ſapidũ aliquid: ſed neceſſe eſt quòd tangat carnẽ linguæ, atque in eam ſuam imprimat ſpeciem, queadmodũ non poteſt fieri viſio coloris, niſi immutato aëre, & impreſſa in eum ſua ſpecie. Quemadmodũ enim ſe habet aër ad colorẽ in ordine viſum, ita ſapor ad carnẽ linguæ, in ordine ad guſtũ. Quomodo autem color vt in medium aërem ſuã imprimat ſpeciem, requirit illuminationem, ſonus verò aëris motum, & odor euaporationẽ: ita ſapor vt linguã immutet, ſuámque ſpeciẽ in eam imprimat, requirit humoris ſaliuaris coniunctionẽ. Oportet enim ſapidũ coniungi & cõmiſceri ſaliuari humori, qui à natura ſemper eſt circa linguã, vt immutetur guſtus. Vnde quando in febricitantibus nimia ſiccitate humor iſte deficit, ægrotos ipſos nullo videmus oblectari ſapore. Sunt enim eis omnia quaſi inſipida, propter ariditatem linguæ & humoris defectum: niſi forte aqua aut fructus aliqui, qui ſecum humiditatem afferunt, aliqua ex parte ſuppleant ſaliuaris humoris officium. Cum verò ſaliuam aliqua amaritudine contingit eſſe infectam, male iudicat lingua, dulce reputans amarum, propter infectio-

Guſtus inſtrumentum & medium & obiectũ.

Saliua quorſum cõferat animali.

nem saliuæ. Est autem saliua ab omni sapore denudata, vt cõmode posset omnem saporem discernere. Non est autem saliuaris iste humor proprie medium gustus, quéadmodum neque lumen medium est visus, neque euaporatio medium est odoratus. Sed est conditio quædam obiecti, requisita vt cõuenienter sensum immutet, & tale quiddam, sine quo obiectum nequit immutare suum organum.

Quomodo gustus est quidam tactus & nihilominus secundum veritatem diuersa potentia. CAP. XX.

Gustus est quidam tactus.

HVnc autem sensum gustus, dicit Aristoteles admodum certum esse in hominibus, quod sit quidam tactus. Tactus autem certissimus & optimus est in hominibus, quéadmodum posterius declarabitur. Verum de huius dicti intelligentia dubitare solent, an senserit Aristoteles, secundum rem vere eundem esse sensum tactus, & gustus, neque realem esse ponendam diuersitatem, an secundum similitudinem potius id debeat intelligi. Est autem secundum hoc probabilius, vt tantum secundum assimulationem quandam dictum intelligatur, quomodo statua hominis interdum appellatur quidam homo. Vnde non simpliciter ait, gustum esse tactum, sed quédam tactum, tali nimirum adiecta diminuente particula, quo modo statua hominis quidam homo dicitur, non simpliciter homo. Consistit autem similitudo hæc in eo quod suprà retigimus, quòd sicut gustus habet medium coniunctum cum organo, sic & tactus. Item quia vtriusque organum ponitur neruus. Secundum veritatem tamen probabilius est ponere duas distinctas potentias, quarum vna per se percipiat saporum distinctionem, altera qualitates tangibiles, caliditatem, frigiditatem, &c. Cuius est argumentum, quòd in lingua dicunt Medici posse lædi gustum absque hoc quòd lædatur tactus. Et cum defectu saliuaris homoris lingua non percipit sapores, tangit nihilominus, & qualitates tangibiles nihilo pe ius percipit. Videntur ergo secundũ rem distinctæ esse potentiæ, quarum vna læditur vel impeditur absque altera. Sunt autem saporum multæ species, quemadmodum & colorum. Est enim sapor dulcis & amarus, qui sunt sapores contrarij. Sunt præterea sapores alij, pinguis, salsus, austerus, acutus, acerbus, acidus, & alij quidam, quos Aristoteles in lib. de sensu & sensato secundum analogiam & comparationem ad colores extremos atque medios accipit.

Varij sapores.

De

De tactu & eius organo. CAP. XXI.

INter omnes sensus exteriores nouissimus est tactus, vt omnium materialissimus atque crassissimus. De cuius organo dixerunt aliqui, quod sit iuxta cor proportionem habēs qualitatum tangibilium. Sed experiētia docet, sensum tactus per totum corpus esse expansum, ac proinde etiam eius organum. Vbicunque enim & in quacunque parte inuenitur operatio alicuius sensus illic & potentiam talem adesse cōsequitur: & vbi potentia adest, oportet ibidem esse & organū eius: quēadmodū si visionē experiremur in pede, oporteret & illic potentiam visiuam cōstituere, simul & oculum, aut aliud visui organum præter oculum assignare. Quia ergo tactionem fieri experimur per omnia corporis membra, idcirco & potētiam tactiuam & organū ipsius consequens est per totum corpus fateri expansum. Est autem eius organum, non caro, vt quidā existimauerunt. Nam tangibile immediate applicatum carni, immutat tactū: quod non faceret, si tactus organū esset caro, Est enim maxima seu propositio ab omnibus vera concessa.

Sensibile positum supra sensum nequit efficere sensationem.

Vnde si caro esset organum tactus, non posset tangibile apprehendere absque medio sibi applicatum. Neruus ergo qui carne vestitur, ipse est tactus organum, qui per omnia membra expansus, animali dat in omnibus partibus tangendi potentiam. Caro autem neruo huic pro medio est, neque requirit aliud. Tangibile enim carnem contingens, per eam qualitatis tangibilis speciem transmittit ad neruū tactiuum, ibiq; fit tactio. Obiectum autem tactus est qualitas tangibilis, hoc est caliditas, frigiditas, humiditas, siccitas, graue & leue, asperum & lene, durum & molle, viscosum & frangibile, grossum & subtile. Omnia enim hæc sensu tactus percipimus, principaliter tamen quatuor primas qualitates, sub quibus aliæ comprehenduntur.

Tactum omni animali donec viuit esse necessarium.

CAP. XXII.

INueniuntur autem in hoc sensu tactus multa singularia, quæ non ita sunt in aliis iam determinatis sensibus. Primum enim tactus solus omni animali inest, & semper quandiu viuit vt insit, necesse est, neque potest esse animal

sine tactu, neque potest aliquid habere tactum quod non sit animal. Vnde solus tactus ad esse animalis requiritur. Cæteri verò sensus ad bene esse, vt declarat Aristo. vlt. cap. 3. libri de anima. Visus enim, inquit, additus est animali, quo vitam in aëre aut aqua aut aliquo perspicuo sibi vendicet. Auditus, quo ei aliquid indicetur. Odoratus, quo odore à longe percepto ad alimentum se conuertat. Gustus quo iucundum sit ei alimentum, & triste refugiat. Hæc autem omnia ad esse animalis non faciunt, sed tantum ad bene esse. Et verisimile est, quædam esse imperfecta animalia, in quibus nec gustus quidem reperiatur, vtpote terræ affixa aut in alimento suo perpetuo natantia. Nam cum speciali nullo egeant cibo, sufficiátque eis id in quo perpetuo natant, aut cui affixa sunt non eis gustu est opus, quo alimentum secundum saporem discernant, sed tactus eis sufficit, quo alimentum percipiant. Gustus enim illis conuenit animalibus quæ cibum habent disquirere atque eligere per saporis diiudicationē, & alium quidem occurrētem vt noxium relinquere atque respuere, alium verò vt salubrem & conuenientem admittere atque deglutire, aut non occurrentem diligenter venari. Quòd si in aliquot locis Aristoteles videatur contrarium dicere, esse videlicet tactum & gustum omni animali necessarios, gustus improprie accipi debet, secundum quòd tactus ipse vt alimenti perceptiuus, gustus quidam in eiusmodi imperfectis animalibus appellatur. Ratio autem quare sensus tactus sit omni animali, quandiu est simpliciter necessarius, hæc est, quia tactus sequitur proportionem & harmoniam qualitatum primarum animali omnino necessariam: quam harmoniam statim vbi dissolui ant destrui contigerit, ipsum quoque animal mox interire necesse est, simul cum sensu tactus proportionem illam consequente. Et quandiu manet in homine harmonia illa quatuor primarum qualitatum sufficiens ad vitā conseruandam, tam diu neque tactus destruitur. Pariter ergo & vita & tactus in animali ex eadem causa deficiunt. Aliorum autem sensuum nullus proportionem illam primarum qualitatum necessariam animalis subsistentiæ consequitur. Nam quamuis omnes sensus in quodam contemperamento, & in quadam proportione rectè dicantur consistere, ita vt illa dissoluta harmonia, dissipata sit potentia illa sensitiua, quæ ex ea consequebatur (quemadmodum visus destruitur con-

Arist. 3. li. de anima.

Tactus omni animali simpliciter necessarius.

temperamento illo quod in oculo eſt diſsipato) poteſt tamen manete illa præcipua, & ptima harmonia primarũ qualitatum, quæ ad animalis vitã conſeruandã requiritur, diſſolutis aliis contemperamentis. Itaque fit, vt abſq; cæteris omnibus ſenſibus poſsit tactus ſolus in animali perſiſtere.

Quare tactum naturæ autor per totum corpus voluit expandere præ omnibus alijs ſenſibus. CAP. XXIII.

EX hoc verò ſimul oſtenditur, debere neceſſario per totum corpus expãdi ſenſum tactus. Quomodo enim proportio illa & harmonia qualitatum primarum vitæ animalis neceſſaria, nulli membro debuit abeſſe, ita neq; tactu potuit vllum membrũ deſtitui. Quemadmodũ ſi per totum corpus idem eſſet illud contẽperamentũ, quod eſt in oculo, ad quod conſequitur viſus, indubiè cõſequens eſſet, per ſingula mẽbra diffuſum eſſe ſenſum viſus. Eſt autem ſingularis etiam neceſſitas, ob quam debuit tactus non in vna aliqua parte tantũ (vt cæteri ſenſus ſpecialem habitationẽ accipere, ſed per omnia corporis membra diffundi. Videlicet quia excellentiæ qualitatum tãgibilium, id eſt, ipſæ tangibiles qualitates, vbi in excellentia fuerint, per ſe natæ ſunt corrumpere ipſam animalis vitam. Cæterorum autẽ ſenſuum obiecta quantũcunque excellẽtia, nõ ſunt per ſe corruptiua animalis, quãquã ipſum ſuum ſenſum valeant corrumpere, vt (verbi gratia) excellens lumen cadens ſuper oculum, non poteſt animal interficere, quanquàm poſsit viſum indiſponere, imperficere, aut penitus auferre. Item ſonus quantumuis vehemens non poteſt animal interimere per ſeſe, quanquam auditum poſsit obruere, perturbare, aut perimere. Nam quod nonnulli grauì ſonitu tonitrui inueniuntur ſubito deficere, non ex ſono eſt, ſed ex vehementi percuſsione, vel ex fulminis aduenientis virtute, aut conſimili modo. Neque odor neque ſapor in quantacunque ſit excellentia, per ſeſe corrumpit animalis vitam. At verò excellens caliditas aut frigiditas, facilimè animalis vitam aufert propria ſua actione. Iam vero, ſi in vna tantum parte fuiſſet repoſitus ſenſus tactus, non eſſet à natura ſufficienter prouiſum animalis vitæ: cum paſſim occurrant & in omnia membra corporis offerant ſeſe tangibiles qualitates, quæ per ſuam excellentiam à partibus illis, vbi tactus non eſſet, facilimè animali inducerent corruptionem. Quemadmodum (exempli gratia) ſi lumen excel-

Quare natura tactũ per corpus totũ expandit.

lens imaginemur per sese corruptiuũ esse vitæ animalis, non habeat autem homo nisi oculum potẽtem percipere lumen: hoc posito, si oculus tantum in vna parte corporis habeat locum, contingit animal ipsum facillime interire, cum videlicet à tergo vel à pedibus lumen tale excellẽs (non aduertente oculo) animal corripuerit: ita que iam absumptum animal prius quàm percipiat oculus corrumpentis qualitatis excellentiam.

Rectè ergo ad animalis vitam cõseruandam naturæ autor sensum tactus per membra omnia extẽdit, vt nusquam quicquam posset corruptiuum occurrere, quod non statim deprehenderetur, deprehensumque pro virili caueretur, aut fugeretur. Cæterorum autem sensuum nullum obiectum per se actiuũ est, nisi in partem illam in qua sensus talis positus est, vt color & lumen quatenus visibile, non agit, nisi in oculum, & sonus non nisi in aurem, & ita in cæteris: propter quod sufficit pro totius corporis cõmoditate, vnicum esse membrum in quo tales sensus habeant suam sedem, & ad quod obiecta omnia diiudicanda perferantur. Qualitates autem tangibiles, in omnẽ partem corporis æque sunt actiuæ, neque determinatum aliquod membrum spectant. Ideóque prouisũm oportuit animali ex omni parte, & vndique vigilem adhiberi custodiam, ne alicunde subito ab excellenti qualitatẽ arreptum ante tempus occideret.

Tactum non penitus esse denudatum à primis qualitatibus, sed tantum ab earum excellentijs.

CAP. XXIIII.

ILlud quoque in tactu peculiare est, nec vlli aliorũ sensuum conueniens, quòd ipsius solius organum à qualitatibus illis quas habet sensus, pro obiectis nõ est denudatũ. Cæterorum enim sensuũ organa (vt suprà ostendimus) nisi eorum quæ ipsi percipiunt, actu habent: vt oculus ab omni est colore & lumine proprio liber: aër naturalis organũ auditus ab omni proprio sono: organũ olfactus ab omni proprio odore: organum quoque gustus ab omni proprio sapore. Huius autẽ tactus organum non videtur esse à primis qualitatibus denudatũ, quoniam (vt iam dictum est) primarũ qualitatum contẽperamentum & harmoniã cõsequitur. Oportet ergo qualitates aliquo modo in ipso organo tactus inueniri, videlicet secundũ tẽperamentũ, & mediocritatẽ quandã. Ab excellẽtiis tamẽ qualitatũ tangibiliũ, ipsum denudatũ esse oportet. Ad hoc enim tactus

datus

datus est animali, vt per eũ percipiat excellentias qualitatum tangibilium: quas non posset percipere, si ab eis non haberet suum organũ denudatum. Atq; in hoc non omnino ab alijs sensibus dissonat. Est enim eius organum sic denudatũ à suo obiecto, quomodo ipsum perceptibile est à sensu. Nã tactus qualitatum primarum secundum suas excellentias est perceptiuus. Eas autem secundum hunc modum (id est secundum excellentias) organum ipsius non habet, sed tantùm secundum mediocritatem & contemperationem.

Qui fiat vt molles carne, tactus sint melioris atque etiam melioris ingenij: econtrario autem in duris.

CAP. XXV.

EX hoc autem quòd tactus dicitur consurgere ex proportione primarum qualitatum, consequitur quanto in homine fuerit tactus melior, tanto meliorem debere esse illius hominis cõplexionem. Ac rursum quia iuxta corporis bonã complexionem, est qualitas ingenij, fit, vt ex bonitate & precellentia tactus, rectè etiam argui possit bonitas vel præcellẽtia ingenij. Propter quod Aristoteles lib. 2. de anima, in cap. de odore, ex præcellentia tactus arguit hominem esse animalium prudentissimum. Quoniam enim homo (vt ipse ait, & veritas cõfirmat) certissimũ habet tactum, atque in hoc vno superat atque euincit cætera animalia, cùm in alijs sensibus ab animalibus quibusdã superetur: hinc fit, vt homo animalium prudentissimum cognoscatur. Siquidem ex tactu, mentis aptitudo vel ineptitudo, id est, ingenij bonitas aut prauitas deprehenditur. Duros enim carne, mente hebetes & ineptos: molles verò, bene aptos esse dicimus. Quæ quidem Aristotelis dicta ita possint intelligi: Ingenij enim aptitudo consequitur bonitatem complexionis & bonum contemperamentum humani corporis, eo quòd corpus humanum sit animæ in suis operationibus instrumentum. Vnumquodque autem operans (cæteris paribus) melius agit secundum dispositionem instrumenti quo vtitur: quemadmodum scriptor calamo apto melius pingit, quàm inepto & prauo. Vnde cum anima quantum ex sese in omnibus æquè sit potens operari & apprehendere, oportet ex diuersitate corporis, vt instrumenti, prouenire diuersitatem ingenij. Itaque bonam corporis dispositionem & proportionem sequitur bonitas ingenij. Eandem quoque bonitatem complexio-

Molles carne apti mente.

nis in homine cōsequitur bonitas tactus. Melioris autem tactus experimur esse illos qui carne molles sunt, quàm eos qui sunt duri carne. Vnde illos qui sunt molles carne experimur facilime affligi in contactu vel leuis excellentiæ alicuius tangibilis qualitatis, quā alius carne durior vix perciperet, si non in maiori excellētia ipsius organo admoueretur. Manifestum ergo est, ex eadem radice proficisci hæc tria nēpe bonitatem tactus, bonitatem ingenij, & carnis mollitiem, ex aduerso autem prauitatem tactus, ineptitudinem ingenij, & carnis duritiem. Propter quod, rectè ex eo quod oculis, & sensui patentissimum est videlicet ex carnis mollitie, argumētari possumus quod occultum est, nempe ingenij bonitatem: non quidem vt ex causa effectum, sed queadmodum duorum effectuum ex eadem causa prodeuntium is qui manifestior est, arguit eum qui est occultior. Sic de carnis duritie ad prauitatem complexionis & ingenij. Hoc tamen aduertendū est, quod interdum contingit inueniri *in quibusdam* carnis aliquam mollitiē ex nimia humiditate & nimia abundātia phlegmatis, quales videmus homines qui in locis frigidioribus atque humidioribus generantur, multum carneos succóque plenos, propter quod molles carne iudicantur. Verum hæc mollities bonitatem non arguit ingenij, quoniā ex mala complexione & non bona contemperatione, procedit, neque proprie & vere eiusmodi carne molles dicendi sunt, sed potius succosi, aut alia quauis appellatione nominandi. Neque de hac mollitie volebat sua dicta intelligi Aristoteles. Cæterum ex carnis mollitie & complexionis bona *dispositione, aut ingenij bonitate,* argumentari non rectè possumus aliorum sensuum bonam dispositionem, neq; econtrario ex aliorum sensuum bona dispositione argumentabimur ingenij bonitatem, aut carnis mollitiem. Contingit enim ingeniosos esse carne molles & bonæ complexionis, in quibus nō sit visus bonus, aut integer auditus, siue odoratus. Vicissímque contingit optimū habentes visum, siue auditum, siue olfactum parum esse ingeniosos: nimirum quia stat in homine bonam esse complexionem secundum qualitatum proportionem animalis vitæ necessariā, vbi tamen illa quæ in organis prædictorum sensuum exigitur, non fuerit admodum bona.

Duplex mollities.

Quod Christo domino pro suæ cōplexionis nobilitate, passiones omnes fuerint maximè affectiuæ. CAP. XXVI.

Ex

Ex prædictis manifestè consequitur, admodum rectè ac pie sanctos patres id tradidisse de amarissima Christi filij Dei passione, quod ipsius personę fuerit summe afflictiua, multo amplius quàm si hominum cæterorum vlli earûdem pœnalitatum fuissent inflictæ passiones. Decens enim & rationabile erat, vt homo ille qui simul erat verus Deus & homo verus, corpus haberet iuxta dignitatem dispositum in complexione optima, & nobilissima harmonia primarum qualitatum, videlicet vt corpus illud quod sibi mirabili & ineffabili vnione voluit vnire Diuinitas verbi, & in vnitatem assumere suppositi, complexionẽ haberet maximè nobilem: quo sic animæ nobilissimæ omnibúsq; gratiis, & donis summe plenæ, corpus responderet iuxta suum modũ absolutissimum atq; perfectissimum. Quod amplius etiam fiet credibile, si ipsum corporis huius attendamus nouum opificẽ. Non enim cæterorum more corporũ virilis seminis efficacia corpus istud contẽperauit, neq; composuit, sed virtus illa ex alto descendẽs, de qua Gabriel paranymphus Virginem matrem alloquens Mariam, ait, Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altisimi obumbrabit tibi. Et ad Ioseph in somnis angelus, Quod enim in ea natum est de spiritu sancto est. Hic ergo potentissimus, sapientissimus, optimúsque est artifex, qui corpus illud de quo loquimur, absque temporis mora in momento perfecit, quíque anima corpori ac pariter vtrunq; verbo in vnitatem suppositi mirabiliter copulauit. Quis autem absque artificis huius iniuria posit asserere, opus illud, in quo ita singulari ac præcellenti modo sese præsentem exhibuit, imperfectũ fuisse & mala proportione distẽperatum? Quomodo non magis perfectissimum corpus iuxta suam rationem fuisse illud credimus, quod tali animæ omnium præcellentissimæ iungi debebat, & non animæ tantum creatæ in tẽpore, sed verbo genito, ante secula? Habebat ergo Christus dominus corporis dispositionem vtiq; optimã & præcellentissimam, qualem nec vnquam habuit quisquam, nec post est habiturus. Quod si ita pium est credere, statim fit consequẽs (vt iam ostẽsum est) eum carne fuisse tam molli, tam tenera, tactu tam bono, tã viuaci, plus quàm vllus fuerit hominum cæterorum. Afflictiones ergo omnes quas in corpore sustinebat ab initio suæ natiuitatis, ad exitum vsque suæ fœlicis cõsummationis (præter quod plurimæ extiterunt) fuerunt illi

Passio Christi summè afflictiua.

Luce 1.

Matth. 1.

singulari modo summè afflictiuæ. Quapropter nimium vane iudicant qui passionibus his filij Dei vel omnino nihil, vel parum admodũ commoueri, ex causa quod putent ex diuinitatis vnitæ commercio pœnalitatem & afflictionem omnem illi fuisse leuiorem. Facile (inquiunt stolidi quidam) erat illi hæc siue illa perpeti. Deus enim erat, non (vt nos) homo purus. Imo verò hæc ex parte, superdignissimę Diuinitatis societas secundum accidens modo quodam fecit cuncta grauiora & magis afflictiua reddidit quæcunque in corpore pertulit: dum propter dignitatem verbi æterni corpus illi vniendum in proportione nobilissima componi debuit; ad quam infallibili consequio in carne tenerrima & viuacissimo sensu maxima consequitur passibilitas. Ad cuius veritatis confirmationem plurimum facit, si consideremus filium Dei non ad hoc nostram sibi assumpsisse naturam, vt seculi huius frueretur delitiis, ac dura euaderet. Verum ad hoc potius de loco pleni gaudij in hanc descendisse lacrymarum vallem, vt iuxta verbum Prophetæ, De torrente in via biberet, nimirum vt pro generis humani persoluendo debito, amarissimas amaritudines ad probrosissimam vsque mortem gustaret: atque adeo ab ipsa hora sui partus semper quæ duriora fuerunt elegit, paupertatem, egestatem, nuditatem, esuriem, fatigationem, & quæcunque sunt huiusmodi. Nonne (ait idem ipse post mortem loquẽs discipulis) oportuit Christum pati, & ita intrare in gloriam suam: Et alibi, Filius hominis (inquit) ministrari non venit, sed ministrare, & dare animam suam in redemptionem pro multis. Neque ignorabat Propheta Esaias, quid loqueretur, cum in spiritu venturum illum præuidens, virum dolorum appellaret, & scientem infirmitates. Est ergo prædicta pia patrum assertio rationabilis omnino, & pietati consona, ac præter hoc ratione etiam & autoritate haud minimum corroborata. Neque nos huius rei tractatum nacti locum tam commodum silentio preterire potuimus, quin suauissimi ac planissimè mellei nostri Iesu amaritudines plusquam felleas reduceremus tibi ô lector Philochriste, in memoriam. Tu verò quæ paucis indicata sunt, quæso latius apud te rumina, ac mentis pariter & affectus in ima reconde.

Psal. 109. *Luc 24.* *Matt. 20.* *Esa. 53.*

De conuenientia quinque sensuum adinuicem.

CAPVT XXVII.

Ha

Habent autem sensus isti quinque iam secundum particularem determinationem expediti, quædam in quibus conueniant: habent & quædam in quibus differant.

Sensus recipit speciem absque materia.

Primum quidem omnibus hoc est commune, formas sitiue species rerum absque materia suscipere.

Idest sensibilium species & similitudines, absque reali immutatione, aut vllius partis sensibilis, reali intra sese susceptione. Comparatus enim sensus hac in parte ceræ, quæ cum à sigillo impressam sibi recipiat similitudinem, nullam tamen ferri, vel auri, vel alterius vllius materiæ vnde facta est, partem in se accipit, sed absque materia tantum impressam formam siue effigiem. Patet autem hoc experientia in singulis sensibus. Cum enim per visum oculus videt parietē, neque ipse paries, neque parietis vlla pars in oculum recipitur, imo neque ipse color, neque coloris vlla pars, sed tantum species vel similitudo ipsius quæ per medium intra oculum diffunditur, quæ species eius similitudo est, oculo ipsum illud repræsentans à quo est impressa, nempe parietis colorem. Sic & in aurem (cum campanam audit sonantem) neque campanæ sonantis, neque aeris sonum habentis, neque etiam ipsius soni pars aliqua ingreditur, sed tantum species soni quæ sonum ipsum repræsentat auditui, & campanam facit audiri, à qua diffunditur sonus. Itidem & in aliis sensibus dicendum. Ex hoc autem ratio patet, quare plantæ, tametsi animam quandam habeant nempe vegetatiuam, non tamen sentiunt, quoniam videlicet nullam rem sensibilem valent absque materia suscipere. Potest enim planta in se recipere, & continuo recipit, dum nutritur & augetur, qualitates tangibiles, calidum, humidum, frigidum, & siccum. Ex his enim quomodo omnis generatio, ita & omnis nutritio est. Sed ista non recipit absque materia, sed simul cum ea suscipit: ac proinde planta vt nimis terrea & nimium crassa, non potens absque materia rerum species suscipere, sensitiua iudicatur carere potentia.

Sensum corrumpi ab excellentia sensibili.

CAP. XXVIII.

Maxima.

Est etiam omni sensui commune, quòd ab excellentia sui sensibilis corrumpitur.

Vt excellens lumen corrumpit visum, & sonus excellens audi

auditum, excellens qualitas tangibilis dissoluit tactum. Est enim sensus velut harmonia quædam atque in mediocritate disposita compositio. Vnde quemadmodum harmoniam concẽtus dissoluit, qui fides vehementius pulsauerit, & concentus melodiam perturbat: ita excellens sensibile sensus proportione natum est destruere atque dissipare. Quemadmodum autem concentus saluatur melodia, donec mediocriter pulsantur fides: ita saluus consistit sensus, donec temperatum & mediocre contemperatur sensibile. Dicimus autem in proposito sensibile excellens, quod excedit, exuperátque sensus proportionem: vt homini nimia lux aut lumen magis excessiuum quàm ferat hominis oculus, cuiusmodi est humano oculo lumen illud, quod directè in Solis rotam inspicienti offunditur. Et contingere potest, vt quod huic sit excellens sensibile, alteri non sit excellens: quemadmodum lumen splendentis Solis, hominum & animantum cæterorum plurimorum oculis nõ est excellens: noctuæ autem oculis est excellens: quapropter ipsum vt sui visus corruptiuum fugit, tenebrarum quærens latibula, donec Sol agit super terram, Luna autem procedente vel stellis, audet & ipsa procedere, agnoscens sibi temperatum lumen. Quemadmodum autem sensibile excellens sensum corrumpit, ita sensibile ex altera parte nimium deficiens, & nimis paruæ quantitatis, vel intentionis, non est natum sensum conuenienter immutare. Sensibile enim minimæ quantitatis, non bene potest à suo sensu discerni.

Insuper commune est omnibus sensibus habere suum determinatum obiectum, à quo patiantur: suum determinatum organum, in quo operentur: ac medium, per quod ipsorum organa ab obiectis immutentur.

Ita vt nunquam sensus nisi determinatum suum obiectum percipiat, neq; nisi in suo organo operetur suã sensationem, neque nisi per medium. Quemadmodum videlicet visus non nisi colorem aut lumen apprehendit, nunquam nisi in oculo visionem efficit, & semper per medium interueniẽs aëris vel aquæ. Quod autem vniuscuiusq; sit organum, quod obiectum, & quod medium, suprà iam determinauimus.

Item

Item nullus sensus potest proprij obiecti alterius speciem in se suscipere, neque alienum obiectum percipere.

Vt visus non potest sonum videre, neque caliditatem, neque odorem, neque saporem: neque olfactus colorem potest adorare, & ita in cæteris.

De alijs quibusdam sensuum conuenientijs.

CAP. XXIX.

Præter & hoc sensibus commune est, quòd cõgruam requirunt distantiam sensibilis ad sensum, vt neque nimium distet sensibile à sensu, neque ex altera parte nimium sit propinquum.

Nam sensibile positũ supra sensum (iuxta Aristotelis dictum) non efficit sensationem: quemadmodum videmus de colore proxime oculis admoto, quem absque medio nequaquam videre sufficimus. Et si qualitas aliqua tangibilis immediate super neruũ tactus poneretur, nõ perciperetur à tactu. Atque hinc est, quòd visus (qui in humore crystallino situs est) neque oculi palpebram, neque carneam tuniculam, quæ est circa oculos, percipit: neque tactus carnem sentit, qua vestitur ipsius neruus. Si verò plus iusto elongetur sensibile, vt iuxta proportionem sensus ad ipsum non possit in organum suam speciem imprimere, vel non sufficienter, tunc vel non fit, vel malè, & imperfectè fit sensatio. Oportet ergo esse mediocrem distantiam, iuxta proportionem sensus & sensibilis. Nam in hac re determinata mensura non potest constitui. Quod enim meo visui nimium est distans sensibile, alterius visui est proportionatum. Ita fit, vt quod ego vel non video, vel admodum imperfecte, id alius perfectissime cernat: cum tamen secundum rem in æquali consistamus ab obiecto distantia. Ita eundem sonum, qui melioris est auditus, facile percipit, quem alius in eadem positus ab obiecto distantia nequit percipere. Et manifestum est, quosdam talis esse visus, vt de iis quæ admodum longe distant, rectius iudicent, quàm de iis quæ minus distant. Contrà verò, sunt qui parum distantia exactissime percipiunt, magis autem distantia minime.

Oculus quare non videat palpebram.

Est etiam omnis sensus sui obiecti & priuationis oppositæ perceptiuus.

Vt

Tenebræ quomodo videntur.

Vt visus lucem percipit & tenebras. Quomodo enim visus de luce iudicat, ita & de tenebris. Sunt enim tenebræ luminis priuatio. Verum non sic priuatio visum mouet, vt habitus. Non enim tenebræ videntur per aliquam speciei diffusionem (quam enim speciem de se funderet pura priuatio?) sed tantũ per absentiã lucis. Tenebræ enim sunt priuatio lucis in corpore perspicuo, apto nato suscipere lumen. Sic iudicatur aliquid absonum, vel insonum, id est, sine sono: itẽ inodorum & insaporum, hoc est, absque odore & sapore, per eosdem sensus per quos odorabile & sonorum. Aduertendũ quoq; est, quod in singulis sensibus terminus significãs priuationem dicitur tribus modis. Quemadmodum (exempli gratia) inuisibile dicitur tripliciter. Primo, quòd omnino videri non potest, vt Deus, Angelus, sonus, caliditas, & huiusmodi. Secundò, quod difficulter videri potest, & lumen admodum debile, quemadmodum est lumen in vmbra per reflexiõne, & color admodũ prauus & obscurus. Tertio, quod visui nocet & aduersatur, vt excellens lumẽ & improportionatum, quod non absque dãno cernitur. Sic inaudibile dicitur, quod vel non potest audiri, vt color: vel difficulter, vt sonus nimium tenuis: vel quod prauum habet sonum. Ita inodorabile, & ingustabile, quod omnino odorari vel gustari nequit, aut quod difficulter potest, aut quod prauum habet odorem, siue saporem. Sic & de intangibili dicendum. Cæterum ipsæ sensuum differentiæ ex præmissis & singulorum particularibus determinationibus sunt manifestatæ. Et hæc quidem de sensibus exterioribus & eorum sensibilibus ita declarata sufficiant. Nunc verò ordinato progressu, exterioribus percursis, ad interiores transeamus: vt quomodo mirabilẽ in externis vtcunque ostendimus naturæ autorẽ, sic & in internis non minus magnũ, neque minus admirabilẽ (quantũ dabitur) cõmonstremus: vt sic tã in iis q̃ intra sunt, quã in iis quæ extrà apparẽt: glorificetur sapiẽtia cõditoris nostri, qui & intima & extima nostra, eadẽ sapientia cũcta formauit, qui in trinitate, & vnitate viuit semper benedictus in secula. Amẽ.

Inuisibile dicitur tribus modis, vt reliqui termini priuatiui.

FINIT LIBER NONVS.

PRO CONSIDERATIONE PARVVLI in membris oculi, ad gloriam magni Artificis, qui eum admirabilem condidit, Psalmus.

Venite

Venite qui quæritis miranda, & videte quod commonstro vobis digito isto: pomulum istud paruulum attendite, quod me demonstrante, conspicitis oculis vestris.

Consistite ex aduerso mihi, & lumen oculorũ vestrorum (vtique si libet amborum) defigite in pomulum istud: ecce claudo oculũ alterum, vt vnum hunc considerare valeatis attentius.

Est'ne ex vobis aliquis, qui pomuli huius sufficiat miranda comprehendere: qui explicare ad plenum possit nobis rationem compositionis eius?

Si tu iactabundus asseris posse te omnem eius explicare rationẽ: age, virum te præbe, & compone nobis aliud simile.

Calidum, frigidum, humidum, siccum, ecce appono tibi in abundantia: fac, si potes pomulo huic quod tibi demonstrat iu meo vertice meus digitus, fac (inquam) si potes, pomum huic simile.

Quid enim? si rationem omnem pernosti compositionis eius, & omne comprehendis artificium: præbita tibi copiosa materia, quid obstabit quo minus condas nobis opus simile?

Ecce enim calidum, frigidum, humidum, & siccum apposita sunt tibi, ex his autem est omnis membrorum compositio.

Quod si labori operis nõ te putas sufficere, elige tibi artifices industrios & operarios fortes: experire in omni adiutorio, num opus simile poteris efficere?

Ergo si fateris supra omnem artis virtutem eminere opus, da gloriam autori omnium: & fatere minimũ esse quod nosti, agnosce minimum esse quicquid tibi videris de opere eius cognoscere.

O pomum paruulum. O membrum pusillum oculus, qui consistis duplicatus in excauata domo tua, in specu mirabili, in medio faciei, loco honestissimo: quàm nobilem habes in te virtutem, & quàm admirabilem seruas potentiam?

Immenso interuallo super me eleuatur Luna in orbe suo: superat enim vniuersam aëris regionem, & ignis globum transcendit permaximum.

Sol verò longe scandit altius: ac super hunc incredibili statio eleuatæ stellæ, quæ sunt in firmamento, consistunt immobiles.

Attamen super hæc omnia tu conscendis altius, & superas omnia: neque tamen (quod est omnium mirabilissimum) locum deseris, in quo te posuit altissimus conditor tuus.

In specu vultus excauata, quasi in rupe tua munita manes, & non egrederis: transcendis tamen elementa omnia, Lunam, Solem, atque cuncta sydera.

Vere

Vere magnus, qui te fecit ita mirabilem: qui talem in te posuit virtutem, si non est ille magnus artifex, mirabor vbi inueniemus quem iustè appellabimus artificem.

Qui talem in te nouit compositionē efficere humidi, sicci, calidi, & frigidi, vt tali præmineres virtute: si non est in illo sapientia, clamo ego quòd nusquam inueniatur sapientia.

O magne Deus, quàm es magnus in omnibus operibus tuis: & hisce minimis quàm gloriose te ipsum monstras maximum.

O quam debes esse in teipso lucidißimus, qui hāc opacam creaturulam tuam tali donasti natiuo lumine: vt tanto distantia interuallo, ita vt nullo negotio poßit percipere.

Potentiam, sapientiam, & omnem perfectionē lux beatißima, ego scribo tibi absque mensura: agnoscat hoc ipsum omnis homo, in quo posuisti dona tua.

Non pergo ego longius, digitum impono ori meo: stupore me obtundis in præcellentia magnitudinis tuæ.

Hoc tantū abscedēs loquor ad gloriā tibi, multos ego vidi celebres hominibus artifices: hactenus autē non cōtigit videre tui similem.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc & semper, & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM X.

CONSIDERATIONIS PHYSICAE DE POTENTIIS

tentijs sensitiuis interioribus, præfatio.

TAMETSI magnū videatur stupēdumque miraculum in organis exteriorum sensuum, de quibus iam in præcedenti libro tractatum est, multo tamen iudicaret homo magis admirandas vires illas, quæ sub osseo capitis tegmine ntercius delitescunt, in abscondita substantia cerebri, si eas posset oculis contemplari, si ipsam cerebri substantiā, eiusque nobilissimam complexionem, & admirabilem virtutis dignitatem, cellularumque pulcherrimam distinctionem, & officiorum in diuersis partibus varietatem, oculari posset cogni

cognitione deprehendere: quæ tamen vix vlli digna admiratione suscipiunt, propterea quòd abscondita sint ab oculis hominum & paucissimis vel tenuiter cognita. Post exactam ergo præsenti libro exteriorum determinationem, volumus suo hunc ordine ad omnipotentis omnium exteriorum pariter atque interiorum conditoris gloriam, de his quoque interioribus sentiendi viribus nõnulla dicere, quantum tenuitas nostri ingenij vel ab aliis tradita capere, vel diligenti considerationе examinata potuerit peruestigare. Postremo loco quædam de somno & vigilia pro loci opportunitate annexuri, cum somnum à natura in sentientibus omnibus ad virium sensiuarum reparationem à Deo cernamus institutum. Nihil autem est operum domini, quod non omni sit consideratione dignissimum.

De sensu communi & eius loco atque officijs. CAP. I.

SVnt autem sensus interiores sensus communis, imaginatiua, phantasia, æstimatiua, memoria, & reminiscentia.

Inter quas potentias primo loco constituitur potẽtia quædam locũ habens in anteriori parte cerebri, ad quam ex omnibus sensibus exterioribus species trãsmittũtur, omnium illorum quæcunque per sensus externos fuerint apprehensa. Quã ob causam, notissimo nomine sensus cõmunis tam apud Philosophos quàm apud Medicos appellatur: nimirum quod omnibus exterioribus sensibus æque sit cõmunis, quòd æqualiter species omnium exteriorũ sensuũ suscipiat. Propter quod ab Aristotele comparatur centro circuli, ad quod tendunt oẽs lineæ à superficie circuli protractæ. Sic enim omnes sensus exteriores à sensu communi interiori tanquam à centro egrediuntur, & sensatorum suorũ simulacra singuli ad eundẽ redeunt, per neruos qui à singulis eorũ ad ipsum proficiscuntur. Ab oculo enim neruus dirigitur ad anteriorem partẽ cerebri, itémque ab aure, à lingua, ab organo olfactus & à neruo tactiuo, qui omnes in parte cerebri anteriori (vbi sic sensus situs est) quasi ad centrum vnum conueniunt. Estque sensus cõmunis iste velut fons, à quo occulto miraculo sensus exteriores profluunt atque procedunt, recipientes videlicet ab eo spiritus sensitiuos, per quos suas exerceant in suis organis operationes. Ac rursum, quasi finis est eorundem sensuum exter-

Sensus communis.

norum: vtpote ad quem velut ad commune consistorium sua quisque sensata ineffabiliter statim deferunt atque transmittunt. Ad hunc sensum spectat, primum quidé sensibilia prius diuisim exterioribus sensibus percepta, pariter velut vnitè apprehédere, sicque diuersorum sensuum obiecta adinuicem comparare, vel componendo, vel diuidendo: vtpote indicando hoc esse colorem, istud sonum, illud odorem: vel hoc esse coloratum, vel album, vel nigrum, illud odoriferum, istud calidum, &c. Item de eadem re potest hic sensus iudicare quòd sit alba, dulcis, calida, humida, odorifera & sapida. Cum enim in lacte visus inuenerit albedinem, gustus dulcedinem, tactus caliditatem, odoratus bonum odorem, sensus cõmunis acceptis singulorũ sensuum particularibus iudiciis, iisque in vno simul compertis & adinuicem collatis, iudicat lac istud esse album, calidum, dulce, & odoriferum. Deinde per eundem hūc sensum iudicat homo se videre, audire, gustare, tangere, odorare, & sic de omnibus actibus omnium sensuũ exteriorum. Hæc enim sunt duo sensus huius communis officia, videlicet sensibilia exteriora sensibus exterioribus diuisim percepta, vna apprehensione cognoscere, & de actibus sensuum ipsorum iudicare.

Sensus communis officia.

Necessitas ponendi sensum communem distinctum à sensibus exterioribus. CAP. II.

NEutrum autem prædictorum officiorum per vllũ sensuum exteriorum potest fieri. Impossibile nanque est, vt sensus aliquis exterior sensibilia diuersorum sensuum diiudicet comparãdo adinuicem. Non enim potest sensus aliquis diiudicare, distinguere, & comparare aliqua adinuicem, nisi vtrunque cognoscat: quemadmodum non possum inter res duas discernere, nisi vtranque cognoscam. Cum ergo sit impossibile, sensum aliquem exteriorē diuersorum sensuum obiecta apprehendere (nam quisque suum tantum obiectum apprehendit) consequitur, fieri nequaquam posse vt sensuum exteriorum aliquid inter obiecta diuersorum sensuum discernat. Et tamen id animali erat necessarium, posse inter sensibilia diuersa discernere. Oportebat ergo talem aliquem communem sensum poni, qui sensibus exterioribus excellentior, de eorum sensatis ferret iudicium. Alioqui quid opus fuisset diuersis sensibus ad distinctè percipiendum sensibilia, si non esset qui potuisset inter ea discernere? Quod si quis dicat, pluribus

Sensus communis necessitas.

ribus sensibus posse hanc fieri sensibilium distinctionem, vno sensu vnum obiectum, altero alterum cognoscente: an non id videbitur ad distinctioné posse sufficere? Minime. Quemadmodum enim impossibile est duos homines ferre de rebus diuersis iudiciũ, nisi vtrique tota sit causa cognita, nisi adinuicem communicantes in commune conferant vterque suam cognitionem, neque sufficit, quod hic illius, iste alterius causam probissime norit ad recte discernendum atque diiudicandum: ita nequaquam sufficere potest sensuum diuersitas, ad sensibilium diiudicationem, nisi vnus sit superior iudex, ad cuius consistorium & cognitionem pariter omnes sua sensata adducant. Iterum, officium illud iudicandi de operatione sensus: vt cum homo apprehēdit se videre, audire, &c. nequaquam sensui exteriori potest competere. Non enim potest visus cognoscere se videre, neque auditus cognoscit se audire. Cum enim obiectum visus sit color vel lux, consequitur nihil posse videri aut visu percipi, nisi quod color est vel coloratum, aut lux vel lucidum. At verò visio (quæ est operatio visus) neque color est, neque colorata, neque lux est, neque lucida. Quo pacto ergo sensu visus percipietur? quomodo fiet vt posit videri? Ita & de aliis sensuum operationibus in analogia ad suos sensus, proportionabiliter est dicendum.

Vnde communis est regula, quòd nullus exteriorum sensuum super suum actum reflectitur.

Regula communis de sensibus.

Reflecteretur autem super suum proprium actum, si visus posit percipere se videre, vel auditus se audire, &c. Sensus ergo communis ponendus est, qui de operationibus singulorum exteriorum sensuum posit iudicare. Percipimus enim per sensum communem nos videre, dum ab oculo simulachrum rei visæ ad ipsum transit. Ponitur autem hæc virtus in anteriore parte cerebri, cellulam habens satis amplam, in loco vbi concurrunt nerui sensitiui quinque exteriorum sensuum, qui locus admodum medullosus & humidus est. Nam humido perficitur, eò quòd humidum facile sit perceptiuum. Hoc est autem potentiæ huius officium, omniũ sensibilium formas mox, vt exterioribus sensibus fuerit sensata, suscipere. Quamobrem iuxta huius partis bonam dispositionem, iudicamus homines esse facilis capacitatis & bonæ

apprehensionis, bonique iudicij. Vnde physionomi tradunt, & monstrat experientia, facilis apprehensionis esse, qui frontem habent cornutam: quod non dubium est ratione bonae dispositionis cerebri in hac anteriori parte prouenire. Contrà vero qui fronte sunt obtusa & nimium rotunda, malae iudicantur apprehensionis, quod cerebrum in hac cellula non habeant sufficienter dispositum. Denique & in vulgato prouerbio receptum est, vt homines rudes & iudicio carentes, dicamus carere sensu communi.

Frons cornuta quale signum.

De virtute imaginatiua, eiusq; officio & loco.

CAP. III.

Post hunc sensum cõmunem proxima est alia quaedã potentia, ordinata ad conseruandas species in sensu cõmuni a sensibus exterioribus receptas. Sensus enim cõmunis in praesentia obiecti exterius sensati, speciem illius recipit, simul vt exteriori sensu percipitur. Sed non est eius officij, species istas abscedente obiecto, & exteriori sensu a sua operatione desistente, in sese conseruare: sed ad alteram spectat potentiam si proximam, quam imaginatiuam appellamus. Est enim haec imaginatiua velut cellarium, specierũ a sensu cõmuni praesente obiecto susceptarum contentiuũ atque conseruatiuum: propter quod, vulgo thesaurum formarum eum appellant. Quemadmodum autem sensus cõmunis (cuius est recipere) perficitur humido ita haec potentia perficitur siccitate quadã & duritie ad bene conseruandum. Nam sicut humidum bene recipit, ita siccũ bene conseruat. Et vbi cum humiditate moderata fuerit siccitas, non omnino male recipiet, neque male seruabit. Consistit autem haec virtus simul quidem cum sensu cõmuni, in anteriori parte cerebri, ac velut in prora capitis: estque locus ille cerebri in quo consistit imaginatiua, minus medullosus, minusque humidus, & aliquatenus magis siccus, quàm sit pars illa, cuius sedes est sensus cõmunis. Non enim talis intelligi debet haec siccitas, quasi in parte ista cerebri, omnino debeat dominari. Est enim id contra rationem cerebri, quod de se frigidũ & humidũ est: sed hoc tantũ volumus, partem illam esse minus humidã & medullosam, atq; ita aliquo modo magis siccam & magis duram quàm sit altera pars anterior. Ex praedictis ergo patet differentia inter sensum cõmunem & inter hanc imaginatiuã potentiã. Sensus enim cõmunis praesente exterius obiecto, suscipit suã speciem ab exterioribus

Imaginatiua

Imaginatiua, cellariũ sensus communis.

rioribus sensibus ad se transmissam: sed non conseruat in obiecti absentia. Vnde in hoc cum exterioribus sensibus aliqua ex parte cōmunicat, quòd egeat præsentia obiecti. Imaginatiua autem, species & simulacra rerum sensatarum retinet & conseruat. Vnde cum in absentia rem ipsam statim apprehendimus, non sensus cōmunis, sed huius imaginatiuæ est operatio. Quæstio tamen moueri solet, an sensus communis ad nullam moram posset species susceptas in absentia obiecti in se retinere: quibusdam dicentibus, quod omninò non posset nec ad tempus modicum, quemadmodum neque sensus exterior. Alijs contrarium sentientibus, quòd ad tempus aliquantum posset speciem susceptam retinere, & circa ipsam operari, per eam de re sensata etiã absente iudicando: maxime donec alia non adueniat, quæ ipsam expellat, sibique cedere cogat.

Quæstio.

De potentia æstimatiua. CAP. IIII.

POst imaginatiuam istam (de qua iam dictum est) ponitur virtus alia, cuius est officium ex speciebus in imaginatiua seruatis elicere intentiones nõ sensatas, id est, nullo sensu alio perceptas, videlicet neque exterioribus sensibus, neque sensu communi. Quemadmodum (exempli gratia) ouis per sensum exteriorem visus apprehensa forma lupi, eaque ad sensum cōmunem trãsmissa, & ad imaginatiuam deducta, non ibi sistit, sed ex specie formæ lupi intra imaginatiuam suscepta elicit intentionem & existimationẽ inimicitiæ, propter quod etiã mouetur ad fugiendum à conspectu eius. Hæc autem intentio siue existimatio inimicitiæ à sensu alio percepta non fuit. Nam visus non videt amicitiã, aut inimicitiam, neque etiam sensus communis, cum sensus communis non nisi ea, quæ per sensus exteriores sunt sensata cõprehendat. Imaginatiua verò noui nihil fabricat, neque nouas elicit intentiones, sed ea tantum quæ sibi à communi sensu transmittuntur, seruanda custodit. Oportet ergo, præter hactenus enumeratiuas potentias, aliam esse posteriorẽ prædicta imaginatiua, quæ ex speciebus in ea seruatis nõ sensatas intentiones (iuxta specierum naturam & conditionem) possit elicere. Per eandem hanc potentiam ouis audiens vocem nati sui miserabiliter balantis, ex specie vocis intra imaginatiuam suscepta, elicit intentionem & existimationem defectus pabuli: atque ita mouetur ad præbendum vbera: qui quidem pabuli defectus, nullo sensu fuit ab ea perceptus. Sic pulli gallinæ audientes matris

Æstimatiua.

Quomodo æstimatiua intentiones elicit nõ sensatas.

vocem, eliciunt intentionem cõgregationis sub alas, ad quas proinde confugiunt. Ita canis videns præbentem sibi alimenta aut blande colludentem, elicit intentionem amicitiæ, & cauda applaudit. Videns autem subsannantem aut sentiens percutientem, elicit intentionem inimicitiæ, contractisque naribus hostiliter aduersus illum latrat, aut etiam si potens est, ferociter insurgit. Ita odore percipiens cibum bonum, ex ipsa odoris specie elicit intentionem conuenientiæ, aut disconueniẽtię, iudicans scilicet hunc cibũ sibi esse conueniẽtẽ aut disconuenientem. Harum autem intentionum aut existimationum nulla sensu est perceptibilis. Est autem hæc potentia secundũ quam animalia bruta ad conuenientes sibi actiones mouẽtur, mouendo videlicet se secundum locum, aut alia quælibet operando, secundum suæ naturæ conditionem. Per hanc enim prosequũtur quæ sibi conuenientia sunt, & ad ea secundum locum se mouent: detestantur verò & fugiunt ea quę sibi sunt disconuenientia: agunt quoque ea quæ per hanc potentiam ex speciebus perceptis eliciunt agenda. Quemadmodum in exemplis suprà positis, ouis lupum (quem inimicum iudicat) fugit: nato verò (quem dilectum & indigentem iudicat) vbera præbet: ad cibum (quem conuenientẽ visu vel olfactu percipit) sese mouet canis, amico applaudit, verbera minantem fugit, domino suo & benefacienti applaudit cauda, & amice sequitur: alienum verò, & quem inimicum reputat iracundo latratu hostiliter insequitur: atque ita in cæteris. Quapropter hæc virtus æstimatiua non solum apprehensiua, sed etiam motiua.

Æstimatiua in animalibus, principium motus.

Duplex est modus æstimatiuæ potentiæ in operando vel mouendo.

CAP. V.

SVnt autem quædam animalium operationes, in quibus secundum istam potentiam mouentur quidem, sed aliter quàm prædicto modo. In exemplis enim suprapositis, per intentionem elicitas à rebus sensatis diximus animalia moueri ad tales vel tales operationes siue motiones. In quibusdam verò tanquam secundum naturæ instinctum, & impressionem naturalem æstimatiuæ inditam operantur atque mouentur: quemadmodum aues secundũ naturalem impressionem certo anni tẽpore ad generationẽ à natura statuto nidos sibi construunt, formicæ congregant per æstatem, quod per hye

Per æstimatiuam aues nidificant.

hyemem comedant, apes mellificant & structuras mirabiles extruũt, aranea texit telam, animalia perfectiora certis temporibus coeunt generationis gratia, atq; ita in aliis huiusmodi. Hæc autem non videtur ex vllis sensatis per æstimatiuam in animalibus elicita. Quod enim auis ista æstimat, siue iudicat, nũc esse ædificandum nidum & ex tali materia taliq; forma & ordine, id ex nullius rei sensatæ specie elicit. Neque enim dici potest, ita hoc eam agere aut iudicare ex eo quòd aliàs vidit suæ speciei aues similia similiter agere. Manifestũ nanque est, quòd ex naturæ instinctu id faceret auis, etiam si nunquam id ab aliis suæ speciei antè conspexisset. Et manifestum est non tam disciplinabilia esse volatilia, vt tã artificiosam structuram ad vnum conspectũ possint addiscere, quam nec artifex industrius multa cõsideratione posset assequi. Nequaquam ergo ex rei prius sensatæ specie istas eliciunt intentiones. Attamen per æstimatiuam hanc potentiam in hisce agendis mouentur, sed alio modo. Est enim in eis naturalis impressio, quæ æstimatiuã naturaliter mouet ad ea sic certo tempore, certo modo, & ex certa materia peragẽda. Propter quod videmus omnia animalia eiusdem speciei consimiliter operari, eodem tẽpore, eodem modo, & ex eadẽ materia. Natura enim in omnibus vna est. In iis verò in quibus mouetur secundum proprias intẽtiones, iuxta primum supra positum modum elicitas, non vno eodémq; modo, neq; omni tẽpore similiter agunt. Videmus enim canem, qui dum esurit ad alimẽtum odore tractus accurrit postquam saturatus fuerit, nihil cibi odore amplius permoueri, nec vltrà accurrere: nimirum quia id quod prius iudicabat conueniens & prosequendum, iam non vltrà tale æstimat. Ob hunc autẽ supradictum duplicem modum mouendi secũdum æstimatiuã potẽtiam, quidam eam diuidũt in æstimatiuã, naturalem & animalem.

Ex prædictis patet manifesta differentia inter æstimatiuã & imaginatiuam. Ad imaginatiuam enim solam non sequitur prosequutio, aut fuga: licet possit sequi delectatio vel tristitia: vt cum homo tãtũ imaginatur aliquid, videlicet magnificas epulas, amplos honores, multas diuitias, potest in eorum sola imaginatione delectari, quemadmodum econtrario ex sola imaginatione terribilium rerum vt mortis, suspensionis, combustionis, potest contristari. Nunquam autem ex sola imaginatione oritur in animali prosequutio, aut fuga, nisi ac-

Differentia inter æstimatiuã & imaginatiuam.

cedat æstimatiuæ potentiæ iudicium. Sic enim est imaginatio nuda, quomodo inspectio alicuius picturæ: quæ quidem si fuerit pulchra, & delectabilis rei repræsentatio, poterit efficere delectationẽ: si autẽ horribilis fuerit, poterit efficere horrorem. Nemo vero ex hoc mouetur. Veluti si picta in lance poma aspiciam, nõ oritur prosequutio, neque mitto manum ad ea accipienda. Et si conspiciam inferni caminum magno hiatu flammas emittentem depictum in tabula, non fugio, neque manum retraho. Non est enim illic æstimatio conuenientis, neque hic disconueniẽtis: propter quod prosequutio non oritur nec fuga. Pueros verò cernimus subinde paruulas manus ad poma in lance depicta extendere, quod secundum æstimationem iudicent poma esse manducabilia, quæ ad modũ prosequuntur. Secundum eundem modum, meticulosi homines cum in tenebris existẽtes de rebus horribilibus cogitant, frequenter aut exclamãt, aut fugiunt, quòd quasi præsens aliquid terribile sibi existimẽt, vt pote speciem defuncti alicuius, aut cacodæmonem.

Nota.

De virtute phantastica componente & diuidente species.

CAPVT VI.

Est autem huius æstimatiuæ potẽtiæ, non solum elicere intentiones non sensatas, verum etiam species in imaginatiua seruatas ad inuicem cõponere, diuidere: vt cum ex cõpositione specierum montis & auri aliquando per se diuisim sensatorum fingimus nobis mõtes aureos: & ex specie Indiæ vel Arabiæ, de qua aliquando loquentes audiuimus, simul cũ prædictis composita, fingimus montes aureos in India vel Arabia. Ita agit in sensu exteriori pictor, cum exterius in tabula quam pingit, humano capiti (iuxta illud Horatianũ) ceruicem iũgit equinam, & varias rerũ tẽtat cõiungere formas. Ita phãtasiamur hominẽ sine capite, domũ sine tecto, equum sine ventre, & huiusmodi. Et in prædictis quidem comparat species diuersas adinuicem. Componit etiã hæc virtus res sensatas vel species earum, cum intẽtionibus elicitis, & non sensatis. Vt cum ouis iudicat lupum esse inimicũ. Lupi enim habet speciem quem vidit, inimicitiam autem elicuit ex figura. Interdũ vero intentiones cũ intẽtionibus coniungit, vt cum iudicat inimicum hunc fugiendum, cum iudicat hunc beneficum sibi pastorem esse assequendum, alienum verò non sequendum, sed fugiendum. Quidam autem hoc officium diuiden

uidendi & componendi attribuunt alteri potentiæ, quam ab æstimatiua putant esse distinctam, appellantes eam peculiari nomine phantasiam. Nobis tamen in proposito magis placet, vt phantasiã cum æstimatiua eandem potentiam reputemus, quam nihil refert æstimatiuam an phantasiam appellemus. Neq; enim ratio sufficiẽs videtur, ob quam necessario ponenda sit harum virtutũ distinctio. Nihil enim prohibet vnã esse eandemq; potentiã, quæ & non sensatas intẽtiones ex speciebus rerum sensatarum eliciat, & species vel intẽtiones adinuicem componat atq; diuidat, Imo admodũ conuenienter hæc videntur vni conuenire potentiæ. Quis enim componẽdo intentionem amicitiæ cum forma lupi, sic iudicat lupum esse inimicum & fugiendum. Et sciendum quod hę interiores potentiæ admodum diuersis appellationibus à diuersis nuncupantur. Quidam enim, secundam potentiam suprapositam vocant phantasiam, & hanc virtutem tertiam componẽtem & diuidentem appellant imaginatiuam. Vnde vulgo dicere solent Medici, quod imaginatio faciat casum: quod de phantasia intelligunt. Alij vero malunt secundã illam vocare imaginatiuam, & meo sanè iudicio rectius ab imaginibus videlicet & simulacris quæ conseruat, hoc est, à speciebus rerum sensatarum. Hanc autem tertiam, rectius vocant æstimatiuam, ab ęstimãdo siue iudicando. Per hanc enim iudicant animalia & ęstimant quid fugiendum, quid prosequendum, ad quid accedendum, à quo recedendum, quid amicum, quidve inimicum, vt per huius iudicium omnino se regunt atque gubernant animalia. Aristoteles verò plerunque imaginatiuam & phãtasiam pro eodem videtur computare, & nunc quidem secundam potẽtiam intelligere, interdum tertiam. Ait enim, animalia per phantasiam vel imaginationem moueri. Manifestum est autem ad ęstimatiuam hoc pertinere. Alibi autem dicit, æstimatiuam ab imaginatione differre. Et quoniã tam diuersa in his appellatio est, vt facile posit confusionem gignere, certius possunt hæ vires à suis officiis denominari, & secundum officiorum expresionem distingui, quam secundum alias appellationes.

Phantasia.

Diuersæ harum potentiarum appellationes.

Quod æstimatiua est in homine aliquanto nobilior.

CAPVT VII.

Considerandum est autem, quod quãtum ad formas atque species sensibiles, non est differentia inter homines

& alia animalia cum similiter ab exterioribus sensibilibus immutētur, primum videlicet in sensum exterioré impressa specie, ac deinde ad sensum cōmunem transmissa, & in imaginatiua seruata: Sed quantū ad intentiones prædictas, inter hominē & cætera animalia est differētia: quod animalia cętera percipiant huiusmodi intentiones ex quodam naturali instinctu, quemadmodū ouis ex specie lupi naturaliter fugam elicit, iudicátq; sibi fugiēdum tali forma apprehensa. Homo verò tales intētiones elicit per quādam collationem. Et ideo illa quæ in aliis animalibus dicitur æstimatiua solū, in hominibus aliquanto altiori denominatione cogitatiua rectè appellatur, quòd per collationé quandam huiusmodi intentiones adinueniat. Vnde etiam interdū ratio particularis appellatur. Est enim collatiua intentionū indiuidualium, sicut ratio intellectiua vniuersalium. Vnde homo ex apprehensione formæ lupi non naturaliter mouetur ad fugā. Nam si videat eum ligatum catena forti, aut alio modo constrictum, vt non timeat nocumentū, non solū non fugiet ab eo, sed etiam accedat ad vidēdum & contēplandum propius, tanquā dignum curiosa inspectione spectaculum. Verum per quandam collationem, dum videt eum ad se hostiliter accurrere, & conspicit fortem impetuose accurrentē, apprehendítq; vt se fortiorem & à quo timet superari, ita fugam eligit aut resistētiam, iuxta quod (facta collatione) magis videtur eligendum. Subseruit quoque hæc potentia rationi, cum illi fuerit coniuncta, vt in hominibus. Per eam etiam ratio & intellectus dirigit hominem in omnibus actionibus particularibus, quæ ad corpus spectant. Quomodo etiam intellectui ad intelligendum subseruit, dicetur posterius suo loco.

De loco & dispositione huius æstimatiuæ. CAP. VIII.

Aestimatiua cur posita in medio cerebri.

Habet autem potētia ista phātastica & æstimatiua locū in medio ventriculo cerebri, sita in medio, inter memoratiuam à parte posteriori, & imaginatiuam ex parte anteriori tanquam indifferēter ad vtranque sese potens conuertere. Nam circa species quę in imaginatiua seruātur, manifestum est eam operari, dum ex eis (vt iam diximus) elicit intentiones non sensatas, dum (species illas cōmponēdo & diuidēdo) format sibi quas vult imagines & intentiones. Ad memoriam verò se conuertit, quando in ea (vt posterius dicemus) sitas intentiones reponit, & quando vult, rursum eas inde accipit

cipit,vt circa eas phantasietur. Medius autem cerebri ventriculus in quo hanc potentiam sitam dicimus,locus est admodum calidus,ad quem multi spiritus continuo ascendūt:propter quod in continuo motu est, plusquam aliæ vires prædictæ. Atque hinc experimur mirabilē huius potentiæ in phantasiando,componendo,& diiudicando celeritatem & instabilitatem,& facilem de vna ad aliam transitum. Maximè verò febricitantes id experiūtur, propter spirituum inflammatorum continuam sursum agitationem, qui in phantasia operantur mirabiles compositiones & diuisiones. De virtute autem huius potentiæ,miranda tradunt Medici,quòd frequens in humanis corporibus ex ea fit realis immutatio, quemadmodum etiam quotidiana nos docet experiētia. Illi verò qui hanc potentiam(quam vt vnam tractauimus)in duas malunt diuidere,priorem vocant phantasiam,quæ componit & diuidit species in imaginatiua seruatas:posteriorem verò dicunt æstimatiuam,quæ(vt dictum est)intentiones elicit ex speciebus in imaginatiua seruatis.

Phãtasiæ & æstimatiuæ efficium.

De memoria sensitiua. CAP. IX.

QVomodo autem sensum communem diximus habere proximum sibi repositoriū suarum specierum à sensibus exterioribus susceptarū:ita & hæc vis æstimatiua proximum sibi habet à posteriori parte cellariū,atque repositoriū suarum intentionū à speciebus imaginatiuç per compositionem & diuisionem elicitarum. Quēadmodum enim necesse fuit sensum cōmunem habere tale repositoriū, eo quòd ipse species in absentia diu seruare non posset, propter continuo noua occurrentia sensibilia,atq; etiā propter complexionem organi sui, quod ad suscipiendum, non ad conseruandum est à natura dispositum :ita virtuti æstimatiuæ necessarium fuit habere cellariū, in quo suas intentiones reconderet, eo quòd non posset in se eas diu cōseruare, propter continuā aliarum aduentantium susceptionem atque efformationem:propter quod adiunctum debuit habere tale cellarium , in quo iam elicitas intentiones absconderet , ac veluti in thesaurario reponeret, ad quod opportuno tempore posset recurrere , quoties sibi placitum esset huiusmodi intētiones resumere. Hæc autem virtus intentionum eiusmodi sic conseruatiua appellatur memoria siue vis memoratiua , quæ ob causam prædictam rectè thesaurus intētionum potest appellari, sicut imaginati

Memoria

ginatiuã nuncupare solet thesaurũ formarum. Quemadmodum enim imaginatiua conseruat species rerũ, sic memoria conseruat intentiones specierũ. Licet autem vtrumque hoc cellarium (imaginatiuæ scilicet & memoriæ) deseruiat æstimatiuæ siue phantasiæ, memoria tamen præcipuus ipsius est thesaurus. Et (vt manifesta id comparatione ex sensibilibus declaremus) imaginatiua comparatata ad æstimatiuã velut fouea est, vnde effodit homo argentum vel aurum, & tanquam ager in quo metitur frumentum: memoria verò est tanquã arca in quam effossum infertur atque reconditur aurum vel argentum, & tanquã horreũ in quod congregatur frumentũ ab agro. Quomodo enim ex terræ venis effoditur aurum, sic ex speciebus in imaginatiua seruatis æstimatiua elicit intentiones. Et quomodo aurum effossum inferr homo in aream, sic erutas elicitásque intentiones recondit in memoriam.

Comparatio pulchra.

Virtutis memoratiuæ locus quis, & quomodo dispositus. CAP. X.

Triplex memoriæ acceptio.

Accipitur autem nomen Memoria tripliciter. Primum pro ipso actu memorandi, cum videlicet ad intentionem seruatam in memoria phantasia excitata, actu rei præteritæ recordatur. Secundo, pro habituali memoria, quomodo rem illam dicimur vulgò habere in memoria, cuius intentionem sic seruatam apud nos habemus, vt cùm voluerimus, possumus actualiter de ea meditari; vel phantasiari, etiam si actu nihil de illa cogitemus. Tertio (vt in præsenti loco principaliter oportet accipi) pro ipsa virtute & potentia, quæ intentiones ab æstimatiua accipit & retinet. Quæ quidem virtus locum habet in posteriori parte cerebri, & est nouissima potentiarum interiorum. Vnde ex occipite, physionomi rectè coniiciunt memoriam. Qui enim bonum occiput habent, & quasi tumorem quendã magnũ in occipite, hi plerunque bonam habent vim memoratiuam, quemadmodum experientia ad oculũ monstrabit animum aduertenti. Et quoniã sicci est bene cõseruare, oportet hãc partem cerebri magis siccam esse, & aliquantulũ duram, minùsq; humidam, & mollẽ quàm sint partes aliæ cerebri priores. Neque sufficit siccitas talis & durities, qualis est in parte imaginatiuæ, sed est subiectum memoratiuæ maioris siccitatis quàm imaginatiuæ. Nam imaginatiuæ non incumbit tam diu seruare susceptas à sensu communi species, quàm retinere debet memoratiua suas ab æstimatione vel phantasia acceptas

ceptas intẽtiones. Imaginatiua enim maxime propter phantasiam siue æstimatiuam est, vt tandiu teneat species rerum, donec conuenienter phantasia intentiones elicuerit, & velut negotiata operatáque fuerit circa eas. Non autem propter sensum communem, vt ipse rursum inde accipiat in rei absentia sensationem. Memoratiua verò ordinatur ad firmam retentionem intentionum susceptarum, quas in ea recondit æstimatiua, vt post longum etiam tempus (cum opportunum fuerit) possit hæc ad illam habere recursum, & velut depositum reposcere, cum iterum vti placuerit. Vnde hæc virtus memoratiua, dici debet præcipua virtus conseruatiua.

De memoratiuæ virtutis diuersitate ex organi dispositione.

CAP. XI.

EX prædictis de perfectione memoriæ in siccitate patet ratio, quare ij qui excellenter sunt bonæ apprehensionis plerũque non admodũ valeant memoria, quoniã videlicet in eorum cerebro nimia est humiditas, à qua bonã illam & celerem habent apprehensionem. Illi verò qui mediocris, & vtcunque tardæ sunt apprehensionis, plerunque magis pollent memoria. Nam tarditas illa apprehensionis, argumentũ est maioris siccitatis: quæ tarditatẽ illam efficit in apprehendẽdo: in cõseruando autẽ apprehensa, confert. Illi vero qui omnino sunt non dico tardæ, sed malæ apprehensionis, vt sunt nimium hebetes, quibus vix quicquam potest imprimi, nequeunt esse bonæ memoriæ propter nimiam duritiem, quæ difficillime recipit impressionẽ. Possumus autem memoriæ differentias, secundũ diuersitatem sigillaris impressionis distinguere, hoc modo. Sigillum enim si imprimatur in materiam valde mollem, suscipiet quidẽ facile impressionem, & figuram accipiet à sigillo impressam, sed nimium leuiter ab ea deperibit, neque est impressio stabilis. Ita sunt quidã quibus ob nimiã humiditatẽ substantia cerebri est nimiũ mollis. Et hi facile quidem recipiunt impressionẽ, intentionémque transmissam à phantasia citò suscipiunt (quemadmodũ facile est in luto imprimere vestigium) sed non diu retinent quod impressum est, móxq; eius obliuiscuntur, & euanescit quod fuerat memoriæ commendatum. Si verò materia sigillanda sit, nimium dura (vt pote cornea) adeo vt vix possit qualemcunque suscipere impressionem, ne sic quidem bona erit conseruatio, eò quòd sufficienter non potuerit imprimi ima-

Celeriter apprehendẽtes, malæ sunt memoriæ.

Cõparatione sigilli multiplex ostenditur memoria.

ge-

go. Atque huiusmodi sunt, quibus est cerebrum nimis durū. vt vix suscipiat à phantasia impresionem, aut nimis tenuiter suscipiat. Quæ impresio quoniam nimium superficialis est, facile obtuitur: quemadmodum in tenaci & compacta terra modice impressum vestigium, quanquam magna violentia impressum, facile tamen oppletur puluere, nec perdurat ad vllum tempus. Si verò in materiam satis mollem, non tamen nimis mollem, sed vtcunque duram, fiat impresio, apta ac bona erit sigillatio. Efficiet enim mediocris mollities (quæ ex temperata est humiditate) vt ad suscipiēdum sit materia idonea. Mediocris autem durities (quæ ex mediocri est siccitate) hoc præstabit, vt firmum permaneat quod est impressum: huiusmodi sunt, quibus subiectum memoratiuæ bene temperatum est, vt neque nimis durum sit, neque nimis molle. Hi enim non difficulter recipiunt impresionem, & difficulter deleri, auferríque permittunt quod fuerit impressum. Quorundam verò memoria, secundum aliquid bona, & secundum aliquid mala dicitur. Qui enim ita durum habent cerebrum, vt difficulter satis impresionem accipiant, non tamen ita duram, quin forti impresione (id est, magno labore, & longa frequentíque meditatione) bene poßint & perfectè tandem imprimere, non minus etiam quàm alij qui videntur facile receptiui, hi secundum aliquid mala dicuntur esse memoria, quatenus nimia exigitur difficultas in imprimendo. Non tamen omnino mala, sed secundum aliquid bona, quatenus videlicet id quod ita magno labore & diligentia (bene tamen & perfectè) acquisierunt, felicißime retinent, vt per omnem vitam vix poßint obliuisci. Atque huiusmodi videmus nonnullos, ea quæ antè multos annos improbo valde labore memoriæ insculpserunt, potius quàm impresserunt, in longam ætatem ea ipsa optime tenere: adeo vt iam senes poßint grammaticorum rudimentorum canones quasi ex recenti depromere memoria. Est autem hoc signum magni laboris, quem in huiusmodi ediscendis impenderunt adolescentes. Nam quæ paruo negotio ediscuntur, memoriæque imprimuntur labore modico, hæc vt plurimum facile excidunt: iuxta quod vulgo dici solet, cito deperire, quod cito acquiritur: contrà verò, fixius hærere quæ cum difficultate acquisierimus.

Quod labore multo acquiritur, stabile est.

Senes & pueri quare non bene memorentur. CAP. XII.

Ex his patet ratio, ob quam senes plerũque videmus esse obliuiosos, ac malæ memoriæ. Facit enim in eis continuus defectus humiditatis, & nimia exsiccatio cerebri, pariter & frigiditas calore naturali deficiẽte nimium excrescens, vt cerebrum plus iusto exsiccatum & induratum, non bene possit impressiones suscipere. Propter quod (vix tenui relicto vestigio intentionis impressæ) facile ipsum obliteratur, quẽadmodum suprà diximus, de iis qui sunt suprà modum hebetes. Intelligimus autem hanc malam memoriam in multum senibus, quãtum ad ea quæ in senectutis tempore commendant memoriæ. Nam ea quæ in adolescentia siue in iuuentute ætatéq; virili (cũ adhuc valerẽt vigore corporis) memoriæ impressa vsque in senectutẽ seruauerunt, ea tenacissime retinent, nec obliuiscũtur facilè. Quod enim cerebro (donec molle esset ac bene dispositũ) bene perfectéque semel fuit impressum, in senectute quanquã durescat atque exsiccetur, nihil per hoc impressioni nocetur, imo magis ipsa videtur hac ratione firmari. Quemadmodũ (exempli gratia) si in ceram iam mollem imprimatur sigillum, aptéque ac plene ipsa suscipiat imaginẽ, impressa autẽ conuenienter imagine fingamus ceram illã in modũ cornu indurescere, manifestũ est, per hoc susceptæ figuræ nullum fieri detrimentum. Imò verò fit tanto ipsa firmior atque solidior, quanto magis indurruerit materia. Cæterum, quod ad nouas impressiones attinet suscipiendas, nihil dubiũ est duritiẽ istam superuenientẽ magnum præstare impedimentũ. Atque ita profecto se habet senum memoria. Pueri verò, propter rationẽ contrariã, memoriã in principio nullã habent, vel admodũ modicam, propter nimium humiditatis excessum, quæ in eis maxime abundat in annis prioribus. Impedit enim ista ne impressionem possint retinere, quoniã humidũ male retinet. Imò verò cũ nimia fuerit, impedit etiã susceptionẽ. Quemadmodũ videlicet si in aquã aut lutũ nimia cõmixtum aqua sigillum imprimas, nulla relinquitur impressio. Tametsi enim verũ fit humidum esse bene susceptiuum, id tamen intelligi debet de mediocriter humido. Oportet enim tantam esse siccitatẽ, vt sufficiat ad suscipiendum. Arist. verò in lib. de memoria & reminisc. aliã assignat in senibus & infantibus causam vtrisque communem, videlicet quòd in continuo sint motu: illi quidem, propter decrementum: hi verò, propter augmẽtum.

De memoria senũ, notatu digna.

De puerorũ memoria.

Videbi

Videbitur tamen diligentius rei veritatem contemplanti, causa alia superius assignata esse potior, magisque præcipua.

Quare quædam memoriæ diutius inhæreant, quædam citius abeant. CAP. XIII.

NOn solum autem inter homines diuersos secundū organi diuersam dispositionem consideramus memoriæ diuersitatem, verumetiam in eadē memoria quædam attendimus fixius hærentia, quædam citius euanescentia. Nam id vnumquemque in sese docet experientia, quædā eorum quæ cogitauimus, aut cognouimus hærere diutius, alia ocyus effugere. Huius autem potissima causa esse videtur bona & fortis in memoriam impressio. Quanto enim fortius aliquid in memoriam impresseris, tanto minus potest effugere. Contingit autem id dupliciter. Primum quidem vnica vehementi impressione, cū intentio ipsa multo vehementiq; spiritu à phantasia in memoriā defertur, illique à phantasia seu æstimatiua diligentissime cōmendatur, & velut in profundo collocatur, fortitérque ex phantasiæ vehementi ad ipsam conuersione memoriæ infigitur. Ac tunc quidem ita se habet phantasia, tanta diligentia & vehementia memoriæ hāc rem sic commendans, quomodo solent homines rem quā nequaquam perditā vellent, custodibus magna attentione & multa vehementia fideliter commendare. Et quomodo ea quæ bene seruata volumus, & nequaquam perdi sustinemus, in profundo & in intimis penetralibus reponimus (quæ enim in propatulo aut in ipso statim vestibuli ingressu exposita sunt, facilè auferuntur) ita ea quæ nolumus nobis excidere, & de quibus aliàs aliquando phantasiari volumus atque cogitare quasi in profundo reponimus memoriæ. Huiusmodi autem sunt vel ea quæ nos vehementer offendunt, de quibus vltionem opportuno tempore intendimus meditari, quemadmodum de Iunone apud Vergil. dicitur, Manet alta mēte repostum Iudiciū Paridis. Sic & canes eorum à quibus grauiter affecti sunt plagis, agnitione profundissima retinent memoria. Itē beneficia singularia solent grati in profundo collocare memoriæ, si quādo opportunā possent referre gratiam. Cuius egregium etiā in bruto animali exemplū describit Aulus Gel. in lib. Noctiū Atticarum, de leone quodam, damnatū ad bestias seruū, propter veteris amicitiæ beneficium, memori sua gratitudine à morte præseruante. Secundo

Vergilius.

Aulus Gel.

cundo modo infigitur aliquid memoriæ, nō quidem propter vnam aliquam vehemẽ. em impreſsionē, ſed per frequentem ipſius quod in memoria repoſitum volumus reuolutionem, & ſæpius iteratā talis rei cogitationē: quomodo facere ſolemus in diſciplinis, vbi aliquid didicimus quod ſeruatum volumus. Frequenter enim illius cogitationem reuoluimus, vt ſingulis cogitationibus aliquo in memoriam relicto phantaſiati veſtigio tandem firma ſolidaque quaſi per habitū relinquatur impreſsio. Et hic modus eſt diſciplinæ maxime accōmodus. Nō enim poteſt memoria melius feliciusque ſtabiliri in re appreheuſa ſemel & cogitata, quàm per frequentē eius meditationem & imaginis crebram reuolutionē. Nam prima illa per vehementiā fortis impreſsio maxime ex rebus inſolitis fit, accedente aliqua perturbatione inſolita in homine: vt cū homo ex nimia ſibi facta iniuria vehemētiſsime iraſcitur, aut ex magno accepto beneficio plurimū lætatur, potiſsimū cum præter opinionē & ſpem iſta euenerint, vt cum ab eo quis accipit iniuriam, à quo minime credebat: aut ab eo beneficium, à quo minime ſperabat. Item cum de præſenti malo aliquo graui grauiter triſtatur, aut cum ex re aliqua admodū inſolita magna cōſurgit in homine admiratio: in huiuſmodi enim abſq; frequenti meditatione facilè fit impreſsio tantū per vnam rei cognitionē. In iis autem quæ ad diſciplinā ſpectant plærūque non ita euenit, ſed frequenti meditatione eſt opus. Neque difficile fuerit iſta in corporalibus per analogiā declarari. Poteſt enim tam fortis fieri vnica ſigilli impreſsio in materiā, vt alteram adiicere non ſit opus. Quòd ſi vnica impreſsione non ſit perfecte expreſſa imago, frequēs expreſsio, repetita perficiet, quod fortitudini prioris impreſsionis deerat. Atque hoc eſt quod in libro de memoria & reminiſcētia ait Ariſtoteles meditationes (id eſt, crebras imaginum repetitiones) tueri memoriam atque confirmare.

Ariſtoteles de memoria, & reminiſcentia.

De memoria anguſta, & ampla, & prouida dei diſpenſatione.

CAP. XIIII.

Inueniuntur autem quidam memoriam quidem habentes bonam, ſed anguſtam & modicā, neque niſi paucorū ſuſceptiuam. Alij verò amplam habent & plurimorū cōſeruatiuā. Primi plerunque ex hoc cognoſcuntur, quòd tumorē in occipitio habeant non magnū, ſed tamen apte diſpoſitum. Atque

x

huiusmodi frequẽter sunt, qui magno pollent ingenio, & frontem habent cornutam, magnúmque sinciput. Posteriores verò magnum habent tumorem, & in altum vtcunque ascẽdentem, vel à posteriori parte protensum. Et hi plerunque nõ ita magno sunt ingenio. Non debet autem vtrisque horũ eadem esse ratio studij, neque idem in memoriæ commendando conatus. Non enim omnibus omnia conueniunt, sed vnicuique iuxta sui ingenij qualitatẽ, suæque cõplexionis dispositionem sunt instituenda sua studia. Primis expedit, pauca, eaque optima in memoria rẽponere, maximeque necessaria: & cauendũ illis est, ne in angustum hospitiolum nimis multa veluti per vim intrudere, atque simul cogitare, amplius quàm possit angustia ferre memorialis horrei. Non enim hoc illis cedet prospere, si tentauerint. Eligant proinde optima, & scitu dignissima, maximeque necessaria, quæ in memoria recondãt, maxime autem generales veritates & vniuersaliores notitias, ex quibus alia possint plurima elicere. Qui verò alterius sunt conditionis, his magis licitum est per multa vagari, & plura sibi in memoriam recondere. Habent enim horrea ampliora, & in quæ plura possint inferre. Id tamen prouideant, vt hæc multa secundum congruum disponant ordinem, alioqui parum ex multis possessionibus fructum relaturi, quod huiusmodi hominibus sæpenumero solet accidere. Vbi enim non est ordo, adest mox confusio. Attende autem, quàm prouidè, quàm sapienter, sua dona bonorum omnium largitor distribuit, vnicuique prout opus habent ad mensuram dispensans, nulli verò Deus omnia dedit. Illi enim qui bono sunt ingenio: quibus bona est apprehensio, bona imaginatio, bona æstimatiua siue phantasia, hi plerunque memoriam cernuntur habere angustam. Qui autem in prioribus vtcunque deficiunt, in posteriori frequenter supplementum accipiũt. Nimirum, quia bene ingeniati (id est, bene apprehendentes & æstimantes) non ita multis egent in memoria conseruandis. Ex paucis enim quæ in sua angusta memoria tenent, absque magno negotio possunt plurima per suum ingenium & inuentionem efficere. Non est autẽ opus multorũ iam perfectorũ cõseruatione, si absque negotio promptè possis ea ex tẽpore prout necessariũ fuerit fabricare. Neq; necesse est multa secũ deferat præparata antequã egeat, qui omnia quibus eget, mox vbi indiguerit, ex sese poterit adinuenire. Atque ita qui magno

Diligenter attende.

Vide prouidam Dei dispensationẽ.

sunt

ſunt ingenio, & eſtimatiua præcellunt, cum ex ſeipſis plurima poſsint adinuenire, atque vt fuerit opportunum de nouo fabricare, nihil opus habent, vt multa ſecum iam fabricata, iam adinuēta ſemper circunferant. Illi verò qui ingenio ſunt tardiores, qui per ſeſe ad inueniendum vel fabricandum non multum ſunt idonei, his opus eſt, vt ea quæ operata ſunt, diligenter cuſtodiant, & quæ adinuenerint (vel per ſeipſos, vel per alios) diligenter conſeruent. Quemadmodum (verbi gratia) ſi quis artem habeat, vbilibet locorum fuerit, ex terra aut lapidibus paſsim obuiis facili labore (modici pulueris, quem ipſe nouit admixtione) fabricādi aurum, huic quorſum opus erit, ſi peregrinari velit multo ſe auro onerare, quod per omnem viam ſecum circunferat? Nonne huic ſufficiet, quod ſecū ferat puluerem aut ſubſtantiā illā modicam, per quā poſsit vbilibet locorū ex materia obuia facere ſibi aurum, quantum indiguerit? Illi verò qui hanc artem neſciunt, neceſſe habent pro totius itineris neceſsitate copiam auri ſecum deferre. Ita ſanè prudens omnium bonorum largitor Deus mirabili ſapiētia cuncta diſtribuit, vt in omnibus ipſe laudetur & glorificetur benedictus in ſecula. Amen.

Quomodo reminiſcentia differat à memoria. CAP. XV.

NOn eſt autem idē reminiſcentia & memoria, neq; reminiſci & memorari, cū hoc etiā brutis cōueniat, illud ſolis hominibus. Reminiſcimur enim alicuius rei, quando ipſam prius cognitam, ſed obliuioni datam, & elapſam è memoria, per alterum in memoria conſeruatum, iterum reducimus ad memoriā. Hoc eſt, cùm rei alicuius habuimus notitiā, quam rem nō poſſumus memorari cùm volumus, atq; ita ex aliquo quod adhuc in memoria nobis remanet, procedimus ad illius rei oblitæ cognitionem. Si enim (exempli gratia) heſterno die librum aliquo in loco repoſui, cuius loci hodie nequeo memorari, & quantumcunque de hoc cogitem, non mihi occurrit locus, exciditque memoria, ita vt non poſsim illius pro meo placito memorari, ſi deinde (ad rem illam obliuioni datam reuocandam in memoriam) reuoluam apud me ipſum loca omnia in quibus pridie fui, & eos cum quibus habui colloquium, & negotiorum quæ in vnoquoque locorum egerim, ſicque ex memoria alicuius horum deuenio in cognitionem loci illius vbi librum repoſui, iam dicor huius loci reminiſci, cuius tamen ſimpliciter non potui memorari.

Quomodo reminiſcimur.

Ex quo patet, quod ad reminiscendum plura requiruntur, quàm ad memorādum. Nam ad memorandum sufficit, quòd de re prius cognita iterum cogitemus, vt præterita est & antè cognita. Id enim adiici oportet, quoniam non dicitur simpliciter memorari, quisquis de re ante cognita iterum cogitat. Nam si quis rem aliquam ante cognitā penitus obliuiscatur, eandémq; post annos vel dies aliquot denuo addiscat, ita quasi nunquam ante cognouisset, neque aliquando se cognouisse in præterito attendit, hic non memorari rem illam dicetur, sed denuo addiscere. Qui enim memoratur, is ex specie conseruata apud sese mouetur ad cognitionem rei ante cognitæ. Qui autē non ex conseruatione speciei apud se mouetur ad cognitionem, saltē secundū partem aliquam, is nō memorari dicendus est. Aliquando vero hæc cōmixta sunt, vt rem aliquā partim memoremur, partim de nouo addiscamus. Veluti cum mihi alicuius hominis notitia penè exciderat memoria, nondum tamen penitus. Seruatur enim adhuc aliquo modo in memoria eius species, sed tam debilis, vt per se solam vix sufficeret ad talis rei cognitionem reducēdam, nisi simul aliquid extrinsecum accederet, quod secundum partem aliquam denuo docendo memoriam adiuuaret. Ad memorandum ergo requiritur & sufficit, rem antè cognitam vt talem iterū cogitare. Reminiscentia autem plura exigit. Requiritur enim præcedens obliuio, & velut discontinuata, siue interrupta memoria. Quorum enim non præcedit obliuio, eorum non reminiscimur, sed memoramur. Non tamen quælibet rei oblitæ resumpta cognitio, reminiscentia dicitur (alioqui iterum discere esset reminisci) sed cùm fit illa notitiæ resumptio ex aliquo memorato & non oblito, ex quo procedimus ad vlteriorem notitiam eius, cuius memoria exciderat. Neque satis est, quòd aliquantulum tempus intercesserit, quo illius rei non habuimus actualem memoriam, sed necesse est ita fuisse rem extra memoriam, vt volentes ipsius memorari, non potuerimus per propriam speciem. Vnde quod antè diximus (iuxta Aristotelis sententiam) reminiscentiam esse memoriæ discōtinuatæ & velut interruptæ, id non est intelligendum secundum actum, sed secundum habitum. Tunc autem dicitur secundum habitum memoria discontinuata, quando etiam volentes memorari, non possumus. Patet insuper, posse nos reminisci eius rei, cuius species adhuc seruatur in memoria.

Frequenter enim id contingit, vt species in memoria seruata tunc non occurrat, neq; se offerat phantasiæ, quando maximè quæritur. Nam id sepenumero nobis accidit, cum rem aliquam maxime cogitare volumus, tunc eam velut effugere, & quantumuis requiramus, non occurrere, ita vt sæpius hac ex causa nobis ipsi grauiter impatientia conturbemur. In tali ergo statu positi, si propter rem illam cuius propria species non occurrit, & quæ vltrò sese non offert iterum cognoscendam, ad aliud aliquid quod actu memoriæ occurrit conuersi, ex tali aliquo redeamus ad cognitionem rei quam quærimus, vtique reminiscimur rei illius, eo quòd ex altero memorato non per speciem propriam, illius notitia in nobis recuperauerimus, mãsit tamẽ vere in nobis species talis rei, licet non tum occurreret, cum quæreretur. Id enim frequenter nobis vsu venit, vt quod hac hora volẽti memorari nequaquam occurrit, hora sequenti etiam vltro non requisitum sese offerat: quòd vtiq; non fieret, si penitus species ipsa emigrasset. Quomodo enim in ampla supellectili cõtingit interdum, vt illud quod pene ante oculos est, non inueniamus, etiam tunc cum maximè quærimus, quod postmodũ vbi quærere desinimus, vltrò sese offert conspectui, ita & in speciebus, intentionibúsque seruatis in memoriæ cellario (sunt enim illæ supellex memoriæ) contingit sæpenumero, tunc minimè occurrere ipsa etiam quæ verè secundum speciem suam præsentia sunt, quando diligentissimè sollicitissiméq; quæruntur, quæ postmodum abeunte solicitudine sese non requisita produnt.

Interdũ res dũ maximè quæritur, minimè inuenitur.

Quare bruta non possint reminisci, & quid sit virtus reminiscendi.

CAPVT XVI.

Colligimus ex prædictis, verum esse quod ait Aristoteles, memoriã quidem & in irrationalibus animantibus inueniri, reminiscentiam non item. Experientia enim certa discimus, animalia memorari, quemadmodum canis videns eum à quo aliquãdo cæsus est, recordatur verberũ & inimicitiæ, propter quod latrãs in fugã se conicit. Reminisci autem non possunt. Qui enim reminiscitur, rem illã de qua vult cogitare non offerentẽ seipsam cogitationi, proponit per aliud velle inuestigare, & ad hoc faciendũ medium quærit ordinatum, per quod possit in illius deuenire notitiam. Tãta autem facultas non est irrationabilibus animantibus, vt ita ordi-

Aristot. in lib. de mem. & reminisc.

natè à proposito possint ab vno procedere ad aliud. Quanquam enim ex vno possint venire in aliud per sensus cognitionem & æstimationem, non tamen nisi quantum naturaliter vnum ex altero consequitur, quemadmodum ex apprehensa forma lupi, ouis ad inimicitiæ æstimationem transit, & ex voce prolis apprehensa transit ad amicitiæ æstimationē. Verum id nō, nisi ex naturæ est ordine, quoniā videlicet secundū naturalem inclinationem ex vno illorū, in eis alterius consequitur æstimatio. Non possunt autem bruta id quod vltrò nō sese offert proponere sibi inquirēdum atque inuestigandum, atque propter hoc medium quærere, eligereque ad illud rememorandū quod quæritur opportunū. Hoc autē ad reminiscētiam requiritur. Quantum ergo ad actus reminiscendi atque memorandi, videtur manifestum quòd non vnum memoriæ, & reminiscentiæ actus diuersi sint. Quod si de ipsis potentiis interrogetur, qualis sit ipsa reminiscendi virtus, an sit ipsa potentia memoratiua in homine nobilior, quàm in aliis animalibus, vnde hoc habeat vt sic possit discurrere, an alia aliqua sit potentia distincta, verisimilior videbitur responsio quòd non vna aliqua potentia singularis debeat poni ab aliis prædictis distincta, vnde habeat homo vt possit reminisci. Neque tamē cum memoria videtur esse eadem potētia. Memoria enim ad hoc non sufficit, vt ita ordinatè proponat inquirere quod non occurrit, neque eius est medium sibi proponere ex quo ordinate procedat alterum. Hæc tamen ad reminiscētiam diximus spectare. Non videtur ergo virtus reminiscitiua eadem esse potentia cum memoratiua. Virtus autem æstimatiua secundum eam nobilitatem quā in homine obtinet (vti suprà diximus) sufficere videtur ad reminiscendi actum. Potest enim in homine discurrere in particularibus, eaque ad inuicem conferendo ex vno ad aliud ordinatè procedere, atque ex alio aliud peruestigare, quemadmodum ratio in vniuersalibus. Neque solum in se ipsa potest ex vna intentione elicere aliam, verumetiam in memoria (quod ipsius est cellarium) ex vna offerente in specie ducatum accipere potest perueniendi ad alteram latere volentem.

Memoriæ & reminiscētiæ actus diuersi.

Qui bene reminiscatur, & quomodo debeat fieri bona reminiscentia. CAP. XVII.

ET quoniam reminiscentia non ad memoriā spectat, fieri potest, vt is qui bonam habeat reminiscentiā (id est, qui bene

bene faciléque reminiſcitur) mala ſit memoriæ is verò qui male reminiſcitur) bona ſit memoria prædítus. Imo plerunque ingenioſi (in quibus eſt bona æſtimatiua & bona imaginatio) non ita bonæ ſunt memoriæ, attamen bene admodum reminiſcuntur, quoniam bene & ordinate ſciunt procedere ad eius quod quærunt inueſtigationem. Contrà verò contingit, admodum bona eſſe memoria eos qui malæ ſunt reminiſcentiæ: vt homines male ingeniati memoria pollêtes optime memorantur, male tamen reminiſci poſſunt, ſi quid non occurrat, eo quòd æſtimatiuæ defectu non poſſunt ordinate procedere, & per media congrua quod intendunt perueſtigare. Sciẽdum autẽ eſt, quod ad reminiſcendũ oportet accipere medium cõueniens ſecundũ aliquẽ modum ad id cuius volumus reminiſci. Oportet enim id quod accipitur ad inueſtigãdum aliud, habere cum illo aliquã habitudinem vel ſimilitudinis vel coexiſtentiæ, vel ordinis, vel diſsimilitudinis, vel contrarietatis, vel cuiuſlibet cõiunctionis. Solemus enim rerum geſtarũ, quarũ nos cepit obliuio ex iis, quæ ſimul tẽpore geſta ſunt recordari. Et cũ quid eorũ quæ memoriter tenemus forte nos fugerit, vt non ad volũtatem mox ſuccurrat, ad ea quæ antecedunt conuertimus memoriã: ſicq; ex iis, quæ præcedunt ea quæ ſecundum ordinem ſubſequuntur reuocamus ad memoriam. Item ex vno contrario in recordationem alterius obliti contingit deuenire: ex ſimilitudine quoque reminiſcimur ſimiliũ, item ex vicinia, & ex ordine quolibet vnius ad alterum. Et quia vna eadémque res habitudinem habet ad plura, ſúntq; ex vno plura nata conſequi ſecundum diuerſum ordinem, hinc eſt, quòd etiam conueniẽti aſſumpto medio ad reminiſcendum non ſemper contingit reminiſci, eius, quod quæritur. Sæpe enim medium quod aſſumitur, ducit nos ad id quod non quærimus, & impeditur quæſita recordatio.

Bene ingeniati bene rem miniſcũtur, ſed non ſemper benè memorãtur.

De ſomno, & vigilia. CAP. XVIII.

PRius autem quàm ſenſitiuarum virium claudamus determinationem, ſupereſt, vt de ſomno & vigilia vel pauca dicamus. Sunt enim hæc, ſenſus paſsiones (vt ait Ariſtoteles) & circa ſenſum habent fieri. Neque enim in vlla ſpecie inueniuntur ſomnus & vigilia, niſi vbi inuenitur ſenſus. Nam plantas nemo dicit vigilare aliquãdo, aut dormire, quoniam ſenſum non habent. Cætera autem animalia ſenſum habentia, interdum vigilare, interdum dormire percipimus.

Aristo. lib. de somno, et vigilantia.

Quod tametsi non de omnibus compertum sit experientia, ob quorundam sensuum imperfectionem: putat tamen Aristoteles rationi consentaneum, omne quod sensum habet vel vnicum (vtpote solum factum) aliquãdo dormire, aliquando vigilare. Sunt autem somnus & vigilia contrariæ passiones, ac proinde circa idem habens fieri, adeò vt cuicunque conueniat vigilare, eidem & dormire, atque econtrario. Contraria enim circa idem habẽt fieri subiectum. Vnde nullum animal vel semper dormire potest, vel semper vigilare. Sed aliquãdo quidem dormire aliquando vigilare debet. Est autem vigilia, sensuũ libertas atq; solutio, cum sensus animalis liberi sunt ad operandũ suas operationes, obiecto oblato, & impedimento secluso. Somnus verò, sensuum vinculũ est, atque ligamen, quo ligantur sensus, vt non possint suas exercere operationes etiam si obiectum offeratur, & impedimentum omne extrinsecum remoueatur. Nam id manifestẽ in dormientibus cernimus, nullo sensu eos, donec somni passione premũtur, quicquam percipere. Neque enim vident corã astantes, neque audiunt, neque tactu aliquid percipiunt, donec expergiscantur. Non sufficit autem vnum aliquẽ sensum animalis ligatum esse, cæteris solutis: sed necesse est omnes sensus quos animal ipsum habet, esse pariter ligatos. Non quælibet tamen sensuum ligatio, somnus dicẽdus est. Sunt enim morbi quidam priuantes hominem sensu atque motu, & dicunt esse venas quasdam in collo, quas si quis apprehẽdat atque constringat, ipsum animal mox sensu ac motu priuatum collabitur. Manifestum quoque id est in morbo apoplexiæ, quæ penitus hominem motu & sensu priuat. Non appellatur tamen huiusmodi sensuum ligatio, somnus. Somnus enim quies est sensuum à natura illis deputata ad recuperationem virium. In morbis autem huiusmodi nulla est sensuum quies aut reparatio, sed potius destructio atque debilitatio.

Quid somnus, & vigilia.

Duplex somni vtilitas in animalibus. CAP. XIX.

VT autem cognoscatur, quòd non temere neque frustra Deus naturæ in animantibus somnum posuerit, aduertendum est duplicem ipsius somni in animalibus esse vtilitatem, imò necessitatẽ. Primum enim ad animalium virium facit reparationem. Omnis enim virtus naturalis, quæ non absq; fatigatione perpetuo potest exerceri, aliquando indiget quietis intermissione, vt possit instaurari quiete, quæ nimia fati

fatigatione deficeret. Id manifeste videmus in motu progressiuo animalium. Quia enim in perpetua continuitate ambulare non valent, necesse est subinde quiescant, ac demum resumptis viribus progrediantur. Ita & organa sensuum, quoniam nimia vigilia fatigătur, indigẽt intermissione quietis, vt resumptis reparatisque viribus, iterũ ad suorum officiorũ possint aptam functionem redire. Sunt autem vires istæ: tam exteriores sensus, quàm interiores: maximè tamen videtur propter interiores somnus esse necessarius. Secundo est somnus vtilis atque etiam necessarius, propter virtutes vegetatiuas. In animalibus enim virtutes vegetatiuæ (nutritiua scilicet, augmentatiua, & generatiua) impediũtur per exercitium virtutum animalium. Quantò enim vires animalis, id est, sensitiuæ & motiuæ, magis intenduntur, tantò naturales, id est, vegetatiuæ, magis remittuntur. Propter quod in hominibus studiosis, & in re qualibet multum sensu occupatis, peior fit nutritio atq; augmẽtatio: in hominibus autem ignauis quíque animalibus viribus minus vtuntur, melior fit nutritio atque augmentatio maior. Et multum vigilantes macrescere videmus atque pallescere, somniculosos autem vehemẽter impinguari. Quoniã ergo virtutes naturales per exercitium virtutum animalium impediuntur, ideo propter salutem animalis, ipsiúsque valetudinem firmandam prouidè naturę autor tempus somni instituit: vt animalibus viribus ligatis, naturales virtutes (sine quarum operatione non diu potest animal subsistere) tum possint liberius pleniúsque suis actibus vacare, atq; ea quæ ad animalis vitam intertenẽdam sunt necessaria, conueniẽtius operari. Atque hinc est, quod vulgo dici solet, somnum non minus quàm cibum ad bonam valetudinem conducere, somnóque moderato non minus quàm cibo hominem nutriri: econtrariò autẽ, nimia vigilia non minus quàm immoderato ieiunio corpus exsiccari, atque tabefieri. Non quidẽ ob hoc, quod ipse somnus sit hominis nutrimentum, sed quia efficit, vt naturales potentiæ suas conuenienter operationes exerceant, & quia eius defectus impedit alimenti debitam conuersionem in substantiam rei, propter impedimentum virtutum naturalium, per immoderatum & nimis diuturnum animalium virium exercitium. Hinc aptè per Sapientem dicitur. Vigilia honestatis, tabefaciet carnes. Et prudenter viri sancti, quibus cura est edomandæ car-

Quorsum Deus somnũ indidit animalibus.

Secũda somni vtilitas.

Nota attente.

Eccles. 31.

nis eiusque molestiis, & afflictionibus debilitandæ, ne supercrescat spiritui, vigiliis æque atque ieiuniis insistunt, scientes carnis vigorem nō minus somni quàm cibi subtractione infringi atq; imminui. Hoc enim est, *quod querunt, carnem videlicet atterere & velut supprimere, ac iuxta Apostolum*, castigare, & in seruitutem redigere, vt dominetur spiritus.
2. Cor. 9.

Quomodo somno vtiliter iuxta Dei institutionē vtendū. c. xx.

QVoniā ergo ad duo hęc somnus ab autore naturę Deo est institutus, videlicet ad sensuū reparationē & vegetatiuarū viriū adiumentū, nequaquam sapientis hominis fuerit, prorsus sibi somni velle quietē subtrahere. Non enim minus peccatū habebit huiusmodi, quàm si alimentū sibi ipsi vellit in totum subtrahere, aduersus sapientissimi Dei ordinē & institutionē. Vnde & benedictus Dei filius cum in mundo nobiscum conuersaretur, somni necessitatē nequaquā à se repulit, sed quomodo cæteras humanæ naturæ infirmitates ita etiam hanc sensuum à somno ligationē in sese voluit suscipere. Nam & in naui super ceruical eum dormiuisse legimus, & à discipulis fuisse excitatū. Est autē sapientis eatenus somno moderatē vti, quatenus ratio dictat eundē esse cōducibilem: quomodo alimento vir bonus frugaliter vti debet pro interenēda corporis vita, non pro eodē enutriēdo ad lasciuiam. Et hac in re, necesse est vnusquisque attendat suæ complexionis qualitatē. Quomodo enim in alimēto sumendo non omnibus vna est mēsura ponēda, ita nec somno. Quod enim huic ne satis quidem est, illi est nimiū. Quidam enim ad sensuum eorúmq; organorū reparationē pauco indigēt somno, etiam post multam vigiliā: mòxq; vbi paululū quieuerint, exurgunt alacres ad pristina animalium viriū exercitia. Alij verò longiori egent somno antequàm possint eorū vires recuperari. Videtur autē ista diuersitas ex varia dispositione siue complexione cerebri, prouenire. Et solicite quisque sibi debet attēdere, vt discat quantū sit sibi ad viriū reparationē necessarium. Quomodo enim moderatus somnus cūcta organa viriū animaliū apta reddit, & bene disponit ad sibi cōgruas operationes, ita cum nimius fuerit, reddit ea pigra, tarda atque inhabilia ad exercendas conuenienter suas functiones. Vnde homines nimio somno deditos, videmus esse pigros, desides ocscitabūdos, graues, & velut immobiles malæ apprehēsionis, mali iudicij, tardi motus, imò non ita limpidè videntes oculis,

lis, neque etiam (si diligentius quis aduertat) lingua ita exacte gustantes, & omnino in omnibus quæ ad vires animales spectant operationibus inueniuntur inhabiles. Cùm econtrario qui moderati sunt somni, conspiciuntur ad omnia prompti & alacres, viuacitate quoque sensuum gaudentes.

Quomodo generatur in animalibus somnus. CAP. XXI.

Fit autem somnus ex euaporatione, cũ videlicet à corde eleuantur vapores sursum versus cerebrũ, qui illic infrigidati à cerebri frigiditate & condensati opplent meatus spirituum sensitiuorũ, ne possint à cerebro in organa sensuũ diffundi. Cùm enim vapores isti sic incrassati meatus illos occupauerint, per quos cerebrũ diffundit spiritus sensitiuos ad organa sensuũ, itémq; à posteriori parte illos meatus per quos spiritus motiuos diffundit ad organa motus, tunc contingit sensus omnes ligari, sicque animalia cõtingit & motu & sensu priuari per spirituũ sensitiuorum & motiuorũ defectum. Non enim potest in oculo fieri visio, nisi mediante spiritu sensitiuo, qui illi à cerebro per neruos ad hoc à natura dispositos (quemadmodũ apertè in anatomia est videre) diffunditur: sic & de omnibus sensibus aliis dicendum. Hoc ergo visionis instrumento absente nequit in oculo visio fieri. Ita nõ possunt se membra mouere secundum locum, nisi per spiritus motiuos, qui similiter à cerebro trãsmittuntur ad membra. Omnes enim spiritus animales (id est, tã sensitiui quàm motiui) in cerebro gignuntur; & à cerebro in cætera organa atque membra deriuantur. Sensitiui tamen, suos meatus habent maximè in parte anteriori, ortũ habentes à sensu communi, à quo nerui oriuntur, ad organa singulorum sensuum. Motiui verò suos habent meatus à parte posteriori, à ventriculo memoriæ, à quo in nucam subiacentem diffunditur spiritus motiuus: atque ita per nucam consequenter diffunditur ad omnia corporis membra. Fit autem somnus fortior, aut debilior, iuxta quòd vapores isti plenius occupant meatus spirituum sensitiuorum. Cùm enim vapores multũ fuerint grossi, & ita multi vt totos meatus sufficiẽter oppleant, grauis est somnus, neque leuis est excitatio: quemadmodum in illis est, qui multo potu sunt obruti. Cùm verò vapores fuerint subtiles neque multum ingrossati, aut cũ nõ ita multi fuerint, vt meatus ipsos sufficiãt penitus opplere, somnus est debilior, & est facilior excitatio: quemadmodum in illis

Somnus quomodo fiat.

Motu cur priuëtur dormientia.

Somnus fortis aut debilis, vnde.

illis qui frugaliter sunt refecti. Vnde etiam fit, vt ij qui venas habent valde amplas, non admodum fortis fiat somni faciliméque excitentur: eò quod vapores non sufficiant meatus spirituum opplere, sed propter latitudinė aliqua ex parte facile transeunt spiritus, velut cedentibus vaporibus in via latiori. Qui autem angustiores habēt spirituum meatus, somno grauiori premuntur, & excitantur difficilius eo quod obsistens vapor facilius impediat transitum spirituum quemadmodum ad oculum videmus, in via angustiori consistentem facilius prohibere occurrentis cuiuspiam ingressum ac transitum quā in via latiori. In lata enim via facile est transire volentem (si celer agilisque extiterit) ad partem aliquam sese inijcere, & ocyus transire. Ita sane, qui amplos habent meatus, frequenter expergiscuntur etiam vltro, & leuissimo excitantur strepitu. Frequēter enim, propter amplitudinem viarum, spiritus animales sua celeritate illabuntur in organa sensitiua atque motiua, & facilem aliquem sibi parant celerem transitum, sicque frequenter & facile cōtingit animalia eiusmodi expergisci. Expergiscitur enim animal mox, vt spiritus ipsi animales transitū acquirunt ad sua organa. Tunc enim fit sensuum solutio, in quo cōsistit vigilia. Fit etiā somnus maxime post sumptum cibum, quod tum eleuentur copiosius vapores somnum generātes: & maximè cū talia fuerint alimēta (cibi atque potus) quæ multas de se fundant fumositates, aut admodum crassas, ac pingues. Nō quilibet tamen vapores causant somnum. Quidam enim potius somnum impediunt, vt vapores acuti & salsi. Item cum fuerint cum cholera multa commixti. Tunc enim somnus impeditur, quemadmodum docet experientia, cum vinum nimium acutum biberimus, aut nimium calidum, & cùm choleram in nobis moueri sentimus. Oportet enim vapores somnum inducētes esse dulces, facile in cerebro ingrossabiles pinguésque & velut mulcebres. Alioqui non patiuntur se ligari spiritus, qui sunt in cerebro, magis timentes destructionis nocumentum, quàm reparationis profectum.

Post cibum maximè fit somnus.

Somni pars aliqua pro nutritione, aliqua pro generatione, aliqua pro sensuum reparatione. CAP. XXII.

QVanquam autē supra diximus somnum naturaliter ad duo ordinari, videlicet ad subsidium auxiliúmq; vegetatiuarum potentiarū, quæ in animalibus per virtutum ani

animalium vsum & exercitium impediuntur, & ad reparationem virtutum animaliũ quæ in suis exercitiis fatigantur continuo labore: videtur tamē ipsa vegeratio (tanquā animalis sustentationi magis necessaria) priorē locum secundū temporis ordinē obtinere, & tempus etiā amplius quàm animalium virium reparatio sibi vendicare. Nam quod ad animalium virium reparationē attinet, videtur illi modicum tempus posse sufficere; quemadmodū experiuntur interdum studiosi, cerebro vtcumque defatigato, facile illi posset subueniri, si vel sedentes in sella studij capite aliquantulum reclinato in manu paululum cessent ab exercitio, & mirā præsentiunt in tantilla requie subleuationē. Quod autem pluriū horarū tempus ad somnū exigatur, magis videtur propter vegetatiuas esse potentias. Et planè hoc experientia docet, in principio somni maxime nutritionē adiuuari, minimè autem sensuum fieri reparationem. Experimur enim eos qui in principio aut paulo post principium somni excitantur ante somni medium, animalibus viribus esse multo magis destitutos, quàm si omnino non dormiuissent: neque id solū momentū, verumetiā per multū tempus, imò per totū nonnunquā subsequentis diei spatium. Et videntur qui sic post somni principium excitātur, quasi ebrij, nullo sensu, nullo etiam motu rectè vtētes, quasi animalibus viribus omnino perturbatis, neque vlla sentitur reparatio. Cæterùm, ipsa sensuum reparatio maximè videtur circa finem somni post medium eius fieri. Prius enim sibi natura animalis prospicit de eo quod ad esse ipsius est necessarium, quàm de eo quod ad bene esse. Nutritio enim, ad esse animalis requiritur. Sensuum autem vsus, non ad esse ipsius, sed ad bene esse exigitur. Pueros enim & moriones videmus absque sensuum bono vsu, validos corpore persistere. Si tamen plus iusto somno extenditur, rursum deinde cerebrum indisponitur. Propter quod multum ingenio conducit, summo mane è suaui strato exurgere, dulcesque relinquere plumas, videlicet vt sensibus reparatis antequam iterum indisponantur, somnus abrumpatur. Maximè verò iis qui castitatem mentis atque corporis seruare volunt incontaminatam, & nec illusionibus fœdarū imaginū, nec spurcitiis pollui nocturnarū immunditiarum, prolixus ille somnus matutinus diligenter est cauendus. In fine namque somni experiētia monstrat, huius rei maximū esse periculum.

Principium somni maximè pro nutritione facit.

Matutinus somnus castitati periculosus.

culum. Quod ideo esse videtur, quoniam in principio somni & per tempus maximũ ipsius, nutritiua & augmẽtatiua suas potissimum operationes exercent: perfecta autẽ sufficienter nutritione, circa somni finem, videtur potẽtia generatiua secundum ordinẽ suo officio succedere. Quia enim secundum ordinem temporis prior esse debet nutritio & augmentatio generatione (propter quod in pueris non prius generatiuæ potentiæ operationẽ experimur, quàm nutritiua, & augmentatiua ad iustam perfectionẽ eos perduxerint) ideo prius nutritioni insistitur, postmodum verò generationi. Quod etiã inde est, quia semen ex superfluo est alimenti, atque ob hoc nutritione perfecta in illud quod superfuerit alimẽti se conuertens vegetatrix potentia, agit in ipsum, & efficit vt in seminis naturam conuertatur, & circa seminis dispositionem atque perfectionem tum maximè agit, efficiturque ad generationem homo paratior atque pronior nutritione perfecta. Atque hinc fiunt in phantasia illusiones fœdarum imaginũ, generatiua potentia suũ actum quæritante: & non rarò fiunt coinquinationes inordinatę corporum, quas euadere possunt qui tempus illud præueniendo, somnum antequam eò pertingat, abrumpunt. Et licet in aurora sit somnus carnalibus maximè suauis, iis videlicet qui Venerem amant & corporis delicias: veris tamen Dei amatoribus, castitatisque & omnis virtutis zelatoribus somnus ille maximè est fugiendus.

Somnus auroræ nõ probandus.

Quomodo in homine contingant insomnia. CAP. XXIII.

Contingit autẽ in somno sensus interiores interdũ solui, exterioribus sensibus in suo vinculo permanentibus: apparẽtque tũc phantasmata & variæ imagines in phantasia atque in æstimatiua: quas apparitiones, imaginationésque & phantasiationes vocant somnia, vel insomnia (vt videtur) à somno, quoniã videlicet in somno fiant. Fiũntque hec somnia maximè post medium somni, cùm iam vapores incipiũt minui ac subtiliari, & ita primùm sensus interni soluuntur, incipiũntque operari exterioribus sensibus in suo ligamento nihilominus permanẽtibus: eò quòd vapores adhuc meatus occupent, quibus à cerebro ad ipsorum organa transmitti debent spiritus animales. Causa autem quare somniantes omnia iudicent ita se habere vt somniant, videtur esse ex defectu operationis sensus cõmunis. Quòd enim dum vigilantes multa phantasiamur, cõponentes & diuidentes, nõ ea

Sõnia quomodo fiant.

sic

sic habere putemus, quomodo nobis in phantasia occurrunt, inde videtur esse; quia sensus communis iudicat & cognoscit per sensuum exteriorũ obiecta, nihil tale esse præsens. Quod enim nec à visu, nec ab auditu, nec ab aliquo aliorũ sensuum vt actualiter sensatũ percipit, id ipse iudicat nõ adesse. Atque ita quanquam vigilantes multa phantasiamur, nõ tamen illa vt præsentia iudicamus, quoniã sensus cõmunis nobis cõtrarium iudicat. In somniãtibus verò quia sensus exteriores ligantur, neque sensus cõmunis, nisi quæ ab ipsis recipit, iudicat, ita tum deest, quæ phantasiæ atque æstimatiuæ falsas cõpositiones, & diuisiones iudiciáque refutet, & conuincat esse falsa mendacia. Itáque fit, vt videatur vere præsentia, & sic se vt apparent habere, nemine præsente qui euincat falsitatem. Atque hæc est etiam causa, quare in tenebris phantasiantes terribile aliquid homines terreãtur, & exclamant ac fugiũt: præsente autem lumine, eadẽ imaginantes, nõ ita terreãtur: quoniam videlicet absente lumine, non potest id quod æstimatiue præsens est, argui quòd nõ ita sit. Nam lumine absente, nequit iudicari quid corã sit. Lumine autẽ allato manifeste iudicat sensus cõmunis per visum, non adesse quod habet imaginatio phantasiæ. Quemadmodũ videlicet cũ vanus atque mendax homo miranda proponit, si nemo adsit qui falsitatem redarguat, creduntur vera esse quæ narrantur. Si verò adsit qui arguat falsa eiusmodi proponentem, manifestéque comprobet nihil taliũ sic esse vt dicit, nemo credet talia proponenti, neque se quisquã propter mendacis hominis confutati verba loco mouebit, quicquid tandem ille dixerit.

Somniantes quare omnia sic esse putant vt somniant.

De somniis supernaturalibus, & naturalibus.

CAP. XXIIII.

Distinguuntur autẽ multipliciter somnia. Quædã enim desuper à Deo legimus immitti, queadmodũ in diuersis scripturarũ passibus inuenitur: de somniis videlicet Iacob & Ioseph; de somniis Pharaonis: itémq; pincernæ & principis pistorum regis Pharaonis, de somnio Nabugodonosor, & plerisque aliis. Hæc enim omnia à Deo benedicto videbãtur ad futurorũ præsignationẽ immissa. Vnde Ioseph cũ expositurus esset somnium Pharaoni, dicebat. Quæ facturus est Deus, ostendit Pharaoni. Et iterum: Absque me Deus respondebit prospera Pharaoni, tacitè sic indicãs, quòd & somniorum illorum immissio foret à Deo. Idipsum apertissimè

Somniorum distinctio.

Somnia supernaturalia.

Genes. 41.

&

Danie. 2. & Daniel coram rege Nabugodonosor: Est Deus (inquit) in cœlo, reuelans mysteria, qui indicauit tibi rex Nabugodonosor, quæ ventura sunt nouissimis temporibus. At rursum: Qui reuelat mysteria, ostendit tibi quæ ventura sunt. Sed & in nouo testamento multa solet per somnia immissa sanctis *Matth. 1. & 2.* hominibus Deus futura demonstrare. Vnde Ioseph legimus ab Angelo Domini in somnis admonitum, de virgine Maria accipienda, de filio in Aegyptum adducendo & reducendo. Qur autem Deus ita in somnis velit futura indicare, causa videtur, quia tunc sensus hominis magis sunt quieti, exterioribus omnibus ligatis, interioribus etiam circa paucissima vel omnino circa nulla occupatis, ac proinde diuinæ impressionis & internæ commonitionis facilius susceptiui. Huiusmodi autem somnia non passim vulgaribus solent accidere, sed illis qui sunt præeminentes, vel sanctitate, vt in quibus magnum & singulare aliquid Deus operari disponit, vel dignitate, aut autoritate, vt in iis qui sunt in administratione regnorum. Quòd enim Abrahæ, Iacob, Ioseph, Danieli, Iudæ Machabæo, & huiusmodi somnia fuerint à Deo immissa, propter ipsorum fuit præcellentiam. Quòd autem Pharaoni & Nabugodonosor, propter ipsorum dignitatem, vel certè ad diuini nominis gloriam & amicorum Dei glorificationem fuit. Quòd etiam magistris pistorum atque pincernarum Pharaonis fuit somnium presagium futurorũ immissum à Deo, propter Ioseph exaltationem factũ fuisse creditur. Nihilominus Deo liberũ *Somnia animalia.* est, cuicũque voluerit, etiã pessimis somnia immittere. Alia verò sunt somnia, quæ appellantur animalia illa nimirum quæ contingunt ex prius in vigilia sensatis, & maximè ex iis circa quæ fuimus in vigilia soliciti, siue anxiè diligentérque occupati. Hinc fit, vt auarus somniet de pecuniis, de negotiationibus, emptionibus atque venditionibus: gulosus, de epulis & conuiuiis: luxuriosus, de mulierum conuictu & colloquiis, aliisq; huiusmodi. Homo autem misericors somniat de pauperum necessitatibus, de miserorum patrocinio. Qui zelat pro iustitia, somniat iniustitiæ punitionem, oppressorum suspensionem, atque huiusmodi. Nauta de ventorum prosperitate, & de nauigando somniat, & literis studens de suo studio. Et vniuersaliter, circa qualia occupatur homo in vigilia, circa talia versatur in somnio. Offerunt enim sese

ſeſe ſpecies ille dormienti quæ ſolent vigilanti. Ex huiuſmodi autem ſomnus poteſt vtcunque conie&tare homo, quid potiſſimum ipſius effectui inhæreat. Vt ſi quis frequenter de honoribus & laudibus humanis ſomniet, merito ſibi metuere poteſt, ne forte ſit ipſe homo ambitioſus: item ſi de epulis ac lautitiis, ne forte ſit homo delicatus & guloſus, atque ita in cæteris. Sunt alia ſomnia naturalia, quæ ſecundum complexionis humanæ conditionem cauſantur in phantaſia, ipſo videlicet quod in complexione hominis dominatur immutante cerebrum, atque ſpeciem ſibi conformẽ imprimente in phantaſiam, aut ſpeciem ſeruatam in ea mouente. Sic homines ſanguinei, in quibus dominatur ſanguis, de rebus rubeis, pulchris & lætis ſomniant, & frequenter exiſtimant ſe volare, eò quòd ſanguis cõueniat cum aëre: eſtque hæc cõplexio læta & aërea, propter quod læta & amœna ſomniant naturaliter. Illi autẽ in quibus cholera dominatur, multum ſomniant de igne, cũ quo conuenit cholera, item de bellis, iurgiis, & cõtẽtionibus, ad quæ cholera extimulat. Flegmatici (in quibus dominatur aqua) ſolent de aqua ſomniare, vtpote iuxta aquas ſe ambulare, aut in aquas ſe incidiſſe aut ſubmergi, hiſque ſimilia, quæ plurimum ſolent pueris (in quibus adhuc humidum dominatur) accidere: ſomniant etiam de glacie, niue, & huiuſmodi, vt quòd per niuem ambulant, aut ſuper glaciem labant. Melancholici verò (in quibus dominatur terra) frequenter ſomniãt ſe in terra defoſſos, aut terra oppreſſos, aut de ſepulchris mortuorum, deque aliis huiuſmodi, potiſsimum quæ ad oppreſsionem pertinent: maxime autem de rebus grauibus & triſtibus, vtpote de inferno, de morte, de perſequutione ab aliis illata, aliiſque ſimilibus, quoniam maximè grauis eſt & triſtis illa complexio. Naturaliter etiam ſomniat homo de illo quod ſibi deeſt, & quod appetit, vt eſuriens ſomniat de cibo, ſitiens de potu, micturiens de pariete aut loco aliquo ſeparato, vbi liceat ſecundum honeſtatem mingere: cacaturiens verò de cloaca. Vnde etiam interdum huiuſmodi ſomniis cõtingit homines decipi, vt lectum impleant pro fimario, & cõdormientium latera humectent pro pariete. Ad eundem modum cum natura ſe oneratam ſenſerit alimenti ſuperfluo, quod ad generationem pertinet, dum ſe exonerare atque liberare cupit, per ſomnium in æſtimatiua imagines apparere facit talium rerum ad quarum præſentiam ſolet fieri ſuperfluitatis

Nota diligẽter.

Quomodo naturaliter diuerſæ in hominibus cõplexiones diuerſa faciũt ſomnia.

De exoneratione naturali notatu digna.

talis eiectio, eò quod non aliter (nisi fortè ex defectu virtutis retentiuæ) contingat eiusmodi emissio. Natura ergo de salute viuentis solicita, id ita procurat, & æstimatiuam sic mouet: ne si non fiat superfluillius exoneratio, variis morbis & miseriis misere consumat, id quod frequenter solet accidere. Atque ita contingit etiam castissimos viros, nocturnis illusionibus solicitari atque vexari, illos maxime in quibus valida est vis generatiua. Quòd si quis interroget, quonam pacto fieri id possit in imaginatiua, vt talis fiat imaginum effectio, cum prauiæ non antecesserint cogitationes, ex quibus videantur posse oriri? Dicimus, sicut in animalibus irrationabilibus æstimatiua potentia naturaliter mouetur, quantum ad ea quæ sunt naturæ opera, vt ad nidum struendum tali materia, tali forma, tali tempore ad coëundum cum animante sui generis diuersi sexus, &c. ita æstimatiuam hominis in hac parte moueri naturaliter, & imprimi in eam quandam impressionem, per quam excitetur ad tales efformandas imagines, ad quarum in æstimatiua præsentiam solet tale naturæ opus fieri. Neque verò mirum, si dicamus naturaliter aliqua ex parte hanc æstimatiuam moueri, quando quidem opus istud quod quæritur (nempe superflui corruptiui animalis expulsio) omnino naturale est, ad viuentis salutem conseruandam.

Quod boni & studiosi virtutum possent subinde mala perpeti somnia.

CAP. XXV.

Totum hoc caput diligenter expende.

Ex qua somniorum distinctione nõ modica sumi potest consolationis materia aduersus quorundã nimium pauidorum inordinatum & scrupulosum timorem, qui grauiter tristantur, si quando per somnium aliquid eis contigerit, quod virtuti videatur contrarium, atque ita se affligunt, quasi talibus sint vitiis apud Deum coinquinati: cum tamen secundum rationem viuant, & pro virili secundum spiritum aduersum talia vitia vigiles decertent, neque ex eo quod per somniũ ita contigit, vllam apud Deum habeant culpã. Omnino enim contingere potest, & contingit non rarò, eum qui secundũ rationem & voluntatẽ verè castus est, somniis rerum venerearum illudi, & eũ qui secundũ rationẽ verè sobrius est ac tẽperans, gulositatis somnia perpeti. Iterumque qui secundũ rationem mitis, ac placidus est, atque longanimus, somniis iracundiæ &

diæ & ferocitatis vexari. Si enim quis(exempli gratia) à naturali cõplexione ad rem veneream vehementer inclinatus, propter virtutis generatiuæ in ipso fortitudinem: hic quantumuis secundum firmum castitatis propositũ viriliter resistat, & nequaquam consentiat, ita vt propositi firmitate & continua resistentia, maxime autem desuper veniente Dei gratia (sine qua iuxta Sapientis sententiam, nemo castus fieri potest) habitum castitatis sit adeptus, continget nihilominus hunc interdum somnijs malæ concupiscentiæ illudi. Et qui vigilans præsente ratione, neque pro vita, neque pro morte in muliere consentiret appetitum, nec vllum ferret familiare colloquium aut commercium, dormiens subinde etiam amplexus & oscula acceptat & quæritat. Ad eundem modum qui à naturali est complexione vehementer pronus ad iracundiam, plenus flauente cholera, hic quantumuis multo labore & multa Dei gratia sit adeptus mansuetudinis patientiam, adeo vt vigilans, neque in pilo, neque in obulo velit nocere quantumuis in ipsum delinquenti, hunc tamen contingit per somnium pugnare, interficere, dilaniare, discerpere hostem, eius domum ac segetem succendere, & cuncta eius bona diripere. Ita melancholicum qui Dei gratia multo labore secundum rationem atque voluntatem pusillanimitatis vitium debellauit, & timorem pepulit inordinatum, contingit per somnia graui concuti timore. Et qui in vigilia de Dei misericordia optime confidit se consequuturum æterna gaudia, per somnium pati sibi videtur inferni tormenta: quique per vigiliam confidit se circundatum lætantium angelorum caterua, per somnium interdum sibi videtur in medio terribilium dæmonum iacere oppressus. Ita pure sanguineus aliquis, quamuis vere secundum rationem & voluntatis affectum ex Dei gratia omnes auersetur mundi voluptates, subinde tamen per somnium videtur sibi in medio delitiarum incundari. Imò verò si diligentius aduertamus, comperiemus ista omnia etiam in vigilia ita accidere. Hinc enim tentationes sunt quæ à carne exurgunt etiam in bonis & sanctis viris, videlicet vel gulæ, vel luxuriæ, vel iracundiæ, & cæterorum malorum: quomodo de seipso narrat beatus Hieronymus, quòd cum in vasta eremi solitudine exeso esset corpore, & arctissima seipsum stringeret inedia, Romanis tamen se putabat

Sapient.8.

Hieronymus ad Eustochium.

intereſſe delitiis. Qui ergo huiuſmodi ſe ſentit ſomniis rerum non bonarum tangi, aut etiam in vigilia eiuſmodi vexari moribus non ſtatim deiiciatur animo, non ſe mox dei exiſtimet inimicum. Verũtamen examinet ſeipſum diligenter, an non ex præuiis in vigilia voluntariis cogitatibus, aut effe-ctibus, iſta ſic exurgant, an non exorta fuerint à cauſa aliqua voluntariè ſubminiſtrata, vnde eiuſmodi ſomnia per ſe nata ſunt ſequi. Et quidem ſi poſt diligens examẽ nullius huiuſmodi mali ſibi eſt conſcius, nihil eſt quod metuat, non eſt quur multum anxietur animo: hoc tamen diſcat & conſideret, in ſua carne adhuc viuere concupiſcentiam, diſcat non debere ſe eſſe ſecurum, diſcat nondum perfectè deuictum eſſe ſiue ſubactum domeſticum hoſtem, diſcat ſibi adhuc ſtandum ſuper cuſtodiam; & humilitatis ac prouidentiæ ſibi ſumat occaſionem, ne mox vbi aliquem virtutis habitum aut donum aliquod acceperit, omnia in tuto putet, ſeque in portu nauigare ſecurum. Agat quoque gratias Deo, cuius gratia ita ſibi aduerſiſſimum hũc hoſtẽ ſubiugauit, ſubiectũmque fecit (carnem dico & ſanguinem) vt non niſi in ſomno abſente ratione, vel in vigilia per ſurreptionem, velut à tergo aut à longe audeat accedere, & non in vigilia aperte prodire in aciem. Eſt enim hoc ſignum euidens infirmati hoſtis, cum iam non palam, ſed velut per ſurreptionem tantum ex abdito, audet aduerſarium impetere. Cæterũ, de ſomniis quatenus ex eis prognoſticari aliquid liceat aut non, item quomodo ea obſeruare & nõ obſeruare, præſentis non eſt negotij. Ad moralem enim ſpectat doctrinam, tametſi non minima ex parte ex præcedentiũ hæreant cognitione. Non ergo de plurimis paucula quædam dixiſſe contenti (quoniam profecto etiam ſi velimus multa, non valeamus, ob ignorãtiam rerum intus latentium) feſſum nũc calamum abditarum rerũ curioſa inſpectione atque perſcrutatione, ad quietem reponimus, quo deinde ad id, quod totius conſiderationis noſtræ erit ſupremum, reparatis viribus alacriores redeamus: ſi tamen prius (iuxta hactenus in libris omnibus ſeruatam conſuetudinẽ) magni Dei gloriam cantico celebrauerimus, cuius ſunt omnia hæc mirabilia, hiſque infinito maiora, quæ noſtri ſterilitas calami minime valet explicare, qui in trinitate & vnitate perpetuo beatus viuit, regnat, & gloriatur in ſecula ſeculorum. Amen.

Examinanda ſomnia vnde proficiſcantur.

FINIT LIBER X.

PSALMVS MAGNO ARTIFICI qui est fabricator humani cerebri.

Videbam ego nuper anatomiam, incisionemq; humani corporis: aderat qui secabat chirurgus: aderat, qui demonstrabat omnia medicus.

Ille quidē diuidebat subtilissimè, & vsque ad venulas minimas tenuissimósque neruulos incidebat omnia: hic verò digitis solicitissime cuncta monstrabat, verbísque declarabat quantum poterat.

Super membris singulis quantumuis paruulis faciebat sermones prolixissimos, & post finita verba omnia adijciebat, nondum se membri naturam explicuisse vel vsque ad dimidium.

Tantū (inquit) quæ magis sunt cognitu vtilia, quæ magis exposita proferimus: & tamē protrahebat dies multos plixis sermonibus.

Admiratus sum vehementer in pluribus sagacis naturæ operibus dum ita mirandum conspicerem in cunctis ordinem, ita stupendam in singulis virtutem, & vsum necessarium.

Nihil erat superfluum, inordinatum nihil, nihil indecorum, nullum erat membrum, à cuius cōtemplatione post inspecta auditáque omnia cum stupore non abscederem.

At verò posteaquā ad verticem peruentum est, ad anatomiam cerebri, ibi videlicet quæ prius videram, iudicabā nihil esse omnia.

Secabat ille summa solicitudine, incisionibus subtilissimis: iste de rebus minimis nescio quæ declarabat maxima.

Papæ quàm stupenda, quam admiranda, quàm spectatu dignissima illic erant demonstranda! vix tota oculorum intenta acie sufficiebam intueri, de quibus iste tractabat mirabilia.

Ibi cranium & pericraniū, ibi pia mater & dura mater, miringa maior & miringa minor: ibi nescio quæ nimiū mirādæ cōnexiones & immissuræ, quibus ista nectebātur adhærebántque inuicem.

Ibi ventriculorum distinctiones variæ, & cellulæ distinctæ distinctione visibili: ibi vete mirabile, verè mirabile, de cuius inuolutionibus narrabat ille miranda, cùm vix præ tenuitate ipsum posset conspicere acies oculorum meorum.

Ibi neruorum à cerebro exeuntium spectatu dignissima colligatio: ab anteriori parte molliorum, duriorum à posterioribus.

Naturæ prouidentiam miris efferebat præconiis, singulorum ad inuicem prouidam dispositionem ostendens, ad salutem & commoditatem animalium.

Pergebat ille his cōmōstratis plura ostendere, ego verò lōgius nō valebam progredi, neque præeuntem valebam insequi, quoniam me

ſtupor innaſerat.

Et nunc, artif x magne, nulli arte ſecundus, præcellentior omnibus, quid dicam ego, quid loquar de operibus artis tuæ?

O vtinam contingerent tibi ſpectatores, artifices periti operis: ab his enim poſſet tibi dari gloria.

Qui inter homines, magnæ artis fabricauerint opus, nihil æquè optant ac peritos artis ad ſpectandum illud.

Si magnæ artis opus in poſſeſsionē venerit hominibus rudibus, qui artis ſunt ignari: perdit artifex gloriam artis ſuæ quantumuis ſit præcellens artificium.

Ita profecto nobiſcum res habet, quantum ad præſtantiſsima opera tua: fabalibus ſtipulis groſsiores ſumus, quantumlibet nobis videamur ſubtiliſsimi.

Sapientia & artificium operis tui nequaquam contemplari ſufficimus, neque milleſimam partem artis quam oſtendiſti in capite noſtro, vel doctiſsimus pernouit medicus.

Attamen etiam ſi nemo miretur, ſi nemo laudet, ſemper manet in opere ipſo gloria artificis ita & tibi magna Deus ſemper tua manet gloria in cunctis operibus tuis.

Sis benedictus in æterna maieſtate tua: ſis benedictus, ſis laudatus & glorioſus in ſecula, pro ineſtimabili ſapientia, & bonitate tua.

Gloria patri, & filio, & filio, & ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio, & nunc & ſemper, & in ſecula ſeculorum, Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM XI.

CONSIDERATIONIS PHYSICAE DE INtellectu & eius officijs

Præfatio.

QVAE hactectus à nobis libris præcedentibus determinata ſunt, non homini ſunt peculiaria, ſed vel rebus naturalibus omnibus generaliter conueniunt, cuiuſmodi ſunt, quæ in 1. lib. de principiis diximus, & in ſecūdo de cauſis, in tertio de motu, in quarto de loco & tēpore, in quinto de genera

neratione atque corruptione: vel homini sunt cum cæteris viuentibus (vtpote plantis & animalibus brutis) communia, nempe ea quæ in prioribus tribus de potētiis vegetantibus, & sensibus tam exterioribus, quàm interioribus diximus. Neque hactenus vllo librorum præcedentium de iis quæ homini peculiariter competunt, quicquam egimus. At vero hominis egregia præcellentia, qua cæteris omnibus præstat naturalibus rebus. & admirabiles illæ virtutes quas in nobis peculiariter aduertimus, merito specialem exigunt tractatum. Si enim cœlestia corpora, propter suam quàm in hæc habent inferiora potentem actionem, specialem meruerunt determinationem, si denique etiam meteorologicæ impressiones (quæ & mixta imperfecta dicimus) propter suam tantum incertam & subitam generationem singularem nobis extorserunt tractatum: humanæ naturæ præcellentia, an non multo iustius id ipsum exposcit ac exigit? Videlicet, vt illas speciali opere discutiamus, declaremúsque nobilissimas virtutes & operationes, quæ homini sic propriè peculiaritérque conueniunt, vt in nullis rebus naturalibus possint eædem vel similes reperiri? Quæ enim hæc foret inordinario disciplinæ, post exactam de rebus naturalibus omnibus determinationem, ipsum, quod est omnium præcipuum negligere, & ad quod cætera omnia tanquam ad finem ordinatur, intactum pertransire. Iustum est ergo semel nobis in manum susceptus calamus tantisper nobis inseruiat, donec pro nostra virili secundum bonum Dei auxilium, & hæc verè maxima vel balbutientes explicauerimus.

De hominis præcellentia, & quomodo intellectus per sensum cognoscitur. CAP. I.

HOminis super alias res naturales præcellentia in intellectu atq; voluntate consistit, potentiis duabus vtique nobilissimis, quibus Dei in nobis imaginem & similitudinem gerimus, & secundum quas Deiformes Deique capaces soli homines sumus, secundum quas immortales sumus incorruptibiles, & impassibiles (passione quacunque violenta vel ad corruptionem deducente) ab vlla rerum naturalium quantumuis potentissimæ fuerit actionis: secundum quas item soli homini conuenit in suis actionibus libertas, meritum vel demeritū, prēmium atq; pœna, saluatio atq; damnatio æterna, fœlicitas æterna, vel æterna miseria. Nulla enim

Intellectus & volūtas quāta homini præstent.

irrationalis creatura intellectu & voluntate carens immortalis esse potest, nulla Dei imaginem in se gerit, nulla Deiformis vel Deicapax dicitur, nulla meretur vel demeretur, nulla præmio æterno remuneraoitur, vel æterna pœna punietur. Hæc enim omnia solius sunt hominis, quemadmodum in posterioribus latius declarabimus. Quoniam vero secundum rectum ordinem prius est, rem intellectu percipere, posterius autem velle vel nolle: intellectus enim est præsentale voluntatis acceptare vel refutare: iccirco prius de intellectu quàm de voluntate est dicendum. Est autem in disciplinis ordo valde conueniens, incognita per nota, & minus nota per notiora (quantum fieri potest) declarare. quemadmodum ex principiis per se cognitis venitur ad scientiam conclusionis, & ex corporalibus exemplis manu ducimur ad intelligenda spiritualia. Erit ergo modus conuenientissimus naturam intellectus declarandi per comparationem ad sensum (qui iam ex suprà determinatis præsupponitur cognitus) partim quidem secundum similitudinem, partim vero secũdum dissimilitudinem. In quibusdam enim conueniunt, & in quibusdam differunt. Primum itaque omnium aduertendum est, quod sicut sensus est potentia quædam apprehensiua rerum formis existentium absque reali susceptione ipsarum per solam receptionem specierum: ita & intellectus talis quædam est potentia, per quam homo ea etiam quæ extra ipsum sunt intus apprehendit, non rem ipsam, vel eius partem, vel vllam corporalem eius qualitatem, sed tantum rei quam apprehendit speciem intrà suscipiendo. Non enim in anima (vt Aristoteles ait) lapis, sed lapidis est species. Est tamen manifesta eius in hoc differentia à sensibus exterioribus, quòd singuli solum sui proprij sensibilis suscipiunt speciem, vt visus solam speciem coloris. Intellectus autem indifferenter omnium simul est susceptiuus, & omnium apprehensiuus. Transcendit etiam potentiam primam interiorem, quam suprà nominauimus sensum communem: quoniam ille licet communiter species suscipiat ab omnibus exterioribus sensibus, non tamen potest nisi illas suscipere quæ ei ab exterioribus transmittuntur. Nulla enim species est in sensu communi, præter eas quæ à sensibus exterioribus ad ipsum transmittuntur. Amplius verò etiam à vi æstimatiua siue phantastica differt intellectus (tametsi quibusdam antiquorum ita visum non fuit

Aristot. 3. lib. de anim.

fuit) quoniam intellectus, est potentia vlterior, & multo superior ipsa æstimatiua, sicut æstimatiua superior est in sensu communi aut imaginatiua. Cuius rei habita declaratione, magna ex parte quid intellectus sit, & quomodo homo cæteris præstet hac in parte animantibus, erit manifestum.

Quomodo intellectus sit potentia superior, quàm æstimatiua.

CAP. II.

PRo cuius intellectu notandum est, quod illa potẽtia merito superior dicitur, cui altera subseruit & subministrat, & quam illa transcendit ac superat virtute actionis, quemadmodum videlicet sensus communis singulis exterioribus sensibus est superior, eo quòd singuli subministrent illi, transmittentes ad ipsum suorum sensibilium species. Hic autem operationis nobilitate excedit exteriores sensus, quoniam diuersorum sensuum sensibilia simul conferre potest, atque inter ea diiudicare, item & actus sensuum exteriorum percipere, quæ duo nullus potest sensuum exteriorum. Rursum æstimatiua iccirco superior reputatur, & est sensu communi, quoniam hic illi subministrat, species susceptas ab exterioribus mox ad imaginatiuam transmittens, & ibi recondens: non vtique pro semetipso (quoniam ipse illis speciebus in absentia sensibilium nõ vtitur) sed pro æstimatiua, siue phantastica, nimirum vt ex speciebus huiusmodi ipsa eliciat intentiones non sensatas, componátque & diuidat, & excitata his speciebus suum exerceat officium. Ipsa autem æstimatiua operationes habet excellentiores, quàm sensus communis, vel imaginatio, eo quòd species illas possit adinuicem componere & diuidere, atque ita cogitationem tali compositioni, vel diuisioni specierum respondentem in se ipsa efficere, ac talis intentionis speciem nunquam à sensu communi habitam in memoria reponere. Item potest non sensatas intentiones elicere eásque similiter reponere, quæ neque sensus, communis neque imaginatiua possunt. Iccirco iure superior dicitur. Eadem quoque ratione æstimatiua etiam memoria superior est, quoniam ipsius vtitur seruitio, quomodo arca & horreum deseruit possessori, & habet æstimatiua multo nobiliores operationes. Ad eundem sanè modum cõperimus intellectũ in homine ipsa æstimatiua vi, siue phãtastica multo superiorem, videlicet quia æstimatiua

Quomodo potẽtia vna est altera superior.

Intellectus æstimatiua nobilior.

intellectui deseruit, phantasmata (id est intentiones in phantasia opertas) præsentando, ipsi intellectu ad fabricandam ex eis species rerum solo intellectu perceptibilium, & omnem sensum transcendentium, quæ nullus sensus, neque interior neque exterior potest comprehendere. Atque hæc est operatio, illa, qua intellectus superat æstimatiuam. *Sic* enim se habet intellectus ad phantasmata (id est, ad species vel intentiones quæ sunt in phantasia siue æstimatiua) quomodo se habet æstimatiua ipsa ad species à sensu communi transmissas, & in imaginatiua seruatas. Quomodo enim per æstimatiuam apprehendit & percipit animal brutum, quod per sensum communem non potest, videlicet amicitiam, vel inimicitiam, voluptatem, & dolorem cõueniens & disconueniens secundum sensum: ita per intellectum homo plurima intelligit, quæ per æstimatiuam solam impossibile foret percipere. Tametsi enim æstimatiua possit elicere intentiones non sensatas à speciebus seruatis in imaginatiua: sunt tamen illæ perpaucæ, & huiusmodi, quæ conducunt ad animalis vitæ conseruationem atque directionem, secundum quod animal est, vtpote amicitiæ vel inimicitiæ conuenientis vel disconuenientis secundum sensum: quàm æstimatiuę operationem in pueris videmus nondum ratione vtentibus, item & in amentibus atque morionibus grandioris ætatis, in quibus perparum cernitur differẽtiæ ab irrationalibus, nisi quod propter excellentiam æstimatiuæ in hominibus videantur in quibusdam eminere. At verò intellectus conuertendo sese ad eas quæ in phantasia siue æstimatiua sunt intẽtiones, plurimarum rerum elicit cognitionem, quas sensitiua potentia nulla siue exterior, siue interior, potest percipere. intellectus enim virtute mirabili intelligit formas separatas, naturas vniuersales, angelicas mentes, imò & ipsum Deum: quæ nequaquam ab æstimatiua possunt cognosci. Item & alias habet intellectus operationes mirabiles, affirmando & negando, tam in vniuersalibus quàm in particularibus, tam in abstracto quàm in concreto, & multipliciter ratiocinando: de quibus omnibus suo loco dicetur posterius. Nunc verò (priusquam extra propositum abducamur) illud tota virtute qua possumus declaremus, quomodo intellectui in sua operatione æstimatiua subministrat, id est, quomodo ex phantasmatibus intellectus rerum cognitionẽ in se possit acquirere, quę non in æstimatiua

præfuerunt. Sic enim & mirabilis ordo potentiarum ad inuicem ita in homine ab optimo Deo pulchre dispositarum clarescet, & nihilominus (quod quærimus) ipsius intellectus natura fiet manifesta.

De Platonis opinione existimantis omnium intelligibilium species esse intellectui concreatas. CAP. III.

AD prædictorum autem determinationem, ante omnia hic pertractanda videtur Platonis quondam celebris opinio: qui existimauit rerum omnium intelligibiliū species fuisse intellectui à principio cōcreatas, & animam rationalē à principio suæ conditionis omnium rerum habuisse cognitionem per species proprias sibi cōcreatas: quā cognitionem dicebat per immersionē in hoc corpus animam perdere, species tamen manere: quomodo homo multo obrutus potu aut somno pressus nihil eorum actu intelligit, quæ tamen secundum habitum & species tenet. Atque ita (iuxta positionis huius consequentiam) asserebat, hominis scire vel ad discere, non aliud esse quàm reminisci. Dicebat, enim, cum quis de nouo quippiam videretur addiscere, speciē in anima existentem (vtpote ipsi concretam) solum excitari, sicque tantum recordationem fieri quasi oblitæ rei per crasai corporis immersionem, non autem speciem vllam de nouo in intellectu fieri. Atque ita nihil dicebat hominem iam addiscere, quod non prius aliquando cognouerit. Iuxta quam positionem dicendum foret, intellectum non posse vti ministerio æstimatiuæ ad aliquam speciem de nouo in se acquirendam, sed tantum ad exercitationem specierum: ita videlicet vt per phantasmata excitarentur species, quæ in intellectu præ existunt, ad efficiendam in intellectu rei cuius sunt species cognitionem. Verùm hæc positio primum quidem Christianæ fidei non consonat, quæ tenet animas hominum non simul fuisse creatas, neque etiam præfuisse ante corporis informationem, sed vna cum infusione corporis sigillatim singulas à Deo creari & eo ipso momento quo in corpus infunduntur simul & creari. Deinde etiam philosophis meliora sentientibus, eadē positio displicet. Reprobat enim eam Aristoteles tertio libro quem de anima scripsit, pulchre docens, intellectum nullā habere sibi connaturalē & cognatā speciē, sed esse velut tabulam nudam, in qua nihil actu sit descriptum: esse tamē intellectū ex sua natura ad species omnium

Platonis opinio.

Aristoteles à Platone dissentit.

rerum in seipso suscipiendas idoneum, quomodo tabula nuda, in qua nihil est descriptum, susceptiua est cuiuslibet scripturæ. Cuius sententiam (vt magis veram, magisque fidei, rationi, & experientiæ consentaneam) in sequentibus latius volumus declarare, illa altera minus probabili omissa.

De destinctione intellectus agentis, & patientis. CAP. IIII.

AD cognoscendũ ergo quomodo intellectus in sua operatione phantasiæ vtitur ministerio, nota, quòd (iuxta Aristotelis, cæterorúmque eius in hac parte sequacium traditionem) intellectus diuiditur in agentem & patiẽtem. Intellectus agens dicitur, cuius est species rerum intelligibilium efformare, atque efficere, quibus mediantibus fieri possint rerum intellectiones. Intellectus autem patiens vel passibilis dicitur, cuius est species virtute intellectus agentis efformatas in se suscipere. Quomodo enim *in rebus naturalibus* compositionem ponimus ex forma substantiali omnium accidẽtium atque dispositionum effectiua, & materia omnium susceptiua: ita intellectus totam substantiam ex duabus hisce potentiis velut partibus duabus dicunt constare: quarũ altera se habet secũdum rationem materiæ, videlicet intellectus passibilis, nullo modo actiuus, sed tantum passiuus atque susceptiuus specierum: altera verò habet rationem formæ, solum actiuus, & nullo modo passiuus. *Intellectus agens (vt inquit Aristoteles)* est, in omnia facere, hoc est, omnium intelligibilium species potest in intellectu *passibili efformare*, cõparatúrque lumini in ordine ad colores: quoniam sicut lumen cadens super colorem facit ipsum suam speciem organo visus imprimere, sicque *ipsum cuius est color, à sensu facit* cognoscibilẽ: ita per hunc agentem intellectum suam virtutem cõuertentem super phãtasmata efformatur in intellectu species intelligibilis, per quam fit in intellectu eius rei cuius est species intellectio, siue intellectiua cognitio. Neque vllum est ens quantumlibet à sensu remotum, quantumlibet vniuersale, quãtumlibet abstractum, cuius non possit intellectus agens ex aliquo sibi oblato phantasmate (id est, ex aliqua intentione phantastica) in intellectu passibili speciem efformare. Quid enim magis à sensu elongatum quàm Deus? Attamen intellectus agens in homine tantæ est virtutis, vt aliquam speciem possit in intellectu efformare mediante, qua Deum vtcunque cognoscat, quamuis nondum secũdum esse

Intellectus agẽs, & patiens.

essentiam sicuti est. Ergo intellectus agentis (iuxta Aristotelis sententiam) in omnia agere, id est, specierum omnium intelligibilium rerum effectiuum. Qui enim potest in id, quod remotissimum est, multo facilius poterit in illud quoque, quod est minus elongatum. Intellectus autem passiuus est in omnia fieri, id est, omnium rerum potest in se suscipere speciem, potéstque rerum omnium similitudine formari. Vnde fit, vt nonnunquã etiam possibilis à potentia suscipiendi nominetur. Quod quidẽ manifeste ex præcedenti consequitur. Si enim intellectus agens potens est omnium species efformare, & in seipso non possit quicquam recipere, sed quæcunque ipse operatur suscipit intellectus passibilis, manifesto ergo consequio infertur, quòd passibilis intellectus sit omniũ specierum intelligibilium rerum susceptiuus. Quemadmodum si forma substantialis lapidis esset omnium operationũ effectiua, materia lapidis vtique omnium esset susceptiua. Est enim intellectus agens (vt suprà diximus) tanquam forma, patiens verò vt materia. Atque hoc modo intellectus passibilis quodammodo dicitur esse omnia, id est, omniformis: quatenus omnium similitudine potest formari, indui & ornari, quemadmodum pulchre beatus Hieronymus in epistola ad Paulam de omnibus sacræ scripturæ libris de cera ait, his verbis: Mollis cera, & ad formandum facilis, etiam si artificis & plastæ cessent manus, tamen virtute totum est, quicquid esse potest.

Arist. 5. li. de anima.

Hieronym.

Per qualitatẽ luminis, declaratur virtus intellectus agẽtis. CA. V.

Quemadmodum autẽ in corporalibus nullus est color qui non per lumen possit illustrari, vt suam speciem organum infundat, sicq; visionẽ in ipso efficiat: ita nulla res est, cuius non possit (per huius intellectus agentis ad se conuersionem) intelligibilis species imprimi in intellectum possibilem, & cuius non possit in eo notitia efformari per virtutem agentis intellectus. Quemadmodũ enim color est obiectum visus, & ideo quicquid sub colore comprehenditur, luminis illustratione æque potest in visum imprimere suã speciem: ita ens siue verum (quæ ad inuicem conuertuntur) obiectum est adæquatum intellectus: atque ob hoc, per lumen intellectus agẽtis potest in intellectum passibilẽ imprimi species omnis eius, quod sub ente continetur. Rursum quemadmodum nullus color quantumuis lucidus, quãtumuis nobilis,

bilis, potest à visu percipi, si defuerit lumen, quod super ipsum cadat, ipsumque illustret: ita nullum ens est intelligibile, nisi ratione huius intellectus agentis, videlicet nisi hic suo fulgore ad rem illam sese conuertat. Et quemadmodum iuxta virtutem luminis fit color melius visu perceptibilis, ita vt lumine splendidius super colorem cadente, ipse fit melius visu distinguibilis, quàm si lumine tenui & obscuro illustraretur, eò quod in organum species perfectius imprimatur: sic etiam iuxta huius agentis intellectus virtutem res eadem ab vno melius perfectiúsque intelligitur, quàm ab altero, iuxta quod intellectus agens perfectius, vel imperfectius rei supra quam cadit, & ad quam se conuertit speciem intellectui imprimit paßibili. Patet ergo, quemadmodum huius intellectus agẽtis natura, mirum in modum ex luminis naturalis cognitione ostenditur. Est enim & ipse verum lumen spirituale, & vtique verius illo quod à Sole diffunditur in aërem. Hoc enim lumen est de quo Psalmista loquitur, dicens: Signatum est super nos lumen vultus tui domine, dedisti lætitiam in corde meo. Sicque enim plerique sanctorum patrum locum istum interpretantur de naturali lumine intellectus, quod in nobis Deus ab initio velut signauit, dum nobis in apice supremóque vertice animæ speciali prærogatiua dignitatis impresit. Et est plane intellectus hic agens in homine quoddam diuinitatis vestigium, ac participium aliquod infinitę immensæque lucis, quæ est ipse Deus. Quomodo enim ab igne permaximo scintillulæ multæ exeunt, aliquid claritatis illius & luciditatis ignis primarij referentes, ita ab illa immensa ineffabiliq; diuina luce (de qua scriptum est: Erat lux vera quæ illuminat omnem hominẽ veniẽtem in hunc mundum) in animas singulorum hominũ velut scintillula quædã deriuatur, eísque insidet inextinguibilis: si tamẽ iustum est, modicũ istud in nobis lumen respectu diuinæ lucis comparare scintillulæ, respectu ignis magni: quandoquidem aliàs in scriptura sancta legimus ipsos quoque in gloria plenißime refulgentes beatos, nõ nisi scintillis fulgẽtibus cõparari. Sic enim quodã loco legimus. Fulgebunt iusti, & tanquam scintillæ in arundineto discurrent. Nos tamen *scintillulæ comparare cogimur hoc diuinæ lucis* in nobis participium: quandoquidẽ minus aliquid igneum, aut lucidum in humana appellatione nequimus inuenire.

Ens seu verum intellectus obiectum.

Intellectus agens verũ est lumen.

Psalm. 4.

Ioan. 1.

Sapien. 3.

Ex

Ex differentia intellectus & sensus, ostenditur necessario ponendum intellectum agentem. CAP. VI.

EST autem notanda differentia inter sensum & eius obiectum ex parte vna, & inter intellectum, & eius obiectū ex parte altera. Nam sensibile obiectum (si adsit requisita conditio) sua actione imprimit suam speciem in organū sensus, vt color præsente lumine agit in organum visus, agendóque imprimit in ipsum suam speciem. Lumen enim non est causa effectiua speciei, neque in oculum agit per hoc quod colorem illustrat, sed est tantum quædam conditio requisita ad hoc vt color possit agere in visum. Quantum verò ad intellectum, contrario modo se res habet. Cùm enim rem aliquam quæ est extra nos intelligimus, ipsa res non agit in intellectum per se imprimendo suam speciem. Nulla enim res corporalis potest agere in intellectum, cum sit potentia spiritualis, & nullum habens organum corporeum. Neque imaginandum est, sic ab æstimatiua transmitti ad intellectum species corporales, quomodo ab exterioribus sensibus transmittuntur ad sensum communem. Cum enim intellectus nullum habeat corporeum organum in quo inhabitet, nullus potest esse transitus per quem species talis sensibilis possit transmitti ad intellectum. Sed neque intellectus ipse (propter suam nobilitatem) capax foret vllius speciei sensibilis.

Intellectus in sensu differentia.

Atque hinc patet ratio, quare magis oporteat duplicem ponere intellectum, quàm duplicem sensum. Non enim solet sensus diuidi in agentem & patientem: sed sensum dicūt simpliciter esse potentiā passiuā, quantum ad speciē, eò quòd speciem in sese non debeat neque possit efformare vllus sensus, sed ipsius obiecti actione in ipsum imprimatur, & in speciem acquirendo se habeat purè passiue, tametsi in ordine ad actum suum proprium, quodammodo sit potentia actiua vel propriè operatiua. Operationem enim suam, sensus in se ipso efficit: speciem autem (mediante qua vt instrumento suam operatur sensationem) nequaquam. Atque hac ratione, quantum ex parte obiecti tota substantia sensus passiua dicitur: neque in agentem & patientem secundum suas partes secatur. Contrà verò quia obiectum intellectus per se non sufficit sua actione imprimere suam speciem, omnino tamen eget specie, si debeat intelligere: necesse est intellectum ponere nō merè passiuum, respectu suæ speciei,

Quare duplex intellectus ponitur & non duplex sensus.

sed

ſed partim effectiuum. Alioqui impoſsibile eſſet ſpeciem in intellectu formari, & per conſequens neque vlla poſſet fieri intellectio, cum ſine ſpecie ipſa nequeat fieri viſio in oculo, ſi nec potentia ipſa viſiua haberet virtutem efformandi in ſpeciem coloris, nec etiam ipſi colori talis competeret actio. Vnde enim acciperet viſus ſpeciem coloris, ſi neque à ſe ipſo, neque ab obiecto acciperet? Hæc ergo neceſsitas eſt ponẽdi intellectum agentem, ad cuius poſitionem neceſſario cõſequitur intellectus paſsibilis poſitio, niſi enim ſpecies intelligibilis in intellectu ſuſciperetur, non poſſet intellectus intelligere. Cæterum, an intellectus hi duo, ponendæ ſint potentiæ realiter diſtinctæ, an ſolum ſecundum rationem diuerſam diſtinguantur (videlicet vt idem numero intellectus dicatur agens, quatenus hoc illi competit officium, efformare & efficere ſpeciem intelligibilem, idémque patiens quatenus nõ in alio aliquo, ſed in ſeipſo hanc ſpeciem per ſe effectam recipit) nolumus impræſentiarum curioſius perueſtigare. Perparum enim refert, an re, an ratione ſola dicatur diſtingui: ſi hoc modo rectè intelligatur, duplex hoc officium intellectui competere.

Quomodo omnis cognitio intellectiua oriatur ex ſenſu.

CAP. VII.

AD cognoſcendum autem modum, quo intellectus agens efficit ſpecies in intellectu, notandum eſt, quòd pro ſtatu iſto mortalis vitæ talis eſt colligatio animæ in corpore iſto craſſo & miſero, vt nullius rei cognitio poſsit venire in intellectum, quæ nõ primordialiter ex aliquo ſenſuum exteriorum ſumpſerit initium: neque vlla poſsit ſpecies intelligibilis ab intellectu agente formari in intellectu paſſibili, quam non originaliter ex aliqua ſpecie ſenſibili quinque exteriorum ſenſuum emendicauerit. Propter quod dixit Ariſtoteles,

Ariſt. 1 li. Poſter.

Omnem noſtram cognitionem debere à ſenſu habere exordium.

Quod tamen non ita eſt intelligendum, quaſi intellectus agens immediate à ſenſibilibus exteriorũ ſenſuum accipiat ſuas ſpecies intelligibiles: ſed mediate, ratione videlicet phantaſmatum, id eſt, intentionum in phantaſia ſiue æſtimatiua exiſtentium, quæ omnia à ſenſuum exteriorum cognitione

prim

primordialiter oriuntur. Est enim talis habitudo intellectus agentis ad phantasmata in phantasia, qualis est sensus exterioris ad obiectum existens in re sensibili. Nam sicut sensus non potest accipere suam speciem nisi conuerrendo se ad sensibile, vel nisi ipsi præsentetur offeratúrque præsens sensibile, ita intellectus agens ad comparandū sibi intelligibiles species, conuertere se debet ad phātasmata, id est, ad aliquas imagines vel intentiones in æstimatiua sibi præsentatas. Et quēadmodum sensibile ipsum cū sit corporea qualitas, acquiritur tamē & formatur in sensu, quæ est potentia vtcunque spiritualis secundum suam similitudinem, modo quodam spirtualí: ita phantasma quanquam res sit materialis & imago crassior, quàm vt secundum talem conditionem possit recipi in intellectu, abstrahitur tamen ab ipso species intelligibilis multo spiritualior & intellectui bene proportionata: idque per virtutem agentis intellectus: sese super phantasma conuertentis, cuius est tanta virtus, vt à phantasmatibus impuris & materialibus possit sua nobilissima inexplicabilique virtutis efficacia speciem immaterialem educere atque abstrahere, ac velut efformare, quæ intellectui conueniat pro sua operatione exercenda: quemadmodum corporalis luminis est tanta excellentia, vt super colorem ipso cadente in visu gignatur species, quæ absque ipso non potuisset in oculo produci. Non sunt tamen prædicta sic intelligenda, quasi asserere velimus, omnem intellectus cognitionem debere immediate ex sensu etiā phantasiæ accipi. Nam intellectus vna habita notitia ex ea format aliam, atque ita consequenter, quemadmodum ex notitia præmissarum efficit in se notitiam conclusionis, & ex notitia intellectuali singularium efficit cognitionem vniuersalium. Atque in his non immediate sumitur cognitio intellectus à sensu. Mediate tamen omnis intellectiua notitia à sensu est: quoniam prima intellectiua cognitio (ex qua aliæ gignuntur) à sensu debet accipi. Cum enim intellectus de se nihil habeat, omnia deforis acquirat necesse est. Attamen cum vel modicū habuerit, plurima ex illis paucis potest mirabili suæ fœcunditatis virtute progignere.

De modo quo intellectus agens conuertit se super phantasmata.

CAP. VIII.

Modus autem quo intellectus agens se conuertit super phantasmata ad formandum sibi species intelligibi-

les, est ipsa phantasmata illustrando, eaque à conditionibus materialibus depurando. Phantasmata enim in phantasia rem non nisi crasso modo & sensibiliter (vt videlicet sensu perceptibilis est) repræsentat, sub conditionibus materialibus & indiuiduantibus, videlicet sub loco determinato & tempore determinato, & cæteris conditionibus indiuidualibus determinatis, quomodo à sensu exteriori cognoscitur. Intellectus autem sua nobilitate omnes has materiales & singulares conditiones separat, & speciem talem in intellectu pasibili format, quæ rem absque eiusmodi imperfectionibus repræsentet. Vnde hoc modo intellectus hominis ex phantasmatibus materialibus, & cognitione rei materialis, quam intellectui exhibet phantasia, pertingere potest ad cognitionem rerum immaterialium & prorsus absque materia separatarum. Verbi gratia, ex his quæ sensibus exterioribus percipimus, rebus istis visibilibus & materialibus, quæ vt habentia actum cum potentia (id est formam cum materia) in phantasia cognoscimus, intellectus agens super phantasmata huiusmodi se conuertens, separat, & abstrahit id quod materiale est & imperfectum, formatque sibi speciem quæ solum actum nudamque formam absque potentia materiæ per se subsistentem repræsentat, per quam angelicas substantias apprehendit, quæ sunt formæ separatæ absque materia. Sic ex cogitatione creaturæ, quam phantasia apprehendit, sub determinatis conditionibus (vtpote substantia, qualitate, sub tali materia, sub talibus dispositionibus accidentalibus, sub tali colore, in tali tempore, in tali loco, &c.) intellectus agens ab omnibus his conditionibus materialibus abstrahens format sibi speciem quandam atque similitudinem in intellectu pasibili repręsentantem ens immateriale, absque magnitudine, absque omni accidente, absque omni mutatione & motu, absque omni generatione, corruptione, & pasibilitate, absque initio & fine durationis, absque omni tempore & loco, absque omni compositione & permixtione, absque vllo ente simpliciter priori, & ita in cæteris, sic abstrahendo ab omnibus imperfectionibus quæ inuoluuntur in phantasmatibus: sicque in nobis Dei speciem formamus ex vilisimis creaturis, quas in phantasia cognoscimus, & quarum cognitionem primam hausimus ex sensibus.

Intellectus immaterialia intelligit ex sensibilibus.

Quo

Quomodo Dei cognitionem duobus modis potest intellectus agens in nobis efformare.

CAP. IX.

Facit autem intellectus agẽs duobus modis in nobis Dei, eorúmque quæ ad Deum spectant cognitionem. Primo quidem, per abnegationem, ad eum modũ quo suprà dictum est: cum videlicet omnes materiales conditiones & imperfectiones quas cernimus in creaturis (circa quas phantasiamur) abnegamus atque abiicimus, ita vt ex ipso quod in phantasmate est solum entis conceptum seruantes, reliquum omne quicquid adiunctum est imperfectionis, quicquid crassum, quicquid imperfectum per abnegationem abiiciamus, imaginanter videlicet non generabile, non corruptibile, nõ comprehensum loco, non accidentibus varium, non mobile secundum locum, non vlla ratione mutabile, non compositum vlla compositione, non habens initium durationis neque terminum, non visibile, non vllo sensu sensibile, atque ita in cæteris omne quod imperfectum est abnegando. Diximus signanter abnegando omne quod imperfectum est. Non enim omnia debent à Deo abnegari, quæcunque possunt in rebus corporalibus inueniri, sed ea quæ aliquam includũt imperfectionem. Non enim dicimus Deum non ens, neque nõ intelligibilem, neque non amabilem, cum hæc nullam includant imperfectionẽ. Perfectionis namque est, esse intelligibile & esse amabile: quoniam quod non est intelligibile, non est ens: & quod non est amabile, non est bonum. Sed per abnegationem Deo attribuimus, quòd sit non sensibilis: quoniam sensibile esse includit imperfectionem. Non enim sunt sensibilia per se nisi accidentia, neque per accidens nisi quæ accidentia in se suscipiunt. Atque hic modus, per omnis imperfectionis abnegationem sic Deum cognoscendi, pro hoc statu nobis est facilimus & familiarissimus: quemadmodum pulchre id declarat diuinus ille Theologorum facilè princeps Dionysius Areopagita, in iis quæ super Diuinis nominationibus descripsit. Alius est modus, quo Deum cognoscimus secundum superexcellentiam, vt cum ex re quam conspicimus oculis, & vt pulchram atque amabilem æstimamus per virtutem intellectus agentis, se super huiusmodi phantasma & æstimationem conuertentis, efformamus in nobis speciem talis cuiusdam rei quæ sit summe pulchrã, summe iucunda, summe amabilis, summe

Deus cognoscitur per abnegationem.

Dionysius Areopagita.

desiderabilis, ita vt non possit res cogitari pulchrior, neque iucundior, &c. Ita cum vidētes ignem fortiter agere, & Solem potenter in his inferioribus & mirabiliter operari ex phantasmate huiusmodi per virtutem agentis intellectus efformamus in nobis speciem alicuius rei maxime actiuæ, ita quòd nulla res possit esse æquè actiua, & ipsa sit omnibus magis actiua. Sic ex re modicæ durationis intelligimus ens maximæ & longissimæ durationis, ex re modicæ perfectionis rem maximè perfectionis, cui nulla dari possit res æque perfecta, & quæ omnibus aliis est perfectior: sicque in omnibus aliis conditionibus, quas in creaturis cognoscimus aliquid perfectionis habentibus. Et horum fere modorum altero cōparatur in nobis omnis quæ de Deo naturaliter cōtingere potest cognitio.

Cognitio Dei per excellentiam.

Quomodo Deus cum secundum se maximè sit intelligibilis, à nobis tamen difficilimè cognoscatur.

CAP. X.

Notandum tamen quòd huiusmodi cognitiones non sunt intellectui humano secundum suam excellentiam simpliciter naturales, sed tantū propter colligationem cum hoc corpore, pro statu isto, in quo nihil potest intelligere nisi ex sensibilibus & phantasmatibus. Alioqui ipse Deus per semetipsum est maxime ab intellectu perceptibilis, & post Deum Angelicæ creaturæ magis sunt quàm corporeæ intellectu perceptibiles. Cum enim ens siue verum (quæ adinuicē conuertuntur) obiectum sit intellectus, quemadmodum color visus consequitur, quo vnumquodq; habet perfectiorem entis naturam & perfectiorem entitatē, eo magis esse ipsum perceptibile intellectu, quemadmodum id quod maxime habet coloris naturam (id est, perfectissimus color) per se est maxime visu perceptibile: item & maxima perfectissimaque lux, quantum est ex parte sui, maxime est visibilis. Verum sicut in his sensibilibus non semper id quod ex se maxime visibile est, potest maxime à sensu videri, propter imperfectionem organi, vel debilitatem sensuum, vt maxima & fulgidissima lux Solis minime potest ab homine videri, non quidem ex parte ipsius huius lucis, qua nihil est magis per se visibile, sed ex imperfectione visus nostri, qui tam excellens sensibile non potest ferre. Ita profectò nobiscum quantum ad intellectum res habet, donec sumus in corpore mortis huius. Corpus enim hoc quod corrumpitur (iuxta Sapientis verbum) aggrauat animam,

Deus per se maxime cognoscibilis est ab intellectu.

animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Tametsi enim Deus ipse per se maxime sit intelligibilis à nobis corporeæ autem creaturæ per se minime: nos tamen econtrario, quod maxime per se est intelligibile, ægerrime, difficilimeque intelligimus, quæ verò minime, multo facilius. Similes enim sumus noctuis & vespertilionibus, quæ lumen præclarum diei ægerrime conspiciunt, noctis autem tenuissimo lumine gaudent. Et quemadmodum humanus visus melius faciliúsq; Solis imaginem contuetur in aqua relucentem, quam Solem ipsum in sua substantia, eò quòd tam lucidos radios directè in se reflexos non ferat oculus: ita lucem illam beatissimam primo ex se intelligibilem, melius in speculo & in sua imagine (id est, in creaturis) aliquo modo repræsentatam quàm in se ipsa cognoscimus. Hoc enim est, quod de sapientibus quibusdam Romanis scribens ait Apostolus: Quod notum est (inquiens) Dei, id est, de Deo manifestum est in illis. Deus enim illis manifestauit. Volens autem explicare quomodo illis Deus sui manifestasset cognitionē, subiungit. Inuisibilia enim Dei, à creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus & diuinitas. Hæc enim sensu nequaquam perceptibilia, per creaturas & in creaturis velut in quibusdam speculis, intellectus eorum perspicax & admodum exercitatus in depurandis phantasmatibus & abstrahendis materialibus, conditionibus, quantum opus erat cognouerat, vt non esset eis relictus excusationis locus. Cum verò huic lumini naturali intellectus agentis, additum fuerit lumen aliud spiritualis gratiæ, missum de super, tum vere mirabilis efficitur intellectus ipsius agentis perspicacitas, ita vt iam non solum in speculo creaturarum, verum etiam aliqua ex parte incipiat in semetipso Deus ab homine cognosci. Est enim sancti spiritus gratia intellectui agenti in adiutorium, propter nimiam ipsius solius debilitatem, quemadmodum si in oculum aliquem infirmum aquam infundas rosaceam, vel aliam magnæ virtutis, quæ oculum prius Solis lumen non ferentem nisi in imagine (vt in aqua vel speculo) ita confortet, vt eum iam possit in sua rota contueri. Cum autem tali lumine superno adiutus fuerit intellectus agens, poterit in intellectu passibili efformare Dei similitudinem, absque conuersione ad phantasmata: conuertendo scilicet sese ad ipsum Deum: quod alio-

Roma. 1.

Quantū intellectus proficiat adueniens gratia spiritus sancti.

qui tali non adiutus lumine, minime valeret: quemadmodum oculus sic aliquo auxilio confortatus, non per conuersionem ad Solis imaginem vltrà acciperet speciem eius, sed per conuersionem ad ipsummet solem in sua substantia & fulgore. Et in futuro, quando olim perficietur in nobis lumen istud supernaturale, quod nunc per spiritum diffunditur in electorum cordibus, fidei ænigmatica obscuritate conuersa in claritatem apertæ visionis, perfectissime tunc deum absque mentis reuerberatione contuebimur, facie ad faciem sicuti est: tanquam si vsque adeò hominis confirmetur oculus, vt directissime possit aciem visus in rotam Solis, in tota sua virtute per meridiei tempus relucentis intendere absque vlla reuerberatione. Et commutabitur tunc quidem in nobis ordo intellectus modo mirabili, vt quomodo nunc primum intelligibile. Solem æternum & incorporeum, in corporeis imaginibus tenuiter cognoscimus, ita tunc econtrario corporea omnia in illa corporea luce contueamur. Omnia nanque in eo vt in speculo perfectissimo videbimus, & multo perfectius videbimus, quàm ea in semetipsis valeamus cognoscere, quemadmodum etiam omnia in Deo perfectius existunt, quàm in semetipsis. Sed nos iam ab hac profundissima Theologia pedem retrahentes, ad reliqua intellectus agentis describenda officia stylum reducamus.

Quomodo intellectus aliquando singulariter, aliquando vniuersaliter intelligit.

CAP. XI.

Habet autem intellectus varias in sese operationes. Intelligit enim singulariter aliquando, aliquando vniuersaliter, aliquando concretè, aliquando abstractè. Et secundum hæc,

Diuiditur cognitio intellectiua in singularem & vniuersalem, concretam & abstractam. Et si membra ista adinuicem voluerimus commiscere, quædam est cognitio abstracta singularis, quædam abstracta vniuersalis, quædam concreta singularis, quædam concreta vniuersalis.

Cognoscit intellectus singulariter, quando notitiam format

mat in seipso, vnius alicuius rei singularis tantum repræsentatiuam, & non alicuius rei communis atque plurium simul: vt est notitia qua hunc hominem singulariter intelligo quæ in voce respondet huic dictioni, hic homo, vel Ioannes. Vno enim conceptu vnâque notitia singulari non potest nisi vna res singularis repræsentari. Videntur autem dicere nonnulli, quod intellectus talem operationem in se non habeat singularem, existimãtes hoc ad sensum tantum pertinere, cognoscere singularia singulariter, intellectum autem non cognoscere singularia singulariter, id est, cognitione singulari, sed vniuersaliter tantum, id est, in cognitione vniuersali. Probabilius tamen est & verisimilius intellectum etiam singulariter (vt diximus) posse singularia intelligere, & primã intellectus cognitionem esse singularem. Differentia autem inter sensum & intellectum hæc est, quod sensus solum singulariter apprehendit. Intellectus verò non dico non singulariter, sed non solum singulariter verum etiam vniuersaliter cognoscit. Tamen hoc notandum est, quod licet notitia singularis pro statu huius vitæ sit in intellectu prior tempore, secundum tamen intellectus naturam, infima est. Multo enim digniori fungitur officio intellectus, quando efficit in seipso operationem qua superat sensum, quàm tunc cùm efficit eam in qua cum inferiori potentia sensitiua communicat. Vnicuique enim re illa actio magis secundum suam naturam competit, quæ ei est peculiaris, & per quam distinguitur ab aliis. Quapropter magis propriè dicitur operatio intellectus cognitio vniuersalis, in qua sensum excedit, quàm singularis, in qua cum eodem communicat. Et secundum hunc modum rectè salua veritate intelligi posit prædicta positio, dicentium intellectum non cognoscere singulariter, intelligendo intellectum secundum suam naturam & propriam conditionem non singulariter cognoscere. Veluti si dicamus hominem non sentire, aut sentire non esse humanam operationem, intelligendo de operatione hominis secundum quòd homo est, & cætera animalia superat. Hanc autem notitiam singularem facillimè intellectus in se efformat, propter similitudinem maximam phantasmatis & talis notitiæ. Cognoscit autem intellectus vniuersaliter, quando in se ipse efformat notitiam non vnius alicuius indiuidui, sed plurium simul re-

Cognitio intellectiua singularis.

Discrimen inter sẽsum & intellectum.

Cognitio intellectiua vniuersalis.

præsentatiuam, vel vnius alicuius rei cōmunis, in qua plura singularia conueniunt. Talem autem cognitionem intellectus agēs format in intellectu pasſibili, per abstractionem à conditionibus materialibus, depurando videlicet speciem, qua fit notitia singularis, à conditionibus huiusmodi indiuiduantibus: quæ species sic depurata & abstracta repræsentat intellectui non rem vnam singularem, sed rem aliquam communem, in qua multa conueniunt singularia, & simul omnia singularia quæ in communi illo conueniunt. Quod vt fiat clarius, subiicemus manifestum exemplum. Cum enim hunc hominem (vtpote Ioannem) singulariter intelligo, non simpliciter in eo naturam humanam considero, sed tale indiuiduum sub conditionibus singularibus indiuiduantibus, quod hic est, & nunc, & talis coloris, ac tali dispositione dispositum, intelligo: & in quocunque hæ eædem conditiones indiuiduantes non reperiuntur, id non simul eadem notitia intelligo. Et cùm conditiones indiuiduantes non nisi in isto singulari inueniantur, ideo hoc solum indiuiduum tali notitia singulari intelligo. At verò cùm intellectus agens super hanc notitiam eiúsque speciem se conuertens, incipit speciem illam atq; notitiam depurare ab eiusmodi conditionibus particularibus adiiciens quicquid est singulare, & solum ipsam spectans quæ est in indiuiduo, naturam humanam, ita efformat speciem intelligibilem cognitionis vniuersalis effectiuam, quæ ipsam humanam naturam repræsentat, & generaliter omnia quæ in hac natura conueniunt. Experimur autem hoc manifeste in nobis, frequenter ex singulari notitia formari cogitatum vniuersalem, singulari omissa: quemadmodum si ambulantibus nobis per plateam contingat videre in fenestra sedentem simiam, primum quidem indubie notitiam singularem huius simiæ quam videmus, accipimus: mox verò abstrahentes à conditionibus indiuiduantibus, de simia generaliter cogitare & loqui incipimus, mirabile animal esse simiam, & simiam esse imitatricem humanorum operum, simiam vultum habere vultui humano persimilem, & in multis gestibus admodum videri rationi propinquam, atq; alia huiusmodi cogitamus ac dicimus, nihil tamen vltrà in particulari huius conspectæ simiæ mentionem facientes.

De notitia concretiua & abstractiua.

CAPVT XII.

INterdum verò intellectus in seipso format notitiam concretiuam, cùm videlicet simul & subiectum & formam vel indiuiduum, & naturam, vna notitia apprehendit.

Notitia concretiua.

Vt cum intelligimus hoc album, hoc dulce, hunc hominem, hanc simiam, &c. In his enim non aliqua forma, vel natura sola, sed pariter subiectum cum forma, & indiuiduum cum natura, vna notitia apprehenditur. Nam hoc album si explicetur, tantum valet, quantum hæc res habens albedinem, vel hanc albedinem: & hoc dulce, hæc res habens dulcedinem, vel hanc dulcedinem: hic homo, hæc res habens naturam humanam: atque huiusmodi sunt notitiæ concretiuæ singulares. Talis autem est, omnis apprehẽsio sensus. Non enim visus hunc colorem separatim apprehendit, absque subiecto in quo est: sed ipsum subiectum vt album intelligit, id est, hoc album. Visus enim rem habentem colorem apprehẽdit, non separatim colorem: tametsi non nisi ratione coloris ipsum videat: sicque color id quod per se & suiipsius gratia percipitur. Quod autem sensus ita singulariter concretiuè cognoscat, argumentum est, qnoniã animalia de coloratis rebus iudicant: non de coloribus. Neque de sono, sed de rebus sonantibus. Vnde plerique hominum nesciunt omnino, an sit color, vel sonus, vel odor. Et si quæras ab homine solo sensu vtente, quid videat, responsione promptissima mox respondebit, se hanc rem, aut illam videre, vt pote arborem, aut domum, aut similem aliquam substantiam, non autem ipsum assignabit colorem. Nisi forte subtiliores aliqui, non ex sensu, sed ex intellectu colorem à subiecto abstrahẽtes, respondeant se colorem huius aut illius rei videre. Verum hæc responsio manifeste ex intellectu procedit, non ex sensus iudicio. Ex quo patet, quòd cognitio singularis concretiua, omnium infima est intellectus operatio, quoniam in ea (vt suprà diximus) cum sensu communicat.

Sensus notitia est cõcretiua.

Cognitio autem abstractiua est, qua intellectus separatim ipsam formam intelligit absque materia, vel sine subiecto in quo secundum rem existit, aut naturam absque indiuiduo in quo est.

Cognitio abstractiua. Hebet enim hanc vim intellectus agens, vt ex cognitione concretiua repræsentante subiectum simul & formam possit formare speciem solius formæ repræsentatiuam, per quam distinctè ac separatim formam possit intelligere absque subiecto. Talis est cognitio qua cognosco hanc albedinem, hunc sonum, hũc odorem. Et in hac notitia exceditur sensus ab intellectu, quoniam sensus nequit à materia abstrahere, sed solius est intellectus hoc officium. Et licet superius dictum sit phantasticę virtuti conuenire compositionem & diuisionem, non tamen diximus illi omnem diuisionem conuenire. Potest enim (vt diximus) species in imaginatiua seruatas rerum in exterioribus sensibus perceptarum simul componere adinuicem & diuidere, vt humano capiti ceruicem equinam iungere, & varias coniungere formas, item hominem sine collo, & sine ventre effingere. Non potest tamen formam à materia, aut accidens à suo subiecto diuidere, quoniam vna eadémque specie subiectum & accidens, simul vna sensatione percipiuntur. Sicut autem exemplis iam declarauimus cognitiones intellectiuas singulares, quasdam esse concretiuas, quasdam abstractas: ita & de vniuersalibus est intellectionibus dicendum.

Cognitio cõcreta vniuersalis. *Interdum enim vniuersaliter & concrete intelligimus, quãdo videlicet non ipsam communem naturam seorsum & diuisim, sed pariter cum illis in quibus inexistit, intelligimus.*

Vt cùm intellectus in se ipso generalem hominis facit notitiam, cogitando non de aliquo particulari homine singulariter, neque etiam de ipsa in se humana natura, sed generaliter de eo quod in se habet humanam naturam. Homo enim si resoluatur, valet habens humanã naturam, vel indiuiduum humanæ naturæ. Item cum generaliter albi formamus notitiam, non huius albi particulariter, neque albedinis ipsius abstractæ, sed generaliter albi, huiusmodi notitiæ vniuersales sunt & concretiuæ.

Cognitio vniuersalis abstracta. *Vniuersaliter verò & abstractè intelligimus, cum ipsum illud commune, in quo multa particularia conueniunt cognoscimus, absque cointellectione eorum in quibus communis talis natura existit.*

Vt cum absolute humanam naturam cogitamus, de nullo homine cogitantes, sed tantum ipsam naturã illam omnibus hominibus communem (in qua omnes particulares homines conueniunt) in semetipsa consideramus, huiusmodi cognitio vtique abstracta est. Similiter cum in generali albedinẽ intelligo, non facta comparatione ad aliquid cui insit, abstracta quodammodo cognitio est, quãtum ad subiectum: quoniam videlicet nullum subiectum cointelligitur. Signãter dicimus talem cognitionem esse quodammodo abstractam, videlicet quantum ad subiectum. Nam albedinis conceptus generalis non penitus abstractus est, sed est partim cõcretus, cõparatione videlicet ad sua indiuidua, id est, ad particulares albedines. Quomodo enim omnes particulares homines in vna natura conueniunt, quæ dicitur natura hominis vel humana, sic omnes particulares albedines conueniunt in vna communi natura specifica, quam appellamus naturam albedinis. Quapropter, sicut se habet homo ad sua indiuidua, ita se habet albedo ad particulares albedines. Sicut ergo vniuersalis notitia hominis est concreta, eo quòd simul naturam & ea in quibus natura illa inuenitur particularia indiuidua repræsentet: ita & notitia communis albedinis simpliciter concreta est quantum ad indiuidua, id est, hanc & illam albedinem, non autem quantum ad subiectum. Illas enim simul cum natura cõmuni albedinis repræsentat, à subiecto autem abstrahit.

Quare dicantur abstracta concreta, & de duplicibus abstractis.

CAPVT XIII.

Qvare autem huiusmodi notitiæ dicuntur abstractæ seu concretæ, aut abstractiuæ, vel concretiuæ, non admodum obscura ratio est: quoniam videlicet notitia illa quæ abstracta dicitur vel abstractiua, abstrahitur, & auellitur à subiecto, ita vt formam repræsentans non simul repræsentet subiectum: vel naturam communem repræsentans, non simul repræsentet singularia, quæ in ea communicant. Concreta autem notitia dicitur, à concernendo: quòd simul respiciat siue concernat subiectum & formam, vel indiuiduum & naturam.

Abstractiõ vltima abstractione.

Cùm autem sit omnimoda abstractio, tam scilicet ab indiuiduis quàm subiecto, talem notitiam appellant abstra

abstractam vltima abstractione.

Cuiusmodi est notitia humanitatis, quæ magis non potest abstrahi, & post quam notitiam non potest fieri vlterior abstractio. Aliam dicunt notitiam abstractam abstractione non vltima, cuiusmodi est notitia communis albedinis, quæ licet à subiecto sit abstracta, nondum tamen à singularibus: & ideo potest fieri vlterior abstractio, dicendo, natura albedinis: quam proprio nomine efficto non male appellant (ad rei significationem commodius exprimendam) albedineitatem. Hæc autem abstractio est vltima, post quam nequit fieri vlterior. Secundum prædictam verò considerationem etiam dialectici abstracta aut concreta appellant sua vocabula, iuxta quod abstractiuam vel concretiuam habent significationem: vt nomen albus concretum appellant, albedinem verò abstractum, sed abstractione non vltima: humanitatem autem vel albedineitatem, abstractione vltima. Quo verò modo & qua ratione id fieri posit, vt intellectus agens circa idem phantasma operans, & ad idem penitus phantasma se conuertens, possit in se formare ita diuersas notitias (videlicet modo abstractiuam, modo concretiuam, modo vniuersalem, modo particularem) tametsi difficile captu videatur, per exemplum tamen sensibile luminis super colorem cadentis, vtcunque poterit fieri manifestū. Quemadmodum enim in splendidis columbæ pennis, diuersas contingit apparere colorum differentias, iuxta quod lumen super ipsas diuersimode cadit, & iuxta quod oculi ad ipsum respectus siue conuersio variatur: ita existente in phantasia eodem phantasmate, intellectus potest vario modo se ad ipsum conuertere, & velut modis variis ipsum illustrare, iuxta quod intelligere vult, vniuersaliter vel particulariter, abstractè vel concretè: atque ita secūdum variam hanc conuersionem, varias producit species in intellectu passibili, variásque notitias efformat.

Quid nō vltima.

De memoria intellectiua. CAP. XIIII.

Quemadmodum autē in rebus naturalibus videmus, id quod à forma in materia efficitur, à materia & in ea conseruari: itémque in sensibus iam suprà ostendimus, species sensibilium exterioribus sensibus perceptorū, in imaginatiua seruari, & intentione phantasticæ virtutis in memoria

moria ſenſitiua:ita de intellectu paſsibili dicendum eſt,quòd non ſolum ſpecierum ſit ab intellectu agente productarum ſuſceptiuus,verum etiam ſuſceptarum conſeruatiuus: ita vt poſsit ſpecies intelligibiles (etiam cum actu non ſit intellectio) in ſe reſeruare, ad quas cum intellectus agens ſe voluerit conuertere, fit intellectus in actu, per eiuſmodi ſpecies non de nouo formatas, ſed in ipſo ſeruatas, tantum per nouam conuerſionem intellectus agentis ſuper ipſas, ad eum modum quo phantaſia cum ſe conuertit ſuper ſpecies vel intentiones ſeruatas in memoria, efficitur in ipſa phantaſiatio atque æſtimatio, abſque nouæ ſpeciei vel intentionis productione, tantum per veteris reſumptionem & nouam ſui conuerſionem. Et hæc eſt intellectiua memoria, quæ in homine ponitur. Omnino enim neceſsitas cogit fateri nos, quòd ſit in homine præter memoriam illam ſenſitiuam (de qua ſupradictum eſt priori libro quæ ſuam ſedem habet in organo corporeo, videlicet in poſteriori ventriculo cerebri) alia memoria, tanto ſuperior quanto intellectus ſuperior eſt phantaſia, pro conſeruatione videlicet ſpecierum intelligibilium ab agente in intellectu efformatarum, ſicut illa eſt conſeruatiua intentionum phantaſticarum, & ſenſibilium ab æſtimatiua ſiue phantaſtica virtute elicitarum. Impoſsibile enim foret, ſpecies intelligibiles (quibus mediantibus fiunt intellectus operationes) ſeruari in organo corporeo, ſicut foret impoſsibile, ſpecies ſenſibiles ſiue intentiones conſeruari in intellectu. Sunt enim hæ craſsiores, quàm vt altiſsimam intellectus potentiam poſsint ingredi: & illæ nobiliores ſunt, quàm vt incorporea craſſa & materiali poſsint ſeruari. Et quoniam hæc memoria ſecunda nobilior intellectui ſeruit, intelligibiles ſpecies & intentiones conſeruando, idcirco ad differentiam alterius memoratiuę virtutis appellari ſolet memoria intellectiua, vt illa à ſenſu (cui ſeruit, & cui ſpecies intentionéſque retinet) dicitur memoria ſenſitiua, vel corporea. Eſtque inter has duas memorias differentia tanta, vt poſsit altera à corpore ſeparari, altera non poſsit. Quæ enim corporeum habet organum, & ſenſitiua memoria dicitur, deficiente corpore, & ipſa deficit, quemadmodum cæteræ illæ omnes potentiæ quæ organa habent corporea, ſimul cum corpore creduntur interire. Intellectiua autem memoria corpore moriĕte, in anima permanet, & ea

Memoria intellectiua.

ea quæ seruat non perdit, sed retinet: eò quòd in materialis sit potentia, & nulli corporeo organo alligata. Neutra autem harum duarum memoratiuarum virium sola homini sufficeret, pro statu huius vitæ, propter duplicem in homine cognoscitiuam virtutem, sensitiuam scilicet & intellectiuã. Propter quod, duplici etiam memoratiua opus erat. Neque enim memoria sensitiua posset intelligibiles species conseruare, neque intellectiua species intentionésque sensibiles.

Dubitatio de memoria intellectiua.

An memoria intellectiua distinguatur ab intellectu. CAP. XV.

CAeterum, an hæc potentia, de qua nunc loquimur: intellectiua videlicet memoria, vere realiter, distinguatur ab intellectu passibili, id profecto difficultate non caret. Sunt enim in vtranque partem probabiles rationes. Pro distinctione enim reali facere videtur, quòd conseruare & suscipere in sensibus nusquam videtur ad eandem potentiam pertinere. Sensus enim exteriores recipiunt primo, & ab illis sensus communis: non autem conseruant: sed habent imaginatiuam conseruantem. Item æstimatiua (quæ recipit in se ipsa intẽtiones, quas elicit ex speciebus imaginatiuæ) adiunctam habet conseruatiuam memoriam. Et certum est in sensitiuis potentiis, memoriam conseruantẽ realiter distingui ab æstimatiua. Videtur ergo (nisi ratio posit dissimilitudinis debita assignari) etiam ita de intellectu & intellectiua memoria dicendum. Præterea, si species intelligibiles conseruarentur in ipsomet intellectu, non indistincta potentia: quæ esset causa, quur non semper intellectus intelligeret actu omnia quorum haberet species? Tunc enim fit sensus in actu, quãdo habet in se speciem sensibilem. Item, quomodo non impediretur intellectus à recipiendis nouis speciebus & comparandis notitiis nouis rerum non antè cognitarum, cum plenus esset speciebus apud se contentis? Nam intus existens prohibet extraneum. Item, quomodo saluabitur in homine ratio imaginis, quæ secũdum tres istas potentias, memoriam, & intellectum, & voluntatẽ, solet in homine ab orthodoxis patribus assignari, si eadẽ est memoria cũ intellectu? Hæc fere sunt quæ pro diuersitate solẽt adduci. In cõtrariã autẽ partem, pro idẽtitate reali multũ consideratione nostrã mouet nobilitas intellectus humani, qui per se videtur sufficiens ex sua natura ad fungendũ officio illo, cuius gratia alij volũt nouam ponere potentiam. Et quia nõ est absque necessitate vel

Opinio contraria.

vtilitate euidenti cõstituenda pluralitas, si omnia commode saluari possint absque reali distinctione, videbitur id magis ad nobilitatẽ humani intellectus pertinere, quod talis interimatur distinctio. Supra enim ostendimus quanto paucioribus potentiis, & formis res quælibet attingit maiorem perfectionem, tanto eam esse nobiliorem. Vnde si eadẽ omnino & tota perfectio dicatur homini cõuenire per duas has tantum potentias, quã alij per tres illas realiter distinctas dicũt conuenire, aliquo gradu eleuatur dignitas animæ rationalis. Illa verò quæ pro reali diuersitate obiecta sunt, facile videntur congruis respõsionibus dissolubilia. Facile enim qui pro identitate loqui voluerit, respondebit intellectum ob suam perfectionem id habere peculiare (quomodo multa alia habet etiam maiora) vt simul & suscipere in sese & conseruare in semetipso possit, tametsi id in sensitiuis viribus minime inueniatur. Itémque perfectioni adscribi poterit intellectus, quòd species priores conseruare possit absque prohibitione aduenientium. Nam intus existens prohibere extraneum, manifestum est de corporeis intelligi. In spiritualibus nanque, mille angeli in loco aliquo existentes, non impediunt quin & alij mille adueniant in eodem penitus loco. Itẽ quod obiiciunt, intellectum semper fore in actu per illas species quod semper eas haberet præsentes, respondebunt alij, malo inferri consequio. Non enim sufficit speciei inexistentia, nisi fiat intellectus ad ipsam speciẽ conuersio. Imò & in sensu exteriori contingere potest, vt specie in oculo recepta, non fiat actu visio. Ratio quoque imaginis per distinctionem rationis satis potest saluari, vt illa rationis diuersitas quæ est inter memoriam & intellectum absque differentia reali, similitudo quædam sit diuersitatis personalis, quæ est inter patrẽ & filium absque distinctione essentiali. Vel assignabitur trinitatis imago in memoria, intelligentia (id est, actu intellectus qui ex memoria gignitur) & amore ad intelligẽtiam & memoriam consequente. Nos verò impræsentiarum nihil super hac re firma asseueratione definire volumus, cõtenti, dubium & dubij causas proposuisse: tametsi ex præcedenti capite nos identitati magis fauere indicauerimus. Hoc tantum certum relinquimus, intellectiuam memoriam esse ponendam.

Solutio obiectionũ priorис opinionis.

De multis, in quibus, ratione intellectus, homo cætera excellit animalia. CAP. XVI.

QVanquam ex prædictis liqueant quædam præcellentiæ, quibus superat homo ratione intellectus cætera animalia, vtpote quòd intellectus in seipso possit efficere species omnium rerum intelligibilium, cum non possit sensus efficere in se species rerum sensibiliũ, item quòd possit vniuersales & abstractiuas notitias in seipso formare, quod non potest sensus, & alia quædam huiusmodi: ad pleniorẽ tamen intellectualis naturæ cognitionem, volumus & alias quasdã hominis excellentias super animalia cætera distinctius aperire, quæ illi ratione intellectus conueniunt. Inter quas vna non minima est, quòd homo non solum voces audire potest, sed vocum etiam significationem percipere, résque significatas per ipsas voces apprehendere. Id enim nulli aliorum animalium præterquam homini datum est. Bruta namque animalia voces quidẽ audire possunt, vt sunt quidam soni (nimirum quomodo alios sonos rerum audiunt inanimatarum) significationes autẽ vocum nõ percipiunt, vocum dico ad placitum significantiũ. Et licet vocum quarundã videãtur significationem percipere, vt gallinæ, cum certa acclamatione ad pastum vocantur, equi, cũ in curru certis aurigæ vocibus, vel procedũt, vel sistunt gradum, item canes, cũ suis nominibus, quibus appellari solẽt, à suis domesticis vocati accurrunt, nõ est quod significationẽ intellectu percipiant, sed quia per cõsuetudinem hoc ita est illorum phantasiæ impressum, vt cũ talia audiant nomina, debeant vel accurrere, vel fugere, vel procedere, vel figere pedem. Quòd autẽ non percipiant hæc animalia significationem vocum huiusmodi, manifesto probatur indicio in canibus illis quos sic edoctos videmus, vt nihil accipiant cibi, nisi quod nomine certæ personæ, aut certarum personarum eis porrigitur: quemadmodũ sub nomine Cæsaris, aut Regis, aut alterius alicuius, cuius nomen fuerit ipsorum impressum phantasiæ. Cum enim cibum oblatũ (audito nomine Cæsaris, vel Regis illius in cuius nomine institutus est) acceptat, ac manducat caniculus, non hoc inde est quòd intelligat quid nomine Cæsaris aut Regis significetur. Neque enim quid Cæsar sit, neque quid Rex, nouit, neque minus sub trunci aut vespertilionis nomine faceret, si sic esset institutus. Sed propter consuetudinem multis verberibus & multa ieiunij maceratione acquisitam in æstimatiua ita naturaliter mouetur ad certas actiones ad quas fuerit edoct

Solus homo, vocũ significationes percipit.

Nota de canibus edoctis.

edoctus,siue verius assuefactus: non autem,quod vllam vocis significationem percipiat. Et quomodo per assuefactionem fieri potest, vt irrationalia quædam certas voces pronunciare discant, nequaquam autem vt quod proferunt intelligant, aut significationem vocis percipiant:ita in proposito licet per assuefactionem instituantur ad certarum vocũ auditum hoc vel illud agere,non tamen possunt ita edoceri, vt significationem vocis intelligant. Hæc ergo est hominis præcellentia (ratione intellectus) vt solus possit vocum ad placitum significantium percipere significationem. Quod autem de voce dicitur,idem & de scriptura intelligitur. Imò & de nutibus certis ad placitum significãtibus,quibus homines mutos, vel linguam ad verbera laxare nolentes videmus sui animi conceptum exprimere,eisdem loco vocum aut scripturarum vtentes. Hæc enim omnia,scilicet voces scripturæ,nutus, ad placitum significantes,non nisi illis conueniunt in vsu quæ intellectu sunt prædita. Quæ autem sensum tantum habent, non nisi illarum vocum significationes percipiũt, quæ naturaliter sunt significatiuæ,aut quæ ex consuetudine(quæ altera est natura)aliquo modo eis significant.

Quod solus homo docere vel doceri poßit,déque duplici magisterio.

CAP. XVII.

Quomodo homo hominem doceat.

EX quo deinde alia consequitur hominis præcellentia, solum videlicet hominem esse capacem disciplinæ,solúmque hominem inter omnia animalia posse docere, vel doceri. Omnis enim instructio fieri debet per signa aliqua ad placitum significantia,quæ dum ex parte vna docens proponit discipulo,& ex parte altera discipulus accipit à docente, percipitque significationes signorum quæ ille proponit, ita in intellectu comparat sibi rei quam docetur notitiam. Vnde nisi signa aliqua communia habeant doctor & discipulus, quæ ab vtroque intelligantur, impossibile est fieri doctrinationem. Velut si doctor vtatur sermone Indico, aut Arabica scriptura,cum docendus non nisi Latinè nouerit, impossibile erit sic doceri discipulum. De modo tamẽ docendi notandum est, quòd cum homo vnus alterum docet,ipse docens non format in discipulo speciem intelligibilem rei quam ipsum docet. Est enim id homini pro hoc statu impossibile, vt per suam

A

actionem imprimat speciem, vel cognitionē in intellectu alterius. Sed docens tantum ministrat discipulo, vnde sibi formet speciem rei quam ipsum docet, & vnde intellectus ipse agens in passibili efformet notitiam eius rei quam docet doctor. Volumus autem hæc intelligi de instructione illa, qua homo hominem docet, nimirum quòd homo docens nō possit in intellectu discipuli speciem imprimere, neque notitiam efficere, signisque egeat quibusdam, vt per illorum ministerium docere posit (velut mediate) discipulum. Deus enim benedictus cum intellectui nostro insederit, per fidem (iuxta Apostoli vocem) in corde nostro inhabitans, verè efficere potest in nobis cognitionem omnium eorum quæ ipse nos docere voluerit, absque vllis signis vocum aut scripturarum. Qua in re patentissima est hominis foris verbo vel scripto docentis diuersitas, ab eo qui menti insidens hominem docet interius. Ille enim tantum vt minister laborat, intellectui subministrando vnde sua virtute posit in se formare rerum cognitionem. Hic verò non vt minister, sed vt principalis effector, operatur in nobis rerum cognitionem. Vnde de eo scriptum est. *Qui docet hominem scientiam.* Et iterū, Vnctio eius docebit vos de omnibus. Ac rursus ex ore veritatis, Cum venerit paracletus, quem ego mittam vobis, docebit vos omnem veritatem, docebitque vos omnia quæcunque dixero vobis. Nam (iuxta beati Gregorij sententiam) mox vt tetigerit mentem spiritus, docet: solúmque tetigisse, docuisse est. Neque vllis eget doctor iste signis, quibus hominem doceat: cum homo hominem docens egeat vocibus, vel scripturis, vel vt minimum nutibus. Cuius quidem diuersitatis causa oritur ex prædictis. Quia enim Deus interius docens, per semetipsum efficit cognitionem veritatis, idcirco signis non eget ministerialibus. Homo verò qui per se non potest agere in intellectum alterius, signis eiusmodi indiget, quibus velut ministerialiter in altero cognitionem alicuius veritatis inducat. Propter quod, verius dixerimus discipulum seipsum docere, quàm doceri ab alio, veriúsque seipsum efficere scientem quàm ab alio scientem fieri, cum ipsemet intellectus principalis sit effector talis cognitionis quæ in ipso acquiritur, doctor autem exterior tantum ministerialiter cooperetur. Cuius etiam est euidens indicium, quòd illos qui boni sunt ingenij, & viuacis intellectus, ex

Deus quomodo docet.
Ephe. 3.
Psal. 93.
1. Ioan. 2.
Ioan. 16. & 14.
Gregorius.

paucissima magistri instructione videamus multo maiorem cognitionem rei de qua erudiuntur acquirere, quàm alios minus ingenio pollentes ex instructione multo copiosiori. Et in quibusdam frustra omnis impenditur labor, peritiq; omnis præceptorum opera, cum videlicet tam est hebes discipulorum intellectus, vt non possint ex vllis vel vocibus, vel scripturis ad scientiam in sese gignendam pertingere. Atque hinc rursum inter decentem extrinsecus hominem, & interius docentem Deum, alia differentia est, quod illi docéti obstat discipuli hebetudo: huic autem non obstat. Tam enim facile est sancto Spiritui, rudissimum maximeque hebetem hominem docere scientiam sua vnctione, suoque interno magisterio, quàm hominem ex naturali dono felicissimo ingenio præcellentem: id quod in piscatoribus & telonéariis Apostolis apertissime ille omnium artifex demonstrauit. Videlicet in promptu diuersitatis ratio est, quia docens homo principalem gignendæ scientiæ operationem, intellectui discipuli cõmittit, propter quod si ille impotens fuerit ad formandum in se scientiam ex oblatis per instructionem, nihil vltrà valet præceptor, impediturque fructus instructionis eius. Deus autem per se intellectui hominis cognitionem imprimit, & in eo efficit per seipsum, cui nihil est difficile, & cui nulla res potest esse impedimento in sua actione, cum sit eius infinita virtus. Per accidens tamen peccata dicuntur impedire hanc interiorem hominis à Deo instructionem, quatenus videlicet non dignatur Deus in illis operari qui sunt peccatis subiecti, iuxta illud Sapientiæ. In maleuolam animam non introibit sapientia, neque habitabit in corpore subdito peccatis. Quapropter huius internum magisteriũ super omnia nobis semper optandum est, desiderãdum, & votis omnibus incessanter postulandum. Et multo melius sibi consulunt, qui per vitam Deo dignam & precem assiduam internum istud sibi student comparare magisterium, quàm ij qui maria enauigant & terras perambulant, ad audiendos doctissimos præceptores, vel qui noctes atque dies legendis libris quantũuis eruditissimorum hominum insistunt. Tametsi enim (Hieronymo teste) aliquid habeat latentis energiæ viua vox, & de præceptoris ore in discipuli aures transfusa fortius sonet, quamuis etiam plurima doceant attẽtum lectorẽ scripta doctorum hominũ (quibus velut mutis quibusdã præceptoribus in subsidiũ vel

Sapientiæ.

defectum viuentium doctorum vtimur)attamen tam illis viuis quantumuis eloquentissimis, quàm his mutis quantumuis doctissimis longe fortius, longe efficacius, longe celerius, longe facilius, longe planius ille doctor internus operatur in intellectu hominis, cui infuderit cognitionem omnis veritatis: id quod in pluribus tam veteris quàm noui Testamenti patribus euidentissime monstratum est, atque etiam nunc quotidie ante oculos cernimus, dum homines nō paucos idiotas & simplices, humanæ literaturę nihil habētes, multo limpidiorem, multo solidiorem, multoque perfectiorem experimur habere veritatis cognitionem, ex internæ vnctionis magisterio, quàm habeant ij, qui inter homines doctrina habentur celeberrimi. Merito proinde cum paruulo illo ouicularum pastore cantantes dicamus, Bonitatem, & disciplinam & scientiam doce me, quia mandatis tuis credidi. Et iterum, Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua. Dirige me in veritate tua, & doce me. Vias tuas domine demonstra mihi, & semitas tuas edoce me.

Psal.118.
Psal.24.

Quòd solus homo componat & diuidat, secundum affirmationem & negationem.

CAP. XVIII.

Est præterea homini ex intellectu hæc præcellentia super animalia cætera, quòd solus ipse componat ac diuidat secundum affirmationem atque negationē, vnam videlicet notitiā alteri vniendo per verbalē copulam, cognoscendo hoc aut illud esse tale vel tale, vt hominē esse animal, animal esse substantiam, Deum esse diligendum, hominem non esse equum. Neque hoc tantum, verūetiam huiusmodi affirmationes plures aut negationes potestatem habet pariter cōiungēdi per signa aliqua ad coniungendum apta, variis modis, iuxta quod ille plures affirmationes, aut negationes natæ sunt adinuicem cōnecti atque cōiungi, & iuxta quod certā cōnexionē ille voluerit significare. Cognosco enim per intellectum, quòd homo sit animal, & non sit lapis: cognosco Deum esse summe bonum & summe honorandum atque diligendum. Item cognosco quòd homo sit mortalis, vel quòd non sit mortalis, cognosco, quòd si homo sit animal, sit etiam substantia: & quòd si non sit substantia, nō sit animal. Item cogitādo plures huiusmodi affirmationes vel negationes, eā quæ cōsequitur infero ex illis ad quas consequitur, formoque talem apud me cogitatio

tionem. Omnis homo disciplinæ capax est: hic homo certe homo est: ergo est disciplinæ capax. Et hęc omnia quæcunque *Nota.* homo sic cogitat, potest similiter per intellectum apte exprimere, vocibus ad ea significanda apte effictis, item & scriptura correspondente. Neque vllus potest esse in intellectu cogitandi modus, qualiscúque cōnexionis, vel copulationis, quem non valeat voce ad hoc aptata aut respódente scriptura exprimere. Si enim cogitet indicãdo, habet verba modi indicatiui, quibus exprimat quod intẽdit verum aut falsum manifestare: si imperando cogitet: velitq; fieri aliquid ab altero, habet modum imperãdi: si optando cogitet, habet modum optãdi. Si de tempore præsenti aliquid facere aut fieri cogitet, habet præsentis tẽporis verba, quibus cogitatum exprimat. Si tempus præteritum cogitet, habet verba temporis præteriti: si de futuro, futuri. Si de pluribus cogitet, exprimet per numerum pluralem: si de vnico, per numerum singularem. Sic in personis verborum, in casibus nominũ, in significationibus aduerbiorum, potestatibus coniunctionum, & in cæteris omnibus vocibus quomodocunque significantibus, est dicendum.

Quomodo intellectui ratione compositionis & diuisionis insit veritas & falsitas.

CAP. XIX.

PEr hanc autem cõpositionem, inest intellectui veritas & falsitas, quæ nulli inest alteri inferiori potentiæ. Cùm enim intellectus format sibi affirmationem vel negationem veram, est in intellectu veritas: cum falsam, falsitas.

Est autem affirmatio vel negatio vera, quando ita in intellectu repræsentatur, sicut est in rebus.

Quod tunc quidem est, cum ea secundum affirmationem coniunguntur in intellectu, quæ secundum rerum naturam conueniunt, & eo modo quo conueniunt. Vt cum cogito hominem esse animal, vera est intellectus hæc affirmatio, quoniam ita cogito vt res habet. Coniungo enim per intellectum ea quæ secundum rei naturam conueniunt. Genus enim iungo speciei, quæ secundum naturam ad idem spectant. Signanter verò adiectum est, & eo modo quo conueniunt. Cùm enim cogito, omne animal esse hominem, non est in cogitatione ista veritas, quoniã ea quæ conueniunt non eo modo compono quo conueniunt. Non enim secundum

totam ſuppoſitorum vniuerſitatem genus cũ ſpecie cõuenit, atque ideo ita ſpecies non debet componi cum ipſo ſecũdum vniuerſalem denotationem, cum ſigno vniuerſali, ſed tantum particulari. Vera tamen eſt cogitatio, omnem hominem eſſe animal: quoniam hic eo modo componuntur, quo ſecundum rem iuncta ſunt, genus & ſpecies. Genus enim ſpeciei conuenit, ſecundum totam vniuerſitatem ſuppoſitorum ſiue ſingularium. Per oppoſitum facile liquet, quando ſit falſitas in intellectus affirmatione.

Eſt ſiquidem cum non ita eſt in re, quomodo in intellectus operatione eſſe repræſentatur.

Vt cum hominem eſſe aſinum in telligo, falſitas ineſt intellectui, eò quòd cogitatio, rei non reſpondet. Non enim ita ſe res habet. Item cum cogito, omne animal eſſe hominem. Aliter enim ſe res habet. Fit autem hoc, cum illa iunguntur per affirmationem in intellectu, quæ ſecundum rem non conueniunt: vel cum ea quæ conueniunt, non ſecundum eum modum iunguntur quo conueniunt, vt eſt videre in exemplis mox adductis.

Secundum negationem intellectui ineſt veritas, quando negando ab inuicem disiungit, diuidit ac ſeparat, quæ ſecundum rem ab inuicem ſunt disiuncta, & eo modo quo disiuncta ſunt.

Vt cum intelligo hominem non eſſe aſinum, veritas ineſt intellectui: quoniam diuido, per intellectum, quæ abinuicem ſecundum rem ſunt diſtincta, & eo modo quo ſunt diuiſa. Itẽ, cum intelligo quædam animalia non eſſe homines. Sic enim diuido ſpeciem à genere, quomodo ſecundum rem diuiſa eſt, videlicet ſecundum aliquam partẽ ſuppoſitorum generis quæ à prædicata ſpecie omnino ſunt ſeparata.

Cum verò diuido intellectu, quæ ſecundum rem non ſunt diuiſa, aut aliter diuido quàm ſint ſecundum rem diuiſa, falſitas ineſt intellectui.

Veluti cum cogitauero hominem non eſſe ſubſtantiam, aut nullum animal eſſe hominem. Ex prædictis patet, quod veritas & falſitas per ſe nõ ſunt niſi in intellectu. Quòd autem affirmationes vel negationes vocales aut ſcriptas

dicimus veras aut falsas, non nisi per accidens est, quoniam videlicet expressiuæ sunt vel significatiuæ intellectionis veræ aut falsæ: dicunturque propositiones vocales aut scripturę veræ aut falsæ, tantum extrinsece. Ipsa autem affirmatio atque negatio intellectus intrinsece est vera aut falsa. Quod vero nec vocali propositioni, nec scripturę realiter insit veritas vel falsitas, manifeste patet quoniam potest vocalis ista affirmatiua, qua affirmo hominem esse asinum, ex falsa fieri vera, absque vlla reali mutatione circa ipsam facta, si tantum mutetur significatio, & impositio alia fiat, qua asinus idem iubeatur significare quod animal. Nam talis noua impositio fieri potest, per voluntatem hominis, absque vlla mutatione reali vocis vel scripturæ illius, homo est asinus.

Quod bruta non componant vel diuidant, nec ratiocinentur.

CAPVT XX.

Quod autem nonnulli putant æstimatiuam potentiam posse in particularibus aliquam affirmationem vel negationem facere, aut etiam aliquo modo ratiocinari, id ex ignorantia venit philosophiæ. Quod etiam vulgo dicimus, canem iudicare hunc cibum esse sibi conuenientem aut disconuenientem, non ita debet intelligi, quasi talem in se faciat compositionem, in qua rationem appetibilis & conuenientis componat per verbalem compositionem cum ratione huius cibi. Est enim hoc plane excedens facultatem sensus. Sed hoc significare volumus, quod cibum illum apprehendat sub ratione conuenietis. Neque enim aliud est quod dicimus, Canis iudicat hũc cibum conuenietem & prosequendũ: quàm si dicamus, Canis hunc cibum apprehẽdit secundum rationem vel æstimationem conuenietis, vel prosequendi. Ita cum in biuio canem quidam iudicat ratiocinari: ex mera est ignorantia Philosophiæ, quod naturam sensus ignorent. Non enim ratiocinatur canis, quasi plures affirmationes ad inuicẽ componat per coniunctionem inferentem, hoc modo. Hic odor est relictus à lepore, transit ergo hac lepus qui odorem reliquit. Item, hic vestigium est impressum leporis ergo hac lepus fugit. Est enim id existimare, planè ridiculum. Dicitur tamen interdum canis id argumentari vel colligere ex odore seu vestigio, loquutione nimis impropria: quatenus videlicet odoris vel vestigij imaginatio phantasiam mouet ad

prosequendum leporē, & quia admodum hominis ratiocinātis habere videtur. Relinquitur ergo, in solo homine esse cōpositionem & diuisionem secundum affirmationem vel negationem, item secundū quamcunque coniunctionalē vnionem. Et quandoq; quidem cōponit homo ac diuidit de iis quæ tantum ad speculationē faciunt, non autem ad actionē: & secundum hoc dicitur intellectus speculatiuus, vt cum intelligo hominem esse animal, sciētiam esse habitū, Deum esse primum ens, & similia. Quandoque vero intellectus componit, & diuidit in his quæ ad actionem pertinent, & dicitur intellectus, practicus, à Græco vocabulo praxis, quod significat actionem vel operationem. Vt cùm intelligo Deum esse super omnia diligendum, proximis faciēdum quod nobis velimus fieri, iustitiam in omnibus esse tenendam vel singulariter, nunc dandam esse eleemosynam, hunc hominem debere consilio iuuari, hoc opus nunc faciendum esse, &c.

Intellectus practicus et speculatiuus

Solum hominem per intellectum cognoscere propriam excellentiam & quomodo intellectus seipsum intelligat.

CAP. XXI.

HAbet preterea ratione intellectus homo, vt omnē suam excellentiam quę in ipso ab optimo creatore posita est, suámq; nobilitatem & dignitatem in qua magnifice admodum exaltatus est, valeat agnoscere, & pro dignitate æstimare atque ponderare. In quo manifeste ab aliis rebus naturalibus omnibus distinguitur. Cœlum enim quanquam sit admodum nobile, habeátque incorruptibilitatem & impassibilitatem & summam actiuitatē, non tamen horum quicquam cognoscit se habere. Item Sol quanquam ita est formosus in stola sua, ita gloriosus in splendore suo, ita efficacissimus in virtute sua, nihil tamen horum se habere cognoscit. Sed neq; bruta animalia, perfectionem virium in ipsis positarum intelligunt. Et quia solus homo potest cognoscere bona quæ habet, soli etiam homini conuenit gaudere & lætari pro iis quæ habet: cæterarum autem creaturarum naturalium omnino nulla de sua perfectione & nobilitate potest lætari vel gaudere. Gaudium enim & lætitia cōsurgit, cum quis cognoscit se habere aliquod bonum. Si autem habeat & non cognoscat tamen, nequaquam inde gaudebit. Vnde cum nulla alia res naturalis præter hominem sua bona cognoscat, gaudere inde non poterit, nisi homo solus, quātumuis magna sint bona

Solus homo de suo bono gaudet.

na quantumlibet admirandæ perfectiones, quæ in aliis inueniuntur. Quod enim gaudium esse potest Soli (qui tamen est pulcherrima, formosissima, virtuteque efficacissima creatura) de omni sua pulchritudine, virtute & præcellentia super astra cætera, cum nihil horũ ipse cognoscat? Quale gaudium est herbis & plantis, quòd secũdum suam naturam digniores sunt & altioris gradus quã lapides & cætera mineralia? Quale gaudium est bestiis irrationalibus, quòd præcellant nobilitate sensus arbores atque plantas? Non enim suã excellẽtiam cognoscunt. Atque idcirco omnes creaturæ quasi in tenebris sunt. Quale vero gaudium habere possunt, quæ in tenebris sunt, & lumen cœli non habẽt? Solus homo in lumine est, per lumen naturale intellectus omnia discernens, omnia diiudicans, suam excellentiam super omnia alia per intellectum cognoscẽs. Neque omnino aliquid est in homine quod non ipse per intellectum possit cognoscere, adeo vt etiam seipsum intelligat, ac super seipsum reflectatur & super actũ proprium: quod nulla alia inferior potẽtia facere potest. Visus enim non potest se videre, neque sensus communis, neque æstimatiua, neque phãtasia seipsam cogitare potest. Item visus nõ cognoscit se videre, neque sensus communis se sentire, neque phantasia potest se phãtasiari. Vnde nullum brutum potest cognoscere se phantasiari aut æstimare, quoniam deest illi potentia superior per quam id posset. Solus est intellectus, qui seipsum potest cognoscere & cognoscit, quiq; solus super suum actum reflectitur, dum intelligit se intelligere. Imò amplius adhuc, intelligit intellectus intelligere se, quod intelligat se intelligere. Denique quotiescũque reflectit intellectum super suum actum, poterit semper à seipso apprehendi. Ipse nanque intellectus agẽs, cum sit potens omnia efficere (vt suprà diximus) id est, omnium rerum speciem in intellectu passibili producere sua virtute, etiam substantiarum immaterialium, etiam entis primi & felicissimi, quod est Deus, potest & sui ipsius speciem in intellectu possibili efformare, vt sic & ipse cognoscatur secũdum propriam suam speciem. Et cum (vt suprà diximus) ens vel verum sit obiectum intellectus, quicquid sub hoc obiecto cõprehenditur, illius potest in intellectu species efformari: quemadmodum omnis eius quod sub colore (qui est obiectum visus) comprehenditur, potest in oculo species produci: sicque necesse est omne quod sub ente comprehen-

ditur, posse ab intellectu apprehendi atque intelligi. Ac proinde ipsemet intellectus, cum sit res aliqua, potest ab intellectu intelligi, id est, à semetipso. Ipse quoque actus eius, simili ratione, ab ipso est intelligibilis. Omnis quoque bonitas & perfectio rerum (cum sit ens quoddam) sub intellectus cadit iudicio, & ita cum omnia quæ sub ente comprehenduntur cognoscat, potest ipse diiudicare quid excellentius, conferendo bonitates illas & perfectiones adinuicem, quēadmodum visus inter colores discernit, & sensus cōmunis inter omnia exteriora sensibilia. Vbi dum nihil inuenit homo seipso præcellentius, nullam perfectionem tantā in vlla creatura quàm in seipso, ita cognoscit homo seipsum (intellectus ratione) cæteris animantibus præstare, atque cæteras omnes res naturales longo interuallo post sese relinquere.

Quomodo intellectus ex semetipso deum potest cognoscere.

CAPVT XXII.

NOn solum autem intellectus potest quæ sunt inferiora se creata cognoscere, verumetiam, quæ supra se sunt augelicas substantias, atque ipsis etiam præsidentem deum (vt suprà declarauimus) per duos modos, scilicet per abnegationem, & per excellentiam. Quibus tamen nunc etiam tertium adiicimus modum, dicētes, quod intellectus agens per semetipsum & ex semetipso potest sibi formare aliquam speciem per quam deum intelligat. Cum enim intellectus se cognoscens discernit suam perfectionem (quæ in hoc consistit quod omnia quodammodo potest in se efficere & omnibus assimilari, sicque omnia potest cognoscere) à sua imperfectione (quæ in hoc est, quòd sit in potentia omnia, non autem omnia actu) ac deinde similitudinem aliquam in semetipso efformare cœperit superioris alicuius intellectus, qui actu semper est omnia, omnium in se rationes & similitudines semper actu habens, & ab æterno sic habens, vt non insit in potentia, neque esse possit in potentia ad alicuius speciei de nouo susceptionem, sicque ab æterno semper actu intelligentis omnia, quæcunque intelligibilia sunt, vt non possit aliquando intellectionem alicuius rei acquirere vel perdere, neque crescere neque minui in intelligendo talem profectò similitudinem talis intellectus admirabilis, in seipso efformans noster intellectus agens, proculdubio speciem habet & similitudinem, in qua intelligat deum. Nimirum eius

Vide quomodo intellectus ex seipso potest deum cognoscere.

eiusmodi intellectus perfectissimus & nobilissimus est Deus, qui purus actus est, & non in eo quicquam potentiæ, actúque omnē in se habet similitudinē, & ab æterno habuit: neque quicquā non dico erit, nō dico fuit, nō dico est, sed esse potest, cuius nō ipse ab æterno præsentē habeat cognitionē, ita exactam, ita distinctā, vt meus modo intellectus illud intelligit, cuius actu specie tāgitur. Propter quod etiam omnia nuda sunt, & aperta oculis eius, iuxta Apostoli sancti testimonium: neque quicquā potest esse illi perfectissimo intellectui occultum, neque præteritum potest obliuisci, neque futura potest non cognoscere, tanquā si oculum aliquem fingamus esse qui in se cōgenitas habeat omniū rerum species & similitudines, multo perfectius quàm possint ab obiecto in ipsum imprimi, & has species à seipso sic habeat vt nō egeat obiectorum præsentia corporali, hic oculus indubie omnia cerneret, etiam absentia, immò etiam res præteritas & futuras per species in ipso seruatas videret, insuper etiā abditissima contueretur. Ita sane ex semetipso intellectus agens formare potest speciem & cognitionē summi dei, ita vestigium potest aliquo modo in semetipso primarium fontem agnoscere, ita scintillula lucem immensam aliquatenus cōtemplari. *Hebr. 4.*

Quomodo ratione intellectus homo de perfectione omnium aliarum creaturarum lætari potest. CAP. XXIII.

HAbet quoque per intellectū homo, vt nō solum (quemadmodum supra declaratum est) possit de ipso propria perfectione, & de iis quæ sunt in bonis gaudere, verum etiam de perfectione & bonitate omnium aliarum rerum. Gaudium enim non solum consurgit ex hoc quod in nobis ipsis bonum cernimus, sed etiam cum aliquam perfectionem in alio aduertimus, maxime si ad nos spectet ille in quo cernimus, si nobis sit aliqua ratione coniunctus, videlicet amicitia, familiaritate, consanguinitate, affinitate, ordine, gradu, vel alio quolibet consimili modo. Gaudemus enim in amicorum fratrum, vicinorum, cōsanguineorum ciuiúmque prosperitatibus. Cum ergo omnis creatura corporalis non minimo vinculo sit homini coniuncta, neque vna ratione ad humanā speciem attineat, meritò debet homo in omni perfectione quam cognoscit in creatura, oblectari. Est enim omnis corporalis creatura, homini multis modis coniunctissima. Primum quidem, ratione eiusdem opificis, qui

qui ipsam & hominem idem ipse condidit & creauit: quoniam ab autore Deo, tanquam ab eodem patre, cuncta procedunt. Qua consideratione, sancti dei homines etiam creaturas vilissimas dignabantur fratres atque sorores appellare: primarij videlicet fontis, vnde effluxerant, spectantes originem. Inferiores quoque istæ, creaturæ viuentes, ex eadem terra (tanquam ex eadem communi omnium matre) procedunt. Quod si consideremus cætera omnia corporalia propter nos esse facta, & propter nostrum seruitium: nostrámque vtilitatem & omnem illarum perfectionem attendamus ad nostrum commodum, nostrúmque ministerium esse ab optimo & nimium nobis benefico Deo ordinatam: quomodo non maxime in illorum perfectionibus gaudere debemus? Quis enim paterfamiliàs non gaudet de suæ familiæ bono? Quis dominus non lætatur in seruorum prosperitate? Est autem homo velut paterfamiliàs & dominus in magna domo mundi huius, quam ædificauit illi Deus, vt ipse ex omnibus seruitium capiat, iucunditatem, & vtilitatem tam corporis quàm spiritus. Quod enim Sol tantum habet decorem, tam gloriosum ornatum, mihi habet non sibi. Mihi habet, vt me sua claritate lætificet, vt mihi lumen gratissimum per dies singulos adducat. Mihi habet, vt terram faciat germinare, ac de se producere abundanter omnia, quibus ego ad corporis egeo sustentationem. Denique mihi habet omnem suam gloriam, vt me moneat pulchritudinis creatoris mei: qui cum meo aspectui sese monstrat tam mirabiliter pulchrum & fortem, vtiq; hoc me docet luce clarius, habere se creatorem incomparabiliter pulchriorem, & magis validum, ac robustissimum. Quod etiã arbores fructus producunt, nõ sibi, sed mihi producunt: herbæ odoriferæ odorem fundunt, non sibi, sed mihi: flores pulcherrimos producunt, non sibi, sed mihi. Et (vt insignis ille poëta ait) Sic vos non vobis vellera fertis oues. Sic vos non vobis mellificatis apes. Sic vos non vobis, fertis aratra boues. Sic vos non vobis nidificatis aues. Scilicet ego ille sum, cui hæc omnia ex dei præcepto inseruiunt, vt mihi in omnibus (tam quæ ad necessitatem, quàm quæ ad castam voluptatem) abundet sit prospectum. Vnde Propheta, non pauisti solum, inquit, sed delectasti me domine in factura tua. Hæc ergo omnia cum per intellectum homo cognoscat

propter se ita in suis perfectionibus disposita, vnumquodque in genere suo iustum est, vt diligenter naturales eorum perfectiones consideret, inque eis seipsum oblectet, ad gloriam eius qui omnia mirabilia condidit.

Quod ratione intellectus solus homo possit & debeat agere gratias Deo, pro se & omnibus creaturis.

CAP. XXIIII.

Solus homo potest agere gratias.

Consequitur ex prædictis, quòd solus homo ratione intellectus Deo potest & debet agere gratias, & non vlla creatura alia corporalis: quódque non pro se solo & bonis quæ in seipso sunt, verumetiam pro omnibus bonis quæ in aliis creaturis inueniuntur, possit homo & debeat agere gratias omnium creatori omnipotenti Deo. Gratiarum actio namque requirit primo susceptionem beneficij, deinde beneficij accepti cognitionem, eius quoque cognitionem qui beneficium præstat, ac postremo gratitudinis declarationem pro accepto & agnito beneficio. Beneficij susceptio communis est homini cum omni creatura. Omnis namque creatura particeps est beneficiorum creatoris sui. Cætera verò non nisi solius hominis sunt. Solus enim homo beneficia cognoscit (vt declarauimus) tam ea quæ in seipso accipit, quàm quæ in aliis creaturis. Solus etiam homo per intellectum cognoscit bona ista quæ in se habet, atque etiam quæ in aliis creaturis conspicit, non ab ipso esse: neque creaturas à seipsis habere, sed ab vno omnium benefactore Deo. Denique solus homo potest pro suscepto beneficio bonum & gratū animum declarare, & signis congruis ad benefactoris gloriam id protestari. Potest enim homo voce testari & eloqui magnalia Dei sui, eiúsque beneficia (quæ tam ipse quàm aliæ creaturæ accipiunt) ad Dei gloriam prædicare. Potest etiam alia quædam exteriora opera exhibere, ad hoc ipsum demonstrandum, videlicet cantare, laudare, sacrificia offerre, vota facere, in instrumentis musicis personare: quæ omnia ad gratiarum actionem spectant, & soli conueniunt homini. Potest ergo solus homo gratias agere. & cum possit, vtique & debet. Nam id ratio naturalis dictat, etiam homini benefico pro minimo aliquo beneficiolo, vt minimum, gratias agere, vt ne dicam gratiam referre: quanto magis illi cuius beneficium est quicquid sumus? Et cum omnibus creaturis homo accipiat beneficium (eò quòd propter ipsum

facta

facta sunt omnia) vtique pro omnibus ipse debet gratias agere Deo. Cum enim seruo aliquid impenditur beneficij in vtilitatem domini, indubiè dominus magis quàm seruus tenetur gratias agere benefacienti. Et cum puero adhuc infanti & ratione carenti impenditur beneficium, vtique parentum est benefacienti gratias agere pueri loco per ætatem fari adhuc & gratias dicere impotentis. Debet ergo homo gratias agere Deo, non modo pro se, verumetiam pro omni creatura, maxime corporali, duplici consideratione: tum quia solus potest, & præ omnibus potest: tum quia in omnibus ipse accepit beneficium. Vnde gratias agere debet homo Deo suo, quòd Soli tantam dederit charitatem, tantam virtutis efficaciam & nobilitatem. Item quòd terræ & aquis talem dederit fœcunditatem, quòd aërem repleuerit volatilibus, quòd aues ita plurimum ornatu decorauerit, quòd arbores, ac herbas ita fructiferas odoriferásque fecerit, & ita in singulis. Illæ enim creaturæ excusabiles sunt, si gratias non agant, tum quia minime id possunt, tum quia quicquid acceperunt, potius homo in ipsis accepit, quàm ipsæmet in seipsis, vel pro seipsis, quemadmodum id quod seruo impenditur in vtilitatem domini, domino potius quàm seruo impenditur. Hinc considera ô homo, quanta tibi incumbit seruiendi domino Deo tuo necessitas. Attende, quanta tenearis erga Deum obligatione: qui non pro vno teipso, verumetiam pro omnibus creaturis Deo tuo seruire ad gratiarum actionem obligaris. Vide quanto vinculo te sibi colligauit, dum te super omnia constituit. Magnum (fateor) te creauit, & sublimi admodum loco posuit altissimus conditor tuus, dum te paulominus ab Angelis minorem fecit, gloria & honore coronauit super omnem corporalem creaturam, constituítque super cuncta manuum suarum opera, omnia subiiciens sub pedibus tuis, non solum oues & boues, pecora campi, volucres cœli, & pisces maris, qui perambulát semitas maris, verumetiam Solem, Lunam, & stellas nobilissima illa perpetuæ incorruptionis corpora, quæ dominus Deus tuus creauit in ministeriū cunctis gentibus. Ita quidem magnum & excelsum nimis altissimus te conditor tuus constituit, præ omnibus. Verum quanto tu altior es Dei speciali beneficio & superemines omnibus, tanto magis te agnosce Deo tuo obnoxium, qui sic te magnificauit & eleuauit

Psal. 8.

Deuter. 4.

uauit fuper omnia. Agnofce(quod verum eft)nullam creaturam aliam æque Deo effe obnoxiam,æque forti vinculo Deo effe colligatam, agnofcénfque obligationem, modis omnibus fatage iuftum iufte perfoluere debitum,vt quibus pofsis modis Deo tuo ftudeas vel gratias agere, quandoquidem referendi neque necefsitas eft, neque pofsibilitas. Bonorum enim noftrorum ille non indiget, in quo omnes diuitiarum thefauri funt abfconditi. Grati tamen animi declarationem, & proteftationem per figna congrua vtique à nobis expofcit, gratiarum feuere exiftit actionem non vtique propter fuam voluntatem,fed ob noftram vtilitatem,vt cum pro acceptis beneficiis temporalibus nos fibi gratos cõprobauerit, maioribus aliquando afficiat in confpectu vultus fui,cuius in nobis imprefsit fimilitudinem Deus ipfe Trinus & vnus, in fecula benedictus. Amen.

Pfalm.15.
Colloſ.2.

FINIT LIBER XI.

PSALMVS PATRI SPIRITVVM vniuerfæ carnis,in iubilatione mentis,& alacritate animi.

PAratum cor meum Deus,& iterum paratũ cor meum : paratum corpus meum,paratæ vires omnes ad laudẽ tuam,quæcunque fiue corpus,fiue animam inhabitant.

Exurgam diluculo, & pfallam magno nomini tuo, mediis noctibus confurgam de lectulo quietis meæ,vt perfonem cantica ante thronum amœnifsimum tui amabilis thalami.

Date mihi tympana , lyram, cytharam, nablum, & cymbala bene tinnientia:edent in illis articuli manuum mearum melodiam bene refonantem in auribus Domini fabaoth.

Tubas afferte huc mihi:& clangam in eis : os meũ late aperiã, attrahámq; fpiritũ flatus,vt buccis valeã concrepare plenifsimis.

Non ceffabit oblectari in Deo meo animus quem creauit,quem poffedit ab initio,in quem imprefsit admirabilem fimilitudinem, imaginémque nobilitatis fuæ.

Videbo ego cælos opera manuũ ac digitorũ tuorũ quæ fundafti in fortitudine tua:infuper Solẽ, Lunã & ftellas cũcta limpidifsima.

Contemplãs video tctũ iucundifsimum decorẽ,potentifsimũ vigorem, & ordinem verè admirabilem non fufficio pro dignitate contemplari vel totus conatibus,quæ tu nullo perfecifti negotio.

At

At verò vbi ad memetipsum in intima reflecto oculos meos, cessant videri mirabilia, quæcunque foris conspicio.

Domine, domine, domine quid est homo, quia sic magnificasti eum? homo quid est vt tanti illum feceris?

Verè paululum est ac modicum quo minuisti genus nostrũ ab angelicis principibus tuis: omnis corporalis creaturæ regem & dominum (dato in manibus eius sceptro potentiæ, & in capite corona gloriæ) constituisti hominem.

Propter hunc enim creasti omnia, & cuncta subiecisti pedibus eius præcellentissima cœlestium corporum creasti in ministerium cunctis gentibus.

Sol accede huc nobis magna moles, & lata substantia: vide an possis in tota tua virtute atq; pulchritudine nobiscum contendere.

Esto sis gloriosus in fortitudine tua, formosus sis in fulgidissima stola tua comas tui splendoris de tanta spargens altitudine in ima terræ viscera.

Sed nũquid vides ipse, aut ĩtelligis decorẽ pulchritudinis tuæ? nũquid cognoscis perfectionẽ virtutis tuæ, qua antecellis subiecta oĩa?

Dic, si nosti illum, qui cuncta in te posuit quæ habet mirabilia: responde muta substantia, si quicquam horum intelligis.

Magne Deus nõ illi contulisti splendissimo corpori, quod mihi donasti stercorulentæ & feculentæ creaturulæ: verè multa mihi, & magna nimis contulisti in re vnica.

Etiã si in millecuplũ augmẽtetur tibi Soli rõnalis pulchritudo decoris, & fortitudo roboris tui: quãtũuis pauper & humilis ego semper ĩmẽso te superabo ĩteruallo, hoc solũ tenẽs qđ nũc possideo.

Intellectu & ratione tu dotasti dominator genus nostrum: à te processit nobis hæc tanta præcellentia.

O` vtinam pro dignitate gratiarum actiones tibi valeamus persoluere: nimis magna enim sunt quæ nos accepimus, & nimis pauca, imò nimis nulla sunt quæ valeamus reddere.

Tu nos scientiarum Domine iustas tibi fac reddere gratiarũ actiones, doce nos doctor optimè in spiritu & veritate famulatũ tibi exhibere decentem.

Tu das velle, tu das perficere pro tuo beneplacito: magne Deus semper nos tantis fac gratos esse beneficijs.

Gloria patri & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in secula seculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM XII. CONSIDERATIONIS PHYSICAE DE APpetitu sensitiuo,& voluntatis præcellentia,

Præfatio.

OMNIVM creator perfectissimus Deus, cuius (iuxta prophetæ confessionem) perfecta sunt opera, cùm animalium genus sensitiuæ virtutis nobilitate cæteris omnibus insensibilibus creaturis vellet præferre, voluit & appetitiuam virtutem adiungere, qua valerent per sensitiuam apprehensa amare vel odire, prosequi aut fugere, itémque de præsentibus gaudere vel tristari. Quorsum enim conduceret res obiectas apprehensione mirabili percipere, si non talis esset adiuncta virtus, qua erga res perceptas possent iuxta rationem obiecti apprehensi moueri & affici? Ad eundem planè modum, humanum genus cùm benignissimus conditor voluisset super naturam brutorum animalium constituere: vt nō solum crassa ista & corporalia sensibus subiecta, verùmetiam spiritualia & insensibilia posset apprehensione intellectiua cognoscere, voluit item & huic nobiliori potentiæ cognoscitiuæ correspondentem nobilitate adijcere vim appetitiuam, id est intellectui voluntatem: per quam ad ea posset inclinari amanda, odienda, prosequenda, & fugienda, ad quæ nequaquam sufficeret appetitus brutalis ille sensitiuus nimium ad spiritualia ignobilis. Quomodo autem in homine non solus est intellectus, sed est simul cùm sensu & super sensum intellectus, sic & hic appetitus superior in eo nō solus non est, sed cum inferiore simul existit. Duorum autem horum appetituū consideratio, maximam homini ad cognitionem suiipsius adfert vtilitatem. In his ergo duabus appetitiuis potentiis finem accipiat hæc physica consideratio. Post eam namque absolutā non erit in rebus naturalibus quo longius proficiscamur, nisi naturam penitus relinquentes in supernaturalia toti trāseamus: quòd impræsentiarum nostro instituto minime conuenit, qui non nisi considerationem rerum naturalium, earúmque ad creatorem reductionem, præsenti determinatione intendimus.

Ostenditur quid sit in homine voluntas, per comparationem ad appetitum sensitiuum.

CAP. I.

Est ergo in homine altera quædam potentia ab intellectu distincta, solis etiam hominibus peculiariter conueniens, potentia admodum nobilis & excedens: vnde plurima singularia habet homo, quæ cum nulla altera specie habet communia. Ad perfectam ergo hominis considerationem, necesse erit post intellectum hanc etiam virtutem diligenter considerare, & quomodo in brutis inueniri non possit, quóve iudicio peculiariter speciei humanæ cognoscatur inesse, & quomodo ad appetitum sensitiuum se habeat, & quæ homini donet eximia distincte determinare. Vocatur autem voluntas nomine composito, potentia volitiua, siue appetitus intellectiuus. Est enim potentia talis per quam homo appetit, vult, & non vult, ea quæ secundum intellectum indicat bona vel mala. Id autem in se homo quilibet experitur, talem aliquam vim sibi inesse, per quam possit ea quæ per intellectus iudicium vt bona vel mala cognoscit aut velle aut nolle. Quemadmodum autem recte non potest cognosci natura intellectiuæ potentiæ, nisi per comparationem ad sensum secundum similitudinem & dissimilitudinem, videlicet nisi ostendatur in quo sensus cum intellectu conueniat, & in quibus differant ab inuicem: ita nō potest exactè cognosci natura potentiæ volitiuæ, nisi secundum comparationem ad appetitum sensitiuum. Sicut enim in homine duplex est potentia apprehensiua rerum extra existentium, ita est & duplex vis appetitiua, altera videlicet quæ sensui coniuncta est, & ad sensus iudicium mouetur, ea quæ sensus iudicat conuenientia amando & prosequendo, quæ disconuenientia odiendo & fugiendo. Atque hæc vocatur appetitus sensitiuus. Et conuenit hac in parte homo cum cæteris animalibus brutis, quemadmodum & in sensu. Altera verò superior est coniuncta intellectui, & corpori nullo modo (sicut neque intellectus) immersa, per quam homo id quod intellectus iudicat bonum, amat & prosequitur, quod malum, odit & fugit. Et hæc quia sic intellectui coniungitur, vocatur appetitus intellectiuus. Cognoscitur autem huius duplicis appetitus differentia ad eum modum quo deprehenditur differentia sensus & intellectus, videlicet quoniam experimur

rimur hominem ea posse velle aut nolle, ea amare vel odire, quæ nequaquam sensus apprehendit, & quæ ad iudicium sensus nullo modo videntur sic amari vel odio haberi. Quemadmodum (exempli gratia) virtutes amamus, & probitatem amatam prosequimur: vitia autem odimus & fugimus atque auersamur, quæ tamen manifestissimum est sensu non apprehendi, ac proinde sensitiuo appetitu sic non appeti: cùm ille tantum prosequatur quæ sensus iudicat conuenientia. Oportet ergo esse in homine alium quendam superiorem appetitum, per quem homo ad illa quæ sensus iudicium excedunt, & quæ sensus nec conuenientia nec disconuenientia iudicare potest, inclinetur & propellatur, ea vel prosequẽdo vel fugiendo. Ad cuius intellectiui appetitus meliorem cognitionẽ obtinendam, pauca quædam de sensitiuo appetitu volumus præmittere, quoniam sine cognitione sensitiui appetitus plenè intellectiuus cognosci non potest.

De appetitu sensitiuo quomodo mouetur ab obiecto secundum phantasiam proposito.

CAP. II.

INuenitur autem appetitus sensitiuus generaliter in omnibus animantibus, neque potest non esse, vbicunque fuerit sensus vel vnicus. Nam & imperfectissima animalia, etiã quæ (iuxta probabiliorẽ sententiam) solum tactum possident, appetitu isto non carent. Inest nanque eis appetitus quidã conuenientis nutrimenti, quem etiam indicant, dum se huius gratia dilatant, vel constringunt. Omnis enim motus animalis quantũcunque imperfectus indiciũ est inexistentis appetitus sensitiui. Ad hoc enim se mouent, vt quod appetunt cõsequãtur. Vnde Aristoteles, de animalibus imperfectis (vt vermibus & muscis) ait, ea habere vagã imaginationẽ & appetitũ, id est, phantasiam vagam siue imperfectã & consimilẽ appetitum. Perfectam tamẽ phantasiã negat illis adesse, atque ita & appetitũ perfectũ cõsequitur ab eis abnegandũ. Ex quo patet quòd æstimatiuæ siue phantasiæ adiuncta est vis appetitiua, eò quòd hæc ita se inuicẽ consequantur secundũ naturã. Non enim statim vbi sensus exterior perceperit aliquod sensibile, mouetur appetitus ad prosequendũ vel fugiendũ, neque item mox vbi sensus cõmunis apprehenderit, sed neque cùm imaginatiua nuda illud imaginata fuerit. Verùm cùm ad æstimatiuam vsque fuerit peruentum, vt per eam iudicetur tale

Arist. 3. li. de anima, cap. 8.

obiectum amicum vel inimicum, conueniens vel disconueniens, tum demum animal ipsum per appetitum mouetur ad concupiscendum vel odiendum, ad prosequendum vel fugiendum, ad lætandum vel contristandum. Nam id manifestè monstrat experientia. Cum enim appetitus moueatur secundum rationem conuenientiæ vel disconuenientiæ, nullus autem exterior sensus conuenientiam vel disconuenientiam apprehendat, neque visus interior præter æstimatiuam (quæ intentiones conuenientiæ vel disconuenientiæ elicit ex rebus sensatis) consequitur ad solam æstimatiuæ operationem ipsiusque iudicium, appetitum moueri. Et notandum, quod appetitus iste mouet & mouetur. Mouet enim ipsum animal, & immediatè vim motiuam quæ est in membris, ad quærendum id quod prosequitur. Mouetur verò ipse à phantasia, quatenus ipsum obiectum præsentat & offert appetitui, sub ea ratione sub qua appetitus moueri potest ad odium vel ad amorem, ad prosequutionem vel ad fugam. Obiectum enim præsentatum & oblatum virtuti appetitiuæ sub ratione conuenientiæ, mouet ad sui prosequutionem: sub ratione autem disconuenientiæ, mouet ad fugam. Vt cum canis videt cibum, eumque sibi conuenientem iudicat, mouetur ad prosequendum ipsius appetitus ab æstimatiua: quatenus videlicet ipsa obiectum illud præsentat sub ratione conuenientis, & cum baculum videt eleuatum ad verbera, mouetur ad fugiendum appetitus, ab obiecto sub ratione disconuenientis proposito, per æstimatiuam. Mouetur autem appetitus ab obiecto sic sub ratione conuenientis aut disconuenientis præsentato naturaliter, absque vlla libertate vel deliberatione. Canis enim cibum conuenientem videns eumque æstimans sibi conuenientē, naturaliter amat atque prosequitur & accurrit ad illum, & videns baculum eleuatum ad verbera, æstimando sibi hoc disconueniens, & inde male sibi futurum, ita naturaliter fugā petit, qua malum euadat, quòd sibi æstimat imminere. Cū verò plura simul fuerint obiecta proposita, quod fortius mouet secundū suam rationē, id naturaliter præualet & mouet appetitum. Vt cùm duplex cani cibus est propositus, ille qui magis conueniens ab æstimatiua iudicatur, appetitum naturaliter mouet. Ita cùm ex vna parte delectabile proponitur, & ex altera contristabile (vt ex hac parte cibus conueniens cani, & simul baculus eleua-

Appetitus mouet & mouetur.

tus ad verbera (solet plerũque verberum terror prævalere) vt cibo relicto fugiat. Est enim hæc appetitus natura, vt magis vehementer magisque cito ad fugiendum à terribilibus moueatur, quàm à delectabilibus ad prosequendũ. Facilius enim & vehementius contristabilia, siue terribilia operantur in appetitu sensitiuo fugam, quàm delectabilia siue cõcupiscibilia, efficiant, in ipso prosequutionem. Vnde ad oculum videmus moueri homines multo amplius timore mortis, quã amore vitæ, & multo vehementius dolere de infirmitate, quàm gaudere de sanitate. *Nota.*

Quomodo appetitus sensitiuus semper naturaliter moueatur absque libertate.

CAP. III.

Contingit vero interdum duobus appetitui propositis obiectis, ambobus delectabilibus, ad neutrum statim moueri, sed interdum ad tempus gradum sistere, eo quòd ex vtraque parte æque fortis sit motio & operatio obiecti, & æstimatiua ad vtramque parte æque sit propensa, neque plus ad hoc quàm ad illud ferat suum iudicium. Atque ita nunc accidit, vt quasi deliberare videatur irrationale animal: cum tamen reuera nulla in eo sit deliberatio, quæ est solius rationis, fitque vt postquam tandem alterum acceptauerit, quasi eligere videatur, cum tamen electio nequaquam competat brutis, sitque solius hominis. Vnde hoc sciendum est, quod canis ille sic quasi dubitabundus consistens, dum & huc & illuc vocatur, nequaquam consulit, neque vllo deliberat: sed habet se appetitus ille ad modum linguæ siue examinis in libra, siue bilance, cum lanx vtraque pondus penitus æquale in se haberit. Quemadmodum enim ista neque in hanc partem deorsum trahitur, cùm tamen sit pondus sufficiens ad eã pertrahendam, neque in partem alterã, cùm sit & ibi pondus sufficiens, sed (propter ponderis æqualitatẽ vtrinque æquali fortitudine trahentem) consistit in medio: sic & appetitus irrationalis animalis existente ab vtraque parte pondere æquali & obiecto eque ad mouẽdũ valido fixus cõsistit, & neq; huc neq; illuc mouetur, cùm vtroq; tamẽ trahatur. Fitq; illa immobilitas penitus naturaliter, nec vllius est deliberationis indiciũ. Alioqui, cur nõ & linguã in trutina dixeris deliberare, cũ ita hæret in medio? Et cũ tandẽ cõtingit in alterã partẽ rapi animalis appetitum, nequaquã electionis est indiciũ, nõ amplius

quàm lingua illa modico flatu adiuta in vnam partem tandem vergens, dici debet elegisse hanc partem ad quam flectitur. Quod si interroges qui ergo fieri potest, vt tandem ad vnam partem moueatur appetitus, si non per electionem id fiat, & ex libertate eligendi? Dicimus quòd ad eum modum animalis appetitus tandem in alteram partem trahitur, quomodo lingua illa modico vento adiuta in partem alteram mouetur, etiam si pondus maneat vt ante. Si enim contigerit æstimatiuam aliquantò magis vni obiecto & fixius intendere quàm alteri (etiam si non æstimet illud magis conueniens) solum ex hoc quod fixius intendat iudicio vnius conuenientis quàm alterius, & ad illud fortius se conuertat, ipse appetitus rapietur adueniente impetuoso flatu in illam partem in quam æstimatiuam contigerit fixius intendere. Ac tunc quidem ita se habebit illa defixio fortior æstimatiuæ in alterum obiectum, ad faciendum vnius illius prosequutionem, quomodo se habet adueniens in vnam lancem flatus venti, ad mouendum linguam in partem alteram. Vnde non videtur aliqua ratione verisimile, quod vulgo per iocum solet iactari de asino quem vocant Buridani, habente pabulum vtrinque, æquè conueniens, æquè multum in eadem distãtia sibi appositum, quòd fame esset moriturus in medio pabuli. Profectò qui id asserunt, naturam appetitus, & æstimatiuæ virtutis non rectè cognoscunt. Et qui hoc ita asserunt, ne cogantur in animali deliberationem ponere aut electionem, aut facultatem liberi arbitrij, ij sane timore timent, vbi timor non est. Sola enim (vt diximus) conuersio maior atque attentio, defixióque phantasiæ in alterum obiectum propositum efficere potest, vt altero relicto in hoc moueatur. Relinquitur ergo appetitum naturaliter moueri ab ipso obiecto appetibili, ita secundum rationem appetibilis propositi, per æstimatiuam. Neque quicquam refert, siue dicas appetitum moueri ab obiecto appetibili sub ea ratione sub qua appetibile est, siue ipsam æstimatiuam proponentem appetibile, sub ratione appetibilis. Non enim ipsum obiectum per se mouet appetitum eo modo quo obiectum sensus exterioris agit in sensum (vt videlicet per se aliquid imprimat obiectum externus in appetitum) sed tantum quatenus per æstimatiuam proponitur: ad cuius iudicium ipsius appetitus passio consequitur. Vocantur enim omnes ipsius

appetitus inclinationes siue motus vulgato nomine passiones, eo quod appetitus ab obiecto pertrahitur ad concupiscendum vel odiẽdum, &c. propter quod ab obiecto quodammodo pati dicitur.

De varijs passionibus in appetitu sensitiuo.

CAPVT IIII.

ET quia (vt diximus) appetitus mouetur ab obiecto per æstimatiuam secũdum rationem appetibilis propositi, hinc fit vt multiplex passio & varius appetendi modus possit in appetitu sensitiuo inueniri secundum quod obiectum sub diuersis rationibus potest per æstimatiuam proponi. Cum enim proponit obiectum æstimatiua sub ratione conuenientis, appetitus statim mouetur, inclinatur ad illud, efficiturque in ipso passio, quæ appellatur amor vel concupiscentia talis rei: per quam videlicet inclinatur ad talem rem sub ratione conuenientis propositam. Et hæc est prima passio, quæ in appetitu exoritur. Si verò præsentetur hoc idem obiectum tanquam conueniens & tanquam potens acquiri, ac tanquam propinquum ad habendum, ita vt nullum iudicetur obstaculum, quin possit illud consequi, ita fit progressus appetitus ab amore nudo ad prosequutionem. Incipit enim prosequi & iam tendere ad illud quod prius amabat. Nam amor est quasi prima inclinatio ad rẽ propositam, prosequutio autem velut tendentia in rem amatam. Vnde manifestum est, prosequutionem istam nasci ex amore, quasi ex radice. Nihil enim prosequitur appetitus, nisi quod amat & concupiscit. Cum verò obiectum iam æstimatur vt præsens & consequutum, fit in appetitu passio lætitiæ, vel gaudij siue voluptatis: per quam in re primum amata, & per prosequutionem postmodum consequuta tandem conquiescit. Et non refert ad passionem gaudij in appetitu faciendam, vtrum iam actu sit præsens obiectum, vel propinquum, & certum quod iamiam habebitur. Quod enim propè est (iuxta Aristotelis vulgatam sententiam) nihil distare videtur. Vnde gaudium etiam est de eis quæ propinqua sunt, & iamiam ventura, quasi pro præsentibus existimantur. Et hæc passio manifestè à prioribus distinguitur, tanquam quies ab inclinatione & tendentia, & ad priores duas consequitur, amorémque & prosequutionem præsupponit. Prius enim est rem amare, postmodum

Amor.

Prosequutio.

Voluptas.

prosequi, postmodum lętari. Vt (verbi gratia, brutum animal videns pabulum cõueniens, afficitur illi, & inclinatur ad illud pabulum, ipsumque amat: & si assequi potest, prosequitur, ac tendit ad ipsum consequendũ. Vbi autem fuerit assequutum, quod amauit & prosequutum est, tum demum oblectatur & conquiescit in eo. At vero amor solus esse potest absque posterioribus. Cùm enim obiectum conueniens proponitur aspectui, sed non vt possibili adipisci, non fit adhuc prosequutio. Veluti cum cani cibus conueniens proponitur, sed astat iuxta cibum qui baculum ad verbera eleuatum tenet: illic sane amor est ad cibum quem tam conueniẽtem æstimat, sed quoniam non proponitur, vt acquisibilis, neque vt propinquus haberi, propter astans malum, amorem non sequitur prosequutio. Nonnunquam vero prosequutio est, & non subsequitur lætitia: quoniam videlicet non contingit assequi rem amatam & prosequutam. Nonnunquam etiam res iam acquisita non talis inuenitur, qualis ante iudicabatur secundum æstimatiuam atque ideo non consequitur gaudium in ea iam habita & adepta. Frequenter enim æstimatiua decipitur iudicans esse conueniens, quod vere non est conueniens.

Nihil autem refert ad passionum harum effectionem in appetitu, an res vere talis sit an non. Non enim obiectum appetitibile secundum seipsum, vel secũdum quod in se est mouet appetitum sed secundum quod in phantasia proponitur, siue ita sit in re, siue aliter res habeat. Vnde cum æstimatiua decepta iudicat hanc rem esse conuenientem, quæ secundum veritatẽ non est conueniẽs, nihilominus fit in appetitu amor & prosequutio, quam si secundum veritatem talis esset. Cum vero iam habita presens fuerit, etiam gaudium de re præsenti habetur, donec deceptio æstimatiuæ non fuerit deprehensa. At vero mox vbi per sensum exteriorem estimatiua perceperit se errore delusam in iudicando de re absente, cessat passio gaudij, cessante nimirum æstimatione conuenientis. Deponit enim errorem quo se comperit fuisse illusam. Itaque tres istæ passiones, amor vel concupiscentia, prosequutio vel desiderium, voluptas siue lætitia sunt, quibus afficitur circa obiectum conueniens.

CAPVT V.

His vero tribus passionibus prædictis correspondẽt tres aliæ, quæ sunt circa obiectum contrarium, id est, circa obie

obiectum disconueniens: odium videlicet, fuga, & tristitia vel dolor. Cum enim primum appetitui præsentatur obiectum disconueniens, mouetur appetitus displicentia, & quadam velut auersione opposita conuersioni concupiscentiæ vel amoris. Nam sicut obiectum appetibile efficit in appetitu primo conuersionem quandam & inclinationem ad ipsum, sic obiectum disconueniens auersionem quandam & retractionem. Et hæc passio odium nominatur estque amori opposita. Et sunt duæ istę radices omnium aliarum passionum. Cum vero disconueniens illud malum æstimatiua proponit vt iam imminens animali, & tanquam propinquum vt veniat; alia passio gignitur in appetitu; per quam quærit elongari ab illo malo ipsúmque euadere & effugere. Et hæc passio appellatur fuga, & est quasi recessio quædam ab obiecto malo imminenti vel propinquo, per quam animal mouetur ad fugiendũ, quod est disconueniens, sicut prosequutio (cui opponitur) tendentia quædam est ad conueniens. Sed cum obiectum disconueniens iam præsens & habitum fuerit, efficitur in appetitu passio doloris vel tristitiæ, qua affligitur in præsentia adepti mali, sicut per voluptatem (cui opponitur) quiescit in pręsenti bono. Ita enim canis videns tenentem flagellum ad verbera eleuatum, primo aspectu odit & auertitur, & si vt sibi imminentia hæc verbera considerat, fuga mouetur, ad effugiendum imminẽs & propinquum malum. Cum autem in ipsius corpus flagellum fuerit incussum & verbera iam suscipit, dolore & tristitia affligitur: propter quod etiam exclamat, eiulando lamentans. Contingit autem interdum (quomodo de amore per contrarium diximus) ad odium non sequi fugam. Cum enim videt canis tenentem flagellum, odit quidem & auertitur, sed nisi videat sibi imminere aut sibi propinquum esse malum, non sequitur fuga vt cum multum distat ab eo, qui flagellum tenet. Neque item semper ad odium & fugam sequitur tristitia, vel quia malum illud non si pręsens, vel quia cum præsens fuerit, sensus nonnunquam monstrat non esse disconueniens, quod secundum ęstimatiuam errantem prius disconueniẽs iudicabatur. Nihil enim refert ad audiendum, fugiendum, vel tristandum, an res disconueniens existat, modo ab æstimatiua talis iudicetur. Vnde videmus homines quosdam morosos tristari pro rebus quæ secundũ veritatem eis non disconueniũt, neque in aliquo mala sunt, tantum

Odium.

Fuga.

Dolor.

propter firmam æstimationem, quod æstiment, sibi disconue niens, quod tale non est, quam æstimationem vel nolunt vel non possunt deponere. Atque ad hūc modum tristatur canis aliquo modo, dum irascitur ex hoc solum, quòd domum quis ingreditur, aut fimarium, in quo iacet, non ad mali aliquid faciendum, aut quod per plateam aliquis trāseat, cum id ei nullo modo sit disconueniens.

De appetitu concupiscibili & irascibili, & de passionibus irascibilis. CAP. VI.

INueniuntur autem & aliæ passiones in appetitu sensitiuo diuersæ à prædictis, originem tamen ex eis habentes. Pro cuius intellectu sciendum est, quod appetitus sensitiuus apud Philosophos (tam physicos quàm morales) diuiditur in duas partes, videlicet in concupiscibilem, & irascibilem.

Quid appetitus concupiscibilis.

Appetitus concupiscibilis dicitur, quo res erga obiectum conueniens, vel disconueniens, erga bonum vel malum simpliciter afficitur, secundum rationem sub qua proponitur ab æstimatiua.

Atque hanc partem spectāt passiones illæ omnes, quas suprà iam distinximus videlicet amor, prosequutio & gaudium circa obiectum conueniens: odium autem, fuga & tristitia circa obiectum disconueniens & malum. Considerant enim hæ passiones simpliciter bonum aut malum secundū simplicem aliquam rationem, vt timor & odium conueniens vel disconueniens, vnde propositum: prosequutio & fuga bonū vel malum imminens gaudium & tristitia, iam præsens. Denominatur autem hæc pars concupiscibilis à primo & præcipuo suo actu, qui est amare vel concupiscere.

Irascibilis appetitus.

Irascibilis vero appetitus dicitur, qui mouetur à bono vel malo proposito, non simpliciter, sed sub conditione alicuius arduitatis vel difficultatis.

In hac parte sunt spes & desperatio, audacia & timor & ira: à qua (vt magis manifesta) pars ista irascibilis nominatur. Hæ enim passiones omnes pro obiecto habent arduum. Vnde Spes est quasi amor boni ardui. Audacia est, quasi prosequutio boni ardui. Desperatio est quasi odium & auersio ardui, propter arduitatem. Timor est, quasi fuga ardui mali. & Ira, quasi tristitia mali ardui cum iam præsens fue

fuerit. Quarum passionum ab inuicem distinctio, nõ parum ad cognitionem appetitus sensitiui conducet. Passio nanque *Spes.* spei in appetitu oritur, quãdo ab æstimatiua proponitur obiectum aliquod conueniens, tamen sub ratione ardui: quatenus videlicet difficultatem habet ipsum obiectum in acquirendo. Vt cum proponitur cani cibus conueniens, sed astat, qui flagellum tenet, atque ita arduitas & difficultas simul opponitur, illo tamen arduo non obstante, adhuc inclinatur canis, & mouetur amore ad ipsum cibum conuenientem æstimans arduitatem illam se posse superare, & propter arduitatem non desinit ad rem illam inclinari tanquã sibi possibilem adipisci, hic sperare dicitur. Spes enim est de rebus arduis & difficilibus. Quæ enim arduitatem & difficultatem nõn habent, sperare nõ dicimur. Econtrariò autẽ desperatio *Desperatio.* est cum ratione ardui proposito, aut præsentatæ difficultatis, appetitus auertitur ac desistit ab obiecto aliàs appetibili & conuenienti, vt amplius ad ipsum non moueatur, neque inclinetur, vtpote non possibile adipisci. Veluti cũ canis cibum appetit vehemẽter: sed videt flagellum tam terribile, & tam terribiliter vibrantem flagellum, qui astat cibo, vt non æstimet se posse arduitatem superare, & verbera talia euadere posse vel perferre, hic certe desperat, quia ab eiusmodi appetitu desinit obiecti conuenientis propter arduitatem & difficultatem, quam æstimat insuperabilem. Respondent autem spes & desperatio in irascibili, amori & odio in concupiscibili: éstque spes velut amor quidam boni ardui, secundum rationem ardui. Nam quatenus bonum obiectum amatur quatenus vero arduum speratur. Desperatio autem est, quasi odium ardui: secundum rationem ardui id est, auersio ab arduo vt arduum est. Videntur autem spes & desperatio non solum respicere bonum, sed etiam malum. Spes enim est de bono arduo consequendo, vel de malo arduo superando. Vnde sperare dicitur, qui bonum aliquod, quod amat non desinit, sed pergit appetere, nihil obstante consideratione ardui. Sperat etiam qui amat mali alicuius, quod odit, euasionem, & superationem, tametsi arduitatẽ habeat adiunctam, malum illud euadere vel superare. Item desperat de bono arduo consequendo, propter arduitatem, vel de malo euadendo, aut superando propter arduitatem. Vt (verbi gratia) brutum animal sperat consequi pabulum, quod videt, etiã si ali

aliquid difficultatis sit adiunctum, & sperat effugere periculum sibi imminens, etiam si sit arduum ad effugiendum. Aut econtrario desperat de consequendo pabulo propter nimiam arduitatem, aut de superando euadendóque periculo, propter nimiam arduitatem quam sibi putat insuperabilem. Itaque tam boni consequutionem, quam mali superationem, atque euasionem respiciunt spes & desperatio. Atque ita in sequentibus passionibus est dicendum. Audacia verò & timor differre videntur, sicut prosequutio & fuga. Audacia enim est quasi prosequutio quædam boni ardui, vt arduum est, nihil videlicet obstante arduitate. Timor vero fuga est ardui propter arduitatem, cum scilicet arduitas retrahit & fugam facit in appetitu. Et oritur audacia ex spe, quemadmodum ex amore oritur prosequutio, & ex desperatione timor, quemadmodum ex odio fuga. Cum enim proposito bono arduo, appetitus propter arduitatem non auertitur, vt desperet, sed manet conuersus vt speret, neque spem abiicit illius boni consequendi; quanquam sit arduum ad consequendum, tum deinde mouetur, ad ardui illius prosequutionem, non obstante arduitate: atque hæc est passio audaciæ. Item, cum per desperationem quis à malo superando auertitur, spe superationis abiecta, propter arduitatem quam æstimat insuperabilem, ex hoc consequēter mouetur ad fugiendum hoc ipsum propter suam arduitatem, & est timor oppositus audaciæ. Est enim timor fuga à malo arduo, propter ipsius arduitatem, vel à cõsequutione boni ardui, item propter arduitatem. Quemadmodum enim spem & desperationem diximus esse de bono arduo assequendo aut non assequendo, nihil obstante arduitate, aut malo simpliciter superando: ita audacia prosequitur bonum arduum consequēdum, vel malum arduum ad superandum. Timor verò deiectio & fuga quædam est, vel à bono arduo consequendo, vel à malo superando.

Quòd ira nullam habet passionem contrariam.

CAPVT VII.

De ira verò hoc singulare est, quòd nullam habet passionem sibi contrariam, vt in prædictis apparuit, sed est penitus absque contrario. Cuius ratio est, quoniam ira respondet tristitiæ, éstque tristitia quædam de malo arduo præsenti, quatenus arduum est ad ferendum, vel de boni ablatione, quatenus arduum est, & difficile tali bono carere: quæ tristi-

tristitia, propter arduitatem, consurgit ad ipsum malum superandum per vindictam. Vnde ira est, quando propter malum arduum illatum, appetitus vehementer mouetur ad malum illud superandum, per illationem vindictæ. Existimat enim hoc modo malum proprium superare, cum æquale vel maius illi intulerit, à quo accepit malum. Huic autem tristitiæ de malo arduo præsenti, non potest in bono aliquod inueniri contrarium. Contrarium enim tristitiæ est gaudium, quod est de bono præsenti: bonum autem præsens nō potest sub ratione ardui considerari. Omne enim bonum, quātumcunque ad acquirendum sit arduum, quantumlibet habeat in sui prosequutione & acquisitione difficultatem, cum iam habitum fuerit, nullam omnino habet difficultatem. Quapropter bonum præsens nō potest nisi passionem simplicis gaudij in appetitu efficere. Nam tantum vt præsens bonum mouet appetitum, non iam vltrà vt arduum bonum, cum nullum præsens bonū sit arduum bonum. Et licet hoc experientia doceat, quanto bonum aliquod in prosequutione magis arduum fuit, tanto gaudium vehemētius (cum iam adeptum fuerit) in affectu causari, quemadmodū ea quæ cum periculo vitæ adepti sumus vehementius diligimus, & gaudio maiori afficimur de illorum possessione, non tamē aliud quàm gaudium inde enascitur, ex adeptione videlicet talis boni, cum iam præsens ardui rationem perdit. Quòd enim maius gaudium sit ex huius consequutione non est, quia vt præsens arduum est, sed quia in prosequutione arduum fuit, & ad consequendum difficile. Atque hac de causa fit, vt ira in appetitu irascibili non possit habere contrarium: quoniam videlicet obiectum iræ (quod est malum arduum præsens) non potest habere contrariū. Nam bonum arduum præsens & habitum, appetitus nequaquā respicit: neque vllum obiectum sub tali cōsideratione ipsum mouere est potens. Includit enim repugnantiā: quia si bonum præsens est, arduū non est: & si bonum arduum est, præsens non est. Præsentia enim excludit in bono arduitatem. Secus est de malo, quod simul præsens & arduum esse potest. Secus etiam de bono absente. Nam bonum absens potest esse arduum, priusquā habeatur, secundum quod in acquirendo habet difficultatem. Omnes ergo passiones quæ in appetitu sensitiuo inueniuntur, in sex iuga possunt reduci: quorum tria prima perfecta in pa-

Sex passiones concupiscibilis.

ritate

ritate sua, sunt ipsius cõcupiscibilis, concupiscentia & odium, prosequutio & fuga, voluptas & dolor. Tria autem posteriora iuga, quorum nouissimum imperfectum est in imparitate (quod vnum deficiat) sunt ipsius irascibilis appetitus: videlicet spes & desperatio, audacia & timor, & ira non habens contrarium. Opponitur tamen ei priuatiue ipsa iræ carentia, quam inirascentiam possimus appellare. Et ad harum passionum aliquam necesse est reduci omnem passionẽ sensitiui appetitus, siue irascibilis siue concupiscibilis. Quòd autem omnes istæ passiones sint appetitus sensitiui, manifestissimum est, ex eo quòd singulas videamus etiam in irrationabilibus animantibus, in quibus nullus est intellectiuus appetitus. An verò appetitus irascibilis, & concupiscibilis, duæ sint potentiæ realiter distinctæ, an tantum vna secundũ rem potentia, sed diuersa habens officia, nolumus impræsentiarum inuestigare profundius.

Sex quoque irascibilis.

Quomodo passiones irascibilis oriantur ex passionibus concupiscibilis. CAP. VIII.

Illud autem notãdum est, quòd passiones irascibilis oriuntur ex passionibus concupiscibilis, & terminantur in easdem. Nam ex amore alicuius rei conuenientis quæ est in concupiscibili, exoriente aliquo quod arduitatem adducit illi rei amatæ, consurgit in appetitu irascibili spes ad illam arduitatem superandam, & audacia qua prosequitur superationem talis arduitatis. Et cùm per audaciam contigerit arduum superari terminatur spes illa & prosequutio in gaudio, quod inde nascitur: atque ira in passionem concupiscibilis terminãtur passiones illæ irascibilis. Ita timor de malo imminenti & arduo, cùm iam malum ipsum aduenerit & vicerit, ita vt superari nõn possit, in puram tristitiam terminatur. Non enim est ira, donec mali præsentis arduitas æstimatur per vindictam superabilis, quemadmodum audacia prosequutio est superandi mali ardui imminentis, cuius mali arduitas æstimatur superabilis. At verò, cùm æstimatio talis (videlicet superandi præsentis mali) defecerit, iam non amplius ira, sed tristitia mera est, quæ ex malo arduo præsenti procedit, quemadmodum in iis qui rebus desperatis, pòst timorem, tandem in illud incidunt quod ante timuerant, nec æstimant mali arduitatem se vlla vindicta posse superare. In his enim ira vertitur in puram

trist

tristitiam. Talis ergo qui iam presente malo sic premitur, desinit desperare, desinit & timere:& post desperationem ac timorem,finem occupat dolor. Terminantur ergo (vt diximus) passiones irascibilis in passiones concupiscibilis. Et licet terminentur nunc in gaudium, nunc in tristitiam, simpliciter tamen amor in concupiscibili est prima radix omnium aliarum passionum: nec potest vlla passio in concupiscibili, vel in irascibili oriri, nisi ex radice amoris, siue concupiscentiæ. Non enim est aliquod odium, quod non oriatur ex aliquo primo amore. Quicquid enim odit appetitus, ideo odit, quia contrarium est alicui, quod vt bonum & conueniens amat. Vt si amat canis cibum, odit quicquid ab huius consequutione prohibet vel impedit, & quicquid hoc, quod vt conueniens appetit expellit ac fugat: sic qui amat vitam ac sanitatem, odit quæcunque apprehenduntur, vt sanitati aut vitæ contraria. Nihil enim odit appetitus, nisi sub ratione disconuenientis. Disconueniens autem dicitur disconueniens in ordine ad aliquid. Indicatur ergo in odio disconuenientis, præuius amor alterius rei, illius cui hoc est disconueniens, nempe vitæ & boni ipsius animalis, cuius est appetitus. Est enim appetitui naturaliter insitus quidam amor vitæ & boni ipsius animalis cuius est: ex quo amore procedit odium generale disconuenientis, ac deinde particularia odia omnium earum rerum, quæ estimantur vt cõtrariæ aut repugnãtes vitæ ac bono ipsius animalis. Sicut econtrario ex vno illo amore, oriuntur particulares amores omnium earum rerum quæcunque æstimantur, vt conuenientes vitæ vel bono animalis.

Amor est prima radix passionum aliarũ.

Gaudium siue voluptatem esse aliarum passionum finem.

CAP. IX.

Profundius autem considerantes, inuenimus gaudiũ siue voluptatem, omnium passionum aliarum esse finem, quem appetitus finaliter quærit,& ad quem naturaliter omnes aliæ pasiones ordinãtur:ita vt quemadmodum ex amore omnia proficiscuntur, sic ad gaudium & voluptatem omnia ordinentur. Ad hoc enim appetitus concupiscit & prosequitur, quod conueniens est vt cum assequutum fuerit gaudeat in illo: estque gaudiũ velut, fructus,ad quem appetitus concupiscendo & prosequendo tendit. Et sicut omne odium, & omnis fuga ex amore proficiscitur, ita omne odiũ.

omnis

omnísque fuga finaliter tandem ad gaudium ordinatur. Ad hoc enim id, quod animali disconeniens est, odit & fugit appetitus, vt non per aduentum disconuenientis animali veniat tristitia, sed malo depulso gaudium acquirat, vel in habito gaudio conquiescat. Vnde sicut perturbatio belli ordinatur ad tranquillitatem pacis, sic odium & fuga ordinatur ad quietem gaudij. Et prouidè admodum Deus animalibus dedit non solum amare & prosequi, sed odire etiam & fugere. Nam si non aliud nosset appetitus quã amare, quàm prosequi, non esset quò se à contrariis & disconuenientibus præseruaret. Nam ad præseruationem huiusmodi à disconuenienti, requiritur odium & fuga, quibus à disconuenienti appetitus, ipsum animal potest se elongare & abstrahere. Ex prædictis patet, quòd gaudiũ per se est secundum naturã animalis, tristitia verò contra naturã. Nam gaudium est per se finis ipsius appetitus, quẽ finaliter quærit. Vnde oportet tristitiam contrariã esse contra naturam. Atque hinc est, quòd naturaliter omne animal quærit delectationẽ, voluptatem, & gaudium: abhorret autẽ à tristitia & dolore conatur item modis omnibus se in gaudio conseruare, & in delectatione continere, à tristitia autem & dolore diligentissime & quàm ocyssimè potest, se conatur liberare. Hinc etiã est, quòd tristitia (vtpote naturæ animalis cõtraria) consumit & corrumpit ipsum animal, atque ad mortẽ deducit. Vnde per Sapientem dicitur: Spiritus tristis exsiccat ossa. Et Iacob ad filios suos volentes secũ Beniamin adducere in Aegyptũ: Si quid ei aduersitatis (inquit) acciderit in terra ad quã pergitis deducetis canos meos cum dolore ad inferos. Contrà verò gaudiũ: & lætitia sanitatis est effectiua, & vitæ conseruatiua.

Gaudiũ est secundũ naturam.

Prouerb. 17.

Genes. 42.

Quare Deus irascibilem addidit concupiscibili, & quòd etiam timor & desperatio animali fuerint necessaria. CAP. X.

OMnes etiam passiones quæ sunt in irascibili, sicut ab amore radicaliter oriuntur, ita ad gaudium naturaliter pergunt, & ad ipsum vt suum finem ordinãtur. Spes enim & audacia ad hoc ordinãtur, vt tandem bono arduo, nõ obstante arduitate, consequuto vel malo arduo superato, appetitus per gaudium, quiescat in bono acquisito. Imò desperatio & timor ad gaudium ordinantur. Desperando enim animal mouetur vt timeat ac fugiat, sicque euadat tristitiam quæ imminet, & gaudium habeat malo per fugã declinato.

Vbi notandum, quòd appetitus irascibilis datus est animali propter concupiscibilem, & est velut propugnator appetitus concupiscibilis. Sine appetitu nanque irascibili, concupiscibilis esset velut inermis, & absque defensione. Neque sufficiebat appetitus concupiscibilis ad bene esse animalis, nisi fuisset adiunctus etiam irascibilis. Frequenter enim contingit circa id quod animali est conueniens, occurrere arduitatem & difficultatem, per quam affectus concupiscibilis statim retraheretur, vel remoraretur, nisi esset adiunctus appetitus irascibilis, qui confirmaret concupiscibilem & velut animaret in suo amore & prosequutione, ne statim concupiscibilis occurrente arduitate se retrahat, atque à prosequutione desistat. Quomodo enim armatus aliquis per viam ambulans, cùm inermi, facit ipsum inermem non desistere ab itinere, etiam si videatur aliquid occurrere aduersi, qui alioqui solus & inermis existens statim ab itinere suo cessaret, vel deflecteret: sic appetitus concupiscibilis statim à conuenientis prosequutione cessaret, arduitate occurrente deterritus, nisi haberet irascibilem velut propugnatorem, qui illum teneret in prosequutione sui appetibilis. Ita ergo irascibilem appetitum Deus animali cum concupiscibili dedit, vt etiam occurrente arduo à prosequutione conuenientis nõ cessaret, neque statim malo succumberet, sed contra ipsum sese erigere posset, & ad arduitatem superandam conari. Item, cùm fortè à disconuenienti malo teneretur, vt non perpetuo sub illo permaneret, sed ad euadendum malum sepsit exigere, & velut ad superandum animare. Ita enim per spem & audaciam animal non obstante arduitate pergit prosequi quod amat, & vnde quærit gaudium. Per iram verò, etiam cùm præsens fuerit malum, superare conatur & euincere malitiam, atque ex ea sese extricare. Per desperationem quoque & timorem sibi consulit animal, cùm ipsum malum arduum imminens tantum videt, vt superare se non posse existimet. Conducit enim animali ad euasionem mali, desperatio & timor: cùm tam arduum fuerit malum, vt existimet se non posse superare. Nam tunc per desperationem & timorem fugit animal, sicque suæ saluti consulit. Si enim oblato arduo quod animal ipsum superare non potest, adhuc pergat sperare & audere, periculum est vitæ ipsius, dum se opponere tentat malo excedenti suas vires, & se

Appetitus irascibilis, propugnator est cõcupiscibilis.

fortius oppugnare: vnde cùm deuictum fuerit, male habebit. Et frequentissimè hoc modo animal in perditionem venit. Itaque etiã desperatio & timor in animali vtiliter posita sunt ad salutem animalis, occurrente malo quod existimatur non posse superari: sicut econtrario spes & audacia ibi conducunt ad esse animalis, vbi existimatur malum posse superari. Atque hoc pacto manifestè patet, quomodo (vt suprà diximus) etiã desperatio & timor ad gaudiũ ordinãtur, sicut ex amore proficiscuntur. Amor autem ille primus, ex quo oriuntur omnes istæ passiones tam concupiscibilis quàm irascibilis (vt iam ostensum est) & gaudium istud ad quod passiones omnes ordinantur vt ad finem, de eadẽ re sunt. Est enim primus amor appetitus, quo appetit & amat salutem ipsius animalis cuius est appetitus. Et gaudium vltimũ ad quod ordinantur omnes passiones aliæ, est similiter de salute & bono ipsius animalis, ad quod ordinantur quæcũq; in ipso sunt omnia. His autẽ de appetitu sensitiuo determinatis, rursus ad intellectiui appetitus considerationem (vnde digressi sumus) reuertamur.

Prædicta omnia etiam in intellectiuo appetitu inueniri.

CAP. XI.

HAs autem passiones omnes quas iam explicauimus, manifestum est sic in homine, sicut & in aliis irrationalibus inueniri. Nam & homo quæ secundum sensum percipit corpori conuenientia, amat, atque prosequitur, & cùm adeptus fuerit, voluptate in eis afficitur: cùm percipit disconuenientia corpori, hæc odit, fugit, & de his tristatur, si ea aduenire sibi contingat. Sperat item, & audet, & occurrenti difficultati se opponit, vt euincat. Desperat quoque interdum, & timet cùm arduitatem æstimat suas vires superare. Insuper & irascitur cùm præsens malum fuerit quod putat per vindictam posse se superare. Et in his omnibus (quantum ad corpus attinet) manifestè homo cum cæteris animalibus irrationalibus conuenit, ita in appetitu sensitiuo sicut in sensu. Verùm quantum ad appetitum intellectiuum considerandum est, quòd licet nulla talis passio corporalis posset in eo inueniri, ipse tamen dicitur amare, odire, prosequi, fugere, delectari, tristari, sperare, desperare, audere, timere, & irasci. Et hæc omnia quæ iam prius appetitui sensitiuo diximus conuenire, non sunt omnino ab intellectiuo appetitu aliena.

Quomodo enim in appetitu ſenſitiuo ſunt amor corporalis, gaudium corporale, odium corporale, triſtitia corporalis, ira corporalis, & ira in cæteris: ſic in appetitu intellectiuo eſt amor ſpiritualis, quo voluntas id quod ſecundum rationem bonum iudicatur, amat: eſt deſiderium ſpirituale, quo ad acquirendum id quod ſecundum rationem bonum iudicatur, tendit: & eſt gaudium ſpirituale, quo in eo iam adepto oblectatur. Vt cùm intellectus iudicat virtutem eſſe bonam, & rem vtilem homini, appetitus intellectiuus amore afficitur erga illam, & incipit eam proſequi, ſiue ad eam tendere deſiderio: atque vbi adeptus fuerit, in ea gaudet. Et cùm intellectus æternam vitam (quæ Deus eſt) vt bonam & ſummè bonam cognoſcit, voluntas amore afficitur, & deſiderio tendit ad illam conſequendam. Atque vbi deſiderium hoc ſuum adimpleri contigerit, ſummo gaudebit gaudio. Eſt quoque odium ſpirituale, eius quod ſecundum intellectum iudicatur diſconueniens & malum, & fuga eiuſdem, atque vbi præſens adeſſe contigerit, triſtitia. Vt cùm intellectus iudicat vitia eſſe hominis nobilitati contraria, & naturam deformantia, afficitur voluntas auerſione & odio contra illa, fugitque, & abominatur ea: ac ſi quando in ea per fragilitatem contigerit incidere, triſtatur de talis mali præſentia. De quali odio per Pſalmiſtam dicitur: Nónne qui oderunt te domine oderam, & ſuper inimicos tuos tabeſcebam? Perfecto odio oderam illos, inimici facti ſunt mihi. Item ſpes & audacia in appetitu intellectiuo inueniuntur. Cùm enim intellectus virtutem vt arduam & difficilem conſiderat (quippe virtus & ars, iuxta Ariſtotelis ſententiam verſantur circa difficile) voluntas nihilominus firma & ſtabilis non deterrita arduitate, eámque putans poſſe euinci & ſuperari, pergit amate virtutem, pergit etiam deſiderare & ad eam tendere, hîc certè ſperat & audet. Sin econtrario arduitate victus humanus appetitus reſiliat deiiciatúrque ac fugiat à virtutis propoſito (quemadmodum proh dolor cernere eſt in maxima parte hominum) hîc deſperatio & timor eſt. Iram quoque in intellectiuo appetitu ſpiritualem experimur, cùm illud quod ſecundum intellectum malum & diſconueniens iudicamus, adeſſe contigerit: voluntas tamen aduerſus ipſum conſurgit, & quærit ipſum malum ſuperare atque euincere. Vt cùm homo in peccatum ſe aduertit

Pſal. 138.

Ariſtoteles.

cecidisse, grauiter irascitur aduersus illud, si non sibi complacet in eo, neque perseuerare eligit in eo, consurgitque ad ipsum expellendum, ac se ab illo emundandum. Ita cùm quis in se vel in proximis videt contemptum diuini honoris, ira spiritualis aduersus malum hoc secundum intellectiuum appetitum consurgit, ad superandum & destruendum contemptum honoris Dei. Ac de huiusmodi ira intelligendum est, quod in Psalmis scribitur, & apud Euangelistam Ioannem adducitur de Christo domino: Zelus domus tuæ comedit me. Et Paulus Apostolus gaudet per suam epistolam se cōmouisse discipulos ad iram & indignationem, contra peccatum, ad pœnitentiam. Ita ergo manifestum est, omnia ista quæ in appetitu sensitiuo inesse suprà diximus, etiam intellectiuo appetitui inexistere. Est tamen hoc aduertendum, quòd ista vt sunt in sensitiuo appetitu, dicuntur passiones, nō autem vt sunt in appetitu intellectiuo. Vnde & angelicæ mentes amant salutem hominum, amant Deum, prosequuntur & desiderant electorum salutem, gaudent super peccatoribus pœnitentiam agentibus, & super iustis proficientibus, tristantur super conuersis, reuertentibus ad pristina vitia, aut iustis suam iustitiam relinquentibus, irascuntur aduersus eos qui scandalizant pusillos, qui Dei nomen blasphemant, sperant de peccatoris conuersione donec in mundo est, desperant de eorum reditu ad bonum qui in peccato mortali iam condēnationem acceperunt, & ita in aliis. Nequaquam tamē in angelis sunt ponendæ passiones, amoris, gaudij, odij, tristitiæ, & huiusmodi: atque ita nec in homine secundum appetitum intellectiuum, secundum quem similis est angelis. Hæc enim omnia intellectiuus appetitus absque passione in se habet, quę sensitiuus habet cùm passione, & affectiones tantum, non passiones appellantur. Passio enim corporalem aliquam immutationem designat, & imperfectionem includit. Vnde plerunque inualescentibus passionibus corporalibus istis, cernimus hominis corpus secundum eas disponi.

Psal. 68. *Ioan. 2.* *2. Cor. 7.* *Luc 15.*

Vt qui vehementer irascuntur, cernuntur oculos habere scintillantes, & faciem velut fumantem atque ardentem, propter quod in scripturis nonnunquam ira per fumum faciei designatur. Veluti cùm de Deo dicitur: Ascendit fumus in ira eius, & ignis à facie eius exarsit. Et alibi: Domine Deus quousque irasceris super orationem serui tui? Vbi in

Psal. 17. *Psal. 79.*

Hebræo habetur, fumabis, pro irasceris. Qui vehementer timent, pallidi fiunt: item qui desperant, vultu fiunt deiecto. Vnde ad Cain desperantem ob non acceptata munera, dominus, Quare (inquit) concidit facies tua? Ita qui gaudent, multum rubescunt, & grato colore perfunduntur in vultu: qui verò tristantur, vultum habent tetricum & torvum. At verò affectiones istæ vt sunt in appetitu intellectiuo, non sunt cum tali immutatione corporali, neque per se eiusmodi passionem in corpore efficiunt, nisi simul & in appetitu sensitiuo passio existat affectioni voluntatis correspondens. Ita enim solet ex redundantia affectionis, quæ in appetitu intellectiuo est, etiam in sensitiuo passio correspondens generari. Quemadmodū videlicet ad oculum cernimus, eos qui interius lætantur gaudio, ex bonæ conscientiæ testimonio, ex redundantia gaudij spiritualis gaudere etiam corporaliter, & serenitate ac placiditate quadam vultus illud internum gaudium demonstrare. Et cum quis secundum Deum irascitur, secundum voluntatem simul etiam corporis ira accenditur, quæ velut ministret vltionem. *Gene. 4.*

Differentia inter passiones appetitus sensitiui, & affectiones appetitus intellectiui.

CAP. XII.

Est etiam hæc differentia inter passiones appetitus sensitiui, & affectiones voluntatis, quòd appetitus sensitiuus secundum eas merè patitur, quia naturaliter ab obiecto ei imprimuntur, ita vt non possit non recipere, quemadmodum sensus merè passiua potentia est. Vnde præsentato per sensum obiecto conuenienti, & per æstimatiuam vt tali iudicato, appetitus sensitiuus necessariò & naturaliter afficitur & amat illud, & cùm obiectum aliquod vt conueniens & præsens per sensum præsentatur, naturaliter patitur appetitus sensitiuus, & afficitur gaudio ex ratione talis obiecti, habétque se merè passiuè, quemadmodum sensus cùm à sensibili oblato speciem recipit. Atque hinc fit, vt brutum animal proposito cibo quem secundum æstimatiuā iudicat conuenientem, naturaliter erga ipsum amore afficiatur, ipsumque prosequatur, neque potest non amare, aut non prosequi, nisi adsit impedimentum aliunde quod præualendo naturaliter operetur fugam vel odium, vt suprà declara-

Appetitus intellectiuus differt à sensitiuo.

uimus. At verò in appetitu intellectiuo multò aliter se res habet. Est enim voluntas, potentia multò nobilior, non vtique merè naturaliter patiens ab obiecto, etiam sub ratione sua propositio, sed mouens seipsam ad obiecti propositionem potius, quàm ab obiecto moueatur. Nam si naturaliter ab obiecto moueretur, semper obiecto proposito deberet secundum rationem obiecti moueri, cum nullum esset ab extra impedimentum. Atqui experientia aliud manifestat, videlicet hominis voluntatem nulla necessitate ab obiecto proposito moueri: sed propria libertate ipsam sese mouere. Potest enim contingere, & contingit per singula momenta in plurimis, vt intellectus & ratio iudicet hoc esse bonum, aut conueniens, cùm tamen ipsa voluntas illud non prosequatur, nec amet: item vt intellectus iudicet hoc esse malum, cùm tamen voluntas non odiat illud, nec fugiat. Vnde in incontinentibus manifeste hoc cernimus: iudicant enim secundum intellectum, malum esse adulterio coinquinare vxorem alienam, malum esse in tali statu permanere: attamen secundum voluntatem non tristantur de tali malo præsenti, neque odiunt, neque fugiunt. Item omnes secundum intellectum iudicant peccatum esse malum, & deformans humanam naturam: attamen secundum voluntatem non omnes odiunt peccatum, neque fugiunt. Est ergo voluntas potentia non merè passiua naturaliter patiens ab obiecto, ita vt non possit non pati ab eo quemadmodum est appetitus sensitiuus: sed libera est, & actus sui in seipsa liberè effectiua, ad propositionem tamen obiecti. Intellectus enim & rationis est voluntati obiectum proponere, vtpote sub ratione boni aut mali: & voluntas non trahitur ad obiecti prosequutionem, neque vlla necessitate in ea fit affectio secundum rationem obiecti, sed libertate sua se mouet cùm voluerit, secundum affectionem tali obiecto conuenientem: ita vt etiam cùm mouetur, liberè possit non moueri. Vt cùm intellectus virtutem vt bonam & conuenientem humanæ nobilitati proponit, voluntas non trahitur naturaliter ad eius amorem & eius prosequutionem, sed liberè se mouet. Nam obiecto eodem similiter oblato, & nullo existente alio impedimento, potest nunc moueri ad amorem virtutis, aliàs non moueri: potest nunc prosequi, aliàs non prosequi.

De

De libertate voluntatis super affectiones proprias & passiones appetitus sensitiui.

CAP. XIII.

EX prædictis videtur manifesta libertas ipsius appetitus intellectiui, quo ad proprios actus, & affectiones. Vnde etiam fit vt propriè nominētur voluntatis actus vel operationes, nequaquam autem passiones, tametsi vt in appetitu sensitiuo, passiones verius quàm actus vel operationes appellentur: videlicet quod in appetitu sensitiuo fiant ab obiecto potius quàm efficiantur ab ipso appetitu: in intellectiuo autem contrariò, non ab obiecto in ipsum imprimantur, sed ab ipsiusmet libertate efficiantur. Non solum tamen hanc libertatem habet voluntas super actus proprios, verum etiam super passiones, quæ sunt in appetitu sensitiuo, magnum habet dominium, & magnā libertatem. Quia enim appetitus sensitiuus, secundū naturā subiectus est voluntati vt inferior superiori: & quia volūtas potentia libera est, hinc fit, vt non solū imperiū & libertatē habeat supra proprios suos actus, verùm etiam supra passiones appetitus sensitiui. Imò verò ex Dei ordinatione, hoc ipso quod voluntatem liberam homini dedit, inferiorem appetitum non liberum voluit huic superiori libero esse subiectum, voluitque huius passiones naturales & non liberas ab huius libertate regi & moderari. Vnde ex ore domini ad Cain exardescētem mala iracundia (propterea quod non quæ ipsius mala munera, igne cœli absumpta essent, vt bona sacrificia fratris) ita dictum legimus, Subter te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius. Quasi dicat, Tu quidem nunc subita exardescis iracundia, quasi grandi malo tibi illato ex eo quod tibi frater prælatus est signo diuino. Attamen scito, inordinatum hunc iracundiæ furorem qui in tuo sensitiuo appetitu exoritur, debere te comprimere & moderari, per superiorem quæ in te est liberam voluntatem, ne propter hunc iræ furorem, impium aliquid operæ cōmittas quod in proximo futurum est, si insurgentem appetitum primum non comprimas. Si autem verum est quod ait dominus, sub homine esse ipsius appetitum, & ipsum dominari debere suo appetitui, manifestè consequitur supra hunc appetitum debere poni aliam aliquam potentiam superiorem cui subdatur, & cuius imperio atque dominio subiiciatur. Quod autē dominatur alteri, & sub se habet subiectum

Voluntatis libertas.

Genes. 4.

Genes. 4

vt posit reprimere, moderari, ac regere, libertatem habere debet qua id posit. Hæc autem potentia superior voluntas est & appetitus intellectiuus. Patet ergo ex verbis illis domini, appetitum sensitiuum subiectū esse intellectiuo, item & voluntatem habere libertatem, & imperium, non solum super actus proprios, sed etiam super passiones sensitiui appetitus. Quomodo enim sub ipso esset appetitus sensitiuus, & quomodo ipse huius dominaretur, si super suos tantū proprios actus diceretur habere libertatem? Quomodo enim regem dicemus imperare populo, si ipsum fateamur solum habere libertatem in propriis rebus agendi quod voluerit, & non etiam in negotiis populi? Sed & si ea quæ antecedūt prædicta domini verba, diligētius cōsiderauerimus inueniemus libertatem voluntatis causam esse, ob quam illi subiicitur sensitiuus appetitus. Sic enim dominus præmittit, Quare iratus es, & quare concidit facies tua? Nonne si bene egeris, recipies: sin autem male, statim in foribus peccatum tuum aderit? Ac demum subiungit quod iam diximus: Sed sub te erit appetitus tuus & tu dominaberis illius. Vbi dum propriæ actionis libertatem præmittit, mox subiungens seruitutem & subiectionem appetitus, indicat appetitum homini subiectum esse ratione eius quod est in eo liberum, & à quo suam habet libertatem. Et hæc est sola potentia voluntatis. Per voluntatem enim homo habet libertatem. Est ergo voluntas in homine, quæ ex diuina ordinatione habet libertatem & imperium super appetitum sensitiuum.

Gene. 4.

De dominio voluntatis supra appetitum sensitiuum.

CAP. XIIII.

AD cognoscendum aurē quomodo voluntas dominatur super appetitum sensitiuū, notandū est (iuxta Aristotelis distinctionem) duplex esse dominiū: alterū quo dominus dominatur in seruum, ita vt nihil posit facere à seipso seruus, nisi quod dominus imperauerit, cuiusmodi dominium Græca appellatione vocat despoticum, quod nos Latinè dicere possumus herile, id est, quo herus dominatur seruo. Si quidem despotes, herus, vel dominus interpretatur. Alterum est dominium liberum, quo rex dominatur suis subditis liberis: qui licet subiecti sint suo domino, non sic tamen (quemadmodum priores) vt non posint nisi quæ ille iubet facere, sed ita vt pareant quidem illi in iis quæ imperauerit, posint

Duplex dominium.

nihil

nihilominus etiam illo non requisito agere quæ sibi videntur commoda. Manifestum est autem, appetitum sensitiuum pro hoc statu potius posteriori hoc modo quam priori, esse voluntati subiectum. Non enim sic ei subiicitur, vt nihil possit nisi quod ille iusserit. Nam potest per se absque voluntatis imperio sensitiuus appetitus, mouere ipsum hominem ad obiectum, ad quod fuerit pertractus, etiam non requisita voluntate, neque accepto à volūtate imperio. Quanquam enim in homine appetitus sensitiuus subiectus est voluntati, non tamen ob hoc est ignobilior neque impotentior in homine quàm sit in animali bruto, vbi alium non habet superiorem. Vnde sicut in bruto appetitus motus ab obiecto, per se sufficiens est animal mouere ad obiectum à quo ipse prior mouetur, prosequendum vel fugiendum, ita potest & in homine moueri per semetipsum. Secundo autem modo subiectus est voluntati, & voluntas ei dominatur, quoniam videlicet vbi voluntas iusserit, potest appetitum inferiorem compescere, eiúsque passiones mitigare, vel comprimere, vel prorsus supprimere, potéstq; eum cohibere, ne animal moueat ad obiectum à quo ipse mouetur. Ad eandem rem tertio libro de anima adducit Aristoteles comparationem sphæræ superioris & inferioris, quarum superior mouet inferiorem suo raptu, eam secum circumgyrando: inferior nihilominus proprio motu contramouetur. Sic enim voluntas (vt sphæra superior) suæ iussionis imperio sibi parere facit appetitum sensitiuum, & vi quadam cogit suum sequi imperium. Attamen habet etiam sensitiuus appetitus potestatem motu proprio mouendi, quam non accepit à potentia superiori. Quod si quis huius rei requirat experientiam, mirabor ego an lapis sit absque sensu qui id requisierit. Quis enim non experitur in sese per singulos dies, imo per singulas horas (ah quid horas dico? potius per singula momenta dicere debueram) multis se inordinatis passionibus & motibus mirum in modum molestari, que absque voluntatis imperio ex parte inferiori à sensitiuo appetitu exoriuntur? Quis non statim visa re pulchra percipit intra se amorem rei illius, & quandam prosequutionem antequam voluntas adsit, quæ compescat sensualem passionem? Quis non circa res sensibiles sentit frequentissimè sese brutorum more statim affici, subitis passionibus in sensitiuo appetitu nascentibus, concupiscentiæ, pro-

Comparatio Aristotelis

fequutionis,defiderij, odij, fugæ, timoris,fpei,audaciæ,iræ,& fimilium ante omne voluntatis imperium? Hanc ergo non perfectam fubiectionem fenfitiui appetitus ad voluntatem, euidentifsime fic in nobis probat experientia.

Quomodo fenfitiuus appetitus voluntati contrariatur.

CAPVT XV.

Cōtrarietas appetitus ſēſitiui & intellectiui.

NEque verò hanc folam habet facultatem appetitus fenfitiuus, vt pofsit abfque voluntatis imperio moueri à fuo obiecto,ac deinde ipfum animal etiā mouere: fed (quod magis dolendum atque deflendum eft)fecundum eam conditionem in qua nunc eft, plerunque etiam ad ea quæ voluntati funt contraria,inclinat & mouet. Appetitus nanque intellectiuus fecundum fuam naturam ea amat ac profequitur, & de illis gaudet, quæ fecundum intellectum atque rationem bona funt:ea verò quæ ratio,mala iudicat, *odit,ac fugit,& de* illis triftatur. De huiufmodi etiam bonis fperat,mala contraria timet,& aduerfum mala huiufmodi irafcitur. Appetitus autem fenfitiuus amat & profequitur ea quæ fenfus bona iudicat,& de his gaudet:ea verò quæ fenfus difconuenientia iudicat,odit ac fugit,& de his triftatur. Atqui non eadem funt quæ fenfus bona æftimat, & quæ ratio vel intellectus: item quæ fenfus mala, & quæ intellectus. Aeftimatio nanque fenfus illa iudicat bona, quæ carni funt grata, bona videlicet corporalia,& temporalia, delitias,diuitias,amplam fupellectilem,pōpas magnificas, & gloriofos titulos, amplum famulitium,abundantiam ciborum,ferculorum,potuū,muficorum inftrumentorum concentum, & cætera huiufmodi, quæcunque fenfui carnis funt grata, & quæcunquæ fenfum oblectant: & hæc omnia inordinatè & fecundum exceffum confiderata,fenfus æftimationi bona videtur, & fic ea fenfualis appetitus profequitur. Ratio verò fiue intellectus vera bona iudicat illa, quæ incorruptibilia funt atque æterna, & ea quibus ad æternitatem pertingitur, cuiufmodi funt bona cœleftia, item virtutes, & virtutum opera, virtutum etiam occafiones,& quicquid nouit ad vera atque æterna bona confequenda idoneum. Quæ autem fenfus vt fibi grata & conuenientia iudicat, fecundum eum vfum, nempe fuperfluum & excefsiuum, nequaquam intellectus vt vere bona iudicat, fed potius vt mala & noxia ad ea bona confequenda quæ ipfe verè bona iudicat. Non enim hæc temporalia iudicat vtilia, nifi

nisi quatenus ad vera spiritualia & æterna bona conducunt, quod est secundum vsum moderatum & sufficientem. Propter quod, appetitus sensitiuus contrarius est voluntati, non simpliciter in hoc, quòd ipse temporalia & corporalia appetat, voluntas autem supernaturalia & æterna: sed quia ille corporalia secundum excessum & inordinationem appetit, ista vera non nisi secundum debitam moderationem: nec ea quidem per se, sed vt ad aliud conducentia. Atque hoc est quod sanctus Apostolus ait, carnem concupiscere aduersus spiritum, & spiritum aduersus carnem, & adinuicem hæc sibi aduersari, vt non quæcunque velint homines faciat. Carnem nanque intelligit partem infimam appetitus sensitiui, & spiritum appellat superiorem partem in anima hominis, ratione voluntatis, significans videlicet, appetitum sensitiuum & intellectiuum adinuicem pugnare, vt caro, id est, carnis appetitus, concupiscat contraria appetitui intellectiuo. Hinc & in alio loco multa verborum replicatione conqueritur, non habitare in carne sua bonum, sed malum sibi adiacere, ita vt legem Dei facere volens, & secundum spiritum quæ verè bona sunt, diligere, inueniat in carne sua aliam legem, legi mẽtis repugnantem, séque captiuantem in lege peccati, & alia huiusmodi multa dicit, quæ non nisi sensualitatis peruersitatem indicant voluntati repugnantis: quæ illi vsque adeo est molesta repugnando, vt in vocem tandem exclamationis miserabiliter eiulans terminet querimoniam, dicẽs: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?

Galat. 5. *Rom. 7.* *Ibidem.*

Vnde procedat rebellio appetitus sensitiui contra voluntatem.

CAPVT XVI.

Sciendum tamen est, quòd appetitus sensitiuus licet ex sua natura appetat bonum corporis vt corporis, non tamen ex sua natura habet sic appetere bona corporis extra modum & ordinem, etiam contra rationis dictamen, & suprà quàm ratio dictet, quomodo nunc manifestissimè experimur in nobisipsis. Verum id ex corruptione prouenit humanæ naturæ, quam sacræ scripturæ autoritas, & sanctorum patrum testimonia nobis astruunt, ex primi peccati inobediẽtia euenisse. Nam (vt Sapiens attestatur) fecerat Deus hominem rectum ab initio, & absq; vlla cõtẽtione: princeps pacis, osor dissensionis, duos hos appetitus in homine sine vlla cõtrarietate cõ-

Eccles. 7.

iunxerat, ficque appetitum inferiorem fubiecerat fuperiori, vt nihil poffet contra eius imperium & contra regulæ ipfius directionem (id eft contra dictamen rationis) appetere, vt nō poffet amare aut profequi cibum, vel potum, vel aliud quodcunque fenfui gratum, contra voluntatis imperium, neque contra rectæ rationis dictamē. Nam ante primi peccati inobediētiam, nunquam appetitus fenfitiuus appetiffet cibum, nifi quantum & quomodo & quando corpori fuiffet bonum pro fua fuftentatione, & ficut voluntas voluiffet appeti, ipfáque rationis regula dictaffet appetendum, neque vnquá fuiffet imperium voluntatis egreffus appetitus inferior, neque limites exceſsiffet rationis. Mox enim vt voluntas iufsiffet ceffare inferiorem appetitum à fui obiecti profequutione, dicto ftatim fuiffet obediens, nec progreffus fuiffet vlterius. Atque ita dulciſsima omnino fuit ab initio duorum horum appetituum harmonia, & iucundiſsima concordia, inferiore in nullo fuperioris prætergrediente imperium, erátque tum ab homine in eo ftatu procul omne difsidium. Et perdurabat quidem hæc fuauiſsima pacis concordia, donec diuinæ voluntati patuit voluntas humana, & donec præcepti diuini regulam volūtas hominis non fuit tranfgreffa. At verò poftea quam fuam voluntatem homo per inobedientiam fubduxit, imo verius fuffuratus eft diuinæ voluntati, eíque cœpit per fuam voluntatem velle contrariari, diuinique præcepti regulam tranfgredi (heu fortem noftram miferandam) iufto Dei iudicio, harmonia illa & pax fuauiſsima in homine diffoluta eft, ex tunc funt in homine confufa atque perturbata omnia: ita vt obedientiam iam negare inciperet appetitus inferior fuperiori (cui vfque tunc optimè fuerat fubiectus) mox vt hic fuperiori voluntati diuinæ multò magis debitam denegaffet obedientiam. Qui enim fuperiori fuo iufte negat fubiectionis obedientiam, hunc non poteft iuftior vltio fubfequi, quàm vt fui quoque fubditi patiatur rebellionem. Et qui initum cum fuperiori domino fœdus violat, dignus eft cui nec alij fidem feruent. Ita ergo per primi peccati inobedientiam, dum fe voluntas humana à diuina feiunxit, atque feparauit, eligens & appetens quod illa nolebat, factum eft, vt mox in carne inferior appetitus fimilem nobis ludum ludere inchoaret, inciperétque ftatim appetere fuperiori appetitui contraria, vt ille iam amauerat quod diuinæ

Vnde profecta carnis rebellio.

minæ omnium supremæ voluntati repugnabat. Atque hoc malum in posteros omnes propagatum, ex vno homine, nemo non sentit grauissimè in se desæuire, nisi quẽ forte Deus speciali dignationis priuilegio ad pristinum illum innocentiæ dulcissimum statum reduxerit, per gratiæ suæ superabundantis præuentionem restituens, quod per primi parentis inobedientiam semel perditum amplius natura non potest restituere. Id quod iuxta consonam catholicorum doctorum sententiam, de beatissima Dei genitrice virgine Maria est confitendum: in qua non est verisimile fuisse vnquã inordinatum aliquẽ in appetitu sensitiuo motum, qui in vllo voluntatis repugnasset imperio, aut à rectæ rationis regula dissonasset. Nam de benedicto filio eius domino nostro Iesu Christo, hac in re (vbi de inordinatione loquimur) opus non est verba facere, quem vt verum Deũ ordinatissimum omnium ordinatorem, firmissimè credimus nulla prorsus inordinatione posse, vel potuisse coinquinari. Patet ergo, quomodo sensitiuus appetitus non secundum primariam suæ naturæ conditionem id habet, vt contra voluntatem concupiscat, sed secundum corruptionem illam quæ in humanam naturam ex primi peccati inobedientia processit, & hanc contrarietatem quæ in homine cernitur, non debere Deo creatori imputari (non est enim Deus dissensionis, sed pacis, vt sanctus ait Apostol.) sed homini præuaricatori, qui seipsum à Deo voluntarie separando, sui inferioris appetitus perdidit perfectum dominium. Hic autem appetitus inferior, secundum hanc corruptionem, appropriato vocabulo sensualitas solet nominari. Nam quoties sensualitatem nominamus, inordinationẽ istam in tali nominatione intelligimus. Nominatio autẽ appetitus sensitiui corruptionẽ non includit, sed ipsam tantũ potentiam inferiorem appetendi.

Virgo Maria à carnis rebelliõe immunis.

Quanta miseria homini oriatur ex rebellione appetitus sensitiui contra voluntatem. CAP. XVII.

EX hac autem humani generis corruptione ex illius pulcherrimæ harmoniæ miserabili dissolutione multiplex in hominibus procedit incommodum. Inter quæ illud non minimum est, quòd homo ad omne bonum admodum est difficilis ac tardus, & quòd non nisi cũ difficultate multa operatur bonũ: ad malũ verò promptus est & facilis, ipsúmque sine multa difficultate operatur: queãdmodũ in Genesi scribi

Genes.8. scribitur, sensum & cogitationem humani cordis prona esse ad malum ab adolescentia sua. Ex eo enim, quòd sensualitas semper transire quærit rationis limites (quæ est regula voluntatis) semper homo in se habere cognoscitur, quod virtuti studentibus reluctetur. Nam virtus & bonum intra limites rectæ rationis consistit, quos sensualitas exire semper appetit, sicque virtuti studentibus sua importunitate facessit negotium, & non modicam ingerit difficultatem, suis passionibus continuò pulsans, & velut impetum faciens in voluntatem ad meliora conantem. Atque hinc est, quòd Aristot. in libris Ethicorum asserit, virtutem (sicut & artem) versari circa difficile. *Arist.2.li. Ethicorum.* Profectò enim difficile non foret homini operari bonum, si non hanc in se haberet corruptam sensualitatem, sic semper ad mala solicitantem, & bono semper repugnantem. Impossibile est autem non fieri difficultatem in re quantumuis facili, vbi sit qui retrahat, & qui impediat. Quemadmodum in se quidē est facilimum in altum de terra hunc eleuare baculum. Si tamē sit qui toto pondere calcet super eius extremum, at si sit qui mihi sursum trahere volenti quomodocunque cōtranitatur, difficultas mihi erit in eleuando: non quidem ex re ipsa, sed ex parte retrahentis atque contranitentis. Atque ita sanè, virtus non circa ipsum quod in se est difficile versatur, neque per se difficile est voluntati appetere & mouere ad bonum: sed propter hanc sensualitatem, retrahētem semper à bono, & ad malum solicitantem, prouenit difficultas. *Luc.13.* Neque aliud quàm sensualitatem istam rebellem respicit Saluator, cùm in Euangelio viam vitæ facit angustam, & angustam portam dicit per quam intratur ad vitam. Videlicet significare volens, plerosque mortalium sensitiuum appetitum insequentes per vias malas ad mortem pergere, paucissimos verò appetitui huic resistentes per vias bonas ad vitam proficisci. Qua in re illud maximè deflendum est, quòd non solum reluctari in nobis potest sensualitas voluntati, & in bono prosequendo ei facere negotium, verumetiam penitus eam possit ad se allicere, imò sibi subiicere, & pertrahere quò ipsa voluerit: sicut pertrahere solet ancillam conductitiam domina quò voluerit. Nam si tantum difficultatem posset inferre voluntati in operando bonum, foret id quidem tolerandum. Nunc verò tantam habet potestatem, vt etiam supra vo-

lunta

luntatem posſit fœdiſsimè conſcendere, eámque ſibi ſeruiliter ſubiicere. Quod ſanè ſpectaculum tam fœdum eſt, tam ſordidum, tam inamœnum, tam Deo & ſanctis Angelis, atque ſpirituali animæ abominandum, vt verbis explicari non queat: tolerabiliúſque foret totam mundi machinam perturbari, ſurſum ac deorſum commixtis omnibus infimis ad ſuprema, & ſupremis ad infima commutatis, quàm ita inferiorem illum appetitum ſuperiori tanto nobiliori dominari. Narrat apud Eſdram ſecundus ille nobilium adoleſcentum, qui de mulierum fortitudine diſſerebat, rem fœdiſsimam, de muliere meretricula, concubina magnifici regis: quæ ſedens ad regis dexteram, auferebat diadema regni eius, imponénſque ſibi, palmis Regem cædebat cum ſiniſtra manu: cùm ille ſuper hæc omnia aperto ore intueretur meretriculam & arrideret ridenti, indignanti verò blandiretur donec reconciliaretur in gratiã. Atque hoc tam fœdum ſpectaculum referens ille adoleſcens purpuratorum omnium præ narrationis nouitate in ſe conuertit oculos, & principum animos commouit in vehementem admirationem. At verò iis qui inter nos habent oculos, qui fœditatem internam valent conſpicere, multò fœdius, multò ſordidius, longè magis execrabile videbitur, ſenſualitatem viliſsimam & ſordidam de terra prodeuntem, & ſemper in luto volutari quærentem dominari voluntati de cœlo progenitæ, ac de clariſsimo Diuino ſtemmate prognatæ nobiliſsimæ vtique ac liberrimæ imperatrici, & regni diadema (quod huic donauit altiſsimus) ab ea auferre, ſibique imponere. O' viliſsimam meretriculam, ô ſcortum putidiſsimum, prauam ſenſualitatem, quæ tam multorum hominum voluntates tibi viliſsimè ſubiicis, quæ hominum voluntates facis quæ bona ſunt relinquere, & tuis peſsimis deſideriis acquieſcere.

Nota.
3. Eſdr. 4.

Quod voluntas ob ſuam libertatem non poſsit cogi ab appetitu ſenſitiuo.

CAP. XVIII.

HOc tamen ſciendum eſt, quòd nulla voluntas à ſenſualitate ſuperatur merè violenter, ſed tantum ſua permiſsione & libertate. Propter quod, nequaquam voluntas excuſatur à grauiſsimo ſcelere. Deúmque in infini

infinitum offendit, cum se ita permittit à vilissimo scorto superari. Quanquam enim sensualitas rupto fœdere potest suis passionibus facere negocium & molestiam exhibere voluntati rationis rectæ regulam insequi cupienti, si tamẽ voluntas obsistere voluerit, & nisi vltro consenserit solicitanti, nisi cedat insultanti sensualitati, impossibile erit ipsam ab hac superari: ita vt impossibile sit voluntatem subiici violenter à sensualitate, neque possit vnquam ab ea expugnari quantumuis oppugnetur, nisi ipsa se dedat in manus meretriculæ. Quapropter omni excusatione caret voluntas quantumuis grauibus impulsibus passionum solicitata, si sceptrum & diadema regni à Deo optimo sibi datum permiserit à se tolli, & in manus meretriculæ siuerit deuenire. Non enim potest à voluntate tolli sceptrum, nisi ipsa dederit, & verius ipsa se subiicit sensualitati, quam à sensualitate subiiciatur. Qui enim omnem oppugnantis apparatum & insultum sua virtute potest repellere, hic si se superari ab hoste permittat, manifestum est quod seipsum dederit in manus victoris. Atque ita cum voluntas in homine possit sua libertate depellere omnes passionum impulsus, quibus ab appetitu sensitiuo potest impugnari, siue blandiendo, siue quãcunque molestiam exhibendo, manifestum est, non posse ipsam manu violenta expugnari, sed à semetipsa sponte dedi in manus expugnantis. Atque hinc æstimet homo, quàm grauiter illa à iusto iudice rege regum & domino dominantium punienda sit voluntas, quæ ita præter necessitatẽ, absq; omni periculo cõmissum sibi regnum & imperium, ad modicam oppugnationem vel molestiam resignet & tradit alteri inferiori, cui Deus nequaquã regnum vult esse in homine: id est infimæ & corruptæ sensualitati quã ipse voluit omnimodis esse subiectã. Proinde omni diligẽtia quisque debet sibi attendere, ne ipsam in naturalẽ dominationẽ, ministræ super dominã, seruæ super liberã, ancillæ super heram, mulierculæ super virum, in semetipso admittat. Attendat volũtas nobilitatem suæ originis, quoniã de excelso cœlo est, non de terra progenita & quantumuis importunã se exhibuerit coniuncta eadẽ in carne meretricula quãtumlibet sibi facessat negotium, caueat tamen ne vnquam tam vilissimo scorto ipsa tam nobilis Dei propago se subiiciat: maxime cum nulla sit illi necessitas, atque hoc certissimo sciat non posse se

Nota diligẽter.

se se nisi volentem ab illa superari, imò verò suo conatu & suæ libertatis virtute illam quantúcunq; repugnantem posse nihilominus quo voluerit pertrahere. Tanta enim est voluntatis humanæ pro hoc etiam statu libertas, vt non possit ab vllis pasśionibus appetitus sensitiui pertrahi violenter ab eo quod ipsa elegit, ipsa verò possit sensualitatē violenter pertrahere quo voluerit, quantumuis libet reclamet, quantum libet recalcitret ac reluctetur. Et licet voluntas hominis impedire nō possit quin à sensualitate oppugnetur, quin illa recalcitret remurmuret, repugnet, quia prauę in illa pasśiones exurgant, à quibus magnam difficultatem ipsa patiatur, & multam sustineat perpetuámque molestiam, potest tamen si diligenter aduigilauerit & viriliter se gesserit, omnes illius pasśiones edomare atque compescere, ita omnem difficultatem euincere, vt non posśit vnquam expugnari, neque in subiectionem venire oppugnantis, vt manifestum sit, quoties voluntatem deuinci contigerit, non ex impotentia esse, sed ex socordia atque segnitie: quandoquidem viriliter decertando, omnem potuisset oppugnationem superare.

Quatenus pasśiones sensitiui appetitus in homine dentur vitio.

CAP. XIX.

ET quoniam impedire non potest nec prohibere voluntas pro statu huius miseræ dissensionis, quin sensualitas suis moribus & pasśionibus insurgat, vt autem non dominetur & non prævaleat omnino, potest sua vigilantia prohibere: hinc est quòd ad culpam à iusto iudice imputatur voluntati, & districta ab ea requiritur vltio, si se ab illa permittat superari, & sub pedes conculcari. Non autem imputatur ei, quod pasśionum in sensualitate exorientium patiatur insultus, nisi quantum ipsa per negligentiam illas permittit exurgere & inualescere. Quæ verò suæ rebellionis impetu sensualis affectus voluntatem præueniendo agit, pro his culpa non ascribitur voluntati. Non enim exigitur ab ea quod supra facultatem ipsius est, & quod prohibere ipsa haud quaquam potest, quomodo ergo ei iustè imputabitur? Quapropter non illi tantum laudandi sunt, neque boni viri censendi, qui nullis pasśionibus molestantur, in quibus nullæ sensualitatis malæ affectiones exurgunt (hoc enim vix paucissimis datur, & non nisi singulari contingit Dei beneficio:

Caput istud pariter & proximè sequens diligenter expende.

D

& vix interdum post multos labores, post luctam annorum multorũ à Deo hoc obtinetur)sed ille laudandus est, qui mox vbi persenserit in se malas oriri passiones, occurrit ex aduerso, per imperium voluntatis, vt eas antequam crescant, succidat, & antequam inualescant, supprimat. Quemadmodum non ille solum agricola laudandus est, in cuius agro nullum crescit lolium, nulla vnquam exurgunt zizania: sed qui diligenter prospicit, ne ita exurgant zizania vt triticum supprimant, quique mox vt enasci viderit, diligenti solicitudine euellit ac succidit, antequam in altum exurgant. Neque ille tantum equi sessor laudatur, cuius equus non reluctatur, non calcitrat, non in altum proiicit posteriora, non exercet vllam petulantiam: sed qui petulantem atque saltantem equũ ita nouit fræno gubernare, calcaribúsque comprimere, vt nõ ipse pessundetur, & equũ cogat eam quam ipse voluerit viã, quantumuis reluctantem incedere.

Per similitudinem petulantis equi, ostenditur quomodo debeat appetitus sensitiuus subiugari voluntati.

CAP. XX.

QVam similitudinem equi petulantis & sessoris eius si diligentius considerauerimus, inueniemus, quomodo voluntas in domanda sensualitate sese habere debeat, vt non solum non pessundetur, verumetiam ad quæcunque voluerit, eam cogat sibi subseruire. Videmus autem equorum sessores ad equorum petulantium gubernationem duplicibus vti adminiculis: videlicet frænorum gubernaculis, & stimulis calcarium: quibus equum quãtumcunque petulantem diligens sessor, & equitandi gnarus sub se retinet, & quocunque voluerit, potest agitare. Ita ergo & sensitiuus appetitus frænis eget & calcaribus, quibus constringatur, vt sub obedientia debita permaneat. Sunt autem fræni isti habitus boni & bonæ assuefactiones: quibus illum voluntas quodammodo induit, dum frequenter illius passiones frangendo, & secundum rationem moderando, ita quandam assuefactionem bonam in eo generat, per quam facilius ipsum regat ac sub se teneat, habitus enim morales, id est, bonæ assuefactiones per multum laborem passionibus malis resistendo, eásque moderando in appetitum sensitiuum introductæ, hoc ei sunt, quod fræna equis. Quemadmodum enim fræna equis affixa & firmiter copulata, sessori dant

Fræno indiget appetitus sensitiuus.

quo

quo se teneat, & quò equum subiectum moderetur: ita habitus illi atque assuefactiones in appetitu sensitiuo ex multis actibus relictæ, sunt aliquid ei inexistens, quo potest teneri & moderari. Generantur autem huiusmodi habitus vel assuefactiones in appetitu sensitiuo, ex continuo exercitio. Cùm enim frequenter voluntas suo imperio resistit passionibus sensualitatis, & eas cohibet intra limites rectæ rationis, facitque non rem aliter appetere quàm oportet, ex hoc relinquuntur in ea habitus quidam & quædam assuefactiones, & quantò amplius & frequentius id factum fuerit, tanto firmiores habitus & maiora fræna inuciuntur in appetitum. Atque hinc fit, vt rebellio ista appetitus sensitiui ad voluntatem in studiosis & diligentibus hominibus continuo mitigetur, fiátque in dies mitior ille bestialis appetitus, & facilius se gubernari permittat. Fit etiam, vt illis qui primum à vitiis ad virtutes se conuertunt, difficillimum sit continere appetitum, ne currat in pristina obiecta. Sunt enim hi sessoribus imperitis similes, equo indomito absque frænis insidentibus. Vbi verò paulatim assueuerint, fit eis studium virtutum multo facilius. Calcarium autem stimuli quibus equi fiunt subiecti, afflictiones sunt & pœnalitates, quibus affectus sensitiuus afficitur à viris spiritualibus, quo facilius illum sibi subiectum reddant, & minus rebellantem, faciliúsque dicto faciant audientem. Huiusmodi sunt ieiunia, vigiliæ, lacrymæ, labores manuum, nuditas, frigus, fames, sitis, egestas, vilitas, contemptus, & huiusmodi: quibus omnibus velut quibusdam stimulis calcarium pungitur affectus sensitiuus, afficitúrque dolore & affligitur, vt minus sit voluntati bona molienti molestus, & facilius sequatur quocunque illa duxerit. Atque hæc ratio est, quare sancti viri quibus omnis cura est tota voluntate domino suo deseruire, sedulò huiusmodi afflictionibus insistant, ieiunantes, vigilantes, laborantes manibus, verberibus seipsos afficientes, siti & algore seipsos torquentes. atque ita de aliis huiusmodi afflictionibus. Hinc illa Pauli Apostoli vox est: Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne fortè cum aliis prædicauero, ipse reprobus efficiar. Et alibi in infirmitatibus gloriatur, in ieiuniis, plagis, fame, siti, nuditate, frigore, & huiusmodi: asserens quòd virtus in infirmitate perficitur, & quòd tunc fortior

Calcaribus indiget sensitiuus appetitus.

1. Cor. 9.

2. Co. 11.

sit, cùm infirmatur. Videlicet hæc omnia ad effectus sensitiui edomationem ille referebat, non audens super indomitū equum absque calcaribus insidere. Et quanto quisquis magis lasciuientem & magis rebellem hunc subiectum equum persentit, tanto magis illum stimulis huiusmodi pungere debet atque vrgere, nec cessare, donec præ dolore subsiliētem & clamitantem cogat cessare à petulantia. Atque ob hoc, in principio conuersionis (cùm maximè ferocire videtur appetitus cōtradictionem à voluntate præter consuetudinem patiens) illis maximè exercitiis corporis afflictiuis insistendum est, iis qui facilè volunt ac breuem reportare victoriæ triumphū. Postea verò quàm subiici cœperit, iam vtcūq; didicit pristinis stimulis humiliatus minus lasciuire, mitius quoque tractari potest & stimulis calcarium prædictorum minus vrgeri, sic tamen, vt non nimia remissione rursum redeat ad lasciuiam. Nulla enim re melius quàm afflictione contumax seruorum genus in subiectionem redigitur, & in subiectione retinetur: quemadmodum Agar ancillam præ lasciuia dominam suam spernentem, prudens Sara dura afflictione sibi subiicere curauit: quod consilium à Deo non est improbatum, vt fugientē eam etiam angelus domini reduxerit, & consilium Saræ probarit, dicens: Reuertere ad dominam tuam, & humiliare sub manu illius. Quomodo verò habitibus moralibus appetitus frænetur, & an in ipso tales sint habitus, & quot sint, & qui, aliaque huiusmodi particularia, ad præsentem tractatum nō pertinent. Ad moralem nanque doctrinam, atque ad Theologorum determinationem spectant. Nobis sufficiat duos istos appetitus secundum naturalem considerationem distinxisse, & quemadmodum se adinuicem habeant indicasse. Nunc verò ad considerandum ipsam in se voluntatem pergamus, & quæ per illam homini proueniant eximia contemplemur.

Gene. 11.

De libertate voluntatis in omnibus operationibus.

CAP. XXI.

Voluntati cæteræ vires subiiciuntur.

A Voluntate habet homo hoc sibi peculiare, vt solus omnium suorum actuum sit dominus, hoc est, vt quæcunque homo operatur, liberè operetur, possítque pro sua libertate quod operatur, non operari. Subiecit enim Deus voluntati omnes alias vires quæ sunt siue in corpore, siue in anima, ita vt ad voluntatis imperium omnes possint moueri,

poss

posſítque eis voluntas imperare ſui actus exequutionem, & ipſæ ei obediunt. Loquimur autem non ſimpliciter de omnibus operationibus, neque de omnibus viribus quæ ſunt in homine, ſed de viribus animalibus, & de operationibus animalibus, quæ videlicet homini, ſecundum quod eſt animal, conueniunt. Nam potentiæ vegetatiuæ non ſubiiciuntur imperio voluntatis. Non enim ad imperium voluntatis nutritur homo, vel augetur. Alioqui non verum eſſet quod ait Saluator, non poſſe nos ad ſtaturam noſtram adiicere cubitum vnum. Si enim augmentatiua potentia eſſet ſubiecta hominis voluntati, indubie plurimi ſtatura puſilli (qui ob hoc contemnuntur ab hominibus) etiam vltra cubitum ſibi adiicerent. Illæ autem vires omnes quæ homini conueniunt, vt animal eſt, ſubiacent voluntatis imperio: non ita vt abſque voluntatis imperio non poſsint moueri; ſed quia ad imperium voluntatis ſic nata ſunt moueri. Viſus enim naturaliter ab obiecto mouetur, cùm fuerit præſentatum: ſed voluntas ipſi poteſt imperare, vt ad hoc vel illud videndum ſe conuertat, & poteſt auribus præcipere, vt ad ſonum illum attendant, quanquam oblatum ſonum abſque omni voluntatis imperio poſsint audire. Ita potentiæ motiuæ imperat voluntas, vt corpus moueat huc aut illuc, quò ſcilicet voluerit. Sed & intellectus à voluntate moueri natus eſt. Poteſt enim imperare intellectui, vt ad hoc aut illud intelligibile contemplandum ſe conuertat. Et omnes hæ potentiæ ſecundum quod voluntati ſunt ſubiectæ, aliquo modo per participationem liberæ dicuntur, eo quòd à voluntate liberè moueantur. Sola tamen voluntas per ſe ipſam libera eſt, & veram habet libertatem. Omnes enim aliæ tametſi à voluntate liberè poſsint moueri: propoſito nihilominus obiecto naturaliter ab illo mouentur, quemadmodum de ſenſitiuis potentiis ſuprà declarauimus, & de appetitu ſenſitiuo. Voluntas verò omnino libera eſt, quia propoſito ſibi bono & appetibili, nulla cogitur neceſſitate illud amare, ſed poteſt liberè non amare, & non proſequi: & propoſito malo, liberè poteſt non odire & non fugere. Neque poſsibile eſt, vt quis voluntatem cogat ad aliquid amandum, vel proſequendum, odiendum vel fugiendum, ad gaudendum de aliquo aut triſtandum: atque ita in cæteris actibus voluntatis. Neque ſolum in propriis

Luc 12.

Voluntas liberrima.

actibus ipsius voluntatis id verum est, sed in omnibus actibus potentiarum sibi subiectarum. Nemo enim potest cogere voluntatem, vt imperet alicui inferiorum virium exercitium actus sui: videlicet vt imperet potentiæ motiuæ vllum motum, vt vllum membrum moueat, aut vt per vllam potentiam animalem quicquam fieri debeat. Sed neque ipsa corpora cœlestia, neque omnes quæ sunt in superioribus constellationes, ad aliquid possunt voluntatem liberrimam compellere, quantumuis sint constellationum vehementes operationes, quamlibet efficax sit virtus astrorum. Quanquàm non est negandum astrorum & constellationum influxus posse agere in corpus, sicque appetitum sensitiuum vt corpori immersum posse immutari ab effectu astrorum impresso in corpus, & inclinari ad aliquid appetendum vel fugiendum secundum qualitatem impressi effectus. Verum vltra appetitum sensitiuum non potest protendi virtus astrorum. Non enim possunt nisi in corpora vel corporalia suos effectus procedere. Voluntas ergo neque corpus neque corporale aliquid existens, sed potentia superior, nec immersa corpori, nullius est effectus ab astrorum virtute susceptiua. Et licet ferè contingat (propter insipientiam) bonam partem hominum astrorum inclinationem etiam secundum voluntatem sequi, id tamen argumentum nullum est, quòd astrorum influxus cogat voluntatem, aut quòd astrorum virtus per se immutet & inclinet voluntatem: sed inde hoc procedit, quia maxima pars hominum, per damnandam socordiam permittunt voluntatem à sensualitate superari: & quia paucissimi sunt, qui non secundum carnem viuunt, & carnis concupiscentiam spiritu contempto insequuntur. Propter quod rectè sapiens ille dixit Ecclesiastes, stultorum esse infinitum numerum. At verò sapiens si quis inuenitur è milibus vnus, hic per volnntatis libertatem omnem superabit astrorum operationem, omnia sensualis appetitus blandimenta pro nihilo pendet, atque ex alto despiciet. Vnde illa Ptolemæi vulgo iactata sententia, syllabarum quidem numero modica, sed veritatis pondere grauissima: Sapiens dominabitur astris. Qui enim astris non dominatur, profectò stultus & insipiens, vtpote qui absque necessitate in perditionem abduci sese permiserit. Nemo ergo cum tentatur dicat, quoniam à Deo tentatur, aut

Corpora cœlestia nō possunt voluntatē cogere.

Iacobi. 1.

aut

aut ab astrorum influxibus (quæ sunt creaturæ Dei) ad malum vrgeatur: non creaturam Dei bonam, & bonam valde incuset (sed suam potius stultitiam & insipientiam condemnet. Vnusquisque enim (vt ait Iacobus Apostolus) tentatur à propria concupiscentia abstractus & illectus cuius meretriciis blandimentis dum voluntate consentit, ipse se propria culpa filium mortis gehennæ constituit, ac propria sponte damnabilem facit. *Ibidem.*

Quòd ratione voluntatis homo mereatur vel demereatur.

CAPVT XXII.

EX hac autem libertate quam iam ostendemus inesse hominis voluntati, consequitur hominem ratione voluntatis posse mereri vel demereri, dignúmque fieri præmio bono siue malo, iuxta quod per voluntatem bona vel mala facere elegerit. Cæterorum verò animalium nullum mereri potest aut demereri, aut retributione bona vel mala dignum fieri. Meritum enim & demeritum, præmium & punitio illic locum habent, vbi est actuum liberum dominium, vbi quod fit, liberè, fit ita vt possit qui facit hoc ipsum, si velit, non facere: item vbi quod non fit siue omittitur, liberè non fit, liberéque omittitur, vt potuisset si voluisset, non omittere. Vbi verò libertas non est, ita vt non possit agens non agere quod agit, vel vt non possit agere quod non agit, ibi constat nullam esse meriti vel demeriti, præmij vel retributionis rationem. Propter quod ignis si hominem innocentem comburat, nullam meretur punitionem. Quod enim egit, libere non egit, sed naturali necessitate. Similiter lapis, cùm hominem desuper cadens interficit. Imo & lupus cùm hominem fame excitatus vorat, vel etiam cùm sola phantasia ductus id facit. In his enim omnibus sicut nulla libertas, ita nullum est demeritum. Sic infantuli dum parentes manu cædunt, dum per noctis tempus molesti sunt parentibus & multum illis faciunt laborem, vociferantes & clamantes contra illorum voluntatem, in nullo demerentur, neque punitione sunt digni, ob defectum libertatis. Necdum enim vsum habent suæ libertatis, sicut necdum habent vsum rationis. Ita quoque moriones, qui penitus velut pueri aut bruta absque libero vsu sunt ipsius voluntatis & rectæ rationis.

Meritū, & demeritum præsupponūt libertatem.

Bruta cur secūdū leges puniantur.

Et licet secundum ciuiles leges puniri decernantur animalia bruta: vbi homicidium fecerint, non hoc arguit, illa punitionem huiusmodi meruisse suo actu. Nam talis punitio potius ad dominorum ipsorum damnum ad quos attinent spectat, quā ad ipsa animalia bruta, vt fit cum bos interfector hominis securi cæditur, capite rotæ supraposito: videlicet vt discant possessores illorum diligentius sua iumenta obseruare. Vel fiunt huiusmodi punitiones ad hominum commonitionem, vt magis ab huiusmodi ipsi absterreantur animalia rationalia, cùm & in irrationalibus bestiis talem vident capitalis sententiæ seueram exerceri vindictam. Interdum etiam in sceleris detestationem, veluti cùm is qui cum iumento coiit, simul cum ipso iumento exuritur, si possit comprehēdi. Consequitur ex prædictis, quod non in omnibus suis actibus homo meretur vel demeretur, sed in iis tantum, quæ voluntariè operatur. Primùm quidem in iis actibus quę propriè sunt ipsius voluntatis, & deinde in omnibus quæcunque à voluntate imperantur, non autem in illis quæ nec propriè ipsius sunt voluntatis, nec ipsius subsunt imperio. Idque intelligendū est tam de ipsis actibus, quàm de actuū omissionibus. Potest enim homo mereri, & bono præmio dignus fieri, non solum tale aliquid faciēdo quod bonū est fieri, sed etiā omittendo quod bonum est non fieri, & malum est fieri. Sed demereri potest, non solum faciendo quod malum est fieri, sed etiam omittendo quod bonum est fieri, & non malum est non fieri.

Quomodo actus humani de voluntatis libertate participant.

CAPVT XXIII.

Participatio voluntariæ libertatis.

Est etiam circa præsentem locum aduertendum, non requiri ad hoc vt in actu aliquo mereatur homo vel demereatur, quod sit actualiter & formaliter imperatus à voluntate, sed sufficit quod voluntas super ipsum habuerit dominium & imperium: ita vt impedire potuisset, si tantum voluisset. Quod enim voluntate permittente fit, voluntarium est, & vt libertatem voluntatis participans meritum vel demeritum facit. Non enim solum peccat voluntas, dum ipsamet eligit actum malum, sed etiam quando appetitus sensitiuus malam passionem excitat: quam volūtas nō supprimēs dum potest, ita acceptat atque permittit. Hac enim acceptatione vel permissione, actus ille de volūtatis libertate participat.

pat. Ex quo patet causa, ob quam in illis actibus homo non mereatur vel demereatur, quos habet à potentiis non subiectis voluntati, videlicet nutritione & augmentatione, item in illis quæ ei vt corpori naturali conueniunt, vt cum subitò cadens homo alium opprimit, vel interficit. Hic enim non aliter homo se habet, quàm truncus, aut lapis; neque vt homo agit. Item in iis quæ homo dormiens per phantasiam agit, ratione ligata. Item in iis quæ homo in furia existens agit, non compos mentis, nec suæ voluntatis vtens libertate. Consequitur etiam, non demereri hominem ex solo aspectu rei illicitæ oblatæ, ad quam non se per voluntatem conuertit, neque in auditu rerum obscœnarum subitò, cùm non aduertit voluntarie auditum ad huiusmodi, & ita in cæteris. Non enim in potestate voluntatis erat talem actum compescere; neque aliquid de libertate voluntatis participat. Qui autem voluntariè conuertit oculos suos ad aspiciēdum vana, aures accommodat ad mala audiendum, & ita in aliis: aut etiam non auertit oculos, non obturat aures, cùm possit & debeat, hic in operationibus sensuum peccat ex libertate voluntatis, cuius ibi fit participatio. Consequitur insuper (quod suprà diximus) primos illos passionum motus, qui ab appetitu sensitiuo exurgunt in homine, præueniendo voluntatis imperium, non imputari homini ad demeritum, si nulla sit acceptatio voluntatis, si voluntas mox vt senserit, sese opponens incipiat eosdem compescere. Hoc tamen sciendum est, quanto magis diu tales motus sustinet, postquàm aduertit & repellere potuit, tantò magis ipsi imputari ad demeritum: quoniam continuò magis de libertate participat, quantò magis voluntas in eis conquiescit. Et vniuersaliter ita in omnibus iudicandum est, quanto vnusquisque actus, vel vnaquæque omissio magis est voluntaria, & quantò magis de voluntatis libertate participat, tanto maioris esse meriti vel demeriti. Circa quod etiam notandum est, posse in aliquo actu esse participationem voluntariæ libertatis, etiam tunc cum voluntas omnino nihil operatur & prorsus est ligata, videlicet cùm aliquid prius voluntariè homo eligit, & libere operatur vel admittit, ad quod alterum illud per se consequi est natum. Vt qui per tempus vigiliæ illicita varia cogitat, neque antequam somno se dat, agit pœnitentiam suæ vanitatis, huic si per noctem de præteritis vanæ occur- *Nota.*

rant imagines, inordinationes huiusmodi & illusiones nocturnæ non prorsus culpa vacant. Voluntariæ nanque libertatis aliquid habent, quatenus vigilans illa admisit in sese, vnde in somno plerunque solent consequi. Sic qui se voluntariè inebriat, si postea ebrietate obrutus delinquat, vel cōmittendo quæ committere non debet, vel omittendo quæ facere debuit, hunc certè à peccato non excuset ebrietas. Atque hac in re quantum ad ea quæ in somno fiunt, multùm confert illa somniorum naturalium ab animalibus distinctio, quam in libro præcedenti posuimus. Naturalia enim somnia absque voluntatis participatione sunt, eo quòd causam habeant naturalem. Animalia verò aliquid de voluntaria libertate participant. Quid autem sit voluntarium, & quot modis dicatur, & alia plura quæ de voluntario subtilius solent disseri, ad moralem doctrinam pertinent. Nobis sufficit generaliter hominis istam prerogatiuam in merendo vel demerendo descripsisse.

Homini quomodo ratione voluntatis præcepta fiunt & promißiones.

CAP. XXIIII.

Præcepta solis rationalibus dantur. HAbet quoque à voluntate homo, vt solus ipse inter cætera omnia naturalia creata possit accipere præcepta & prohibitiones, promißiones item & comminationes. Hęc enim illic locum habent, vbi est actionum libertas. Frustra nanque præceptum fieret illi à quo non posset fieri quod non præcipitur, vel à quo non posset non fieri, vtpote illi quod naturaliter quippiam facit vt non posit in oppositum. Quemadmodum vanè præciperet, qui igni præciperet calefacere aut materiam appositam inflammare. Neque illic est præmia proponere, vbi non est libertas ad faciendum vel omittendum. Ad hoc enim præmia proponuntur (siue bona promittendo, siue mala comminando) vt ad ea quæ bona sunt agenda extimulentur, vel ab iis quæ mala sunt amoueantur, ij qui libertatem habent siue bonum siue malum faciendi, aut omittēdi, pro sua libertate. Est autem promißio & comminatio de re non præsente sensibus, sed quæ tanquam futura proponitur. Sunt enim promißiones, de futuris, item & comminationes. Vnde cùm solus homo propositione futurorum moueatur, cætera verò omnia tantum ad præsentiam obiecti sensibilis per sensitiuum appetitum mouentur naturaliter

raliter, hinc fit vt non posſint niſi homini promiſsiones fieri & comminationes. Et aliquando appellemus oſtentationem ipſius appetibilis promiſsionem, & oſtentationem rei terribilis, & nonnunquam vocemus comminationem (velut cùm cani baculum oſtendimus, eundem vibrantes tanquam indicantes accepturum illum verbera, ſi ad carnem hâc accedat) id tamen manifeſtum eſt potius allicere vel abſterrere eſſe, quàm promittere vel comminari. Quod etiam in ſcripturis legitur, Deus preceptum poſuiſſe irrationabilibus creaturis: quemadmodum de cœleſtibus corporibus non ſolum irrationabilibus, ſed etiam inanimatis dicitur Pſal. 148. quòd illis Deus poſuerit præceptum quod nunquam præteribit: hoc certum eſt dici metaphoricè, videlicet ad ſignificandum diuinam inſtitutionem, qua illis motum ſuum ab initio inſtituit & definiuit, quem ipſa inuiolabili lege obſeruant. Propriè ergo ſolis hominibus præcepta, & prohibitiones, promiſsiones & comminationes conſtituuntur. Maximè autem illæ promiſsiones ſecundum dignitatem hominis ſunt, quibus bona æterna promittuntur.

Quòd homo ratione voluntatis capax ſit infiniti boni.

CAPVT XXV.

Volũtas nullo creato ſatiabilis.

HAbet inſuper homo à voluntate, vt ſolus ſit capax infiniti boni, nullóque poſsit bono creato repleri, nullo poſsit temporali bono ſatiari. Eſt enim ipſa capacitatis infinitæ, & durationis æternæ: cum ſit potentia non immerſa materiæ, & à corpore ſeparabilis, atque in æternum permanſura. Omnia autem alia creata præter Deum ſolum, finita bona ſunt. Solus Deus eſt bonum infinitum & incomprehenſibile. Ac proinde non poteſt hominis voluntas vllo bono creato quantumlibet præcellenti ſatiari, niſi ſolo Deo. Nam finiti ad infinitum nulla eſt proportio. Vnde ſicut ſi vas aliquod imaginaremur infinitæ capacitatis corporalis, nullo poſſet creato liquore impleri, etiam ſi omnia flumina in illud infunderentur, omnéſque aquarum fontes, & putei: ita ſanè voluntatas hominis infinitæ capacitatis exiſtens, nullis poteſt bonis creatis, etiam ſi vniuerſa ſimul influant, ſatiari. Quantumcunque enim boni finiti in voluntatem immiſeris, nihil aliud agis, quàm ſi in immenſum vas, aquę guttulam infuderis. Verum infinitum aliquod flumen

flumen infinitum vas posset replere, minus autem infinito non posit replere infinitum. Infinita enim capacitas requirit infinitum replens, si debeat repleri. Vnde imposibile est voluntatem vllo creato satiari. Appetitus autem sensitiuus non est capacitatis infinitæ, sed admodum modicæ: propter quod facilè impletur, & impletus cessat concupiscere, donec rursum illo, quo plenus fuerit, euacuetur. Atque hinc manifesta est differentia inter animalia bruta & homines brutaliter siue bestialiter viuentes. Animalia enim bruta quoniam non nisi appetitum sensitiuum habent, citò satiantur & replentur, modò cibo vel potu. Homines autem eiusmodi, verè non homines, equis & mulis minus rationabiles, qui voluntatem habent sensualitati subseruientem & similiter vt appetitus sensitiuus inordinatè absque regula rationis sensibilia appetentem, nunquam possunt temporalibus rebus satiari, quātum ad affectum, vt gulosi cibos atque potus absque termino concupiscunt, nec ingurgitare desistūt, donec vsq; ad guttur ab imo pleni prohibeātur vlterius ingurgitare, non defectu desiderij, sed defectu corporis, quod omnino nequit amplius recipere, propter nimiam impletionem. Ea verò sensibilia bona quæ non intra nos suscipimus (vt sunt pecuniæ & possessiones, & huiusmodi) absque vllo termino & fine semper appetuntur. Videlicet hoc ipso cognoscere potest & debet homo, per illud quo supereminet cæteris animantibus, se esse capacitatis infinitæ, & nullo finito bono satiabilem. Propter quod vanè laborat ac frustra seipsum diuexat homo, dum temporalibus, ac finitis huiusmodi bonis quæ in hoc mundo sunt, suum cupit infinitum desyderium adimplere: non minus quàm si vas infinitum (vt diximus) modico aquæ cyatho quis laboret implere. Illud autem bonum requirere debeat, & toto conatu inuestigare, quod solum est suo infinito appetitui proportionatum, quod solum potest hominis desyderium penitus implere & satiare perfectissimè. Bonum autem hoc vnicum est, non temporale, sed æternum, non creatum, sed creator dominus Deus super omnia benedictus, qui ad hoc nos sic creauit capacitate infinitos, vt ipsum qui solus in infinitū potest adimplere, requireremus, & ad eum omne nostrum dirigeremus desiderium. Cum enim nihil ipse frustra fecerit, qui est sapientissimus omniū conditor, nūquam

Appetitus sensitiuus facilè impletur.

Christiane lector attende.

vtique

vtique hominis voluntatem infinitæ fecisset esse capacitatis, nisi aliquo modo voluisset bono infinito eam adimplere. Vnde cum solus ipse tale bonum infinitum sit, constat ad hoc illum fecisse nos capacitatis infinitæ, vt ab eo plenissime impleremur. Hanc philosophiam non ignorabat ille qui de post fœtantes assumptus fuit ad regnum, cum diceret, Satiabor cum apparuerit gloria tua. Sic & in alio loco exclamans, Quid enim mihi (inquit) est in cœlo, & à te quid volui super terram? Quasi dicat, Omnino nihil est, quod meam infinitam capacitatem valeat implere. Et subiungens quid sit quo credat posse se adimpleri, ita prosequitur, Defecit cor meum, & caro mea, Deus cordis mei, pars mea, Deus meus in æternum. Et rursum alio loco, Credo videre bona Domini in terra viuentium. Manifestè videlicet significans, non hic in terra exilij & morientium esse vlla bona quibus posit satiari. Sic enim loquitur, quasi nulla hic bona viderit. Hinc & Saluator in Euangelio, toties monet thesaurizare non thesauros in terra, sed thesauros in cœlo non deficientes.

Psalm.16. *Psalm.72.* *Psalm.26.* *Luc. 12. & 18.*

Quomodo per voluntatem Deum amare, Deoque vniri potest homo.

CAP. XXV.

HAbet insuper homo ex voluntate, vt inter omnes creaturas solus posit Deum diligere, eique per volūtatem adhærere perpetua adhæsione. Nam animalia bruta per sensitiuum appetitum nō possunt nisi quæ sensibilia bona sunt, & quæ sensus iudicat conuenientia diligere. Deus autem nullo sensu sentiri potest, homo verò sicut per intellectum sensui supereminentem, potest Deum cognoscere, ita per voluntatem Deum potest amare. Amor verò facit rem amantem adhærere rei amatæ. Hæc enim est natura amoris, vt vniat amātem cum re amata: faciatque vnum ex duobus, Est enim vinculum & quasi viscus siue gluttinum, quo conuiscantur coniiuntur, & conglutinantur ad inuicem amans & amatum: ita vt etiam vulgo qui se multum amant, vnam animam in diuersis corporibus dicatur habere. Et sicut Paulus de meretricio amore ait quòd duos coniungat in vnum corpus: (Qui adhæret, inquit, meretrici, vnum corpus efficitur) ita de amore spirituali voluntatis dicendum est, quòd vnum

1. Cor. 6.

vnum spiritum efficiat. Vnde & subsequenter de amore diuino loquens adiecit, Qui autem adhæret domino, vnus spiritus est. Hæc enim adhæsio de qua loquitur, non nisi per amorem est. Potest ergo homo per voluntatem Deum infinitum amare, & sic cum illo vnum fieri. Per voluntatem quoque potest homo donec abest à Deo ipsum prosequi & desiderare, infinito & infatigabili desiderio, & in eo iam habito, potest gaudere: & quanto perfectius habuerit, tanto perfectius gaudere: & cum perfectissime ipsum habuerit, in futura scilicet patria, tunc perfectissime gaudebit, eritque ibi vnio perfectissima, suprà quàm humani ingenij valeat caligo nunc apprehendere. Ecce quanta, quàm admiranda sunt, quàm eximia, quàm præcellentia, quæ humana soboles vere cælo demissa ab alto, præ cæteris omnibus creaturis possidet, quibus creatis omnibus præstat & præfertur in immensum. Vide ô homo & attende, quàm nobilem te nobilissimus creauit cõd tor tuus. Ecce, qui cunctas res naturales creauit finitas, te solum infinitum creauit: & talem te creauit, vt ab ipso posses inhabitari, & ab ipso infinite bono, infinite beatificari.

Conclusio libri. Sed nos iam ab infimis rerum naturalium elementis atque principiis, ad id quod in creaturarum ordine dignissimum est atque omnium supremum Dei adiutoris (qui nostrum sic direxit calamum) subuecti, quò iam auolabimus longius? quò proficiscemur vlterius? Per materiam & formam rerum naturalium, per earum causas, per motus & accidentia cætera, per generationes & corruptiones iam peruolauimus, supernas impressiones sub nobis reliquimus, viuentium naturam & sentientium dignitatem (tam quò ad externos sensus, quàm quò ad internos) proposuimus ante oculos omnium. Insuper & hominis intima introgressi, nobilissimas illas vires (intellectum & voluntatem) quantum dedit altissimus, vtcunque lallantes puerorum more & balborum instar magna fari gestientium, expressimus. Quò verò super hæc conscendamus altius, in ordine rerum naturalium nequaquam poterimus inuenire. Ipse igitur qui nostræ fuit considerationis initium, qui ad sui gloriam nostrum hactenus calamum direxit atque prouexit, nunc quoque nostri laboris finem accipiat: & cuius gloriam in cunctis præcedentibus spectauimus,

mus, tandem in operis cõclusione canticum laudis idem ipse accipiat: qui in trinitate & vnitate viuit & regnat in æterna secula benedictus. Amen.

FINIT LIBER XII.

PSALMVS ILLI, QVI SOLVS IMplere potens est humanum desiderium.

Quemadmodum desiderat fatigata ceruæ ad fontes aquarũ, vt refocilletur in eis: ita desiderant ad te Deus animæ nostræ, arefactæ præ inopia, & fatigatæ carnis molestia.

Apud te nanque solum est fons vitæ, & torrentes voluptatis apud te sunt: vena tu es aquarum viuentium, quibus solis satiari possunt, & inebriari rationales animæ nostræ.

Quæcunq; in hoc creato mũdo sensibus subiecta percipimus, nequaquam implere possunt, vel secundũ partem minimã, desideria nostra: etiam si agglomerentur quæcũq; orbis iste continet superna, & infima, non valebunt nec vnius hominis implere desiderium.

Talẽ enim tu Deus piissime creasti rationalẽ creaturã tuã: ita magne Deus & mirabilis, magnũ & mirabilẽ creasti hominem.

Vt tui capax esset, nec vllo posset satiari bono nisi te, vt solo vno q; te posset impleri, suæq; capacitatis te ipsum accipere plenitudinem.

Irrationalium cæterorum animantium appetitus, rebus impletur permodicis: pro nihilo est eorum satiare desideria.

Lupus fame insaniens oue vna satiatur aut altera: Leo rugiens prædam adeptus modicam, cessat à venatione sua.

At verò hominis voluntatẽ nimia donasti amplitudine: latitudo capacitatis eius atque profunditas non habent terminum.

Quantumcunque fuerit iniectum creati boni, non implebitur immensitas eius: nihilo amplius quàm si in ollam mensura infinitam iniciatur paruula aquæ guttula.

Infinitatem tamen istam non ad afflictionem contulisti homini, vt semper egenus torqueretur atque famelicus: multo magis, vt veræ beatitudinis & supernæ felicitatis solus ipse capax foret, talem creasti eum.

Ita magne Deus nos voluisti capaces facere amplitudinis tuæ: talem enim tibi complacuit creaturam condere, in qua posses inhabitare ipse secundum plenitudinem gloriæ atque felicitatis tuæ.

Quomodo autem te caperemus infinitum, immensum, & immensurabilem, nisi & nos tu creasses capacitate infinitos? nequit enim, ratione monstrante, infinitum à finito concludi.

Magnum

Magnum mare magnum requirit alueum: nec poſſet mare infinitum finito contineri alueo.

Nequaquam ergo ad malum nobis eſt infinita capacitas iſta: quoniam quidem ad infiniti boni poſſeſsionem feliciſsime nobis proficit.

O quã dulcis eſt Domine ſpiritus tuus: & quàm bene illis erit qui dignas nunc tibi faciunt ſuas animas, vt ad eam tandem aliquando pertingant beatitudinem.

Bonum eſt homini cum portauerit iugum tuum Domine ab adoleſcentia ſua: quia in viis mandatorum tuorum ambulans, perfectam cuſtodierit animam ſuam.

Et quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quã præparaſti filijs hominum: quam non vidit oculus, non audiuit auris, lingua non guſtauit, imò neque cor hominis valuit cõprehendere.

Ibi conglutinabitur ſpiritus Domini cum ſpiritibus ſeruorum ſuorum: indiſſolubili glutino charitatis perpetuæ erunt conglutinati abſque diſſolutione, in æternitate perpetua.

Eia Domine, quando veniet dies illa vt impleatur nobis beata vnio iſta: vt tu nobiſcum, nos tecum, tu in nobis & nos in te ſimul vnum ſuauiter?

Ibi erat abſque defectu ſatietas plena, ibi er t abſque ſiti perfecta, & dulcis ebrietas: cum ſeſe nobis manifeſtauerit reuelata facie fulgidiſsima illa gloria tua.

In beata viſione implebitur voluntas bonis omnibus quæcunque deſiderauerit: infiniti nanque boni talis poſſeſsio ſtatum reddet totius boni accumulatione perfectiſsimum.

Expectabo te Domine, ſtabo ſuper ſpeculam & cuſtodiam meam, vt vigilem: donec tu mihi aduenias, plenitudo omnis deſiderij mei.

Abſque hæſitatione tibi fidens, credo videre bona omnia in terra viuentium, ad vitæ fontes aquarum, in te ſperans non confundar in perpetuum.

Gloria patri & filio, & ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & ſemper, & in ſecula ſeculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

DEO LAVS, ET GLORIA.

INDEX ALPHABETICUS EORVM, QVAE HOC OPERE TRACTANTVR.

Abstracta & concreta vnde dicantur, & duplex abstractum describitur. 363
Actus primus & secundus quid sit. 228
Actus quomodo libertatem participant, tametsi volūtas actus nō imperat. 424
Actus qui non mereantur. 425
Actus voluntatis participes sunt, etiam dum voluntas ligata est. ibidem.
Actus in ebrietate admissi nō excusantur à peccato. ibid.
Ad aliquid excessione, defectione actiui, passiui, motiui, & mobilis, quid. 71
Aequinoct. circulus cur dicatur. 203. & cur equator. cingulū. 204.
Aequinoctium vernum & autumnale quid. 203
Aestimatiuæ officium, & ipsam esse motus principium. 309
Aestimatiuæ duplex operatio. 310
Aestimatiuæ ab imaginatiua differentia. 311
Aestimatiua an eadē sit cum phantasia dubitatur. 312 & 313
Aestimatiua diuidit, & componit quod quidam phantasiæ tribuunt. 312
Aestimatiua in homine quàm in cæteris animalibus nobilior est, & quō hæc ab illa differat. 313
Aestimatiuæ seu phantasiæ locus, & despectio, & officia. 314
Aestimatiua somnia naturalia operatur. 337
Aestimatiua mouet obiectum. 377
Affectiones, amor, gaudium, &c. spirituales in intellectiuo appetitu inueniūtur, quemadmodū cor porales in sensitiuo sunt. 391 & 393
Affectiones cur dicantur, & non passiones ibid.
Agens naturale nō potest seipsum secundū vtrāq; partem mouere, neque à seipso moueri. 70
Agens & patiens, similia & dissimilia cur esse debeant. 127
Alteratio quid, & quomodo ab aliis motus speciebus differat. 121
Amor omniū passionū radix. 399
Anima rationalis à corpore separata corpori iungi cupit, quod angelis non competit. 29
Anima rationalis corporis corruptionē, non corpus detestatur. 31

*

Anima rationalis seipsam mouet. 72
Anima vegetatiua nutritionis est causa,& augmentationis natura lis. 122
Antiperistasis quid. 148
Antiperistasis duobus fit modis. 149
Anima rationalis ab intelligentiis differt. 180
Annus bissextilis quis,& quare hoc nomine appelletur. 191
Angelus ille primus cur Lucifer dictus sit. 196
Anima quid. 227
Animę aliæ duæ definitiones. 228
Anima in tres species diuiditur. ibidem.
Animæ tres, tantum ratione differunt,& in singulis corporis partibus simul sunt. 229
Animarum, sola rationalis à corpore separata nõ perit, nec de potentia materiæ educitur. 231
Anima rationalis à corpore separata, quomodo seruet alligatas potentias organo corporeo. 230
Angeli paucis operationibus, hominibus plura assequuntur. 233
Animalia quædam ex corruptione nascuntur, alia indifferenter ex hac,& ex semine, alia ex commistione specierum, quorum primam & postremam generationem nesciunt. 238
Animalia quædam cur respiratione odorentur, alia verò minime. 287.& 288
Animalia quædã cur odorat⁹ organũ habeãt tectũ, alia verò nõ. 288
Animal omne, & solum animal dormit,& quare. 3.8
Apprehendentes facilè, male retinent. 217.& 218
Appetitus sensitiuus in omnibus animalibus reperitur, & ab aestimatiua naturaliter mouetur, & mouet. 386
Appetitus concupiscibilis, & irascibilis quid, & quæ eorum passiones. 394
Appetitus intellectiuus, qui à sensitiuo differat. 405.406
Appetitus intellectiuus ab obiecto non patitur, nec cogitur prosequi. ibid.
Appetitus sensitiuus quomodo voluntati repugnat. 410
Appetitus sensitiuus quomodo ad modum petulantis equi refrenari,& subiici debeat. 418
A' proportione maioris inæqualitatis fit actio. 90
Aqua quem habeat situm. 172
Asinus Buridani inter duas auenas. 390
Astrum quid. 191
Augmentatio multis dicitur modis. 122
Augmentatio à nutritione differt. 123
Augmentatio quomodo fiat & ex quo. 123.& 124
Augmentatio fit sine vacui positione, aut penetratione dimẽsionũ, quẽadmodũ & motus localis. 124
Augeri quid propriè dicatur. 125
Aures cur tortuosæ. 270
Aures nullum proprium habent sonitum, vt nec oculus colorẽ,&

vnde

vnde sonitus ille qui intra aures percipitur,& ipsum esse boni auditus argumentum. 269.& 270
Audacia quid. 394
Axes mundi, seu poli, arcticus & antarcticus, qui dicantur. 189
Bruta animalia hominibus, tum cibo, & potu, tum venere, têperâtiora sunt. 260.& 261
Bruta non reminiscuntur. 325
Bruta non componunt aut diuidunt mediâte copula verbali. 374
Bruta, licet oblatis duobus obiectis deliberare videantur, nõ deliberant tamen. 389
Bruta cur interdum per sententiã iudiciariã morte plectantur. 424
Causa quid sit, & quomodo ab occasione distinguatur. 41
Causæ altera definitio, eius quatuor species explicans. 42
Causa materialis quid. 43
Causa efficiens quid. 44
Causa finalis quid. 45
Causa formalis quid. 44
Causa finalis & efficiens quomodo primæ dicantur. 45
Causarum proprietates tres. 47
Causæ plures sunt eiusdem rei diuersarum specierum & eiusdẽ. 47
Causæ sunt sibi mutuo causæ, & in eodem & in diuerso genere. 48
Causa eadẽ cõtrarios producit effectus pro varia passi affectiõe. 49
Causarum quædã vniuersalis, alia particularis, alia propinqua, alia remota,& quæ sint. 50
Causarum, alia per se, alia per accidens, secundum rem,& appellationem. 52
Causa per se,& per accidens secundum appellationem quid. ibid.
Causa per se & per accidens secundum rem, quid. 53
Causa potentialis, quid. 53
Causa actualis quid. ibid.
Causa secundum esse, quid. 55
Causa secundum fieri, quid. ibid.
Casus & fortuna quibus effectibus conueniunt. 62
Casus quid. 63
Casus à fortuna distinctio. ibid.
Causæ velocitatis & tarditatis motus sunt variæ. 80
Calor naturalis augmentationis & nutritionis instrumentũ, quo deficiente augmẽtatio cessat. 123 & 124
Calidum segregat partes diuersæ rationis in misto. 140
Capra saltans quid. 149
Caligo vel nebula quid, & quomodo dissipata serenitatẽ diei prænuntiet. 153
Calor Solis à Martis calore differt. 199
Caput & cauda Draconis, quid. 111
Calor naturalis vitæ necessarius, humido radicali nutritur. 242.& 243
Causa longitudinis & breuitatis vitæ procedit ex caloris naturalis,& humidi radicalis proportione ad inuicem. 244
Calor & humiditas, qualitates bonæ sunt, & quas inter cæteras expedit dominari. 243
Causa breuitatis vitæ hominis tri-

plex est, brutorum duplex, plantarum vnica. 252
Canes vocum significationẽ ignorant, tametsi ad auditum quorũdum quasdam operationes exerceant. 368
Circulus maior quid, & quot sint. 203
Circulus minor quid. ibid.
Circuli minores quatuor sunt. 208
Circulus arcticus & antarcticus quid. ibid.
Contra naturã quid dicatur. 14
Consurrectio in Deum ex naturalibus. 22
Conuersio in Deũ ex creaturis. 68
Continua quæ dicantur. 80
Contigua quæ dicantur. ibid.
Consequenter se habentia quæ dicantur. ibid.
Corpus simplex quid. 128
Combinationes qualitatũ primarum vnde quatuor elementa consurgunt. 129
Complexiones in mistis quæ sint. 141
Cometa futurorum malorum indicium. 151
Cometa qua cœli parte generetur, & quem habeat motum. 151
Continuum quid. 166
Corpus quantitas, quid. 166
Corpus simplex, & compositũ siue mistum quid. 168
Corporis simplicis diuisio, & eorum corporum situs explicatur. 168
Cœlum cur nihil corrumpat. 180. & 181
Cœlum vnicã eamq; nobilissimã habet qualitatem, lucem videlicet, qua mediante suas operationes exercet. ibidem
Cœlestis natura mistum non ingreditur. ibidem
Cœlum cur quinta essentia vocetur. ibid.
Cœlestia corpora animata non sunt. 183
Cœlum empyreum quid, & an in inferioribus quid operetur. 185
Cœli vndecim, & quo ordine siti. 186
Cœlũ nonũ cur aqueũ dicatur. 186
Cœli aquei frequens in sacris literis fit mentio. ibid.
Cœlum stellatum & firmamentũ idem est, & vtriusque nominis ratio. 184
Contemplatio pia, ex planetarum ordine congruo. 195
Colurus solstitiorũ quis circulus dicatur. 206
Colurus æquinoctiorum, & puncta duo in eo æquinoctia distinguentia. 207
Coniunctio diametralis quid. 211
Corpus opacũ luminoso obiectũ, si eo minus fuerit, pyramidalem facit vmbram. 211
Corpus physicum & organicum quid. 228
Corporum quædã multa, alia pauciora habent organa, alia nulla. ibidem.
Contemplatio de congruentia corporis ad animam, & ediuerso. 234
Complexionum quæ sit maxime diuturna. 245

Comparatio viuentiũ quo ad vitę lõgitudinẽ fit multis modis. 249
Color luminis alieni illustratione eget vt videatur, non autem lux, quæ etiam per maius lumen impeditur. 265
Color quibus conueniat corporibus. ibidem
Color actu sensum faciẽs, qd. 267
Color quid. 268
Corpora quędã, cur ab odoratu non percipiantur. 285
Coqui cur ex cibis, quibus parãdo adsunt, exatureutur, similiter is qui penarinm vino repletum intrat. 28
Cognitio nostra ĩtellectualis quomodo à sensu proficiscatur. 352
Cognitio Dei in nobis duobus formatur modis. 355
Cognitio intellectus quadruplex. 348
Cognitio intellectualis singularis quid. 358
Cognitio vniuersalis intellectiua quid. 359
Cognitio cõcretiua quid, & ipsam esse infimam operationum intellectus. 361
Cognitio abstractiua quid, & ipsam sensui nõ competere. 362
Cognitio vniuersalis concretiua. & abstractiua quid. ibid.
Collatio pulchra sensualitatis cũ meretrice, ex literis sacris. 422
Constellationes & astrorum virtutes, voluntatem cogere non posse, quantumuis vehementes, sed sola stultos ipsas sequi. ibidem.
D

Eo nihil est casuale aut fortuitum. 64
Deo materia & forma non competunt. 65
Deo cõpetit esse causam finalem & efficientem. ibid.
Deus multa mediantibus causis secundis agit, quæ tamen omnia per se potest. 66
Deus licet mediante causa secunda agat, immediate tamen ad quemlibet concurrit effectum. 66
Deus in omnibus rebus per suam essentiam inexistens & præsentiam, non mouetur. 58
Deus quamuis omnia instantanee mouere potest, non facit tamen. 94
Deus seipsum mouere nõ potest. ibidem.
Deus solus essentia infinitus. 98
Deo solum esse conuenit, nõ fuisse aut fore. 116
Desperatio quid. 395
De⁹ nobiliori modo docet, quàm homo. 370
Diuinitatis consyderatio ex natura materiæ. 19
Differẽtia multiplex regionis cœlestis & elementaris. 180
Dies quis naturalis, & quis artificialis dicatur. 188
Doctrina spiritus sancti nullam per se habet in docendo resistentiam, & quomodo peccatum obstat. 357
Dominium duplex est, & iuxta alterum eorum, appetitus sensitiuus voluntati subest. 408

Eclipsis lunæ quomodo fiat. 211
Eclipsis lunę quãdo fiat. 212
Eclipsis lunę qb⁹ locis sole & luna existentibus fiat partialis. 213
Eclipsis totalis,& vniuersalis quid differant. 213
Eclipsis solis quid. 214
Eclipsis quando perfecta,& quando partialis. 214
Eclipsis solis in nouilunio,& lunę, in plenilunio fit. 217
Eclipsis solis vniuersalis esse nequit. 216
Eclipsis solis à lunæ eclipsi multiplex discrepantia. 215
Eclipsim solis tempore passionis Christi Dionisius in Aegypto vidit. 218
Eclipsim tẽpore passionis Christi vniuersalem fuisse, partim luna coniuncta soli, partim radiis retractis,aut nubib⁹ obiectis. 220
Echo quid. 280
Echo semper fieri,licet non audiatur, & cur nõ audiatur priorum partium soni reflexio. ibid.
Effectus quid sit. 46
Efficiens causa est, tum principalis,tum minus principalis. 55
Effectus secundum esse, & fieri, quid. 56
Effectuum, quidam semper, alius plerunque, alius suam sequitur causam. 62
Effectus quis dicatur fieri propter finem,& quis non. ibid.
Effectus casualis quid. 63
Effectuum quidam per elocutionem fiunt,alij non. ibid.
Elementa quatuor sunt quorum quodlibet habet duas primarum qualitatum. 128
Elementa symbolizantia quæ dicantur,& quæ non. 130
Elementorum symbolizantium, facilior est transitus. ibid.
Elementum superius sibi proximum inferius proportione decu pla excedit. 131
Elementa quatuor, quomodo in mistis corporibus maneant. 133
Elementa quatuor ad quodlibet mistum & quamlibet eius partem concurrunt. 135
Elementorum aliquod in misto semper dominatur. 136
Elementis puris nõ vtimur. 136
Elementa post iudicium in alium statum esse reuocanda. 137
Elementa cur rem ad interitum ducunt. 142
Entium quædã sunt actu tantum, alia & potentia sunt. 71
Ens in decem prædicamenta diuiditur. 72
Ens, seu verum intellectus obiectum. 350
Essentia mobilium non mouetur. 88
Experimenta docent vacuum esse non posse. 110
Experimenta docent quatuor elementa in misto manere. 135
Exhalatio quid. 149
Exhalatio causa materialis initorũ,in aëris suprema regione potissimum apparentium. ibid.
Exhalatio causa materialis est tonitrui,fulminis,ventorum atque

terræ motus. 158

F Ebricitantibus cur omnia sunt insipida. 289
Finis vltimatus quid. 59
Finis non vltimatus quid. ibid.
Finis vltimatus, vnicus quippe Deus. ibid.
Finis non vltimatus cuiuslibet rei visus est. ibid.
Finis prima causa est, & ad ipsum effectus & media aptantur. 61
Firmamentum nonnunquam totum aggregatum ex orbibus planetarum, & stellarum, fixarum significat. 187
Fluuij ex mari fluentes cur salsi non sint. 156
Fluxus & refluxus maris vnde. ibidem.
Frigidũ partes heterogenias coniungit. 141
Frigidiora loca habitãtes amplioři cibo egent. 148
Frigiditas & siccitas mortis initia sunt. 244
Frons cornuta & obtusa, cuius sint indicium, & qua ratione. 308
Forma vt est principium rerum naturalium, quid. 24
Formæ vltimæ plures se non compatiuntur in eadem materia. ibidem.
Formam non id esse quod suo aduentu composito dat. ibid.
Forma deo similis ostendit. 26
Forma quomodo materiam appetat. 28
Forma substantialis cœlestia corpora incorruptibilia reddit 35
Formales causæ tres sunt substantialis, artificialis, & accidentaria. 55
Forma accidentaria quid. 55
Fortuna minus commune est casu. 62
Fortuna quid. ibid.
Forma quomodo infinita. 97
Formę substantiales per se locum non habent. 103
Fontes & fluuij vnde generentur. 153
Fontes & fluuij non ex aqua, ex pluuia collecta fiunt. 155
Fontes cur in locis montosis. ibi.
Fulmen quid. 158
Fulmen exteriora sine nocumẽto transit interioribus læsis. ibid.
Fumus iram in sacris literis significat. 404

G Alaxia quid, & eam esse duplicem. 152
Gaudium & voluptatẽ, omniuñ passionum esse finem. 400
Generatio verbi æterni, & processus spiritus sancti explicatur, per Solem generantem lumen, & ardorem. 57. & 58
Generatio quid & quomodo ab aliis motus speciebus differt. 121
Generare sibi simile opus naturalissimũ est, est necomnibus, nec solis animalibus cõuenies. 237
Generatur in quibusdam simile sine semine, ramusculo inserto. 238
Grando quid & cur lapides in se nonnunquam concludat, & rotunda sit figura. 153
Grando cur aliquando animalis referat speciem. ibid.

Grando cur potissimum in vere & autumno generetur. ibid.
Graue dicitur dupliciter, vtpote quod simpliciter graue est, & id quod solum comparatione alterius graue dicitur. 168
Grauissimum quid, & vnicum esse. ibid.
Gustus quid, & quod mediũ eius & instrumentum. 289
Gustus & tactus habent medium coniunctum. ibid.
Gustus est quidam tactus. 290
HAlon quid, & vbi generetur. 159
Hemisphærium quid, & duo esse. 208
Hiatus quid. 149
Horizon quis dicatur. 207
Horizon in rectum & obliquum distinguitur. 208
Homines studiosi macrescũt, somniculosi pinguescunt. 329
Homo multis animalia cætera excellit, tum quòd vocum significationes capiat. 368
Homo solus animalium disciplinæ capax. 369
Homo solus diuidit, & coniungit plura copula verbali, & plures propositiones coniungit, atque raciocinatione conficit. 372
Homo solus suam excellentiam nouit, & ea gaudet, idque per intellectum. 376
Homo intellectus lumine omni perfectione cuiuslibet creaturæ gaudere potest. 379
Homo solus omnium creaturarum tenetur gratias suo creatori agere, etiam pro aliis creaturis. 381
Homo non in omnibus actibus meretur aut demeretur. 423
Homo ratione voluntatis infinitę est capacitatis ratione verò appetitus sensitiui finitæ: vnde homo gula, cupiditate, bruta longe excedit. 238
Homo solus deum amare potest, & ei vniri. 425
Humidum est facile terminabile termino alieno. 244
Humidum radicale quid, & qua materia partim cõsumptum reparetur. 243
Hyeme maiori est opus cibo quàm æstate. 148
Hyeme media aëris regio minus est frigida, quàm æstate. 148
IDem zenit habentes eundem habent meridianum. 205
Ignis perpendicularis quid. 150
Ignis fatuus seu candela ardens quid. 150
Ignis elementaris à quibusdã negatur & oppositum ratione probatur. 170
Ignis elementaris cur ita rarus. ibid.
Ignis elementaris nutrimẽto non eget. 171
Imaginatiua quæ, locus eius & differentia à sensu communi. 308
Imaginatiua nunquam est motus principium. ibid.
Infinitum essentia & quantitate. 97. & 98
Infinitas materiæ, imperfectionis est, formæ vero perfectionis. 98

Infinitum quantitate continua & discreta. ibid.
Infinitum potentia & actu. 99
Infinito nihil maius. 100
Infinitum successione, non actu, sed potentia tantum infinitum est. 100
Infinitum in actu, in rerum natura non reperitur. ibid.
Infinitum multitudine non reperitur. 101
Ingeniosi fere memoria deficiũt, & ediuerso: 327
Ingeniosi bene reminiscuntur, licet non semper bene memorentur. 327
Insomnia vnde procedant, & cur ita esse putamus vt somniamus. 335
Intellectus quid sit, sensus comparatione docetur. 353
Intellectus æstimatiuam excellit. 355
Intellectus agẽs & passibilis quid & quod vtriusque officium. 358
Intellectꝰ agẽs lumini cõparatur, & lumẽ spirituale dicitur. ibid.
Intellectus à sensu differentia, & necessitatem esse ponendi intellectum agentẽ & patiẽtem. 361
Intellectus agens an realiter à passibili differat, dubitatur. ibid.
Intellectus agens quomodo se super phantasmata conuertit, & ex corporalibus spiritualia intelligat. 354. & 355
Intellectus adiutus lumine spiritus sancti, deum facie ad faciem contemplabitur. 357
Intellectus deum sibi maxime cognoscibilem ob corporis molẽ contueri non valet. ibid.
Intellectus quomodo singulariter intelligat. 358
Intellectus eodẽ phãtasmate nũc abstractam, nunc concretam habet notitiam. 361
Intellectus practicus & speculatiuus quis. 376
Intellectus super suos actus reflectitur, quod nulli sensuum competit. 377
Intellectus ex seipso deum potest cognoscere. 378
Iris quomodo generetur, & quod tricolor sit. 159
Iris & halon quid differant. 160
Irides duæ aut ad summum tres apparent simul. ibid.
Iris secũda eosdem habet colores cũ prima, sed ordine continuo, & tertia eodẽ omnino ordine. ibi.
Iris quo tempore appareat. ibi.
Ira passionem cur non habeat sibi contrariam. 396
Lancea volans quid. 150
Lapis cum fulmine ex nube decidens, fulminis cuneus dicitur. 159
Languentes cur sæpenumero longam vitam degant. 248
Leue quid. 167
Leue quoddã tantum in respectu, aliud simpliciter. ibid.
Leuissimum quid. 168
Linea quid. 166
Linea simplex quid. 167
Linea ecliptica quæ, & cur ita appelletur. 205
Linea ecliptica cur via solis ap-

pelletur. ibid.
Lignum vitæ cuius fuerit virtutis. 250
Linguæ duplex officium, alterum tantum necessarium. 277
Locus quid, & potissimus locus proprius. 103
Locus quis cõmunis, & quis proprius. 104
Loci proprietates sunt quatuor. ibidem.
Locus quis naturalis rei. 105
Locus quis violentus. ibid.
Locum naturalem cur cuncta petant & magno desiderio contendant. 105
Luna humidis dominatur, quę plenilunio crescunt, nouilunio vero decrescunt. 197
Luna in bonam partẽ & malam in scriptura applicatur. ibid.
Lunæ varius ad solem respectus mutationis eius est causa. 216
Lunæ vnde sit varia figura. 217
Lumen omnium astrorum à sole proficiscitur. 197
Lumen semper reflectitur. 165
MAteria prima quid. 17
Materia secunda quid. 16
Materia prima tantum eius potentia. 18
Materia prima tãtum passiua est, ideóque deo dissimilima. 18
Materiæ creatio deo non fuit indigna. 20
Materia non nuda, sed sub forma est creata. 21
Materia an sine forma creari potuisset dubitatur. ibid.
Materia nulla creata virtute fieri potest. ibid.
Materia nulla creatura annihilari potest. 22
Materia inferiorũ an specie à superiorũ materia distinguatur. 23
Materia & forma, ceræ & sigillo comparantur. 24
Materia formam appetit, vt id à quo perficiatur. 27
Materia cœlestis, vim nullam patitur, aliam formã accipere prohibita. 38
Materiæ ad alias formas appetitus, ex imperfectione est, atque ideo pueris & cani assimilata Aesopico. ibid.
Materia in beatis sub forma eadem manebit sine violentia quã in damnatis admittere non videtur inconueniens. ibid.
Materia comparatur ad formam & sic in qua dicitur, & formę correlatiuum est. 54
Materia ad compositum collata ex qua dicitur. 54
Materia quomodo infinita. 98
Mare duplici ex causa salsum. 155
Maris fluxus cur quotidie ferè vna hora tardius incipiat. 156
Mare quando crescat, decrescatve. ibidem.
Mare cur nunc impetuosius nunc mitius fluat. ibid.
Mars non ita nociuus planeta, atque Saturnus, & quam operetur complexionem. 194
Medium motus quoque distinguere. 76
Mensura durationis triplex & discrimen eiusdem. 118

Mercurius ingenium dat, Marti aut Saturno iunctus hæreticum, & tumultuarium, Ioui verò propinquus, trãquillum & commodum. 196
Meridianus circulus quis dicatur. 207
Medium visus quid, cur colore careat. 281
Medium propter colorem, & nõ propter visum, illuminari debet. ibidem.
Memoria quid, & quod eius officium pulcherrima docet similitudo. 315
Memoriæ ab imaginatiua differentia. 316
Memoriæ nomen tripliciter accipitur. ibid.
Memoriç locus, & eius dispositio, & bonæ memoriæ iudiciũ. 316
Memoria quæ bona, quæ mala. 317
Memoria eadem, cur vnum altero melius seruet. ibid.
Memoria intellectiua quid, & quàm sit necessaria, eius à sensitiua memoria differentia. 365
Mistio quid, & quotuplex. 132
Modi existendi in alio, octo. 102
Monstrum quid & variis ex caussis contingere. 67
Motus quis perfectus, & quis imperfectus. 72
Motus subitus instantaneus, & successiuus quid. 73
Motus nullo prædicamento continetur. 74
Motus extensionis non autem intensionis habet partes. 75
Motuum localium alius rectus, alius curuus. 166
Motus rectus, motus sursum, deorsum, & circularis, quid. 167
Motuum quis simplex, & quis mistus dicatur. ibid.
Motus cœlorũ quomodo cõtrarij dicantur, & quomodo cœli inferiores sine violẽtia à primo mobili rapiantur. 189
Motus cuiq; cœlo proprius, quanto tempore absoluatur. 190
Motus proprie dictus & mutatio differunt. 78
Motus, saltem ratione, à termino ad quem distinguitur. ibid.
Motus, ab actione, & passione differt, saltem ratione. ibid.
Motu eodem mobile mouetur, & mouens. ibid.
Motuum quis tardus, aut velox. ibidem.
Motus frequens non idem quod velox. 79
Motuum quis regularis & irregularis. 82
Motus naturalis quẽ habeat processum, item violentus, & progressiuus. 83
Motuum quis naturalis, quis itẽ violentus dicatur, & vtrunq; in cunctis rebus reperiri. 84
Motus cui quieti priuatiuæ opponatur. 85. & 86
Mobile & mouẽs per se mouent, & mouentur ratione partis, & per accidens. 91
Mũdus vniuersus quibus con. 168
NAdir quid. 205
Nix quid, & quando gener.

ner. 154
Nubes in regione aëris suprema non generantur, sed ignea quædam. 147

O Biectionum quarundã, contra eclipsim in tempore mortis Christi factam, solutiones. 218
Obiecta sensuum exteriorũ quinque. 264
Odoratus quid, & cuius naturæ & quod instrumentũ & obiectum & quomodo odoratio fiat. 283
Odoratus cur in homine quàm in cæteris animalibus imperfectior. 284
Ordo quis sit in mouentibus subordinatis. 89
Ordo in elementis vnde. 179
Oppositio diametralis quæ dicatur. 211

P Artes mobilium perfectius ipsis accidẽtib⁹ mouẽtur. 87
Parahelij quid. 161
Parahelij duo cũ sole apparuerũt tempore natiuitatis Christi. 162
Periodũ seu terminũ determinatũ, natura omne viuẽs habet. 251
Perspicuum actu, & potẽtia quid. 267
Penetratio dimensionum impossibilis. 107
Pluuia quid, & quid imber, pluuia & labrocera differant. 152
Planetæ septem & eorum situs. 192. & 193.
Planetæ soli stellarum, non scintillant. 193
Planeta nunquã zodiacũ exeunt, vnicus tamen sol lineam eclipticam semper tenet. 205
Poli mundi duo, quorum alter nunquam nos latet, alter verò perpetuo. 189
Potentiarum animæ quædam in anima sunt, aliæ in composito, quarum ille tantum animam à corpore separatum sequitur. 230
Potentiarum diuersitas partim perfectionis, partim imperfectionis est. 233
Potentiæ vegetatiuæ quæ & quot officia præcipua. 235
Potentiæ quatuor sunt necessariæ, nutritioni, augmẽtationi, & generationi. 236
Præter naturam quid. 14
Principium naturalis quid. 15
Priuatio quomodo transmutationis rei naturalis principium. 32
Propter finẽ omnes res naturales agunt, siue viuentes siue non. 60
Prouidis pauca casualia aut fortuita cõtingunt, improuidis verò plurima. 64
Proprietates temporis quinque. 117
Proprietates augmentationis sex. 125
Primæ qualitates quatuor. 129
Proprietates elementorum sex sunt. 131
Pruina quid sit, & quando fiat. 154
Pruina cur fœteat. ibid.
Pruina quando indicium serenitatis, & quando effectus contrarij. ibidem.
Proportio quatuor qualitatũ primarum, causa est vitæ longæ

aut breuis. 246
Præcocia seu præmatura ingenia, cur breuioris sint vitæ. 248
Puncta solstitiorũ duo,& vbi. 205
Pueri cur infelicis sint memoriæ. 319

Quinque ad motum requisita. 75
Quies quid sit. 86
Quantitas corporea sola ita occupat, vt eodem loco aliam nõ admittat. 108
Quinque modi sunt locum replẽdi. 108.& 109
Quæstio an quicquam simpliciter generetur,nécne. 138
Quæstio,qua ratione ex cõtrariis quatuor aliquid generetur. 140
Quæstio,an quamlibet corruptionem sua sequatur generatio noua. 142
Quæstio, quænam sit causa generationis aut corruptionis diuersorum temporum. ibid.
Quæstio, vnde quorundã tam facilis generatio, aliorũ verò tam tarda ac difficilis. 143
Quæstio, an corruptũ semel possit idem redire. 143
Quæstio,cur indiuiduum nutriẽdo nequeat perpetuari. 249
Quinque concurrerunt miracula tempore passionis Christi. 218

Ranæ cum pluuia descendũt. 153
Res naturalis quid. 11
Res spirituales creatæ tantum habent finalem, & efficientem causas: corporales verò ad hæc materialem & formalem. 41
Res permanẽs & successiua quid. 73.& 74
Regulæ proportionum septem Aristotelis, quibus duæ adiiciuntur. 90.91.& 92
Regiones aeris tres, & earũ qualitates. 147
Regiones quæ sint habitabiles, & quæ minime, & quomodo id sit accipiendum. 210
Respiratio duo habet officia,quorum alterũ necessitatis est, nec omnibus animalibus conuenit. 277
Reminisci quid, & qui à memoratione differat, & ad illud quàm ad hoc plura requiri. 325
Res corporalis in intellectum nõ agit. 351
Ros quid, & cur potissimum verno tempore generetur. 154

Saturnus planeta nocuus, & cur cũ falce depingatur. 194
Saliua licet nõ sit medium gustus ad gustationem tamen requiritur. 289
Saporum variæ sunt species. 290
Scripturæ origo. 277
Seminis pulcherrima cõsideratio. 239
Sensus exteriores quinque. 264
Sensibile per se quid, & sensibile per accidens. ibid.
Sensibile proprium, & sensibile commune quid. ibid.
Sensus omnis speciem absque materia recipit, & cur plantæ non sentiunt. 299
Sensibile excellens,sensu corrumpit,quid dicatur. 300

Sensus suũ quisque habet obiectũ organum, & medium. 300
Sensus nullus, proprij obiecti alterius speciem in se recipit. 301
Sensus cõmunis vbi situs & quod eius officium. 305
Sensus communis necessario ponitur. 305
Sensus exterior super actum suum non reflectitur. 307
Senes infelicis sunt memoriæ, quæ tamẽ in iuuẽtute memoriæ mãdauerunt tenacissimè seruãt. 319
Siccum formam impressam optime seruat. 317
Signa pluuiæ. 152
Signa terræmotus. 158
Signa borealia, seu septentrionalia aut arctica sex sunt, rursum sex meridionalia, australia, seu antarctica, & cur ita dicta. 205. & 206
Solis in scriptura magnifica mentio. 200
Sol diuino verbo compara. ibid.
Solstitium hyemale, & æstiuale quid, & quando fit, & quomodo Sol stare dicatur. 206
Sonus quid, & tria ad ipsum requiri. 271
Sonus fortior cur non semper longius audiatur. 273
Sonus & in aqua & in aëre recipitur. 274
Somnus quid: duplici de causa necessarius est. 328
Somnus vti cibus necessarius est, quatenus vnicuique vtendũ. 330
Somnus quomodo fiat, vnde fortior aut debilior. 331
Somnus matutinus castitatis inimicus. 333
Somnia naturalia, supernaturalia, animalia quæ. 3 5
Somnia mala, viris optimis sine crimine contingunt. 338
Species rerũ non sunt animæ concreatæ, nec ipsæ quoque animæ simul creatæ sunt. 354
Spes vnde oriatur. 395
Stipulæ ardentes quid. 150
Stellæ firmamẽti in sex magnitudinis differentias diuidũtur. 176
Stellæ innumeræ sunt in firmamẽto, hinc visu non notabiles. ibid.
Stellæ fixæ scintillant, & cur fixæ dicantur. 192. & 193
Stellæ & Luna, cur de die non videantur. 266
Successio impedit durationem, vt occupatio repletionem. 116
Superficies quæ connexa dicatur, & quæ concaua. 102
Superficies quid. 166
Tangẽdi modi quatuor sunt. 126
Tactus organum, medium & obiectum quid. 291
Tactus, solus omnium sensuum animali est necessarius, cur per totum sit diffusus. 291
Terminus à quo, ad quem, quid. 75. & 76
Tempus quid & eius duplices partes, & quomodo numerus dicatur. 112
Tempus omnia mẽsurat, sed solũ motum primi mobilis intrinsecè, cui & æquale est. 113
Terræ motus quid. 157

Terra mobilis est omni motu, & quomodo punctum & centrum dicatur mundi. 175
Terra vnde suam habeat immobilitatem. 177
Terram esse rotundam, quomodo intelligatur. ibid.
Terra cur montosa sit, & vallibus plerisque in locis distincta. 178
Terræ quantitas. 179
Tempus vitæ humanæ, pro diuersis mundi ætatibus, aliud atque aliud fuit. 255
Tenebræ quid. 163
Timor quid sit. 396
Tonitruum quid. 158
Tonitruum fulmine prius est, licet posterius percipiatur. ibid.
Torrida zona quid, & quã viuentibus præbeat habitationem. 20
Tropicus Cancri, seu æstiualis quid. 209
Tropici respectu quorũ hyemales & æstiuales dicantur. ibid.
Tropicus Capricorni seu hyemalis quid, & vnde tropicus dicatur. ibid.
Tremor & pulsus, quid differant. 158

Vacuũ impossibile est esse. 110
Vacuum quid sit. ibid.
Varietas figurarum in aëre apparentium vnde proueniat. 149
Vapor quid. ibid.
Ventus quid, eorum qualitates, nomina quot sint. 157
Venus, nunc lucifer, nũc hesperus dicitur. 195
Venus Solẽ vt coniugem comitatur, muliebriũ est effectiua qualitatum, vt sol virilium. 198
Venus immoderata speciẽ humanam miris modis debilitat. 258
Veritas, & falsitas quomodo sunt in intellectu. 373
Vituli cum pluuia descendunt. 153
Visio quomodo fiat. 265
Visiua potentia, oculus, & anima diuersimode videre dicũtur. ibi.
Vigilia quid. 328
Vigilia corpus exsiccat, vt ieiuniũ. ibidem.
Vorago quid. 150
Vox quid, quibus cõueniat ex natura tam in brutis, quàm hominibus aliquid significat. 275
Vocalis arteria, & eius operculum. 277
Vox articulata, & eius instrumenta, vox nõ semper significat. ibid.
Vox inarticulata, etiam naturaliter significat. 278
Vocem formare & loqui differũt. ibidem.
Voluntas quid sit, comparatione appetitus sensitiui docetur. 386
Voluntas quomodo omnibus viribus animalibus dominat. 421
Voluntas sola meretur, & demeretur. 428

Zenith capitis quid. 207
Zodiacus circulus omnium circulorum solus longitudinem habet. 204
Zodiacus iuxta longitudinem in duodecim signa secatur. ibid.
Zodiacus quid. ibid.
Zonæ cœli quinque. 210

FINIS.